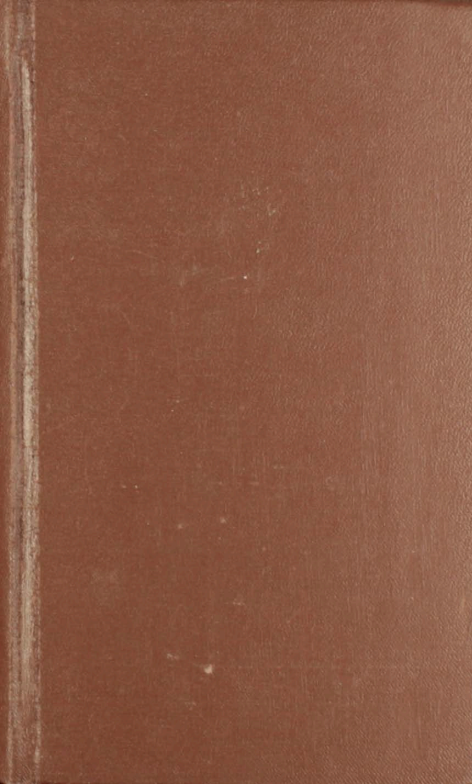

ԲՈՇԿԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

61

Բ-46

ՊԱՐՈՆ

Մ Ի Ք Ա Յ Է Լ Ի Ր Է Ս Տ Է Ն

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ԱԶԳԻ ԱԶԳԻ ԽՕԹՈՒԹԵՆՑ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

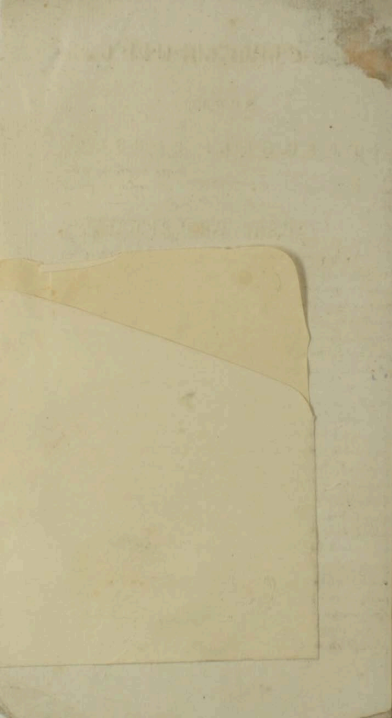
Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

—

1832

13

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ի Ն

Մէնխմաստ ինքնադոյ արարչապետ՝ տիեզերասփիւռ գոյիցս եղելութեց, ըստ խորախորհուրդ և անզննական իւրոյին խմաստունն՝ գերահրաշ ցուցեալ սխրալի և զինամոզօրէն զիւրն տեսչութիւն, քառեակ վայելչութիւ եղանակօք պճնազարդեալ ճոխացոյց զայս հողանիւթեայ օթարանիս կազմուած, և զամ ըն ամէ հոլովումն ամանակաց ընթացից։ Սկզբնածագ տաժողութեամբ զգարնանագեղ զուարճութի յառոյգ բարդաւած սնունդ դալարեցուցեալ, ընդ տնկասաղարթ աճելութենն՝ զամառնային զյորդեռանդն տապոյ զլեւմուծի վարսաւորացն յուռթի հովանեօք միշտ զովացուցանելով, խնամ կալաւ պտղաւէտ արգասեօք ՚ի բեղնաւորութիւն մրգաց և զեղազեղ ծաղկանց, բուսոց և արմտեաց շահեկանաց՝ զաշնանայնոյ բերսն բարեբերս ատօբացուցանել, որով և զյաջորդական հանդերձանաց խնամեալ զպէտս՝ դադար հանգստեան ՚ի ցրտասառոյցն պահու ՚ի վերայ ածել երկրածնացս։ Իսկ բոլորիցն գերազանց՝ զբանականս կենդանի զմարդ, որ բանականութեն մասամբ ՚ի հանգունատիպն պատկեր գոյացեալ հաստչին, ՚ի քառեակ տարերաց սքանչելահրաշ իմն պայմանաւ արարչադործեալ, և միանգամայն քառեակ խառնուածոցն բաղադրութեամբ ՚ի կենսական սքանչելարուեստ զօրութի հաստատեալ, բիւրաղգի կատարելութբ զարդու նրբազնին մակացունց զցեստաւորեալ պճնազարդեաց, և ՚ի մի բան բովանդակել ախորժեալ, «Փորր մի քան բզհրեշտակս խոնարհ արար» ըն դաւթականն ձայնի։

Եւ արդ՝ ո՞րք՝ թէև ՚ի տխմարագունից անտի բնութեն սակի անգէտ եղելոց՝ զայսպիսօրէն զմիօ

բինակ հետևողութեանալ զեղանակաց, և զսքան-
չելահրաշ արարչագործութի բացափայլ նկատեալ
զարարչապետին, ըստգիւտ իշխեսցէ զնել ճարտար-
արուեստ կազմութեա, անպիտան վարկուցեալ
զյոբնապիտի զպիտեան զայս այլազանութի եղե-
լոցս: Ոչ զոք յիրաւի է կարծել բնաւ: Այն զի
խմացականս բնութիւն սքանչելարուեստ պայմա-
նաւ յօրինեալ, ՚ի նշմարել երբեք ուրեք զիւրն վրի-
պական կիրս ը մասին կենսականի, եթէ ՚ի սակս
այլազան յարափոփոխ շարժման տարերցն, եթէ
խառնուածոցն անբարեխառնութե ազադաւ, և
կամ եթէ գործարանացն խանդարման պատահե-
լով, ինքնին յաջողակ է արգարե անդստին ՚ի տնա-
պարգե ձրից բանականութեն մասին՝ նրբաշին
խուղմամբ հետազօտեալ զվրիպակս բնութեան բա-
ցայայտ ճանաչել, և միանգամայն ըստ տարազու-
մէականանն արհեստի՝ զառչիւրեանց զանբեր կմ
զգաժանաբոյս եկամուտս բնութեանն ՚ի բաց սրբ-
բեալ, և զբնաւորականն դարմանեալ, և արուես-
տիւ խնամարկեալ, զօրէն քաջխմաստ ուղղել՝ սե-
փական կանոնօք կազմ յօրինեալ, անդրէն հաստա-
տել ՚ի բնիկն իւր պայման: Եւ ահա գիտութի
այսօրինակ՝ իբր արարչութեանն գործակից՝ Բժըշ-
կականութիւն առձայնի յիմաստնոց, որ ըստ պե-
տին բնախօսից արիատոտելի, անշուշտ կոչի քոյր
փիլիսոփայութե, վասն փոփոխակի առ միմեանս
նպաստաւորելոյ սոցա, զորմէ և մեր բանքս են աս-
տանօր: Խոստովանիմք ապաքէն՝ իբր անհնարին
իմն գոլ ը կոպարաւ և սահմանաւ բովանդակել
զայսր ճարտարարուեստ գիտութե զպիտեանու-
թեն, զգերապատուութեն և զդրուատիցն փաստս
իրաւացիս ը պարտուպատշաճ արժանեացն, զայն
և եթ շատ համարեալ առ տեղեաւս, զի նախնի
բնախօսք և փիլիսոփայք, զրեթէ համօրէն ՚ի մի բե-
րան դրուատանօք համբաւեցին զսա, և զուգա-
հաւասար արժանապատութե գոլ հաստատեցին
ընդ փիլիսոփայութեն բնականի:

Այլ սակայն աւագս աստանօր կարդալ յիրաւի է յետին ժամանակի ծննդոցս. յորում ըստ յաճախել մեղաց և անկարգութեց՝ մինչ զեռ ըստ նմին չափու առաւելեալ տիրեցին 'ի մարդկային բնութեն բիւրազդի ախտք և խօթուիք, ոչ նոյնպէս փոյթ եղև յետնոցս՝ որպէս նախնականացն մերոց, 'ի պատուի ունել զբժշկականութենն կենցաղողուտ և զկարևոր կրթականութիւն: Առաւելապէս նուազեալս յայսմ տեսանեմք զարամեան մեր համազդիս՝ քան զօտարածինս համայն, առորս գտանին յօլովակերպ մատենաք, և համալսարանք յարքունուտ կառուցեալք 'ի պէտս ուսանողաց այսր կարևորագոյն մակացութե. որ և օր քան զօր ձօխապաճոյճ հանդիսանայ նորանոր ճարտարիմաստ հնարիւք՝ յարանց կորովամտաց և քաջաբանից: Իսկ առ մերազնեայս նուազութի դոլով ջանից և աշխարհաշէն նպաստից, չքաւորութի բազում գտանի այսր կենցաղողուտ մակացութե, և նմին պատշաճեալ մատենից. թէպէտև զպատճառսն մանրախոյզ հետադօտութի զմտաւածեալ, մարթ է ըստ իրաց ինչ անբասիր կացուցանել զազգս ասքանազեան. որովհետև քաջայայտ է ամենայն ումբ, եթէ մեծագոյն մասն զրեանց մերոց և իմաստաբուղիս մատենից աւանդելոց 'ի մեր նախնեաց չէ 'ի միջի. Է զի հրակիզութիւն, և է զի յափշտակութիւն և կողոպտմամբ թշնամեաց անյայտ լեալ կորեան 'ի մեաս և 'ի մեծ սրտաբեկութի ազգիս: Այլ մեք աստէն թէպէտև քաջ ճանաչեմք զանձինս անբաւականութի 'ի ձեռնամուխ լինել յայսպիսի դործ բազմաշխատ և դժուարամտոյց, բայց յաղթեալք 'ի սաստկութենէ սիրոյ բնիկ հայրենեացս, ձեռն 'ի դործ մատչիմք յօժարափոյթ յառաջիկայդ դործողութիւն, եղեալ մեզ կէտ նպատակի անխէպ յուսով զմեծագոյն շահ և զօգուտ ազգիս հայկազնեան. զորոյ ինչ ինչ 'ի կարևոր գիտելեաց պատշաճ վարկանիմք ծանուցանել սակաւութ ընթերցասիրացդ:

ն. 'Ի յօրինել մեր զբժշկարանս՝ ընտրելի դատե-
ցաք ճառել նախ զկարևորագոյն և զգլխաւոր ակա-
տից, և ապա զորոց քաջ զփորձ առեալ էաք. այլ
միշտ զհամառօտն կալեալ զճանապարհ, զանց ա-
բարաք խօսել զբազում ևս ակտից: Բայց որք
միանգամ յօժարաւիոյթ, և ուշադիր մտօք հրահան-
դին յանգուլ ընթերցանուի վերողրեալ ակտից,
որք իբր դուռն են հասարակաց առ մնացեալ
ակտս, անշուշտ է ապաքէն՝ զի նոյն իսկ բնութին
առաջնորդէ նոցա 'ի քաջածանօթութի այլոցն
մնացելոց:

Բ. Զընթացս բանից ճահողագոյն վարկաբ առ-
նուլ 'ի կիր զգովելի ոճ ոմանց գերահռչակ և կո-
րովամիտ հեղինակաց, ուրոյն ուրոյն բացատրուի
ճառել նախ զգլխարդն ակտից, ապա զպատճառաց,
զնշանաց, զխնամատարութեց, զղեղորէից և զկա-
ռավարութեց նոցին. և այս վասն երկուց պատ-
ճառաց: Առաջին սակս դիւրաւ ըմբռնողութեան
մտաց վերծանողացդ զպարագայս հանգամանաց
ակտից: Երկրորդ՝ զի ուշադրութի 'ի միտ առեալ
դիակութի նշանաց և պատճառաց, և անմիշտ զա-
տողութի բացորոշեալ, չգործիցեն ինչ վրիպակս
'ի դարմանատրուէ ակտիցն. քանզի յօլովք յախ-
տաժեռաց վայրապար զբաւին 'ի կենաց՝ սակս պա-
կասութե այսորիկ կարևորագոյն ուշադրութե, և
բացորոշ դատողութեան:

Գ. Որովհետեւ գերահռչակ մակացութիս այս
բժշկական, բոտ մեծի մասին հիմնեալ է 'ի քա-
ջածանօթութե իսկական պատճառաց կենսականս
բնութե, սմին իրի կարևոր համարեցաք յընթացս
զբութեանս զննել փոքր 'ի շատե՝ և զգլխարդն երևե-
լի գործարանացս բնութե, որպիսի են՝ սիրտն,
թոքն, ուղեղն, լեարդն, փայծաղն ևն. և միան-
գամայն ճառեցաք ինչ ինչ զեղանակէ քաջ զննու-
թե և նկատման զարկի բաղկի, որպէս ունիս տե-
սանել 'ի հատ. Բ. 'ի բոսն ԲՈՒՆԱՅԻՆ:

Դ. Չնայի, զքանակութի, զբնութի, զներգոր-

ծութի, և զեղանակ գործածութեան իւրաքան-
չիւր զեղորէից ամենայն զգուշութեւ, և փորձա-
ռութիւն եղաք բացայայտ առաջի, զմտաւ ածեալ
մեր, և քաջ զփորձ առեալ, եթէ 'ի վրիպակաց
որք գործին յայտոսիկ պարագայս, բազում ան-
գամ և բազում ուրեք յառաջագային բազմապի-
ոի անտեղութիւնք, ևս՝ ուրեք երբեք մահու արկած
փոխանակ բժշկութեւ. ամին իրի մեծի ուշադրու-
թեւ պէտք են յայսմ մասին :

Եւ. Ըստ մտաց մեծանուն և քաջահմուտ հեղի-
նակաց՝ 'ի դիպուածս իւրաքանչիւր տեսակաց ախ-
տի, բազում անգամ յաւելմամբ գրգռման՝ պատ-
ճառի 'ի բնունս չափազանց ուժեղութի. որում յա-
ջորդէ տարապայման թուլութիւն կամ տկարութի
ջլաց և բոլոր մարմնոյ. ամին իրի նրբաշնին հետա-
զոտութիւն նկատել և որոշել արժան է զայտոսիկ
պարագայս. զի եթէ տարապայման թուլութիւն 'ի
բնութեւ ախտակրին՝ պատճառեալ իցէ յառաւե-
լութիւն գրգռմանն, որպէս պատահի յոլով ան-
գամ 'ի չափազանց գործածութեւն գրգռիչ և զո-
րացուցիչ զեղորէից, յայնժամ փոյթ ունել ար-
ժան է թուլացուցիչ և զովացուցիչ զեղորէիւք
նուազել զայն, և բարեխառնել. քանզի բազում
անգամ 'ի հարեանցի ուշադրութեւն այդորիկ կա-
րեորագոյն և նրբագոյն պարագայի, բազմապա-
տիկ վրիպակք և յոգնազան խառնակութիւնք 'ի վեր
երեւին :

Ի. Յօդուտ և 'ի դիւրութի վերծանողաց՝ բազ-
մաժամանակեայ աշխատութեւ և հոգւով չափ վաս-
տակօք դուն գործեցաք 'ի լոյս ընծայել ևս զբառա-
րան իմն ըստ կարի ճոխագոյն անուանց՝ բուսոց,
հանքաց, հեղանիւթ ոգեաց, օդային, ցամաքային
և ջրային կարեւոր կենդանեաց ոմանց, ևս ինչ ինչ
անգամոց և ախտից, և այս 'ի քառեակ բարբառս՝
'ի լատինական, յիտալական, 'ի գաղղիական, և
յանգղիական. և ուրեք ուրեք յաւելաք 'ի վերայ
ոմանց բառից նա և զյունականն, զարաբացւոց,

ն. 'ի յօրինել մեր զբժշկարանս՝ ընտրելի դատեցաք ճառել նախ զկարևորագոյն և զգլխաւոր ախտից, և ապա զորոց քաջ զփորձ առեալ էաք. այլ միշտ զհամառօտն կալեալ զճանապարհ, զանց արարաք խօսել զբազում ևս ախտից: Բայց որք միանգամ յօժարափոյթ, և ուշադիր մտօք հրահանդին յանդուլ ընթերցանութի վերոգրեալ ախտից, որք իբր դուռն են հասարակաց առ մնացեալ ախտս, անշուշտ է ապաքէն՝ զի նոյն իսկ բնութինս առաջնորդէ նոցա 'ի քաջաժանօթութի այլոցն մնացելոց:

Բ. Զընթացս բանից ճահողագոյն վարկաք առնուլ 'ի կիր զգովելի ոճ ոմանց գերահռչակ և կորովամիտ հեղինակաց, ուրոյն ուրոյն բացատրութեամբ ճառել նախ զգլխարդն ախտից, ապա զպատճառաց, զնշանաց, զինամատարութեց, զգեղորէից և զկառավարութեց նոցին. և այս վասն երկուց պատճառաց: Առաջին՝ սակս դիւրաւ ըմբռնողութեան մտաց վերժանողացդ զպարագայս հանգամանաց ախտից: Երկրորդ՝ զի ուշադրութեք 'ի միտ առեալ զիսկութի նշանաց և պատճառաց, և անխէպ դատողութեք բացորոշեալ, չգործիցեն ինչ վրիպակս 'ի դարմանատրուէն ախտիցն. քանզի յոլովք յալւտաժեռաց վայրապար զբաւին 'ի կենաց՝ սակս պակասութե այսօրիկ կարևորագոյն ուշադրութե, և բացորոշ դատողութեան:

Գ. Արովհետեւ գերահռչակ մակացութիս այս բժշկական, բոտ մեծի մասին հիմնեալ է 'ի քաջաժանօթութե իսկական պատճառաց կենսականս բնութե, սմին իրի կարևոր համարեցաք յընթաց գրութեանս զննել փոքր 'իշատէ և զղիարդն երևելի գործարանացս բնութե, որպիսի են՝ սիրան, թոքն, ուղեղն, լեարդն, փայծաղն ևն. և միանգամայն ճառեցաք ինչ ինչ զեզանակէ քաջ զննութե և նկատման զարկի բաղկի, որպէս ունիս տեսանել 'ի հատ. Բ. 'ի բառն Բաւլառ:

Դ. Զչափ, զբանակութի, զբնութի, զներգոր-

ծութի, և զեղանակ գործածութեան իւրաքան-
չիւր դեղորէից ամենայն զդուշութ, և փորձա-
ռութիւն եղաք բացայայտ առաջի, զմտաւ ածեալ
մեր, և քաջ զփորձ առեալ, եթէ 'ի վրիպակաց
որք գործին յայտոսիկ պարագայս, բազում ան-
գամ և բազում ուրեք յառաջագային բազմապի-
սի անտեղութիւնք, ևս՝ ուրեք երբեք մահու տրկած
փոխանակ բժշկութեւն. սմին իրի մեծի ուշադրու-
թեւն պէտք են յայտմ մասին :

Եւ. Ըստ մտաց մեծանուն և քաջահմուտ հեղի-
նակաց՝ 'ի դիպուածս իւրաքանչիւր տեսակաց ախ-
տի, բազում անգամ յաւելմամբ գրգռման՝ պատ-
ճառի 'ի բնունս չափազանց ուժեղութիւն. որում յա-
ջորդէ տարապայման թուլութիւն կամ տկարութի
ջղաց և բոլոր մարմնոյ. սմին իրի նրբաշնին հետա-
զօտութիւն նկատել և որոշել արժան է զայտոսիկ
պարագայս. զի եթէ տարապայման թուլութիւն 'ի
բնութեւն ախտակրին՝ պատճառեալ իցէ յառաւե-
լութեւն գրգռմանն, որպէս պատահի յօլով ան-
գամ 'ի չափազանց գործածութեւն գրգռիչ և զօ-
րացուցիչ դեղորէից, յայնժամ փոյթ ունել ար-
ժան է թուլացուցիչ և զովացուցիչ դեղորէիւք
նուազել զայն, և բարեխառնել. քանզի բազում
անգամ 'ի հարեանցի ուշադրութեւն այդորիկ կա-
րեորագոյն և նրբագոյն պարագայի, բազմապա-
տիկ վրիպակք և յոգնազան նստանակութիւնք 'ի վեր
երեւին :

Պ. Յօդուտ և 'ի դիւրութի վերծանողաց՝ բազ-
մաժամանակեայ աշխատութեւն և հոգւով չափ վաս-
տակօք դուն գործեցաք 'ի լոյս ընծայել ևս զբառա-
րան իմն ըստ կարի ճոխագոյն անուանց՝ բուսոց,
հանքաց, հեղանիւթ ոգեաց, օդային, ցամաքային
և ջրային կարեւոր կենդանեաց ոմանց, ևս ինչ ինչ
անդամոց և ախտից, և այս 'ի քառեակ բարբառս՝
'ի լատինական, յիտալական, 'ի դադղիական, և
յանգղիական. և ուրեք ուրեք յաւելաք 'ի վերայ
ոմանց բառից նա և զյունականն, զարաբացոց,

— Իսաւակն .	325	Տէնդ .	1
Պաւար Ի Բոս .	85	— Ընդհանր .	5
— Ի զԼայնեան .	108	— Բաւակն .	35
Պերտաքի որովայնի .	251	— Լարանակի ի Դանընհար .	20
Ջրային տիրո .	190	— Լարարար .	14
— Երեսարար մարտաքի .	202	— Ընակն .	27
Ջրգողաքի .	138	— Ընային Կանդաղ .	45
— անաղարտ անասն		— արահատակն .	38
Եւան .	139	— Տծգանաքի .	180
— Գլխայ Իմ անաղարտ .	151	Յաւ աւայտ աղա Բարբոսահ .	
— Իրծոյ .	148	Յնջակն տիրո երտնայից .	238
— Եանասար Ինչ պարիի .	153	Փաղայտաքի .	64
— որովայնի .	139	Փարհարաքի .	272
Սերտակաքի .	363	— արինաքի .	282
Սաւաղայն .	216	Փախահ .	310
Սրտաքի .	318	Փաքի .	221
Սահարան տիրո .	321	Քաղցիկ .	330
Վերո .	368	Քաղց Ժառակար .	180
Վիշահ .	189	Քար ի Դաւաղ երիկահայ .	134

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՒՆ

Պ՛ի վերայ ազդի ազդի խօթութեանց և
ախտից, այլև սրտաճառաց, նշանաց, խնա-
մատարութեանց, և դեղորէից նոցին :

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Պ՛ի վերայ Տենդի ընդհանրապէս . որ յիշատակուող առի-
ժնդրուէ ին ջննչաւի :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՆԴԻ անուն՝ է տեսակ ինչ աստիճանա-
ւոր և փոստարար ախտից, զոր այլով ա-
նուամբ կոչումք ջերմն : Եւ է բազմատեսակ,
յորոց զամանս ունիմք ներքնաշարել Պ՛ի տեղիս
իւրաքանչիւր : Ըստ առաւել հասարակ կարծեաց՝ զա-
ւեն Պ՛ի կենաց առաւել քան զկէսմասն մարդկային սերըն-
դոց, որ և յայն սակս կոչի ըստ բժշկաց՝ ոտիս կենաց .
զի առաւելու զջերմութին կենսական, գրգռեկամ շարժ-
լէ զթեւս մարմնոց, որք դասնին Պ՛ի միանունս և յայլ
մասունս կենդանւոյն . ածէ ամբոխումն Պ՛ի վերայ ճապա-
ղիցն ջրաց, և բառնայ զոյժ և զգորութի մարմնոց . ան-
դէն նոյնհետայն սկսանին Պ՛ի վեր երևիլ այլևայլ ամբոխ-
մունք Պ՛ի սղաշտաման ստամոքսի և ընդերացն, և զծմամբ
մարտողութեան, խորչելով յո և իցէ կերակրոյ տաղակա-
նօք սրտի . որում երբեմն զուգընթանան և բռնաւորու-

Թի, մկումն, դողգոջումն, ցնցումն, և ցնորումն, յառաջին թացութեամբ ճնշման կրծոց, սեղմամբ և չորութեամբ կոկորդի, ցաւով և ծանրութիւն, կամ նաև պտուտամամբ գլխոյ, շառաւմամբ ականջաց. փոխադարձ առնելութիւն սրտի, նեարդից և զօրութեց ջգաց, և անպատմելի իմն զգածմամբ անձկութիւն: Կմին իրի մեծապէս կարեւոր է ամենայն բժշկաց ճանաչել զպատճառս, յորմէ յառաջ գայ ակտս: Առաւել ընդհանուր պատճառք տենդից են՝ փոխադարձութիւն ակտից, սխալանք ի կառավարութիւն, ներքին փաստակար հիւժքն, օդն յոռի, արգելումն որակի և իցէ սովորական հոսման, և ներքին կիրքն եռացուցիւք ոգւոյ, ի վախճանի՝ սաստիկ ջերմութիւն, և կարի ցուրտն, որ խափանէ զարտաշնչութիւնն մարմնոյ՝ խցմամբ ծակտեաց մորթոյ: Դիւրին և պարզագոյն իմն տենդն ունի միշտ զոյգ ընդ իւր անհամաձայն նշանս, որք վերարելին մասնաւորապէս առ այլատեա ակտս:

Գլխաւոր նշանքն ակտիցս են՝ մեծագոյն խոնջութիւն, սաստիկ ջերմութիւն, անհանդստութիւն. երբեմն զուգընթաց լինի ընդ ակտիս և ուժգնութիւն կամ բռնութիւն, հանդերձ ցնորմամբ և կատաղութիւն: Զարկ բազկին հարկանէ երբեմն արագ և ուժեղ, և երբեմն ստէպ և նուրբ՝ կամ նաև թոյլ: Իսկ նշանք անսեպհականք՝ են զլուանք, տալտկութեք, յօժարութիւն ի Ժայթքել, ծարաւն սաստիկ, անձկութիւն, գժուարութիւն ի շնչառուն, ցամաքութիւն լեզուի, թուլութիւն մարմնոյ, և քունն միջահատ: Երբժամ ի վերայ գայ ումեք տենդն իբր ընդ աստիճանս ելանելով, յայնժամ ակտակիրն շուրջ պատեալ ունի զիւրն զթմբութիւն և զտարտամութիւն. կրէ զցաւ ի մկանունս, յոսկերս, և ի գլուխն, կորուսանէ զախորժակն գլխովին. և բերանն լինի ցամաքագոյն, և զկնի քանի ինչ Ժամանակաց զգայ յանձին զջերմութիւն սաստիկ, և զծարաւ բորբոքիլ, և զանկարութիւն ի քուն լինել, և այլն: Իսկ յորժամ յանկարծակի ի վերայ հասանէ տենդն, յայնժամ ակտակիրն ունի զդողգոջումն, և զցուրտ ուժգին, զակարութիւն կամ զթուլութիւն, զկորուստ ակտորժակի, զանձկութիւն սրտի, զործումն և այլն:

Ի վերայ զանազան փեսայ փեսայ :

Տենդքն բաժանին ընդհատ, և յանընդհատ, կամ յորրստօրէ . առաջինն կոչի յիտալացւոց ֆէպպուէ ինթէռմիթթէնթէ, և երկրորդն՝ քօնթինուա : Տենդքն ընդհատ է այն՝ որ յանկարծ ՚ի վերայ յարձակի ախտակրին, և յետ այնորիկ նշանաւոր ինչ ժամանակս միջահատեալ ՚ի բաց հրաժարի ՚ի նմանէ, այնպէս մինչև համարել ախտակրին՝ թէ տաացեալ ինչ զառողջութի, և չգգալ յանձին նշան ինչ տենդի . բայց զկնի քանի ինչ աւուրց վերստին գլուխ տմբառնայ և ՚ի յայտ գայ տենդն, երբեմն առաւել, և երբեմն սակաւ դժնէութի, և այսպէս մնայ մինչև ցկատարելապէս առողջութի ախտակրին : Տենդս այս ընդհատ՝ անջատի դարձեալ ՚ի ֆէպպուէ քօնթինուա, այսինքն տենդ օրրստօրեայ . ՚ի ֆէպպուէ թէռցանա, այսինքն տենդ եռօրեայ . ՚ի ֆէպպուէ գուառթանա, այսինքն տենդ քառօրեայ . ՚ի ֆէպպուէ գուինթանա, այսինքն տենդ հինգօրեայ . ՚ի ֆէպպուէ թէռցանա տօրբիա, այսինքն կրկնապատիկ տենդ եռօրեայ . ՚ի ֆէպպուէ գուառթանա տօրբիա, այսինքն կրկնապատիկ տենդ քառօրեայ : Են և այլևս տենդք, որք ՚ի հինգ, ՚ի վեց, ՚ի յեօթն և յութ ամիսս, և յամս միանգամ պատահին, բայց այսպիսիքն յոյժ սակաւք են, և դասին ՚ի կարգս ընդհատ տենդի . որովհետեւ սոցա գեղորայք, և կառավարութիւնն նոյն են ընդ նմա : Իսկ տենդքն դարնանային անուանեալք՝ են այնք, որք սկսեալք ՚ի փետրվարէ՝ աւարտին մինչև ցյունիս : Իսկ տենդքն աշնանային տիրապետեն ՚ի յուլիսէ մինչև ցյունիւր : Ի սոյն կարգ դասի և տենդն չարարար, կռնեցեալ յիտալացւոց՝ ֆէպպուէ բէռնիլիօզա, որոյ են բազում տեսակք :

Իսկ տենդն անընդհատ է այն՝ որ բնաւ ոչ հեռանայ և ոչ թողու զախտակրին յամենայն ընթացս հիւանդութե . և ցորքան ևս տեւ, բնաւ ինչ նշանս ոչ ցուցանէ, բայց միայն զի համբարձեալ ախտն ՚ի սաստկագոյն աստիճան, սկսանի առ սակաւ սակաւ զիջանել և դադարիլ կամ նոյն իսկ բնութենն նպաստաւորութի, և կամ ՚ի ձեռն գեղորէից : Տենդս այս որոշի դարձեալ ՚ի ֆէպպուէ աքութա, այսինքն տենդ սուր կամ դժնեայ . ՚ի ֆէպպուէ նէոփօզա, այսինքն տենդ ջրական կամ յոռեգոյն . ՚ի ֆէպպուէ ռէմիթթէնթէ, այսինքն տենդ թու-

լական . 'ի ֆէպպուէ քօնթինուա կասթուիքա , այսինքն տենդ անընդհատ ստամոքական . 'ի ֆէպպուէ բիթուիթօղա , այսինքն տենդ մաղասական . և 'ի ֆէպպուէ լէնթա նէսվօղա , այսինքն դանդաղատենդ ջղային : Այսմ ամենայնի լիով ծանօթացիս յիւրաքանչիւր տեղիս իւրեանց :

Կատարուի Գէնդիշ շնորհաբան :

Ապաքէն տենդքն ոչ այլ ինչ են , բայց եթէ ուժգնութի ինչ բնութի յարձակեալ 'ի վերայ 'ի ձեռն ախտարծարծ և ապականեալ նիւթոյ , որք լինին յուտեւեաց և յըմպեւեաց , 'ի ցրտոյ և 'ի ջերմութե , 'ի շատ և 'ի սակաւ աշխատանաց , 'ի յոլով և 'ի սակաւ ննջելոյ , այլովքն հանդերձ . վասն որոյ պարտ և պատշաճ է , որոց կամին խնամ տանիլ ախտակրաց՝ նախ զգուշութի քննել զպատճառս և զնշանս տենդից . և ապա գիտել և իմանալ զճանապարհն , զոր ինքն բնութի ընտրէ առ 'ի բաց վանել զնիւթս զայս ախտարծարծ , և նպաստամատոյց լինել ներգործութե նորին . քանզի այսպէս են օրէնք մարդկային բնութե՝ 'ի բաց մերժել յինքնեկ , և 'ի դուրս վանել զայն ամենայն , որք վնասաբեր լինին նորին առողջութե՝ 'ի ձեռն հոսմանց , որպիսի են միզելն , բիրան , արտաթորումն որովայնի , թքանելն , փսխումն և այլն : Եթէ 'ի սկզբան անդ տենդից գուշակի կամ ճանաչի քաջ միտումն բնութե , և ըստ այնմ նպաստ ընծայի նորին ներգործութե , ոչ բնաւ յերկարաձգի ախտն . իսկ եթէ չիցէ հնար ճանաչել զայն , յայնժամ ախտն երկարաձգի , և լինի վտանգաւոր , և զայս փորձիւ իսկ ճանաչեմք . քանզի ոմանք զկնի ցրտահար լինելոյ՝ ունին զամենայն նշանս տենդի , իրր արդէն սկսեալ . բայց եթէ նորա պահպանեն զանձինս ջերմագինս , անդէն 'ի գոյզն ինչ պահու անհետ լինին նշանքն , և չմնայ այլ ինչ երկիւղ վտանգի :

Ոչ են մեր կամք աստանօր մտանել 'ի նրբաղնինքննութիւն բնութեան , այլ միայն ցուցանել կամիմք զսկզբունս , զկանոնս , զիսկական պատճառս , և զնշանս առաւել քաջայայտո՝ 'ի ձեռն որոց մարթ է 'ի վարարկանել զկառավարութիւնս , և զգարմանս առաւել ճահողականս և սխտանականս ախտակրաց . որպիսի են Ժուժկալութիւն որկորոյ , գեղորայք , ըմպելիք , օգն , և այլն , ըստ այլևայլ յատկութեան տենդիս . որպէս

զի 'ի կշիռ սղահեսցի ներքին տրամադրութիւն հիւթոց
և գործարանաց . որում զհետ դայ առողջութիւնն
խնդրեալ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

'Ի վերայ ընդհառ ԳԵՆԴԻՅ, զոր ԻԳՆԱՅԻՒ ԻՆԼԵՆ՝ ԳԵՂՊԻ
ԻՆԻԷՆ՝ ԻՆԻԷՆԻՆԻՆ, ԻՄ՝ ԳԵՂՊԻ Գ՝ ԱԼԷՆՆՈ :

Լիննայն որ քաջայայտ ճանաչէ և զանազանէ զայսո-
սիկ տենդքս յայլ ամենայն տեսակաց տենդից . և զեղո-
րայքն, որք սովորաբար 'ի կիր արեանին 'ի զիպուածս
այսց ախտից, յայտնի և ծանուցեալ են առ ամենեւեան :
Գիտել արժան է, զի տենդն ընդհատ կայանայ յառա-
ւել իմն խմորման արեան՝ նախ 'ի ցուրտ, և յետ այնո-
րիկ 'ի ջերմութի, որում յարակից է հոսումն քրտանց :
Իսկ զանազան տեսակք ընդհատ տենդից են՝ օրըստօ-
րեայ, եռօրեայ, քառօրեայ, և այլն . և 'ի սոցանէ ծնա-
նին և որոշին միանգամայն տենդքն 'ի դարձանային, և
յաճանային : Այն նաև այլ տենդք, որք 'ի հինգ՝ 'ի վեց՝
յեօթն կամ յութ ամիսս միանգամ պատահին, որպէս
տեսաւ 'ի վեր անդր, և դասին 'ի կարգս ընդհատ տեն-
դից, որովհետև սոցա կառավարութիւն և զեղորայքն
համանման են ընդ նոցա :

ՊԵՃԱԽ՝ ԸՆԴՀԱՌ ԳԵՆԴԻՅ :

Ակզնական պատճառք ընդհատ տենդից համարին
մնասակար գոլորչիք, որք արտաքս ցնդին 'ի նեխեալ և
յանշարժ մնացեալ ջուրցն . և ճմարաութիս քաջայայտ
երևի և հաստատի յայնմանէ, զի 'ի բնականութիւնս և 'ի
դաւառս՝ ուրանօր ըմպին զծուրս անձրեոյ և լճաց,
ստէպ և յաճախ պատահի ախտս : Դարձեալ յանբարե-
խառնութէ, որ լինի 'ի գժուարամարսելի կերակրոց, 'ի
տհաս պողոց, 'ի խոնաւագոյն օդոց և բնականաց, 'ի
կարի և 'ի սակաւ քնոյ, 'ի շատ և 'ի սակաւ աշխատա-
նաց, 'ի ցօղոյ գիշերայնոյ, և 'ի տօթոյ տունջեան, և յա-
ճախ պակասութէ առողջարար պարենից : 'Ի բուն լի-
նէն 'ի վերայ գէճ գետնոյ, խռովին, և շարժիլն կրից՝
և այլն, կարեն պատճառել զտենդս զայս ընդհատ . և 'ի
մի բան բովանդակեալ, այն ամենայն որք թուլացուցա-
նեն զներքին գործարանս, և նուազեցուցանեն զոգիս

մարմնոյ, որով ներքին չափակցութի կամ բարեխառնութիւն այլայլի, պատճառեն զտենդս զայս :

Նշան+ Հետհա Գէնդիյ :

Տենդքս այսոքիկ ակիզքն առնուն 'ի ցաւոց գլխոյ, միջաց և երկամանց, 'ի թուլութե՛ զօրութե՛ց ջրաց և բուլոր մարմնոյ, 'ի ստէպ ստէպ յօրանջեւոյ հանդերձ իւր տարտամութե՛, և անձկութե՛, ևս ձգտամամբ, և երբեմն ևս 'ի փսխելոյ . և զկնի այսոքիկ ամենայնի 'ի վերայ գայ գողգոջումն սաստիկ և դժնդակ, և իսկ և իսկ թուլացեալ աւելցեան անօթոցն և մորթոցն՝ քիրան հոսէ յորդութե՛ : Բայց պատահի երբեմն, զի տենդքս այս փութով փարատին, և անհետ լինին . մինչև համարիլ ախտակրին ստանալ զկատարեալ առողջութի . բայց հասարակօրէն այս պատահի 'ի թմբրութե՛, 'ի կորուսմանէ ախորժակի, և վերոյիշեալ նշանաց : Մինն 'ի ստոյգ նշանացն, որք յատկապէս գուշակեն զտենդս զայս, է գոյն միզի ախտակրին, զոր 'ի դուրս հոսէ 'ի նմին պահու, մանաւանդ զկնի բրտանց, և լինի պղտոր կարմրագոյն 'ի գոյն կղմնտրի : 'Ի սկզբան անդ ջերմութե՛ զարկ բազկին հարկանէ մանր, խիտ, կամ խոշ, և ստէպ . ապա լի, բուռն, և յաճախ . հուսկ յետոյ թոյլ, յամբ կամ յուշիկ . 'ի վախճանի ուժեղ և միօրինակ . որ է ընթացք բնական : Անմիջապէս զկնի ցրտոյն տենդոսն զգայ զճերմութի ուժգին . բայց երբեմն ևս զգայ նախ զճերմութի, և ապա զցրտութի, որում զհետ գայ և ծարաւ սաստիկ, չորութի լեզուի, և քիրան յորդառատ :

Կառաւարդութի և Գորհան+ 'ի իբր արկանելի+ 'ի Դիպաւաթս
Հետհա Գէնդիյ :

'Ի յարատե մնալ ջերմութեն՝ օրէն է ըմպել տենդոսից զճուրն գարւոյ կամ ավէնախ, և կամ սիէնո . ախլաթ թէ առանչլաթօ, որ է շիճուկն կաթին բազադրեալ ընդ հիւթոյ նարնջոյ . կամ նաև զճրմոցն երկցկի : Իսկ եթէ զգայ և զփութ, 'ի վար արկանել պարտ է զշիճուկ կաթին՝ յաւելլով 'ի նոյն փոքր ինչ գինի ախորժեղի, և նոյնչափ հիւթ կիրարոնի : 'Ի միջահատեալ աւուրս, յորս տենդն հանդարտեալ կայ, պարտ և պատշաճ է տենդոսից պահպանել զանձինս իւրեանց թեթեւ և դիւրամարսելի կերակրելովնօք, որպիսի է արգանակն որթու,

հաւու, և քռէմօռ տի ավէնա՝ սակաւ ինչ գինեաւ, և այլն: Դարձեալ, արժան է տալ նմա ըմպել և դոյլն ինչ գառնահամ հեղուկ, յորում արկեալ իցէ երիցուկն կամ օշինդրն, և կամ թռի. քօլիօ բալուսթաէն. մարթ է ևս ըմպել սակաւ ինչ գինի թեթեւ՝ յոր իցէ արկեալ արմատն ճենցիանայի, կամ չէնթաւաւ մինօռէ, և կամ որպիսի և իցէ այլ գառնահամ բոյս: Դարձեալ, հարկ է առնել շարժումն ըստ տանելոյ կարողութե տեն դոտից, եթէ ամառն իցէ՝ հեծանել 'ի ձի և երթալ 'ի դրօսանս և այլն: Եթէ տենդոտքն չիցեն զգածեալք և ըմբռնեալք 'ի չորագոյն ինչ տենդէ, եթէ օդն բնակութե նոցին իցէ չոր և առողջարար, յայնժամ ոչ ունին պէտս նպաստից գեղորէից, այլ միայն անձնապահ լինելով ստանան զառողջութի ապահովապէս: Իսկ եթէ օրքան զօր նուաղեսցի զօրութի մարմնոյ, և ջերմունի հասանիցէ յայն աստիճան սաստկութե, մինչև երկնչիլ 'ի վերայ կենաց տենդոտից, յայնժամ անյապաղ պարտ է դիմել 'ի գեղորայսն:

Խնամաբարութի և Դարձնի 'ի մէջ ընդհատ Գինդից
'ի չափահաս:

'Ի գիպուածս ակառիս՝ նախ քան զամենայն պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի մարբել զառաջին ճանապարհն, մանաւանդ եթէ իցէ լեղուն աղտեղի և գեղնագոյն. և ապա գեղորայքն լինին ներդործիք և ապահովապէս 'ի վար արկանելիք. որովհետեւ 'ի գիպուածս յայս ստամոքն հասարակօրէն լինի բեռնաւորեալ և ապականեալ խժային մաղասով, տախ և սուր մաղձիւ, և այլ վնասակար հիւթովք. և բազում անգամ պատահի՝ զի հիւանդն ժայթքէ կամ ործայ առատօրէն զմաղձս. և այս գուշակ, մանաւանդ ուժգնութի բնութե ցուցանէ բաւականապէս զհարկաւորութի ործացուցիլ գեղոց, որք են առաջին և գլխաւոր գեղորայք: 'Ի մէջ ամենայն ործացուցիլ կամ փոխեցուցիլ գեղորէից առաւել բարեգոյն և պատշաճ զականքն վասն այսր ակառի են՝ թարթարօ էմէթիքօ, և իրէքաքուանան: Թարթարօ էմէթիքօ եթէ կամիս առնել, արկ զնուրբ փոշի գեղոյս ըստ կշռոյ երկու ցորենոյ՝ 'ի վեց ունկի հասարակ ջրոյ. (և ջուրն պարտի լինել 'ի ցքահանէ ելուղեալ:) Յըմպելոյ աստի յերիս ժամս միանգամ առնու հիւանդն զրգալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուազ. մինչև պատճառեսցի փոխումն, կամ

լուծումն որովայնի, և կամ քիրան, և իրրե սկսանի գեղա-
այս ներգործել ընդ բերանն, յայնժամ օրէն և խափա-
նել զգործածութիւն, և տալ տակաւ տակաւ հիւանդին զջուր
գաղջ, որ եռացուցեալ իցէ երկցկաւ. այս կերպս է յոյժ
պատշաճագոյն և անվնաս ախտաժեւաց: Բայց հայե-
ցեալ 'ի չափ հասակի ախտակիրն, պարտ է երբեմն
նուազել, և երբեմն առաւելուլ զքանակութիւն ործա-
ցուցիչ գեղոյ: Իսկ եթէ իցէ իրեքաբուանան, պարտ է
լինել երեսուն կամ քառասուն կէիս ցորեան՝ վասն միոյ
չափահասակի: այլ իրրե սկսանի փախումն, յայնժամ
պարտ է նոյնպէս առատօրէն ըմպել զխաշուն երկցկի՝ ը
վերոգրեալ օրինակին: 'ի գիպուածս ընդհատ տենդի՝
պատշաճ է տալ զփախողականն երկու կամ երեք ժամ
յառաջ քան զվերագարձումն ջերմութեան, և ըստ պա-
հանջման հարկի մարժ է կրկնել զնոյն փախողականն,
'ի գիպուածս օրըստօրեայ տենդի՝ յերկրորդում աւուրն:
Իսկ 'ի գիպուածս դարձանային և աշնանային ընդհատ
տենդից՝ երկու կամ երեք աւուրք զկնի: Փախողականքն
բայ 'ի մաքրելոյ զստամոքսն, շարժեն միանգամայն զոգիս
մարմնոյ, զիւրապատարաստ յօրինեն զարտաշնութիւն մոր
թոյ մարմնոյն, առաջնորդեն 'ի լաւագոյն մարտդուի կե-
րակրոց, թուլացուցանեն զուժգնութիւն բնութեւ և սովա-
րարար առանց իրիք նարատաւօրութեւ այլոց գեղորելից՝
առողջացուցանեն զախտակիրն:

'ի գիպուածս ընդհատ տենդից ոչ միայն օգտուելաւ և
վայելուլ է երբեմն գործածութիւն լուծողական գեղա-
րելից, այլ միանգամայն և հարկաւորապէս պահանջին.
վասն որոյ պարտ է 'ի վար արկանել զլուծողականս, եթէ
զկնի փախողականացն ախտակիրն տակաւին բայ 'ի ջեր-
մութեւ զցայ զանհամութի բերանոյ, զանխորժակութիւն
զցաւ երկկամանց և միջաց, և զանհանգստութիւն սրտի և
կրծոց, և այլն: Բայց որովհեաւ քաջայայտ ցուցաբ, ե-
թէ 'ի գիպուածս յայս փախողականն է յոյժ պատշաճա-
րոյն և շահաւետ, իսկ լուծողականն սակաւ, և երբեմն
կարեւոր, նմին իրի եթէ ախտակիրն զցայ զվերոյստացեալ
նշանն, պարտ է յայնժամ 'ի վար արկանել զհետագայ
լուծողականն, առ 'ի մաքրել զփորոսփան 'ի միջահատեալ
աւուրս ջերմութեւ, կամ ութ ժամ յառաջ քան զպա-
լուստ ջերմութեւն: Առ 2½ կէիս ցորեան շիտարբաս ըս-
տեալ 'ի փոշի մանրամաղ, և արամ մի խաշնդեղ, խառ-
նեալ եռացո վից ունկի ջրով, և յաւել 'ի նոյն եր-
կու արամ սալ փի կլաւպեւ, և մատո հիւանդին 'ի

պահ առաւօտու . և եթէ հարկաւոր լինիցի , վերադն
կրկնեալ :

Երակահատուածի ևս պատշաճի երբեմն 'ի դիպուածս
ընդհատ տենդի , բայց 'ի սկզբան անդ հիւանդութե , և
այն առաւել 'ի սաստկանալ և 'ի զայրանալ ջերմութե
և ուղն . այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի զգուշանալ պարտ
է մի հոսեցուցանել զարիւն չափազանց , չորս ունկի բա-
ւական է վասն միոյ չափահասակի , և այն ևս՝ եթէ իցե
զարկն խիստ , լի , և արագ . որովհետեւ միշտ վտանգ 'ի
վերայ կայ յայսմանէ : Զկնի այսոցիկ փախողական դե-
ղոց , օրէն է անվհեր մերձեցուցանել զքինոյքինս : Առ
երկու կամ չորս ունկի՝ աղետագոյն քինա , և լոսեալ 'ի
փոշի յոյժ մանրամաղ , և բաժանեալ 16 հաւասարաչափ
մասունս , և տուր ըմպել տենդոտին կամ բաժակ մի դի-
նեաւ , և կամ թորմովն երկցկի . և մարթ է ևս հաստա-
դեզ յօրինել ընդ բաւականաչափ շարապին կիսորնի : 'Ի
դիպուածս օրրատօրեայ տենդի պարտ է հիւանդին ընդ-
ունել յամենայն երկու ժամու մէն մի մասն 'ի վերայ բա-
ժանեալ քինաէ մինչև ցհինգ կամ ցվեց և կամ ցեթմն
անգամ յաւուրն , բայց 'ի ժամն յորում 'ի վերայ գայ
տենդն : 'Ի դիպուածս եռօրեայ տենդի պարտ է 'ի վար
արկանել զայստօրիկ մասունս քինաի յամենայն երկու
ժամս միանգամ : Իսկ 'ի դիպուածս քառօրեայ և հին-
գօրեայ տենդից 'ի չորս ժամու միանգամ . բայց միշտ
նկատել արժան է , զի 'ի գործ արկչի արտաքոյ ժամա-
նակի ջերմութե :

Այլ եթէ հիւանդն չկարապէ միանգամայն ընդունել
զայդպիսի մեծաքանակ մասունս քինաի , մարթ է բաժաւ
նել զայն մի մասն յերկուս կամ յերկու մասնիկս , և 'ի
կիր արկանել յիւրաքանչիւր ժամու միանգամ 'ի դի-
պուածս օրրատօրեայ տենդի . և յամենայն երկու ժամու
միանգամ 'ի դիպուածս եռօրեայ տենդի . իսկ յերկու
ժամս միանգամ 'ի դիպուածս քառօրեայ տենդի : Իսկ
տղայոց և երեսասարգաց եղելոց 'ի չափ հասակի 12 , 15
ամաց , կամ 'ի վեց ամէ մինչև ցութ և տասն ամ , պարտ
է 'ի գործ արկանել սակաւ քանակութիւն . ուստի օրէն
է նկատել 'ի հասակն , 'ի խառնուածն մարմնոյ և 'ի
յուժղնութիւն նշանաց , ևն : Քնաքնան վերոյնդեալ եղա-
նակաւ 'ի կիր արկեալ՝ անվրէպ պատճառէ զթշկութի
ընդհատ տենդից . բայց չէ՛ օրէն ախտակրաց իսկ և իսկ
'ի փարատել 'ի նոցանէ ջերմութեն՝ զանց առնել զգոր-
ծածութիւնս , այլ պարտ է յարատեւել 'ի գործածու-

Թէ՛ն նորին մինչև 'ի հաւատի և 'ի կատարեալ բուժումն արտից կամ տենդից : Բազումք 'ի կիր արկանեն զքինան ցայն վայր՝ մինչև տեսանեն նշան ինչ փարատելոյ ջերմութե՛ն , և յետ այնորիկ 'ի բաց թողուն . և զկնի քանի ինչ ժամանակաց վերստին դառնայ 'ի նոսա տենդն սաստկադին և զժնդակագոյն իմն եղանակաւ : Բարեգոյն և սեպհական եղանակն առ 'ի խափանելոյ զվերագարձ տենդից , է յարատեւելն 'ի գործածութե՛ն սակաւամասնեայ քինաի ժամանակս ինչ , ևս և զկնի փարատելոյ , և դադարելոյ նշանացն : 'Ի նոյն իսկ ժամանակի գործածութե՛ն քինաի , մարթե՛ն տալ հիւանդին զհետագայ թանձրանիւթս : Ա՛ռ մի և կէս ունկի՛՝ սուկօ տէլէ ֆօլիէ տի թառաստաբօ , և սուկօ տի ֆուսմօսթէոնօ , կամ չիբօխա , այլև նոյն չափ՝ սուկօ տի քոէսչիօնէ , կամ պէքքապունձա , և սուկօ տի չէոֆօլիօ . առ և երկու տրամ՝ սալ տի ինկիլթէոնա , և մի տրամ՝ ռապառապառօ : Զամենեմին զստսս պարտ է ճմլեալ 'ի միասին յանկանի՝ զանգեղ բարւոք ընդ միմեանս , մինչև լինել մի բաղադրութի , և տուր ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն 'ի պահ առաւօտուն՝ խառն ընդ սկահակ մի արգանակի մսոյ , որ թեթեւալէս լուծէ զորովայնն , լուծանէ զնցանս լեարդի , փայծեղան , և այլ ընդերաց . զօրացուցանէ զստամորսն , և նպաստամատոյց լինի առողջութե՛ն . և զայս պարտ է 'ի վար արկանել մինչև ցՀինգ և ցվեց օր :

'Ի զիպուածս յորում տենդն ընդհատ՝ լինի խտամբակ յամառեալ , և իբր անփարատելի , յայնժամ քինայն պարտի լինել առաւելաքանակ : 'Ի սոյն կարգ դասին և դեղորայքն կոչեցեալք յիտալացոյ՝ ֆէպպոիֆուկի , այսինքն քերմահալածք . որպիսի են՝ դբօնցա տի քասթակնօ տ՝ ինտիա , կռացիօլա , սալէ տի սրիկօ սալվաթիքօ : Զորօրինակ . առ ունկի մի՝ սբօնցա տի քասթակնօ տի ինախա փոշիացուցեալ , 40 կշիռ ցորեան՝ կռացիօլա բռէքառաթա , և մի տրամ՝ սալէ տի սրիկօ սալվաթիքօ , և բաւականաչափ շիրօքքօ տի ֆիօռ տի բէսքօ , խառնեալ զանգեա՝ զամենայն 'ի միասին , և արամաճուն : 'Ի մաճունէ աստի յերիս ժամս միանգամ առցէ տենդոսն մշկահոտ ընկուղաչափ առ իւրաքանչիւր նուագ , բաց 'ի ժամէն յորում 'ի վերայ դայ ջերմութին : Բաց 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դեղորեից , երկար փորձառութի ուսայ ևս զնշանաւոր զօրութի դեղոյ միոյ , որ բաղադրի այսպէս : Ա՛ռ չորս ունկի 'ի ցքահանէ ելուղեալ ջուր անանխոյ , և քան չիթ լաւտանօ լիգուխօ ,

և մի ունկի շիրօրօ տի քեռմէղ: 'ի հեշտարմայելոյ աս-
տի հինգ ժամ յառաջ քան զգալուստ տենդի արբոյէ
տենդոտն գրգալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր կէս ժամ,
մինչև լիցի տասն գրգալ յաւուրն, միայն թէ կրկնելի է
այդ դոնէ մինչև 'ի հինգ օր. և տեսցի օգտութի սորոս
մեծ 'ի կաղզուրել զթուլութի ջրաց և ստամոքսին, 'ի
խափանել զյորդութի քրտանց, և 'ի փարատել զտենդս
յամառեալս:

'ի գիպուածս եռօրեայ, քառօրեայ և հինգօրեայ տեն-
դից, որք ստէպ պատահին 'ի վերջն աշնան և 'ի սկիզբն
ձմեռան, յայնժամ դառնահամ և համեմային դեղո-
րայ բն են յոյժ պատշաճք և կարեւորք. որպիսի են՝ ճեն-
ցիանան, կեղև նարնջոյ, կոճասպղպեղն, սպիտակ կինա-
մոնն, սեպրէնթառիա վիռձինիանա, և կամ որպիսի և
իցէ այլ ինչ ջերմահամ և խթիչ արմատ: Իսկ 'ի գի-
պուածս յորում ջերմութին լինի յաճախակի և կարի
ուժգին, յայնժամ առաւել սպահով և պատշաճագոյն
է 'ի դործ արկանել սալէ տի թառթառօ՝ փոխանակ վե-
րոյգրեալ համեմոյ:

Յորժամ ընդհատ տենդքն ո՛չ լինին կատարելապէս և
խաղառ բուժեալք, բազում անգամ փոխարկին յախտս
ջրօղութի, գալկան. ևն. վասն որոյ փոյթ մեծ ունել
պարտ է առ 'ի վար արկանել զամենայն հնարս կարելիս՝
մինչև արմատաքի խել զայն ներքոտապէս նախ քան զա-
պականիլ հիւթոց և եղծանիլ խառնուածոց: Արդարև
ոմանք 'ի գիպուածս ընդհատ տենդից 'ի կիր առնուն զմի-
ջոցս և զհնարս գիմամարտս, որպիսի են՝ ըմպել զոգիա-
ւոր հեղանիւթս, ընկենուլ զտենդոտն 'ի դետ կամ 'ի
ջուր ցուրտ, ևն. այդպիսի հնարք երբեմն կարեն օգաա-
կար լինել, բայց միշտ են վտանգաւոր, և բազում ան-
գամ ևս մահաբեր. մանաւանդ եթէ տենդոտն զգածեալ
իցէ իւրք բորբոքմամբ, և կրեսցէ զերկիւղ մեծ: Ականա-
տես եղոյք միանգամ երազահաս մահուան ուրուք տա-
րաբախտի, որ էարբ զոգիաւոր հեղանիւթս ինչ 'ի գի-
պուածս ախտիս՝ խորհրդով ոմանց անձանց, առ որս
համարեալ էր հեղանիւթն այն իբր դեղ անվրիպելի:
Գոն և այլ բազում դեղք զգուականք, որպիսի են ոջիւք,
մլուկն, թելք սարգի ոտայնից, գոռեխն, սունկն, ևն.
որք թէպէտ իբր հրաշապէս երբեմն ապաքինեն զտենդս,
բայց հասարակօրէն այդ օրինակ ապաքինեալ անձանց
ստէպ ստէպ վերագարծ պատահէ: Սեպահական և ան-
վրէպ ներդործիչ դեղն 'ի գիպուածս ընդհատ տենդից՝ է

քինաքինա . և ստուգիւ հաստատեալ վկայեմ , եթէ քա-
նիցս անգամ կարենոր զգուշութիւն և 'ի պատշաճաւոր ժա-
մանակի 'ի գործ արկի զգեղս զայս , միշտ եղև օգտակար ,
և ոչ բնաւ վնասակար :

Առաւելաբարնիք և դարձեալ 'ի վերայ ընդհափ Գէորգի 'ի
Գալայս և 'ի մանկուսն :

Պատարին իմն է ապաքինութիւն փոքրիկ տենդակիր
մանկանց և աղայոց , որովհետև ուր ուրեմն և հաղիւ եր-
բէք մարմ է տալ նոցա ըմպել զքինաքինա , և զայլ որ-
պիսի և իցէ դեղս անախորժս . վասն որոց արժան է պատ-
րաստել զքինան շարապանման՝ յաւելլով 'ի նոյն քանի
ինչ կաթիլ էլիասիսէ , կամ սրիսիթօ օր օր յիթուիօ ,
որով բարեխառնի դեղն և համեղանայ . ուստի և լինի
հեշտեաւ ըմպելի : Իսկ եթէ չիցէ հնարաւոր տալ նոցա
զքինա , յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել միսթուռա
սալինա : Սիւնօ օր լաթթէ վինօզօ ևս է ըմպելի իմն ազ-
նիւ յոյժ և պատշաճագոյն մանկանց 'ի դիպուածս ընդ-
հատ տենդից . յորոյ վերայ մարմ է յաւելլու ևս փո-
քրիկ զրդալ մի սրիսիթօ օր քօնօ օր չէսվօ : Դար-
ձեալ փոյթ ունել պարտ է տալ նոցա առնել շարժումն ,
որ լինի յոյժ օգտակար : Կերակրոցն պարտ է լինել սնու-
ցիչ և սակաւաքանակ , և երբեմն երբեմն մարմ է տալ
սակաւ ինչ աղիւ գինի :

Յօրժամ մանկուսն ոչ լինին կարող ընդունելոյ զքի-
նան , յայնժամ պարտ է դրելս պատրաստել նոցա յետա-
դայ եղանակաւ , զոր 'ի կիր անկանել մարմ է ևս չա-
փահատից : Ա՛ռ կէս ունկի աղիւ քինա , և եռացո զայն
չորս ունկի ջրով , յոր յաւել կէս ունկի՝ իւզ քաղցր
նշոյ , և վեց կմ ութ շիթ լաւտանօ լիգուխոս , և զգրեխս
զայս 'ի գործ արկ 'ի չորս ժամու միանգամ , կամ ևս ա-
ռաւել յաճախ ըստ պահանջելոյ հարկին : Ոմանք 'ի ման-
կանց գաին զառողջութի 'ի դիպուածս տենդիս , պնդե-
լով ընդ մէջս զգօտի իմն , յորոյ միջի պարուրեալ կայր
քինա փոշիացուցեալ :

Հնարք 'ի իւր արեւելիք 'ի դիպուածս ընդհափ Գէորգի :

Հնարք շահաւետք և օգտակարք 'ի դիպուածս օր-
տիս ևն հրաժարիլն 'ի պատճառացն՝ յորոց յառաջ դայ
տենդս , զորոց լիովին խօսեցաք 'ի վեր անդր : Բայց կա-

րևոր և օրինաւոր համարիմբ ատանոր ևս յաւելուլ ըզկերպ իրիք դեղորեկից, զոր օրէն է 'ի վար արկանել նոցա, որք բնակին 'ի խոնաւ և 'ի միասարեր օդոց վիճակեալ տեղիս, և ևս նոցա, որք բազում անգամ զփորձ առեալ են այսր տենդի. Ա՛ռ ունկի մի՛ ազնիւ քինա, կէս ունկի՛ սէւրէնթառիա վիռճինիանա, և նոյնչափ կեղևն նարնջոյ: Չամենեւին զսոսա պարտ է ըսել յանկանի, և գընել թրմոց 'ի քսեստ մի օղի զաւուրս հինգ կամ վեց. ապա քամեա՛ զայն կտաւով յանօթ ապակեայ, և 'ի գործ արկ երկուս կամ երիս բաժակս յաւուրն:

Է և այլ դեղ՝ որ առանց դրգուելոյ առաւելու զոյժ ստամոքսին և ջրացն, որք դանդաղ դտանին. այն է թինե թուռա տի քինա տէլ՝ առաջամ. որ այսպէս բաղադրի: Ա՛ռ ունկի մի՛ ազնիւ քինա, վեց տրամ՝ կեղևն նարնջոյ, մի և կէս ունկի՛ սէւրէնթառիա վիռճինիանա, և քսան կշիռ ցորեան քօչ չինիլիա: Չայս ամենայն մանրեա՛ 'ի մէջ անկանի, ըից յանօթ ապակեայ, և գիր թրմոց 'ի լիտր մի ցքի, կամ ոգի գինւոյ զաւուրս երիս կամ չորս. և յետոյ քամեա՛ զայն ընդ կտաւ: 'Ի հեղանիւթոյ աստի արբցէ հիւանդն երեք անգամ յաւուրն՝ զկշիռ երկոց ունկեաց: Իսկ նոքա որք ոչ կամին զգործածուի ցքւոյ կամ ոգւոյ գինւոյ, կարեն 'ի տեղի այնոցիկ 'ի կիր առնուլ զազնիւ գինի:

Եւ եթէ որ ընդ բազում ժամանակս կրեալ է զայս ալիսի տենդ, յայնժամ փոխանակ սոցին մարթ է լը սա. կաւ ինչ եօթնեակս 'ի գործ ածել զհետագայ հեղանիւթա: Ա՛ռ երկու ունկի՛ էնուլա քամբանա, և նոյնչափ քալամո առօմաթիքօ, և մի բուռն՝ չէնթաուռէա մինօ. աէ, և երկու ունկի խարտածս երկաթոյ: Չայս ամենայն լոսելով 'ի մէջ անկանի արկ յապակեայ անօթ, և գիր թրմոց 'ի յերկու քսեստ սպիտակ գինի զաւուրս չորս. ապա հեղ զգուշութիւն զհեղուկն յայլ ապակի անօթ, այնպէս զի մի խառնեացի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն. և տուր ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն՝ լը չափու երկուց կամ երկոց ունկեաց: Չնոյն ազգեցութի մարթ է ստանալ ծասքելով 'ի բերանն զարմատն ճէնջիանաի, կամ քալամո առօմաթիքօ, կամ զքինա, ևն: Ամենայն դառնագին դեղորայք, մանաւանդ որք բնութիւն են խթիլ՝ են յոյժ օգտակար 'ի դիպուածս ընդհատ տենդից:

'ի քերտ, լարարար, Կենդանի, Կերտարար, Կենդանի, Կերտարար, Կերտարար :

Տենդա այս չարարար՝ է ախտ ինչ դժնդակ և իբր թիւնաւոր, յազգէ ընդհատ տենդից, որ սովորաբար առաւել տիրապետէ յաշնան՝ քան յայլ եղանակս տարւոյ : Առաւել դատնի ախտս այս յեւրոպիա, և յայլ նահանգս ինչ իդալիոյ, մանաւանդ 'ի տեղիս ցածագոյնս և գէճս, և այն առաւելապէս 'ի գիւղականս, որք բնակին յայդպիսի գիճային վայրս, և սպրին դժուարամարսելի կերակրեղինօք : Չիք տենդ ինչ այնքան շուտափոյթ մահահրաւէր իբրև զտենդս զայս. որ և բազում անգամ 'ի միջոցս քսան և չորից ժամուց, կամ յերկուս և յերես աւուրս սպանանէ : յայն սակս պատշաճ վարկաք տենդ չարարար անուանել : Երկրտասան են տեսակք այսր տենդի, որք զանազանին 'ի միմեանց անուանադրուք, երևու թիւ, նշանաւ, այլովքն հանդերձ. զորս մի առ մի տեսցես բացատրեալ յառաջիկայդ :

Առաջին տեսակն կոչեցեալ յիտալացոց՝ Ֆէպպաէ բէռնիփօզա քօլէռիքա, այսինքն տենդ չարարար և զայրագին, որ պատահի յանբարեխառնութէ և յառատութէ սուր և ապականեալ մաղձից և այլ հիւթոց, յանմարսութէ, և 'ի կերակրոցն, որք գիւրաւ թթուին 'ի ստամոքսն. որպիսի են կոգի, ճարպն մոյց, բազրաւենիք, ձմերուկն, սեխն, կեռասն, և այլ միրգք, որք են զով և թուլացուցիչ բնութիւն : Երբեմն ևս պատճառի յուժգին լուծիչ և ործացուցիչ զեղորեից, 'ի փնասակար սունկոց, և 'ի թիւնաւոր դեղորեից մաեւոց 'ի ստամոքսն, 'ի սաստիկ կրից և յերկիւղէ, 'ի ցրտութէ, 'ի տօթագին ջերմութէ, և 'ի թանցացաւութէ : Սա նախ բերէ սաստիկ լուծողութի ինչ 'ի վերուստ և ստորուստ, և ապա ուժգին ջերմութի 'ի ծագն ստամոքսի և աղեաց, անձկութի, ճնշումն կրծոց, կերկերումն ձայնի, և ձգտումն. || Ահանատես եղաք 'ի գիպուածս ախտիս հիւանդաց ումանց՝ արտաքսել զկղկղանս հարկուր անգամ 'ի մէջ քանի ինչ ժամուց ||. տկարանայ տեսութին ալաց ախտակրին. և եթէ այսպիսի լուծողականութին յարատեւէ, ոչ է մարթ նոցա այլևս պատասպարիլ և սթափիլ : Դարձեալ, ախտակրին կրէ զծարաւ սաստիկ, և զարին բազ-

կէ լինի արագ, մանր դադանագոյն, և անհաւատար. իսկ 'ի յարատե յառաջանալ ախտիս զարկն նուազի այնքան՝ մինչև լինի անզգալի. ծայրք անդամոց ցրտանան. 'ի վեր երևի ցուրտ քիրտն միայն յերեսս. մէջն լինի արգելա- կան, և ստէպ ստէպ զգայ զգողգոջութիւն սրտի. ձեռք և ոտքն ցրտանան և փոխարկին 'ի գոյն կապոյտ. կրէ զոյգ ընդ ախտիս և զթալկութի, զուշագնացութի և զհեծկըլ տանք :

Այլ գիտել արժան է, զի 'ի դադարել տենդի՝ զոյգ ընդ նմին դադարին և վերոյիշեալ նշանքն բոլորովին : Բայց եթէ ախտն լիովին թափեալ իցէ զթոյն իւր, և արմատացեալ, յայնժամ լինի յոյժ վտանգաւոր և եր- կիւղալի, և առտուել քան զամենայն աղետալի է այն, յորժամ վերստին դարձ առնէ լուծողութիւն այլովքն հանդերձ : Դարման նորա են խթիչ սեղմիչ և խաղաղիչ զեղորայքն. որպիսի են՝ ջուրն կինամոնի կամ անանխոյ, լիգուռուէ անօտինօ, և լաւտանօ լիգուիտօ : Զոր օրի- նակ. առ երկու ունկի՝ ջուր կինամոնի, կամ անանխոյ. և երեսուն չիթ՝ լիգուռուէ անօտինօ մինէռալէ հօֆֆ- մանն. յաւելլով 'ի նոյն 2½ չիթ՝ լաւտանօ լիգուիտօ. և տուր ըմպել հիւանդին յամենայն ժամու մէն մի դրգալ սեղանոյ մինչև ցգադարութիւն ախտիս ըմպելին նր պարտի լինել ջուրն խորովեալ հացի. եթէ գտանիցի առ ձեռն պատրաստ՝ օգտակարագոյն ևս է հացն վարսակի : Եթէ այսու նպատօւք ոչ դադարի փսխումն և լուծումն որո- վայնի, յայնժամ օրէն է տալ նմա ժամէ 'ի ժամ երկու դրգալ սեղանոյ ճիւղապալ տի սալինա. յորոյ վերայ պարտ է յաւելլուլ 15 կմ 20 կաթիլ լաւտանօ լիգուիտօ : Նոյն պէս և օգտաւէտ է թրմոցն երիցկի, և սիէսօ տի լաթ- թէ վինօջօ ֆօռթէ՝ առ 'ի պահպանել զոյժ ախտակրին, և առ 'ի շարժել զարտաշնչութի մարմնոյ : Նոյնպէս և կարեւոր և օգտակար է թանալ զոտս ախտակրին 'ի մէջ քերմագին ջրոյ, և յետոյ բարւոք չորացուցեալ քերմ պատտառա՝ դնել 'ի ներքանն ոտից զքերմ կղմինարս : Իսկ եթէ կիրառուէ այսոցիկ զեղորեկց չիցէ հնար ստա- նալ զտենչացեալ ներգործութի և զօգուան, յայնժամ պարտ է տալ ախտակրին վեց անգամ յաւուրն ընկու- զաչափ զհետագայ գեղն : Առ երկու արամ՝ սալ տի սօ- տա, զոր մարթ է լուծանել բաւականաչափ հիւթով կիտրոնի՝ յաւելլով 'ի նոյն արամ մի էթէռէ. երկու արամ՝ թինթուռա տի սուչ չինօ, չորս արամ՝ քօնֆէ-

ցիօնէ ճիւղինթինա, և նոյնչափ՝ չարար սպիտակ և մա-
քուր :

Ընդ այսոցիկ զիտել արժան է, զի զկնի դադարման
տենդիս պարտ և պատշաճ է փոյթ ընդ փոյթ ձեռնա-
մուխ լինել 'ի գործածութի քինա քինաի առ 'ի խափն
նեկ զվերադարձումն այսպիսի գժնդակ և զայրագին տեն-
դից : Յայսպիսի գիպուածս օրէն է լոյծ պահել և զորո-
վայնն սոսկապէս 'ի ձեռն թելթել գրեխաց՝ յօրինելոց է-
րիցկաւ, և այլ խթիչ գեղորէիք : Կերակուրքն պար-
տին լինել անուցիչ և կարի տակաւ քանակութի, և չա-
փաւոր ինչ չարժումն է ևս շահեկան :

Երբորդ տեսակն կոչի յիտալացոց՝ Ֆէպպոէ բէռ-
նիչիօզա տիսէնթէսիքա. այսինքն տենդ չարարար խառն
ընդ արիւնային փորհարութեան : Պատճառք սորա գրե-
թէ նոյն էն ընդ պատճառաց չարարար և զայրագին
տենդի. որպէս աւանդեցաւ վերագոյնը : 'Ի գիպուածս
ախտիս հասարակօրէն զուգրնթաց լինի ջերմութի ուժ-
գին, արիւնային փորհարութին, խիթք սրբանին, սաւ
տիկ ցաւ ստամոքսի և ստորին որովայնի, նողկանք սրտի,
և հեծկրտանք. լեզուն լինի չոր և խիտ, մէզն թանձր և
բրդմագոյն, զարկ բաղկին լինի մանր և արագ. կղկ-
զանքն 'ի սկզբան անդ լինի մաղձագոյն, ապա մաղա-
սային, հուակ յետոյ աշիւնային. երբեմն ախտակիրն
բռնութի չարժի 'ի փսխել. այլ 'ի դադարիլ տենդի՝ զոյգ
ընդ նմին անհետ լինին և նշանքն : Եւ եթէ տենդս այս
երեք կամ չորս անգամ դարձ առնէ մի զկնի միոյ ոչ է
մարթ ախտացելոյն այլևս պատասպարիլ և սթափիլ. որոյ
դեղ է նախ՝ տիապքօստիօ, կամ լաւտանօ լիգուիտօ,
ջուրն անանխոյ կամ կլինամենի. և ապա քինա քինա
առատօրէն :

Երբորդ տեսակն կոչի՝ Ֆէպպոէ բէռնիչիօզա սուպ-
քուէնթա, կոչի և ըստ նախնեաց՝ Փլուսօ էբաթի-
քօ. այսինքն հոսումն լերդական : Տենդս այս չարա-
րար՝ գուշակի 'ի ստէպ ստէպ արտաթորմանէ մագոյն
հիւթոց խառն ընդ կղկզանաց, հանգերձ նուաղմամբ
սրտի, ցրտութի ձեռաց և ոտից, նուաղմամբ ձայնի,
և տաղնապաւ շնչառութի : Դարձեալ՝ որպէս 'ի գիպ-
ուածս այլոց չարարար տենդից, նոյնպէս 'ի գիպուածս
յայս թուրքանան զօրուիք ջրաց և բոլոր մարմնոյ. զարկ
բաղկին բաղիւէ մանր, և նուրբ. որոյ սեփական դեղ
է քինա քինա, զոր օրէն է տալ առատօրէն : Այլ եթէ

տենդա այս վերակրկնէ, անվրէպ սպանանէ : Բայց եւր-
բեմն ևս դէպ լինի, եթէ տխտակիրն իցէ երիտասարդ,
և վիճակեալ զօրեղ կազմուածոց, զի յերկարասնէ
տխտան, և յայնժամ կոչի՝ քռօնիքա :

Չորրորդ տեսակն կոչի Ֆէսպուէ բէռնիչիօզա քառ-
տիաքա : Տենդա այս չարարար՝ ճանաչի 'ի սաստիկ ցրտոյ,
'ի ջերմութէ, ընդ որում զուգընթաց լինի և սրագոյն
իմն ցաւ 'ի վերին ծագն ստամոքսի, 'ի ստէպ ստէպ ու-
շագնացութէ, 'ի տաղտկութէ, 'ի տժգունութէ գիմաց,
'ի հառաչանաց, 'ի հեալոյ, 'ի կաղկանձմանէ, և 'ի փո-
քրիկ բաղխմանէ շնչերակին. որոյ դեղ է ջուր կինամոնի,
լաւտանօ լիգուիտօ, լիգուօն անօտինօ. և այլ սոցին նման
խմիչ և խաղաղացուցիչ դեղորայք, և յետ այսոցիկ քի-
նա քինա : Գիտելի է՝ եթէ տենդա այս չորս կամ հինգ
անգամ դարձ առնէ, անվրէպ սպանանէ :

Հինգերորդ տեսակն անուանի 'ի նոցանէ՝ Ֆէսպուէ
բէռնիչիօզա էմէթիքա տէլ սօվաճօ, այսինքն չարարար
տենդ ործացուցիչ՝ դտեալ 'ի վերջին ժամանակս 'ի սօվա-
ճօ բժշկէ : Սա նախ բերէ գողումն և ջերմութի սաստիկ,
և սպա ստէպ ստէպ փսխումն, յարակցեալ 'ի նոյն ցաւ
ստամոքսի, և ուժգին ծարաւ. որոյ դեղ նոյն է ընդ
վերնոյն : Բայց եթէ զարկն լինի ուժեղ և լի, և 'ի վեր
երևին նշանք եռացման, յայնժամ նախ պիտոյ է երա-
կահատութի, և ապա 'ի կիր առնուլ զքինաքինա :

Վեցերորդ տեսակն յորջորջի՝ Ֆէսպուէ բէռնիչիօզա
տիափօռէթիքա. այսինքն չարարար տենդ քրտնաբեր :
Սա նախ բերէ քիրտն յորդառատ, և ապա դողումն և
ջերմութի ուժգին, զուգընթաց ցրտութի անգամոց, և
թուլութի ջրաց և բոլոր անգամոց, և տաղնապաւ շնչա-
ռութէ. մինն 'ի մեծագոյն վնասուց որ միշտ կից գտանի
ընդ ախտիս՝ է արագումն տուրեառութէ շնչոյ, և հա-
շումն բովանդակ մարմնոյ, մանուսանգ մանրուին, արա-
գութին, և անզօրութին զարկի բաղկին : Երբեմն մարթ
է 'ի դիպումս այսորիկ տենդի ստանալ զապաքինութի,
եթէ փոյթ ընդ փոյթ 'ի կիր արկանիցի քինա քինա 'ի
սկզբան անդ տենդիս, բայց եթէ ախտն ժամանեացէ յաւ-
տիճան ինչ, հասարակօրէն անստուղ և վայրասպար լինի
նպաստն քինա քինա, և այլ ամենայն դեղորէից, և ա-
ռաւել քան զամենայն վտանգաւորագոյն է այն, յորժամ
վերադարձի տենդն :

Եօթներորդ տեսակն կոչի Ֆէսպուէ բէռնիչիօզա սին-
քորալէ, այսինքն չարարար տենդ թալկացուցիչ : Սա

գուշակի 'ի յաճախակի թաղկացմանէ, որ 'ի գոյզն ինչ շարժմանէ ծնանի նուազումն սրտի . գողումն և ջերմութի որ զուգընթաց լինի ընդ տենդիս այսորիկ՝ երբեմն լինի առաւել, և երբեմն նուազ . զարկ բազկին հարկանէ արագ, մանր յոյժ, և նուրբ . քիրտն 'ի վեր երևի միայն 'ի ճակատն և 'ի պարանոցն . աչքն տկարանայ, և մթադնի, և եթէ ոչ աճապարեալ փութով դարմանեցի, մեռանի անվրէպ . որոյ գեղ է հոտոտալ զիրս զօրացուցիչս և սթափիչս, որպիսի են՝ մելիսսէ . լիգուօռ անօտինօ, ևն, արուցանելով ստէպ քինաքինս :

Ութերորդ տեսակն ասի՝ ֆէպպուէ բէռնիչիօզա ալճիտա . այսինքն չարարար տենդ սառուցիչ : Սա ճանաչի 'ի սաստիկ գողգոջմանէ և 'ի ցրտոյ . իբր զի թէ ոք ըմբռնեցի յախտէ յայտմանէ, առ ժամայն ամենայն անդամք մարմնոյն ցրտացեալ սառին, մինչև լինել իբր գի այլադունեալ գլխովին . զոր յայն սակս կոչեն տենդ ցրտասառոյց . և ցրտուիս այս յարատեւեալ մնայ մինչև ցաւարտ տենդիս՝ առանց ջերմանալոյ ամենեկին . սովորաբար զուգընթաց լինի և ծարաւ ինչ ուժգին, չորութի և կարծրութի լեզուի, և կերկերումն ձայնի : 'Ի վախճան տենդիս, (եթէ կեցցէ ատաղկերն) 'ի վեր երևի ջերմութի ինչ թեթեւ, և տարածանի 'ի զանազան մասունս մարմնոյն՝ մանաւանդ 'ի ծայրսն . և յայնժամ օրէն է խոկ և խոկ ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի քինաքինսի առ 'ի արգելուլ զվերագարձումն չարարար տենդիս այսորիկ :

Մաներորդ տեսակն անուանի՝ ֆէպպուէ բէռնիչիօզա բլէուօթիթիքա, այսինքն տենդ չարարար կշտային . զոր մարթ է ճանաչել 'ի ցրտոյ, 'ի սարսափոյ, որում զհետգայ ջերմութի, պտոյտ գլխոյ, նոզկանք սրտի, փախումն, և ծարաւ սաստիկ : Եւ զկնի այսոցիկ հիւանդն զգայ զցաւ ինչ ուժգին և խայթիչ 'ի մի կողմն կրծոց կամ 'ի կուշան, մանաւանդ 'ի վայրկենի՝ յորում ատաղկերն հազայ : Չարկ բազկի լինի արագ, խիստ, և անկանոն, մեզն թանձր և մըրրալից . կրէ հազ սաստիկ, և ցնորումն և դժուարաշնչութի, որոյ գեղ նոյն է ընդ գեղոց բորբոքման թորոց . և 'ի դադարիլ նշանաց՝ օրէն է խոկ և խոկ ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի քինաքինայի ըստ եղանակին՝ զորմէ նշանակեցաք 'ի տեղեղ իւրում :

Տասներորդ տեսակն կոչի ֆէպպուէ բէռնիչիօզա քօլիքա, այսինքն չարարար տենդ խիթաւոր : Ախտս այս հասարակօրէն զոյգ ունի ընդ իւր զանհնարին խէթս ստորին որովայնի և արգանդի, զփրախտութի, զնոզ

կանս, զանձկութի, զործումն, զլորումի լեզուի, և զսառ-
աիկ ծարաւ: Զարկ բազկին լինի մանր և անկանոն. եր-
բեմն ևս հոսէ զքիրան ցուրտ. և գեղն՝ է գրեխ կակղա-
ցուցիչ, ֆամէնթա, արբուցանելով թխւրակէս, լաւտա-
նօ լիգուխօ, և այլ գեղս խաղաղիչս. երբեմն մարթ է
ևս երակ հատանել, եթէ իցէ զօրեղ և խիստ զարկն
բազկին: Եւ զկնի գաղարման տենդին՝ օրէն է փոյթ ք-
փոյթ ՚ի կիր արկանել զքինաքինա առ ՚ի խափանել զվե-
րադարձումն նորին:

Մետասաներորդ տեսակն ասի՝ ֆէպպուէ բէռնիչիօզա
սօրօռօզա, այսինքն չարարար տենդ թմբրեցուցիչ, կամ
քնաբեր: Յորժամ սկսանի ոք բմբռնիլ յախտէս յոյս-
մանէ՝ լինի թմբրեալ և ափշեալ, մինչև լինել իբր ննջեալ
կամ արբեալ անզգայ գլխովին, կրելով զուշարարձուի.
երբեմն և զհետ գայ թլուատութիւն լեզուի, և երբեմն
հեծկրտանք: Եւ եթէ տենգս այս երկու կամ երեք ան-
գամ դարձ առնէ, անվրէպ սպանանէ. որոյ գեղ է երա-
կահատութի, լուծողական գրեխք, խարանագեղ, և այլ
դարմանք որք պատճառեն զթմափութի: Եւ յետ գա-
ղարման տենդիս օրէն է առատօրէն ՚ի կիր արկանել քի-
նաքինա:

Իսկ երկուստաներորդ տեսակն անուանի՝ ֆէպպուէ
բէռնիչիօզա չիէքա տէլ մօռենտի, այսինքն չարարար
տենդ կուրացուցիչ՝ դաեալ ՚ի մօռանտի բժշկէ: Ըմբռ-
նեալքն յախտս յոյս լինին իբր կոյր, զոյգ ունելով ընդ
իւր գլօրանջումն, զկերկերումն, զցրտութի, զգողգո-
ջումն, զանուժութի ձեռաց և ոտից, զանձկութի, զնող-
կանք սրտի, զժանրութի և զյաւ գլխոյ, զփսխումն, ըզ-
թուլութի ջղաց և բոլոր մարմնոյն, զցնորումն, զթմրու-
թի, զծարաւ սաստիկ, զպտտումն գլխոյ, և զթախցումն:
Զարկն բազկի հարկանէ նուազ՝ խիստ՝ և անզօր. և մէզն
մրրալից, և թանձր: Այլ ՚ի գաղարիլ տենդի՝ զոյգ ընդ
նմին գաղարին և նշանքն բոլորովին. և գեղն՝ երակահա-
տուի, լուծողականք, և խարանագեղք: Եւ յետ աւար-
տելոյ զտենգն՝ ՚ի կիր առնուլ զքինաքինա:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

'ի վերայ անընդհապ իմ շարունակ եւ սուր փենդի, որ ասի
յի քաղաքացւոյ՝ փեղպուէ քօնիկնսա աքաւթա :

Տենդս այս անուանի սուր, այսինքն բորբոքիչ, եւ
հասարակօրէն պատահի յերիտասարդուն՝ հզօրեղագոյն
փափկակեաց եւ արիւնդա անձանց . եւ այս ծագի յըն-
թացս ամենայն եղանակի, բայց առաւել յաճախակի 'ի
գարնան եւ 'ի սկիզբն ամառան :

Պատճառք անընդհապ եւ սուր փենդի :

Սա պատճառի յայնմ ամենայնէ, որք գրգռեն զչըն-
չերակս, առաւելուն զչըջանն արեան եւ ջերմացուցանեն
զմարմինն բովանդակ, որով այլայլի ներքին բարեխառ-
նութիւն, եւ տկարաման գործողութիւն : Այսպիսիք են՝
վնասակար յաւելումքն, դժեղակ աշխատանքն, ննջելն
ընդ արեգակամբ, առատօրէն ըմպելն զողիւսոր հեղա-
նիւթս, կերակուրք չափազանց եւ դժուարամարսելիք, եւ
զկնի կերակրոցն չառնել ինչ շարժումն : Եւ ես այն ա-
նայն, որ նուաճէ եւ խափանէ զարտաշնչութի մարմնոյ,
որպէս ընկողմանիլն 'ի վերայ խոնաւ գետնի, եւ 'ի բացօ-
թեայս, խոնաւագոյն հողմունք, ըմպելն զցուրտ հեղա-
նիւթս մանաւանդ զկնի քրտնելոյ, հսկումն ընդ գիշերն
ողջոյն . եւն :

'Նշանք անընդհապ եւ սուր փենդի :

Պիւրին եւ պարզագոյն իմն տենդն՝ ունի միշտ զոյգ չի-
լուր անհամաձայն նշանս, որք վերաբերին մասնաւորապէս
սա այլասեռ անոս : Գլխաւոր նշանք տենդիս են՝ ընդ-
հանուր ինչ զրոտութի, որում սպա գհեա գայ սաստիկ
իմն ջերմութի եւ տապացումն, լիութիւն, խառութիւն եւ
արագ արագ հարկանելն զարկի բազկին, չորութիւն մոր-
թոյ, որկորոյ, չթմանց, եւ բերանոյ . սաստիկ ցաւն գլու-
խոյ, միջաց, եւ երկամանց, եւ օսկերաց եւ միանանց . եւ
կարմրութի աչաց : Զկնի այս ամենայն նշանաց՝ 'ի վերայ
գայ դժուարութի ինչ 'ի շնչառութե, լծուլութի ջրաց
եւ բոլոր մարմնոյ . անձկութիւն սրտի, ճնշումն կրծոց,
նոզկանք, յօժարութի 'ի փոխել, ծարաւ սաստիկ . ոչ

ընդունի զհաստատուն կերակուրս, և բնաւ ոչ ննջէ, որովք առաւել ուժաթմափ լինի հիւանդն. և հասարակօրէն լեզուն լինի կարծր և կարմրագոյն, և ունչքն չորագոյն. մէջն լինի քերմագին, նուազ, և կարմրերանդ. որովայնն պինդ, և քիրան սակաւ և խժային: Նշանք առաւել յոռեգոյնք և վտանգաւորք՝ են ցնորումն, թրթռումն սրտի, ակամայ շարժումն մկանանց և ձգանաց, հեծկլտանք, քիրան կարի խժային և թանձր և ցուրտ, և սառիլն ծայրից անդամոց ևն:

Խրաբէ և Խռաւարտութիւն լար արկանէլի և Խիղաւածութիւն:

Բայց որովհետեւ տենդս այս է վտանգաւոր, պիտոյ է փութապէս 'ի վար արկանէլ զբարեգոյն նպաստս և զհնարս, և յոյժ ձեռնառու լինի հիւանդին, եթէ 'ի սկզբան անդ բժիշկն կայցէ առ ընթեր: Իսկ եթէ թոյլ տան ախտիս հաստատիլ և յառաջանալ, յայնժամ ամենայն գիտութիւնք և ճարտարութիւնք բժշկին բազում անգամ լինին անօգուտ: Բայց 'ի գործածութեւ վայրապար լինիմք յուսողի 'ի նպաստս դեղորեից՝ յորժամ ախտն լինի անապոքինէլի՝ սրտաճառաւ յապաղման և այլանդակ կառավարութեւ, և ուժաթմափ լինելոյ հիւանդին: Արդարեւ բժիշկք կարեն օգնական լինել բնութեւ, բայց ճիգն և փոյթ նոցին լինի յարդիւնս՝ յորժամ բնութին չիցէ տիրեալ յախտէ անտի գլխովին:

'Ի վերոյսացեալ նշանաց այսորիկ տենդի՝ քաջայայտ երևի, եթէ հարկաւորապէս սահանջի կառավարութիւն և գեղորայք իմն, որովք մարթիցէ ցրուել զվնասակար հիւթս խառնեալս յարեան, շիջուցանել զսրբորբումն արեան, և խաղաղել զգրգռումն շնչերակաց և նեարգից և սրտի: Արդ՝ առ 'ի վճարիլ այսոցիկ ամենայնի հարկ 'ի վերայ կայ բժշկաց կատարել զկանոնս և մերձեցուցանել զօգտաւէտ գեղս հիւանդին, որպիսի են՝ խաշուն վարտակի, զոր կոչեն՝ Թիջանա տի ավէնա, կամ դարուոյ, և կամ շիճուկն կաթին, զոր տանն՝ սիէռօ տի լաթթէ. յորս մարթ է յաւելուլ տակաւ ինչ հիւթ նարնջոյ, կամ ուլա սրինաի, և կամ լամբօնէի առ ախորժեւի գործելոյ: Շիճուկն կաթին բաղադրեալ ընդ հիւթոյ կիտրոնի, կամ քաղցր նարնջոյ, որ այն ինքն է փորթուգալ՝ է ըմպելի ինչ ագնիւ 'ի գիպուածս յայս: Նոյնպէս շահաւետագոյն է խաշուն կրամինաի խառն ընդ տակաւ ինչ զք-

սիմէլ սէմբլիւէի, կամ հիւննապի: Այլն օրէն է նախ քան զամենայն փութալ զի մի արգելական միասցէ օգն 'ի մէջ սննեկի հիւանդին. որովհետեւ օգն սննեկի արգելեալ և թանձր գոլով խառնի ընդ գոլորշեաց՝ որք ըստ մեծի մասին արտաշնչին 'ի մորթոյ և 'ի շնչոյ հիւանդին, և անդրէն ընդմտանեն 'ի թոքս, յերակս և 'ի ջիզս նորին, յորոց պատճառին այլևայլ ախտք վտանգաւորք. նմին իրի պարս և պատշաճ է ստեպ ստեպ բանալ զպատուհանս և զգրունս սննեկի, առ 'ի գուրս վանել զախտ արծարծ գոլորշիս, և վերանորոգել զօգն. չէ բաւական միայն մուծանել 'ի սննեակն զօգս զօվացուցիչս և առողջարարս, այլ արժան է միանգամայն 'ի կիր արկանել ըզքափուր, զփեգենայ, կամ զայլ ինչ և իցէ ազգու և հոտաւէտ իրս:

Ընդ այսոսիկ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս յայս փոյթ մեծ ունել պարտ է 'ի բարեխառն պահպանել և ծածկել զհիւանդն, արկեալ 'ի վերայ զծածկարանս թե, թե և և չափաւորս, և մի զգեցուցանել զհանդերձս յոլովս, և որքան մարթ իցէ՝ անձնապահ լինել 'ի խոնաւութէ հանդերձից կամ զգեստուց, և 'ի գիշերային դէճ՝ օգոց, փակ պահելով զպատուհանս և զգրունս սննեկին. և պարտ է ախտակրին վայելել 'ի մեծի անդորրութեան՝ եթէ ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ, հրաժարիլ արժան է յայնմ ամենայնէ որք նեղեն և գրգռեն զոգի, և զփրտ: Կերակրոց ախտակրիս պարտ է լինել տակաւաքանակ և յոյժ թեթեւ. որպիսի են հացաթման՝ յոր մարթ է արկանել սակաւ աղ հաւարակ, կամ սակաւ ինչ շաքար առ 'ի բարեխառնել: Նոյնպէս կաթն նշոյ է պատշաճաւոր կերակուր 'ի գիպուածս յայս: Դարձեալ՝ կարե ուտել հիւանդն զպտուղս ինչ եփեալս շաքարաւ, զհաց խորովեալ և թաթախեալ յեփեալ ջուրն, կամ 'ի հիւթն դամնի կամ հաղարջի:

Դարձանք և զից 'ի իիւր աշխէւէի՝ 'ի զիպուածս
 Գէնդի:

'Ի գիպուածս յայս երակահատութին կարի կարեոր է եթէ 'ի վեր երևին նշանք գրգռմանց կամ ամբոխման սրտի, կամ նեարդի, և կամ շնչերակաց, զորս մարթ է գուշակել 'ի հրակիզն բորբոքմանէ կամ 'ի ջերմութենէ մարմնոյն, մանաւանդ յարագութէ, 'ի խտութէ և 'ի լիութէ զարկի բազկին, և ևս յանհնարին ծարաւոյ, և

ի ցաւոց գլխոյ և միջաց, ՚ի հրաշէկ փայլմանէ աչաց, և ՚ի չորուէ մարթոյ, լեզուի, բերանոյ, որկորոյ, շրթանց, և ռնգաց. և չափ քանակութեան արեան հանելոյ օրէն է լինել համաձայն զօրութեան անտակրին, և ուժգնութեան անտին: Իսկ եթէ զկնի երակ հասանելոյ՝ եռացումն կմ ջերմութիւն առաւել զօրանայցէ, և զարկ բազկին լիադոյն և խտագոյն ևս լինիցի, յայնժամ արժան է կամ վերստին երակ հասանել, և կամ տղրուկ զնել ՚ի շրջակայս երաստանի: Բայց եթէ զկնի միանգամ երակ հասանելոյ՝ զարկ բազկին լինիցի փոքրիկ կմ թոյլ, և բորբոքումն նուազ, յայնժամ չէ օրէն բնաւ վերակրկնել զայն: Եթէ հիւանդն ունիցի ճնշումն կրծոց և նոզկանս ստամոքսի հանգերձ ազտեղութիւն լեզուի, և դառնութիւն բերանոյ, յայնժամ օրէն է նպաստամատոյց լինել բնութեն, տալով նմա զսակաւ ինչ տորտ ործացուցիչ, խտալերէն թառթառօ էմէթիքօ ձայնեալ. զորոյ զկերպն կիրառուն մարթիս տեսանել ՚ի վեր անդր, գլ. Կ. Ե. Ե. Ե. Ե.:

Բայց եթէ գործածութիւն այս ամենայն նպաստից և գեղորէից չերևին նշան ինչ նուաճելոյ տենդին, յայնժամ պարտ է մեռնամուխ լինել ՚ի գործածութիւն թուլացուցիչ և զովացուցիչ գեղորէից, որպիսի են նիթաօ, և խաշում գարոյ. որ այսպէս բազազրի: Արկ զնիթաօ բոս կշռոյ երկու կամ երեք արամոյ, ՚ի տասն ունկի գարեջրոյ. և տուր ըմպել հիւանդին հինգ անգամ յաւուրն՝ ՚ի չափ երկու ունկոյ: Հմանապէս մարթ է ՚ի կիր արկանել յայսպիսի գիպուածս զլետագայ հեղանիութս առ ՚ի բառնալ զգրգռումն անթոցն արեան, և ՚ի մեղմել զտապս ջերմականս բորբոքեալս: Առ երկու ունկի հասարակ ջրոյ, որ բազազրեալ իցէ ունկի մի ջրովն վարդի, և կէս ունկի՝ շիրօրբօ փի ալէթօ, կամ սուկօ փի մօռափ, յաւելլով ՚ի նոյն զՅօ շիթ՝ փիթաթիթօ փի վիթաթիթօ տօլ շիթիթաթօ, և ՚ի կիր արկ զայս չափս մինչև ց10 կամ ց12 ժամս, մինչև ՚ի հանգարաթի բորբոքման. յետ այնորիկ շատ լիցի տալ զայն ՚ի հինգ կամ ՚ի վեց ժամս միանգամ: Իսկ եթէ ՚ի մեռն այգալիսի գեղորէից ոչ նուաճի ևս տենդն, բորբոքումն կամ ջերմութիւն տակաւին մնայ յարատեւալ, յայնժամ օրէն է տալ նմա բօլ վէպի թէմրէականթի, որ այսպէս բազազրի: Չորս կշիռ արամ՝ քաէմօռ փի թառթառօ, և մի և կէս արամ՝ նիթաօ բուռօ: Եւ զայս պարտ է առնուլ վեց անգամ յաւուրն: Ոչինչ արգելք կայ գործածութեան թամառին փի, չորոյ, և հիւանապի ևն: Կարի կարևոր է յամե-

հայնուամ երեկոյի առնուլ 'ի կիր զգրեի մի սլաորաստեղ
դաղջ ջրով և փոքր ինչ նիթուօիւ, և օստիմէլէիւ, կամ
շիճկաւ՝ առ 'ի զերծ պահել զոգելից մանրաթելա աղեաց
'ի հրատապ ջերմութի :

Այլ եթէ յեօթներորդում, 'ի մետասաներորդում,
'ի չորեքտասաներորդում, և երբեմն, 'ի քսաներորդում
և միում, 'ի քսան և ութերորդում աւուր հիւանդուն
զարկ բազկին լինիցի մեղմագոյն, և լեզուն, բերանն և
մորթն սկսանին տամկանալ և կակղանալ, և մեզն փո-
խարկի 'ի գոյն նարնջոյ և մրրալից, յայնժամ գոյ յոյս
ասլաքինութի ախտակրին, և զայսմանէ տես և 'ի բառն
Քռիզի . հատ . բ : Բայց եթէ ընդ հակառակն՝ հիւանդն
ունիցի ամբոխումն և խռովութի անհնարին, և զարկ
բազկին օր քան զօր զարտուղեալ վրիպի, տագնապ և
վիշտ ընդ ամենայն անդամա տիրապետեալ բազմասցի,
շարժումն ձգանաց՝ ցնցումն չղաց և մկանանց՝ ցնորումն
և ցամաքութի մորթոյ, լեզուի և կոկորդի 'ի վերայ եկեա
լէ, նշան է երկիւղալից և ապերջանիկ ելիցն տառապեալ
հիւանդին : Յայսմ երկիւղալի դիպուածի վէշեքաթօռիօն
այսինքն խարանադեղն հարկաւորապէս պահանջի, մա-
նաւանդ յորժամ ցնորումն և մղձկումն, կամ ճնշումն
զուգընթաց գտանին ընդ ախտիս, զոր պարտ է դնել 'ի
ծոծրակն, 'ի բազուկս, 'ի սրունս և 'ի յազդերս ըստ պա-
հանջելոյ պարագայիցն :

Եթէ ախտակիրն ունիցի զուժգին ցաւ գլխոյ, յայն-
ժամ օրէն է դնել սէնաբիզմօ 'ի ներբանս ոտից : Եթէ
ունիցի զկարմրութի աչաց, և զխցումն անօթոց ուղղոյ,
յայնժամ պարտ է դնել քանի մի տղրուկ 'ի քունքս :
Եթէ ունիցի զչորութի կամ զցամաքութի մորթոյ մարմ-
նոյն հանդերձ ջերմութի, յայնժամ հարկ է զսպունդս
ջերմաջեմ ջրով թացեալ ստէպ ստէպ դնել 'ի ստորին ո-
րովայնն՝ յազդերս և 'ի սրունս : Եւ եթէ ունիցի զշար-
ժումն կամ զցնցումն ձգանաց կամ ջղաց, յայնժամ
արկ զ40 կամ 50 շիթ էթէռէ սօլֆօռիքօ 'ի վեց ունկի՝
ցուրտ ջրոյ . յոր յաւել զկէս ունկի շաքար, և տո՛ւր ըմ-
պել հիւանդին վեց անգամ յաւուրն՝ զչափ միոյ դրգալի :
Չնոյն ազդեցութիւն ունի և յետագայ ոգիաւոր հեղա-
նիւթն, որ այսպէս բաղադրի : Առ երկու տրամ՝ լիգուօ-
ռէ անօտինս մինէռալէ տէլ՝ հօֆֆման . կէս ունկի՝ շա-
քար, և երկու լիտր՝ ջուր հասարակ : Չայս ամենայն
խառնեալ բարւոք, և տո՛ւր ըմպել հիւանդին յերկուս
ժամս՝ մի սկահակ սրճոյ : 'Ի սոցին կարգս դասի և յե-

տադայ հաստադեղն • որ բաղադրի 'ի կէս տրամ՝ ֆիօռի տի ծինքօէ, և 'ի բաւականաչափ վարդի քաղցրաւեն, ւոյ: Ազգմեալ աստի եօթանասուն և երկու հատիկս, տացի 'ի ջղային ցնցմունս յիւրաքանչիւր երկու ժամու մէն մի հաս: 'Ի նոյն պէտս կարգի և մշկով պատրաս, տեալ հեղանիւթն, զոր շինեն 'ի կէս ունկի՝ շաքարէ, 'ի մի տրամ՝ մշկոյ, և 'ի վեց ունկի՝ ջրոյ • և տան ըմպել հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու միոյ դրգալի սեղանոյ:

Իսկ եթէ այսպիսի ախտակրուծի կարի իմն սաստիկ իցէ, և կից ընդ հանապազորդ արթնուծի կամ տքնուծի, յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ նուսխայի դեղոցդ՝ մարթ է յաւելուլ տասն մինչև ց16 կշիւ ցորեան՝ բովմէսէ տի տօվէս • զոր բաղադրեն 'ի 16 կշիւ ցորեան՝ իբէքաքուանաէ, 'ի 20 ցորեան՝ ափիոնէ, 'ի մի տրամ՝ թաւթառօ վիթուիօլաթօէ, 'ի նոյնչափ՝ նիթուօէ, և 'ի հինգ և կէս տրամ՝ մաքուր շաքարէ: Արի և 'ի փառատել զցաւս յօդուածոց, և զհազս ուժգինս, մանաւանդ յորժամ զոյգ ընդ ախտիս գտանի աւամայ շարժումն մկանանց կամ ցնցումն ջղաց: Այլ 'ի բուժել զնչարգելուծի, զփորհարուծի, և զջրգողուծի, զի է քրտնեցուցիչ, խաղաղեցուցիչ միզման արեան, և քնաբեր բնութ: Չափ՝ 'ի հինգ ցորենոյ մինչև ց20 յաւուրն • զոր օրէն է խառնել ընդ դրգալ մի ջրոյ վարդի, կամ անանխոյ, և կամ երիցկի:

Իարձեալ՝ եթէ ախտակիրն ունիցի զյաճախակի փրսխումն, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զյետագայ գեղս առ 'ի խափանել զործումն յամառ: Առ կէս ունկի՝ սալ տի սօտա, և նոյնչափ՝ շաքար, խառնեալ 'ի միասին, և բաժանեալ 12 հաւասարաչափ մասունս, և տուր ըմպել հիւանդին յամենայն երկու ժամու մէն մի մասն կէս սկահակ ջրով, յաւելով 'ի նոյն դրգալ մի սեղանոյ զհիւթն կիտրոնի, կամ նոյնչափ բարկ քացախ: Այլ և տեսակ ինչ թանձրացեալ աղի, զոր կոչեն՝ սալ վօլաթիլէ քօնքուէթօ, որոյ զօրուծի և ներգործուծի նոյն է ը վերոյիշեալ սալ տի սօտաի, զոր կազմեն 'ի տնկոց անտի՝ գալի անուանեալ: Իսկ եթէ ունիցի զսաստիկ փորհարուծի, յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել զեջղիւրն եղջերուի, և զտիասքօռտիօ: Այլ եթէ ունիցի զչափազանց քիրտն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զաչիտօ սօլֆուրիքօ:

Իարձեալ, եթէ տկարացեալ իցէ ոյժն կենսական,

յայնժամ փոյթ ունել օրէն է զօրացուցանել զախտակիրն 'ի ձեռն քօռափալից, որպիսի են քինա սեւաբէնթառիա վիռձինիանա, ևն՝ որ այսպէս բաղադրի: Առ կէս ունկի աղնիւ քինա, և երկու տրամ՝ սեւաբէնթառիա վիռձինիանա, և կէս տրամ վալէպիանա, և 'ի հասարակ ջրի եփեա եռացմամբ իրր քառորդ մի ժամու, յետ զանոյ յուել 'ի նա երկոտասան կշիռ ցորեան քանքօռա, և կէս տրամ լիգուօռ անօտինօ մինէռալէ տէլլ՝ հօֆֆման, կամ նոյնչափ՝ էթէռէ սելֆօռիքօ: Յրմպելւոյ աստի պարտ է տալ հիւանդին յիւրաքանչիւր կէս ժամու մէն մի դրդալ սեղանոյ, 'ի նոյն պէտս վարի և յետագայ քօռափալն. զոր կաղմն 'ի կէս ունկի՝ քինա քինաէ, յերկու տրամ սեւաբէնթառիա վիռձինիանաէ, յաւելլով 'ի նոյն և զտասն ունկի՝ ջուր հասարակ, մերձեցուցանեն 'ի հուր, և եփեն այնքան մինչև ցապտօնիլ միոյ մասին ջրոյ. յետ քամելոյ զայն կտառով յանօթ ապակի, յաւելուն ևս 'ի նա երկու ունկի՝ ջուր կինամոնի, և կէս ունկի՝ քօնֆէքցիօնէ ալ քէռամէզ, և 3օ չիթ՝ սրիռիթօ օի մէլիսսէ, կամ նոյնչափ՝ լիգուօռէ անօտինօ մինէռալէ տէլլ՝ հօֆֆման, և տան հիւանդին ժամէ 'ի ժամ մէն մի սկահակ սրճոյ:

Կառաւարտութիւն 'ի իւր արիւնէլիւ 'ի դիպածն՝ յորոհս քէրքէն տէլմէի յանդհաք և 'ի սուր քէնքո:

Սանոն և կառավարութիւն, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ, հարկաւորապէս պահանջին ոչ միայն յամենայն ընթաց տենդից, այլ և միանգամայն 'ի գիպուածս յայս. զորովք էթէ ղք զանց առնէ, զնէ զախտակիրն 'ի վտանգ վերտօնն անկանելոյ կամ 'ի նոյն անընդհատ տենդս, և կամ յայլ ինչ ախտս. որ ընդ բովանդակ կեանս իւր թռ ղու զնա հիւանդագին և տկար: Նկատել պարտ է. քանզի թէ և զկնի ապտօքինելոյ ախտիս՝ տակաւին ախտակիրն մնացէ տկար և անզօր, 'ի վերայ այսր ամենայնի կերակրոցն պարտ է լինել զովացուցիչ՝ քան թէ անուցիչ: Պարտ է մեծապէս արգելուլ զնա առաւել յորպիսի և իցէ կերակրոց և ըմպելեաց, այլև յաշխատանաց, որք գլխովին են փրատաբերք: Այլ արժան է կատարելապէս վայելել 'ի հանգստեան, չէ բնաւ օրէն պարապիլ 'ի յընթերցմունս, կամ յայլ ինչ իրս, որք պահանջն զմեծագոյն մտադրութիւն: Եթէ մարտդականութիւն լինիցի տկար, և հիւանդն զգայցէ երբեմն երբեմն զթե-

Թեազոյն ինչ տենդա, արժան է յայնժամ 'ի վար ար-
կանել զքինա քինա Թրմեալ 'ի մէջ ցուրտ ջրոյ յետա-
գայ եղանակաւ : Արկ զխոշոր փոշի կեղեցոյս քինաի թ
կշոյ ունկոյ միոյ 'ի լիար մի ցուրտ ջրոյ . զկնի 24 ժա-
մուց հեղ զգուշութիւն յայլ անօթ ապակի, կամ անցո
ընդ կտաւ նուրբ . յոր յաւել զմի ունկի ջուր կինամո-
նի, կամ զնոյնաքանակ ջուր նարնջոյ . և տուր ըմպել
հիւանդին երկու կամ երեք անգամ յաւուրն՝ ըստ չա-
փու միոյ սկահակի . և գործածութիւն այսր գեղոյ ան-
վրէպ զօրանայ ստամոքսն, ցրուի ախտարծարծ հիւթն,
և նորոգի ոյժն տկարացեալ յերկար խօթութիւն : Աշխա-
տաւորք և արուեստաւորք, որք միանգամ կրեալ են
զախտա զայս, ոչ պարտին փութով ձեռնամուխ լինել 'ի
գործս իւրեանց . այլ պարտին հեռի կալ 'ի գործոյ և յաշ-
խատանացն, մինչև ստանալ նոցա գէթ զմեծազոյն մասն
առաջին զօրութե և կարողութե իւրեանց :

Եթէ չար է ըսկիզբն ախտին,
չար ևս անկուսն յայն վերբստին :
Զոր յակամայս նախ կրքեցեր,
մի քո կամաւ կրեր անդրստին :
Ախտք որ 'ի բնէ վերաստեղծին,
փոքր են քան զորս կամաւ ստեղծին :
Վեղ բժիշկ քաջ գեղ անարծաթ,
առցն ըզլափ մարմնոյ ըզմին :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ե .

'ի վերայ ըզլան Գէորգի, որ իւրի յիշատարոյ՝ Գէորգի
նշանակաւ . իմ ըստ ունկան Բարբառոյ՝ Գէորգի իւրի
նշան, այնինքն Գէորգ լարախաւս :

Տենդա այս ջգային կոշի և ըստ ոմանց՝ Գէորգուէ
բէսթիլենցիալէ, որ Թարգմանի՝ տենդ ժանտախտական.
քանզի մեծազոյն մասն նշանաց այսր տենդի ունի զմեծ
համաձայնութիւն և նմանութիւն ընդ զարհուրելի ախտին,
որ յորջորջի անուամբս՝ ժանտախտ : Անձինք՝ որք հասա-
րակօրէն են ենթակայ այսր տենդի, են վիճակեալք տկար
կազմուածոց, և սևամազային խառնուածոց, և ևս նո-
քա որք ուժաթափ լեալ են 'ի ծոմապահութեանց, 'ի
հսկմանց, և 'ի տաժանակիր աշխատանաց, 'ի սասախկ
տափանաց, 'ի զաղիւր խորհրդոց, ևն :

Պատճառք ընդհան իմ լարախալաք Գէնդի :

Տենդս այս ծնանի յապականեալ օդոց և հողմոց, որ պիտի են օգքն բնակչաց ցածագոյն և խոնաւագոյն տեղեացն, և ևս տեղեացն՝ ուրանօր օդն ապականի պատճառաւ դիող կամ գիշոց և արեանց կենդանեաց, որք անկեալ մնան ընդ երկար, և դարչահոտին ևն. նոյնպէս և պատճառի յօդոյ, որ արդէլական մնայ ուրեք տաւանց շրջանաց, 'ի խոնաւութէ, 'ի հեղեղատէ, որք պատահին 'ի ցածագոյն դաւառս, յընդեղինաց և 'ի խոտեղինաց ապականելոց յանձրեոյ և 'ի ցօղոյ ևն. 'ի ջրոց՝ որք անշարժ մնան, որպիտի են լիճքն, ճախինքն ևն : Դարձեալ անմաքրութիւն, չքաւորութիւն, ձախորդութիւն, տրտմութիւն, սաստիկ բարկութիւն, ևն, մարթին գատիլ 'ի կարգս պատճառաց այսորիկ տենդի : Այլ և ծագի յանբարեխառնութէ, որ լինի 'ի դիւրափառելի ուտելեաց և յոռեգոյն ջուրց. նոյնպէս յաւելումք ասել էթէ ջրական տենդս այս 'ի լինելն 'ի ծայրագոյն աստիճանի՝ սովորաբար միշտ և տարափոխիկ և հաղորդական առ այլս. վասն որոյ արժան է ամենայն ումեք փախչիլ և հեռանալ 'ի յաճախ և 'ի մօտակաց կենակցութէ այսպիտի ախտացեալ անձանց : Կմանապէս ստէպ պատահի ախտս այս 'ի բանտս՝ 'ի հիւանդանոցս՝ յանկելանոցս՝ 'ի բանակս՝ և յայլ տեղիս՝ ուր բնակին խուռն բաղմութիւնեղեալք և տառապեալք. ևն : Հուսկ յետոյ տենդս այս ծագի և յառաջ դայ յայնմ ամենայնէ, որք թուլացուցանեն զգորութիւն ջրաց և զգայութեանց, և վասն այսորիկ կոչեցաւ տենդ ջրական :

Կշահ և յար ընդհան Գէնդի :

Տենդս այս ընդհանրապէս բացայայտի յերեւելի իմն թալկութենէ ջրաց, և 'ի լքմանէ կենսական ոգեաց : Երբեմն թալկութիւնս այս լինի այնքան սաստիկ, մինչև ոչ կարէ ախտակիրն յօտն կանգնիլ, որով կորուսանէ գլխովին զարիւթութիւն, և վարանի երկիւղիւ մահու : Ունի ցաւ մաքրութի կամ չորութի բերանոյ հանգերձ նողկութիւն սրտի կամ ստամոքսի, և տաքնապաւ շնչառութե. ունի մեծ ամբոխմունս և հառաչանս, և դժնդակ ցաւ իմն գլխոյ, միջաց, և յօդաւածոց, և չնջիւն ինչ յականջս. թոքն լինի ոստղային. աստամոքսքն գլխովին աղտեղեալ

սեանան . ձայնն նուազի , և ունչքն խցանին . երբեմն լե-
զուն լինի այնքան ցամաք չոր և դողդողուն , մինչև ոչ կա-
րէ ախտակիրն 'ի դուրս հանել ընդ բերանն , և երբեմն
խոնաւ և կակուղ . բայց հանապազ ծածկեալ կայ դեղ-
նագոյն և սոսնձային աղտով : Ախտակիրն յաճախակի
ործայ մաղձս , արտահանէ զճճիս երբեմն 'ի վերուստ ,
և երբեմն 'ի ստորուստ . և զգայ զսառսուս , զքողքոջումն ,
զքերմութի ուժգին , զցնորումն , և զբարբանջումն : Եթէ
երակ հատանի , արիւնն երեւի լուծեալ և կարմրերանդ .
և զկնի սակաւուց 'ի վեր երեւի յերեսս արեան մակարդ-
ինչ նուրբ իրր մաշկ : Աչքն լինին կարմրերանդ , որպէս
և գէմք նորա : Զարկ բաղկին 'ի սկզբան անդ հարկանէ
յոյժ յաճախակի և լի . բայց յետ քանի մի աւուրց լինի
ցած , թուր , և մանր , և հասարակօրէն անկանոն :

Յետ այսոցիկ նշանաց սկսանին հանապազորդել դող-
դոջումն ձեռաց զոյգ ընդ ցնցման ձգանաց . և կապու-
տակութիւն այտից , և խցմամբ ականջաց , պտուտիւք գբլ-
խոյ , և ցնորմամբ խեղաց , որք են նշանք յոռեգոյնք : Եր-
բեմն ծարաւն լինի չափազանց , և երբեմն չափաւոր :
Մէջն երբեմն լինի ահոս և ջրային , և երբեմն կարմիր ,
երբեմն սեաւ և թանձր , ևս սակաւ . և երբեմն մթա-
գոյն և դարչահոտ : Ապոււսան լինի կանաչագոյն և զաղ-
րահոտ , և երբեմն կարմրագոյն , կամ սեաւ : Մորթն
մարմնոյ լինի չորագոյն , և քիտոն ոտողային և ծանրա-
հոտ : Սովորաբար 'ի վեր երեւին 'ի վերայ մորթոյն գէղք
կամ խաղաւարոք դեղնագոյն , ծիրանագոյն , կապու-
սոյն և թխագոյն , որք գուշակ են յայնսպէս ապակա-
նութե ներքին հիւթոց : Երբեմն արտահոսեն յորդ ա-
րիւն 'ի ռնգացն , 'ի բերանոյ , ևն :

Տենգս այս ջրային զանազանի 'ի սոսկ անընդհատ տեն-
դէ . ըստ որում 'ի դիպուածս յայս զօրութիւն կենսա-
կան փութով նուազի , ախտակիրն կրէ խլութիւն , և մե-
ծագոյն ամբոխմունս , և գէղք կամ խաղաւարոք 'ի վեր
երեւին . բայց պատահի երբեմն , եթէ նշանք անընդհատ
տենդի՝ այնպէս խառն 'ի միասին գտանին 'ի ջրային տեն-
դիս , մինչև մեծապէս դժուարագոյն լինի որոշելն և զա-
նազանելն . յայնժամ օրէն է 'ի վար արկանել փոյթ մեծ ,
և 'ի կիր առնուլ զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի ճանա-
չել և որոշել զայն . վասն որոյ և արժան է կրկին և կրկին
քննութիւն առնել 'ի վերայ նշանացն , և յետ այնորիկ 'ի
գործ արկանել զկառավարութիւն և զգեղորայտ ըստ պա-
հանջելոյ հարկին : Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է , եթէ

անընդհատ տենդն կամ այլ տենդք, գործածութիւններ, հակահան դեղորեկց մարմինն փոխարկիլ 'ի ջղական տենդ և 'ի փտախտութիւն :

Իսկ որքան առ յարատեւութիւն ջղական տենդի չիք ինչ որոշեալ կանոն . երբեմն աւարտին 'ի վեց կամ յեօթնեւորորդում, կամ 'ի մետասաներորդում, և կամ 'ի չորեքտասաներորդում աւուրն . երբեմն ևս յարաձգին 'ի քսաներորդ, կամ 'ի քսան ութերորդ օր, և երբեմն ևս աւարտին մինչև ցինդ կամ 'ի վեց շաբաթս : Նշանք առաւել բարեգոյնք և լաւագոյնք են արտաշնչուի մարմնոյն, քիւրան մշտատեւ, տամկութիւն մօրթոյ, բերանոյ և ընդունի, յորդութիւն միդի, կամ թեթեւ ինչ լուծողութիւն որովայնի, և կարմրութիւն խաղաւարտից, և սնդուի որովայնի : Իսկ նշանք յոռեգոյնք և ձախողք են՝ ուժգին ջերմութիւն, սրտխառնութիւն քնոյ, շարժումն և գողգողումն ձեռաց, տատիկ ցաւն և կարմրութիւն ստորին որովայնի, որք գուշակեն դիփոխարկումն 'ի քաղցկեղ . մանաւանդ այսուցն և ուժգին լուծողութիւն որովայնի, դժուարութիւն տուրեւաութեւն շնչոյ, ցամաքութիւն մօրթոյ, գողգողումն և անկարութիւն առ 'ի արտահանել զնեղուն ընդ բերանն . խաղաւարտք կամ գէզքն լայնարձակ, կապտագոյնք կամ սևագոյնք . 'ի վեր երեւումն երկոյ 'ի քունջս երանաց, կամ 'ի յետին կողմն ականջաց, փոփոխումն ձայնի, ցուրտ և ռստղային քիւրան, հեծկլտանքն, ակտմայ շարժումե մկանանց, և ձգանաց, դժուարութիւն 'ի կլանել . ճնշումն կրծոց, յորդառատ հոսումն թանցից, անկանոնութիւն և միջահատուին զարկի բաղկին, ուշագնացութիւն, ցնորումն, ևն : Հուսկ յետոյ եթէ 'ի վեր երեւցին 'ի բերան հիւանդին փոքրիկ և սեւաւ վերք ինչ՝ որ ասի ափթէ, է նշան մահահրաւեր : Ընդ այսոցիկ գիտել ևս արժան է, եթէ ախտակիրն 'ի մահճաց 'ի վայր սահեցի, և եթէ 'ի վիճակի տատկագոյն ջերմուէ շունչն ախտաժեւոն ցուրտ լիցի, են նշանք անվերջալ մահացուցիւք . քանզի քաջայայտ է եթէ սպառի յայնժամ ջերմութիւնն բնական, և զկայ առնու զօրութիւն կենսական : Դարձեալ ընդ այսոցիկ յոռեգոյն նշանացս գոյ խմանալ թէ 'ի սկզբան անդ տենդիս 'ի վեր երեւի թալկութիւն կամ թուլութիւն սաստիկ, հանդերձ փոփոխմամբ գունոյ, կորուսմամբ քնոյ և քրտանց, բռնի շարժմամբ ջղաց և մկանանց, ցնորմամբ, և տագնապաւ շնչառութեւ, ևն :

Կառավարութիւն և Դեպարտմէնտ Ի վար արեւմտեան Ի Դեպարտմէնտ
Էլեմէնտ Գէոգրաֆի:

Կարի կարեւոր է նախ քան զամենայն յանխառնութեան
ունենել զիտմացեալն, և ի կշիռ պահել զներքին արամա-
գորութիւն հիւթոց, և զկենսական զօրութիւն նորին, և ապա
ըստ բնութեան ցուցանելոյ արդելու զպատճառս անտիտ
Ի վերագոյնդ ասացաք, եթէ տենդս այս ըստ մեծի մե-
սին ծագի և յառաջ գայ յապականեալ օդոց. վասն
որոյ պարտ է նախ փութալ զի մի արդեւական մնացէ
օդն ի մէջ սենեկի անտակրին, որպէս տեսաւ ի նախըն-
դաց յօդաւածդ: Ի գիպուածս յայս պարտ է կերակրոցն
լինել թեթեւագոյն. և մարթ է միանգամայն անտակրին
ուտել աներկիւղ զամենայն հասունացեալ միրգս և
փեսայս ևն:

Դարձեալ չէ օրէն բնաւ թողուլ երկարապէս զնա-
տականց կերակրոյ. այլ պարտ է սակաւ ինչ ուտելի տալ
ստէպ ստէպ, որովք ոչ միայն պահպանի զօրութիւն կեն-
սական, այլ միանգամայն արդեւանի ճապարղումն ժանտ
հիւթոցն և գորշեացն, և փոխարկիլն նոցին ի նեխու-
թիւն կամ ի փութութիւն: Բազում ինչ կայ առացեալ և
գրեալ ի հեղինակաց զընտրութեան պարենից, որ ճահո-
ղագոյնքն են լաւագոյն սննդեան մարդկային մարմնոյ.
և սակայն ճգրիտ է, թէ չիք կանոն ընդհանուր, որ
յարմարեացի զինչ և իցէ կլիմայից, գրից երկնից, ազգի,
և կամ ուր և իցէ անհատի: Արեւելուն, որ առաւել
համեմատ է ջրական տենդիս, և առաւել սնուցիչ և զօ-
րացուցիչ է մարմնոյ, երեւի թէ է արդանակն մսոյ. և
սակայն ի ջերմագին դաւտոս, որպէս ուսուցանէ մեզ
փորձառութիւն, վնասակար է յաճախ գործածուի ար-
դանակի, նա յաւէտ մսոյ: Իսկ բնակիչք եւրոպիոյ և
այլ դաւառաց վիճակելոյ բարեխառն օդոց՝ կարի իսկ
նախագաւն զարդանակն մսոյ, և ընտանի կենդանեաց:
Դարձեալ ի գիպուածս յայս օրէն է խառնել ի մէջ
ամենայն ըմպելեաց զհիւթն լեմոնի, կամ կիտրոնի և
կամ նարնջոյ, ևս մարթ է ի կիր առնուլ գինի ազնիւ
ջրախառն:

Յորժամ տենդս այս ջրական յառաջ գայ և ծագի ի
սուր և ի տոխ պմաղձէ, և ի ժանտ հիւթոց, և ևս ի
փսխողականութեան, յայնժամ պարտ է ի սկզբան անդ
անտիտ իսկ և իսկ առնուլ ի կիր զգեղս ործացուցիչս

առ. 'ի դուրս վանել զայնս : 'Նոյնպէս և օգտաւէտ է որ, ծացուցիչ գեղս այս՝ եթէ զուգրնթաց լինի ընդ ախտիս տենդն մաղձային : Անփական և անվրէպ ներգործիչ որ, ծացուցիչ կամ փոխեցուցիչ գեղն 'ի գիպուածս ջրական տենդի՝ է թարթառօ էմէթիքօ, զորոյ զկերպն կիրառութե մարթ է լիով ուսանիլ 'ի գլ. 20. երես 7 : Ստուգիւ հաստատեմ և վկայեմ, եթէ քանիցս անգամ՝ կարենոր զգուշութե, և 'ի պատշաճաւոր ժամանակի 'ի վար արկի զգեղս զայս, միշտ եղև օգտակար, և ոչ բնաւ միասակար : Բայց եթէ զինի քանի ինչ աւուրց զօրանալոյ տենդիս, և սաստկանալոյ նշանացն 'ի կիր արկանիցի, յայնժամ չլինի այնքան անվտանգ և օգտակար :

Այլ եթէ ախտակիրն անկեալ իցէ 'ի յուժոյ, և եթէ ունիցի զփորհարութի, պարտ է յայնժամ փոխանակ ործացուցիչ գեղոյ՝ առնուլ 'ի կիր զթէթե լուծողականս, որպիսի են ռապառպառօ, և թամարինտի. նոյնպէս օգտաւէտ է առնուլ 'ի կիր զգրեխս պատշաճաւորս առ 'ի դուրս հերքել զփութս ստորին որովայնի, և 'ի ցրուել զլնասակար շոգիս, որ սովորաբար ելեալ յաղեաց դիմեն առ ուղեղն, և պատճառեն զցաւս գրեխոյ, զցնորումն, զչնջիւն ականջաց, և երբեմն ևս զխրլութի : Յետ այսոցիկ առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և 'ի դուրս վանել զփութսն ստորին որովայնի, ևս և 'ի զովացուցանել զհրակիզն ջերմութիս, պարտ է 'ի կիր առնուլ զինփուղիւնէ տի քամօմիլլա, եթէ ստամոքսն կարօղ իցէ տանիլ, և օրէն է յաւելուլ 'ի նոյն էլիստիռէ աշխոտ տի հալէռօ, կամ էլիստիռէ տի վիթաիլօ 10 կմ 12 շիթս յիւրաքանչիւր սկահակի : Այլ պարտ է ուշ դնել, զի նախայիշեալ էլիստիռէ աշխոտ տի հալէռօ ոչ յարմարի 'ի լուծմունս որովայնի : 'ի գիպուածս ջրական տենդիս երակ հատանել ուր ուրեմն է հարկաւոր. եթէ երևին նշանք բորբոքման, մարթ է երբեմն թոյլ տալ այնմ իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ հիւանդութե : Բայց զգոյլ լինել պարտ է, զի մի առատօրէն թոյլ տացի այնմ՝ մինչև լքեալ վճատիլ զօրուէն նորին. այլ մի կամ երկու սկահակ սրճոյ բաւական է վասն միոյ չափահասակի :

Յետ այնորիկ առ 'ի կշիռ պահել զկենսական զօրութիս ախտակրին՝ պարտ է փութով մերձեցուցանել զյետադայ գեղս : Առ կէս ունկի՝ աշնիւ քինա քինա, և երկու տրամ՝ սէպրէնթառիս վիռճինիանա. և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իրր քառորդ մի ժամու. ապա զտեա և մնացէ 12 ունկի. յոր յաւել 50 կմ 60 շիթս՝

էթէռէ սօլփօսիքօ, կամ 80 շիթ էլիսիո աշիտօ տի
հալէն : 'ի խառնուրդէ աստի յերկուս ժամս միանգամ
առնու հիւանդն երկու դրդալ սեղանոյ առ իւրաքան
շիւր նուագ : 'ի դիպուածս տենդիս չէ՛ պարտ փութով
առնուլ 'ի կիր զվէշիքաթօսիօ, այսինքն խարանագեղ,
բայց եթէ 'ի վերջին կիտի հարկաւորութն . որովհետեւ
բազում անգամ պատճառէ զքաղցկեղ, որ յիտալացւոյ
կոչի՝ քանքուէնա :

'ի բազմակերպ նշանաց ջլական տենդիս, զորոց լիով
գրեցաք, քաջայայտ ճանաչի՝ եթէ քանի այլ և այլ և
բազմապատիկ դեղորեկց կարօտի բուժումն տենդիս : 'ի
դիպուածս, յորում 'ի վեր երեւի սաստիկ ժայթքումն
կամ փախումն, որպէս պատահի 'ի սկզբան անդ ախտիս,
յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զպէվանտա անթէմէ-
թիքա անուանեալ դեղն, որ այսպէս բաղադրի : Առ
քօսն կշիռ ցորեան՝ սալ ալքալինօ վէճէթապիլէ, և կէս
ունկի սուկօ տի չէտօօ, յաւելլով 'ի նոյն և զերկու ուն-
կի՝ ջուր հասարակ : Եւ զայս պարտ է առնուլ ութ ան-
գամ յաւուրն : Եթէ ախտակիրն ունիցի զփորհարութի
կամ զուժումն որովայնի, պարտ է յայնժամ 'ի գործ
արկանել զհետագայ խաշու դեղս : Առ ունկի մի՝ աղնիւ
քինա, և տրամ մի՝ կինամոն, կամ նոյնչափ բատիչէ տի
քօլօմպօ, և դիր զայս յանօթ կաւեղէն, արկանելով 'ի
նա և զմի ֆօլիէթթա աղնիւ գինւոյ . ապա մերձեցի 'ի
հուր, և յորժամ սկիզբն առնէ եփիլ, արկ 'ի նա երկու
տրամ՝ սեւրէնթառիա վիւճինիանա, և եռացի զայն 'ի
ջուրն իբր երեք բոպէ . և յետ զտեղոյ 'ի գործ արկ յա-
մենայն երկու ժամու երկու դրդալ սեղանոյ : Իսկ եթէ
'ի ձեռն այսպիսի հնարից անմարթ իցէ արգելուլ զայն,
յայնժամ է օրէն 'ի վար արկանել զտիասքօսափօ, որոյ
չափն պարտի լինել յերկու տրամէ մինչև ցերեք խառն
ընդ ջրոյ երկցկի երեք կամ չորս անգամ յաւուրն :

'Եոյնպէս մարթ է պատրաստել գրեխ ինչ յետագայ
եղանակաւ, որ է յոյժ պատշաճողական : Առ կէս լիտր
ջուր կմ խաշու երկցկի, յաւելլով 'ի նոյն և զչորս տրամ՝
տիասքօսափօ, կամ նոյնչափ՝ քօնֆէցիօնէ ճիւղինթինա-
զոր պարտ է հեղուլ գրեխաւ ընդ երաստանս ախտակրին
երկու անգամ յաւուրն : Եթէ ախտակիրն ունիցի զսէթ
կամ զցաւ ինչ որովայնի, որ է նշան բորբոքման, յայն-
ժամ օրէն է տղրուկ գնել 'ի վերայ այնր մասին ուր ա-
ռաւել զգայ զցաւն : 'Եոյնպէս նշանաւոր դեղ իմն է
յայտմ դիպուածի ֆօմէնթէն, զոր պարտ է առնել ջրովն

կակղացուցիլ խոտոց : Նմանապէս օգտաւէտ է՝ լինիմէն թօ վօլաթիլէն, զոր պարտ է օծանել 'ի վերայ ցաւա-
գնեալ մասին որովայնի : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այտոցիկ նը-
ախատից չգազարեացի ուժգնութիւն ցաւոց, յայնժամ
հարկ է աներկբայ դնել զվէշիքաթօռիօ 'ի վերայ այնր
մասին որովայնի, ուր առաւել զգայ դցան :

Այլև 'ի նոյն իսկ ժամանակի, յորում անտակիրն
ընդունի զայտոսիկ նպաստս, 'ի կիր արկանել զթամարին
տի կամ զռապառապառօ, և կամ զթինթուռա արգուօ,
զա տի քինա առ 'ի մաքրել զնէխեալ հիւթս ստորին ո-
րովայնի, և 'ի մեղմել զգրգռումն ջրաց : Եթէ 'ի վերայ
եկեցեցէ թանջ ինչ արկածեան, որ է յորդառատ հո-
սումն արեան որ և իցէ անգամոց, յայնժամ օգտաւէտ
է գործածութի քինաի, և պաղէղի, ևս աչիտօ մինեռա-
լէի խառն ընդ ցուրտ ջրոյ . և ևս պարտ է թանալ զոտս,
զձեռս և զգլուխն ցրտագին ջրով, կամ ձեամբ, և կամ
սառամբ, զոր պարտ է երբեմն խառնել ընդ գինեոյ և ը
ափիոնի : Եւ եթէ 'ի վերայ եկեցեցէ միզարգելուի, յայն
ժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զէմուլիօնէ արապիքա,
որ այսպէս բաղագրի : Ընկալ կէս ունկի՝ կօմմա արապի-
քա, երեք հատ սպիտակ գոյացուի նշոյ . և երկու տրամ
շաքար մաքուր, և մանրեալ ծեծեալ յանկանի, յոր յա-
ւել ութ ունկի՝ ջուր հասարակ . և սուր ըմպել երկու
անգամ յառուրն : Իսկ եթէ փոխարկեալ իցէ 'ի քաղց-
կեղ, յայնժամ օրէն է առատօրէն 'ի կիր արկանել ըզ-
քինա : Այլ եթէ 'ի վեր երևին վէրք ինչ փոքրիկ 'ի բե-
րանն հիւանդին, յայնժամ պարտ է ստէպ ստէպ ողո-
ղել զուլն և զբերանն քացախախառն մեղրիւ : Իսկ 'ի
գիպուածս, յորում վէրքն չիցեն սաստիկ ցաւագին,
պարտ է հալիլ լուծեալ ջրովն պօռալէի կամ վիթռիօյ
պինքօի :

Դարձեալ, 'ի գիպուածս յորում ջրական տենդս լի-
նի յոյժ վտանգաւոր, և գէզք կամ խաղաւարտք կապ-
տագոյնք կամ սևագոյնք զուգընթաց գտանին ընդ
ախաիս, յայնժամ հարկ է առնուլ 'ի կիր զքինա քինա
որ իցէ եփեալ գինեալ : Այլ վասն նուազուն բրտանց,
և այլ հնարից սակս խափանելոյ զվերասին դարձն այսր
տենդի՝ գրեթէ նոյն է ընդ դարմանատուուն անընդհատ
և սուր տենդի, զորմէ խօսեցաք լիովին յօդ. Ն :

'ի վերայ ի նախնիս Գեորգի, որ յիշատակսն Գեորգի եւ ինչ
 ինչն ինչ յայնի :

Տենդս այս թուական տարորոշի յանընդհատ կամ
 'ի շարունակ տենդէն միայն աստիճանաւ իւրով . քանզի
 և սա ըստ օրինակի անընդհատ տենդի ոչ անջատի և ոչ
 հեռանայ բնաւ յախտաժեւէն յամենայն ընթացս հի-
 ւանդութե . բայց 'ի մէջ քսան և չորս ժամուց բազում
 անգամ առաւելեալ սաստկանայ, և բազում անգամ
 ևս նուազի . յայն սակս և հիւանդն 'ի վայրկեանս ինչ
 լինի ուժեղ և զօրաւոր, և 'ի վայրկեանս ինչ՝ տկար, և
 ասիկայ :

Պատճառս ի նախնիս Գեորգի :

Տենդս այս հասարակօրէն ծագի և պատճառի 'ի բո-
 ղակածին օգոց . որսիսի են՝ օգոն բնակչաց խոնարհա-
 գոյն, տօթագին, և գիճագոյն գաւառաց, որք սովորա-
 բար են թանձր, և ախտարժարծ . քանզի օգոյն շնորոգ-
 մասն և եթ է թթուածին և առողջարար . իսկ շնորոգ-
 մասն է բորակածին, թանձր և փոսակար մարդկային
 կենաց . որ կոչի՝ կաղ, և աղօթ || : Նմին իրի յաճախակի
 պատահի տենդս այս 'ի կողմանս ամբրիկոյ, 'ի պանկալս,
 և յայլ արեւմտեան սահմանս հնդկաստանի : Տենդս այս
 սովորաբար սկսանի գէպ 'ի սկիզբն ամառան, և աւարտի
 'ի մոռանելն ձմեռան : Անձինք՝ որ ստէպ բնակին 'ի խո-
 նաւուսս, յանտառս, և յարտորայս, որք աշխատին 'ի
 բացօթեայս, և որք ոչ անձնապահ լինին 'ի տունջենային
 հրատապ օգոյ, և 'ի գիշերային ցողոյ, և սպրին անա-
 ռողջ և դժուարամարսելի կերակրեղինօք, են ենթակայ
 այսր տենդի :

Նշանս ի նախնիս Գեորգի .

Ըստանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանացն միայն .
 քանզի գրեթէ բոլանդակեն յինքեանս զնշանս ամենայն
 տենդից 'ի մի և 'ի նոյն անձն . բազում անգամ տար-
 բոշին և փոփոխին այլ և այլ կերպիւ . յայլ և այլ ժա-
 մանակս նշանք այսորիկ տենդի : Գլխաւոր նշանք են

յօրանջուան, ձգտումն, անկարգ եղևութի, և ցնորումն. անդէն նոյնհետայն սկտանին 'ի վեր երևիլ սաստիկ ցաւ ինչ գլխոյ՝ հանդերձ պտուաիւ, գեղնութիւն մորթոյ մարմնոյ, մանաւանդ աչաց, սպիտակութի լեզուի, ցաւ ուժգին 'ի մի կողմն ստամոքսի, և ժայթքումն կամ փսխումն մաղձի. զարկ բազկին լինի հոծ և լի: Ախտակիրն երբեմն զգայ յանկարծօրէն 'ի վերայ յարձակիլ մարմնոյն՝ ջերմութի ինչ, իսկ երբեմն ցրտութի սաստիկ. որովայնն երբեմն լինի լոյծ, բայց սովորաբար պինդ. մէջն հաստարակօրէն լինի բորբոքեալ: Բազում անգամ ևս նշանք կշտացաւութե և յօգուածացաւութե լիով 'ի վեր երևին:

Աստուծոյն 'ի իւր արեւելիս 'ի Գեղարծաթ Բաւալան
Գէնդի:

'Ի գիպուածս ախտիս չիք ինչ կարևորագոյն և օգտաւէտ քան զմաքրութի. քանզի 'ի ձեռն այսր մաքրութե մեծապէս նպաստ ընծայի ախտակրին. նմին իրի արժան է յաճախակի փոխել զհանդերձս կամ զագանելիս նորա, և պարտ է 'ի մէջ սենեկի նորին հանապազօր շրջագայիլ բարեխառն և տողջարար իմն օգոյ և հոգմոյ, և ստէպ ստէպ սրակել կամ ծխել զքաջախ, զհիւթն կիւտրոնի, և կամ զայլ ինչ և իցէ սաստիկ հոտաւէտս: Ըմպելին պիտի լինել թեթեւ, հեղեղիկ, և զովացուցիչ բնութե. և պարտ է բացէ 'ի բաց հրաժարիլ 'ի մտոյ, յարգանակէ, և յայնմ ամենայնէ, որք առթեն զնեսութիւն: 'Ի գիպուածս, յորում նշանք ջգական տենդի 'ի վեր երևին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի կիր արկանել զնոյն կառավարութիս և դարմանս՝ զորս գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց 'ի նախաւանդել յօգուածս: Դարձեալ պարտ է ախտակրին վայելել 'ի մեծի անգործութե՝ եթէ ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ. հրաժարիլ արժան է յամենայն կերպ իրաց, որք նեղեն զսիրտս, և գրգռեն զջիղս:

Աստուծոյն Գեղարծաթ 'ի ձեռ արեւելիս ընդդէմ Բաւալան
Գէնդի:

'Ի գիպուածս յայս երակահատութի հազիւ հազ է հարկաւոր. բայց զփսխողականն հարկ է միշտ 'ի կիր արկանել առ 'ի մաքրել զստամոքսն և զփորոտիսն. վասն

որոյ պարտ է տալ իրէքաքուանա, որոյ ներդործութիւն գիւրացուցանի՝ պատրաստելով 'ի թեթեւ ինչ թրմոց կմ ջուր երիցկի. բայց ուր ուրեմն պահանջի 'ի գիպուածս յայս ուժգին և զօրաւոր փոխողականն, առ որ բաւական է հասարակօրէն 16 կմ 20 և կմ շատ ևս 30 կշիռ ցորեան իրէքաքուանա վասն միոյ չափահասի. իսկ երբեմն բաւական լինի 16 ցորեանն : Բազում անգամ ևս 'ի կիր առնումք երկու կշիռ ցորեան՝ թառթառօ էմէթիքօ. յաւելլով 'ի նոյն 12 կամ 14 ունկի՝ ջուր ելուզեալ 'ի ցքահանէ, կմ հասարակ, և տալք հիւանդին ժամէ 'ի ժամ սկահակ մի սրճոյ, մինչև պատճառեսցի փոխումն կամ լուծումն որովայնի : Եւ յետ այնորիկ պարտ է 'ի վարարկանել երեք կամ չորս անգամ յաւուրն մէն մի ունկի՝ թրմոց քինաի, որ բաղադրեալ իցէ հիւթովն կիտրոնի կամ շորապաւն հաղարջի :

Երբեմն առ 'ի շիջուցանելոյ զջերմութիւն և մեղմելոյ զչափազանց արագութիւն զարկի բաղկին՝ այլազգ ևս առնեմք զգործածութի քինաի, որ այսպէս բաղադրի : Արկ զխոշոր փոշի կեղևոյս ըստ կշռոյ ունկւոյ միոյ 'ի յուժ ունկի ջերմ ջրոյ. զկնի երկտասան ժամուց՝ քամեա կըտաւով. յոր յաւել քսան և հինգ կաթիլ էլիսփռէ աչիտօ տի հալլէօ, և տուր ըմպել հիւանդին վեց անգամ յաւուրն՝ զկշիռ միոյ ունկւոյ :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի յետ դարմանելոյ և ապաքինելոյ այսր տենդի՝ դտանին ինչ ինչ հնարք և միջոցք, 'ի ձեռն որոց մարթ է լինել կարգադրուի՝ թեթեւ և դիւրամարսելի կերակրեղինաց և զքօսանաց. քաջայայտ է ապաքէն, եթէ հնար է փոխել զխառնուածս մարմնոյ ախտակրին 'ի ձեռն ճահողագոյն կարգադրուէ 'ի կեանս, և այգպէս գլխովին արմատաքի խլել զախտս զայս. միայն թէ ըստ բաւականին յարատե 'ի դործ գիցին պայմանել կանոնադրուիք, որքան 'ի կերակուրս թեթեւ սնուցիչ և դիւրամարսելիս, և 'ի դեղորայս խթիչ և զօրացուցիչս, որպիսի են՝ թրմոցն քինա քինաի, զոր խտալացիք կուէն՝ ինքուզիօնէ տի քինա, զորմէ խօսեցաք լիով 'ի յօդ. 7 : Գարձեալ խրատեմք զախտակրն կանխել յընթրիսն, և ոչ աճապարել իսկևիսկ զկնի ընթրեացն 'ի մահիճ անդր : Եւ պարտ է հրաժարիլ յամենայն ոգիաւոր հեղանիւթից, մանաւանդ 'ի կիրառութէ ուժգին օղոյ :

’ի վերայ « փառաբան փենդի, որ յի փառացանց՝ փէպուէ
կառնի փա յայնի :

Յորժամ տենդ ինչ սաստիկ եթէ՛ ընդհատ և եթէ
անընդհատ՝ զուգընթաց իւր ունի զտժգունութի դիմաց,
զգեղնութի աչաց, զթուլութի ստամոքսի, զձանձրութի
կամ զտառապանս, զուռուցումն, և զձգտումն որովայ-
նի, զանախորժակութի կերակրոց, և զյորդառատ փսխումն
թթու և ժահահոտ նիւթոց, յայնժամ տենդն այն ա-
նուանի՝ ֆէպպուէ քօնթինուտ կասթուրբա, այսինքն
տենդ անընդհատ ստամոքական. կոչի և ֆէպպուէ պի-
լիօզա. այսինքն տենդ մաղձային : Յերկրին անգղիոյ և
գաղղիոյ տենդս այս հասարակօրէն սկսանի դէպ ’ի յա-
ւարտ ամառան, և աւարտի ’ի մօտնեւն ձմեռան : Դարձ-
եալ՝ տենդս այս ստէպ գտանի ’ի ջերմ և ’ի սոթագին
գաւառս, մանաւանդ յերկիրս ճախնուտս և խոնա-
ւուտս, և է վտանգաւոր իսկ. և ևս անձինք, որք բնա-
կին ’ի բացօթեայս, և աշխատին յարտօրայս և ’ի գաշ-
տալայրս, և որք ոչ անձնապահ լինին ’ի գիշերային օդոյ
ևն, են առաւել ենթակայ այսր տենդի :

Ընդ սոսին գիտել արժան է, զի տենդս այս երբեմն
ծագի ’ի մաղստէ կամ ’ի տողունից, յայնժամ կոչի՝
ֆէպպուէ բիթուիթօզա. երբեմն յորդանց, յայնժամ
ասի՝ ֆէպպուէ վէռալինօզա. և երբեմն ևս զոյդ լինին և
տենդիս նշանք ջրական տենդի, յայնժամ անուանի՝
ֆէպպուէ կասթուրբա նէռվօզա, որպէս ունիս տեսանել
’ի ստորև, յորոց ոչ սակաւ լուսաւորին միտք՝ յորժամ
խնամով մտադիր լինիցի ոք :

Պաքճառք տենդհաք « փառաբան փենդի :

Ակզբնական պատճառք տենդիս գատին յառատութի
մաղձի, և յապականութի հիւթոց դումարեւոց ’ի մէջ
ստամոքսի և փորոտեաց. որք լինին յանչափ ուտելոյ
խակ մրգաց, ’ի գործածութե ոգիւաւոր հեղանիւթոց,
յուժգին ործացուցիչ և լուծիչ դեղորեից, ’ի ցրտոյ և
’ի սաստիկ ջերմութե, յարգելմանէ սովորական հոս-
մանց. և արտաշնչութե մարմնոյ, ’ի քուն լինելոյ ’ի
բացօթեայս՝ այլովքն հանգերձ, որովք ներքին բարն.

խառնութիւն այլայլեալ, և մաղձն վերդովեալ գրգռեն զլեւորդն, և զսահմանսն անոնդամայց : Դարձեալ, բազում անգամ յառաջ գայ տենդս այս 'ի յաճախ և 'ի մօտաւոր կենակցութիւն ընդ անտացեալ անձանց, որովհետեւ տենդս այս է տարափոխիկ, մանաւանդ յայնժամ, յորժամ զուգընթաց դտանին ք տենդիս նշանք ջրական տենդի :

Նշանք տենդահապ սփռոյթական իմ մաղձային Գէնդի :

'Ի դիպուածս տենդիս բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց 'ի վեր երեւին նախ քան զաւուրս ինչ անտակրութե հիւսանդին՝ սաստիկ ցրտութիւն, ջերմութիւն, անհանգստութիւն սրտի, ծանրութիւն գլխոյ, նոզկանք ստամոքսի, թուլութիւն մարմնոյ, ուռուցումն և մղձկումն խախտողի : Դէմքն լինի աժդոյն, լեզուն սպիտակախառն դեղին, բերանն չոր, դառնահամ և խժային, որովայնն երբեմն լինի լոյծ, բայց սովորաբար պինդ, ցաւ ինչ սաստիկ 'ի փորոտիսն, և գոտարութիւն 'ի շնչառութե. կղկղանքն դեղնագոյն և դարչնահոտ : Եւ յետ քանի ինչ աւուրց' ջերմութիւն և թալկութիւն աճելով աճեն, և օր քան զօր նորանոր նշանս արտայայտեն. և հիւանդն զգայ զծարաւ սաստիկ, զպտոյտ գլխոյ հանդերձ անհնարին ցաւով. զարկ բազկին բազկէ երբեմն արագ արագ, և երբեմն միջահատական, և անկանոն. գոյն երեսացն երբեմն լինի կարմիր, և երբեմն դեղին. 'ի վեր երեւի գողգոջումն ստորին շրթանց, ցնորումն, տքնութիւն, ցաւ կրծոց, ուռոց, և կոկորդի. մէջն լինի հասարակօրէն դեղնագոյն՝ հանդերձ կարմրեալ մարմն : Երբեմն անտակիրն բնութե շարժի 'ի հոսումն արտասուաց աւաստօրէն, և երբեմն ևս ունչն ձեակերպի 'ի գոյն կանաչ. հազն երբեմն լինի չոր, և երբեմն խոնաւ. քիտոն 'ի վեր երեւի 'ի ճակատն, և 'ի կուրծս. մորթն լինի ցամաք և չոր : Եւ 'ի հասանիլ անտիս յայս աստիճան, յայնժամ ամենայն նշանք առաւելեալ սաստկանան, ցնորումն և ցաւն գլխոյ, ստամոքսի և լերդի զայրանան, և զարկ շնչերակին լինի սրընթաց, մանր, և անկանոն :

Պատճառք մաղասային փէնդի . որ յի քաւարոց իւրի՝ Գէղարեւ
Բիւրոսի Բոլա :

Ստանաւոր պատճառք մաղասային տենդի՝ են առաւելութիւն և թանձրամածութիւն տողունից, դանդաղկոտութիւն ընդհանուր, ապականութիւն մաղասային հիւթոց, տկարութիւն մանրաթելից ստամոքսի : Երբեմն ևս ծագի յերկարատեւ թանջից . 'ի փորհարութեւ, 'ի շատկերութեւ, և 'ի շատ քնոյ, մանաւանդ անմիջապէս յետ կերակրոյ : որով մարտողական զօրութիւնն խանգարի և անբաւական լինի 'ի տրորել և 'ի հալել զընկալեալ կերակուրն, և պատճառէ զտենդս զայս : Սա հասարակօրէն տիրապետէ յաշնան և 'ի ձմեռան եղանակի, և կարի հասարակ է 'ի հիւսիսային կողմանս, ուրանօր եղանակն լինի ցուրտ և խոնաւ : Անձինք որք սովորաբար են ենթակայ այսր տենդի, են վիճակեալք տկար կազմուածոց, և մաղասային խառնուածոց, և ևս նոքա, որք ուժաթմափ լեալ են յերկարատեւ խօթութեւ, յանհալ և 'ի զժուարամարսելի կերակրեղինաց :

Նշանք մաղասային փէնդի :

'Ի դիպուածս տենդիս, հասարակօրէն զուգորնթաց լինին թեթեւ ինչ ջերմութիւն և թուլութիւն անդամոց . լեզու և խոռոչն բերանոյ լինի թանձրամած և մաղասոտ, մանաւանդ 'ի պահ առաւօտեան . և յետ այնորիկ սկսանի ախտակիրն զգալ զնողկանս և զնեղութիւն սրտի, զծանրութիւն գլխոյ, զչնջիւն ականջաց, զփքոտութիւն, զանախորժակութիւն կերակրոց : Զարկ բազկին երբեմն լինի յամբ, և թոյլ . և երբեմն լի, և կարծր . մորթն հասարակօրէն ջերմ է և ցամաք կամ չոր : Քիրտն բնաւ ուրեք ոչ գտանի, այլ եթէ գտանի ևս, կարի նուաղ և բռնի : Մէզն լինի հում և մոխրաջրեայ : Ախտակիրն կրէ զծարաւ սաստիկ . (բայց ոչ որպէս 'ի դիպուածս մաղձային տենդի .) և հասարակօրէն ստորին որովայնն լինի փքալից և այտուցեալ, և 'ի միսէն զմատուռն յուռուցեալ մատուռն ստորին որովայնի, իսկոյն զգայ զցաւ ուժգին . փսխէ զնիւթ իմն մածուցիկ և սպիտակ զօրէն սաղմի, և համն այտորիկ նիւթոյ երբեմն է անհամ, և երբեմն թթու և դառն, որ և ցամաքեցուցանէ զկոկորդն : Բաց յայտոցիկ նշանաց հի-

ւանդն կրէ և զհազար զճնշումն ստամոքսի, զհեծկտանս, զգլխարուծի 'ի կլանելն և 'ի շնչառուն: Եւ զկնի քանի ինչ աւուրց 'ի վեր երևին վերք կամ խոցք փոքրիկ 'ի խոռոչս բերանոյ, և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցաւ ինչ 'ի մասունս յօդուածոց, մանաւանդ 'ի գիշերային պահու, հանգերձ սաստիկ իմն ջերմութի մորթոյ, և այս ջերմութի սովորաբար լինի ընդհատ, այսինքն օր ք մեջ, բայց յընդհատ ջերմութի աստի 'ի վեր երևի ևս հսկումն, թմբկութի և սրտոյս գլխոյ: Այլ գիտելի է, զի տենդս այս մաղասային բազում անգամ աւարտի և փոխարկի յախտն, որ կուի՝ ֆէպսուէ նեւթօզա, կամ մալինեա:

Նշանք որդնեալ գլխոյ - որ յիտուցաց ասի՝ Քեղդուէ
վերմեզա:

Այսպէս նշանք որդնեալ տենդի են՝ ուժգին և խթիչ ցաւն յօդուածոց, մարմնջումն ռնգաց, հոսումն լորձունաց, սաստիկ ջերմութի, նոզկութի, փսխումն, վրդովումն ստորին որովայնի, ցնորումն, անբնական շարժումն մկանաց կամ ջղաց. յաճախ ուշադնացումն, արտելումն ճճեաց կամ 'ի վերուստ և կամ 'ի ստորուստ, որոց ոմանք են կենդանի, և ոմանք մեռեալ կամ նեխեալ. և առատապէս հոսումն խժային և նեխեալ հիւթոց 'ի ստորուստ, հանգերձ խեթիւ սրբանին:

Առաւելաբար՝ և շեղբայ՝ 'ի իւր աշխուշի՝ 'ի դի-
պուսիս քաճախի և մալինեային գլխոյ:

Առաւելաբար՝ և մի և նոյն ընդ խնամատա-
րութեն անընդհատ տենդի: Իսկ դեղորայքն այսորիկ ա-
նընդհատ ստամոքսական տենդի, նոյնպէս համաձայնին ք
գեղորէիցն վերայիշեալ անընդհատ և սուր տենդի. յայն
սակս պարտ է մերձեցուցանել հիւանդին նախ զփսխո-
ղական դեղն, առ 'ի մաքրել զստամոքսն և զփորոտիսն,
որով միւս գեղորայքն լինին անվրէպ ներգործիչք. քան-
զի 'ի դիպուածս յայս ստամոքսն և փորոտիքն հասարա-
կօրէն լինին բեռնաւորեալք ախտարժարձ մաղձիւ և ա-
պականեալ հիւթով, որպէս և բազում անգամ պատահի,
զի հիւանդն ժայթքէ առատօրէն զմաղձս երկնեանդս,
և ցնիւթս ապականեալ. և այսու բնութիւն դեկուցանէ
բաւականապէս զհարկաւորութի փսխողականին, որ է
ճշգրիտ և գլխաւոր դեղ վասն այսր տենդի:

Կարի կարևոր և անվերջ ներգործիչ փախողական գեղն 'ի դիպուածս յայս՝ է թառթառօ էմէթիքօ : Չայս եթէ կամիս առնել, արկ զնուրբ փոշի ըստ կշռոյ երկու կամ երեք ցորենոյ՝ 'ի լիտր մի ականակիտ ջրոյ, զկնի խառնելոյ տուր ըմպել աստակրին տասն վայրկեանն 'ի տասն վայրկեան սկահակ մի սրճոյ 'ի պահ առաւօտուն, մինչև պատճառեսցի փախումն կամ լուծումն որովայնի. և իբրև սկսանի փախողական գեղն 'ի ներգործել 'ի վերուստ, յայնժամ պարտ է խափանել զգործածութիւն սորա, և տալ արագ արագ աստակրին զնուր գաղձ, կամ զգաղձ ջուրն երիցկի, առ 'ի առաւել մաքրել զստամոքսն. այլ նկատել օրէն է 'ի վիճակս տխտի, 'ի պարագայս կաղմուածոց մարմնոյ, յուժգնութի նշանացն, 'ի չափն հասկի հիւանդին, և յայլ բազմակերպ հարկաւորագոյն պորագայս, որոյ վասն պարտ է երբեմն նուաղել, և երբեմն յաւելուլ զչափն նախայիշեալ ործացուցիչ գեղոյն : Իսկ եթէ զկնի փախելոյ՝ ջերմութին ոչ նուաղի, բերանն և որկորն ոչ տամկանայ, և ցաւն գլխոյ և այլ նշանքն ոչ թեթեւանան, յայնժամ օրէն է վերստին առնուլ 'ի կիր զփախողական գեղն նովին չափով և օրինակաւ մինչև ցերբորդ և զչորրորդ անգամ. և այս մարթի լինել 'ի միջահատութե երկուց կամ երից աւուրց, և առաւել ևս ըստ պահանջելոյ նշանացն : Բայց եթէ զկնի միանգամ առջին փախողական գեղոյն՝ ջերմութին նուաղի, բերանն, որկորն, լեզուն և մորթն մարմնոյ տամկանայ, և հիւանդն լինիցի հանգստացեալ, յայնժամ չէ օրէն բնաւ վերակրկնել :

Նոյնպէս չէ օրէն, և է գլխովին վտանգաւոր 'ի գործ արկանել զնոյն, այսինքն թառթառօ էմէթիքօ 'ի դիպուածս, յորում զուգընթաց դասնիցին ընդ տենդիս՝ էթիզիա, փորհարութի, և տկարութի կրծոց, ևն : Եթէ վերոյիշեալ աստքն՝ փորհարութին, նուրբ աստն, և այլ պարագայք խոչընդոտն լինին գործածութե վերոյգրեալ ործացուցիչ տորոյ, սրնոս պատահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել փոխանակ սորա 'ի գործածութի իբէքաբուանա արմատոյն, զորոյ զքանակութին և զներգործութին մարթիս տեսանել 'ի հաս. ք. 'ի տառն Ի. 'ի կարգի խրում : Բայց մեք զայս գեղ եւթ անբաւական համարիմք 'ի պատճառել զառողջութի. վասն որոյ հարկաւոր գատիմք ևս սրբել զորովայնն սոսկապէս 'ի ձեռն թեթեւ և մեղմ լուծողականաց և գրեխաց :

Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ ործացուցիչ, և լուծիչ գե.

զորէից չլինիցի հնարաւոր դադարումն ջերմուն, և նուազումն նշանաց, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զյետագայ գեղորայս : Առ չորս լիար զջուր հասարակ, յոր յաւել և գերկու լիար շիճուկ կաթին, կամ զչորս ունկի՝ օտսիմէլէ սէմբըիչէ, և տուր ըմպել հիւանդին ստէպ յաւուրն, առ 'ի զօվացուցանել զջերմունին, և 'ի պահպանել զընդերս 'ի փառութէ : Իսկ եթէ այսորիկ ջերմութի կարի իմն սաստիկ իցէ, և կից ընդ բորբոքման, յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ նուսխայի ըմպելոյդ՝ մարթ է յաւելուլ զքսան՝ մինչև ց'40 շիթա աշիտօ վիթախօլիքօ :

'Ի դիպուածս յայս փոյթ մեծ ունել պարտ է առ 'ի զօրացուցանել զկենսական զօրութիւն, և 'ի զերծ պահել զընդերս 'ի նեխութենէ . վասն որոյ բաց 'ի գեղորէիցն՝ զորոց խօսեցաք վերագոյնդ, հարկ է ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս առաւել զօրաւորս, և առաւել ներդործիչս, որպիսի են՝ քինա քինա, աշիտօ վիթախօլիքօ, ևն : Զայս եթէ կամիս յօրինել, արկ զխոշոր փոշի կեղևոյս ըստ կըշաոյ ունկոյ միոյ 'ի լիար մի ջերմաջերմ ջուր . զկնի 12 ժամուց՝ հեղ զգուշութեմ զհեղուկն յանօթ ապակի, այն պէս զի մի խառնեացի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն . ապա յաւել 'ի ոտն զ'40 շիթա աշիտօ վիթախօլիքօ, և տուր ըմպել ամստակրին վեց կամ ութ անգամ յաւուրն զլափ միոյ գրգալի սեղանոյ :

Բացէ 'ի բաց հրաժարիլ արժան է յերակահատուէ, 'ի միասակար ուտելեաց, յոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի ցուրտ և 'ի խոնաւ օդոց, 'ի խմիչ և 'ի հրապուրիչ գեղորէից, ևն : 'Ի դիպուածս, յորում նշանքն ջրական տենդի 'ի վեր երևին, հարկ 'ի վերայ կայ յայնժամ 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և գեղորայս՝ զորս նախագրեցաք լիով 'ի տեղիս իւրեանց 'ի յօդ . և : Զկնի դադարման տենդիս արժան է առնուլ 'ի կիր զլիթմոյն քինա քինա, զորոյ զկազմելոյ զկերպն մարթիս տեսանել 'ի յօդ . 7 . միայն թէ կրկնել է այդ գոնէ մինչև 'ի տասն և հինգ օր :

Առաւարտութիւն և շէշարայ : 'Ի վար արիւնէիւթ 'ի բիդ . առծս անդհապ մաշսայիս փէնդի :

Առաւարտութիւն մաղասային տենդի նոյն են ընդ կառաւարտութե ստամոքական տենդի : Պարտ է պահպանել զհիւանդն 'ի հանգիստ, և զգոյշ 'ի ցրտոյ . հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք առթեն զձանձրութի, և

զանձկուի սրտի : Կերակուրքն լինելոց են թեթևագոյն ,
դիւրամարս , և փոքր քանակութիւն : Իսկ ըմպելին զովա-
ցուցիչ և անօսրիչ , որմէս ջուրն կրամինաի , թարաքա-
քօի , և չիքօսիաի , ևն : Ործացուցիչ կամ փոխողական
դեղն որպէս 'ի մաղձային տենդի , նոյնպէս և աստ կա-
րևոր դատի . բայց յայտմ գիպուածի կարի հարկաւորա-
պէս ևս պահանջի , մանաւանդ եթէ նողկացեալ իցէ ստա-
մորան . և պարտ է միշտ զթառածառօ եմէթիքօ ձայնեալ
ործացուցիչ տորան մերձեցուցանել նմա 'ի նոյն իսկ վայր-
կենի , յորում նշանքն ախտիս քաջայայտ երևին . և չափ
քանակութեւն ործացուցիչ տորայն պատշաճ է լինել հա-
մաձայն զօրութեւն ախտակրին , և ուժգնուէ ախտիս , որ-
պէս խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածս ֆէպպուէ քօն
թինուա կասթաիքայի :

Եթէ զկնի փոխողականին հիւանդն տակաւին բաց 'ի
ջերմութեւն զգայ զանհամութիւն բերանոյ , զանախորժա-
կուի , և զանհանդատուի սրտի , յայնժամ օրէն է վերս-
տին 'ի վար արկանել զործացուցիչ դեղն ըստ եղանակին ,
զօրմէ գրեցաք 'ի տեղեղ իւրում : Բայց յայտմ փոյթ ու-
նել պարտ է և գուն գործել առ 'ի կակղացուցանել և ա-
նօսրել յառաջագոյն զթանձրամածութիւն տողունից՝ կի-
րառութիւն վերոյիշեալ կրամինեաի , թառաքաքօի , ևն .
և ապա սկսանիլ պատշաճ է զկիրառութիւն ործացուցիչ
դեղոյ : Իսկ եթէ զկնի գործածութեւն նախադրեալ դեղո-
րէից , մնայ տակաւին ախտն նոյն օրինակ , յայնժամ
պարտ է պատրաստել լուծողական դեղ ինչ թեթև , որ-
պիսի է ռապառապառօն խառն ընդ քանի մի ցորեան իրէ-
քարուանաի : Բայց որովհետեւ 'ի գիպուածս յայս գոր-
ծածութեւն այլազգ լուծողականի՝ պատճառէ երբեմն ըզ-
սաստիկ փորհարութիւն , յայնժամ օրէն է զհետ երթալ
կանոնի , և դարմանոյ , զօրմէ ունիմք խօսել յետոյ 'ի
գլ . իԵ :

Նոյնպէս ախտս այս բազում անգամ՝ եթէ ոչ բարւոք
խնամ և դարման տարեալ լիցի , փոխարկի սովորաբար 'ի
տենդն ջրական . յայնժամ պարտ է սկսանիլ զգործա-
ծութիւն դեղորէից ըստ կանոնի և լը կերպի , զօրմէ գրե-
ցաք 'ի գլ . Ծ . յօդ . Ե . ըստ ամենայն պարագայից : Իսկ
վասն միւս այլատեսակ ախտին կոչեցելոյ՝ ֆէպպուէ վեռ-
մինօզա , այսինքն տենդ որդնեռաց , գիտելի է , զի վերո-
յիշեալ կառավարութիւնք և դեղորայք են յոյժ պատշա-
ճողականք , որովհետեւ զուգընթաց գտանի ընդ ախտիս
միշտ նոյն ուժգնութիւն ջերմութեւն , և տաղակութեւն :

Յետ այսոցիկ արժան է 'ի վար արկաննէլ զդեղորայս առ 'ի սպանաննէլ և արտոքս վաննէլ զորդուհա և զՃՃԻս, որ պիտի են՝ վալեռիանա, սէմէ սանդօ, աստա ֆէթիտա, խարտածն պողպատի, և անագի: Բայց յընտրութեն դեղորէից հրաժարիլ արժան է 'ի կարի խթանիցն և 'ի նմանեաց. ապա ձեռն արկաննէլ է յաղգու և 'ի պարզ նըպաստս, որպիտի է զանդուած ինչ հատագեղոյ, բաղադրեալ 'ի վեց կշիռ ցորեան՝ մեքուռիօ տուէ անուանեալ սնդկէ, և յերկուսասան կշիռ ցորեան՝ աստա ֆէթիտա յորջորջեալ խժոյ: Յօրինեալ աստի վեցեակ հատիկս՝ երկու առցին ընդ առաւօտս, երկու նախ քան զճաշն, և այլ երկու ընդ երեկս, միայն թէ կրկննէլ է այդ գոնէ մինչև 'ի վեց օր: Այլ եթէ ստամոքսն ախտակրին, և այլ պարագայքն ընդգիմակալ լինին դործածութեն վերոգրեալ դեղորէից սնդկաւ պատրաստելոց, որպէս պատահի բաղում անգամ, յայնժամ օրէն է միանգամայն 'ի վար արկաննէլ զործացուցիչ դեղս ըստ վերոյցուցեալ եղանակի: Եւ յետոյ՝ 'ի դործ արկաննէլ զգրեխա քացախիւ և ջրով պատրաստեալ:

Բայց որովհեաւ 'ի դիպուածս յայս ստամոքսն և փորտիք ախտակրիս սովոր են լինել յոյժ տկարագոյն, վասն որոյ պարտ է առ ժամանակ մի 'ի վար արկաննէլ զթրմոց խաշնդեղի, կմ քինաի, և կամ այլոց զօրացուցիչ և դառնահամ գեղորէից, որպիտի են ասէնցիօ, կեզլ նարնջոյ, և խարտածն երկաթոյ լուծեալ 'ի գինի. ևս յոյժ չա՛հաւտ է յայտոսիկ դիպուածս չքիլն 'ի զօսանս ըստ տաննէլոյ կարողութեն ախտակրին, 'ի ձեռն որոյ յորդորի հոսումն քրտանց:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ը.

'Ի Վերայ լըային Դանդաւ Կենդի, որ յիտաւայ-ոյ՝ Գեղդ-է լէնի-ն նէ-լուա ի-լի:

Պատարակ է ջղային դանդաղատենդս այս յեւրպիայ, ուրանօր յաճախ պարսպին յընթերցմունս, և յուսումնական վաստակս, և գրեթէ սակաւք 'ի յուսումնասիրաց լինին զերծք յախտէ յայսմանէ: Մեծինք, որք վարեն զանշարժական կեանս, և ապրին անսնունդ և զժուարամարսելի կերակրեղինօք, են առաւել ենթակայ այսմ ախտի:

Պատճառք Զեյթին ԴանԴաշաբէնԴի :

Ինն ամենայն, որք գրգռեն զժիղս, պակասեցուցանեն զարիւնն, և զկենսական ոյժն, առթեն զտենդս զայս, որպիսի են տխրութիւն, երկիւղն, անհանգստութիւն, սքնութիւն, խորին մտածութիւնն, ձանձրութիւն, սիրահարութիւն, և հեշտութիւն իդամուլ : Եւ ևս՝ յաճախ երակահատութի, ուժգին փախողական և լուծողական գեղորայքն, չափազանց արբեցութիւն, տհաս սրտուղքն, փքտա և ջրային խտանդէնքն, նուաղ սնուցիչ և դժուարամարսելի կերակուրքն, ընկողմանիւն 'ի վերայ գէճ գեանոյ, մնայն ընդ երկար թացեալ ոտիւք և զգեստիւք, լճացեալ ջուրքն շնասակարք, և յաճախ պակասութիւնն առողջարար պարենից, այս ամենայն ասեմք՝ պատճառք են տխրիս :

Նշանք Զեյթին ԴանԴաշաբէնԴի :

Ի գիպուածս յայս հասարակօրէն զուգընթաց լինի զգացումն ինչ ջրային բռնութիւն, անսովոր տկարութիւն, թեթեւ դժուարանշուութիւն, յորանջումն, լքումն, բարախիւն սրտի, ախտեղանոտութի, գրգռականութի, թօսումն կի՛մ անձկութիւն, հառաչանք, ցաւ և սրտումն գլխոյ, տոչորումն ստամոքսի, նողկութի սրտի, յօժարութի 'ի Ժայթքել, ճնշումն կրծոյ, տքնութի, շնչումն ականջաց, ձգուումն, ցաւ ստորին որովայնի, և մեղմաղձութի : Ախտակիրն ունի ցնորումն թեթեւ, ամփոփումն քնքոց, անհանգիստ է և աշարաց 'ի քուն լինելն, և հանապաղ սոսկալի տեսլեամբ և երազօք տաժանի. երբեմն կրէ զմէձկումն և զցողցոջումն ձեռաց և ոտից, և երբեմն փախչի 'ի լուսոյ և 'ի մարդոց, հոսէ անգագար զարտասուս յաչաց, սիրէ զառանձնութիւն, ծամածռէ և խանգարէ զերեսս, յաճախ ընկողմանի 'ի վերայ թիկանց, և բաղիւէ զօգն ձեռամբ տա 'ի որսալ զճանճ : Զարկ բաղկին երբեմն լինի անզօր, արագ, գողցոջուն, և միջահատ. և երբեմն կարծր և կծկեալ : Մէզն լինի գեղնագոյն, շիճկային, և փոշելից : Բերանն և միջին մասն լեզուի հասարակօրէն լինի չոր կամ ցամաք, բայց հիւանդն չունի զճարաւ սաստիկ, և հազիւ երբեք կամի ըմպել ըզնոր :

Եթէ յարատեւալ մնացէ ախտս այս, յայնժամ տըկարութիւն և անուժութիւն աճելով աճի, և օր քան զօր

զայլ նորանոր նշանս արտայայտէ, և ախտակիրն սկսանի զգալ զԹմբբութի, զցաւ ինչ արտեւանաց, և զնեղութի անհնարին. և այդոքիկ նշանք սովորաբար սասականան 'ի գիշերի, և 'ի ծագել առաւօտութեմեանալ սկսանին: Ախտակիրն զգայ յանձն զոյգ ընդ նշանացս միանգամայն ևս ջրութիւն և քերմութի ինչ. յայն սակս 'ի վեր երեւի կարմրութի յերեսս հանգերձ քերմութի, և կարի սպիտակութի յեղջերեայ թաղանթս աչաց: Հուսկ յետոյ այնքան սասականայ տկարութի կամ թալկութիւն, մինչև հիւանդն ոչ ևս կարէ յոտն կանգնիլ:

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ չիք ինչ պայմանաւ սահման յազաղման այսր տեսակի տենդի. ուր ուրեմն մարթ է 'ի ձեռս բերել զկատարեալ ապաքինութի 'ի մէջ մետասան կամ վեշտասան աւուրց. երբեմն յերկարաձգի մինչև ց'40 աւուրս, և երբեմն ևս յարտեւէ ամիսս ինչ. և վասն այսորիկ անուանեցաւ՝ ջրային դանդաղանդ: Այլև զայս արժան է գիտել, եթէ տենդս այս գործածուի ներհակական գեղորեկոյ մարթի փոխարկիլ 'ի մաշարայական ախտն, զոր խաւալցիք՝ թիղի անուանեն: Նշանք բարեգոյնք՝ են տամկութի լեզուի, բերանոյ և մարթոյ մարմնոյն, և նորոգութի զօրութե 'ի մետասաներորդում կամ 'ի վեշտասաներորդում աւուրն, հանգերձ չափաւոր և գոլորշային քրտամբ, որ ցուցակ է արմատախլելոյ ախտիս:

Քուսն չափաւոր և ախորժակք կերակրոյ ևս՝ են նշանք բարի: Իսկ նշանք վտտթարագոյնք և մահահրաւէրք՝ են ուժգին որովայնալուծութիւն, հոսումն ցուրտ և խժային քրտանց, գորշագունիլն երեսաց, առաւել սպիտակութիւն յեղջերեայ թաղանթս աչաց, 'ի վեր երևումն խոցիկ 'ի խոռոչս բերանոյ. գժուարաշնչութիւն, ցնցումն ջրաց, ձգտումն ձգանաց, քնահատուի, նուազումն սրտի, կնճառումն գիմաց, եղծումն լսելաց, գժուարութի յարտաթորել զաւելորդս որովայնի, գոգոթումն լեզուի, հեծկլտանք, ընդստ և միջահատ շարժումն զարկի բազկին:

Կոտորուիլն 'ի վաղ արիւնէլէ՝ 'ի Գիշերս ջրային
Կոտորուիլն 'ի Գիշերս ջրային:

'Ի կառավարուէ այսր ախտի խնամ մեծ տանել արժան է առ 'ի կանխաւ ունել զառաջն, զհիւանդն քաջալերել, և կանոնաւորել զժուժկալութիւն որկորոյ, հե-

նի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որ պատճառէ զձանձ
բութիւն և զնեղութիւն սրտի, և ասպա 'ի բայ հերքել զսխա
'ի ձեռն թեթեւ ործացուցիչ և զօրացուցիչ գեղորեից :
Ճահողագոյն կերակրեղէն է հացաթանն՝ յոր մարթ է
յաւելուլ սակաւ ինչ շաքար 'ի բարեխառնել . ընտիր
մասն վարսակի, խաշուն բրնձոյ, հացն բարւոք և փեալ և
թրջեալ 'ի մէջ գինւոյ : Եւ ըմպելին ջուրն կրամինեալ
բաղադրեալ հիւթովն կիտրոնի կամ քաղցր նարնջոյ, շի
ճուկն կաթին բաղադրեալ ընդ գինւոյ : Նոյնպէս և օգ
տաւէտ է ջրախառն գինի :

Դեղերոյ + 'ի իբր արեւելի + 'ի Դեղաբան Ընային
ԴանԴաղաբէրի :

'Ի սկզբան անդ հիւանդութեւն, եթէ տխտակիրն զգայ
քյոժարութիւն ինչ 'ի փսխել . զցաւ ստամոքսի կամ ստ
րին որովայնի, յայնժամ պատշաճ է տալ նմա 15 կամ
20 կշիւ ցորեան՝ իրէքաքուանա, և զայս պարտ է առնուլ
'ի պահ առաւօտու 'ի ծոմուստ : Եւ յետ այնր ըմպել
զխաշուն երիցկի՝ որչափ պէտք իցեն առ ժայթքելոյ ըստ
պահանջելոյ հարկին : Եւ այս փախողական ոչ միայն մաք
րէ զստամոքսն, այլ ևս շարժէ զքիրտն, և երբեմն առանց
իրիք նպաստաւորուէն այլոց գեղորեից փարսատէ զտենդս
զայս :

Իսկ եթէ գինի քանի մի աւուրց զօրանայ աստն և
սաստկանան նշանքն, յայնժամ փախողականն չլինի այն
քան ապահովապէս ներգործիչ, և օգտակար : 'Ի գի
պուածս յայս երակահատութիւն, և ամենայն ստատիկ և
զօրաւոր լուծողականքն՝ են յոյժ փնասարեր, և վտան
գաւոր : Միայն յայսր տեսակի տենդի մարթ է 'ի վար
արկանել զապառապառօ, որ այն ինքն է խաշնդեղ, որ
մեղմապէս լուծիչ է և զօրացուցիչ : Ես զարմատս զայս
տամ ըստ կերպի փոշոյ, կամ նաեւ իբր թրմոց : Եթէ
իրբւ փոշի, պարտ է լինել մի և կէս արամ նուրբ փոշի
խաշնդեղ, յոր յաւելլ չորս ունկի՝ զշիճուկն կաթին,
որ իցէ պատրաստեալ գինեաւ : Իսկ եղանակն, զոր պա
հեմ 'ի տաշն թրմոց, է այս, արկ զփոշոր փոշի արմատոյս
ըստ կշիւոյ ունկոյ կիտոյ՝ 'ի հինգ ունկի ջուր ջերմ . գինի
12 ժամուց՝ հեղ զգուշութեւն յանձն ապակի, այնպէս
զի մի խառնեցի միութն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն,
և յետոյ տուր ըմպել հիւանդին 'ի պահ առաւօտուն 'ի
ծոմուստ :

Գրեխն պարտի լինել ջրովն երիցկի կամ վարասկի , խառն ընդ կաթին , և աղի , զոր պարտ է 'ի վար արկա- նել յերկուս կամ յերիս առուս միանգամ : Դարձեալ 'ի գիպուածս յայս յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկա- նիմ զվէշիքաթօռիօ , զոր պատշաճ է գնել 'ի վերայ ծոժ- րակի , և բազկաց :

Ըստ սասակութեն թալկութեն , և այլ յոռեգոյն նը- շանաց պահանջի և առաւել հոգածութի և մտադրուի ակտիս , և գեղորայքն յայնժամ լինելոյ են զօրացու- ցիլ , և խթիլ . որպիսի են մուշկն , քափուրն , ցնդական աղն եղջերն եղջերուի , բեշկն մէկոյ , ևն . որ այսպէս բա- զադրի : Ա՛ռ տասնևհինգ կշիռ ցորեան մուշկ , երեք ցո- րեան՝ քափուր , և վեց ցորեան՝ սալ վօլաթիլէ տի քօա- նօ տի չեռվօ , և յաւել յայնչափ շարապ կամ շիօօր՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ զզանգուած : 'ի զան- գուածոյ աստի 'ի վեց ժամս միանգամ առնու հիւանդն վեց կշիռ ցորեան առ իւրաքանչիւր նուազ :

Եթէ ակտն չնուաճի 'ի վէշիքաթօռիօէ և 'ի զան- գուածէ աստի , կարօզ եմք յայնժամ 'ի վար արկանել զա- ռաւել ազգու գեղորայս . որ այս կերպ յօրինի : Տասն կշիռ ցորեան՝ ամենանուրբ փոշին սեռքէն թառիս վիւճինիանա անուանեալ արմատոյ , նոյնչափ՝ փոշին քօնթօայեռվա արմատոյն , և հինգ ցորեան՝ փոշին բեշկ մէկոյ , յաւելուլ 'ի նոյն զարապն քրքմոյ այնչափ՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ զզանգուած : Եւ զայս պարտ է առնուլ երիցս անգամ յառուրն :

Բաց 'ի զանգուածոյ աստի՝ դոյ և այլ գեղ , որ առանց զարացուցանելոյ զօրացուցանէ զջիզս և նուաճէ զախտն , որ այսպէս յօրինի : Ա՛ռ քսան կշիռ ցորեան՝ արմատն վալէռիանի , (որ ժողովեալ իցէ 'ի լեռնային տեղեաց .) և չորս ցորեան՝ քրքում , և նոյնքան բեշկ մէկոյ . զամէնն 'ի միասին լոսեա՝ բարիօք , տուր ակտակրին երեք կամ չորս անգամ յառուրն՝ խառն ընդ շիճուկի կաթին , որ բազադրեալ իցէ գինեաւ :

Եւ զայս պարտ է գիտել , եթէ տենդս այս դործածու- թեամբ ներհակական գեղորէից մարթի փոխարկիլ 'ի տենդն ջրական . նմին իրի պարտ է կրկին և կրկին քննու- թիս առնել 'ի վերայ նշանացն , և ապա 'ի վար արկանել զգեղորայս : Այլև գիտելի է , զի ընդ տենդիս այսմիկ եր- բեմն զուգընթաց լինի տենդն ընդհատ , և կամ զկնի ա- պաքինելոյն 'ի վերայ դայ նոյն տենդն ընդհատ . յայն- ժամ հարկ է 'ի վերոյիշեալսն յաւելուլ զքինա բինա ,

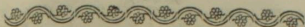
և յարտաւ 'ի գործ արկանել մեծաւ քանակութեմ' ընդ երկար ժամանակ, որպէս զի խափանեացի վերադարձն այսպիսի դժբաղդութեմ, և զի բարձցին ամենայն հետք նախն[ժաց] ջղային դանդաղատենդի :

Բարեգոյն եղանակն առ 'ի կիր արկանելոյ զքինա՝ է յետագայս : Արկ զնոյոր փոշի կեղեցոյ քինաի ըստ կշռոյ ունկւոյ միոյ՝ 'ի քսեստ մի ցբւոյ կմ՝ օղոյ, և յաւել 'ի վերայ՝ կէս ունկի կեղև դառն նարնջոյ, և երկու արամ՝ սէռբէն[ժառ]իա վիռնինիանա, և մի արամ՝ քրքում. զկնի երեք կմ՝ չորս աւուրց քամեա զայն կտաւով յանօթ աւակի. և սուր ըմպել ախտակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն ըստ չափու երկուց զբզալից սրճոյ՝ խառն ընդ փոքր ինչ գինւոյ :

Գտանին և այլ տեսակք տենդից, որո կոչեն՝ Թիֆո, և ֆեոքաւէ փութոխտա, որոց դարմանք նոյն են ընդ դարմանոյ ջղային տենդի :

ԲՈՐՈՇՈՒՄԻՆ SԷՆԴԻ :

Չի՞ գու՝ զի՞ գրբիչք Թըւով 'ի յարմար,
կարգես ըզՏենդիա ճիւղ ազգահամար.
ըստ ազգաց ազգաց և ըստ պատճառաց,
Բերել 'ի տեսիլ զյոքնադէմ գումար :
Ա՛ի եմ ես միակ բայց համայն ախտից,
ըսկիզբն և աւարտ հետք մահուն մրտից .
նա միայն անվէր առ յիմոց ժանեաց,
որ չեսես դարև կենցաղոյս աստից :
'Ի Թեքս հողմոց ժանտից Թըւանիմ,
'ի հրոյ և ջրոյ արկածս դարանիմ .
գիմեմ անարգել ընդ տարր ամենայն,
յօդք մարմնոյ և հիւթք բընիկ կայան իմ :
Թէ՛ մարմնոյ՝ բնութիւն ինև տապանայ,
միտք 'ի դարմանել՝ հոգովք ախտանայ .
ուր գեղովք կարծիմ լինել 'ի բացէ,
անդ վերադարձի երկիւղ զօրանայ :
Քեզ խըրատ ազգօղ տամ ինձ հակառակ,
մի՛ առ մարմնոյ կիրս լինիր անատակ .
որով չըմբռնիս, կամ բուժիս արագ :

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

'Ի վերայ ընդհանուր բորբոքմանց կամ բազմանց :

Յ Օ Ղ ՈՒ Ա Ծ Ա.

Բորբոքումնգ անուան թէպէտև հասարակ , այլ յարմարի 'ի գործածութիւն խաղական բառին՝ ինքիամենացիօնէ , որով նշանակի բորբոքումն , ելեալ 'ի բայէ անախ՝ ինքիամենաէ , որ է լուցանել կամ բորբոքել . յորմէ և արարացիք միւհրիւքան , կամ ի թիհապ կուէն , և սլարոք՝ կիրիմ , որ է խօթուի ինչ տապաղուցիչ , և վտանգաւոր , ծագեալ յաճեցմանէ և 'ի ձկտմանէ ֆերմութեան արեան որ լինի 'ի խթողական հիւթոց մտելոց և ճապաղելոց յե. բակս , և 'ի ներքին եռացուցիչ կրից ոգւոյ , ևս յայլևայլ տենդից և ախտից , որպէս տեսցի իւրաքանչիւր յիւրում տեղւոջ : 'Նախ բերէ ցրտութիւն և հրակէզ ֆերմութի , և ապա խստութի կի՞ կարծրութի ինչ 'որ և իցէ ընդէ. բաց կի՞ անդամոց կենդանւոյն , հանգերձ կարմրութի և ցաւով , և լիութի սաստկութի՝ և կարծրութի զարկի բազկերակին . և ցաւն այն՝ որ սովորաբար 'ի վեր երևի 'ի նոյն խստացեալ անդամն , լինի երբեմն թեթեւ , և երբեմն ուժգին . երբեմն ծանր և խռկեալ , և երբեմն խայծիչ և բարբախ . յորմէ բազում անգամ զհետ դան խցանք ինչ խիտ , և պատճառեն զպալար , զխզխայթ , զնեխութիւն և զքաղցկեղ , և երբեմն ևս զմահ :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է , զի պէսպէս անուանս ընծայեն այսիկ բորբոքման , ըստ այլևայլութե մասանցն որք են ենթակայ ընդունելոյ զայս : 'Նախ՝ յորժամ բորբոքումն զկայ առնու յուղեղն կի՞ յայլ ներքին մասունս գլխոյ , յայնժամ անուանի՝ ինքիամենացիօնի չէֆալիքէ , կամ ինքիամենացիօնէ տէլ չէսվէլլօ . այսինքն բորբոքումն ուղղոյ : Երկրորդ՝ եթէ բորբոքումն այս 'ի վեր երևի յաւս , յայնժամ կոչի օթթալմիս . այսինքն բորբոքումն աւաց : Երրորդ՝ եթէ յականջս , յայնժամ ասի՝ օթիթիտէ . այսինքն բորբոքումն ականջաց : Չորրորդ՝ 'ի լինելն բորբոքման 'ի լեզուն , ասի յայնժամ կլօսսիթիտէ : Հինգէ. բորք՝ 'ի լինելն յորկորն , յորջորջի յայնժամ չինանքէ . ընդ այսու տեսակաւ են բորբոքումն խռչափողին , հագա

գին, քմաց, մակալեզուն ևն : Աւելորորդ՝ եթէ բորբոքուան 'ի վեր երևի 'ի թղթս և 'ի լանջամուշկս, յայնժամ անուանի՝ բէռիրնէումննիա և բլէուռիթիտէ : Եթէ երորդ՝ եթէ 'ի սիրան, յայնժամ ասի՝ քառաթիթիտէ : Աւթերորդ՝ եթէ 'ի ստոծանին, յայնժամ կոչի՝ տիաֆաամ մամթիտէ : Իններորդ՝ եթէ 'ի ստամոքսն, յայնժամ ասի՝ կասթաթիթիտէ : Տասներորդ՝ եթէ 'ի ստորին որովայնն, յայնժամ ձայնի՝ ինթէռիթիտէ : Մեասասներորդ՝ եթէ 'ի լեարզն, յայնժամ կոչի՝ էքաթիտէ : Երկուսասներորդ՝ եթէ 'ի փայծաղն, յայնժամ ասի՝ սրէնթիթիտէ : Երեքուսաներորդ՝ եթէ յերկամունս, յայնժամ կոչի՝ նէֆաթիթիտէ : Չորեքուսաներորդ՝ եթէ 'ի փամփուշան, յայնժամ ասի՝ լիսթիթիտէ : Իսկ հնգեասաներորդ՝ եթէ յարդանդն, յայնժամ կոչի՝ մամթաթիթիտէ : զորս յայտ վայրի սկիզբն աղտոցութի առ մի ստորագրել ըստ վերոյեղեալ կարգի :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

'ի վերայ բորբոքման աւելոյ, որ յիսաւորոց իւրի՝ ինքիմն
յիւնէ քէլ լէռվէլս :

Բորբոքումնս այս երբեմն է գոյացական, և բազում անգամ ևս է իբր նշան ինչ այլ ախտից, որպէս բորբոքողականքն տենդից, ևն . ուր ուրեմն մարթ է ախտիս լինել գոյացական, և այն յանձինս յորբունս հասակի եղեայս, և 'ի բնակութիւնս ջերմագինս : Անձինք հրայինք, որք ունին զկիրս սաստիկս, են առաւել ենթակայ բորբոքմանս :

Պատճառք բորբոքման աւելոյ :

Բորբոքումնս այս բազում անգամ պատճառի ևս 'ի հսկմանէ, մանաւանդ եթէ հսկումնն լինիցի հանգերձ աաժանաւոր խորհրդով, և խոր մտածութի : Գարձեալ մարթ է ծագիլ 'ի չափազանց ըմպելոյ ոգիաւոր հեղանիւթոց, 'ի սաստիկ սիրահարութէ, 'ի արտմուէ, յուժգին և 'ի մշտաւ գլխացաւուէ, յարգելմանէ իրիք սովորական հոսման, զօրօրինակ թանչից, դաշտանի, ևն : Եւ ևս նորա՝ որք անզգուշարար ընկողմանին 'ի տօթագին արեւու, կծր բաց գլխով 'ի քուն լինին ընդդէմ հողմոյ, 'ի բնակութիւնս ջերմագինս՝ են ենթակայ ախտիս անվրէպ . նոյնպէս մարթի պատճառիլ ևս 'ի հարուածոց

ի գլուխն, ի գոնջութի, ի յօգուածացաութի, և ի
յորրորդմանէ թորոց, ևն:

Նշանք ԲՐԷՊՈՆ ԽԱՆԴԱՅ:

Սովորական նշանք ի դիպուածս յայս՝ են անկայուն
ցրտութիւն, խորշոմութիւն մորթոյ, խոնջութիւն, և թու-
լութիւն ձեռաց և ոտից, անձկութիւնն, և տխրութիւն, ան-
անգործութի սրտի, անսովոր ջերմութիւն, գիւրադոր-
դուին հոգւոյ, և խանգարումն երեակայուն: Ախտա-
կիրն ունի ցնորումն թեթեւ, մշտապէ տքնութի, մոռալ-
կոտութի, սաստիկ քաջասրտութի, երբեմն զուարճա-
ցեալ ծիծաղի, և երգէ բարձրաձայն, և երբեմն լայ և
ողբայ, և ստէպ շարժէ զձեռն առանց ինչ պատճառի-
անհանգիստ է ի քուն լինելն, և միշտ ահագնատեսիլ
և սոսկալի տեսլեամբ և երազօք տաժանի. կրէ սովորա-
բար զպաղտ գլխոյ, զգողգոջիւն ձեռաց և ոտից՝ ևս լեզ-
ուի, զանախորժութի կերակրոց, և զժժուարամորսութի.
ստէպ ժայթքէ զտողունս ժանգագոյնս, և կրէ զսաստիկ
ցաւ գլխոյ, և ցաւս այս զկնի սակաւուց ելեալ տարա-
ծանի ի զանազան մասունս գլխոյ, և առաւել ևս յու-
ղեղն, ի ջիղս, և ի խտտամայրս, և յայնժամ իսկ և իսկ
սկսանին հարկանել յաճախակի շնչերակք քնքոց, և
պարանոցի:

Յայս վայր խօսեցեալ նշանքն՝ են աներկևան և դան-
գաղկոտք. իսկ նշանք որք փութապէս ի վեր երևին՝ են
յետագայք: Զկնի վերոյգրեալ անհաստատ կամ ան-
կայուն ցրտութեն՝ իսկ և իսկ զհետ գայ ջերմութի ինչ
սուր, և քիբան յորդահոս. զարկ բաղկերակին լինի կարծր
և սրնթաց, երբեմն ևս տկար, գողգոջուն, անհաստատ,
և անկանոն. և մէզն լինի առատ, լոյծ և գեղնագոյն.
ցնորումն առ սակաւ սակաւ յաւելանայ. բերանն և լե-
զուն լինին չոր և ցամաք, բոլոյ ախտակիրն չունի զժա-
րաւ սաստիկ, և հազիւ երբէք կամի ըմպել: Ախտակիրն
ունի զվիշտ և զտագնապ մեծ. և ձայնն լինի կերկերեալ
և այլափոխեալ. անգագար բարբանջէ և քրթմնջէ. մորթն
գլխոյ, և գէմքն լինին այտուցեալ, և գոյն աչաց տատիկ
կարմրեալ, տեսիլք սոսկալիք և երկիւղալիցք. երբեմն
ևս յուժգին ջերմութի և գլխացաւութի գլխովին խանգարի
զգայութիւն և բանն. ստէպ դնէ զձեռս ի վերայ գլխոյ.
արագ արագ բանայ և խփէ զաչս. փախի ի լուսոյ, հոսէ
անգագար զարտասուս, բաղնէ զօղն ձեռամբ առ ի որսալ

ղճանճ՝, առնէ և այլ այսպիսիս՝ հանգոյն գիւահար մո-
լեգնելոց : Դարձեալ, աստու պատճառէ երբեմն զգժուա-
րաշնչութի, զուշագնացութի. զցնցողականութի, և ըղ-
լուանոտութի. և երբեմն ևս արձակէ 'ի բերանոյ զփրփուրս
յորդանաստ :

Յաւագո իսաակարեւելոց՝ շուրս գաւի է 'ի գործ արեւել
'ի Գեղարածո Բարբաթան ուղղոյ :

'Ի գիպուածս բորբոքման ուղղոյ նախ քան զամենայն
պարտ է ջանալ 'ի պակասեցուցանել զարիւնն, որ է 'ի
մէջ ուղղոյն. պարտ է աստակրին վայելել 'ի մեծի հանգա-
տեան. այն ամենայն, որ կարէ զայրացուցանել զգոչայու-
թին, և խռովեալ վրդովել զերեւակայութին, առաւելա-
պէս սաստկացուցանէ զախտս զայս. մանաւանդ զի և ա-
ռատութի իսկ լուսոյ է յոյժ վնասակար. վասն որոյ և
սենեակն՝ յորում բնակի հիւանդն, պարտի լինել ոչ
այնքան ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ : Դարձեալ, պարտ է
առնել զաստակրին միշտ ուրախ և զուարթ, ոչ է օրէն
բնաւ գործել ինչ ընդդէմ կամաց նորին, այլ մանա-
ւանդ պարտ է ջանալ 'ի կատարել զախորժակս և զխնդ-
րուածս նորին : Կերակրոցն նորին արժան է լինել թե-
թեւ, և միանգամայն պատրաստեալ ալերօք, որպէս ըն-
տիր վարսակի, դարւոյ, ևն. նոյնպէս պատշաճ է ուտել
զմիրգս եփեալս 'ի վերայ հոյ, որպիսի են քաղցրաւե-
նիք, ևն :

Յաւագո Գեղարեւելոց, շուրս գաւի է 'ի գործ արեւել
'ի Գեղարածո Բարբաթան ուղղոյ :

Առաւել օգտաւետագոյն դեղն 'ի գիպուածս աստիս՝
է հոստումն ինչ արեան յընդացն, որ եթէ ինքնին բնու-
թեամբ ոչ շարժի, պարտ է յայնժամ շարժել զայն
բանութ, 'ի ներքս մուծանելով ընդացն զիր ինչ միջ
կի՞ առթութի : Երակ հատանն 'ի գիպուածս յայս յե-
րակէն որ կոչի՝ եուկուլարէ, է յոյժ օգտաւետ, բայց
պարտի լինել 'ի ձեռն ուրուք հմտագոյն վիրաբուժի.
որովհետեւ երակ հատանն յայդմ երակէ՝ յոյժ գժուա-
րին է և որոգայթաւոր : Նոյնպէս է յոյժ շահաբեր հո-
սումն ինչ թանկից. վն որոյ պարտ է 'ի գործ արկանել
զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի շարժել զնոյն հոսումն.
պարտ է դնել քանի ինչ տղրուկս 'ի քունջն քնքոց, կի՞

ի յեաթին կողմն ականջաց, կի՞մ 'ի ծոծրակն, և կի՞մ 'ի յերանս, և նստուցանել զախտակիրն 'ի վերայ շոգեաց ջրոյ, ևս 'ի գործ արկանել զգրեխս պատրաստեալս զովացուցիչ և կակղացուցիչ գեղորէիւք, և մարթ է յաւելուլ 'ի վերայ ևս սակաւ ինչ քացախ :

Ի դիպուածս յորս յառաջ գայ աստս այս յարգելահանութի իրիք հոսման, եթէ՛ բնականի, և եթէ անսովորականի, պարտ է փութալ վաղվաղակի շարժել ըզնոյն հոսումն, և կի՞մ ընուլ զտեղինորա 'ի ձեռն այլ ինչ իրաց : Միշտ պարտ է լոյծ պահել զորովայնն 'ի ձեռն գրեխաց, և թեթեալոյն լուծողականաց : Յոյժ օգտակար գեղ է ևս գրեխ առնել 'ի զովացուցիչ գեղոյ, և 'ի հեղանխութոյ, որպիսի են քացախ, սալ նիթռօ, ևն. ևս 'ի գործ արկանել նիթռօ սակաւ քանակութի 'ի մեջ հասարակ ըմպելոյ աստակիրն : Ի ստիպողական դիպուածս մարթ է զայն նիթռօն 'ի գործ արկանել 'ի մեջ շէ ժամուց երկու արամ, կի՞մ ևս առաւել : Պարտ է գերծուլ զգլուխն աստակիրն, և խառնեալ զքացախն ընդ անուշադրի, և ընդ նիթռօի, չփել այնու զգլուխն սաէպ յաւուրն. կամ թացեալ այնու զլուխայ, պարտ է դնել 'ի վերայ գլխոյ նորին :

Արդ՝ 'ի ժամանակի, յորում 'ի գործ արկանեմք ըզգարմանս զայս, յայնժամ պատշաճ է դնել զոտս աստակիրն 'ի գաղջ ջուր մինչև ցծունկս, կի՞մ 'ի բաղանիս մուծանել զբովանգակ մարմինն 'ի դիպուածն յորում բորբոքումն ուղղոյ պատճառեալ լինի յարենէ, կամ 'ի սղոտրութենէ նորին : Եւ եթէ յառաջ գայ բորբոքումն ուղղոյ 'ի սեւամազձէ, յայնժամ ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն է յոյժ օգտակար, և յարմարագոյն : Այլ եթէ զկնի 'ի գործ արկանելոյ զամենայն վերոյգրեալ հնարս, տակաւին բորբոքումն մնայ նոյն օրինակ, յայնժամ հարկ է դնել զվէլիքաթօռիօ 'ի վերայ այնր մասին գլխոյ, ուր առաւել զգայ զցաւն, և այս ոչ միայն քարշէ արտաքս զցաւս գլխոյն, այլ ևս շիջուցանէ զբորբոքողականութի : Սովորութի է ևս յայդպիսի դիպուածս բորբոքողականութի, սալ քանիօռա ընդ նիթռօի բազում ցորեանս. նոյնպէս սաէպ 'ի կիր առնուն մուգքիօն, և օրբիօն. բայց մեծի զգուշութե պէտք են առ 'ի կիր արկանել զայսպիսի խթիչ կամ գրգռիչ դեղորայս, և զայն 'ի պահանջել հարկին միայն, այսինքն առ 'ի անօրինել զանկարգ, զսլէծութի, և զգողգոջուն ընթացս զարկի բաղներակին :

Յաշագոս Բարբաթման աւագ, որ ասի ժնիւալիւս :

Լիւստին աւագ եւն բազմութիւ, որոց եւնթակայ է մարդն, որք յառաջ դան 'ի բազմազան պատճառաց, ուստի և մարթին վշտացուցանել միանգամայն և տկարացուցանել զզանազան գործարանս տեսանելեաց, և զպէսպէս ջիզս աւագ. բայց մեք խօսեցուք յառաջիկայդ զառաւել հասարակ ախտից աւագ, որք ունին զոյգ ընդ իւրեանս զբոլ բոլորականութիւս, և զվտանդ ինչ կուրութիւ :

Յաշագոս Բարբաթման և ախտից աւագ :

Բորբոքումն կմ ախտ աւագ՝ է յոյժ յաճախ յեգիպտոս քան յայլ մասունս աշխարհի, և այս գուցէ յառաջ գայ 'ի տօթագին շնչմանէ հողմոց, կամ 'ի միզախառն փոշեաց, և կամ 'ի տօթախարշ աւազոց, որք սոռնս մտանեն յաչս մարդկան : Իսկ սովորական տեղիք կամ կայանք բորբոքման են թաղանթքն, և շառաւիղք աւագ, և այլ գործարանքն տեսութեց :

Պատճառք Բարբաթման և ախտից աւագ :

Ակզնեական, և մասնաւոր պատճառքն բորբոքման և ախտից աւագ՝ են անպայման պարապումն յընթերցանութիւս, և 'ի գրութիւս, մանաւանդ 'ի գիշերային պահույն երկարատե հայեցումն 'ի վերայ սպիտակագոյն և փայլուն իրաց. որպիսի են ձիւնն, թուղթն, անդամանդն են : Նոյնպէս ը երկար պնէն 'ի վերայ լուսատու իրաց, զորօրինակ արեգական, լուսնոյ, փայլական, հրոյ, ճրագի, ևն : Գարձեալ, արգելականութիւն որ և իցէ հոսմանց. զորօրինակ է հոսումն արեան յրանգացն, գաշտանի, արտաշնչութիւն մարմնոյ, մանաւանդ քիրան ոտից, ևն : Բազում անգամ ևս պատահի և յառաջ գայ յանցափապէս գործածութենէ ոգիւս որ հեղանիւթից, 'ի հսկմանէ, յանձկութիւ, 'ի տխրութիւ, 'ի սաստիկ բարկութիւ, 'ի ճնշմանէ ոգւոյ, 'ի պնդութիւ որովայնի, 'ի փոշեաց և յայլ ու իցէ նիւթոց մոեւոց յաչս, 'ի գոլորշեաց թիւնայլ մետաղաց, և հանքաց, 'ի բարկ և յազգու ծխոց փայտից և այլոց նիւթոց, 'ի տկարութիւ ջրաց, յանսանձ

տիրահարութիւն և 'ի վաճառատանց ցանկութիւն, յիշուածոց, 'ի հարրբխոյ :

Կոյնալէս յառաջ գալ մարմ է բորբոքմանս, եթէ որ զննի քրանելոյ նստիցի հանդէս. հողմոյ, կամ ընկողմանիցի 'ի վերայ գէճ գետնոյ, և կամ բաց գլխով 'ի քուն լինիցի ընդգէմ հողմոց, ևն : Գարձեալ աստա այս յոլով անգամ ևս յառաջ գայ 'ի գաղղիական աստէ, 'ի խղիւայթից, 'ի սքոռօթօլօ կոչեցեալ խուլէ, 'ի բորոտութիւն, 'ի գոնջութիւն, յորքիւնէ, 'ի պիսակէ, 'ի վարդախտէ, 'ի սքոռպութօ անուանեալ աստէ, 'ի հնացեալ վերաց, ևն : Յայացանէ և 'ի սոցին նման աստից յառաջ եկեալ աստքն աչաց ոչ բնաւ աստքինին, եթէ ոչ նախ բուժեացին վերայատացեալ աստքն . յայն սակս պարտ է նախ դարման տանիլ աստիցն այնոցիկ՝ յորոց պատճառին, 'ի գործ արկանելով զկառավարութիւն և զգեղորայս սեփականս իւրաքանչիւր աստից :

Յաշօփն Եւանոյ Բորբոքման աւայ :

Գլխաւոր նշանք են ուժգին այտուցն, արտասուելն, կարմրութիւն, ցաւն, և ջերմութիւնն աչաց . հանդերձ խղիւայթիւ, որք 'ի գոյղն ինչ շօշափմանէ առաւել ևս զայրանան և աճին . և միով բանիւ ասացից . տարաբաղդիկ աստացեալս՝ լինի գլխովին անընդունակ իրիք լուսոյ : Ախտակիրն զգայ ջերմութիւն, և ծանրութիւն ինչ գլխոյ, զարկ բազկերակին լինի խիստ և արագ : Յերկարաձգեալ մնալն այտորիկ բորբոքման, սովորաբար 'ի վերերևին բիծք և լուսուճք 'ի մէջ տեսանելեաց, և ուրեք ուրեք 'ի բիւս աչաց, որք երբեմն գլխովին արգելուն զտեսութիւն : Գիտել արժան է, եթէ բորբոքումն լինիցի յոյժ գժնեայ և ջօրաւոր, և զոյգ ընդ այնմ գտանիցի սաստիկ ցաւ ինչ գլխոյ, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ տկարութիւն ինչ գործարանացն տեսանելեաց, և երբեմն ևս կուրուձիւն գլխովին :

Յաշօփն Իմանի և Իռաւարալէ, զոր պար է 'ի գործ
արկանել 'ի գիդաւածս Բորբոքման աւայ :

'Ի նշանաց այտորիկ աստի քաջայայտ երևի, եթէ հարկաւորապէս պահտնջի կառավարութիւն իմն, որով մարմ իցէ բարեխառնել զճերմութիւնն, և շիջուցանել զբորբոքողականութիւն : Կերակրոցն պարտ է լինել թե,

Թեւագոյն, և դիւրամարս, որպիսի են Թեթեւ արգանակն, կաթն, ևն: Ըմպելին նորա պարտի սովորաբար լինել ջուրն գարւոյ, կամ վարսակի, շիճուկն կաթին, Թեթեւ լիմոնաթա, և Թամարինաի, յորոյ վերայ արժան է յաւելուլ սակաւ ինչ շաքար, որ լինի յոյժ պատշաճողական ըմպելի 'ի դիպուածս յայս: Պարտ է որքան մարթ իցէ՝ 'ի հանգստեան և 'ի յանգորրութեան ունել զախտակիրն, և 'ի բաց տանիլ զայն ամենայն, որք կարեն զայրացուցանել զարիւնն և սաստկացուցանել զբորբոքումն զայս. մաշաւանդ զի և առատութիւն իսկ լուսոյ է յոյժ ֆրաստկար. վասն որոյ և սենեակն՝ յորում բնակի ախտակիրն, պարտի լինել մթադին. ևս արժան է լինել ոչ այնքան ջերմ, և ոչ այնքան ցուրտ:

Յաւագոյն Եւրոպէի. զոր հարկ է 'ի վար արեւելէ 'ի Դիւրամարս Բորբոքման աւազ:

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է հարկաւորապէս երեւի հատանել և հանել զարիւն իբր տասն կամ երկուսասն ունկի. և դրեթէ այդ է սեւսհական գեղն, զորմէ կախեալ կայ բարի ելլին աչաց. բայց նկատել արժան է յար 'ի պարագայս անձին. զոր օրինակ 'ի հասակն, 'ի զօրութիւն, 'ի սաստկութիւն նշանաց. ևն: Օգտակարագոյն է միանգամայն դնել զսպրուկս 'ի մերձագիր մատուռս աչաց, կամ 'ի յետկոյս ականջացն: Նշանակէս արժան է 'ի գործ արկանել զվէշերաթօսիս, զոր և պարտ է դնել 'ի վերայ ծոծրակի, կամ յետկոյս ականջաց: Դարձեալ պարտ է միշտ լոյժ ունել զօրովայնն 'ի ձեռն կակղացուցիլ և բարեխառն գեղորեից. որպիսի են քաէմօս փի Թաթառօ, Թամառինաի, ռապառապառօ, սալ կրաւալէս, սէննա, նիթօս, ևն: Այլև պարտ է 'ի գործ արկանել զգրեխս կակղացուցիլս միանգամ յաւուրն: Նաև պարտ է դնել ևս յաճախակի զոտս ախտակիրս 'ի ջերմ ջուր մինչև ցծունկս:

Յոյժ օգտակար գեղ է ևս քաթարլազմա տանել 'ի զուգացուցիլ և 'ի մեղմիլ ծաղկանց դաղձ կաթմաբ և միջովն հացի, և ստեպ ստեպ անընդհատ դնել 'ի վերայ ցաւագնեալ աչաց. և նախքան զպաղիլն պարտ է փոխել և վերամորոգել. չի պարտ լինել այնքան ստատիկ ջերմ, և ոչ կարի ցուրտ. քանզի առաւել ջերմն, և կարի ցուրտն հաւատարապէս մնասակար են աչաց: Երբեմն ևս պատշաճական է յայսմ դիպուածի լաւտանօ լիզուխտօն. զոր

պարտ է հեղուլ 'ի մէջ ցաւազներալ աչաց երկու անգամ
յաւուրն զկշիռ երկու ցորենոյ : Իսկ եթէ ախտակիրն ու-
նիցի քնհատուծիւն կամ տքնուծի, յայնժամ արժան է
տալ նմա յամենայն երեկոյի՝ զտանն և հինգ կամ քսան
շիթս նոյն լաւտանօ լիզուխտօն : Այլ եթէ յառաջ գոյ
բորբոքումն աչաց 'ի տկարութե և 'ի թուլութե ջրաց,
յայնժամ ցուրտ ջրով բազանիս տոնելն է յոյժ օգտա-
կար, և յարմարագոյն :

Դարձեալ, նշանաւոր զեղ իմն է յայսմ բորբոքման յե-
տագայ խառնուրդս : Ա՛ռ կէս ունկի օղի, կամ քացախ,
և երեք ունկի ջուր ցուրտ, խառնեա՛ 'ի միմեանս, և տուր
ցաւակրին ստեղ ստեղ լուանալ զաչս իւր : Բայց առա-
ւել բարեգոյն զեղն յայսմ զիպուածի է խառնուրդ ինչ,
որ այսպէս բազադրի : Մի արամ՝ ֆիօր տի ծինքօ, և եր-
կու արամ՝ կօմենա առապիքա, և վեց կամ եօթն ունկի
ջուր հասարակ : 'Ի խառնուրդէ աստի՝ պարտ է ախտա-
կրին լուանալ զաչս իւր՝ վեց կամ եօթն անգամ յաւուրն :
Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ զարման տանիլ, բայց
եթէ տալով զառաւել յարմարականն յարտաքին զեղո-
րէից աստի, որպիսի են լիզուօռ օթթալմիքօ, և թու-
թիա, զորմէ լիագոյն տեսցես 'ի հատ. ք. 'ի տառն թ. 'ի
կարգի իւրում :

Յաւագ՝ Դեւերէից և Խնամաբարսէ, զոր գործ է 'ի
լուր արիւնեւ զինի անշանելոյ բորբոքման աչաց :

Բայց որովհետեւ 'ի զիպուածս յայս գործարանքն տե-
տուծնց և արտեւանունքն աչաց ախտակրին՝ սովոր են լի-
նել յոյժ տկարագոյնք և թուլագոյնք, վասն որոյ պարտ
և պառչաճ է խօթացելոյն 'ի կիր արկանել առ ժամանակ
ինչ ինքուղիօնէ տի քինա, և զկերպն 'ի կիր առնելոյ սորա
տես 'ի հատ. ք. 'ի տառն Ի. 'ի կարգի իւրում : Դար-
ձեալ, 'ի զիպուածս յայս պառչաճողական է նաե իա-
րանն, զոր մօրթ է բանալ 'ի սրունս կամ 'ի բազուկս, և
թողուլ բացեալ ընդ բովանդակ կեանս ցաւակրին : Այլ
և 'ի դարձանային և յաշնանային ժամանակի պարտ է ե-
րակ հաստանել, և 'ի գործ արկանել թեթեւ ինչ լուծողա-
կան զեղս, որոյ գործածութիւնն է օգտակարագոյն՝ ոչ
միայն 'ի մաքրել, այլ և առ 'ի խափանել զվերագործումն
այսորիկ բորբոքման :

Ահն իշխեցող՝ ըզգայութեանց,
կերտուած փափկիկ՝ գրիւ գերազանց .
հոգւոյ մրտաց՝ զոյգ և գրորանց,
գարման խընդրէ՝ զեռ անգին գանձ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յաւագո՞ր ի՞նչ քան ի՞նչ անհաւատ . որ ասի՝
օրիշխի՞ս , ի՞նչ քան ի՞նչ քան օրիշխի՞ս :

Բորբորութիւնս կամ ցաւս այս սովորաբար ՚ի վեր երևի
՚ի ծածկոյթ անուանեալ թաղանթան , (որք են մարմինք
նուրբ ՚ի ներքին խոռոչս ունկան ՚ի մուտս լսելեաց) Այս
բորբորութիւն երբեմն լինի յայնքան սաստկագոյն աստիճա-
նի , մինչև պատճառէ խլութի և անդամագոտութի :

Պատճառք ի՞նչ քան ի՞նչ անհաւատ :

Լստս կամ բորբորութիւնս այս ունի պատճառիլ յայնմ
ամենայնէ՝ որք կարեն զայրացուցանել զվերոյասացեալ
թաղանթս , և ջերմացուցանել զարիւնն . վասն այսորիկ
հեղձութիւն , սաստիկ բարկութիւն , արդելութիւն արտաշնչուն
մարմնոյ , մնալն ընդերկար բաց գլխով ընդդէմ ցրտագոյն
հողմոյ՝ մանաւանդ զկնի քրտնելոյ , կարեն պատճառել
զախտս զայս . նոյնպէս յառաջ մարթ է դալ ախտիս ՚ի
գործածութիւն ոգիաւոր հեղանիութիւն , յարգելականութիւն
իրիք սովորական հոտման , ՚ի հարուածոց ՚ի գլուխն , ՚ի
հարբուխոց , յիջուածոց , ՚ի յողուածացաւուէ , ՚ի ցըն-
ցողականութիւն , ՚ի յարգանդացաւուէ . յախոնդանոտու-
թիւն , ևն : Բազում անգամ ևս պատահի և յառաջագայի
յորդանց , և յայլ միջատաց մտելոց յականջս , յառա-
սուէ կեղտից կուտակելոց ՚ի ներքս յունկան , ՚ի յաճեց-
մանէ սպնդանման մտոյ ՚ի խոռոչս ականջաց :

Նշանք ի՞նչ քան ի՞նչ անհաւատ :

Բորբորութիւնս այս հասարակօրէն սկիզբն առնու յուժ-
գին ցաւոց ականջաց , գլխոյ , և մկանանց այտից , ՚ի
սաստիկ ցնորմանէ , ՚ի բռնի շարժմանէ մկանանց , ՚ի քնա-
փութիւն , և ՚ի նուազմանէ կամ ՚ի թալկացմանէ սրտի . և
զկնի այսոցիկ ամենայնի ՚ի վերայ դայ կարմրութիւն երեսաց ,
շնչութիւն ականջաց , և ջերմութիւն հանապազօրեայ : Ի սկիզբ

բան անգ բորբոքման, զարկ բազկերակին լինի մանր, և չուսափոյթ, խակ 'ի յարատեւել բորբոքման՝ հարկանէ կարծր և լի: Մէջն լինի առատ և կարմրեաւագ: Ձիք ինչ պայմանեալ սահման տեւելոյ այսր անսակի բորբոքման, ուրեք ուրեք մարթ է 'ի ձեռս բերել զկատարեալ ապաքինուի 'ի մէջ վեց կամ ութ աւուրց: երբեմն յերկարաձգի մինչև ցերկոտատան աւուրս, և երբեմն ևս 'ի սատակութէ այսոցիկ նշանաց 'ի վեր երևի կուտակումն ինչ չարաւոց 'ի խոռոչս ունկան:

Յ-ւ-դ- շէւ-բէից և հն-բից Բ-բ-բ-ման ակնշար:

Երակ հատանելն՝ որպէս 'ի բորբոքման աչաց, նոյնպէս և սատ կարեւոր դատի. բայց պարտ է նկատել 'ի սարագայս նշանաց կարողուն հիւանդին, և ուժգնութեան ցաւոցն: Նոյնպէս արժան է 'ի դործ արկանել հինգ կմ ութ կշիւ ցորեան՝ սալ նիթաօ խառն ընդ վեց ունկի գարեջրոյ, զոր պարտ է երեք կամ չորս անգամ կրկնել յաւուրն: Եւս պարտ է գրեխա կամ թեթեւ լուծողականս ստնել և կակղացուցանել զորովայնն: Այլև արժան է զնել ևս ստէպ ստէպ զոտս ցաւակրին 'ի ջերմ ջուր մինչև ցծունկս:

Քաթարազմա կակղացուցիչ է յոյժ օգտակար 'ի զի պուածս յայս, զոր պարտ է պատրաստել այսպէս: Առ զմէջն հացի ցորենոյ, զմուշ խոտն, զսոխ, և զկաթն կողով հանգերձ խառնեալ իրերաց, և եփեա 'ի վերայ հանգարտ հրոյ, և գիր ստէպ ստէպ 'ի վերայ վշտացեալ ականջացն: Խաշուն մուշի խառն ընդ կաթին՝ է նոյնպէս դեղ իմն կարի ազնիւ և դործունեայ նկատմամբ աստիս, զոր մարթ է 'ի դործ արկանել ըստ վերոյսացեալ կերպի եօթն կամ ութ անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել: Նոյնպէս պարտ է զսպունգն ջերմ կաթամբ կամ վերոյնեալ մուշի ջրովն թացեալ զնել 'ի վերայ ցաւագնեալ ականջացն, բազմիցս անգամ յաւուրն:

Դարձեալ, յամենայնուր երկու ժամու միանգամ պարտ է երեք կամ չորս շիթա հեղուչ 'ի ցաւագնեալ ունկն զլետագայ դեղն: Առ մի արամ՝ իւղն դառն նոյն, կէս արամ իւղն քափրոյ, և նոյնչափ իւղն կաղպանօի, խառնեալ զամենայն 'ի միասին, և 'ի կիր արկ քանի ինչ աւուրս: Նորա՝ որք ոչ հնարին 'ի ձեռս բերել զատացեալ իւղորայքս, պարտին 'ի դործ արկանել փոխանակ նոցա զլետագայ դեղորայքս, որք ունին զնոյն զօրութիւն և զներ-

գործութիւնս : Ա՛ս երկու տրամ իւրն դստն նշոյ , մի տրամ կալպանօ , կէս տրամ՝ զեղին մեղրամոմ , և նոյն չափ քափուր : Չայս ամենայն եռացո՛ր ՚ի մէջ փոքրիկ խեցեղէն անօթոյ միոյ . և ապա առեալ ՚ի սմանէ գոյգն ինչ՝ յօրինեալ որպէս պատրոյկ , և մեկն ՚ի մէջ ցաւազնեալ ականջաց : Մարթ է ևս զժերմ գոլորչին երիցկի կամ քացախոյ մուծանել ՚ի ներքս յունկն : Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ զեղորեկից և հնարից չիցէ մարթ փարատել զբորբորումն և զցաւն յայնժամ պարտ է ՚ի գործ արկանել վէշեքամօռիօ , զոր պարտ է զնել ՚ի վերայ ծոծրակի կամ յեակոյս ցաւազնեալ ականջացն : Յորժամ բորբորումնս կամ ցաւս այս յառաջ դայ յոր , դանց կամ ՚ի միջատաց մտելոց ՚ի ներքին խոռոչս ականջաց , յայնժամ հարկ ՚ի վերայ կայ արտաշանել զորդունս կամ զմիջատս ՚ի ձեռն իւզոյ քաղցր նշոյ , կամ ձիթապողոյ , և կամ ՚ի ձեռն վերասպական գործեաց : Եւ եթէ պատճառեալ իցէ ՚ի յաճեցմանէ աւելորդ և սպնդաման մտոյ՝ որպէս ասացաք ՚ի վերագոյնդ , յայնժամ պէտս ունի միշտ խորհրդոյ ճարտար վերաբուծի կամ վերահասի :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե .

Յաւագո՞ւ Բոբո՞ւմն լեղւո՞ւի , ո՞ր սօ՞ւի՝ կըսէ՞նիք :

Բորբորումնս այս՝ է ակտաժէտութիւն ինչ լեղուի , որ յոյժ ցանցառակի պատահէ . և նմանի բորբորմանն , որ կոչի չինանքէ . զայսմանէ խօսեցուք ՚ի ստորեւ . այլ աստանօր լիցի բան յատկապէս զայն աւսակ բորբորմանէ՝ որ այսուցանէ և վշտացուցանէ զլեզուն միայն :

Պարճա՞ւ Բոբո՞ւմն լեղւո՞ւի :

Պատճառք այսորիկ բորբորման՝ յոյժ համաձայն են պատճառաց բորբորողականութեց . այսինքն բորբորմանց աչաց , ականջաց , ևն . զորս լիովին խօսեցաք ՚ի աեղիս իւրեանց : Բազում անգամ ևս յառաջ դայ ՚ի յօգուածացաւութիւն , և ՚ի բորբորմանէ լերդի :

Նշանէ Բորբոքման լեզուի :

Պաշտաւոր նշանքն են ուռոյցն , կարմրութիւն և կարծրութիւն լեզուի՝ հանգերձ յանկարծահաս ցաւովք , հասուն լորձանց 'ի բերանոյ , հազն մշտատե , ուժգին ջերմութիւն , դժուարութի 'ի կլանելն , 'ի խօսելն , և 'ի շքնշառութիւն , հսկումն , ցաւն գլխոյ , կարմրութիւն գիմաց , ծորումն արտասոււաց , անձկութիւն , և ճնշումն կրծոց : Զարկ բաղկերակին հասարակօրէն լինի խիստ , ստուար , և սրնթաց : Ախտակիրն զգայ զծարաւ ստտօիկ , և ըզթուութի մարմնոյ :

Թուգութեամբ , և շեշտեից , զոր դուրս է 'ի վերինէն 'ի Բորբոքման լեզուի :

Առաւարտութիւն այսորիկ բորբոքման գրեթէ նոյն են ընդ կառավարութեց բորբոքողականութեց , զորս ասալցաք 'ի տեղիս իւրեանց . վասն որոյ պարտ է պահպանել զախտակիրն 'ի հանգիստ , և զգոյշ 'ի ցրտոյ , հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն՝ որք առթեմ զանձկութիւն սրտի : Կերակուրքն լինելոյ են սնուցիչ , թեթեւ , և փոքր քանակութիւն . ըմպելին զովացուցիչ և միզաբեր , որպէս չորն կրամինեայի , կամ ավէնայի , ևն : 'Ի գիպուածս ախտիս երակ հատաննն հարկաւորապէս պահանջի բայց պարտ է նկատել 'ի պարագայս նշանաց կարողութե հիւանդին , և սասակութե բորբոքմանն . և յետ այնորիկ հարկ է դնել զողորմեայ 'ի ներքոյ կզակի : Պարտ է ևս զջերմ գոլորշին քացախոյ , կամ երիցկի մուծանել 'ի ներքս 'ի բերանն : Նոյնպէս և ընդ կզակաւ հարկ է դրնել զիրս կակզացուցիչս , որպիսի է թանձրաթանն մուրի ևն :

Յոյժ օգտակար գեղ է ևս կառկառս առնել 'ի կակզացուցիչ տերևոց և 'ի յարմատոց՝ դաղջ կաթամբ . և ստեպ ստեպ անընդհատ դնել 'ի ներքոյ կզակի կամ ուլան , և նախ քան զպաղիւն ստեպ ստեպ փոփոխել , և վերանորոգել . չէ՛ պարտ լինել ոչ այնքան սաստիկ ջերմ , և ոչ այնքան ցուրտ . քանզի առաւել ցուրան , և առաւել ջերմն հաւասարապէս միասակար են ախտակրիս : Նեթմածն նմանապէս է գեղ իմն ազնիւ՝ 50 կամ 60 ցորեան՝ ընդ կէս սկահակ սրճոյ . և երկու սկահակ ջերմացուցեալ մուրի կամ աղտոյ ջրով յաւուրն 10 կամ 12 ան-

գամ 'ի բերանն ողորելով : Նոյնպէս պարտ է յաճախա-
կի զոտս և զսրունս դնել 'ի ջուր գաղջ, և 'ի ներքոյ ո-
տիցն դնել զսէնաբիզմո . և այս ոչ միայն շիջուցանէ ըզ-
բորբոքողականութիւնն , այլևս քարշէ զցաւս և զուռոյցս
լեզուի :

Դարձեալ 'ի դիպուածի աստ յոյժ օգտակար և բա-
րեգոյն վարկանիմք զգրեխն կազմեալ 'ի զովացուցիչ , 'ի
կակղացուցիչ , և 'ի սնուցիչ գեղորէից . սմին իրի պատ-
շաճ է յօրինել ծաղկամբ տղոյ կամ մոլոշի , և սերմամբ
կտաւատի , ևն : Եւս մարթ է նկատեալ 'ի պարագայս
ցաւոցն , յաւելուլ 'ի վերայ երեք ունկի մանանայ . եթէ
ցաւն չնուածի գրեխաւ , պարտ է ապաստան լինել և
դիմել յաներկբայ զօրութիւն իրիք թեթեւ լուծողականի :
Բայց առաւել բարեգոյն գեղն յայսմ դիպուածի , և
յայլ ամենայն բորբոքողականութիւն ըստ կարծեաց հմտա-
գոյն հեղինակաց՝ է վէշեքաթօւիօ , զոր պարտ է դնել 'ի
ներքոյ կզակի , կամ 'ի վերայ ուլանն . զայդ յոլով ան-
գամ փորձեալ են , և մեք ևս միշտ տեսանեմք թէ օգ-
տաւէտ լինի ախտակրաց , և ոչ բնաւ վնասակար : Դար-
ձեալ պարտ և պատշաճ է գաղարեցուցանել զսաստկու-
թիւն բորբոքման , և շիջուցանել զջերմութիւն արեան միջ-
նորդութե զովացուցիչ և միզաբեր ըմպելեաց . սմին իրի
պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել յայնմ դիպուածի
նիթուօ , տէքօցիօնէ տի թամառինտի կամ կրամինեայի ,
ևն : Դարձեալ , 'ի դիպուածս ախտիս՝ չէ օրէն փութով
խափանել զգործածութիւն յարմարաւոր գեղորէից , այլ
հարկ է ութ կամ տասն օր առաւել ակնունել վարա-
տելոյ բորբոքմանս . և լաւ ևս է ապաքէն , յետ գլխովին
ապաքինելոյ ախտիս , տակաւին վեց օր 'ի գործ արկա-
նել զսովորական գեղորայս :

ՅՕԴՈՒԱԾ Զ.

Յաղագս Բորբոքման որկորոյ , կամ փողացաւորէ , որ կուի՝
շինանէ , կամ անճինս . կուի և սփէնանդիս , կամ սփու-
նանդիս , կամ սփուհմանդիս , և կամ մալ քի կօլտ :

Այս բորբոքումն կամ փողացաւո՝ ունի զերբեակ
անուանս պատշաճեալս ինքեան 'ի մասանցն որկորոյ ,
զորս զդածէ : Առաջինն կոչի՝ ինֆլամմացիօնէ տի կօ-
լա . այսինքն բորբոքումն կոկորդի : Երկրորդն անուա-
նի՝ չինանքէ մալինեա . այսինքն չար փողացաւ , կոչի և

մալ տի կօլա քանքուէնօղա , այսինքն քաղցկէղային փո-
ղացաւութի : Իսկ երրորդն յորջորջի՝ անձինա սէմբլի-
չէ , կամ մալ տի կօլա սբուռիա . այսինքն հասարակ
փողացաւութի . զորոց իւրաքանչիւրոցն ուրոյն ուրոյն
ճառեսցուք :

Յօդուածիկ ւն .

Դիտել արժան է , եթէ այս բորբոքմունք կամ փո-
ղացաւք հասարակօրէն տիրապետեն 'ի ձմեռան , և 'ի
գարնան եղանակի , և կարի հասարակ են յերկիրս ճախ-
նուտս , և խոնաւուտս . և են վտանգաւորք իսկ . և ևո
անձինք , որք վիճակեալք են արիւնային խառնուածոց ,
են առաւել ենթակայ այսոցիկ ախտից : Սովորական
կայանք կամ տեղիք բորբոքմանցս՝ են շնչափողն , խռչա-
փողն , դուռն հագագին , քիմքն , ուկօլա անուանեալ
անդամն , մսանն հագագին , որ կոչի՝ թօնսիլէ , լե-
զուակն , որ ասի կլօթթիս , մակալեզուն , որ ասի՝ է-
բիկլօթթիս . յատակն լեզուի , ծակն որկորոյ , մսանքն
քմաց , ևն :

Յաղագս պատճառաց բորբոքման որկորոյ կամ ինկորտի :

Իաց 'ի յընդհանուր պատճառաց այլ ամենայն բոր-
բոքմանց , բորբոքումն որկորոյ մարթի ևս յառաջ գալ 'ի
բարձրաձայն երգեցմանէ , 'ի կարկաչմանէ , և յերկար
կաքսումանէ : Նոյնպէս մարթ է պատճառիլ ախտիս
յայնմ ամենայնէ , որք կարեն արգելուլ զարտաշնչութի
մարմնոյ , որպիսի են՝ ցրտագոյն և գիճագոյն հողմունքն ,
'ի քուն լինելն 'ի բացօթեայս . զգենուլ զթացեալ հան-
դերձս . ևն : Այլ մարթ է յառաջ գալ ախտիս , եթէ
ոք զկնի քրտնելոյ ընկողմանիցի 'ի վերայ խոնաւ գեանի ,
կմ նստիցի հանգէպ հողմոց , և կամ մոցէ 'ի մէջ ցուրտ
ջրոյ : Արուեստաւորքն , գործաւորքն , երգիչքն , որ-
սորդքն ձիավարքն , սրնգահարքն կամ փողահարքն են
առաւել ենթակայ այսորիկ ախտի , մանաւանդ նոքա ,
որք արիւնային խառնուածոց են վիճակեալքն : Երբեմն
ևս պատահի 'ի մետաղական գոլորշեաց՝ որք ընդմտանեն
'ի թոքն շնչառութի , 'ի սաստիկ ինչ կրից , 'ի յերկիւղէ ,
և յաշխատանաց , մանաւանդ 'ի սրարշաւ ընթանալոյ ,
յոգիաւոր հեղանիւթից , և 'ի կարի ջերմագինս սահե-

լոյ զանձն զգեստութեամբ, կամ առ հրով, և կամ պատռա-
ռաւ բնակութեամբ քաղաքի, 'ի յարգելականութեան իրիք սո-
վորական հոմանց, 'ի հարբուխոյ, և 'ի յանկարծակի
իջուածոց՝ իջելոց 'ի վերայ մասանցն որկորոյ: Աերջա-
պէս, 'ի յընկերութեան ընդ ախտացեալ անձանց, որովհե-
տեալ ախտս այս է տարափոխիկ:

Յազագս նշանաց Բորբոքման որկորոյ կամ կոկորդի:

Ըխտս այս յայտնապէս ճանաչի 'ի կարմրութեան և յու-
ռութեան ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի կոկորդս, և զոյգ ունի ընդ
իւր զուգին ջերմութի և զբորբոքողականութի, և զցաւ
ինչ սաստիկ, մանաւանդ 'ի ծասքելն, 'ի կլանելն, և 'ի
խօսելն: Զարկ բազկերակին հասարակօրէն լինի սրընթաց
և կարծր, և կարճառօտիւ կամեցեալ խօսել, նշանքն
մահաբեր տենդից լիովին 'ի վեր երևին: Երբեմն ևս ըզ-
հեալ գայ յօժարութի 'ի ժայթքել, դժուարութի 'ի շնչա-
ռութիւս, ցաւ ուժգին յականջս, և կարմրութիւն ինչ
յաչս: 'ի դիպուածս ախտիս դէպ լինի երբեմն՝ զի ախ-
տակիրն անկարօղ լինի առնուլ սնուցիչ ուտելիս և ըմ-
պելիս. որով ժամանէ 'ի յետին աստիճան վտտութեան և
շնչարգելութեան: Բազում անգամ ևս բորբոքումնս կամ
ուռոյցս այս ժամանէ 'ի ներքին մասունս շնչափողին կմ
խռչափողին, որ երբեմն այնքան ուռճացեալ զայրանայ,
մինչև շնչակտուր և հեղձամուղձ առնէ զխօթացեալն:
Եւ եթէ բորբոքողականութիւս այս զետեղի 'ի դուռն հա-
գագի կամ 'ի մկանն լեզուակի, յայնժամ առաւել լինի
երկիւղալի, և մահահրաւէր 'ի մէջ սմենայն բորբոքմանց
որկորոյ: Իսկ եթէ բորբոքումնս այս զկայ առնու 'ի մկանն
իօխտէ կոչեցեալ երկճղի ոսկեր, յայնժամ չլինի այն-
քան դժնեայ և վտանգաւոր, որպէս միւս բորբոքողակա-
նութիւնն որկորոյ:

Ընդ ախտիս այսմիկ թէպէտ և զուգընթաց լինի ուժ-
գին ջերմութի, և ցաւ ինչ անտանելի, և այսուց ինչ
կարծր 'ի վեր երևեալ 'ի վերոյգրեալ մկանս, ևն. բայց 'ի
վերայ այսր ամենայնի որպէս ասացաք՝ ախտակիրն չգտա-
նի 'ի մեծի վտանգի, յորժամ ոչ տուեալ լինի պատ-
ճառ կամ արգելումն ինչ՝ եթէ 'ի կառավարութիւս, և
եթէ 'ի գեղորայս: Այլ եթէ նոյն բորբոքումն բնակի 'ի
ծագ որկորոյն և եթ, յայնժամ նոյնպէս զհետ գայ այ-
տուց ինչ կարծր և ջերմութիւն, և կարի դժուարու-
թիւն 'ի կլանելն, 'ի ծասքելն, և 'ի խօսելն, և երբեմն

ևս զուգընթաց գտանի ընդ ախտիս հազ իմն ուժգին .
բայց յայսպիսի դիպուածի հազիւ ուրեք երևի վըտանդ
ինչ :

Իսկ եթէ ախտս այս 'ի վեր երևի ուռուցիւք 'ի ուկո-
լա անուանեալ անդամն կամ 'ի մասն հագագին , կամ
'ի քիւմքն , կամ 'ի մկանն քմաց , յայնժամ իսկ և իսկ
զհետ գայ ցաւ ինչ սաստիկ 'ի ներքս յունկան , և նոյն-
պէս դժուարութի 'ի շնչառութիս , 'ի ծաւալելն , 'ի կլա-
նելն , 'ի թքանելն , և 'ի խօսելն : Բայց եթէ ախտակիրն
ոչ զգայ , կամ յոյժ սակաւ զջերմութի ինչ , յայնժամ
չէ վտանգաւոր , և մարթի դարմանիլ հեշտեալ : Դար-
ձեալ , գոյ ևս այլ իմն տեսակ այսորիկ ախտի՝ որ կոչի
անձինս քօնվուլսիվա , այսինքն ցնցական փողացսու-
թի , որ առաւել քան զամենայն աղետալի է և վտանգա-
ւոր . բայց այդպիսի դիպուածք ուր ուրեմն պատահին :

Յաղագս ինամասարուելէն և իտասմարուելէն Բորբոքման
որհորոյ :

'Ի դիպուածս այսորիկ ախտի գրեթէ յար և յաւէտ
պարտ է 'ի կիր արկանել զնոյն կառավարութիս , և զեր-
նամս , զոր ինչ 'ի դիպուածի ախտին կոչեցելոյ բլէուռի-
թիտէ , զորմէ ունիմք գրել 'ի ստորեւ : Աերակրոցն պարտ
է լինել թեթեւ , սնուցիչ , և զովացուցիչ : Նոյնպէս և
ըմպելեացն արժան է լինել զովացուցիչ , և հեղեղիչ . և
պարտ է խառնել 'ի մէջ ամենայն ըմպելեաց փոքր ինչ
թթուեղէն , կամ ճէլաթինս աի ուվա սքինա անուա-
նեալ մածուածն : Այլ պարտ է ախտակիրիս անձնապահ
լինել 'ի ցրտոյ . և միշտ զուարթ և ուրախ լինել յըն-
թացս հիւանդութեան . և արժան է ընկողմնեցուցանել
զախտակիրն՝ բարձր թողեալ զգլուխն առանց իրիք աշ-
խատանաց . նաև 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է դնել
զատր 'ի վերայ այնր մասին որկորոյ , ուր առաւել զգայ
պաւն :

Դարձեալ , 'ի դիպուածս յայս յոյժ օգտակար և ճա-
հողագոյն վարկանիմք զողողումն կոկորդի , կազմեալ 'ի
քացախոյ , 'ի մեղուէ , և 'ի հասարակ ջրոյ . և պարտ է
ողողել յերկուս ժամս երկու անգամ , և առաւել յա-
ճախակի , եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ ուռոյցն որկորոյ .
երբեմն ևս գրեմ չորս ունկի 'ի վերոգրեալ խառնուր-
դէն , յաւելլով 'ի նոյն երկու դրգալ սքիւիթօ տի սալ
ամփօնիաքօ , կամ նոյնքան սքիւիթօ տի ոօզմառինօ , և

տամ ողողել զուլն անտառեայց եօթն, կամ ութ ան-
գամ յաւուրն ըստ չափու միոյ փոքրիկ սկահակի: Այն
պարտ է զնեւ զոտս անտառերին 'ի մէջ ջերմ ջրոյ և կրրի
նեւ զայն ըստ պահանջելոյ պարագայից երկու անգամ
յաւուրն: Նոյնպէս արժան է 'ի կիր արկանել յամենայ
նում երեկոյի զգրելիս մի պտորաստեալ կէս պարարտա-
գոյն արգանակաւ, և կէս կաթամբ կամ ջրովն վարսա-
կի: Այնչառք կայ գործածուի աշտում կուէքուս
անուանեալ աղբոյ 'ի սկզբան անդ հիւանդուէ. զոր նոր-
բագոյն փոշի արարեալ պարտ է փռել եղեգամբ 'ի ներքս
ընդ փողն: Երբեմն մարթ է ևս 'ի կիր արկանել զքա-
թարլազմա նորին. նոյնպէս կակղացուցիլ և մեղմացու-
ցիլ քաթարլազմայքն են գեղ ազնուադոյն և կարի պատ-
շաճողականք, որպիսի են՝ մուշն, մէջն հացի, կաթն,
սերմն կտուատի, ևն:

Յաւագո՛ւ ԴԵՂԵՔԻՅ՝ զոր պարս է 'ի ի՛ր արեւնել 'ի ԴԻՊԱՆԱԾ՝
ԲՐԲՆԱՏԱՆ արեւոյ :

Բայց որովհետև ախտս այս է դժնեայ և վտանգաւոր, նմին իրի երակ հատանելն 'ի բազուկն, մանաւանդ 'ի փողական երակէ անախ՝ հարկաւորապէս պահանջի. բայց նկատել արժան է միշտ 'ի պարագայս անձնն, զորո: լինակ 'ի հասակն, 'ի զօրութիւն, 'ի լիութիւն զարկի բազկերակին, և 'ի սասակութիւն նշանաց: Եւ եթէ զինի երակ հատանելոյ՝ բորբոքողականութիւն, և ցաւն կամ ուռոյցն որկորոյ չնուածի, յայնժամ պարտ է տալ արտակրին թառթառօ էմէթրիքօ փոքր քանակութիւն: Զայս եթէ կամիս առնել. արկ զնուրբ փոշի գեղոյս ըստ կշռոյ երեք կմ չորս ցորենոյ՝ 'ի տասն կամ յերկոտասան ունկի գաղջ ջրոյ: Յըմպելոյ տառի 'ի քառորդ ժամս, այսինքն 'ի տասն և՛հինգ վայրկեանս միանգամ առնու հիւանդն սկահակ մի սրճոյ առ իւրաքանչիւր նուագ, մինչև պատշառեսցի ժայթքումն կմ լուծումն որովայնի. այլ իբրև սկսանի փախողականն 'ի ներգործել, յայնժամ պատշաճ է նմա ստէպ ստէպ ըմպել ջուր ինչ գաղջ: Յետ որոյ պարտ է 'ի վար արկանել զըսալասան ինչ անուանեալ պայսամօ տի թուանդուիլո:

Պատմէ ֆառնգ յորջորջեալ Հեղինակն, եթէ ակա-
նատես լեալ է օգտաւէտութիւն, և շահաւէտութիւն այսր
Հանգարտեցուցիչ բարասանի, որ այսպէս բաղադրի: Ա՛ռ
զթարմ տերեւն կուէցեալ իօջիւմս, և զկանաչ տերեւն

չինօկլօսաս, և զտերևն նիքօղիանա, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի լիտր : Եւ թօղ եռալ երեք բինթէ գինեաւ, մին չն ցապառիլ միոյ մասին գինւոյ • զկնի զտելոյ, յաւել 'ի տոյն զնոյնչափ մաքուր իւղ ձիթոյ • վերադին եռացն թեթեւ ինչ հրով այնչափ՝ մինչև մնալ կիտոյ մասին : Յետ այնորինկ հնչ զգուշութիւն զհեղուկն յայլ անօթ ապակի, այնպէս՝ զի մի խառնեացի մրուրն ընդ պայծառ բալասաւ նին : 'Ի բալասանէ աստի վեցիցս անգամ յաւուրն պարտ է օծանել փետրով 'ի վերայ այնր մասին ուլան, ուր առաւել զգայ զցաւն, միայն թէ կրկնելի է այդ դոնէ մինչև 'ի հինգ օր և տեսցի օգտաւէտութիւն սորա մեծ 'ի ցրուել զուռոյցս, 'ի փարատել զբորբոքողականութիւն, 'ի մեղմել զցաւս, և 'ի բուժել զվէրս և զկեղս :

Ըստ կարծեաց վերոյիշեալ հեղինակին, չիք դարման քան զտոյն գերազանց՝ երբ խնդրի ապաքինել զփոռացաւութի, և բառնալ կամ մեղմել զցաւս նորին : Իսկ եթէ յայգպիսի սոսկ նպաստից՝ ոչ անդորրանայ ակտակիրն, և ոչ խաղաղի բորբոքումն, և ցաւն, և այլ գժնեայ նշանքն մնան յարատեւաւ, յայնժամ պարտ և պատշաճ է դնել վէշիքաթօռփօ մի լայնաբաց 'ի վերայ ծոծրակի : Այլ յորժամ իւ իրոց ինչ տեսանին նշանք ապաքինութե, և օր քան զօր 'ի լաւ անդր լինի յառաջանալ, յայնժամ պարտ է մատչիլ 'ի կիրաւութի ցրուիչ և զօրացուցիչ զեղորէից, որպիսի են՝ գուէրչիա, ալլումէն, ևն. զոր պարտ է պատրաստել յետագայ եղանակաւ : Առ վեց տրամ քօրթիչէ տի գուէրչիա. և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա զտեալ և մնացել լիպրս մի, յոր յաւել մի և կէս տրամ ալլումէն, և մի և կէս ունկի սրիռիթօ տի վինօ. և տուր ողողել զուրն հիւանդին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն :

Իարձեալ, յոյժ հոչակաւոր է յայտ գիպուածի լի նիմէնթօ վօլաթիլէ, որ այսպէս բաղադրի : Առ վեց տրամ իւղ ձիթոյ, և երկու տրամ ոգի անուշադրի, որ ասի՝ սրիռիթօ տի սալէ ամօնիպքօ. և տրորեալ 'ի միմեանս ընդ միջոց հինգ րօպէից. և ապա շփեալ չորիցս յաւուրն զվտացեալ մասունս ուլան, և զկնի շփելոյ արժան է ծածկել մուշտակաւ կամ ասուով զվտացեալ ուրն :

Սեպհական ներքին դեղորայքն՝ զոր 'ի գործ արկանել մարթ է 'ի գիպուածս յայս, ևն կօմմա տի կուաեաքօ, և ռօպ տի սամպուքօ, կամ ճէլաթինա տի ուվա սրինա, որ այսպէս յօրինի : Առ երեսուն և երկու կչիս ցօ-

րեան կանխա տի կուտեսցա, փոշի արարեալ խառնեալ բաւականաչափ ուսպ տի սամպուքօն, տուր ըմպել ախտակրին 'ի սահա առաւօտուն: Եւ յնպէս հաշակաւոր է յետագայ դեղն, որ սյսպէս բաղադրի: Առ 12 կամ 16 կշիռ ցորեան՝ նիթոս, և ութ կշիռ ցորեան խաշնդեղ, և յառել 'ի վերայ երկու ունկի արգանակ թզոյ, կմ թամարինափի, և տուր ըմպել երեք կամ չորս անգամ յաւաւրն: Ըստ կարծրութե ուռուցին, և սաստկութե ցաւոցն պահանջի և առաւել հոգածութի, և մտադրութի բորբոքմանս, և գեղորէիցն յայնժամ պարտ է լինել բարեխառն և մեղմացուցիչ, և կակղացուցիչս, որովհետեւ խեժն արարիոյ, կորեղն սերկեխի, մեղրն, ևն: Եւ 'ի վերայ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկենի հարկ է դնել զվերոյգրեալ վեշեքաթօսիօն 'ի վերայ այնր մասին ուլան, ուր առաւել զգայ զցաւն:

Մինն 'ի մեծագոյն փասուց այն է՝ յորժամ 'ի վեր երեւի այառուցս այս 'ի վերայ հագագին կամ 'ի մասնս նորին հագագի. յայնժամ երակ հատանելն հարկաւորապէս պահանջի 'ի սկզբան անգ հիւանդութե, և գրեթէ այդ է սեպհական դեղն. զորմէ կախեալ կայ բարի ելքն հիւանդութե: Եւ զկնի երակ հատանելոյ՝ մարթ է դնել զութ կամ զսասն սղորուկս 'ի վերայ ուլան ուր առաւել զգայ զցաւն. մարթ է ևս յաճախակի զոտս և զսրունս դնել 'ի ջուր ջերմ, և շփել երկոյս յաւաւրն զվշտացեալ մասունս ուլան անուշագրի ոգւով պատրաստեալ օծանելեօք, որ ասի լինիմենթօ վօլաթիլէ:

Այլ եթէ 'ի ձեռն այգոցիկ գեղորէից և կառավարութեց ոչ փարատի ուռոյցն, կամ ընդ հակառակն առաւել ևս զայրասցի և կարծրանայցէ, յայնժամ պարտ է 'ի կիր առնուլ զվիրասպական գործի, ձեղքելով զուռոցն նշարակաւ, կամ հատանելով արմատաքի:

Իարձեալ գիտել արժան է, զի ըստ վկայելոյ նախայն շեալ հեղինակին, գոն ինչ ինչ համբաւեալ գեղորայք, որոց առաջինն է քալօմէլանօ, զոր պարտ է յերկա ժամս միանգամ ըմպել հիւանդին երեք կշիռ ցորեան առ իւրաքանչիւր նուագ. զեղս այս գերահաշակ է 'ի մասին օգտաւէտութեան 'ի զխտուածս բորբոքմանց որկորոյ, և այառուցից 'ի վեր երեւելոց 'ի հագագս, 'ի խաւափողս, և 'ի մասնս հագագի:

և յետ այնորիկ 'ի վեր երևի 'ի կոկորդա ուռոյց ինչ առողջ
կարմրեանդ , բորբոքել , և ցաւեցուցիչ , ունելով 'ի վեր
բիծս աժգոյնս , և վերս վառնիչս , և վնկ անուանեցաւ
ևս՝ փողացաւ վերալից . ճանաչի ևս 'ի մասնաւոր և 'ի
նշանաւոր ինչ այտուցաց , որ զկնի երկուց կամ երկոց ա-
ւուրց 'ի վեր երևին 'ի բազուկս , 'ի կուրծս , 'ի մաստունս ,
ևն : Դարձեալ , են և այլ նշանք , որպէս կերկերումն
ձայնի , կարմրութի աւաց , դարչահոտութիւնն բերանոյ ,
ցնորսումն , և սպիտակութի լեզուի . և մեղն երբեմն լինի
աժգոյն , և երբեմն գեղին : Բայց յորժամ վերոյիշեալ
վերքն կամ բիծքն փոխարկին 'ի քաղցկեղ , յայնժամ խկ
և խկ զհետ դան բորբոքումն կապուտակութի վերաց և
բծաց , ժայթքումն , փորհարութի , անզօրութի ջղաց ,
դողդոջումն անդամոց , միմազնութի դիմաց , երերումն ,
մանրաբայրութի , և խորութի զարկի բազկերակի , սարս-
աումն , մզկումն կրծոց , յորդառատ արտաթորումն
թանձից , ցաւ անհնարին և մնայուն , ուռոյցն որկորոյ լի-
նի յոյժ կարծրապինդ , և 'ի շօշափելն խորտաբորտ , և
անհարթ , ունելով և 'ի միջի զցցումն ինչ . և օր քան զօր
առաւել ճապաղի 'ի խռչափողս , և 'ի շնչափողս , և 'ի
մերձաւոր մաստունս որկորոյ , և վերջապէս ախտակիրն
ժամանէ 'ի վիճակ աղետալի :

Յաւոյն լեզուին և ինքնաբերական լաւ փոխառոյ իմ
հաշիւներն տեղի չունին :

Յորժամ ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի բորբոքմա-
նէ արեան , կամ 'ի յապականութենէ օդոց , բարեգոյն
զեղն 'ի սկզբան անդ երևման նշանացն է լմարէլն զսակա-
ւաքանակ թարթառ և մէթիք . զորմէ լիովին ճառեցաք
'ի վեր անդր : Իսկ եթէ դուցէ առիթ երկնչելոյ՝ թէ
սկիզբն արարեալ իցէ 'ի նմա քաղցկեղ ինչ 'ի կոկորդն ,
յայնժամ պարտ է դադարիլ 'ի գործածութի թուլա-
ցուցիչ և տկարացուցիչ զեղորէից , և ձեռնամուխ լինել
'ի գեղորայս գրգռիչս և զօրացուցիչս , որպիսի են՝ ծաղ-
կաջուրն , վարդաջուրն , սրիռիթօ աի մէլիսսէ , ինֆու-
զիօնէ աի սալվիա , կամ քառտօ սանթօ . ևն : Զկնի այ-
տոցիկ պատշաճական զեղորէից , մարթ է անվհեր 'ի կիր
արկանել զլետադայ կառկառիզմօն : Առ կէս ունկի՝ ար-
մատն կոչեցեալ քօնթուակուվա , և նոյնչափ սեւ լիօ բէթ-
թօռալէ . և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քա-
ւորդ մի ժամու . ապա զտեալ և մնացել վեց ունկի , յոր

յաւելէ երկու ունկի քաջախ սպիտակ գինւոյ, և մի ունկի մօքուր մեղր, և նոյնչափ թինթուռա տի միռռա. և պարտ է ողողել զկսկորդն հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն :

Ի նոյն իսկ ժամանակի գործածութեն կառկառիղմօի, մօրթ է տալ ըմպել նմա զյետագայ հեղանիւթս : Ա՛ռ մի ունկի աղնիւ քինա քինա, և երկու տրամ սէսքէն թառիւս վիռճինիանա, և եռացո՛ երեք քսեստ հասարակ ջրով, մինչև մնալ 12 ունկի. յետ զտեւոյ յաւել 'ի վերայ մի դրդալ սրճոյ ելիսիռէ տի վիթռիօլօ, կամ աչիտօ տի հալէռօ : Ի հեղանիւթոյ տատի յերիս ժամս միանգամ առնու ակտակիրն դրդալ մի սրճոյ առ իւրաքանչիւր նուազ :

Արդ՝ յորժամ այդ ամենայն հնարք և գեղորայք 'ի գերեւ ելանեն, և անպտուղ լինին, և դժնդակ նշանքն մնան տակաւին նոյնօրինակ, յայնժամ ճահողագոյն է գընել լայնաբաց վէճիքաթօռիօ մի 'ի վերայ ծոծրակի, կի՛մ 'ի յեաին կողմն ականջաց : Եւ եթէ վիրալից այտուցն կոկորդի կամ ուլան փոխարկեալ իցէ 'ի քաղցիկը, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս և 'ի կառավարութիւնս, զոր սովոր եմք 'ի վար արկանել 'ի գիպուածս խցման խուլական ուռուցից, որ ասի օսթառցիօնէ տէլօ շիռռօ. զորմէ լիովին ունիմք խօսել 'ի գլ. Լ՛ :

Յօդուածիկ 7 :

Յօդո՛ւ հասարակ ի՛մ առաք խաղաղայնոյ, որ ասի Լի՛նանէ ի՛մ անձինս պառտիս, և ի՛մ մօլ քի ի՛օլ քի մի՛նիւն :

Ի նգ ախտիս այսորիկ հազիւ ուրեք զուգընթաց լինի վտանգ մեծ. հասարակօրէն ախտս այս գոյանայ 'ի վերայ մասանց ինչ որկորոյ. որպէս 'ի վերայ մասնաց հագագին, կոկորդին. և ծնօտին. որ կոչին՝ ամիկտալէ տէլ՝ ուվօլա, ամիկտալէ թօնսիլլի, և ամիկտալէ մալէլլառի. նաև երբեմն 'ի վերայ բառօթիտէ անուանեալ անդամոյ, որ է խոյլ ինչ զետեղեալ առ ականջօք : Պատճառք այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն են ընդ պատճառաց բորբոքման որկորոյ, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի վեր անդր, 'ի յօդ. 6 :

Նշան + հասարակ + խառնուրդ:

Եւ իսկ զառաջինն 'ի վեր երևի 'ի ներքս որկորոյն ուսոյց ինչ կարծր, և կարմրերանդ, յորմէ խակ և խակ ախտակիրն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ 'ի մուտս կոկորդին, մաւնաւանդ 'ի ծառքէն, 'ի կլանեւն և 'ի խօսեւն: Եւ յետ այնորիկ ուսոյցս այս առ սակաւ սակաւ աճելով աճի. և օր քան զօր ախտակիրն անկանի 'ի զօրութենէ և 'ի կարողութէ. յորմէ և պատճառի անձկութի, ճնշումն կրծոց, կարմրութի լեզուի և քմաց, ցաւ գլխոյ, և ականջաց, և ցնցումն մկանաց՝ յաւետ 'ի կլանեւն: Պատճառի ևս ջերմութի, և բորբոքողականութի, որ երբեմն լինին սաստիկ, և երբեմն թեթեւ. 'ի վախճանի ուսոյցս այս կամ ջրուեալ փարատի, և կամ կակղացեալ հասունանայ 'ի ձեռն յետագայ դեղորեկոյ:

Կառնութիւն + և Դէղորոյ + Երբեք + Թեթի:

Երգ՝ առ 'ի բուժել զփողացաւս զայս 'ի մէջ սակաւ ինչ աւուրց, 'ի լինել նորա 'ի թեթեւագոյն աստիճանի՝ պարտ է զոտան և զձեռան դնել 'ի մէջ ջերմ ջրոյ. և ստեպ ստեպ տալ ախտակիրին ըմպել զարգանական երիցկի, կամ ֆիօռ տի սամպուքօի, և յաւուրն մի կամ երկու անգամ գրելի պատրաստել կակղացուցիչ դեղորեկոյ, և յարատե 'ի գործ արկանել զայս օրինակ, մինչև փարատեցի ցաւն որկորոյ, և ջերմութին մարմնոյ: Եւ եթէ լինիցի ուսոյցն խիստ, ցաւալից և բորբոքեալ, և զարկ բազկերական՝ լի, կարծր, և արագ, յայնժամ պարտ է երակ հատանել, և վաղընդփոյթ ծածկել, և սրահարանել զվշտացեալ մաւնս որկորոյ, եղեալ 'ի վերայ զասր ուղտու, կամ՝ նապաստակի, և այգպէս 'ի բարիոք խնամատարութե արժան է յուսադիր լինել միշտ, եթէ նոյն ինքն բնութի կառավարեալ զինքն՝ ստանայ զապաքինութի առանց սկստ ունելոյ այլ իմն նպաստից, բնական իմն հոսմամբ քրտանց կամ միզի. ևն:

Նոյնպէս 'ի գործ արկանել պարտ է յաւուրն վեց կմ եօթն անգամ կառկառիզմ, զոր պարտ է պատրաստել այսպէս: Առ 12 ունկի արգանական թղոյ, որ պատրաստեալ իցէ երկու տրամ մանանխով, և երկու ունկի մեղր. և նոյնչափ քացախ խառնեալ իրերաց, և աւուր ողողել զուլն: Դարձեալ, պատշաճագոյն է 'ի կիր արկանել յայ-

արմ գիպուածի քաթարլազմա, որ այսպէս բազազրի :
 Ա՛ռ զմէջն հացի, և ագուա վէճէթօ մինեռալէ, խա-
 նեա իրերաց, և թանձրացն մեզմ հրով, և զիր 'ի վերայ
 վշտացեալ մասին որկորոյ. զոր պարտ է նորոգել միշտ յեր-
 կու կամ յերեք և կամ գէթ 'ի հինգ ժամու միանգամ :
 Արդ՝ եթէ անօգուտ լինիցի այս քաթարլազմա, և բա-
 ւականապէս ոչ փորատեսցէ զցաւս, յայնժամ արարտ է
 'ի կիր արկանել զմիւս իմն կակղացուցիչ քաթարլազմա
 պատրաստեալ միջոյն հացի, սոխով, և բարեխառնել կո-
 դով, և շաքարաւ : Յորժամ հասունացեալ լինի ուռոյցն,
 և կակղագին, յայնժամ արժան է բանալ զայն խոհմա-
 պէս, և դարմանել մինչև ց15 կամ ց20 աւուրս :

Յաւագն հետեւից 'ի յեւն որոց մարէ է իւրեանց զմէք-
 արքայաճայսցիկ տեղից իւրացաւսնէն :

Յետ դադարման ախտից փողացաւութեց, որպէս է
 հիւանդին ընդ սակաւ ինչ եօթնեակա 'ի վար արկանել ին-
 ֆուզիօնէ տի քինա, կամ դուաասիա, յորմէ սկահակ մի
 առցի ընդ առաւօտն, մի նախ քան զճաշն, և այլ միւս
 ընդ երեկս : Այլ և պարտ է ստեպ ստեպ կառկառիզմօ
 առնել յետագայ եղանակաւ : Ա՛ռ վեց ունկի խաշուն
 քինայի, կամ սքօսցօ տի գուէռչիայի, յոր յաւել 'ի վե-
 րայ սակաւ ինչ ալլումէն կամ օրբիօ. և անբ ողողել
 զուշն : Գարձեալ խրատեմք զախտակիրն կանխել 'ի յըն-
 թրիսն. և ոչ աճապարել իսկ և իսկ զինի ընթրեացն 'ի
 մահիծս. պարտ է հրաժարել յամենայն ոգիաւոր հեղա-
 նիւթոց, մանաւանդ 'ի գործածութենէ սաստիկ և ու-
 ժեղ գինւոյ, և չափաւորապէս չրջիլ 'ի զրօսանս ձիով
 կամ հետիոտս :

ՅՕԴՈՒԱԾ Է.

'ի վերայ բարբոսմանց խոտոց, և լանջմանի. որք իւրեանց
 'ի լաթինացոց՝ բնութենէն մահիւն, և բնութիւնիցն :

Ի հետեւեռմօնիայդ անուն՝ զոր 'ի յունաց առեալ
 վարեն լատինք, նշանակէ զբորբոքումն թոքոց, զոր ի-
 տալք թէպէտե հասարակ անուամբ բուռն թա կոչեն, և
 արարք՝ վէճա իլ ճէմալ, այսինքն կըշտացաւութի, այլ
 յարմարութի իրացն ստիպեաց զմեզ թարգմանարար և 'ի

մի ր լեղաւ այնպէս կուէլ զայն, զի է տատիկ ջերմութի
 ինչ թորոց, յառաջ եկեալ 'ի բաղմապատիկ պատճա-
 րաց: Արհեստաւորքն և գործաւորքն, ևս որսորդքն,
 զօրականքն, ձիավարքն, փողահարքն, և այլ սոցին նման
 տարժանելի արուեստաւորքն են առաւել ենթակայ այ-
 սորիկ բորբոքման, մանաւանդ նոքա, որք վատտակին 'ի
 բացօթեայ տեղիս, և ևս նոքա՝ որք վիճակեալ են արիւ-
 նային իմն խառնուածոց:

Բորբոքումնս այս պատահի անձանց յո՛ւ և իցէ հաստ
 կէ եղելոց. յաճախ են և առաւել 'ի սեռի արանց քան
 կանանց. և 'ի մէջ արանց ևս ակար և չոր կազմուածոց
 վիճակեալքն, և մաղձոտքն ևս են առաւել ենթակայ
 բորբոքմանս այսմիկ:

Գիտել արժան է. զի թորն առաւել ենթակայ է
 այսր բորբոքման, քան զայլ մատունս ընդերաց, և հա-
 տարակօրէն սա արել սկսանի զկնի հասակի եօթն ամաց.
 ծերունիքն կարի դիւրաւ զերծանիլն յախտիցս, քան ըզ-
 չափահաս երիտասարդս. որովհետեւ կազմուածքն նոցա
 ուժածածափ գոյով, են սակաւ ենթակայ բորբոքմանս. և
 սովորաբար 'ի ձմեռնային և 'ի գարնանային եղանակի
 բորբոքմունքս այս յաճախ երեւին: Բայց որում գէպ լինի
 ըմբռնիլ 'ի բորբոքմանէ աստի, գժուալին իմն է փարա-
 տելն զայն, և բազում անգամ փոխարկի 'ի խղիայթումն,
 և 'ի քաղցիկի:

Պատճառք բորբոքման իւրաց:

Բորբոքումնս այս մարմնի պատճառիլ յայնմ ամենայ-
 նէ, որք կարեն արգելել զարտաշնչութիւն մարմնոց. վասն
 այսորիկ ցրտագոյն հոգմունքն, ըմպելն զցրտագոյն հեղա-
 նիւթս՝ մանաւանդ զկնի քրանելոյ, 'ի քուն լինելն 'ի
 բացօթեայս և 'ի վերայ խոնաւ գետնի, զգենուլն զթա-
 ցեալ զգեստս, 'ի կարի ջերմայինս պահելոյ զանձն, 'ի
 սաստիկ աշխատանաց, յարշաւանաց, յընդասանելոյ, յեր-
 կարատե խօսակցութե, և յերգեցողութե, 'ի գործածու-
 թենէ ոգիաւոր հեղանիութից, յարգելականութե սովո-
 րական հոսմանց, 'ի փութով փարատմանէ բորտաութե,
 որքինոյ, հնայեալ խոցից, և վիրաց, 'ի խաճատմանէ
 թիւնաւոր կենդանեաց, 'ի հարուածոց, 'ի խժային մա-
 ծուցիկ մաղաւոյ, նաեւ 'ի ստորեջ վնասակար հիւթոց,
 որք 'ի գլխոյ 'ի թոքս լճանան: Երբեմն ևս 'ի փողացա-
 ւութե, 'ի յօգուածացաւութե, 'ի սաստկագոյն տեն-

դից, յերկարատե խօթում թէ, և 'ի տկարութե թորոց,
կրծոց, և լանջամաշկի :

Նշան + Էրբո՞ւմն Բո՞ւոց :

Եւանք թորոցին բորբոքման մարմին գուշակիլ 'ի սար-
սափոյ և 'ի գողգոթանաց, որում զհետ գայ ջերմութն,
ուժգին ծարաւն, նողկանքն սրաի, ժայթքումն, հան-
գերձ ծանրութիւն և ցաւով կրծոց, և ցնորմամբ : Եւ յեա-
յապոցիկ ախտակիրն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ՝ սուր՝ և խայ-
թիւն՝ 'ի մի կողմն կրծոցն կամ կողիցն, և կամ լաւ ևս 'ի
խոռոչս լանջաց : Երբեմն ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի
ծագն ուսոյն, և երբեմն ևս չընապատէ զքամակաւ, հա-
տարակօրէն յոյժ սաստիկ զայրանայ 'ի վայրկենի, յորում
հիւանդն հազայ կամ շարժի : 'Ի գիտութեամբս յայս զարկ
բաղկին երբեմն լինի կարծր, լի, զօրեղ, և արլնթաց, և
երբեմն մեղմ, մանր, և միջահատական :

Սիրան և շնչերակն թրթռին կամ գողգոթեն : Ախտա-
կիրն զգայ և զսաստիկ տապ, զհազ, զգժուարութիւն 'ի
կրանելն և 'ի շնչառութեանն. լեզուն լինի ցամաք յոյժ-
մեղն պղտոր 'ի գոյն մոխրոյ. տեսիլ գիմացն տառաջեալ,
երբեմն է կարմիր, և երբեմն տժգոյն, կմ կանաչագոյն.
Թուքն 'ի սկզբան անդ ոչ ունի ինչ փոփոխութի. այլ զկնի
տիրապետելոյ ախտիս սակաւ ինչ, լինի երբեմն արիւնն-
րանգ կամ արիւնախառն, երբեմն դեղնագոյն, և երբեմն
կանաչագոյն : Արիւնն զկնի ելանելոյ յերակէն փութով
ուռի և կարծրանայ. և զկնի սակաւուց մածանի 'ի վե-
րայ մակարդակի ինչ իրբն զմաշկ նուրբ հանգերձ դեղնա-
գոյն հիւթով. զոր լաւինք անուանեն՝ բլէուռիթիքա,
այսինքն կշտացաւ : Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, եթէ
նշանք այդորիկ սկսանին զայրանալ և սաստկանալ 'ի գի-
շերի, և 'ի ծագիլ առաւօտու թեթեւանալ սկսանին : Իսկ
նշանք լանջամաշկային բորբոքման՝ նոյն են ընդ նշանաց
բորբոքման թորոց, բայց գոյգն ինչ թեթեւ և մեղմ քան
զայն :

Այլ գիտել պարտ է, զի բորբոքումն լանջամաշկի ոչ
է այնքան ընդհանուր, և երկիւղալի. բայց թորոցն ա-
ռաւել ընդհանուր է և վտանգաւոր : Ընդ բորբոքմանս
այսորիկ երբեմն զուգորթաց լինին և նշանքն ջրային տեն-
դի. յայնժամ առձայնի՝ բէս իրնէումօնիա նեւվօզա, որ
լինի յոյժ որոգայթաւոր և երկիւղալի : Ընդ այստիկ
արժան համարիմ յուշ առնել և զայն, զի եթէ բորբո-

քումն զեռեղի 'ի միանունս կրծոց և ստորին որովայնի,
յայնժամ ասի՝ բլէռւսի թիսէ սրուռիս կի՞նօթա, այս-
ինքն սուտ կշտացաւ թի. որում իսկ և իսկ զհետ գայ
ցաւ ինչ ուժ գին 'ի կուրծս և 'ի մասունս ստորին որովայ-
նի և արանդանաց, և սև 'ի գլուխն՝ մանաւանդ 'ի հաղաղն
Ախտակիրն կրէ զպառլոյս գլխոյ, և զդժուարութի մեծ
յընկողմանիչն 'ի վիճի վշտացեալ կողմանն: Չարկ բաղկին
լինի երբեմն լի և անկանոն, և երբեմն թոյլ և կանոնա-
ւոր. ջերմութիւն և ծարաւն ոչ այնքան սաստիկ՝ որպէս
զայնս, զորոց փոքր ինչ յառաջ խօսեցաք: Բայց զհարգ
և ինչ, պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի զխալուածս պայտջիկ
բորբոքմանց՝ մեծաւ ժրաջանութի 'ի սկզբան անդ իսկ և
իսկ յերեւիլ առաջին նշանացս նպատաստաւորոց լինել ար-
տակիրն. ապա թէ ոչ՝ յարմատանալ և 'ի հաստատիլ ար-
տիցս՝ գրեթէ միշտ լինին անապարհն լի և անդարմանելի:

Դարձեալ և Դէշբայ՝ 'ի վաթ արիւնէւիէ՝ 'ի Դիգաւածս
Բոբոթմանց իւրաքանչիւրոյն ուրոյն ուրոյն:

Քիբ դք՝ որ ոչ գիտացել, եթէ 'ի զխալուածս բորբոք-
ման թորոց երակ հատանելն է հարկաւորագոյն և ճա-
հաւորագոյն, որովհետեւ 'ի նշանացն իսկ յայտ է. քան-
զի միշտ զուգընթաց լինի ընդ արտախ ստալ սաստիկ, ցա-
ռուժգին սուր և խայթիչ 'ի խոռոչս լանջաց. զարկ բաղ-
կին զօրեղ, խիտ և արագ. վստն որոյ յոյժ օգտակարա-
գոյն է արտակիրն, որքան մարթ ինչ՝ երակ հատանել
փութմանակի. և պարտ է յառաջին անգամ երակ հա-
տանելն թոյլ տալ արեանն չափաւորապէս հոսիլ 'ի մեջ
սկահակաց արձոյ, և թող ջիր այնպէս ժամս երկուս՝ առ
'ի զննել զորպիսութիւն արեան. 'ի չափահաս դք՝ մարթ
է 'ի զխալուածս յայտ երակ հատանել, և հանել զարիւն
կրր վեց ունիկի. բայց նկատել արժան է միշտ 'ի մակարդն
արեան, և 'ի պարագայս անձին. զոր օրինակ 'ի հատակն,
'ի խառնուածն, 'ի զօրութիւնն, 'ի սաստկութիւն ցաւոց,
և յայլ նշանս:

Իսկ եթէ զկնի միանդամ երակահատութիւն տակաւին
մեան սաստկութիւն նշանաց, և զայրացումն ցաւոյ, յայն-
ժամ արժան է վերտաին երակ հատանել, և հանել զա-
րիւն նոյն օրինակ: Այլ եթէ զկնի երկրորդ անգամ ե-
րակ հատանելոյն ևս նշանքն ոչ նուազին, և հիւլմն և
մակարդն ըստ վերայտացեալ և զանակի 'ի վեր երեւին յե-
րեսս արեան, յայնժամ օրէն է երրորդ, և չորրորդ ան-

գամ իսկ կրկնել : Այլ եթէ ցաւն կրծոց կամ կողից նուազի փոքր ինչ , շնչառութիւն դիւրանայ , և զարկ բազկին թուլանայ , և հիւանդն սկսանի հազալ , կլանել , և թքանել առանց աշխատանաց և ցաւոց , յայնժամ երակ հատանել ոչ է պիտանաւոր դիտովին :

Գիտել արժան է աստէն , եթէ 'ի դիպուածս յայս երակ հատանեն 'ի վեցերորդում և յեօթներորդում աւուր է սակաւ օգտակար . և զկնի այսոցիկ աւուրց ոչ է այնքան խոհեմութի 'ի գործ արկանելն զայն : Արդ՝ զկնի մի կամ երկրորդ անգամ երակ հատանելոյ , պարտ է 'ի վար արկանել զյետագայ ֆամէնթօն : Ա՛ռ բռն մի՛ քամօմիլա , և նոյնքան մաշկա , եռացո 'ի մէջ բաւականաչափ ջրոյ , և թաշկալ սպունդն դիր 'ի վերայ վշտագնեալ մասին՝ այնքան ջերմադին , որքան մարթիցէ հիւանդին տակալ . և 'ի պաղիկն , պարտ է ստեղ ստեղ փոխել :

Յետ այնորիկ պարտ է 'ի գործ արկանել զյետագայ օժանելիս : Ա՛ռ երկու ունկի՛ ձէթն ձիթենեաց , ունկի մի՛ սրիսթօ տի քօննօ տի չէսվօ , և երկու տրամ՝ սրիսթօ տի սոլ ամեօնիարօ . եզեալ զայսոսիկ 'ի մէջ անկանի , այնքան տորեւս՝ մինչև միաւորիկ իրերաց կատարելապէս . և ապա փոքր ինչ եզեալ 'ի վերայ վշտացեալ մասին կրծոց , պարտ է մեղմապէս չփել ջերմ ձեռք մինչև ցաղցելն և զընդմատանն 'ի ներքս , զոր և պարտ է կրկնել յաւուրն երիցս կամ չորիցս անգամ : Այլ 'ի չգտանել 'ի պատրաստի զայս վերոյիշեալ օժանելիս , յայնժամ արժան է 'ի վար արկանել փոխանակ նորա թինթուռս տի քանթառիտէ նոյն քանակութիւն և նոյն եղանակաւ , որ ևս ունի զնոյն գործունէութի :

Գիտել արժան է և զայս . զի յետ մի կամ երկու անգամ երակահատութե՛ն՝ եթէ ցաւն կշտին փոքր ինչ թեթեւանայ , և շնչառութիւն դիւրանայ , յայնժամ փոխան երակ հատանելոյ մարթ է 'ի վար արկանել զյետագայ փոշի գեղս : Ա՛ռ վեց կշիռ ցորեան՝ տիճիթալիս բուսբուսէս . և չորս կշիռ ցորեան՝ քեռմէզ մինէնալէ : Յետ լոտելոյ յանկանի՛ բաժանեալ յերկուստստս հաւասարաչափ մասուծս : 'ի փոշոյ ատաի յերկուս ժամս միանգամ առնու հիւանդն մասնիկ մի առ իւրաքանչիւր նուազ սկահակ մի ջրով , որ քաղցրացուցեալ իցէ չաքարաւ : Զօրաւոր է յոյժ գեղս 'ի դիպուածս բորբոքման թորոց , զի սովու լքանի ուժեղութիւն և գրգռելութիւն արեան , և միանգամայն ցաւոյն կրծոց կամ կշտին : Սակայն պարտ է ևս զգուշանալ , զի մի առաւել քան զչափն գիցես զվէ

բոյիշեալ տիճիթալիս բուռբուռէան . քանզի սատորիկ
թուլացուցանէ զախտակիրն , միանգամայն պատճառէ
զնուազուսն սրտի :

Դարձեալ 'ի դիպուածս յայս յոյժ օգտակար է ա-
րիւն հանելն սրուակաւ , զոր պարտ է առնել 'ի վշտագ-
նեալ մասին կշտոյ , և ներգործուի սորա է առաւել փու-
թանակի և ապահովագոյն : Բայց առաւել ապահով մի-
ջոցն և հնարն է երակահատուին , որպէս լիով խօսեցաք
'ի վեր անդր : Լուսք ասել յոմանց ներհուն բժշկաց , եթէ
այր ոմն 'ի վիճակի 80 ամաց զկնի մետատան աւուրց գոր-
ծածուէ այսր հնարից ստացաւ զկատարեալ առողջուի :
Այլ յորժամ կարի իմն անկեալ իցէ ոյժն ախտակիրն ,
յայնժամ օրէն է ընդ տակաւ ինչ աւուրս 'ի գործ ածել
տէքօղիօնէ տի բօլիկալա սէնէկա : Այսինքն , առ ունկի
մի՝ յարմատոյն կուեցելոյ բօլիկալա սէնէկա . և 'ի հաս-
րակ ջրի եփեա՝ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու , ապա
զտեա՝ , և մնացել լիոր մի ամբողջ : Եւ ապա տուր հի-
ւանդին յայսմանէ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն , ըստ
չափու վեց տրամոյ , և աւելի ևս ըստ կարողութե՝ ստա-
մոքսի : Եթէ ըմպելիս այս շարժէ զախտակիրն 'ի փսիտ-
ղութի , յայնժամ պարտ է բազադրել յայն երկու ունկի՝
ջուր կինամոնի . և դեղս այս ոչ միայն հռչակաւոր է 'ի
դիպուածս բորբոքման թորոց , այլ միանգամայն յայլևայլ
բորբոքման կրծոց : Զնոյն ներգործուի ունին և քանֆո-
ռան և ալքալի վճրթիլէն :

Արդ՝ զկնի 'ի վար արկանելոյ և փորձելոյ զցայս վար
գրեալ հնարս և դեղորայս մի ըստ միօրէ , եթէ տակաւին
մնայ ցաւն և միւս նշանքն նոյն օրինակ , յայնժամ պարտ
և պատշաճ է զնել վէշիքաթօսիօ լայնաբաց 'ի վերայ նոյն
վշտացեալ մասին , և թողուլ մնալ իբրև ժամս 24 , և այս
ունի յոյժ բազմակերպ օգուտս 'ի դիպուածս յայս : Իսկ
ըմպելին հիւանդին ցորքան մնայ վէշիքաթօսիօն , պարտի
լինել պատրաստեալ ըստ յետագայ եղանակի : Առ երկու
ունկի՝ նուշ քաղցր , և ալիկ զայն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ առ 'ի
հանել զնեքին մաշկաձև պատեանն . և եղեալ յանկանի
նոյնչափ շաքարաւ ճմլեա՝ բարւոք , և յաւել 'ի նոյն մի
և կէս լիոր՝ խաշուն գարւոյ , և կէս ունկի՝ կօմմա առա-
պիքա , և յետ զտելոյ տուր ըմպել հիւանդին փոխանակ
հասարակ ըմպելոյ :

Եթէ ախտակիրն ունիցի զսնդութի որովայնի , յայն-
ժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր յերկու աւուրս միանգամ
զգրեխս պատրաստեալս գարւոյ ջրով և սամպուքօիւ . որ

ոչ միայն լուծանէ զորովայնն , այլև միանգամայն թու-
լացուցանէ զփորոտիսն , և ցրուէ զքամիս աղեաց : Դար-
ձեալ՝ առ երկու ունկի՝ իւղն քաղցր նշոյ , և նոյնչափ չե-
ռօրքօ տի վիօլէ , խառնեալ իրերաց , և յաւելլի վերայ
բաւականչափ շաքար վանի , և տուր առնուլ ՚ի կիր 5
կամ 6 անգամ յաւուրն , ըստ չափու միոյ զրդալի որճոյ :
Բայց գոն ոմանք՝ որոց մշտասակար լինի իւղն . յայտախի
զիպուածս պարտ է ՚ի գործ արկանել փոխան վերոյի-
շեալ դեզորեկն զյետագայդ : Առ երկու տրամ՝ կօմմա
ամմօնիաքա , և նոյնչափ սալէպ , և բարիոք լուսն ՚ի փոշի-
յոր յաւել առ սակաւ սակաւ տէքօցիօնէ տի օռծօ մին-
չև լուծանիլ խեժից կատարելապէս . մաքր զէ ևս յաւե-
լուլի վերայ երեսունկի՝ տքուա տիսթ իլլաթա տի բուէնճ-
ճիօ , և աուր ՚ի գործ արկանել չորս անգամ յաւուրն
ըստ չափու երկուց զրդալաց սեղանոյ , որ օգտէ մեծա-
պէս ՚ի զիպուածս վասն հազի : Իսկ ՚ի զիպուածս , յո-
րում հիւանդն դժուարաւ շունչ առնու , և ջերմութիւն
սաստկագին լիցի , և հոսումն միդի լինի յոյժ սակաւա-
քանակ , յայնժամ պարտ է ՚ի վար արկանել զյետագայ
զեղս , որ է յոյժ օգտակար և շահաբեր : Առ երկու
տրամ՝ նիթօ բուռօ , և վեց կշիռ ցորեան՝ քանթօսա .
լուսն բարւոք զերկոսին ՚ի մէջ միոյ անկանի , մինչև կա-
ւարելապէս խառնիլ իրերաց , և բաժանեալ ՚ի վեց հաւալ
սարաչափ մասունս , և յամենայնում 5 կամ 6 ժամու
զմի մասն սցսոցիկ վեցից մասանց աուր հիւանդին ըմպել
խառն ընդ հասարակ ջրոյ :

Գարձեալ ՚ի զիպուածս յորում հիւանդն կրէ զփոր-
հարութի , յայնժամ ճահողագոյն է առնուլ ՚ի կիր զհե-
տագայ էմուլսիօնէ առապիքա անուանեալ գեղն : Առ
կէս ունկի կօմմա առապիքա , և երեք հատ կեղևեալ նուշ ,
ճմլէալ յանկանի խառն ընդ երկու տրամ շաքարի , և հեղ
՚ի նա հետզհետէ երկու ունկի՝ ջուր ջերմ . տրորեալ բար-
ւոք ՚ի միասին . և տուր ախտակրին ՚ի վար արկանել եր-
կուս զրդալս սեղանոյ ՚ի չորս կամ ՚ի հինգ անգամ յա-
ւուրն : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւագոյն , զովա-
ցուցիչ , և բարեխառն . պարտ է ախտակրին զգոյշ լի-
նել յուտելոյ զգժուարամարսելի կերակուրս , զոյժ պա-
րարագոյնս և զանուցողականս . որպիսի են՝ միս , կաթն ,
սլանիր , ձու , ևն : Ըմպելին նորա պարտի սովորաբար լինել
զովացուցիչ և միզաբեր , զոր պարտ է պատրաստել և յորի-
նել օրինակ զայս : Առ երկու լիտր՝ խաշուն գարւոյ , և
արկ ՚ի նա երկու տրամ նիթօ , յաւելլուլ ՚ի նոյն ունկի մի

օտարմէլէ սէմըլէլէ , և տուր 'ի գործ արկանել փոխանակ
Հասարակ ըմպելոյ : 'Աոյննգս մարթ է արկանել 'ի գործ
զտիւնս տի լամթէ : Պարտ է որքան մարթ իցէ 'ի Հան-
դասեան և յանդորրութե ունել զախտակիրն . այլև յա-
մենայնում աւուր թանալ զոտս , և զձեռս նորա ջերմ
ջրով :

Հուսկ յետոյ կարևոր համարիմ կարգել խրատս ինչ
պիտանաւորս մերասեր համբակացդ : 'Ատի' գիտելի է ,
եթէ զամենայն դեղորայս , զորս գրեցաք ցայս վայր , ոչ
է սրբաւ մի ըստ միովն 'ի վար արկանել . և եթէ գործա-
ծութի միոյն և եթ զսանիցէ առողջութի հիւանդն , ոչ
է օրէն կրկնել զմիւսն : Երկրորդ՝ եթէ այտքիկ դեղո-
րայք ոչ արկցին 'ի կիր զցուշութի , և ըստ պատշաճա-
ւոր չափու , և զանակի , և ժամանակի , անտարակոյս լի-
նին առաւել փնտսակար , քան օգտակար . ևն :

'Ի Յէրոյ Դէղ-Դէլէի և Ինտեքստ-Դէլ Բոքոման Լեւո-
Յանի , ոք տի' Բէն-Մարթիթէ :

'Ի գիպուածս , յորում բորբոքումն զեակդի 'ի լան-
ջմանսն , յայնժամ երակահատութին հարկաւորապէս
սղահանի . և գրեթէ այդ է սեպհական հնարն , զորմէ
կախեալ կոյ բարի ելքն խթութեան : Եւ եթէ յետ մի,
երկրորդ և երրորդ անգամ երակահատութե տակաւին
յարտակ մնայ ստատկութին ցաւոյ կրծոց կամ կշտից ,
և զայրացումն բորբոքման , յայնժամ սրբաւ է վեց , և
կամ ց տգրուկս դնել 'ի վերայ վշտացեալ մասին կշտից :
'Աոյնպէս նշանաւոր դեղ իմն է յայտ գիպուածի վե-
րորդրեալ ֆոմէնթոն , և օծանելին . բայց առաւել լաւա-
գոյն դեղն յայտ , և յայլ ամենայն բորբոքմունս ըստ
կարծեաց ամենայն հմուտ հեղինակաց՝ է վէշիքաթօսիոն ,
զոր սրբաւ է դնել 'ի վերայ վերոյիշեալ մասին կշտից կիմ
կրծոց . զայդ բազում անգամ փորձեալ են , և մեք հա-
նապաղ տեսանեմք , թէ օգտակար լինի խթացեղոց , և
ոչ բնաւ փնտսակար :

Եւ բժիշկք , որք զկնի մի կամ երկրորդ անգամ երակ
հատանելոյ վարեն 'ի գործ զտրան ործացուցիչ : Իսկ
այլք փոխան ործացուցիչ տորոյ 'ի կիր արկանեն զվե-
րորդրեալ տիճիթալէն և քէռմէզ միմէնալէն : Սակայն
զպատշաճական և զափաւոր կիրառութի նորա ըստ պի-
տոյից տեղոյն՝ կարևոր համարելի է : Ետպիմնի արտա-
սոյս 'ի մեջ քանի ինչ աւուրց , անձնապահ լինելով 'ի

ցրտոյ, և նախատարուք նախասացեալ հնարից և դե-
ղորէից, և առատօրէն ըմպելով բարեխառն հեղանիւթս,
զորօրինակ ջուրն սամպուքօի, դարւոյ, ևն. կանոնա-
գրեւով զինքն 'ի կերակուրս ըստ եղանակին, զոր գլեցսք
'ի գիպուածս բորբոքման թոքոց, և բորբոքողական
սենդից:

'Ի վերայ հնարէն և գեղութից Բարբառն ձանաշն իրծոց և
սքորին սքլանի, ինչեւս) բնութիւնսն սքառիւ:

Եւստս այս անուանի և բլեուսիթիտէ նօթա կամ
ֆալաւ, այսինքն պատիր կշտացառի, և 'ի գիպուածս
յայտ ցաւն գլխաւորապէս 'ի վեր երեւի 'ի միանունս ըն-
ջաց և ստորին որովայնի. բայց ցաւն այն ոչ է այնքան
սաստիկ, որպէս 'ի գիպուածս ճշգրիտ բորբոքման թո-
քոց և ընջամաշկի: Անձինք որք ենթակայ լինին բորբոք-
ման թոքոց և ընջամաշկի, մարմին նմանապէս լինել են
թակայ ևս այսորիկ ատի: 'Ի գիպուածս յայտ երակ
հաամենէն ուր ուրեմն է հարկաւոր. եթէ երեւին նշանք
բորբոքման, զորօրինակ գծաւորաշնչուն, ուժգին ջեր-
մութիւն, ցամաքութիւն որկորոյ և լեզուի, ևն, մարմ է
երբեմն թոյլ տալ այնմ առ ժամայն 'ի սկզբան անդ խօ-
թութեան. բայց զործացուցիչ կամ փսխեցուցիչ դեղն
հարկ է միշտ 'ի վար արկանել՝ առ 'ի զերծ պահել զթոքն.
յայն սակս պարտ է տալ թառթառօ էմէթիքօ ըստ եղա-
նակին, զորմէ պարզագոյն բացատրեցաւ 'ի գլ. ւն. յօդ.
թ. երես 7:

Եւ իբրեւ վերոյիշեալ կմ' նոցին նման դեղորէիք կա-
սեցի սաստիկութի բորբոքման, եթէ չև ևս իցէ կազդու-
րեալ ցաւն, ոչինչ արդեւք կայ դործածուն կօմեա ամ-
մօնիաքս յորջարջեալ խեժի: Ես գիտէիս զայս տամ ըստ
կերպի արգանակի, կամ նաև իբրեւ զհատադեղ: Եթէ
իբրեւ արգանակ, պարտ է լինել երկու արամ՝ կօմեա ամ-
մօնիաքս, և նոյնչափ՝ օսփմէլէ շիլլիթիքօ, և մի լիար՝
խաշուն սամպուքօի: Յարգանակէ սաստի յերիս ժամս
միանգամ առցէ հիւանդն ունկի մի առ իւրաքանչիւր
նուագ: Իսկ եղանակն զոր պահէմք 'ի տալն զհատադեղ,
է այս: Առ երկու արամ՝ վերոգրեալ խեժդ, և ութ
կշիռ ցորեան՝ քերմէզ մինէռալէ. և յաւել 'ի նոյն այն-
չափ օսփմէլէ շիլլիթիքօ, որչափ պէտք իցեն առ կազմե-
լոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զղանգուածս զայս արարեալ
հատադեղ որ կուիցէ չորս ցորեան, և չրջապատեալ փուշ

ւով կինամոնի, տացին երկու հատք երկու անգամ յաւարն :

Իսկ ըմպելին հիւանդին՝ ցորքան մնայ ցաւն, պարտի լինել սիէնօ տի լաթթէ, այսինքն շիճուկն կաթին, որ համեմեալ իցէ մանանխով, և մեղրիւ : Բայց պատահի երբեմն, եթէ ախտս այս հաստատեալ մնայ և ոչ փարատի փութով. յայնժամ արժան է դնել վէշիքաթօռիօ 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին, և 'ի վար արկանել ըստ հարկաւորուէ զամենայն դեղորայս, զորս դրեցաք 'ի դիպուածս ճշգրիտ բորբոքման թորոց և ընծամաչկի : Եւ կիրառութիւն ասացեալ դեղորէիցն անտարակոյս ազարելնի ախտս այս, և հաղիւ երբէք մարթի վրիպիլ յապաքինութիւն, որովհետեւ 'ի բազումս զփորձ առեալ եմք և գիտեմք :

'Ի վերայ Բէշթէից և հիւանդի, զորս պարէ 'ի վար Երէն 'ի Բիւրսէս, յորում ընդ Բարբաթմանս Բարբէ և Լանջաւաւի զարգ գոթանին և Լանջաւաւ զարգի :

Հնարք և դեղատուութիւն այսորիկ ախտի գրեթէ նոյն է ընդ հնարից և դեղատուութե ջղային տենդի, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի գլ. ւն. երես 27 : 'Ի դիպուածս յայս, եթէ հիւանդն լինիցի յարբուծս հասակի երիտասարդութե, և արիւն, և եթէ երեւին նշանք բորբոքման՝ մարթ է երբեմն երակ հատանել իսկ և իսկ 'ի սկզբան անդ ախտաժեւատութե. բայց գործ մեծ է յայգալիսի դիպուածի քաջ նկատել զհանգամանս բնութե, և ճանաչել զհակումս և զարամադրութի բնութեն. պարտ է նպատաւ մատոյց լինել նմին ըստ պահանջելոյ հարկի պարագայիցն, արտահանելով զսակաւ ինչ արիւն յերակացն. քանզի յայգալիսի դիպուածի, եթէ անխոհական ընտրանք և տգիտութիւն երակ հատանիցեն, յառաջ բերեն անվրէպ զմեծ վտանգ, ևս և մահ :

Բազում անգամ կից լինի ընդ ախտիս անզօրութիւն և թուլութիւն ինչ երեւելի, ևս տապ ստատիկ. յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զյետագայ խթիչ և զօրացուցիչ դեղս : Առ կէս ունկի՝ սեռբէնթառիա վիւռճինիանա, և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու. ապա դոեա և մնացէ 12 ունկի, յոր յաւել երկու ունկի օստիմէլէ սէմբիլէ, և երկու արամ աչեթօ քանֆօռաթօ. և ապա առնուլ օրէն է հիւանդին յերկու ժամս միանգամ ունկի մի առ իւրաքանչիւր նուագ :

Նոյնպէս օգտակար է 'ի դիպուածս յայս շիճուկն կաթին, որ իցէ բաղադրեալ սպիտակ գինեաւ, զոր պարտ է 'ի կիր առնուլ յաւուրս բազումս : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսորիկ դեղորեկց չգաղարեացի ուժգնութի նշանացն, յայնժամ արժան է դնել զվէշիքաթօռիօ 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զցաւն : Դարձեալ օգտաւետ է, և բարիոք ևս է գործածութի ֆօմէնթօի, զորմէ ճառեցաք 'ի վերանդր : Նոյնպէս և ոչ սակաւ օգտէ զգրեխս լուծիչս 'ի վար արկանել :

Այլ գիտել արժան է, զի 'ի դիպուածս բորբոքման թոքոց, և լանջամաշկի՝ երբեմն 'ի վեր երևի խղիւսայթեալ պալար ինչ 'ի թոքս, և յայնժամ յորջորջի անուամբս վճիթա, այսինքն խղիւսայթ թոքոց : Եւ նշանքն այսորիկ պալարի են՝ անհանգստութի, նոկկումն, պտոյտ գլխոյ, և երկիւղ հեղձման : Իսկ եթէ նոյն պալարն բացեալ լինի, և ապականեալ շարաւն կուտակեալ շեղջի 'ի խորշս թոքոց, յայնժամ վազվաղակի զհետ գայ դժուարաշնչութիւն, անհանգստութի, և համառօտիւ կամեցեալ խօսել, նշանք բորբոքողականութե վերստին 'ի վեր երևին : Այլ եթէ շարաւն այն հոսեալ գումարի 'ի խոռոչս բլշաղի՝ կռէցելոյ չէքա, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ դժուարութի 'ի շնչառութիւ, հազ, անախորժակութի, տենդ ինչ ծիւրական, և հանապազօրեայ . որ գլխովին ուժաթափ առնէ զախտակիրն, և հասարակօրէն հիւանդն ժամանէ 'ի վիճակ յոյժ աղետալի :

Եւստի՝ Դէւրեկի՞ զորս Կալէ է 'ի վար արկանել 'ի Դիպուած վերայիշեալ Կալէի, որ երբեք 'ի վեր երևի 'ի Բոս Դէպ 'ի Դարբարոս Բարբոքման Բոսոյ Կամ Լանջամաշկի :

Եթէ ախտակիրն իցէ արիւնային իմն բնութե և ուժեղ խառնուածոց վիճակեալ, և եթէ վերոյիշեալ պալարն նորոգ իցէ պատահեալ, յայնժամ մարմնի փորձել իսկ և իսկ 'ի ձեռն երակահատութե : Իսկ յորժամ գուցէ կասկած 'ի նշանաց ինչ՝ եթէ արդեօք պալարս այս իցէ հասունացեալ, կամ բացեալ, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զգեղորայս կակղացուցիչս, որպիսի են՝ օսսիմէլէ շիլլիթիքօ, կօմմա արապիքա, և սիւուբ ալթէա : Զորօրինակ . առ երկու ունկի՝ օսսիմէլէ շիլլիթիքօ, մի ունկի՝ կօմմա առապիքա, և երկու ունկի՝ սիւուբ ալթէա : 'ի խառնուրդէ աստի՝ տացի 'ի թոքային ախտակրութիւս յիւրաքանչիւր երկու ժամու մի գրգալ սեղանոյ :

Բայց եթէ զոյգ ընդ պաշարի լծոցոց գտանի և հազ իմն, յայնժամ պարտ է փոյլ մեծ ունել առ ՚ի գրգռել զբարաւումն, և յայսպիսի դիպումս մտնել է ՚ի կէր արկանել զհետագայ գեղորայսն։ Առ ունկի մի՛ կօմնա առապիլբա, և նոյնքան շարքո մարութ. առ և իւզն քաղ ջրո նոյ՝ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ զօք, որոց մէն մի կշտիցեն մի արամ։ Ի լոքէ աստի՝ յերեք ժամս միանգամ առնու աստակիրն հաստ մի առ իւրաքանչիւր նուազ։ Արդ՝ յորժամ նուազն հոռումն շարաւոյ, և վարատեալ ջրուին ամենայն վերոյցուցեալ նշանքն, պարտ է յայնժամ ձեռնամուխ լինել ՚ի մատակարարութի և ՚ի գործածութի քինայի ըստ եղանակին՝ զորմէ գրեցաք ՚ի կառավարութե միջահաստական տենդի։

307015. 2.

$$B = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \quad F = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad A = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

Դաստ այս՝ բոլորեղևուն սրտի կմ սրտակրանայ, պատ
ճառս առնուլ 'ի սասակագին կրից հօգույ, յերկիւղէ,
'ի արամուլթէ, 'ի սիրոյ, և յայլ ամին նման շարժողակա
նուլթէ հօգույ :

[illegible]

'Ի հասարակի նշանք այսօրիկ բոլորքման են տղեզու-
թի գինաց , դժուարաշնչութի , անհանգստութի , նուա-
ղումն , անհաւատարութիւն զարկի բազկերակին , հագ
ժայլօքումն , ցուրտ քիրտն . ախտակիրն հասարակօրէն
զգայ զցու ինչ հատառտ յոսկր կրծոյ , և զոյդ ընդ այնմ'
միանգամայն ևս զբարախիւն սրտի : Բաց յայսոյիկ նշա-
նաց հիւանդն կրէ զանձկութի , զլծալկացումն , զլծօսումն ,
զծանրութի կրծոյ , զտապ , և յետ այնօրիկ յարձակի 'ի
վերայ ուժգին նուաղումն . ցաւ ինչ 'ի մի կողմն սրտի,
հանդերձ սաստիկ բաբախմամբ : Զարկ բազկերակին եր-
բեմն լինի մանր , և միջահատական . և երբեմն անհաւա-
տար , և յոյժ սըընծաց : Ահանատես եղաք 'ի դիպումածս
բոլորքմանս ախտակրաց ոմանց բաղնել զնշերակս 150
կամ 200 անգամ 'ի մէջ միոյ վայրկենի : Այս յետն
նշանքս հասարակօրէն ցուցակ են վերաւորութե սրտի ,
կամ սրտակրանաց :

Խակ որքան առ յարատևութիւն բոլորոքման սրտի կմ

սրտակրանաց՝ չիք ինչ որոշեալ կանոն . երբեմն աւարտին յեօթներորդում աւուրն . երբեմն ևս յարաձգին 'ի չորեք տասաներորդում աւուրն , և երբեմն ևս 'ի ութնասաներորդում աւուրն : 'Ի վախճան ամենայնի կորուսանէ գլխիս լիովին զկարողութիւն , և վարանի երկիւղեալ իսկզաման լինելոյ : Արէ և զցաւ ինչ սաստիկ 'ի ձախակողմն կրծոց . և ցաւս այս այնքան սաստկանայ և աճի , մինչև անտակիրն ոչ ևս կարէ տոկալ փոքու իմիք շօշափման . և յետ այնորիկ զարկ բազկերակին սկսանի բազխել նիւնար , դող գոջուն , միջահատական և ղեռնական , կիմ սողնական . յայտոցիկ նշանաց դուշակի վաանգ ծանր և աղետալի :

Առաւելաւնիք և շեղումայ 'ի գործ արեւելիք 'ի Դեպքս Բարբոսիան արդի իմ արարանայ :

Առաւելաւութիւն և ղեղորայքն այսորիկ բորբոքման՝ գրեթէ նոյն են ընդ գարմանատրութե և ղեղատրութե բորբոքման թոքոց , զորմէ լիովին խօսեցաք 'ի յօդ . Է :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Թ .

Յաւագ Բարբոսիան արարանայ , որ իւրիք Բարբոսիան Բիւրի :

Բորբոքումնս այս հասարակօրէն 'ի վեր երեւի 'ի ստուծանի անուանեալ թաղանթն կամ մկանն , (որք անջրպետան զկուրծան 'ի ստորակայ որովայնէ .) և տարբերի այս 'ի բորբոքմանէ թոքոց , լանջամաշկի , և որովայնամաշկի . ըստ որում զուգընթաց լինի ընդ անտիս ծիծաղ ինչ անպատեհ՝ անուանեալ սարտոնիկեան , ուժգին ցնորումն և մտաթափութիւն : Դարձեալ բորբոքումնս այս ոչ է այնքան ընդհանուր՝ որպէս զբորբոքումն թոքոց և լանջամաշկի :

Յաւագ Բարբոսիան արարանայ , որ իւրիք Բարբոսիան :

Պատճառքն այսորիկ բորբոքման՝ յոյժ համաձայն են պատճառաց բորբոքմանց թոքոց և լանջամաշկի , զորոց լիովին գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց :

Յաւագն նշանաց այսքիկ Բարբաժան սպանայ :

Ի հասարակի նշանքն այսորիկ բորբոքման են անպատեհ ծիծաղն, ուժգին ցնորումն, մոտթափումն . սովորաբար կրէ զցաւ ինչ սաստիկ և սուր 'ի ներքին կողմն ու կեր կրծոց, կամ 'ի մէջքն, և կամ 'ի խորս կողից, և ցաւս այս առաւել զայրանայ 'ի հազան. և 'ի շարժիլն, մանաւանդ զկնի կերակրոց . և զգայ յանձին զոյգ ընդ ցաւսն միանգամայն ևս ջերմութի ինչ սաստիկ, և անձկութիւն. և զկնի այսոցիկ ամենայնի 'ի վերայ գայ մուկն նութիւն, և երբեմն ևս հեծկլտանք : Շնչառութիւն լինի երազ, փոքր և հեղձեալ : Զարկ բազկերակին լինի շուտափոյթ, ահար, և մանր : Եւ այգորիկ նշանք բազում անգամ են յոյժ դժնեայ, և գուժաբեր, մանաւանդ եթէ զուգընթաց լիցի ընդ նոսին և ճնշելութի, և փսոն գանոտութի :

Յաւագն Կարմանի այսք Գեղի Բարբաժան :

Ի գիպուածս այսորիկ բորբոքման գրեթէ միշտ պարտ է 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և զննամա՝ զորոց լիովին դրեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածս արտին կոչեցելոյ բերիլնէ ումօնիա կամ բլէռութիտէ : Ըմպելլին պարտի լինել գաղձ և սակաւքանակ : Իսկ որքան առ արտաքին զեղորայս պարտ է 'ի գործ արկանել զօծանելիս, որ ասի սրիութօ օր սալ ամօնիաքօ, բարեխառնեալ ընդ ձիթոյ : Դարձեալ 'ի գիպուածի աստ յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկանիւք զգրեխն կաղմեալ 'ի կակղացուցիչ և 'ի խաղաղացուցիչ զեղորեից . սմին իրի մարթ է յօրինել ծաղկամբ երիցկի, և արմատովք աղոյ, կամ մոլոշի, և սերմամբ կտաւատի, ևն . ևս մարթ է հայեցեալ 'ի պարագայս ցաւոյն յաւելուլ 'ի վերայ մի տրամ կամ մի սմբողջ գլուխ բարավէլոօ ալպօ, և կամ Յօ կաթիլ բաւանօ լիգուիտօ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ժ .

Յաւագն Բարբաժան սպանայի, որ իւնի իւնիսիսիսիս :

Ի մենայն բորբոքումն որ 'ի ստամոքսն կամ 'ի խախտցոյն լինի, է վտանգաւոր, և պահանջէ զառաւել գոր-

ծունեայ, և զպատրաստական նպատատ, յայն սակս՝ զի բորբոքումնս այս բազում անգամ փոխարկի 'ի շարաւումն՝ որ կոչի սուբբուրացիօնէ, և երբեմն 'ի քանքուէնա, որ է քաղցկեղ, յորմէ զհետ դայ ստուգապէս մահ:

Պատճառք բերեման պատճառի:

Ինչիւմամացիօնէ աի սթօմաքօ, այսինքն բորբոքումն ստամոքսի՝ մարթի յառաջ դալ յամենակերպ պտտաւաց, որք պատճառեն զուժգին ջերմութիւն. որպէս արբումն ցրտային հիւթոց՝ յորժամ զգայ որ յանձին զտաքութի, 'ի բուռն զօրութենէ սաստիկ ոգիաւոր հեղանիւթոց, յարգելմանէ արտաշնչութե մարմնոյ, 'ի յանկարծօրէն և յորդ գատարկմանէ արեան, ևն: Դարձեալ հնար է բորբոքմանս պատճառիլ 'ի թթուութե մաղձի, և 'ի դառնակակիծ և 'ի դժնդակ նիւթոց, որք երկարատեւալ մնան 'ի ստամոքսն. 'ի կարի զօրաւոր փսխողական կամ 'ի լուծողական գեղորէից, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, որպիսի են սունկքն, քաղցրացուցեալ սնդիկն, սուպլիւմաթօն, արւէնիքօն, ևն, 'ի դործածութենէ ջերմացուցիչ և ներհակական գեղորէից, կարծր և անմարսելի իրք մնացեալք 'ի ներքս 'ի ստամոքսն կամ յաղիսն, որպէս ոսկերք, կորիզքն պողոց ևն, նմանապէս կարեն յառաջ բերել զնոյն ախտն: Կոյնապէս մարթ է պատճառիլ 'ի բորբոքմանէ փորժուեաց, լերդի, փայծեղան, և ստոծանւոյ: Դարձեալ բորբոքումնս այս կարէ պատճառիլ 'ի խոցից, որք երբեմն դոյանան 'ի ստամոքսն, նաև 'ի բորժոտութե, 'ի դքուպութօ անուանեալ ախտէ, 'ի թթախտութե, 'ի փորհարութե, և յաւետ 'ի յարգելականութե իրիք սովորական հոսմանց:

Յաւագ նշանաց բերեման պատճառի:

Ինչ բորբոքմանն ստամոքսի գտանի ևս ցրտութիւն ուժգին, որում անդէն զհետ դայ սաստիկ իմն ջերմութի 'ի ներքին մասունս, հանդերձ սուր խայթիչ և դժնդակ ցաւով: Չարկ բաղկերակին լինի մանր, արագ. կարծր, անհաւասար և միջահասական: Ախտակիրն ործայ երբեմն ջինջ և երբեմն ժանգադոյն, կամ գէթ զգայ յանձին զգուանս, և զանախորժակութե, և զսաստիկ ծարաւ: Շնչառութիւն կարի դժուարին, և քիրան ցուրտ. և երբեմն ևս մուկանի, նեղի, և տանջի կարկամութե, և դաւարմամբ. ստա-

մոքսն է այտուցեալ, և բազում անգամ երևի լինել խիստ և պինդ : Մինն 'ի նշանաց այսր աստի՛ է ուժգին ցաւն, զոր յանձին զգայ հիւանդն քանիցս անգամ ճաշակէ ինչ, թէ անգակազմ, և թէ հեղանիւթ . մանաւանդ և թէ կէրակուրն, և և թէ ըմպելին լինիցի կարի ջերմ, և կամ կարի ցուրտ : Կոյնպէս ճանաչի ևս 'ի կարի ձգռաւորոյ, 'ի տապոյ, և 'ի ժայթքմանէ՝ որք 'ի վեր երևին զինի ուտելոյն կամ ըմպելոյն :

Դարձեալ սովորաբար ընդ աստիս զուգրնթաց լինին ևս տքնութի, անձկութի, տժգունութի դիմաց, թուրուի կամ անջորութի ընդերաց, ցամաքութի բերանոյ, թմբրութի անգամոց, ցնցումն ստամոքսի և մկանանց, և այտուցումն տոբին որովայնի : Այլ և ստամոքսն է ենթակայ սուր և ուժգին իմն խթի, զոր յորջորջեն՝ քօլիքա տէլլօ սթօմաքօ, որ և բազում անգամ պատճառի 'ի փքոց և 'ի սբաղմօսական ներդործութի : Մինչ չէ՛ յարակցեալ ընդ աստիս ջերմութի, պարտ է 'ի գործ արկանել զգեղորայտ ջերմացուցիչս . այլ և թէ յարակցեալ իցէ և ջերմութին, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի փարատել զբորբոքումն : Եթէ հիւանդն փսիսէ զամենայն ինչ զոր ուտէ և ըմպէ, յայնժամ ասան է հաստատեալ, որում և զուգրնթաց գաանի հեծկտանք, և ուժգին ցաւ : 'Ի վախճանի՝ և թէ զարկ բազկերակին ընդմիջութի հարկանէ, և կարի սաստիկ թմբրութի և նուաղումն ստէպ 'ի վերաց դայ, դոյ մեծագոյն վտանգ, կամ որոգայթ . քանզի քալ ջայայտ է թէ բորբոքումնս այս յայնժամ փոխարկի 'ի քաղցկեղ :

Առաւելորդ է 'ի գործ արկանելի 'ի բորբոքան օրտնութի :

Հարկ է մեծաւ փութով արդելուլ իսկ և իսկ զուտելիս, և զըմպելիս բնութի ջերմացուցիչս, և զայրացուցիչս : Տկարութին հիւանդի կարէ խաբել զմերձակայս, և չոյնել զմիտանոցա 'ի տալ զգինի, զգիւաւոր հեղանիւթս, և կամ զայլազգ քօռախալս : Բայց այդպիսի դեղորայք միշտ զայրացուցանեն զախտն, և սովորաբար 'ի վերայ ածեն զերագահաս մահ : Առաւել հասարակօրէն պատճառքն պատահելոյ չարեաց յախտէս յայսմանէ, է սուտ և կեղծեալ կարծիքն՝ որով սեռօրէն համարին և թէ ցաւքն զայրացուցիչք ստամոքսի և փորոտեաց միշտ յառաջ դան 'ի փքոց : Յայն սակս և մերձակայքն 'ի տեսանել անդ զհիւանդն այսու աստիս զգածեալ, իսկ և իսկ փութան

տալ նմա զօգի անխօսնի և զայլազգ ոգիաւոր հեղանիւթս , և այդպէս առաւել զօրանայ արանն , և հետեւապէս 'ի վերայ հասանի քաղցկեղն , յորմէ և զհետ դայ երազահաս մահ , կերակուրն պարտի լինել թեթեւ , զովացուցիչ , և դիւրամարս , արժան է լինել սակաւ քանակութիւն , ոչ կարի ջերմ , և ոչ կարի ցուրտ : Ըմպելին՝ էմուլսիօնէ ակի կօմմա առապիքա , կամ շիճուկն կաթին , կամ ջուրն գարւոյ , և հացի , և այլք նմանք :

Խնամաբարութիւն և Դէպքայ 'ի վեր արեւելի 'ի Բոս-
 Բոսնի սփանդի :

'Ի դիպուածս արտիս երակահատուածին հարկաւորապէս պահանջի , և գրեթէ այդ է սեպհական դեղն , զորմէ կախեալ կայ բարի ելքն հիւանդութե . և չափ քանակութեան արեան հանելոյ պարտի լինել համաձայն զօրութե արտակրին , և ուժգնութե նշանացն : Եւ յետ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկեանի հարկ է փօմէնթացիօնէ առնել 'ի կակղացուցիչ արմատոց և 'ի տերեւոց գաղջ ջրով , և ստէպ ստէպ անընդհատ դնել 'ի վերայ ստամոքսի , և նախ քան զպաղիւն յաճարակի փոփոխել , և վերանորոգել . չէ՛ պարտ լինել ոչ այնքան ստատիկ ջերմ , և ոչ կարի ցուրտ . քանզի առաւել ցուրտն և առաւել ջերմն հաւասարապէս փրասակար են արտիս : Յոյժ օգտակար դեղ է ևս լինիմէնթօ վօլաթիլէն . զոր պարտ է յաճարակի օծանել 'ի վերայ ստամոքսի և ստորին որովայնի :

'Իարձեալ , պարտ է ստէպ ստէպ թանալ գաղջ ջրով զոտս և զսրունս արտակրին . և զուխայն ջերմ ջրով թուցեալ շփել կամ դնել 'ի վերայ ստամոքսի : Նոյնպէս և 'ի ներքոյ ոտիցն դնել զիրս ջերմագինս , որպէս թանձրութեան , կամ մանանեխ ևն : Զերմ բաղանիքն յոյժ օգտակար է , եթէ հնարաւոր իցէ : Բայց առաւել բարեգոյն և շահաւետագոյն դեղն յայտ գիպուածի , և յայլ ամենայն բորբոքմունս է լայնաբաց վէշիքութօնի . զոր պարտ է դնել 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին մարմնոյ . այդ՝ որպէս բազում անգամ փորձեալ տեսանեմք , միշտ օգտաւէտ լինի հիւանդաց , և ոչ բնաւ փրասարեք :

Սեպհական ներքին դեղորայքն , զոր 'ի գործ արկանել մարթ է 'ի դիպուածս արտիս՝ են թամարինաի , մաննա , նիթաօ , ավէնա , յորինեալ պարզապէս գաղջ ջրով . կմ թեթեւ տեքօցիօնէ արարեալ հեղուլ զայն գրեխաւ ընդ երաստանս հիւանդին , և եթէ գուցէ պնդութի որովայ-

նի, մարթ է 'ի վերայ յաւելուլ ևս սակաւ ինչ օրիօ տի
ռէլինօ. զայդ ոչ է մարթ բնաւ զանց առնել, որովհետեւ
բազում անգամ դէպ լինի՝ թէ յայդպիսի ախտս առող-
ջութինն ախտակրին զայդմանէ ևեթ կախեալ մնայ: Իսկ
եթէ ունիցի զուժգին թուլութի աղեաց կի՞մ փորձուեաց
(որպէս պատահի յոլով անգամ,) յայնժամ պարտ է
գրեի կազմել 'ի քինայէ, և 'ի քանի՜օրայէ: Ի դիպուածս
ախտիս, չէ՞ օրէն փութով խափանել զգործածութիւնն գե-
ղորէից. այլ հարկ է երկու կի՞մ երեք օր առաւել ակն ու-
նել փարատելոյ բորբոքմանս. և լաւ ևս է ապաքէն յետ
լիովին բուժելոյ ախտիս՝ տակաւին աւուրս ութ 'ի գործ
արկանել զսովորական գեղորայս: Են և այլ ախտք որոց
ընդունակ է ստամոքսն, զոր օրինակ ցաւն աղեաց, կո-
րուսան ախորժակի, անմարսողութիւն, քարտիւլձիւս, բի-
բօլէ, որ է ջերմութի ստամոքսի. զորոց ունիմք ճառել 'ի
տեղիս իւրեանց:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ ԺԱ.

Յաւագո՞ւ Բորբոքման Ժորժեաց Իմ Կարգին Յրովայնի, որ
առի՝ Էնթէթիքիքէ:

Բորբոքումնս այս է մինն յառաւել դժնդակ և
վտանգաւոր բորբոքմանց, որումն երբեք անկանին մարդիկ:

Պատճառո՞ւ Բորբոքման աղեաց Իմ Կարգին Յրովայնի:

Բայս բորբոքումն 'ի հասարակի խօսելով, յառաջ գայ
'ի նոյն իսկ պատճառաց բորբոքմանն ստամոքսի: Բայց
ևս անդուլթին որովայնի, որդնահարութիւն, այսինքն ու-
նել զճճի կի՞մ որդն յորովայնի, ահաս կամ խակ միրգն,
ընկոյն՝ եթէ յանցափս ոք ուտէ, հնագոյն պիտուան՝
փակեալ մնացեալ 'ի յապակւոյն, սաստիկ գինին, ևն,
կարեն պատճառել զբորբոքումնս զայս: Եւ այնպէս մարթի
պատճառիլ 'ի փոշտանկութէ, յուռուցէ ինչ պատա-
հելոյ 'ի մէջ փորձուեացն, յերկար ուղեգնացութենէ, 'ի
փոքրիկ քարանց մտելոց ընդ ճանապարհն փորձուեաց ևն:
Դարձեալ՝ մարթի յառաջ գալ 'ի կծու և 'ի թթու մաղ-
ձէ, 'ի յօգուածացաւութէ, յարիւնախառն որովայնա-
հոսութէ, 'ի թթախտութէ, 'ի սաստիկ և 'ի անդադոյն
լուծողական գեղորէից, 'ի թունաւոր նիւթոց, 'ի ցրտա-
ւութէ և 'ի խոնաւութէ ևն: Սեպհական անուանք, որովք

յորջորջեմք զբոլորքումն փորձեալ , կամ ստորին որոշայնի են՝ ենթէնթիտէ , բասիօնէ իլիտքա , երբեմն ևս՝ քօլիքա ինքիտմամթօսիա ևն : Դարձեալ գիտելի է , եթէ յորպիսի և իցէ մասունս ներքին փորձեալ ասան զետեղեալ կայցէ , գրեթէ միշտ մի և նոյն է կառավարութիւն . այլ մեք զանազան յօգուածս բաժանելով , գիտեմք զհնչեալ մտառութի վերծանողիդ :

Յազօս նշանաց բոլորքումն իբրեւեաց իմ քաղին
որեւայնի :

Իշանք աստիս յոյժ համաձայնին նշանաց բոլորքմանն ստամոքսի , և գրեթէ նոյն են ընդ նմա . բայց և սեպհա կան զանազանութիւն ընդ մէջ գտանի , զի այսր աստի ցաւն լինի առաւել սուր և սաստիկ , և ի խորագոյնս զետեղեալ շուրջ զպորտով , որովայնն պնդեալ իբրեւ առասանս , և պնդումն որովայնի կարի առաւելեալ : Չարկ բազկերակին հարկանէ ցածուն , խոր , երագ , տկար , անհաւատար , և կարծր : Եղուն լինի յոյժ կարմիր , և չոր . ծարաւութիւնն ուժգին . փսխումն ևս կարի զօրաւոր . և աստաժետեալն արտաքս բերէ զնիւթ իմն մածուցիկ ժանգագոյն և անհամ . այսորիկ նիւթոյ զհետ գայ և դառնակիւծ իմն մաղձ կանաչագոյն , որ ցամաքեցուցանէ զկոկորդն , և երբեմն ևս զպէտս որովայնին , մինչ զի արարեալ գրեխն բազում անգամ ընդ բերանն ելանէ : Առտակիրն կրէ և զննցումն ինչ մկանանց ի ստորին որովայնի , հանդերձ կիզողական սաստիկ ջերմութ . և զգայ յանձին յօժարութի ինչ ի միզել հանդերձ ցաւով . ուստից և խիթ ինչ ի վեր երեւի ի սրբանն . անգագար փութս արձակէ ի վերուստ , և երբեմն ևս կրէ զմիզարգելութի :

Առաւելեալ մնալն այսորիկ բոլորքմանս , և հասանիլն ի յետին ստորիւն , զցաւն վերոյիշեալ այնքան ի սաստկագոյն աշտիճան տանի , մինչև եթէ ոք կամիցի թնթեալ պէս ռօչափել զայն ցաւազնեալ մասունս որովայնի , իսկոյն աստակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն , և յետ այնորիկ զհետ գայ հեծկլտանք , և ստեպ ստեպ փսխումն : Հուսկ յետոյ եթէ ցաւն փոփոխէ զտեղիս , եթէ փսխումն ոչ ներգործէ ի ներքուստ , և եթէ գրեխն արարեալ արտաքս ելանէ հասարակ ճանապարհաւ , գոյ յոյս ապաքինութե , և բուժելոյ աստի : Բայց եթէ աստակիրն փսխէ զգրեխն , և զպէտս որովայնին (որ ասի բասիօնէ իլիտքա) , եթէ լինիցի կարի և յանձափս տկար , եթէ

Ժամ պարտ է երակ հասանել : բայց արժանէ նկատել 'ի պարտադարձ նշանաց կարողուն ախտակրին , և ուժգնութեն ցաւոցն : Եւ յետ այնորիկ 'ի նոյն իսկ վայրկեանի հարկ է գնել զազրուկս 'ի վերայ այնր մասին , ուր առաւել զգաց զցաւն : Եւ 'ի վերայ պարտոյ գնել անօթ ինչ ապակեաց լցեալ ջերմ ջրով , նոյնպէս և ի օտիւրն հարկ է գնել ջերմ կղմնար , կամ ջերմ ջուր յանօթս լցեալ : Գրեխն պարտ լինել կազմեալ ջրով դարուոյ , ավենախ , և ազիւ , նշի իւզով , զոր պարտ է 'ի գործ արկանել երեք անգամ յաւաւրն , և առաւել յաճախակի , եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ անգութին որովայնի :

Ըստ ստատկութեան ցաւոցն պահանջի և առաւել հագածութի և մատդրուի բորբոքմանս , և գեղորէիցն յայն Ժամ պարտ է լինել բարեխառն . 'ի գրեխն չէ պարտ 'ի գործ ածել զալն , այլ միշտ զիւզն քաղցր նշոյ : Գարձեալ , 'ի դիպուածի աստ յոյժ օգտակար և բարեգոյն վարկանիմ զգրեխն կազմեալ 'ի կակղացուցիչ արգանակէ . սմին իրի պատշաճ է յորինել ծաղկամբ տգոյ և սերմամբ կըտաւափ . ևն : Եւս մարթ է հայեցեալ 'ի պարտադարձ ցաւոցն՝ յաւելու 'ի վերայ կէս կամ մի ամբողջ գլուխ բարակէրօ պլսօ . եթէ ախտն չնուաճի 'ի գրեխն , պարտ է սպաստան լինել և գիմել աներկրայ 'ի զօրութիւն վերոյրեալ լուծողականի . բայց զի մի լուծողականն իշխեացէ զայրացուցանել զփորտախն և զայլ ներքին մասաւնս , յայն սակս յորինել պարտ է միանգամայն խաղաղացուցիչ գեղս , որք նուաճեն զցաւս , և խափանեն զնոյնմն մկանանց ստորին որովայնի , և մասնաւոր իմն ներգործութիւն ընծայեն լուծողականին :

Կոյ գեղ իմն , որով մարթ է 'ի գուրս վանել ըզպէտս որովայնի , և է լուծումն գառն ազի լուծողականի , զոր պարտ է պատրաստել և յորինել զայս օրինակ : Ա՛ս երկու ունկի՝ սալ քաթաւածիքօ , կամ սալէ տ՝ երսօն , և լուծեալ զայն դաղջ ջրով տուր փորրիկ սկահակաւ յամնայն կէս ժամու միանգամ , մինչև սկսանիցէ ներգործել . նոյնպէս պարտ է տալ 'ի նմին ժամու ութ կամ ինչ լավատնօ լիգուխոս բաժակ մի ջրով կինամանի կամ անանխոյ , առ 'ի խափանել զգրգիւս և զպայրացումն , և աճապարել զփրախումն :

Ի՛ւկ լինի բազում անգամ , զի հիւանդն ոչ լինի ենթակայ ընդունելոյ զհեղանիւթս 'ի ստամբան , և յայն Ժամ հարկ է մարբել կամ լուծել զնա 'ի ձեռն հաստադեղոյ , զորոյ զփորձ առի բազում անգամ , և է յոյժ շա

հաւէտ և օգտակար : Ան կէս արտմ' շխարհբա, և նոյն չափ' թառ թառօ վիթռիօլաթօ, և մի կշիռ ցորեան' օրբիօ, սարօնէ տի ալիքանթէ : Լոսեան և փոշի արան զշխարհբան և զօրբիոն . և խառնեալ զամենայն 'ի միտին զանգեան ը սարօնէ տ'ալիքանթէի, և յետ այնորիկ հապ կաղմեան փոքրիկ կամ մեծ ըստ չափու : Հիւանդն կլանիցէ զայդ ամենայն միանգամ և եթ . և եթէ զկնի քանի ինչ ժամուց ոչ ներգործեսցէ 'ի նմա, պարտ է վերադն նոյնաչափ կլանել :

Այլ եթէ՝ զժրախտութի' ի գործածութէ այսր ամենայնի չլինիցի հնարաւոր լուծումն որովայնի, յայն ժամ հարկ է բաղանիս առնել ախտակրին, եղեալ զնա 'ի ջերմագին ջուր, որ հասանիցէ մինչև 'ի կուրծս : Ականատես եղէ շահաւէտութեան այսր հնարից, յետ միանգամ անօգուտ և 'ի դերեւ ելանելոյ այլ ամենայն դեղորէից : Հիւանդն ցայն վայր մնացէ 'ի ջուրն, մինչև ու ժաթափ լինել նմա, և ոչ ունել զօրութի' յոտն կալոյ, և թէ յառաջին անգամն չստանայցէ զանկակալեալ օգուտն, պարտ է երկրորդ անգամ կրկնել իսկ և իսկ 'ի ստանալ հիւանդին փոքր ինչ կարողութի' և՛ զօրութի' : Եւ 'ի վախճանի' յոյժ օգտակար է բազում անգամ կրկնել զբաղանիս զայս, և յերկար ժամանակ մնալ 'ի մէջ ջրոյս, մինչև 'ի յայտ եկեացէ ներգործունին : Այլ եթէ այդ ամենայն ընդունայն և անպտուղ լինիցի (որպէս պատահի երբեմն) յայնժամ պարտ է 'ի ձեռս առնուլ զվերջին հնարն . զնել զհիւանդն 'ի ջուր ցուրտ, կամ շրջեցուցանել զնա բոկ ռախք 'ի վերայ խոնաւ յատակի, և կամ թափել 'ի վերայ աղցեր և սրունիցն ջուր ցուրտ : Արդարեւ որոգայթաւոր է հնարս այս, բայց յանպտուղ ելանել այլ ամենայն հնարից և դեղորէից, և յանյոյս մնալն, յոյժ պատշաճ և բարիոք ևս է 'ի կիր առնուլ զհնարս անսոյգա՝ քան բնաւ անփոյթ լինել զփրկութի' ախտակրին : Եթէ բորբոքումնս այս պատճառի յորդանց, որ քաջ ճանաչի 'ի նշանաց պիտոյիցն որովայնի, որով որդունք մեռեալք արտաքս ելանեն, յայնժամ մարթ է 'ի վար արկանել զդեղորայս առ 'ի սալանանել, և արտաքս վանել զորդունս . որպիսի են բօլվէրէ տի ստանեօ, օլիօ տի բալմաբրիսթէ, ևս լուծողականք պատրաստեալք խաշնդեղիւ, և քալօմելանօիւ :

Խրատ ընդհանրապէս առ 'ի Խնամաբար Լինել-որդի-ի և
ի ինչ Բարբոսման Ժորաբէնայ Կամ Խորին Երեւանի :

Բարբոսողականութիւն փորձաւոր կամ ատորին որո-
վայնի յորպիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ, ըստ
պարագայիցն պահանջելոյ, և թէ պարտ իցէ շինուցանել
զայն, իսկ և իսկ երակ հատանել հարկ է. և և թէ բոր-
բոսումն ոչ դադարի յառաջին երակահատութիւն, յոյժ
հարկաւոր է վերապին կրկնել զայն, և չէ պարտ բնաւ 'ի
սակս մեղմութե զարկի բազկերակի երկնչի 'ի կրկնելոյ
զայն. քանզի զարկ բազկերակի երբեմն վերականգնի զինի
երակ հատանելոյ. և ցորբան տեսանեմք զայդ վերականգ-
նումն զարկի բազկերակի, մարթ է աներկիւղ և ապահո-
վտալէս երակ հատանել. և ապա 'ի նոյն իսկ վայրկենի
հարկ է օժանել ունկուէնթօ տ' ալթէախ և ամ օրիօ քան-
փօրաթօի 'ի վերայ այնր մասին որովայնի, ուր առաւել
զգայ զցան :

Արդ՝ յորժամ 'ի ձեռն նախադրեալ դեղորէիցս և
կառավարութեանցս չփարատին բորբոսմունք, և կալու-
ածքն որովայնի մնան տակաւին նոյն օրինակ, յայնժամ
պարտ է գրեխ առնել 'ի յործացուցիչ դեղոյ, որ ասի՝
Թառթառ էմէթիքօ, կամ 'ի Ծխախոտոյ : Կոյնպէս սո-
վորութիւն է յայդպիսի դիպուածս յուսահատութեան
տալ մերբուրիօ քառասօ բազում ունկի մինչև 'ի մի լիար-
ամբողջ, բայց ոչ աւելի. իսկ և թէ կայ երկիւղ կամ կառ-
կած փոխելոյ բորբոսմանս 'ի քաղցիկ փորձաւորաց, յայն-
ժամ չէ օրէն բնաւ զփորձ առնուլ այսր սնդկի. քանզի
ոչինչ զօրէ ախտակրին առողջութե, այլ գործածութե
այսր սնդկի անշուշտ ստուգի մահ էղկելոյն : Այլ և թէ
դիրք փորձաւորացն այնպիսի հաստակազմ բնուէ իցեն զի-
ճակեալ՝ մինչև յաղթել սաստկապէս զօրութեան, յայն-
ժամ սնդկին, որ է մերբուրիօ քառասօ, ոչ միայն է դեղ
ինն պատշաճ և վայելուչ, այլ ևս յոյժ բարիորք և օգ-
տակար. քանզի 'ի մէջ ամենայն դոյացութեց՝ սմա ա-
ռանձինն ընծայեմք զբացողական զօրութիւն, որով բա-
նայ և լուծէ զխողովակս փորձաւորացն կամ աղեայն :

Բայց և թէ բորբոսումն պատճառեալ իցէ 'ի փոշտան-
կութե, կամ յաղթմափութե, յայնժամ պարտ է փոյթ
մեծ ունել առ 'ի ներքս մուծանել զփորձաւորսն, 'ի ցա-
ծադոյն և 'ի խոնարհ տեղումն եղեալ զգլուխ հիւանդին,
և թեթեւապէս շոշափմամբ ձեռօք, և մատամբ տեղա-

ւորել զանկեալ փորձութան : Այլ եթէ այսպիսի հնարիւք , ևս գրեմ տալով ևն , չլինիցի ինչ կառավարութի , յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել յարհեստն վերասպուէ , որ է յետին նպաստն ախտակրին : Առաջին զգուշութիւն՝ զոր պարտ է ՚ի գործ արկանել յայդպիսի ախտաժէտ , է նկատելն և որոնելն , եթէ արդեօք ունիցի ինչ կոտորած յանդամն . պարտ է ևս մեծաւ աշարջութիւն ՚ի քննութի մտանել . որովհետեւ ախտն չլինի միշտ յայտնի , և աչաց տեսանելի մանաւանդ ՚ի սեռս կանանց , չօշտփել պարտ է զամենայն մատունս որովայնի և տեսանել թէ գուցէ ՚ի նմա կոտորած ինչ կամ էննիա , որ է փոշտանկութի . որ եթէ գտանի , հարկ է կամ արտաքս քարշել , և կամ ՚ի ներքս ածել զպղին , որպէս ասացաք վերագոյնդ : Այս է սեպհական դեղն , որով մարթ է նպաստամատոյց լինել ախտակրիս յայսպիսի դիպուածս :

Այլ ևս խրատք կարեւորք ՚ի գործ արկանելիք ՚ի դիպուածս ախտիս : Ով որ կամի արդեւուլ կմ խափանել զբորբոքմունս զայս գժնդակ , և որոգայթաւոր , չէ պարտ քնաւ ընդերկար ժամանակս մնալ առանց կատարելոյ բշակտա որովայնի . քանզի բազումք զրաւեցան ՚ի կենաց ըմբռնեալք ՚ի բորբոքմանէս միայն վասն այսր պատճառի . այսինքն վասն չհոգալոյ զուժումն պիտոյից որովայնի : Ոչ է օրէն ուտել զխակ և զթթու միրգս , և ոչ խկ ըմպել զքամիարեր հեղանիւթս . ևն : Դարձեալ պատճառի ՚ի ջրոց , ՚ի թացեալ հանգերձս զգենլոյ , ՚ի խոնաւուէ ոտիցն , որպէս ասացաք ՚ի տեղեղ իւրում :

ՅՕԴՈՒԱԾ ԺԲ .

Յաւագո Բորբոքման Լերդի , որ ասի էքսիթիէ :

Եւրդն է սակաւ ենթակայ այս բորբոքման քան զայլ մատունս ընդերաց , յայն սակս՝ զի չըջագայութի յայտմասին կարի մեղմով և զանգաղանօք դնի ՚ի գործ . բայց իբրեւ դէպ լինի այնմ ըմբռնիլ ՚ի բորբոքմանէ տառի , յոյժ գժուարին իմն է բուժելն զայն . և յուրով անգամ փոխարկի ՚ի շարաւումն , և յուռայցն կոշեցեալ չիրբո :

Պատճառ Բորբոքման Լերդի :

Ընդհանուր պատճառաց այլ ամենայն բորբոքմանց ընդերաց , բորբոքումն լերդի՝ կարէ ևս յառաջ գալ

ի կարի գիրութիւն , և ՚ի մահութիւն , ՚ի շարաւոյ , որ գոյ-
անայ ՚ի լեարդն , ՚ի բուռն հարստահարութիւն առ թելոյ
ի յործացուցիչ գեղոյ՝ ՚ի ժամանակի , յորում տակաւին
լեարդն է ախտաժեւեալ : ՚ի կարի իմն ջերմագին արեւնէ ,
և յայնմ ամենայնէ որ կարէ յանկարծակի զովացուցա-
նել զլեարդն , յետ միանգամ սատակապէս ջերմանալոյ
նորա . ՚ի խճից լեարդի՝ որ ասի քալքօլի երաթիչի , որ
նեղքոյ արկանին յընթացման մաղձի , ՚ի բուռն զօրու-
թենէ սատակ ոգիաւոր հեղանիւթոյ , ՚ի ստեպ գործա-
ծուէ կերակրեղինաց համեմելոյ ջերմացուցիչ նիւթովք ,
ի գժնգակ և ՚ի խտամբակ ներգործուէ մաղձից : Նոյն-
պէս մարթի պատճառիլ յանկմանն , ՚ի խոցէ ինչ պատա-
հելոյ ՚ի լեարդն , յերկար ճանապարհորդութիւն , ՚ի սա-
տակ կրից ոգւոյ , յանսանձ բարկութիւն և ՚ի սրտմառն :
Բազում անգամ ևս յառաջ գայ ՚ի բորբոքմանէ փոր-
տեաց , թոքոց , և ստոծանւոյ , ևն :

Նշան + Բոլբոման լեւրդի :

Բորբոքմանս այսմիկ զուգընթաց լինի ցաւ ինչ սա-
տակ և խայթիչ՝ յաջակողմն գէպ ՚ի ներքոյ անհարազատ
կողի , որ ասի քօսթօլէ սրուռիէ : Երբեմն ցաւս այս ճա-
պաղի մինչև ՚ի ծագն ուսոյ , հանդերձ ծանրութիւն իւրիք :
Ունի զզուանս և տաղտկութիւնս . և երբեմն ժայթքէ
զմաղձս ժանգագոյնս : Կրէ զտապ սատակ և զծարաւ-
իմն բորբոքեալ , զտագնապ ուժգին , զհաղչոր , զհառա-
չանս , զգժուարութի ՚ի շնչառութե , և զհեծկտանք-
դոյն մարթոյն մանաւանդ աչաց հասարակօրէն լինի տժ-
դոյն կամ գեղին . ՚ի վեր երեւի ուսոյց ինչ յաջակողմն
գէպ ՚ի ներքոյ վերոյիշեալ կողի : Զարկ բազկերակին հար-
կանէ արագ , և կարծր : Մէզն լինի պղտոր ՚ի գոյն նարն-
ջոյ , և երբեմն հարկանի ՚ի գոյն մոխրոյ : Ի գիպուածս
ախտիս ախտակիրն սովորաբար ՚ի գիշերային պահու գը-
տանի միշտ ՚ի վիճակ յոռեգոյն , և յառաւօտեան պա-
հու խուն ինչ բարեգոյն :

Ախտս այս տարբերի ՚ի բորբոքմանէ թոքոց կամ ՚ի
կշտացաւութիւն . ըստ որում ՚ի գիպուածս յայս զարկ
բազկերակին լինի արագ և կարծր . և ցաւն զգացեալ ՚ի
ներքոյ անհարազատ կողին՝ ոչ է այնքան սատակագոյն և
խայթիչ , որպէս ՚ի գիպուածս բորբոքման թոքոց . և
թուքն լինի պարզ , և ոչ արիւնախառն : Բայց պատահի
երբեմն , զի նշանքն ախտեղանոտութե , որ ասի՝ իրօքօն-

տախքէ, Թորթաթեառութեան, արգանդաթեառութեան, և աստի միանի որովայնի, որ ասի՝ մուսքօլի տէլ՝ աստածի նէ, այնպէս խառն 'ի միասին գտանին 'ի բորբոքման շէրդի, մինչև մեծապէս դժուարագոյն լինի որոշէն. յայն սակս արժան է 'ի վար արկանել փոյթ մեծ և զամենայն հնարս կարելիս առ 'ի ճանաչել և որոշել զայն. և զկնի այնորիկ 'ի գործ արկանել զկառավարուիս և զդեղորայս ըստ սահանջելոյ հարկին:

Նշանք յոսեգոյնք և ձախորդականք են ստէպ ստէպ հեծկլտանքն, սաստկութի տապոյ, ուժգնութի ծարաւոյ, յաճախակի ժայթքումն և հոսումն որովայնի. ցնորումն խելաց, նեխութիւն և զազրահոտութիւնն կրկնանաց, հոսումն ցուրտ քրտանց, նուազումն սրտի և այտուցումն ռախց: 'Ի վերայ այսր ամենայնի՝ եթէ յանկարծակի թմբրութի, և ցրտութի ձեռաց և ռախց 'ի վերայ եկեսցէ, է նշան անվրէպ մահացուցիչ. քանզի քաջայայտ է՝ եթէ նեխեալ է յայնժամ լեարդն և փոխարկեալ 'ի քաղցկեղ:

Առաւելուելին՝ 'ի վեր արեւելէ՝ 'ի Դիպաւծա Բարձրման լէրդի:

Առաւարուիք աստիս են մի և նոյն ընդ վերոգրեալ կառավարութեանցն բորբոքմանց. պարտ և պատշաճ է պահպանել զախտակիլն յանգորր և 'ի հանգիստ, և հեռի առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն՝ որք առթեն զլերմութի: Ըմպելին պարտի լինել հեղեղկիչ և զովացուցիչ, որպիսի են շիճուկն կաթին, ջուրն գարւոյ կամ ավէնայի, խառն լը օտիմէլէ սեմբլիէի: Կերակուրն թեթեւագոյն և սակաւքանակ, և սակաւ սնուցիչ կամ տաժիչ:

Յաւագ՝ Դեւրէից, Դար՝ Դար՝ է 'ի կիւ արեւել 'ի Դիպաւծա Բարձրման լէրդի:

'Ի դիպուածս յայտ՝ որքան մարթ իցէ՝ պարտ է վաղ ընդփոյթ երակ հատանել 'ի բաղկացն, կամ յերակէն որ ասի՝ վէնա էմօռոօիտալէ. բայց նկատել պարտ է հանապազ 'ի պարագայս անձին. զորօրինակ 'ի սաստկութի ցաւոց և նշանաց, 'ի հոսակն, 'ի խառնուածն, և 'ի զօրութիւն: 'Ի դիպուածս աստիս ամենայն սաստիկ և ուժգին լուծողականքն են յոյժ փառսակարք, և որոգայթաւորք: Միայն յայսր տեսակի բորբոքման մարթ է 'ի

դործ արկանել զդեղորայս մեղմապէս լուծողականս, և զովացուցիչս, որպիսի են խաշուն թամարինտի՝ խառն ընդ մանանայի, քուէմոս տի թառթառօ, թինթուռա տի ռապառապառօ, մանանա խառն ք շիճուկի կաթին :

Գարձեալ, նշանաւոր և օգտաւէտ դեղ իմն է տղրուկն, զոր պարտ է եօթն կամ ութ հատ դնել 'ի վերայ սրբա նին, կամ վէնա էմօռոօիտալէ անուանեալ երակի : Ըջ գրեխն պարտ է պատրաստել նոյնպէս 'ի կակղացուցիչ և 'ի զովացուցիչ դեղորէից : Եւ պարտ է զսպունգս կամ դուխայս ջերմ ջրով թացեալ յաճախակի դնել 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զցաւն : Նոյնպէս նշանաւոր դեղ իմն է յայտ գիպուածի՝ ունկուէնթում վօլաթիլէ, զոր պարտ է օծանել 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այտցիկ դեղորէից և նպատուից չգադարիցի աւժգնութի ցաւոյն, յայնժամ հարկ է աներկբայ դնել զվէշիքաթօռիօ 'ի վերայ այնր մասին, ուր առաւել զգայ զցաւն : Այլ եթէ բորբոքողականութինն յոյժ սաստիկ իցէ, և կից ընդ միզարգելուէ, յայնժամ 'ի վերայ նախագրեալ ըմպելեացն մարթ է յաւելուլ չորս կշիռ ցորեան՝ նիթոօ բուռիֆիքաթօ, կամ 12 շիթ՝ սրիռիթօ տի նիթոօ տօլչիֆիքաթօ :

Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել զովացուցիչս և քրտնաբերս 'ի դեղորէից աստի, որպիսի է թառթառօ էմէթիքօ, խառն ընդ ջրոյ սամպուքօի, և օտիմէլ սէմբլիչէի. որ այսպէս բաղադրի : Արդ՝ արկ զվերոյիշեալ շամպուքօ ա նուանեալ ծաղիկն ըստ կշռոյ ունկուոյ միոյ 'ի լիար մի ցուրտ ջրոյ. զկնի 12 ժամուց՝ հեղ զգուշութեմ զհեղուկն յայլ ապակի անօթ : Ապա յաւել 'ի տոյն զմի կամ զմի և կէս կշիռ ցորեան թառթառօ էմէթիքօ, և զմի ունկի օտիմէլ սէմբլիչէ, և տուր ըմպել հիւան ին հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն՝ զկշիռ մի և կէս ունկուոյ :

Գարձեալ, գիտել արժան է, զի 'ի դիպուածս ախտիս չէ պարտ խափանել զարտաթորումն փնասաբեր հիւթոց. ապա թէ ոչ՝ 'ի խափանմանէ գլխովին այսր արտաթորման առաւել բորբոքի լեարդն և ստորին որովայնն, և պատճառին նեխութի և փտութի, միանգամայն և քաղցկեղ : Այլ պարտ է մեծաւ զգուշութեմ չափաւորել զառաւելութիւնն արտաթորման նորին, որովհետեւ չափաւոր արտաթորումն նորին սփոփէ և թեթեւացուցանէ զախտակիրն :

Գոյ ևս այլ իմն տեսակ այսր ախտի, որ ասի՝ երա-

Թիթէ քօծնիքա : այսինքն երկարատեւ լերդաժեռութիւն . ըստ որում 'ի գիպուածս յայս ջերմութիւն լինի յարատեւ , բայց ոչ այնքան սաստիկ , որպէս 'ի գիպուածս բորբոքման լերդի . աստակիրն զգայ ըզլիութիւն , և զծանրութիւն , զձգտումն լերդի . սովորաբար կրէ զցու ինչ թեթեւ յաջակողմն դէպ 'ի ներքոյ անհարազատ կողմն . երբեմն ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի յեզրն ուսոյ . և հասարակօրէն զայրանայ 'ի վայրկենի' յորում դժ հպեցի 'ի նա շօշափմամբ , մանաւանդ յնկողմանեւն 'ի վերայ ցաւազնեալ կողմանն .

Իսկ դեղքն այսոքիկ են : Վէշիքաթօռիօ դնելն՝ որպէս 'ի բորբոքմանն լերդի , նոյնպէս և ստո կարեւոր դատի . բայց յայտ գիպուածի յոյժ հարկաւորապէս ևս պահանջի : Վակղացուցիչ և զովացուցիչ դեղորայքն , որպիսի են սիէնոս տի լաթթէ , նիթոս , ջուրն ավէնայի կամ գարւոյ . և գրեխն վերոգրեալ կերպիւ նմանապէս հարկաւ պահանջին : Բայց առաւել բարեգոյն և օգտաւետագոյն դեղն յայտ գիպուածի է քաղցրացուցեալ սնդիկն , որ ասի՝ մեաքուրիօ տօլէ . զոր առ 'ի խոհեմութիւն 'ի գործ արկանել՝ արժան է սկիզբն առնել 'ի մի կշիռ ցորենոյ , և հազիւ երեք հասանել 'ի վեց ցորենոս յաւուրն : Եւ յետ այսոցիկ պարտ է 'ի վար արկանել զհանքային ջուրն , որ ասի՝ աքուէ մինեռալի կմ մաւցիալէ տի սրա , ը չափու չորից ունկեաց երիցս անգամ յաւուրն : Բայց որովհետեւ 'ի գիպուածս աստից լերդի , փորոտիքն և լեարդն տխտակիրն սովոր են լինել յոյժ տկարագոյնք , վասն որոյ յետ դադարման տխտին պարտ է հրաժարիլ յամենակերպ մեղինաց և ձկնեղինաց , և յայլ ոգիւտոր հեղանիւթոց . յայնժամ կերակրոցն հարկ է լինել սնուցիչ , խոտեղէնք և հասունացեալ պտուղք . և այնք կարի սակաւ քանակութիւն . և չափաւոր ինչ շարժումն է ևս օգտակար :

Յ Օ Դ Ո Ի Ա Ծ Ժ Գ .

Յաւագիւն Բարբոքման խոտեղէն . որ ասի՝ Բիւնեմիթի :

Բորբոքողականութիւն փայծեղան , որ ըստ խտացուոյ կոչի՝ ինքիամմացիօնէ տէլլա միլցա , ունի մեծ նմանութիւն դ բորբոքման լերդի : Անձինք , որք սովորաբար են ենթակայ այս բորբոքման , են վիճակեալքն տկար կազ-

մուածոց փայծեղան, և սեւամաղձային խառնուածոց, և ևս նոքա, որք կրեալ են յերկարատե տենդա, և դայլ հիւանդութիւն, և որք ուժաթոփ լեալ են 'ի տաժանաբեր ախտատանաց. ևն :

Պատճառք ԲՈՐԲՈՒՄԱՆ ԺԱՅԺԷՂԱՆ :

Պատճառք այսորիկ բորբոքմանս յոյժ համաձայն են ընդ պատճառաց բորբոքմանց ստամբոփ, և փորոտեաց : Դարձեալ, բորբոքողականութիւն ստորին որովայնի, ստոծանայ, որովայնամաշկի, մարմին գասիլ 'ի կարգս պատճառաց այսորիկ բորբոքման :

ՆՆԱՆԻ ԲՈՐԲՈՒՄԱՆ ԺԱՅԺԷՂԱՆ :

Իշանքն ախտիս գլխովին համաձայնին ըստ մասին նշանաց ախտին կոչեցելոյ՝ երաթիթէ, այսինքն բորբոքման լերդի, զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անգր : Բայց սեւահան զանազանութիւն՝ որ ընդ մէջ գտանի, է զի ցան այսորիկ լինի 'ի ձախակողմն գէպ 'ի սահմանն ախտնդանաց, ուր զետեղեալ կայ փայծաղն : Դարձեալ, ախտս այս գուշակի յուժգին ինչ ցրտոյ, որում անդէն զհետ դայ սաստիկ իմն ջերմութի (որպէս պատահի երբեմն 'ի գիւպուածս բորբոքման լերդի.) 'ի չափազանցութէ ծարաւոյ, 'ի կատաղութէ : Ախտակիրն զգայ յարատե զցուինչ սաստիկ 'ի ձախակողմն, որ 'ի գոյն ինչ շարժմանէ կամ շօշափմանէ ուժգին սաստկանայ, և աճի. և այսոքիկ ցաւք 'ի վեր երեւին նաեւ յուսս, 'ի ստինս, և յանրակս, բայց ոչ լինին միշտ 'ի մի և 'ի նոյն ատիճանի, այլ երբեմն առաւելուն, և երբեմն նուազին : Երբեմն նեղի և տազնապի սաստկադոյն իմն հաղիւ, և հեծկտաւ նոք, և երբեմն կրէ զտաղակուիս և զզուանս, և երբեմն ևս ժայթքէ զմաղձս առատագոյնս :

Այլ գիտել արժան է. զի փայծաղն, որ է ընդերք ինչ կակուղ և ունգային, բազում անգամ յուժգին բորբոքմանէ այանու, կամ թուլանայ. և բազում անգամ ևս կարծրանայ հանդոյն ոսկեր, և երբեմն ևս 'ի նոյն բորբոքմանէ փոխարկի 'ի խղիւայթումն, յորմէ զհետ դայ ախտն այն որ կոչի՝ թապէ սրէնիբա, այսինքն փայծաղնական նեխութի : Իսկ նշանքն փայծաղնական կամ լերդական նեխուեց են սաստիկ և արիւնախառն ժայթքումն, կամ հոսումն որովայնի, ցուրտ քիւրան, յաճա

խակի հեծկըլտանքն , ցրտունն ձեռաց և ոտից , թալիս-
թին արտի . զարկ բաղկերակին լինի մանր՝ արագ , և մըրջ-
մնաւքայլ , և ախտակիրն կրէ դժուարուն մեծ յընկողմա-
նին 'ի վերայ ցաւագնեալ կողմանն :

Ասաւաւարութիւն , և Բեւերայ 'ի Գործ աշխատելի 'ի Բի-
պասածս Բորբոսման Ժայծելեան :

Ասաւաւարութիւն և զեղորայք ախտիս են մի և նոյն ը-
վերողբեալ կաւաւարութն և զեղատուութն բորբոսման
լերդի :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ժ Դ .

Յաւագս Բորբոսման Էրիկմանց , որ առնելիս :

Բորբոսումն երիկամանց , որ ըստ խտաւացւոց յոր-
ջորջի 'ին՝իխամանցիօնէ տէ՝ ուէնի , կամ քօլիքա նէ՝իսի-
թիքա , ունի համաձայնութի ընդ բորբոսման միզանց խո-
ղովակաց , կամ փամփշտոյ : Ախտս այս անխափր դառնի
'ի ծերունիս , և յերիտասարդս :

Ասաւաւարութիւն Բորբոսման Էրիկմանց :

Ախտս այս հատարակօրէն յառաջ գայ յայլ ամենայն
բորբոսմանց ընդերաց : Մարթի ևս պատահիլ յանկմա-
նէ , 'ի հարստահարութէ , 'ի խճից , և յաւազոց , որք
արդելեալք մնան յանցս միզի և 'ի խողովակս ստորին ո-
րովայնի : Դարձեալ՝ ախտս այս պատճառի բազում ան-
գամ ևս յընդերկար ձիւաւարութէ , յարշաւանաց , 'ի
յերկար և 'ի տաժանաւոր ճանապարհորդութէ , 'ի չա-
փազանց հետեւագնացութէ , մանաւանդ 'ի տունջենային
պահու , 'ի ստէպ բարձմանէ ծանրագոյն իրաց , և յան-
չափապէս գործածութէ ոգիաւոր հեղանիւթոց , 'նոյն-
պէս մարթի ևս պատճառիլ 'ի ձգտմանէ , կամ 'ի բռնի
շարժմանէ միզանց խողովակաց փամփշտոյ , և երիկա-
մանց , յանշարժական կեանս վարելոյ , 'ի սաստկագոյն
կրից , 'ի խոնաւութէ , և 'ի ցրտաւութէ , 'ի բռնութէ
ինչ մտաց , 'ի կարի հետադատութէ նրբիմաց դիտութէց :
Հնար է ևս պատճառիլ յայնմ ամենայնէ , որ սաստկա-
պէս զայրացուցանեն և վիրաւորեն զերիկամունս , և ըզ-

փամփուշտս . որպէս 'ի քանթառէլէ անուանեալ միջա-
տէ , 'ի բաշտասնէ , և 'ի կարի սաստիկ լուծողականէ :
Այլ և 'ի հնազոյն աստից , որք խանդարեն զանցս կամ
զխողովակս միզի , որպիսի են յօդուածացաւութիւն , և
ախտքն աստեղանաց , ևն :

Նշան + Բորբոսան Էրիւմանց :

Ի խտաժէտն զգայ յարատեւ զցաւ ինչ սաստիկ զար-
կողական և խայթիչ 'ի թիկնամէջս՝ դէպ յաղիւքն միջ-
նողին , և 'ի խորագոյն մասունս ստորին որովայնի , ուր
զետեղեալ կան երիկամունքն յաջմէ և յահեկէ . եր-
բեմն ցաւս այս տարածանի մինչև 'ի միզանցքն , 'ի սաղ-
մանցքն , և 'ի փամփուշտն : Եթէ երկու երիկամունքն 'ի
միասին բորբոքեալ իցեն , յայնժամ ճանաչի 'ի յարգեւ
մանէ միզին , 'ի տաղտկութէ , յանձկութէ , և 'ի ժայթք-
մանէ : Եւ եթէ ասան յոյժ սաստիկ իցէ , յայնժամ
մէզն լինի անօսր և անգոյն : Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ
'ի խճից , յայնժամ այսորիկ նշանքս զայրանան տանաւ
պատիկ առաւել . ևս ճապարղի ցաւն վերողրեալ ընդ մեր-
ձաւոր մասունս երիկամանց . ազգերքն ախտակրիս տան-
ջին թմբբութիւն , կարկամութիւն , և ջղացաւութիւն . ամոր-
ձիքն քարլին 'ի բարձրագոյնս . մէզն լինի արգելական ,
արիւնխառն , և շարաւալի խառն ընդ աւաղոյ : Իսկ
ջերմութիւն , որ զուգընթաց լինի այսորիկ բորբոքման ե-
րիկամանց , սովորաբար լինի կիզողական : Ստամոքսն և
փորոտիքն լի փքով :

Ախտակիրն կրէ զնողկանս սրտի , զմոլեղնութիւն , և
զանանդորութիւն : Զարկ բաղկերակին 'ի սկզբան անդ
լինի լի , և ընկեցեալ . և ապա հարկանէ մանր , կարծր
և միջահատական : Որովայնն լինի պինդ , և ուռոյց ինչ
'ի վեր երևի 'ի ստորին որովայնն , յերիկամն , և 'ի մկա-
նունս ազգերաց . այսմ ուռուցի զհետ գայ և խիթ ինչ
որրանին , և ցաւ անտանելի . և ցաւս այս լինի այնքան
'ի սաստկագոյն աշտիճանի , մինչև եթէ ոք կամիցի մեղ-
մապէս շուափել զայն վշտացեալ մասունս , իսկոյն ախ-
տակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն : Հուսկ
յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա ակամայ իմն շարժումն
մկանանց , ջղացաւութիւն , յիւսն խժային , տառապանք ,
կատաղութիւն , ցրտութիւն բովանդակ մարմնոյ , ցնորումն ,
և նուաղումն սրտի : Բորբոքումն երիկամանց՝ եթէ յա-
ռաջ գայ 'ի յարշաւանաց , 'ի յանչափապէս գործա-

ծութէն որդաւոր հեղանիւթոց, կամ յայլ ինչ պատճառէ, առաւել զիւրարութեի է՝ քան զայն, որ յառաջ գայ 'ի խճից: Հոսումն ինչ արեան 'ի ռնգացն, 'ի յորովայնէ, և հոսումն դաշտանի ևն, բազում անգամ արգելուն զբորբոքումն վերահասեալ:

Բայց զիտեւ արժան է, զի երկամուսնքն յորով անգամ 'ի սոյն բորբոքմանէ փոխարկի 'ի խղիայթումն որ ասի՝ սուբբուրացիօնէ. և յայնմ գիպուածի մարթ է ճանաչել զայն 'ի նշանաց խորագոյն և զարկողական իմն ցաւոյ, զոր ազգողագոյն ևս զգայ ախտակիրն 'ի շօշափելն. և ևս 'ի նշանաց իրիք ծանրութե և ցրտութե, զոր 'ի թիկնամէջն կամ 'ի սնակուշան զգայ ախտակիրն: Հնար է ևս ճանաչել 'ի յանկանոն ջերմութե, որ երբեմն լինի նուաղ, և երբեմն ուժգին. երբեմն ևս այսուց ինչ 'ի վեր երևի 'ի սնակուշան. հատորակօրէն մէջն լինի արգելական, շարաւալից, նեխեալ, և զազրահոտ: Երբեմն շարաւալից այն մեղ տարածանի մինչև 'ի փայծաղն կամ 'ի լեարդն. երբեմն նեխեալ ծախէ զերկամուսնքն. երբեմն ևս անցեալ գումարի 'ի հաստաղիքն անուանեալ քօլօն. և անտի արտաթորի ընդ ճանապարհ երաստանի: Բայց 'ի գիպուածս՝ յորում շարաւալիւր մէջն տարածանի 'ի վերոյիշեալ ընդերքն, յայնժամ մարթ է զհետ գալ վեր ինչ անձուկ և խոր 'ի փայծաղն, կամ 'ի լեարդն. և ուրեք ուրեք 'ի ուռէթոս անուանեալ միզանցքն, և յայլ փորոտիս, յորմէ զհետ գայ քաղցկեղ: Կշմեք քաղցկեղի կոչեցելոյ քանրբէնա՝ են թուլութիւն բովանդակ մարմնոյ, նուաղումն սրտի, ցուրտ քիրան, մանրութիւն, արագութիւն և միջահատութիւն զարկի բազկերակի, յանկարծօրէն գաղարումն ցաւոց, ցնորումն, հեծկլտանքն, յաճախակի ժայթքումն, արգելականութի, գարշահոտութի, և սևութիւն միզի:

Այլ գիտեւ արժան է, եթէ կարծրապինդ ուռոյցն՝ անուանեալ շիրօ 'ի վեր երևեալ յերկամուսնս, յորով անգամ ևս ոչ հասունանայ. այլ առաւել անձկացուցեալ ծիւրէ զախտակիրն, և յայտմ գիպուածի մարթ է ճանաչել զայն 'ի նշանաց իրիք ծանրութե, և թմրութե, զոր զգայ ախտակիրն 'ի յազգերան: Ճանաչի ևս 'ի յարատե արգելմանէ միզի, և 'ի ճապաղմանէ հիւթոց ընդ ամենայն մասունս մարմնոյ ընդ մէջ մորթոյ, և մարմնոյ: Իսկ եթէ 'ի յիշատակեալ նշանացս բաւականապէս ոչ ճանաչի զլեարդն պալարի, կամ այսուցն երկամուսնց,

զոր պարտ է ստէպ ստէպ օծանել և շփել 'ի վերայ ցաւագնեալ մասին միջաց : Կոյնպէս օգտաւէտագոյն դեղինն է տղրուկն . զոր պարտ է վեց կամ եօթն հաս դնել 'ի վերայ սրբանին , կամ վէնա էմօռօփտալէ յորջորջել երակի : Գարձեալ՝ կարի օգտակար դեղ է ևս ֆօմէնթօ առնել 'ի կակղացուցիչ արմատոց և 'ի տերևոց ջերմ ջրով , և յաճախակի դնել 'ի վերայ միջաց , և նախ քան զպաղին ստէպ ստէպ փոփոխել , և վերանորոգել : Սեպ հական ներքին դեղորայքն , զոր 'ի գործ արկանել արժան է 'ի դիպուածս բորբոքման երկկամանց , են՝ էմուլսիօնէ տի կօմմա առտպիքա , ջուրն գարւոյ , սալէրն , և սաքօ նառիա անուանեալ արմատն , խառն ընդ մեղու :

Այլ պարտ է գիտել , զի 'ի դիպուածս բորբոքման երկկամանց՝ բազում անգամ 'ի վեր երևի պալար ինչ յերկկամունա , որ քաջ ճանաչի 'ի ձեռն վերոգրեալ նշանաց . պարտ է յայնժամ անընդհատ դնել զջերմ ֆօմէնթօ , և քաթարլազմա 'ի վերայ միջաց , առ 'ի ցրուել կամ հասուցանել զայն : Իսկ եթէ նոյն պալարն խղիւղ լծեալ կմբ բացեալ լինի , յայնժամ յայսպիսի դիպուածս սովորաբար դուգընթաց լինի շարաւ ինչ չէ միզի : Եւ վերջապէս , և թէ փութով դարման չտանիցի պալարիս այս միկ , փոխարկի սովորաբար 'ի խոցն առացեալ քաղցկեղ , և լինի մահաբեր :

Յաւագ Դէպքէից : Կրօ Պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի Դիպուածս խղիւղեալ կամ բացեալ պալարի :

'Ի դիպուածս , յորում պալարս այս հասունացեալ կամ բացեալ իցէ , յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի գաղջ կաթին , և կաթին իշոյ : Իսկ 'ի դիպուածս , յորում պալարս այս փոխարկեալ իցէ 'ի նեխութի կամ 'ի փտութի , յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զդեղորայս անուանեալս անթի փութօռիթի , որպիսի են քինա քինա , տէքօթթի մուչիլաճինօզի , և տէքօթթի տօլչիթի խառն ընդ մեղու , ջուրն կրոյ , ևն : Այլ եթէ դադարեալ կամ գէթ նուազեալ իցէ բորբոքողականութին , յայնժամ մարթ է տալ ախտակրի՞ն էսթռաթթօ տի միռա , և քինա քինա խառն ընդ ջրոյ նարնջոյ , և յաւելեալ լինի 'ի վերայ դոյնն ինչ պալարմօ բորբախպէ :

Եւ զայն Եւսէպի, որ զի Լիւթիւնի, որ զի Բոքիւնի, որ զի Եւսէպի, որ զի Եւսէպի :

(այս սեռակ բորբոքման փամփշտոյ խաղք անուա-
նեն ստիւրաբար ինֆիւզիանէ տէլլա վէշիքա, և ունի
մեծ նմանութի և համաձայնութի ընդ ակաթին որ ասի՝
ինֆիւզիանէ տէլլ ուռէթէռէ . այսինքն բորբոքումն
միզանցք խողովակաց . և իրապէս տարբերի այս 'ի բոր-
բոքմանէ երկամանց . ըստ որում յայտն ցաւն 'ի վեր ե-
րեւի 'ի կարի խորագոյն մասունն ներքնորովայնի, ուր զե-
տեղեալ կայ փամփուշտն . և ցաւս այս՝ որ է բուռն սուր
և խայթիչ, առաւել զայրանայ յայնժամ, յորժամ որ
հպեցի 'ի նա շօշափամբ . երբեմն ևս 'ի վեր երեւի 'ի
փամփուշտն զոյգ ընդ ցաւոյն նաւ այտուց ինչ դժնգակ,
յորմէ և պատճառի յաճախակի ժայթքումն, գրգիռ,
և տաղնապ մեծ, մանաւանդ 'ի միզելն :

Անձինք, որք ենթակայ լինին բորբոքման երկամանց,
և միզանցք խողովակաց, մարմին նմանապէս լինել են-
թակայ ևս այսորիկ բորբոքման : Այլ 'ի վերայ այսր ամե-
նայնի, եթէ գէպ լինի այնմ ըմբռնիլ 'ի բորբոքմանէ ա-
տի, յոյժ դժուարին է ապաքինելն զայն, և բազում ան-
գամ ևս փոխարկի յանդամագօտուի, 'ի խղիւղութունն,
'ի փտութի, և 'ի քաղցկեղ, յորմէ զհետ գայ մահ ան-
վրէպ :

Պատճառ է բոքիւնի Եւսէպի .

(Բորբոքումն փամփշտոյ մարմին յառաջ գալ յամե-
նակերպ պատճառաց, որք պատճառեն զձերմութի կի-
զողական . որպէս խճագործ կամ աւազագործ նիւթքն,
միզարգելութիւն, փոքրիկ քարքն փամփշտին, խտորումն
գաշտանի, ուռուցումն միզանցք խողովակաց : Մարմին
ևս պատահիլ յընդերկար ձիւփտութի և 'ի հեռեա-
ղնացութի, 'ի խոցէ 'ի վեր երեւելոյ յերկամն, կամ 'ի
փամփուշտն կամ 'ի միզանցք խողովակքն, և կամ յայլ
մերձակայ մասունն փամփշտի : Եւսինպէս մարմին ևս պատ-
ճառիլ 'ի խորտակմանէ կամ 'ի հատուածոյ, և կամ 'ի
փտութի ոսկեր երանաց կամ առականաց . որք ստիւրա-

ՅՕԴՈՒԱՆ ԺԶ.

Յաշտոն Երեմի, որ ասի Տեղեկեմի, այսինքն Բերեքա՛ն
 Երեմի :

Բորբորումն այս է ախարիմի դժնգակ և կարի վը-
 անդաւոր : որ սովորաբար գոյանայ յարդանդա կանանց,
 ճանաւանդ կանանց ամուսնացելոց, և այլեւայ : Իսկ եր-
 բեմն ևս արտաքոյ սովորութի պատահի բորբորս այս 'ի
 յերիտասարգ օրիորդս, և 'ի պատանուհիս 'ի հասակի
 15 կամ 16 ամաց, բազում անգամ ևս 'ի նոյն իսկ 'ի
 ժամանակի գաշտանի, 'ի յղուն, և 'ի վիժման կամ յան-
 ջուցման զաւակի :

Պատճառ Բերեքա՛ն Երեմի :

Դազմապատիկ են պատճառք այսորիկ բորբորման.
 վատթարութիւն գաշտանի, հարստահարութիւն թանչից,
 հոսումն սպիտակ նիւթոյ 'ի նոյն իսկ 'ի ժամանակի գաշ-
 տանի, վիժումն զաւակի, հոսումն շափաղանց կամ ար-
 գելումն տեղատեսականի, տկարութիւն զաւակատան, և
 թուլութիւն գործարանաց, անկանիւն, և հարուածքն
 'ի վերայ արդանդի, արգելումն արտաշնչութիւն մարմնոյ,
 առաւել գործածութիւն գինոյ, և ոգիւսոր հեղանիւ-
 թոյ, 'նոյնպէս յառաջ գայ յայնմ ամենայնեւ, որ կարեւ
 յանկարծակի ցրտացուցանել զարդանդն, յետ միանգամ
 սաստկապէս քերամալոյ նորա. 'ի յաճախ գործածուի
 կերակրելոյնաց համեմեկոյ քերամացուցիչ նիւթովք. յուժ-
 գին կրից ոգւոյ, 'ի սաստիկ երկնւղէ, և 'ի սրամտութիւն :
 Երբեմն ևս յառաջ գայ 'ի բորբորմանեւ որովայնամայնի,
 և ներքնորովայնի, ևն :

Նշան Բերեքա՛ն Երեմի :

Նշանքն արդանդային բորբորման՝ մարմինն ճանաչիլ
 յուժգին ցրտոյ. յոյսն զհետ գայ քերամութի կիզողական,
 անանդորութիւն, և մոկեղնութիւն : Եւ յետ այնորիկ ախ-
 տակիւն զգայ զցաւ ինչ սաստիկ, խոլութիւն և զարկողա-
 կան 'ի մի կողմն արդանդի. երբեմն ջրան նուազի իբր
 ժամն ինչ. բայց յետ այնորիկ առաւելագոյն իմն սաստ-
 կութիւն վերագառնայ միւսանգամ, և ճապաղի մինչև 'ի

Թիկնամէջս . և ընդ այս ցաւոյ միանգամայն 'ի վեր երևի
այտուց ինչ կակուղ 'ի ստորին որովայնն , և անտի ան-
ցանէ յարգանդն . զարկ բաղկերակին 'ի սկզբան անդ լի-
նի արագ , մեծ , լի , և կարծր . և յետոյ հարկանէ մանր ,
անզօր , և ոնհաւասար . սաինքն լինին ուռուցեալ կամ
այտուցեալ :

Ախտակիրն զգայ զշորութի լեզուի , զծարաւ ստ-
տիկ , զփրատութի , զգլխացաւութի , և զնոզկանս . Ժայթ-
քէ ստէպ զմաղձս դառնադինս , և Ժանգագոյնս . մէղն
լինի երբեմն արդէլական , անկայուն կարմրութի ինչ 'ի
վեր երևի 'ի յերեսս . աչքն մօին 'ի ներքս , հազն լինի
չոր , և գծուարութի մեծ կրէ ախտակիրն 'ի շնչառութե ,
'ի հազալն , և 'ի հառաչելն : Ախտաժեւեալ կինն զգայ
և զցաւ ինչ 'ի մէջս , 'ի սահմանս ախտնգանաց , 'ի անա-
կուշտս , 'ի կուրծս , և 'ի յանրակս . կրէ և զաքնութի ,
զհնձկտանս , զցնցումն ձգանաց , զքիրան արկածեան ,
զԺայթքումն 'ի գոյն կանաչ , զմանրութի , զխորութի ,
և զմիջահատութի զարկի բաղկերակի , զուժգին ցրտութի ,
զարտաթորումն զազրահոտ հիւթոց ընդ ճանապարհ
ծննդական անգամոց , զթմբրութի , և զուշագնացութի :
Այսպիսի երկրորդական պատահարքս քաջայայտ ցուցա-
նեն զփոփոխումն բորբոքման 'ի քաղցկեղ , յորմէ ախտա-
ժեւեալն մահակործան լինի :

Յաւագ խնամաբարութի , և բեղբէի , շուրաբ է 'ի
գործ արեւելի 'ի բիշաւած Բարբաթան արգանքի :

Դեղորէիցն այս բորբոքման պարտ է լինել այլ և այլ
բաւ այլեայլութե պատճառացն , յորոց յառաջ գայ :
Եթէ ենթակայն իցէ քաջառողջ կազմուածոց վիճակել ,
եթէ առատացեալ իցէ արեամբ , եթէ ախտակրեալ կինն
չիցէ յղի , և չիցէ չափազանց հոսեալ կամ կորուսեալ
զարիւնն , որպէս ստէպ պատահի զկնի վիժման կամ ան-
ցուցման զաւակի , յայնժամ պարտ է իսկ և իսկ երակ
հատանել 'ի բաղկէն , նկատեալ ևս 'ի խառնուածս , և
'ի սատուութի պատահարին : Իսկ եթէ ենթակայն իցէ
թուլակազմ , և փափկակեաց , եթէ խոշտանգանս սառ-
տիկ , և ձգտումն ջղաց կրեալ իցէ ախտաժեւեալ կինն
'ի Ժամանակի ծննդեան , եթէ զուգընթաց գտանին ընդ
ախտիս նշանքն մահաբեր տենդի , որ ասի 'ի Էպպոլեմէնէ .
վոզա , և եթէ մասն ազոխն մնացեալ իցէ 'ի ներքս յար-
գանդին , յայնժամ չէ՝ բնաւ օրէն երակ հատանել . այլ

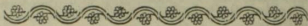
ստորտ է 'ի գործ արկանել զխմանիչ և զխաղաղիչ դե-
ղորայան, որպիսի են լինիմենթօ վճարմիլէ, և ձէթն ձի-
թոյ խառն ը սրիւրիթօ տի քօռնօ տի չէռվօի . զոր պարտ
է ստէպ ստէպ օծանել 'ի յայն մասն արգանդին, ուր
առաւել զգայ զցաւն :

Յոյժ օգտակար դեղ է ևս ֆօմէնթօ առնել 'ի կակ-
ղացուցիչ արմատոց և 'ի տերեւոց ջերմ ջրով, և անընդ-
հատ դնել 'ի վերայ նոյն մասին արգանդի : Նոյնպէս կա-
րի օգտակար և բարեգոյն վարկանիմք զգրեխն պատրաս-
տեալ կակղացուցիչ արմատովք և ծաղկամբք . ևն : Նւս
հայեցեալ 'ի պարագայս ցաւոյն՝ յաւելուէ 'ի վերայ մի
ամբողջ գլուխ բաբովէռօ, կամ 20 ջիթ լաւտանօ լի-
գուխօ : Նւ եթէ բորբոքումնս այս պատճառեալ իցէ
'ի հարուածոց կամ 'ի յանկմանէ 'ի վերայ որովայնի, և
կամ յարգեմանէ յաւելուածոց արգանդի, որք սովոր են
հոսիլ յետ որդեծնունն, յայնժամ արժան է ևս երակ
հատանել յոտիցն, և դնել տղրուկս 'ի վերայ բէռինէօ
անուանեալ մասին մարմնոյ, այսինքն ընդ սրբանն և ընդ
ամօթոյս :

Նալ եթէ բորբոքումնս այս 'ի վեր երևեալ իցէ յանձ-
կագոյն մասն արգանդի, յայնժամ պատշաճ է ֆօմէն-
թօ առնել նոյնպէս 'ի կակղացուցիչ նիւթոց և ջերմ
ջրով, և ստէպ ստէպ դնել 'ի վերայ փողոյն արգանդի :
Նոյնպէս գրեխն պարտի լինել կաղմեալ ջրովն մոլոշի,
տղոց, իւղով նշոյ, և մանանայիւ . զոր պարտ է 'ի վար
արկանել երկու անգամ յաւուրն, և առաւել յաճախա-
կի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ պնդութիւն որովայնի :
Բայց եթէ բորբոքումն սակաւ ինչ խաղաղեալ իցէ, յայն-
ժամ վասն առաւել խաղաղացուցանելոյ զայն՝ հարկ է
առ ժամանակ մի ձեռնարկել 'ի գործածութի նիւթօի,
'ի փոքր քանակէ . այսինքն 5 կամ 6 կշիւ ցորեանս՝ 'ի
մէջ միոյ սկահակ ջրոյ սամպուքօի կամ թիլէի, երէք կմ
չորս անգամ 'ի մէջ 24 ժամուց, մինչև ցերկու կամ ցե-
րիս աւուրս : Դարձեալ, 'ի գիպուածս՝ յորում ախտա-
կիրն կրէ զորովայնահոսութի ինչ թեթեւ, յայնժամ ոչ
է այնքան վտանգաւոր . և ոչ են պէտք դեղորէից, այլ
մանաւանդ յոլով անգամ լինի յոյժ օգտակար ինչ հո-
սումն . վասն որոյ և չէ պարտ փութով արգելուէլ զհո-
սումն, իսկ եթէ առաւելեալ սաստկասցի այն, և տկա-
րացի ախտակիրն երևեալպէս, յայնժամ ճահողագոյն
է 'ի գործ արկանել զէմու լսիօնէ արապիքա անուանեալ

դեղն, զորմէ խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի գիպուածս բորբոք ման կրծոց :

Իսկ եթէ բորբոքումնս այս ստատճառեալ իցէ յախտակցութէ փողոյ արդանդի, կամ 'ի մեռեալ զաւակէ, և կամ յաղտէ մնացելոյ յարդանդին, յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեթէ ինչ յետագայ եղանակաւ : Առ կէս ունկի՝ կօմմա առապիքա, և վեց ունկի՝ ջուր վարդի. հալեա՛ զխէժն 'ի մէջ նոյն վարդի ջրոյ, և քերմացո՛ սա. կաւ ինչ . և հեղ զգուշութիւն զայն փոքրիկ գրեթաւ ընդ ծննդական անդամն յարդանդն աստաղկրեալ կնոջ . և զայս պարտ է 'ի գործ արկանել երեք կամ չորս անգամ յաւուրն . առ 'ի մաքրել զարդանդն, և 'ի դուրս վանել զմեռեալ զաւակն և զմամն աղտի : Այլ եթէ գոյացեալ իցէ պալար ինչ կարծր, կամ խղիւսայթաւոր յարդանդի անդ, հարկ է յայնժամ զհետ երթալ կանոնի, և կառավարութե՛ն՝ զորոց խօսեցաք 'ի վեր անդր 'ի յօդ . ԺԳ :

Գ Լ ՈՒ Խ Գ.

Յաւաքս զանազան ԳԼՈՒԽԳ ԻՆԻՅ, որ առ 'ի ԳԼՈՒԽԳ :

Խթթա այսոքիկ ունին մեծագոյն իմն հաղորդակցութի, և նմանութի, եթէ 'ի նշանս, և եթէ 'ի կառավարութիւն ընդ ախտին որ ասի՝ ինքիսամնացիօնէ տէրս սթօմաքօ, և տէլ պասսօ վէնթուէ . այսինքն բորբոքումն սնամոքսի, և ստորին որովայնի, զորոց լիովին խօսեցաք վերագոյնդ : Եւ հասարակօրէն աստիցս այսոքիկ զուգընթաց գտանին պնդութի որովայնի, և ցաւ ինչ սուր, և խայթիլ 'ի փորոտիան, և յրնգերս . սմին իրի և պահած. քէ կառավարութիւն կաղկացուցիչս, լուծողականս, ևս ֆօմէնթօ ևն : Ունին զանազան անուանս ըստ այլեւայլութե ստատճառացն, յորոց 'ի վեր երևին և ծագին . այսպիսի ևն՝ քօլիքա վէնթօզա, պիլիօզա, խտերիքա, և նէոփօզա :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ա .

Յաւագոս ԺԺԺԺԺ ԻՄԺ ԺԺԺԺԺԺ ԻԻԻԻԻ, որ ԺԺԺԺԺ ԺԺԺԺԺԺ
 ԺԺԺԺԺԺԺԺ :

Լխոսս այս յառաջ գայ, և պատճառի 'ի վերոյ կմ
 'ի քամւոյ որ տարածանի 'ի փորտախն, և բազում ան-
 դամ ևս համընթաց գտանի ընդ ակախն, որ ասի քօլեքա
 սրազմօտեքա . այսինքն խիթ ցնցական :

Պաշտօն ԺԺԺԺԺ :

Լխոսս այս պատճառի յանչափ գործածութիւն տհաս
 պաղոց, և 'ի գժուարտնարսելի կերակրեղինաց, 'ի զօրա-
 ւոր քամւոյ, յարգելմանէ արտաշնչուն մարմնոյ, և 'ի
 ցրտոյ : Փափկակեաց և դիրդ անձինք են առաւելապէս
 ենթակայ ակտիս, սակս տկարագոյն լինելոյ մարտդական
 զօրութե նոցին :

Նշան ԺԺԺԺԺ :

Լխոսս այս ունի զսեպհական զիւր բնակարան 'ի տա-
 մոքան, և 'ի ստորին որովայնն և 'ի վշտացեալ մասունս .
 զոյդ ընդ իւր ունի միշտ զձգռտանս, և զձնշմունս ցա-
 ւալիս . և ակտաժետեալն զգայ 'ի փորի անդ իւրում
 զխրտմունս, և զձայն շնջմանց : Փութն կմ քամին, որ առ
 սակաւ սակաւ իբր աստիճանաւ տարածանի, ուռուցանէ
 զփորտախն, և ընդլայնէ զնոսա առաւել քան զսովորա-
 կան պայմանն . և սայ նոցա անկանիլ 'ի տկարութի : Այն
 փութ զգայունական է, մանաւանդ 'ի դիպուածն յո-
 րում 'ի վեր երևի 'ի ձախակողմեան սահմանն ակտնդա-
 նաց . քանզի եթէ ուշադիր որ լինի՝ զգայ, և լսէ զձայն
 նորա . հասարակքն է ուռուցեալ . իսկ՝ որովայնն է նոյն-
 պէս պտուցեալ, բայց կարծր է քան զայն, և հնչէ իբր
 զթմբուկ : Եւ երբեմն այնպիսի սաստկագոյն վիշտս յանձն
 կրէ, մինչ համարիլ նմա անկարանալ 'ի տեղալ այնմիկ,
 յորմէ և զհետ գայ գժուարութին 'ի շնչառութի, որ միշտ
 համընթաց լինի այսր տեսակի խթի :

Ախտակիրն հասարակօրէն դիւրանայ զինի փութս ար-
 ձակելոյ, եթէ 'ի վերուստ անախ, և եթէ 'ի ստորուստ .
 և ցաւն միանգամայն նուազի, և քամիքն 'ի միոյ փորո-

տեացն 'ի միւսն արձակին, մինչև արտաքս ելանեն. ընդ ախտիս երբեմն զուգակից լինին և յօրանջուսն և նոզ կանք, և քարտիալճիա, այսինքն խօթուծի ստամոքսի և սրտի, և կալուածք որովայնի: Զորժամ ցաւն արմատանայ և հաստատի 'ի մէջ նրբագոյն աղեացն, յայնժամ դժուարութի մեծ է զանազանել զխիժս զայս՝ յախտէն, որ ասի քառտիալճիա:

Յաւագն խնամապարտել է այս տիպի:

Զորժամ ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի փքալից հեղանիւթոց, 'ի տհաս մրգաց ևն, բարեգոյն դեղն 'ի սկզբան անդ երևման նշանացն է ըմպելն զսակաւ ինչ օղի, կամ զայլ ոգիաւոր հեղանիւթս ջերմարարս և օգտակարս: Ախտակիրն պարտի պահպանել զոտան ջերմագինս, զնելով 'ի ներքոյ ոտիցն կղմաւորս ջերմացեալս. նոյնպէս արժան է և 'ի վերայ ստամոքսի և որովայնի դնել զուխայս ջերմագինս: Այլև պարտ է ջերմ ձեռամբ, կամ ջերմացուցեալ չուխայիւ շփել 'ի վերայ ստամոքսի, և 'ի վերայ որովայնի. և 'ի ձեռն այսր շփման հասարակօրէն նպաստ ընծայի փարատման փքոյ, եթէ ստէպ ստէպ շփեսցի: Միայն 'ի դիպուածս այսր տեսակի խիժի, մարթ է 'ի գործ արկանել զիրս ջերմագինս, և զգեղորայս ջերմացուցիչս. որոց գործածութիւն համարիմք լինել բուժումն ախտիս: Իսկ եթէ հնացեալ իցէ խիժն, և գուցէ առիթ երկնչելոյ՝ թէ սկիզբն պարեալ իցէ 'ի նմա բորբոքումն ինչ 'ի փարտիսն, յայնժամ պարտ է դադարիլ 'ի գործածութիւն ջերմացուցիչ գեղորէից. և ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս և 'ի կառավարութիւն, զորս սովոր եմք 'ի կիր արկանել 'ի դիպուածս բորբոքման ստորին որովայնի, զորմէ խօսեցաք լիովին 'ի յօդ. ԺԹ:

Իբրև պատճառի ախտս այս յանմարտողութիւն, հասարակօրէն ապաքինի և փարատի ըստ ինքեան ճանապարհաւ փսխման կամ լուծողութիւն որովայնի. բայց փոյթ ունել պարտ է չլինել խափանարար այդպիսի հոսման, այլ մանաւանդ ընդ հակառակն պարտ է շարժել, և դիւրացուցանել զայն, առատօրէն տալով նմա ըմպել ջուրս ջերմս: Իսկ յորժամ բռնուին նշանաց դադարի, մարթ է տալ ախտակիրս մի տրամ ռապառապառօ, կամ զօրպիսի և իցէ այլ լուծողականս՝ որով 'ի դուրս վանին մեացորդքն անմարտողութիւն: Այլ եթէ պատճառի ախտս

այս 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւութենէ օտիցն, հասարակօրէն ապագիւնի և բուժի իսկ և իսկ գնէլով զտաւ և զսրունս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և տալով միանգամայն բմպէլ սակաւ ինչ սիւեռօ տի լաթթէն վինօզօ, կամ ավէնա աքուօզա, յաւելեալ 'ի վերայ սակաւ ինչ լիգուօս սրիթիթօզօ:

$$y = -\frac{1}{2}r^2 + \beta\bar{f} + \gamma f + \delta f^2 + \epsilon f^3 + \dots$$

Բնակիչք ազարակի և դաշտավայր տեղեաց՝ են յոյժ ենթակայ այսմիկ խժի. ամին իրի փոյթ ունել պարտ է նոցա իսկ և իսկ ՚ի զգաւ խոնաւութի ինչ ՚ի հանդերձս փոխել զայն. նոյնպէս պարտ է ըմպել սակաւ ինչ օղի կամ որպիսի և իցէ՝ ոգիաւոր հեղանիւթս զինի ուտելոյ զոհաս միրգս. բայց զայս պատուիրելով, ոչ գիտեմք սովորութի առնել զարբումն օղւոյ. այլ միայն յայդպիսի դիպուածս նեթ ՚ի կիր առնուլ զՅերմացուցիչ հեղանիւթս, որք են գեղ իմն առաւել օգտաւէտ և բարեգոյն. մի բաժակ ջուրն անանխոյ կամ կինամոնի խառնեալ ընդ սակաւ ինչ պղպեղի, ունի զնոյն ներգործուն օղւոյ. զոր պարտ է ՚ի գործ արկանել յամանս դիպուածս, նկատմամբ ՚ի պարագայս անձանց, յորս դտանի մեծ դաւարումն, և կծկումն, որք առաւել են ենթակայ այսմիկ տեսակի խժի:

307. 01. 2. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 8

ဒီကလေးက နာမည်ပေါ်မှာ ကိုယ်ကလေးကလေးနဲ့ ခေါ်ဝေါ်နေတာကို ချစ်နေတာပဲ။

Լիտա այս յառաջ դայ 'ի սաստիկ և 'ի դժնդակ իմն մաղձէ, որ վրդովէ, և զայրացուցանէ զաղիս և զփոքոտիս, մանաւանդ 'ի տուօտէնում՝ անուանեալ աղիքն, որ է սկիզբն աղեաց: Սաէս և յաճախակի տիրապետէ 'ի հասակի երիտասարդուն, յորում վիճակեալ է մարդ զօրաւոր և քաջէս իմն խառնուածոց: Երբեմն ախտս այս 'ի վերայ հասանէ զկնի ըմպելոյ Զուր ցուրտ յանշափս՝ յամառնային եղանակի. և կամ յո՛ւ և իցէ պահու, յորում շնչառութիւն արգելական լինի վասն իրիք պատճառի:

Նշանք տիրի :

Լխտիս այսմիկ զուգընթաց լինի ցաւ իմն սրագոյն
դէպ 'ի մասունս, որ ասի՝ ուէճիօնէ օմպէլիքալէ, այսինքն
կողմն պորտոյ : Ախտակիրն կրէ զծարաւ իմն բորբոքեալ,
և հասարակօրէն որովայնն լինի փակեալ և անդագոյն .
բայց ոչ որպէս 'ի դիպուածս բորբոքման ստորին որովայ-
նի : Զարկ բազկերակին հարկանէ ստէպ ստէպ, և բա-
զում անգամ մանր . բայց ոչ բնաւ կարծր և խիտ :
Ախտակիրն ունի զվիշտս և զտագնապ մեծ, և ձայնն լի
նի կերկերեալ և արգելեալ . փսիսէ զմաղձս քերմս, դեղ-
նագոյնս, և դառնագինս . և զկնի փսխմանն երևի թէ
գիւրանայ փոքր ինչ, բայց խիթն կամ ցաւն մնայ տակա-
ւին յառաջին սահման սասակունն, և ախտն երթալով
արմատանայ, և արամագրութիւն առ փսխումն առաւել
աճի, և երբեմն գրեթէ յարատեւալ մնայ 'ի փսխմանն .
շարժումն և գրգռումն փորոտեացն լինի այնքան այլա-
լեալ, և փոխեալ, մինչև համարիլ 'ի նշանացս, եթէ
սկիզբն արարեալ իցէ ախտն ասացեալ բասիօնէ իլիա-
քա, այսինքն խիթ փաթոյթ աղեաց : Ախտս այս քա-
ջայայտ ճանաչի ևս 'ի դառնութիւն բերանոյ, 'ի սաստիկ
ջերմութիւն ներքին մասանց : Խիթն երբեմն լինի հատա-
տուն, և երբեմն փոփոխական, երբեմն ելանէ 'ի պորան,
երբեմն 'ի քամակն, և երբեմն ևս 'ի ստամոքսն : Մեծա-
դոյն մասն յախտաժեւեղոց տագնապին այնպիսի իմն
ցաւով, որով համարին զանձինս պրկեալ չուանաւ, և
նուաճեալ : Մէզն լինի կարմրագոյն և սակաւ քանակու-
թիւ ելանէ . այդ օրինակ նշանաց երբեմն զհետ գոյ ախտն
ասացեալ իթէռիցիա, որ է դալուկն :

Յաշակո խնամաբարութիւն տիրի :

Եթէ ցաւակիրն իցէ երիտասարդ, և քաջ զօրեղ բը-
նութե վիճակեալ, եթէ զարկ բազկին իցէ լի, և արագ
պարտ է երակ հատանել, և գրեխ տալ, և առատօրէն
լմպել սիէռօ տի լաթթէ քիարիֆիլքաթօ . կամ քռէմօ-
ռէ աքուօզօ տի ալէնա, խառն ընդ սուքօ տի չէտօփ,
կամ ընդ քռէմօռէ տի թառթառօ : Պարտ է տալ սա-
կաւ ինչ արգանակ մնոյ կամ հաւու, հալեալ 'ի նմա
դոյզն ինչ մանանայ . և ևս պարտ է առնել տէքօցիօնէ
տի թամառինտի, և այլ կակղացուցիչ իրաց : Գրեխն

լիցի պատրաստեալ 'ի կակղացուցիչ արմատոց և 'ի տե-
րևոց , և 'ի սերմանէ կտաւատի , յաւելեալ 'ի նա և ըզ-
ձէթն ձիթենեաց : Այլև պարտ է զլուխայս ջերմ ջրով
թացեալ ստէպ ստէպ դնել 'ի վերայ որովայնի : Իսկ եթէ
չօգտիցի ինչ յայտմանէ , հարկ է յայնժամ զախտակիրն
մուծանել 'ի բաղանիս մինչ ցկուրծս , ընկողմանեալ 'ի
մէջ ջրոյ :

'ի գիպուածս յայս կարի դժուարին իմն է դադա-
րին փոխման . վասն որոյ պարտ է տալ հիւանդին զջուրն
հացի կամ անանխոյ , կամ երիցկի , և կամ մէլիստէի .
որք եթէ յանօգուտս ելանեն , հարկ է յայնժամ տալ
բօցիօնէ սալինա , յորոյ վերայ մարթ է յաւելուլ քանի
ինչ կաթիլ լաւտանօ լիգուիտօ , և ստէպ ստէպ կրկնել
ըստ պահանջման հարկի : Դարձեալ , յոյժ պտտչաճ է
թիւրակէսիւ սպեղանի առնել և դնել 'ի վերայ կրծոցն .
այլ ևս ստէպ ստէպ գրեիս տալ թիւրակէսիւ , կի՞ լաւ-
տանօ լիգուիտօիւ :

Դարձեալ , մարթ է ևս 'ի գործ արկանել զգիտոր
անուանեալ պտուղն : Չայս եթէ կամիս առնել , արկ ըզ-
խոռոր փոշի պտղոյս ըստ կշռոյ երեսուն տրամոյ 'ի յեր-
կու լիար եռացեալ ջրոյ . զկնի քսաննչորս ժամուց՝ հնդ
զգուշութի զհեղուկն յայլ ապակի անօթ , այնպէս՝ զի
մի խառնեացի մրուրն ընդ պայծառ հեղանիւթոյն . և
սուր ըմպել ախտակրին երեք կի՞ չորս անգամ յաւուրն՝
զկշիռ երեք տրամոյ , կամ լաւ ևս ասել , զգրգալ մի սե-
ղանոյ :

Հնար և իւրաքանչիւր 'ի գործ արկանելի 'ի Դիպա-
միտի :

'Երբ , որք ստէպ ստէպ զփորձ առնուն այսր ախտի ,
պարտին ուտել յոյժ սակաւ միս . և պարտին սնուցանել
զինքեանս թեթեւ և զօրացուցիչ կերակրեղինօք : Այլև
պարտին երբեմն երբեմն 'ի գործ արկանել փոքր ինչ ֆիօր
տի թառթառօ , և թամարինտի , և կամ զայլ որպիսի և
իյէ կակղացուցիչս , և զփացուցիչս :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յաղագս ակարի , որ ասի ԺԵԼԻԿԱ ԻՍԼԵՒԻԿԱ . այսինքն խի՛ն
արգանդեան :

Ախտս այս , որսկէս զփորձ առեալ եմք և տեսանեմք ,
է խի՛թ իմն սեպհական 'ի սեռս կանանց , որ բազում
անգամ միջահատեալ դադարի . և առանց իրիք պատ-
ճառի՝ դարձեալ դառնայ միւսանգամ : Կանայք , որք
փափուկ , թոյլ և քնքուշ , և մաղասոտ իմն խառնուա-
ծոյ են վիճակեալ , են առաւել ենթակայ այսմիկ ախտի :
Եւ ևս կանայք , որք կրեալ են զախտն , որ կոչի մալ
նէսվօզօ , այսինքն ջղացաւութի . այլ ևս նոքա , որք զան-
տանելի վիշտս և նեղութիս կրեն յերկունս ծննդեան ,
նոյնպէս են ենթակայ այսմիկ ախտի :

Նշանք ակարի :

Ախտս այս բազում նմանուիս ունի ընդ վերոյիշեալ
ախտին , որ ասի խի՛թ մաղձային : Միշտ զուգակից իւր
ունի զործումն , և զսուր իմն ցաւ 'ի կողմանսն ստամոք-
սի . յորժամ կինն ախտակրեալ անկանի յախտս յայս ,
հասարակօրէն գոյնն լինի կարմրերանգ , կրէ մեծ ամ-
բոխմունս , և սաստիկ անձկութիս . և զշունչն առնու
մեծաւ դժուարութե . ցաւն ոչ լինի բնաւ հաստատուն ,
այլ երբեմն յայս մասն , և երբեմն յայլ մասունս որովայ-
նի թափառական : Երբեմն ցաւս այս դադարի իբր հնգե-
տասան օր , կամ երիս շաբաթս . բայց յետ այնորիկ ա-
ռաւելութոյն իմն սաստկութե վերադառնայ միւսանգամ :
Այսոքիկ են նշանք , 'ի ձեռն որոց մարթ է մասնաւորա-
պէս գուշակել զախտս զայս . թէպէտ և երբեմն զուգ-
ընթաց լինին ևս 'ի դիպուածս ախտի դալկան . բայց
յայնժամ հասարակօրէն 'ի սակաւ ինչ աւուրս ինքնին
փարատին : Այլ այս իսկ է չարն առաւել մեծագոյն և
անտանելի , զի ախտս այս յետ միանգամ բուժելոյ՝ 'ի
գոյզն ինչ անկարգութե և անզգուշութե անդրէն վերա-
դառնայ :

Յաղագս խնամաստարութե ախարիս :

'Ի դիպուածս ախարիս՝ ամենայն լուծողական և փրկողական դեղորայքն են յոյժ վնասաբերք . վասն որոյ պարտ է արգելուլ զգործածութի այնր ամենայնի , որք ուժաթափ առնեն , և կործանեալ տապաստ արկանեն զախտագնեալ կանայս : Իսկ եթէ փսխումն կմ ործումն ինքնին բնութք շարժի և գրգռի , յայնժամ պարտ է օտալ գաղջ ջուր , կամ թեթեւ իմն բօսսէթ առ 'ի մաքրել զստամոքսն . և յետ այնորիկ հարկ է ևս տալ 15 կամ 20 և կամ 25 կաթիլ լաւտանօ լիգուլիտօ՝ բաժակ մի ջրով կինամոնի . զոր պարտ է վերակրկնել 'ի տասն , և յերկոտասան ժամն միանգամ , մինչև ցածուցանել , և խաղաղել նշանացն :

Դարձեալ , 'ի վեց ժամու միանգամ մարթ է տալ չորս կամ հինգ հատ հապ , որ ասի բիլշէ ֆէթիտէ . և իսկ և իսկ զկնի բաժակ մի արգանակի բուլէճճիօ անուանեալ խոտոյ : Իսկ եթէ ասացեալ հապն երկի կարի անախորժելի , որպէս պատահի երբեմն , յայնժամ պարտ է 'ի վերայ յաւելուլ վերոյիշեալ արգանակի սկահակ մի թինթուռայ քասթօռէօ , կամ 30 շիթս պալսամօ տի բէռու , փշրեալ 'ի վերայ ևս սակաւ ինչ շաքար . մարթ է ևս 'ի գործ արկանել էմբիասթռօ անթիսթէռիքօ , որ ևս մեծապէս ներգործէ և օգտէ : 'Ի սեռս արանց սեւամաղձոտքն են առաւել ենթակայ ցաւոցն , որք ունին մեծ նմանութի խթի արգանդի . վասն որոյ զոր ինչ միանգամ ցայս վայր 'ի յօդուածս յայս խօսեցաք , պատշաճի ևս 'ի դիպուածս ախարի՝ որ կոչի քօլիքա իբօքօնտուիաքա , այսինքն խիթ ախոնդական :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յաղագս ախարի , որ ասի քօլիքա նեոլօզա . այսինքն խիթ ջղային :

Վանքագործքն , քարագործքն , հիմնադիրքն ևն , են առաւել ենթակայ այսմ ախարի : Հասարակ է ախտս այս 'ի գաւառս անգղիոյ և գաղղիոյ , ուրանօր յաճախ 'ի գործածեն զըմպելին կոչեցեալ սիտռօ (որ է ազգ ինչ ցքւոյ կաղմէլ 'ի հիւթոց խնձորոյ , կմ տանձի ,) և թուի թէ յառաջ գայ ախտս այս 'ի գործածութէ արճճեայ

անթիւնն որով պատրաստեն զհեղանիւթս զայս : Դարձեալ, յոյժ յաճախ է յարեմոեան սահմանն հնդկաստանի . ուր և անուանեն զախոս զայս քօլբա սէքքա, որ թարգմանի խիթ չոր :

Նշանք տիպի :

Օ ուղբն թաց լինի ընդ ախտիս ցաւ իմն որովայնի, անհանգստուի, ցնցումն մկանանց, պնդուի որովայնի, ցաւ ստամոքսի, ժայթքումն, դեղնութիւն երեսաց, ևն : Ախտակիրն զփորձ առնու մեծի տրամուծն, և սաստիկ ծանրուեալ զլից . ունի զայս մթաղնեալս, և երբեմն իսկ ուշագնաց լինի : Զաւն որովայնի իսկ և իսկ աճիլ սկսանի, և հաստատի ի կողմն պորտոյ, որ լինի յոյժ փոսացեալ և ի ներքս մխեալ : Երբեմն այնքան սաստկանայ ցաւն, մինչև ախտակիրն անկեալ ի մահին աղաղակ բառնայ, և գոչէ բարձրաձայն : Եւ յայդպիսի դիպում թուի ի ձեռն դժնդակ անձկութեանս և տառապանացս նուազիլ ցաւոյն : Մէջն և պէտքն որովայնի լինին արգելական, և համարի թէ չըջան երաստանի փակեալ կոյ կարկամութիւն ջրաց : Զարկ բաղկին վրիպեալ զարտուղի ի բնական ընթացիցն, և լինի այլազան, և եթէ չմատուցանի փութապէս նպաստ, և խնամատարութիւն տառապանաց ախտակիրն, բազումք ի նոցանէ լինին անդամալոյծ, և մատուցին ձեռաց ամփոփեալ կորանան :

Այդպիսի երկրորդական պատահալքքաջայայտ ցուցանեն զփոխումն հիւանդութեան ախտակրիս, և երբեմն յորժամ ախտն զայրանայ, ախտաժեւեալն մահակործան լինի զարհուրելի և անըմբերելի ցաւովք : Այս աեսակ խիթի պատճառէ ցաւս յոյժ դժնդակս առաւելքան զայլ ամենայն խիթս փորոտեացն, և յարատեւալ մնայ ընդ երկար ժամանակս : Ականատես եղէ յարատեւնալոյ ցաւոյ ախտիս մինչև ցութ և ցտանն օր, հանդերձ դժնեայ իմն խստութիւն որովայնի, որով արդելոյք և խափանէր զամենայն նպաստս և ներգործութիւն դեղորէից, և ի վախճանի զերծաւ անշնաս : Բայց հասարակօրէն ախտս այս ուժաթմափ առնէ զախտակիրն, և լքեալ թողու զնա սովորաբար անդամալոյծ :

Խնամադարձութիւն և շէշտայտ անգիտ :

Բնդհանուր և հասարակ կառավարութիւն այսր անտի համաձայնի, և մերձ է կառավարութեան անտի որ կոչի՝ բաստիօնէ իլիաքա, այսինքն խիթ փաթոյթ անուանեալ աղեաց : Բայց զայն կառավարութիւն և եթ անբաւական համարիմք 'ի պատճառել զառողջութիւն . վասն որոյ հարկաւոր դատիմք ևս սահեցուցանել զորովայնն սոսկապէս 'ի ձեռն անորժական և մեղկ լուծողականաց, այլ միան դամայն նպաստամատոյց լինել ներգործութեան այսոցիկ լուծողականաց 'ի ձեռն գրեխաց՝ յօրինելոց ձիթով, և խոտեղինօք . ևն :

'Ի դիպուածս անտիս ունի մասնաւոր ներգործութիւն գեղս այս, այսինքն օլիօ ան քասթօնէօն . զոր պարտ է 'ի գործ արկանել մինչև ցերիս օնձայս, այսինքն ունկիս : Իսկ 'ի գրեխն մինչև ցճինգ կամ ցվեց ունկիս : Գատաւ մէ տէլէ պառպատի է նոյնպէս գեղ իմն կարի աղիւ և գործունեայ նկատմամբ անտիս, զոր մարթ է 'ի գործ արկանել երկու տրամ, երկցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել, եթէ տանիցի ստամոքսն : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից չլինիցի հնարաւոր բուժումն անտիս, յայնժամ պարտ է 'ի վար արկանել զյետագայ կառավարութիւնս : Կախ հարկ է գրեխ տալ անտակրին բաւականաչափ մաքուր և ալնիւ գինով, և ձիթով ընկուղի խառնելով ընդ իրեարս, և զինի երկու կամ երեք ժամու պատրաստեալ զայլ իմն գրեխ հետագայ եղանակաւ :

Առ երկու տրամ սէնա մաքուր, մի ունկի՝ էլէթթառիօ անալիէնիքօ, կէս ունկի՝ պէնէտէթթօ լուսասթիօ, երկու ունկի՝ մէլ մէռքուռիալէ, կամ հիւթն միոյ դօլլօ գուլինթիտայի, եռացո՝ զամենայն 'ի միատին ջրով, և 'ի գործ արկ . և զինի ներգործութեն գրեխի, կրկնեալ միւսանգամ զվերոյիշեալ գինին, և զձէթն, և 'ի հետագայ աւուրն տուր ըմպել անտակրին երիս կամ չորս կշիւ ցորեան թառթառօ էմէթիքօ առ 'ի փախել . և իսկ և իսկ զինի ներգործելոյ փախողականիս՝ տուր նմա մի տրամ թիւրակէս, որ այն ինքն է թրիախ, խառնեալ մի կաթիլ լաւտանօ լիգուրաօ : Իսկ յաւուրն երրորդի վերջապիս 'ի գործ արկանին գրեխն և փախողականն :

'Ի չորրորդում աւուր պարտ է լուծողականս պատրաստել հետագայ գեղորէիք : Առ սէնա, թամարինախ, սալ տէքսօն և սալ ան թառթառօ յիւրաքանչիւրոցն

մէն մի ունկի, եւ այս զամենայն երկու լիտր հասարակ ջրով. և յաւել 'ի վերայ կէս էլէթթուառիօ տիաֆէնիքօ, և նոյնչափ շիօբբօ տի ռանօ. տուր ընդ առաւօտն ըմպել արտակրին յիւրաքանչիւր երէք ժամու բաժակ մի կամ երկու զկնի բաժակի: Դարձեալ, յաւել 'ի վերայ վերոյիշեալ գեղորեիցս կէս տրամ թիւրակէս, և մի շիթ լաւտանօ լիգուիտօ, և տուր յերեկոյս ըմպել:

Դարձեալ, մարթ է պատրաստել գեղ իմն քրտնաբեր յետագայ եղանակաւ: Ան երէք ունկի ռատիչէ տի սաւ սաբառիլիս, մի ունկի՝ լէնէօ կուվաւքօ, կամ սասաֆիռաս, երէք ունկի՝ պառտանա, և նոյնչափ՝ ռատիչէ տի սգուինա. թրմեա զամենայն 'ի մէջ միոյ հողեղէն աւնօթոյ, մինչև ցերկոտատան ժամ, բաւականչափ ջրով. և թող եռալ մինչև ցապառիլ միոյ մասին ջրոյ՝ յերկջ մասնց անտի, և մնալ երկու մասն, և 'ի ցերեկի տուր ըմպել արտակրին առատ առատ բաժակաւ: Իսկ 'ի գլխովին ուժածափ լինել արտակրին, պարտ է պատրաստել գեղ իմն, որ ասի բօցիօնէ քօռախալէ. որոյ կերպն լինի այսպէս: Ան մի ունկի՝ ագուա տի մէլիսէ, նոյնչափ՝ ագուա տի քառօ սանգօ, երէք տրամ՝ ագուա տի թռէնօչէ. նոյնչափ՝ քօնֆէցիօնէ ճիւղէնթինա. և մի ունկի՝ շիօբբօ կառօֆանի. խառնեա զամենայն, և յամենայնուր ժամու մի հասարակ դրգալիւ 'ի գործ արկ: Իսկ եթէ 'ի վերայ այսոցիկ ամենայնի, մնայցէ խիթն արտակրին տակաւին միօրինակ, յայնժամ պարտ է վերստին ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի վերողրեալ լուծողականաց ըստ տանելոյ կարողութի, և զօրուէ հիւանդին:

'ի գիպուածս արտիս չէ բնաւ օրէն երակ հատանել. բայց եթէ յորժամ նշանքն լինին առաւել սաստիկ, և հասանեն 'ի բարձրագոյն աստիճան ուղերձման, և ձգտման: Բայց եթէ զկնի բուժման արտիս տակաւին մնայ անզօր և ակար, յայնժամ պարտ է շարժումն առնել, հեծեալ 'ի ձիս կամ 'ի ջորիս, և 'ի գործ արկանել զքինա քինա, ինքուզիօնէ արարեալ 'ի մէջ գինւոյ կմ ջրոյ: Իսկ եթէ արտան ապաքինի, բայց արտաժետեալն մնայ անգամալոյծ, յայնժամ առաւել պաշտաճաւոր գեղն է ագուա տի պաթհ. որ է ազգ ինչ հանքային ջրոյ՝ բղխեալ 'ի գաշտէ իմէքէ անզղիացւոց, կամ 'ի պաթհ անուանեալ գաւառէն. որ յայն սակս կոչեցաւ ագուա տի պաթհ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Յուշփս սաստիկ հոսման Բիւի : Եւ աւի Գիւղի :

Լիստս այս՝ է սաստկագոյն և յաճախակի հասումն միջի : յերկտասարգս ուր ուրեմն է պատահական . իսկ 'ի ծերունիս ստէպ, և յոյժ ընտանեկան, մանաւանդ այնոցիկ, որք զբաղեալ կան յաշխատանս տարժանաւորս, և որք յերկտասարգութե հասակին 'ի գործ արկանելին առատօրէն զըմպելիս սաստկագոյնս :

Յուշփս պարճաւոր սաստիկօյն հոսման Բիւի :

Լիստս այս հասարակօրէն յառաջ գայ 'ի սուր ինչ հիւանդութի, 'ի տենդից, և յանշափապէս լուծողականութի : Մարմի ևս պատահիլ 'ի սաստիկ աշխատանաց, 'ի կրից, յերկար ճանապարհաց, և յընդերկար ձիավարուէ, 'ի բարձմանէ ծանրագոյն իրաց, 'ի յուժգին և 'ի զայրացուցիչ հեղանիւթոց, և 'ի գեղորեից . որովիս են թինթուռա տի քանթառեղէ, սրիւթիթօ տի թռէմէնթինա ևն : Եւ ևս սովորաբար յառաջ գայ յերկարատե գործածութի հանքային ջրոց . վասն որոյ ըզգուշանալ պարտ է 'ի յաճախակի և յառատօրէն գործածութի այսպիսի ջրոց . ապա թէ ոչ՝ փոխանակ օգտի նշատաբերք լինին : Հուսկ յետոյ, ախտիս այսմիկ մարթ է յառաջ գալ 'ի թուլութի ներքին գործարանաց միզարանի, 'ի թթուութի ինչ, որ սաստկապէս զայրացուցանէ զերիկամունս, և 'ի հոսմանէ ինչ արեան :

Նշանս Գիւղի :

Ի գիպուածս ախտիս մէղն լինի բազմաչափ քան զհեղանիւթ ըմպելիսն, զոր 'ի գործ արկանէ ախտակիրն . և լինի մաքուր ջինջ, և գեղնագոյն . և հոսանս է այնքան գարշելի . ախտակիրն ունի զծարաւ ինչ յարատե, ևս սակաւ ինչ տենդ . բերանն լինի չորագոյն, և ստէպ թքանէ . ուժաթափ լինի գլխովին, կուռւսանէ զախորժակն խոպառ, և այնքան հիւժեալ մա-

չեալ վատանայ, մինչև համարի ախտակիրն չունել ինչ մարմինս, բայց և թէ զմոր թն և զոսկերս: Զայս զբերում թիւն ինչ ՚ի մեջ փորձուեացն և ուսնուն ոտքն, և մեջքն: ՚Ի սկզբան անդ հիւանդութե ախտակիրն ոչ ինչ, կամ յոյժ սակաւ կրէ անհամդատութիւնս. բայց ոչ է յարաւսն. քանզի իսկ և իսկ կորուսանէ զախորժակն, և զայս զբերում թի ինչ թեթեւագոյն, և զպնդութի որովայնի:

Ախտա այս 'ի սկզբան իւրում գիւրին է յապաքինու-
թիւն. բայց թէ առ ժամանակ ինչ յամենայն, ապաքինու-
թիւն լինի յոյժ գթութիւն: Ոչ է մարթ բնաւ յուսադիր
լինել 'ի բուժել, և յառողջութիւն պատասպարել զձերու-
նիս, և զարքիսս ըմբռնեալս յախտն յայսմանէ:

$$B = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 5 \\ 3 & 4 & 5 & 6 \\ 4 & 5 & 6 & 7 \end{bmatrix}$$

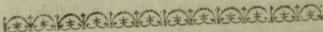
Լխորժեկի և մեղմագոյն լուծողականքն 'ի գիպուածս ախտիս լինին յոյժ շահաբեր, եթէ ախտակիրն չիցէ կարի ուժաթափ լեալ յերկարատևութէ ախտին . ուսպառ պառօն, և սէմէն քառասամօնն տրորեալ 'ի մէջ գինեոյ տուր 'ի գործ արկանեւ, մինչև ցլարծումն կամ ցկակ-դումն որովայնի . և անմիջապէս զկնի այսորիկ պարտ է ախտակիրն 'ի գործ արկանեւ զգեղս պնդացուցիչս և դո-րացուցիչս . վասն որոյ պարտ է տալ յաւուրն չորս ան-գամ, կմ' և ս առաւել' եթէ տանի ստամոքսն, կէս տրամ զյետագայ փոշին, որ կոչի' բօլլէռէ տ' էլլէցիօ : Ա'ս ալումէ և քաթէքու' յիւրաքանչիւրոցն հասաստաշափ մասունս, և հալեալ 'ի մէջ քուրայի, մանրեալ զերկոտին 'ի միասին . և 'ի գործ արկ յիւրաքանչիւր անգամն 'ի մէջ միոյ բաժակի թինթուռա տի ուղէի, որ է ոգի վարդի :

Իսկ եթէ ստամբքսն ոչ կարիցէ տանել առանձին ըզ-
վերոյնէալ նիւթսն, յայնժամ պարտ է առնուլ սիւսօ
տի լաթթէ ալուսինօզօ, և ՚ի գործ արկանել չորս ուն-
կիս՝ յերկս անգամս յաւուրն. զոր մարթ է պատրաստել
հետագայ եղանակաւ: Առ չորս լիտր կաթն թարմ. և
երեք տրամ ալումէ, որ է՝ պաղլէղ. գիր զկաթն ՚ի վերայ
մեղմադոյն հրոյ, և եռացն. և իբրև սկսանի կաթն թանձ
րանալ՝ արկ ՚ի վերայ զպաղլէղն: Դարձեալ, ՚ի զիպուածս
ախտիս են օգտակարք սեղմիչ գեղորոյքն, որպիսի են՝
տասն կամ 12 շիթք լաւտանօ լիգուխոօ ՚ի մէջ միոյ
բաժակի հասարակ ջրոյ երկու անգամ յաւուրն: Իսկ օգ-
տակարագոյն և բարւոք ևս է գործածութիւնն քի-
նա քինայի փոշի արարեալ, և տրորեալ ՚ի մէջ միոյ բա-

Ժակի աղնուագոյն գինւոյ, և 'ի կիր արկանել երիս ուն-
գամ յաւուրն • քայց յարմարագոյն, և արորժեւագոյն
ևս լինի եթէ յաւելի 'ի վերայ 15 կամ 20 կաթիլ էլիս-
տիռէ ար վիթռիօլ :

Յաւագոյն Իստաւարանէն, որոն առ Կերակուրն :

Պարտ է արդելուլ նախ քան զամենայն 'ի զիպուածս
ախտիս՝ զայն ամենայն որ կարեն զայրացուցանել զգոր-
ծարանս միզարանի, և խանդարել զհառնուածս : Եթէ
ծարան չիցէ այնքան սաստիկ, պարտ է արտակրիս ապ-
րիւ չորագոյն կերակրեղինօք • որպիսի են բրինձ, տալեք
խառն ընդ կաթին, խեցգետին, ոսորէ ևն : Չսաստիկ
ծարան մարթ է չիջուցանել 'ի գործ արկանելով զմուրն
կրոյ, խառն ընդ կեղեւոյ կաղնւոյ : Տէքօթթօ պիանքօ,
հալեալ 'ի մէջ նորա զիւէժն ձկան, լինի յարմարագոյն
ինչ ըմպելի 'ի զիպուածս ախտիս : Նոյնպէս պարտ է ար-
տակրին առնել չափաւոր շարժմունս առանց խոնջելոյ •
ևս պարտ է նստիլ և քուն լինել 'ի վերայ միոյ կարծրա-
գոյն և պնդագոյն մահճի • քանզի փափուկ և կակղագոյն
մահճիքն են յոյժ փնտաակար երկամանց : Նոյնպէս ցուրտ
և խոնաւ օդքն ոչ սակաւ փնտս ընծայեն արտակրիս :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

Յաւագոյն Իստի, որ առ Կերակուրն, այնինչ
անժամանակին Իստ անժամանակին միշտ :

Սյս է արտ իմն, որում անձինք աշխատաւորք են
յոյժ Ենթակայ զկնի անցանելոյ զափ հասակի ամոց • և
արտս այս տարբերի ներքսապէս 'ի վերոյիշեալ ախտէն
ախտակեթէ, ըստ որում 'ի զիպուածս յայս մեզն հոփ
յոյժ յակամայս, և չիթ առ չիթ • և ոչ առատօրէն՝ որ
պէս 'ի զիպուածն վերոգրեալ ախտի : Ախտս այս առա-
ւել տառապեցուցիչ է՝ քան որոգայթմաւոր • Ենթակայք
այսր ախտի հասարակօրէն են երիտասարդք և ծերունիք,
կանայք 'ի Ժամանակի յոլութե, և ևս եթէ կրեալ իցեն
զաշխատելի ծնունդս, և վարեալ իցեն զանկանոն վարս :

Յաւագիւն զարմարանիւնքն Բաբելոնի :

Եւ իստ այս յառաջ զայն ի Թուրուծէ փամփոշոյ , և սովորաբար ի բարալիզիւնէ , այսինքն ի լուծուէ կամ ի գօտուծէ այսր գործարանի : Արեւ պատճառիլ երբեմն ևս ի միմանէ , ի հարուածոց , ի տարժանաւոր ծննդոց , և յայլ ինչ պատահարաց , ի ջերմատէ , յերկար գործածուէ զայրացուցիչ ինչ գեղորէից , որք մնալով ի մէջ փամփոշի մնասաբեր լինին :

Դարձեալ , պատճառի ախտս այս ի տկարութէ կաշմուածոց և գործարանաց , որպէս ի մանկուծն , ի ծերութեան և ի փափկակեաց անձինս . ևս ի նեղութենէ ինչ , զոր կրեն մկանքն փամփոշոյ . որպէս պատահի բազում անգամ յարուեստն քարագործութեան , և ի տաժանաւոր ծննդեան : Հուսկ յետոյ պատճառի ևս ի քարէ ինչ գոյացելոյ ի մէջ միջարանի , յուռուցէ ինչ ի վեր երևելոյ ի մօտաւոր մասունս փամփոշոյ . երբեմն ևս յանկանոն գործածուէ ջրոյ կամ յայլ ինչ հեղանիւթ ըմպելեաց , ի վախճան ամենայնի , ի դարչ ջանկութէ , կամ ի վաշտառութենէ :

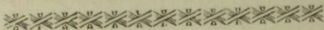
Յաւագիւն ինքնաբարձութենէ , և բեղբէից Բաբելոնի :

Եւ իստ այս է անբուժելի ի զառամեալս , և ոչ է մարթ ի գործ արկանել առ նոսա գեղորայս ինչ , բայց եթէ գնել ի վերայ փամփոշոյ էմբիասթոս քոօօպօռանթէ , և պնդակաղմ ինչ գօտուով պնդել շուրջ զերիկամամբք նոցին , և կանոնադրել զկերակուրս սնուցողականս , և զգինի աղնիւ , և չափաւոր ինչ շարժութիւն , և զայլ առջին նման յարմար կառավարութիւնս :

Իսկ ի մանկուծն ախտս այս յառաջ զայն ի տկարութէ , և պատշաճաւոր գեղն է բօլվէռէ տի սօսփո , այսինքն փոշի մկան , կամ մուկն խորովեալ ի շամփուրի , և կամ այլ այսպիսի գեղորայք . քանզի ախտս այս Թեպէտ ի մանկուծն ըստ ինքեան է բուժելի , բայց նպատաւորութիւն ևս այսպիսի գեղորէից ոչ է վայրապար : Եւ ժուժութիւն կամ անժուժկալութիւն միզի , եթէ իցէ յառաջ եկեալ ի քարէ ինչ գոյացելոյ ի փամփուշտն , և ասորքիննի ըստ եղանակին , զորմէ խօսեսցուք ի տեղւոյ լարում : Եթէ պատճառի ի խննելութէ և ի խառնա-

կուժենէ ընդ կանայս, և իբր անբուժելի, մանաւանդ եթէ իցէ հնացեալ:

Իսկ 'ի զիպուածս, յորում յառաջ գայ անաս այս 'ի լուծութի կամ 'ի դօսութի փամփշտոյ, յայնժամ զգեղն տես 'ի գլ'. Ժե. 'ի վերայ անգամալուծութի: Իսկ յորժամ փամփշտալուծութիս այս պատճառի յուսուցէ ինչ, կամ յիջուածոց իջելոց 'ի մերձագիր մասունս փամփշտոյ, յայնժամ գեղն և վէշիքաթօռիօ, զոր պարտ է գնել 'ի մէջքն, և դարմանել քանի ինչ շարաթս, մինչև փաշտոնացի փամփշտալուծութիւնն, և յետ այնորից պարտ է 'ի գործ արկանել փոխանակ վէշիքաթօռիօի զյետս գայ օժանելիս: Առ մի ունկի՝ օլիօ տի ռութմ, երկու արամ ունկվէնթում նէսվինում, և երեսուն շի՛յս օլիօ տի էսանցիալէ տի թէնէպէնթինօ: Այսու օժանելեալս պարտ է յաւարն բազում անգամ չփել զայն մասն, յորոյ վերայ եգեալ էր վէշիքաթօռիօն, ևս զայլ մերձաւոր մասունս: Անժուժութի միզի, որ հասարակօրէն զուգընթաց լինի ընդ փորհարութի և որովայնահոսուն, ոչ ունի պէտս մասնաւոր ինչ գեղորէից, այլ ապաքինի և բուժի 'ի դադարիլ անդ լուծողականութի որովայնի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ:

Յաւագ անդաւնէան, իմ փաշտէլաւն:

Լրդեղականութի միզի, որ ըստ բժշկաց կոչի՝ սօրբոէսսիօնէ տ՝ օռինա, կամ խքուռիա, յերկուս բաժանի, 'ի ռէնալէ, և 'ի վէշիքալէ, այսինքն յերկամնական, և 'ի փամփշտական. երկամնականն կոչի՝ սօրբոէսսիօնէ տ՝ օռինա, կամ խքուռիա. իսկ փամփշտականն անուանի հասարակօրէն՝ ռիթէնցիօնէ տ՝ օռինա. իսկ առ մեզ երկաքանչիւրն կոչի՝ անմիզութի, կամ միզարգելութի:

Յաւագ անդաւնէան, իմ փաշտէլաւն:

Լրանք երկամնական արգելման միզի են գազանի ինչ ջաւ սրագոյն, ծանրութի երկամանց, և միջաց, ջաւն ստամբքի, զզուանքն և ժայթքումն, միզահատութի բերանոյ, և գարշահոսութի միզի: Ախտակիրն ոչ ըզ

գայ բնաւ յօժարութի ինչ 'ի միգել, և ոչ հոսի մէջն, բայց եթէ մեծաւ բռնազատութիւն. ոչ գտանի բնաւ ուսոյց ինչ 'ի միգարանի, և ոչ 'ի մերձաւոր մատունս նորա:

Իսկ նշանքն փամփոշտական արդեւման միգի, որ հասարակօրէն ասի՝ ռիթմէնցիօնէ տ' օսինա, են հետադարձ դժանբութի ինչ զոր զգայ ատտակիրն 'ի մէջ անգամոյցն, որ ասի՝ իրօկտաթա, բուպէ, և բէռինէօ, յօժարութի ինչ 'ի միգել հանգերձ վայրապոր բռնազատութիւն, ուսոյց ինչ 'ի վեր երեւի 'ի ներքոյ օսկեր երանաց կամ առականաց. զոր 'ի շօշափէլն՝ զայրադին ցաւս զգայ ատտակիրն. և ուսոյցս այս փարատի կամ ինքնին բնութեամբ 'ի լուծանիլ արդեւմանն միգի, և կամ գործածութեամբ արինգի:

Հասարակօրէն արդեւումնս այս միգի լինի առանց ջերմութեան: Իսկ եթէ պատճառեալ լինի 'ի բորբոքմանն կմ 'ի շարաւմանն միգարանի, և կամ 'ի գաղղիական ատտէ, յայնժամ յայսպիսի դիպումս սովորաբար զուգընթաց լինի տենդ ինչ, ևս ցնորումն. ցաւքն և ջերմութիւն լինին սաստկադին, և ատտակիրն յոյժ ամբոխեալ և խռովեալ. և վերջապէս եթէ բարիօք դարման չտանիցի ատտիս այս միկ, փոխարկի սովորաբար յախտն ասացեալ խռօթիզիա, այսինքն ջրգողութի, և լինի մահաբեր:

Յաւագո՞րդս զո՞րքս յայնքի՞ն յախտի:

Ըրդէն խօսեցաք 'ի վերագոյնդ, եթէ միգարդեւումն կարէ պատճառիլ և յառաջ գալ 'ի բազմազան պատճառաց, որպէս 'ի բորբոքմանն երկամանց և փամփոշտի են: Խի՜ք կամ փոքրիկ մասնիկք ինչ քարի կամ աւաղոյ արգելեալք 'ի ճանապարհի միգարանի, նիւթք ինչ շարաւային և նեխեալ, կարկամութիւն ջրաց, ոլորումն փամփոշտոյ, և գալարումն աղեաց և փորտեաց ստորին որդվայնի, բորբոքումն կամ այտուցքն են, կարեն պատճառել զախտս զայս:

Իբրեւեալ, նորա՝ որք զսպեն, և ճնշեն զանձինս իւրեանց յընդերկար ժամանակս 'ի գալ միգի, և ևս նորա, որք զաղրագործութիւն առնեն ընդ կանայս են ենթակայ ատտիս այսմիկ. նոյնպէս և կանայք զկնի զուգաւորուէ, և յլութե երբեմն ևս կրեն զախտս զայս: 'ի փախճանի ամենայն կերպ ատտք, որպիսի են ակամայ շարժմունքն մկանանց, արգանդացաւութիւն, ակամաղձութիւն, ցաւն

փամփշտոյ և երկկամանց կարեն պատճառել զմիշտագե-
լութի :

Յաւագս գեղարեիչ և խնամապարտելի փշարգելութի :

Քաղմակերպ պատճառաց ախտիս, զորոց գրեցաք ,
քաջայայտ ճանաչի՝ եթէ քանի աղկալլ և բազմապատիկ
դեղորեից կարօտի բուժումն ախտիս : Ի դիպուածս ար-
դեւականութե որ պատճառի ի բորբոքմանէ երկկամանց ,
կամ փամփշտոյ կամ ստամոքսի , և կամ այլ ինչ աղեաց
ստորին որովայնի , և կմ՝ ի դիպուածն՝ յորում պատ-
ճառի ի խիճէ , յաւաղոյ , ի վիրաց ինչ ծննդական ան-
դամոց , ի տափական ախտէ ևն , պարտ է ի գործ արկա-
նել զայն դեղորայս , զորս սահմանեցաք վասն մի մի խրա-
քանչիւրոցն այսոցիկ ախտից ուրոյն ուրոյն ի անզուշխ-
րեանց :

Դարձեալ գիտելի է , եթէ յայս ամենայն դիպուածս
մարթ է ևս ի գործ արկանել զյետագայ դեղորայս . այ-
սինքն քօմէնթի , և բաղանիս առնել . իսկ երակ հատա-
նելն է հարկաւորագոյն , եթէ զօրութիւն ախտակիրին տա-
նիցէ այնմ , յորժամ դասնի նշան ինչ բորբոքման . երակ
հատանելն ի դիպուածս ախտիս ոչ միայն փարատէ ըզ-
ջերմութիւն , այլ միանգամայն թուլացուցանելով զհա-
տապնդութիւն գործարանաց և խողովակաց , վանէ զբռնի
շարժումն մկանաց և ջղաց , որք պատճառեն զարգելա-
կանութի : Զկնի երակ հատանելոյն պատշաճագոյն է ի
գործ արկանել զքօմէնթի սոսկ ջերմ ջրով , կամ ջրովն
երիցկի , և կամ մուշի , ևն :

Դարձեալ , պարտ է գնել զախտակիրն ի մէջ գաղջ
ջրոյ , և թողուլ այնքան , որքան տանի զօրութի նորին , և
կրկնել զայն բոս պահանջելոյ պարագայիցն : Այս կերպս
օգտէ ևս ի դիպուածս , յորում արգելականութիւն միգի
պատճառի յերկարապէս զսպելոյ զանձն ի միգել , ևս ի
զազրագործութենէ ընդ կանայս , կամ ի դաղդիական
ախտէ . քանզի միշտ յայսպիսի դիպուածս արգելման
կամ զուգընթաց լինի բորբոքումն , և կամ պատճառէ
զայն : Յայդ ամենայն դիպուածս ոչ է հասարակօրէն որո-
գայթաւոր , բայց եթէ ի յարմատանալն և ի հաննալն
նորին :

Իսկ ի դիպուածս՝ յորում արգելականութիւն միգի
պատճառի ի կրից և ի սեւամաղձէ , յայնժամ պարտ է
ի գործ արկանել մասն ինչ ի վերոյիշեալ դեղորեից , և

մասն ևս զհետագայ գեղորայս: Ա՛ւ երեք ունկի՝ ուստի՛ է
 տի ալթեա, ևէս ունկի՝ լիկօսիցիա, և երեք տրամ՝ սէ-
 մէն բլանթակօ: Զայս ամենայն եռացո՞ մի և կէս լիտր
 ջրով քանի ինչ վայրկեան. և յեա այնորիկ յաւել՝ ՚ի վի-
 րայ երկու ունկի՝ կօմեա առապիքա, և կէս ունկի՝ սալ-
 նիթաօ բուռի ֆիքաթօ, և մատո՞ ախտակրիդ մի բաժակ
 յաւուրն չորս կամ հինգ անգամ: Այլ եթէ պատճա-
 ռի ՚ի գոլորչեաց ինչ, որք ՚ի ճանապարհին միգարանի,
 կամ ՚ի շարաւաղից ինչ նիւթոց, ՚ի վիրաց, ՚ի մակղաւո-
 բութենէ այսորիկ անգամոյ, ՚ի թուլութի՛ն երիկամանց
 և փամփշտոյ, ՚ի լուծութի կամ ՚ի գօտութի գործա-
 րանաց և խողովակաց, ևն, յայսպիսի գիպուածս չէ
 օրէն միշտ ՚ի գործ արկանել զսնդացուցիչս և զքերմացու-
 ցիչս, զվէշիքաթօսիօ ևն. այլ պարտ է ՚ի գործ արկա-
 նել զքանտէլէթ թա սուբբուսաթիվա, կի՞ կօմեա էլաւ-
 թիքա, զոր պարտ է պատրաստել բազմազան եղանակաւ.
 վասն որոյ և ոչ կամիմ աստանօր խօսել զկերպէ պատ-
 րաստելոյ զայն. քանզի իւրաքանչիւր վիրասպ ունի այլև
 այլ եղանակ ՚ի պատրաստել զքանտէլէթ թան զայն ըստ
 խոհեմական իւրում գատողութի:

Բայց զայս միայն ասեմք՝ եթէ արժան է միշտ նախ
 քան զմուծանելն զպատրոյգս զայս ՚ի ծննդական անշամն՝
 թաթախել զնոյն ՚ի մէջ իւզոյ քաղցր նշոյ. որով լինի ա-
 ռաւել գիրապատրաստ և շուտափոյթ ՚ի ներգործել.
 և պարտ է թողուլ զայն մնալ ՚ի ներքս անդ երիս կամ
 չորս ժամս ըստ կարողութի ախտակրին, որով ոչ միայն
 բուժին խոցքն, այլ և գոլորչիքն փամփշտոյ, և մակղա-
 թիքն, որք գտանին ՚ի մէջ նոյն անգամոյ, և այլ այն ա-
 մենայն, որք արգելական լինին ճանապարհին միջի. և
 այլն: ՚ի գիպուածս, յորում պատճառի ՚ի յղութի, հա-
 սարակօրէն չէ պարտ ՚ի գործ արկանել գեղորայս ինչ.
 այլ թողուլ պարտ է բնութեն կառավարել զինքն:

Յաւագիւ ընդհանուր իւրաքանչիւրէ, զոր պարտ է ՚ի գործ
 արկանել ՚ի յիշատակս արգելան Դուի յարգիտի և իշի
 պարճաւէ և ինիշի յաւաջ է իշիւ:

Ո՛ր և իցէ պատճառն միգարգելութի, հարկաւոր է
 միշտ լոյծ ունել զօրովայնն. բայց զգուշանալ պարտ է՝
 զի մի ՚ի գործ արկցին ստատիկ լուծողականք, և յոյժ
 լուծիչ գրեխքն ևս՝ ինքուզիւնէ տի սէնա և տի մաննա.
 ևն: ՚ի գիպուածս յայս թեթեալոյն գրեխն է յոյժ

օգտակար . մաքրէ զորովայնն , և մանաւանդ ունի զօրուի
 'ի փարատել զբռնի շարժումն փառնիշտոյ , և այլ մերձա-
 ւոր մասանց : Աերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ և անու-
 ցիւ , և սակաւ քանակութ . 'ի գործ արկանել ըմպելի՝
 զթեթեւ արդանակն , ինքուզիօնէ տի ռատիւէ տի ալթեա ,
 ֆիօր տի թիլիս ևն , յաւելուլ պարտ է ևս երբեմն 'ի վե-
 րայ այդպիսի ինքուզիօնէի հինգ կամ վեց շիթս սրիւրի-
 թօ տի նիթօս ասլէ , կամ մի արամ՝ սարօնէ տի ալի-
 քանթէ : Իսկ եթէ ախտակիրն ոչ ունիցի զորորոքողա-
 կանութիւն , կարէ ըմպել ևս սակաւ ինչ թեթեւ բուռչ
 առանց թթուոյ :

Գ Լ Ո Ի Խ Լ :

Յաւաթս ակաթի որ ասի՝ ակէլէլա . այնչեւ ասալ էրիլա-
 մանց . և յաւաթս ակաթի որ իւլի՝ բիլէլա . այնչեւ ասալ
 էրիլամանց :

Ի դիպուածս , յորում աւազք կամ խիճք յամե-
 ցեալ մնան 'ի մէջ երկկամանց , կամ ընդ քարշ գնան
 ճանապարհաւ միզանց խողովակացն հանդերձ միզիւն ,
 յայնժամ ասի թէ ախտակիրն ունի աւազս , կի՞ նիւթս
 խճագործս : Իսկ 'ի դիպուածս , յորում այսպիսի խիճք ,
 կամ փոքրիկ քարիկք ընդմտանեն 'ի փամփուշտն , և յեր-
 կարեալ մնան անդ առ ժամանակ ինչ , ածելով ածին
 օր քան զօր աւազային և խճային նիւթովք միզի , որք
 կռուեալ յարին շուրջանակի . և 'ի վախճանի այնքան
 սաստիկ ստուարանան , մինչև ոչ կարեն ելանել 'ի փամ-
 փուշտէ , և ընդ քարշ անցանել ճանապարհաւ միզանց
 խողովակացն հանդերձ միզիւն . և յայսպիսի դիպուածս
 ասի՝ ախտակիրն ունել քարինս :

Ապաճաթս այս ասալոյ և ասի :

Լազն , և քարն կամ խիճքն գոյանան նախ 'ի բարկ ,
 'ի կծու , և 'ի տախ կերակրեղինաց , 'ի գործածութե
 սաստկագոյն և սեղմիչ գինւոյն , յանշարժական կեանս
 վարելոյ , 'ի պահպանելոյ զանձն 'ի մէջ անկողնոյ կարի
 ջերմասպէս , այնպէս մինչև բռնութիւն շարժել զգոլորիան :

և զքրտունս, 'ի կերակրելոյ զիրս կակղացուցիս այնքան՝ մինչև շարժել զունակական ինչ լուծումն որովայնի։ Դարձեալ՝ յերկարաց մնալն ընկողմանեալ 'ի վերայ ուսոցն, գործածութիւն պղտորեալ և աւաղային ջրոց, փքաւոր կերակուրքն ևն, կարեն նոյնպէս պատճառել զախտս զայս։ Անձինք զառամեալք, ևս նոքա՝ որ կրեցին զախտն կոշեցեալ կօթթա կամ ուռմամբիղմօ, ևն առաւել են թակայ ախտիս։

Յաւագն և նշանայ առաւել, և քաբի։

Աւագքն, կամ քարինք երկկամանց պատճառեն ըզցաւս միջաց, զանախորժակութի, զգուռմն, զժայթքումն, և երբեմն ևս զմէզն սաստիկ, կամ արիւնախառն. իսկ յորժամ քարինքս այսոքիկ իջանեն յերկկամանց 'ի փամփուշան, և արգելական մնան ընդ ճանապարհն միջանց խողովակաց, յայնժամ այսոքիկ նշանքս զայրանան տասնապատիկ առաւել. տարածանի ցաւն ընդ մերձաւոր մասունս փամփշտի, մէջքն և զիսան կողից ախտակրին տանջին միշտ անհնարին ցաւովք, ամորձիքն կծկին 'ի վեր կոյս, և մէզն լինի արգելական։ Իսկ քարն երկկամանց կմփ փամփշտոյ ճանաչի 'ի ցաւոցն, զոր զգայ ախտակրին կամ 'ի միզելն, կամ յառաջ, և կամ զկնի միզելոյն. 'ի սառնամածութիւն կամ 'ի թանձրուէ միզի, որ իջանէ չիթ առ չիթ, 'ի յերկարաձիգ յապաղմանէ միզին՝ 'ի նոյն իսկ վայրկենի՝ յորում ստիպիւր յորդառատ միզել, և սրագոյն ինչ ցաւոց՝ զոր ախտակրին զգայ 'ի ծագն փամփշտի, զկնի շարժմանն մանաւանդ յետ ձիավարութեն, կմփ կառաջրջութեանն, և այլ սմին նման տարժանաւոր շարժման, 'ի դունոյ միզին, եթէ իցէ յոյժ սպիտակ և թանձրամած, 'ի մարմաջանաց, և 'ի տազնապէ ծննդական անդամոյն, որ բռնագատէ զախտակրին անդագար քորել զանձն։

Դարձեալ՝ ճանաչի 'ի գիւրացոյն միզելոյ ախտակրին 'ի նստին, քան յոսն կալն, 'ի կարկամութիւն և յակամայ շարժմանէ ջրաց կամ մկանանց, որք պատճառին 'ի սաստկագոյն ցաւոց 'ի միզելն, հուսկ յետոյ 'ի շօշափմանէ քարին 'ի ձեռն միզահան գործեաց, որ կոչի՝ քաթէթէռէ։

③ $x = 4$ 是 $f(x) = x^2 - 4x + 4$ 的根， $f(x) = (x - 2)^2$ ， $f(x) = 0$ 的根是 $x = 2$ 。

Լեւոնը ըմբռնեալք յախաւս յայտնանէ՝ պարտին անձնապաշտ ինեւ ի կերակրեղինաց, որք են բնութի քամետ և քերտագին, որպիսի են միզքն ահաս, և ըմպելիք աղտաղբիք, ևն. պարտին ի գործ արկանել զայն ամենայն ուտելիս և ըմպելիս, որք են բնութի միզարեղ, և թեթեւ լուծողականք, որպիսի են քաւիօֆէ, սրառածի, սրինայէ, չիքօսիս, ևն, մանաւանդ սոխն. իսկ ըմպելիքն առաւել պատշաճողականք են սիէռօ տի լաթթէ, կաթն կոփու, ջուրն դարւոյ, կամ կտաւատի ևն։ Եւրօսմն է յոյժ յարմար ի դիպուածս աստիս, սակայն պարտ է լինել չափաւոր, սպա թէ ոչ պատճառէ զարիւն միջախառն։

Անձինք որք ունին զաւագս՝ հասարակօրէն զկնի շար-
ժողականութեւ, մանաւանդ զկնի ձիաւարութեւ արտաք-
հոսեն բազմաթիւ մանրամասն աւագս կամ խիշս : Իսկ
անձինք, որք ունին զքար ՚ի մէջ փամփշտոյ, հազիւ եր-
բէք պարտաւսչին ՚ի շարժողականութիւն : Դարձեալ
գիտելի է, զի այն անձինք որք երկնչին բմբռնիլ յախտէս՝
այնու զի ծնողքն նոցա կրեալ են զախտս զայս, պարտին
միշտ շարժումն առնել, և ոչ բնաւ նստիլ անշարժ յու-
րութիւն :

(3) $a = \frac{1}{n}$ Կէն զարեւելից, զորո՝ պահք է 'ի գործը արկանելու նշան,
որդ առնին զախտն երեսն աստուայ, և երեսն տարի:

Պի գիպուածս, յորում աւաղքն, և խիճքն կմ փոքրիկ քարինքն արդեւական ինան ի միզանցս, կմ ի փամփուշուն և կամ յաղ ինչ ճանապարհ միզանց խողովակաց պարտ և անտակիրն միշտ երակ հաստանել, զնել զծերմ ֆամենթօ ի վերայ որովայնի, և ի վերայ միջաց, ի գործ արկանել զգրեխս կակղացուցիչս, և զբաղանիս, և ըմպել առատօրէն թիզանա տի լուէնթի ևն: Ընդերկարագոյն ևս խօսեցաք զկառավարութեց անախտ ի ճառելն ի վերայ բորբոքման երկկամանց, տես գլ. Բ. յօգ. ԺԿ: Խրա տեն հեղինակքն զայն անձինս, որք ունին զաւագս ի մէջ երկկամանց կամ փամփշտոյ, և ոչ քարինս, զի յամենայնում առաւօտու երկու կամ երեք ժամաւ յառաջ քան զկատարելն զպէտս որովայնի ըմպիցեն մի ֆօլիէթմա

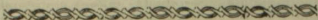
Յուր կրոյ՝ պատրաստեալ ընդ շերտս ոստրէի . և բազում փաստիւք հաստատեն հեղինակքն միանգամայն՝ եթէ յոյժ օգտակար է և անփաս :

Իսկ 'ի դիպուածս , յորում քարն լինի 'ի ներքս 'ի փամփուշան , դարձեալ խրատեն նոյն հեղինակքն 'ի գործ արկանել սարօնէ տի ալիքանթէ : և աբուա տի քալէ պատրաստեալ ըստ վերոյիշեալ կերպի . զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակի : Առջէ ախտա- կիրս յամենայնում աուր մի ունկի՝ սարօնէ տի ալիքան- թէ , աբուա տի քալէ , այսինքն Յուր կրոյ ըստ վերոգ- րեալ կերպի ընդ շերտս ոստրէի . զօճառն բաժանեացէ յերիս մասունս . զմեծագոյն մասն 'ի գործ արկցէ յառա- ւօտեան պահու 'ի ծովուստ . զերկրորդ մասն 'ի մէջօրէի , իսկ զերրորդ մասն զինի վեց ժամուց . և արքցէ մէն մի մեծագոյն բաժակ աբուա տի քալէ զինի իւրաքանչիւր մասանց օճառին . իսկ զմնացեալ ջուրն կրոյ արքցէ փո- խանակ հասարակ ջրոյ ընդ մէջ ճաշու , և ընթրեաց . և զինի առ ժամանակ ինչ գործածութիւն այսր զեղոյ պարտ է նկատել , եթէ զօրաւոր իցէ մարտդականութիւն ախ- տակրի , պարտ է յայնժամ վերստին պատրաստել զՅուրն կրոյ զօրաւորագոյն ևս :

Արալի քառսթիքօ կամ լիշիվա տէ սարօնտի՝ է ազ- նուագոյն իմն գեղ 'ի գործածեալ յայժմեան դարուս 'ի դիպուածս քարի : Դեղս այս բնութիւն է յոյժ դառնակա- կիծ , վասն որոյ միշտ պարտ է 'ի գործ արկանել ընդ ա- խորժարար և բարեխառն իրս . որպիսի են արգանակն որ- թու , կաթն , ինֆուզիօնէ տի սէմէն լինօ , կօմեա առա- սկիւրա , տէքօցիօնէ տի ռատիլէ տի ալթէա : Ախտակիրն սկսանիցի 'ի գործ արկանել զգեղս զայս նախ սակաւ քա- նակութեամբ զօրօրինակ երեսուն կամ քառասուն շիթս , և աստիճան քան զաստիճան առաւելուցու ըստ տանելոյ ստամոքսի նորին : Ահա կերպն պատրաստելոյ ալքալի քառսթիքօի : Առ երկու ունկի քալէ վիվա , և մի ուն- կի՝ չէնէռէ տի թէռաաօ , կամ բօթաստա . խառնեալ զայստիկ յիրեարս . և թող մինչև ջրածանիլ 'ի մօխրա- ջուր , և ստէպ ստէպ խառնեալ նախ քան զի գործ ար- կանելն : Իսկ եթէ այս երկու գոյացութիւն ոչ լուծանին առանձին , յաւելուլ արժան է սակաւ ինչ ևս ջուր :

Գոյ այլ իմն ազնուագոյն գեղ 'ի դիպուածս ախտիս , որ կուի՝ ուվա սուրսինա . դեղս այս է օգտաւէտագոյն , և մարթի դատիլ 'ի կարգս վերոյիշեալ հաշակաւոր գեղո- րէիցն . և գրէ հեղինակն , եթէ ականատես եղէ բազում

անդամ զգործ առեալ օգտաւետուն այսր դեղոյ . դեղս այս հասարակօրէն 'ի գործ արկանի յարդանակ կազմեալ . և չափն է 'ի մի տրամէ մինչև ցերկու , երկու անգամ յաւուրն . մարմ է ևս առաւելուլ զչափն մինչև ցլեց կամ ցեօթն տրամ յաւուրն խառն ընդ մի լիտր հասարակ ջրոյ առանց երկիւղի : Արդ 'ի վերոգրեւոցս ցայս վայր՝ քաջայայտ ճանաչի , եթէ շահաւետագոյն դեղորայքն 'ի գիւպուածս յայս՝ են ջուրն կրոյ , օժան , ալքալի քառու , թիքօ ևն :

Գ Լ Ո Ի Խ Բ .

Յաւագս շունչսն քէսիւն ջրգոյնիւն , որ քի
ի քրօքիւն :

Լիտս այս է ուռուցումն ինչ բովանդակ մարմնոյ , կամ միայն ունանց մասանց մարմնոյ , յառաջ եկեալ 'ի դոյացու թէ ջրային հիւթոց . բազմապատիկ և պէսպէս անուանս ընծայեմք այսմիկ ախտի ըստ զանազանուն մասանցն , որք են ենթակայ ընդունելոյ զախտս : 'Կախ՝ յորժամ ջուրն տարածանի ընդ ամենայն մասունս մարմնոյ , յայնժամ անուանի՝ անաղարքա , կամ լեուքօֆլէմացիա , կամ խոռօրիզիա ճէնէեռալէ . այսինքն ընդհանուր ջրգողութի : Երկրորդ՝ եթէ ջուրն ժողովեալ մնայ միայն 'ի ստորին որովայնն , յայնժամ ասի՝ աչիթէ , կամ խոռօրիզիա տէլ պասսօ վէնթռէ , այսինքն ջրգողութիւն ստորին որովայնի : Երրորդ՝ եթէ ջուրն գումարեալ զետեղի 'ի կուրծս , յայնժամ յորջորջի՝ խորօրիզիա տի բէթթօ , կամ խոռօգոռալէ : Չորրորդ՝ 'ի լինել ջրոյն 'ի գլուխն կամ 'ի յուղեղն , ասի յայնժամ խոռօլէֆալօ , այսինքն ջրգողութի գլխոյ : Հինգերորդ՝ յորժամ ջուրն փակեալ մնայ 'ի քսակի ինչ մասնաւոր՝ առանց բնաւ հաղորդուի ունելոյ և հոսելոյ , յայնժամ առձայնի խոռօրիզիա սաքքաթա . ընդ այս տեսակաւ են՝ ջրգողութի արդանդի , որ ասի՝ խոռօրիզիա տէլլա մաթռիլէ , կամ ութէռօ . և ջրգողութի ձուարանի , որ կոչի՝ խոռօրիզիա տէլլէ օվայէ . և ջրգողութի Ֆալլօփիեան փողոց , զոր կոչեն խոռօրիզիա տէլլէ թուպէ ֆալլօրբիանէ . զնշանակութի սորա տեսցես ստորև 'ի կարգի իւրում . և ջրգողութի որովայ-

Յաղագս Տառնաւոր պատճառաց անպարտաւ :

Ստանաւոր և սեպհական պատճառքն այսորիկ տեսակի ջրգողութեց՝ են ապականութիւնն արեան, թուլութիւնն ընդհանուր, հաստատութիւնն անզօրութե, ամփոփումն մանրաթելից, որք ղետեղեալ կան 'ի մկանունս, և յայլ մասունս կենդանւոյն, երբեմն ևս պատճառի 'ի խցանաց աւիշկեան անօթոց . և այլ երբեմն 'ի թանջից, որով ընդ երկար վշտանայ և տագնապի հիւանդն, 'ի կարի և յանջափ երակ հատանելոյ, յերկարապէս որովայնահոսութենէ, 'ի լիէնթէռիա անուանեալ ախտէ, և յայլ ամենայն ախտէ, որովք մամացոյին կամ մարսողական զօրութիւն տկարանայ, և լինի անյաջող 'ի մատակարարել և 'ի բաշխել զնպաստս կազմուածոց : Դարձեալ, պատճառի 'ի կորստենէ արեան, յառատութիւն շիճկային և իւղային հիւթոց, յայլայլութենէ խժային հիւթոց, յայտուցմանէ լերդի, և փայծեղան, 'ի խցմանէ մեսենտրական մասնաց :

Յաղագս Տառնաւոր նշանաց անպարտաւ :

Հասարակօրէն ոտքն և սրունքն սկսանին ուռիլ, և նշանաւոր ուռոյցն 'ի վեր երևի յընկողմանիւն . և 'ի ծագիլ առաւօտու փարատիլ սկսանին, և 'ի միւսէն զմասունս յուռուցեալ մասունս մարմնոյ, մանաւանդ յերեկոյեան պահու, տպաւորի 'ի նմա, տեղիքն մնան փոսաձև : Այտուցն առ սակաւ սակաւ վերանայ, և ելանէ 'ի մէջս, 'ի բազուկս, և մինչև ցգլուխն . և իսկ և իսկ շնչառութիւնն դժուարանայ, և մէզն յոյժ նուազի, և հասարակօրէն սպիտականայ, և երբեմն ևս կղմնտրագոյն երևի, մանաւանդ եթէ տարածանի յորովայնն ստորին, և կամ փոխանցէ 'ի լեարդն : Ախտաժետեալն ունի ծարաւ սաստիկ, որովայնն է փակեալ, շնչառութիւնն յոյժ նեղեալ, քիրտն բնաւ ուրեք ոչ գտանի, այլ եթէ գտանի ևս՝ կարի նուազ և բռնի . բայց յայսոցիկ նշանաց ախտակիրն կրէ զնեղութիւն սրտի, և զծանրութիւն, և զտենդ իմն ծիւրական, որ ասի՝ Ֆէպպուէ եթիքա, և հազս կարի տարժանաւորս . այս յետին նշանս՝ հասարակօրէն ցուցակ է ախտաւորութե փայծեղան :

Յաղագս սեպհական նշանաց աշխիւի, այսինքն ջրգողութեան
որովայնի կամ սպորին որովայնի .

'Ի դիպուածս ախտիս՝ բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց , ջրգողութիւն որովայնի լինի յոյժ այտուցեալ , և 'ի դնելն զմի թաթ ձեռին 'ի վերայ միոյ կողման որովայնի , և միւսով թաթիւ թեթեւապէս հարկանելով զմիւս կողմն , իսկոյն 'ի ներքս անդ լսելի լինին ձայնք կամ որոտք փքոց : Մէզն կարի նուազ լինի , կարմիր կմկղմնտրագոյն , ոտքն ուռուցեալ , մանաւանդ յերեկոյեան սլահու , իսկ գէմքն ընդ առաւօտն . և բազումն՝ յորոյ վերայ ընկողմանի հիւանդն , մնայ կարկամեալ , և ծարաւն անընդհատ : Եւ որքան ընանի որովայնն փքով , այնքան 'ի վեր ելանէ տիաֆուակմա անուանեալ թաղանթն . ուստի դժուարութի մեծ կրէ 'ի տուրեւառուէ շնչոյ , մանաւանդ յընկողմանիւն : Զարկ բազկերակին լինի թոյլ՝ բայց ստէպ ստէպ :

Ախտակիրն ոչ հեշտեալ ընկողմանի 'ի վերայ թիկանց առանց ուրուք ձեռնտուռէ . նեղի և տագնապի չորագոյն իմն հազիւ , և երբեմն ևս արիւնախառն թուքս և լորձունս ընդ բերանն արձակէ : Հոսկ յետոյ դեղնուին երեսաց . ախտն սրտի , յամբ տենդն , փքոտուին , պընդութիւն որովայնի , նիհարութիւն վերին մասանց ևն , են առաւել ընդհանուր նշանք այսր ախտի : Որովայնն պարպատի իբրեւ զփամփուշտ օդալիր , և երբեմն իջանէ մինչև 'ի ծունկս , և ջուրք արտահանին , և արձակին յամենայն կողմանց . և ոմանք յախտակրաց յառողջութի պատասպարին 'ի ձեռն այդպիսի նպաստաւորութե բնութեն . բայց այդպիսի դիպուածք յոյժ սակաւք պատահին , և այն ևս յառոյգ հասակի եղելոյ : Իսկ եթէ անցեալ իցէ զառուրբք ախտաժետեալն , հասարակօրէն փոխարկի 'ի քաղցկեղ , և ինքն մահակործան լինի :

Այլ իբրեւ ջրգողութիւն անազարքա , և ջրգողութիւն որովայնի 'ի միասին գտանին , յայնժամ ախտն լինի յոյժ վտանգաւոր , թէպէտև ինքն ջրգողութիւն որովայնի միայնակ ևս գոլով հազիւ ուրեք է ապաքինելի , և փարատելի : Եթէ յառաջ գայ 'ի լեռքօֆլէմացիա անուանեալ ջրգողութե , որ պատճառի 'ի մեծագոյն իմն կորրստենէ արեան , կամ յայլ ինչ և իցէ պատահարէ , մարթի դարմանիլ հեշտեալ , և առանց աշխատանաց . բայց եթէ յառաջ գայ 'ի լուծողութե կամ 'ի հոսմանէ բնական կարգաւ պատահելոյ , յայնժամ լինի առաւել տարժա-

նեղի, և դժուարաբուժելի: Ոչ է արարտ բնաւ յուսա-
հատիլ, եթէ աստա այս պատճառի 'ի սուր և 'ի գին-
դակ ինչ աստէ: որպիսի են տենդն անընդհատ, տենդն
հանապազօրեայ, շնչարգելութիւն. ևն: Այլ յայնժամ
պարտ է երկնչիլ և տնոյս լինել՝ յորժամ յառաջ գայ
'ի յերկարատե ինչ աստէ, որ գոյանայ 'ի մէջ աղեաց,
'ի թորածեաութե, և 'ի լերդացաւուէ:

Յախտէս յայտնենէ որ ասի՝ աշխե, այսինքն ջրգո-
ղութի որովայնի, համարի թէ աղջկունք, և կանայք ա-
ռաւել բարկոք և զիւրազոյն ճանապարհաւ բժշկին, ք
թէ արք. որովհետե 'ի նոսա չլինի այնքան գժնեայ և զ-
բաւոր, որպէս միւս այն աստն, որ ասի խաւօրիկս սաք-
բածա: Եւ եթէ յառաջ գայ 'ի սոսկապէս արգելմանէ
միգի, առանց ընթացակցուէ այլ ինչ արտաբին աստի,
որպէս պատահի երբեմն, յայնժամ յոյժ գիւրաւ և փու-
թով է դարձանելի, և բուժելի. յայգպիսի գիպուածս
գէպ լինի երբեմն, եթէ առանց իրիք դեղորեկի՝ միայն բը-
նութեն նպաստաւորութիւ գտանի առողջութի, որպէս
հասարակօրէն հոսմամբ միգի, և երբեմն ևս լուծողութի
որովայնի:

Դարձեալ, համարի ևս՝ եթէ աստա այս մարմի ա-
պաքինիլ արտահանմամբ ջրոյն 'ի պորտոյ բնական ինն և
զանակաւ, որպէս յոլով անգամ առնեն վերաբուժքն
եւրոպիոյ: Այլ եթէ ընդ աստիս զուգընթաց լինի և
աղակուի, թալկուի, վատակրուի, մեղն կարմրեանդ
և կարի հոսումն տեւատեսական արեան, թքանելն զա-
րիւն, տենդն՝ ընդ որում համընթաց գտանի սիսիօլա
անուանեալ պաշարն ևն, են նշանք և պատահաբք կարի
գժպհիք. չորագոյն և յաճախակի հազն տայ երկնչիլ
փան աստաւորութեան լերդի, և գուշակ է ջրգողութե
կրծոց: Փսխումն և լուծումն որովայնի կարեն լինել 'ի
սկզբանն կարի օգտակարք և փրկարարք, բայց յարատե-
ւելն՝ պարտ է երկնչիլ: Յորժամ աստա այս պատահի յի
կանանց 'ի յոլութե նոցին՝ երբեմն մարմ է նոցա զիւրա-
աղատիլ յախտէս, արտահանելով զջուրս ինչ 'ի ծնանիւն
անդ. բայց երբեմն հաստատեալ մնայ ուռուցեալ իբրեւ
զառաջինն ըստ օրինակի յղեաց: Ախտա այս կարէ ձգիլ
յերկար ժամանակս, քանզի ականատես եղաք բազում
անգամ, եթէ ոմանք ստացեալ զախտս զայս կրեցին զնոյն
առաւել քան զտանն, և զ12 ամս մեծաւ թշուառութի:

Յաւագիւն ինձաբարձրէն և ինձաբարձրէն անապարհ , և
անխնայ անսահման ընդդէմէն : յորժամ 'ի վերայ հաս-
նին ըստ պարագան , և ենթալայն իշէ Բարեկամ :

Եւ յապիսի ախտակրի պարտ է ժուժկալել որքան հնա-
րաւոր իցէ՝ յամենայն ըմպելեաց , մանաւանդ 'ի ջրային
հեղանիւթոց : Սակայն եթէ հարկ 'ի վերայ կայցէ տալ
նոցա ըմպել առ 'ի շիջուցանել զծարաւն , յայնժամ
պարտ է 'ի գործ արկանել զշիճուկն կաթին՝ պատրաս-
տեալ ընդ մանանխոյ , կամ այլ ինչ թթուով , որպիսի են
հիւթն կիտրոնի , կամ նարնջոյ , և կամ ալէթօզաի : Ու-
տեւեացն արժան է լինել չոր , և ջերմացուցիչ , և բնութի
միջարեւրք . այգապիսի են հացն խորովեալ , և խորոված
միսն որպիսի և իցէ վայրենի անասնոց : Դարձեալ , 'ի
խոտեղինաց , որք են բնութի ջերմացուցիչ և զրգռիչ ,
որպիսի են մանանեխն , նաւթուռցիօն , ռաֆանօ ռուս-
տիքանօ , խստորն , սոխն , ևս պաշտիմատն թաթարեալ
'ի սակաւ ինչ գինի , կամ յօդի , որք բաց 'ի սնուցիչ զօ-
րութէ , ունին ներգործութիւն ինչ մասնաւոր 'ի շիջու-
ցանել զծարաւն : Ոմանք յախտակրաց գործածութիւն ա-
սացեալ կերակրեղինաց միայն տաացան զկատարեալ ա-
ռողջութի :

Հարժումն և ջրջագայութիւն եթէ կարելի իցէ հիւան-
դին , մեծապէս շահարեր է և օգտակար 'ի զիպուածս
ախտիս . սմին իրի պարտ է նմա ստեպ ստեպ գնալ աշխա-
տիլ և գործել զերկիր . և յայլ այգապիսի շարժողութիւն
յարատեւել որքան հնարաւոր իցէ : Իսկ եթէ ասպիկար
լինիցի առ այգապիսի շարժումնս , հեծեալ 'ի ջորիս գնալ-
ցէ ըստ կարողութեն . և յայնժամ ևս այգ օրինակ շար-
ժումն լինի կարի օգտաւէտ : Ընկողինք ախտակրիս պար-
տին լինել յոյժ կարծր , և օդն սենեկին ջերմ և չոր . իսկ
եթէ օդն քաղաքին իցէ խոնաւ , պարտ է փոխել զքնա-
կութն , և երթալ 'ի տեղիս ուրանոր գտանի օդն ջերմ և
չոր : Հուսկ յետոյ 'ի մի բան բովանդակեալ զամենայն
ասեմ , եթէ արժան է 'ի գործ արկանել զամենայն մի-
ջոցս , և զհնարս , որով մարթ իցէ զրգռել և շարժել զար-
տաշնչութիւն մարմնոյ . նմին իրի յոյժ բարիօք է յաւուրն
երկու կամ երեք անգամ շփել զմարմին հիւանդին չորա-
յուցեալ չուխայիւ , կամ մորթով ևն :

Դարձան և գեղարայտ 'ի վար արհեստէի և 'ի գիտածս
ընդհանրէն :

Եթէ ախտակիրն լինիցի երիտասարդ, և ունիցի զբարեկազմ խառնուածս, մարմն է նմա պատասպարիլ 'ի կատարեալ առողջութի 'ի ձեռն տառիկ և կարի զօրաւոր փոխողականաց և լուծողականաց, և 'ի ձեռն գեղորէից, որք ընդունակ իցեն 'ի գրգռել և 'ի շարժել զմէզն, և զքերան : Ան կէս արամ իրէքարուանս փոշի արարեալ, ընդ կէս ունիկ՝ օստիմէլ շիլիթիքօի՝ մարմն է յօրինել փոխողական իմն կարի վայելուչ և պատշաճական վան չափահասակաց, բոյց միջահատելով երկու կամ երկու աւուրս 'ի մէջ փոխողականացն . զգոյշ լինել պարտ է, զի մի առատերէն, և յանչափս ջուր արբցէ, մինչև խանդարեալ եղծանիլ զօրութեան նորին . այլ մի կմ երկու բաժակ զաջջ ջուրն երկցիկ շատ լիցի առ 'ի գիւրադատարասեղ զներդործութեն : 'Ի միում աւուր 'ի միջահատուն զկնի փոխողականին, տուր ախտակիրն և զհետագայ լուծողափոխողականին, տուր ախտակիրն և զհետագայ լուծողափոխողականին : Ան կէս արամ եալարբա փոշի արարեալ, երկու արամ՝ քուսմօս փի թառթառ, և վեց ջորեան քալումէլանօ . և զանգեալ ընդ բաւականաչափ շիլօրքօ փի ուղափ՝ արա մի կամ երկու հատագեղ, և կանխաւ ընդ առաւօտն տուր կլանել կամ ուտել ախտակիրն . և յետ այնորիկ որքան սակաւաչափ ջուր ըմպիցէ, այնքան բարիօք և օգտաւէտ լինի . այլ եթէ յոյժ նեղեալ տագնապի 'ի ծարաւոյ, մարմն է երբեմն տալ ըմպել փոքրիկ սկա հակաւ զարգանակ հաւու :

Դարձեալ, պարտ է ախտակիրիս յերեկոյեան պահու յերթան յանկողին 'ի կիր արկանել զյետագայ դեղն : Ան չորս կամ 5 ջորեան քանիօրա, և մի ջորեան՝ օրրիօ . և զանգեալ ընդ բաւականաչափ շարսպն նարնջոյ, արա մէն մի հապ, և տուր կլանել . յորմէ սովորաբար զհետ գայ թեթեւ քերան . մարմն է ևս 'ի գործ արկանել երբեմն սակաւ քանակութի զչիճուկն կաթին պատրաստեալ գինեաւ . ևս մարմն է 'ի վերայ ասացեալ շիճիկ յաւելուլ փոքրիկ զրգալ մի՝ սրիլիթօ փի քուսմօ փի չեւփօ :

Դարձեալ . յամենայնուժ աւուր 'ի չորս կամ 'ի հինգ ժամու միանգամ նոյնպէս փոքրիկ իմն զրգալիւ պարտ է 'ի վար արկանել զյետագայ գեղորայքն : Ընկալ քօրօլէ փի ձինէրօ, սէմէն փի սէնարէ, առափչէ փի առփանօ առաւիքանօ . յիւրաքանչիւրոցն կէս կէս ունիկ՝ և կէս

Ի՞նչ չէնէ՞ն տի ճէնէսթոս : Եւ խառնեալ ընդ մի
քուստ ունօ անուանեալ զինւոյ, կէ՞ ուժգին պիտոսի,
թող մարտիլ 'ի միմեանս' ընդ միջոց քանի ինչ աւուրց-
և ապա զտեալ 'ի գործ արկ : Դոքա՝ որք ոչ կարեն 'ի
ձեռս բերել զասացեալ զեղորոյս, պարտին 'ի գործ ար-
կանել զխաշուն սկնէկալ անուանեալ արմատոյ, որ ևս
է յոյժ քրանարեր, և օգտակար : Այնանատես եղէ միան-
գամ, եթէ կրօղ դք տխտիս անաղարբս՝ բուժեալ ապա-
քինեցաւ միայն 'ի ձեռն մօխոյ ճէնէսթա անուանեալ
ծառոյ խառնելոյ ընդ զինւոյ :

Բայց 'ի սոցանէ, և 'ի սոյին նման դեզոյ՝ է և այլ իմն դեզ յոյժ միզորբեր և կարի պատշաճական 'ի գիւպուածս աստից ջրգողութեց, զոր և 'ի բազում ժամանակաց հետէ բազում երևելի բժիշկք եւրոպիոյ 'ի կիրառին, այն ինքն է տիճիթալէ բուռբուռէա, յորմէ պարտ է առնուլ մի կամ երկու ցորեան յաւուրն: Զայս դեզ բազմորինակ գրեմ տալ աստաժետաց: Զոր օրինակ 'ի չորս ունկի հասարակ ջրոյ, որ քաղցրացուցեալ իցէ շաքարաւ՝ որչափ և կամէ իցեն, արկանի երկու կշիռ ցորեան՝ 'ի վերոգրեալ տիճիթալէն, որ լինի ըմպելի ինչ ասորժելի քանոց, և նման հասարակ օշարակի. թող ըզխառնուրդս զայս մարտիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց քսան և չորս ժամուց. յետ այնորիկ զտեա՛ զոյս, և առնր ըմպել աստակրին չորս բաժակ չորս անգամ յաւուրն: Երբեմն ևս գրեմ տալ երկու ցորեան 'ի վերոյիշեալ տիճիթալէն՝ յաւելլով 'ի նոյն մի և կէս արամ սէնէկա, և վեց կամ եօթն ունկի հասարակ ջուր, և թող եռալ՝ մինչև ցապառիլ կիսոյ ջրոյն, և ապա զտեա՛ և առնր ըմպել աստակրին 'ի միջոց երկօրաստան ժամուց՝ ըստ չափու միոյ ունկոյ: Եւս տիճիթալէ բուռբուռէան ունի և զիւսասկար որակուիս, որ 'ի վեր երևի 'ի գործածութէ յարատեալար. զորմէ տեսցես լիովին 'ի տառն Տ. 'ի կարգի իւրում: Երոյնպէս օգտաւէտ է արգանակն չինգուէ սատիւ արէռիէնթի անուանեալ պոմատոց:

Յաշուհի- Իսաաշուհի-Ռէն և Դեշուհի-Ռէն Զրգաշուհի-Ռէն անաշուհի-
 Գաթի և անլիթի, և յայլ-Ռէն-յան Դիպա-ան-Գաթի յարաւ
 Դի Դեշուհի Գաթի Զաթ Զաթ-Զաթ-Զաթ :

Առաջադրուածիւնն և գեղարայքն, զորմէ վերագոյնդ խօսեցաք. պատճառն զառողջութիւն ըստ պատահման միայն՝ և թէ աստակիրն միճակեալ իդէ բարեկազմ բնու.

Թէ՛ն, իսկ եթէ ախտքն 'ի վեր երևին 'ի վատթար ինչ նիւթոց, կամ յարականութիւնն զոյացելոյ 'ի ներքս աղեացն, յայնժամ չէ օրէն 'ի գործ արկանել զփստողականն, և զկարի զօրաւոր լուծողականն: Զայսպիսի դիպուածս պարտ է շատանալ նպատամատոյց լինելով բնութեն 'ի ձեռն դեղորեից, գրգռելով զգատուցողական զօրութիւն միզի, և պահելով զզօրութիւն հիւանդին, 'ի գործ արկանելով միայն զճերմագին, և զանուցիւ քօտիալ: Գերազանց գեղ իմն է նիթօն՝ առ 'ի շարժել զարտածօրութիւն միզի, քանզի ականատես իսկ եղէ, եթէ երիտասարդ ոմն ազաքինեցաւ 'ի դժնգակ իմն ջրգողութենէ, որ համարեալ էր անբուժելի և անդարմանելի, միայն 'ի ձեռն այսորիկ դեղոյ, յամենայնում առաւօտու՝ առնելով մի տրամ նիթօն, ըստակ մի պիտոսիւ խառնեալ:

Փոշին մկնստիոյ, որ ասի՝ բօլվէռէ տի սգուիլլէ, է նըմանապէս գեղ իմն ազնիւ, վեց կամ եօթն կշիռ ցորեան ընդ 2½ ցորեան նիթօնի, և բաժակ մի ազգու կինամնի ջրով, յաւուրն երկու անգամ 'ի գործ արկանելով: Դարձեալ, ականատես եղէ բազում անգամ 'ի դիպուածս ախտիս՝ մեծի շահաւտութե քռէմօն տի թառթաօնի, որ լուծանէ զօրովայնն, և զմէզն. ևս յոլով անգամ պատճառէ զառողջութի, եթէ յարատե 'ի գործ արկանելով 'ի պատշաճաւոր ժամանակի: Պարտ է սկիզբն առնել յերկու կամ յերիս աւուրս 'ի գործ արկանել զմի ունկի, և առ սակաւ սակաւ առաւելուլ մինչև ցերկու կմ ցերիս ունկիս, եթէ տանիցի տամիքսն առ այս. և չէ հարկ զմի ունկին միանգամայն առնուլ, այլ բարիոք ևս է բաժանելն յերիս կամ 'ի չորս մասունս:

Դարձեալ գեղ իմն աշնուադոյն, և յոյժ վայելուչ, զոր սովոր են 'ի գործ արկանել 'ի հիւանդանոցն ընտռայի, է այս: Առ երկու տրամ ռատիչէ տի ծէնտօտիա, և նոյնչափ կինամնի փոշի արարեալ, զփոշիացուցեալ կեղևն մկնստիոյ, զխաշնգեղ, զհատապառուշն գիոյ, և զաղն օշնգրի, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ: Զորս խառնեալ 'ի մի և կէս քսեստ հնադոյն գինւոյ, թոզ մարսիլ 'ի միւսանս՝ ընդ միջոց քսան և չորս ժամուց, յետ այնորիկ զտեա և 'ի գործ արկ բոս հաճոյիցդ յաւուրն երիցս կամ չորս անգամ: Կոյնալէս շահաւէտ է միլլէրիէտին ըստ չափու կիսոյ տրամոյ երկիցս անգամ յաւուրն:

'ի դիպուածս անազարբա անուանեալ ջրգողութե սո

վորուի է առնել երբեմն թեթեւ ինչ ցեղութիւն յոտս կի՞մ
 'ի սրունս, որով երբեմն ջուրքն արտահանին այսու ծա-
 նապարհաւ : Բայց զգոյշ լինել պարտ է վիրաբուժին՝ զի
 մի 'ի կարի խորագոյնս ցեղեսցէ, և անգր քան զմերթն
 անցանիցէ :

Գարձեալ է և այլ դեղ, որ առանց զայրացուցանե-
 լոյ դրդուէ զմէզն և զթուքն : և է այս : Ընկալ կէս արամ՝
 փոշի մկնստիոյ, և կէս ունկի՝ սալէ տի սօտա, և բաժա-
 նեա զայս 'ի 12 հաւասարաչափ մասունս, և պարտ է
 ախտակրին ընդունիլ յամենայն երեք ժամու մէն մի
 մասն 'ի վերոյ բաժանեալ դեղոյն մինչև ցտրս կի՞մ ցհինգ
 անգամ յաւուրն, և վերաւարել արժան է բաժակ մի
 հասարակ օշարակ, որ թթուացեալ իցէ փոքրիկ գրգալ
 մի քացախով, կամ հիւթովն կիտրոնի : Գարձել, պարտ
 է 'ի գործ արկանել ֆոմէնթի սրիթիթօզի, և տէքօթթօ
 տի քինա՝ առ 'ի ածապարեալ արդելու զքաղցկեղն՝ որ
 հասարակօրէն սովոր է ընդ առաջ ելանել 'ի գիպուածի
 աստ :

'ի գիպուածս ջրգողութիւն աշիթէի 'ի դերև ելանել
 լուծողականացն և քրտնաբերիցն, հարկ է յայնժամ ծա-
 կել զփոշի ախտակրին առ 'ի հանել արտաքս զգումարեւ
 շիճուկս կամ ջուրս : 'ի գործածութեւն է այդ հասարա-
 կօրէն, յորմէ և չէ մարթ 'ի վեր երևիլ իրիք փանդի .
 բայց եթէ ըստ պատահման ծակեալ իցէ ինչ 'ի փորո-
 տեացն սակս ընդ երկար ժամանակս մնալոյ նոցին 'ի մէջ
 ջրոցն կամ շիճկացն, յայնժամ չունի ինչ ներգործուի
 ծակումն :

Ազնուագոյն դեղ իմն է առ 'ի դուրս վանել զշիճուկս
 կամ զջուրս 'ի գիպուածս ջրգողութեւն աշիթէի, այծինքն
 որովայնի, որով առաջի աչաց խոց տարաքինեցաւ ոմն
 յախտէս, և է այս : Ա՛ռ մի և կէս ունկի՝ հիւթն երկ-
 րորդ կեղևոյ սամպուքօ յորջորջեալ ծառոյ, որ ասի՝
 սուքօ տէլլա սէքօնտա սքօնցա տէլ սամպուքօ՝ յաւուրն
 չորս անգամ խառնեալ երկու գրգալ սպիտակ գինեաւ :
 Բազում անգամ զփորձ առի այսորիկ դեղոյ, և 'ի գործ
 արկի 'ի բազում յայլ գիպուածս, թէպէտ ոչ միշտ
 պատճառէ զկատարեալ սառցմութիւն, բայց միշտ ներգոր-
 ծէ և արտահանէ զջուրն կամ ճանապարհաւ կղկղա-
 նաց, և կամ միզի : Բազում անգամ գէպ լինի, զի գեղս
 այս պատճառէ զփսխումն, և այս յառաջ գայ յոլով
 անգամ 'ի պարուրելոյ ստամոքսի, և յայնժամ պարտ է
 միջահատել զգործածութիւն դեղոյս, և յօրինել զփսխո-

ղական իմն պատշաճաւոր հասակի և զօրութե ախտակրին, և յետ այնորիկ վերստին մատուցանել զդեղն, որ բազում անգամ օգտաւէտ լինի, իսկ եթէ փսխէ կամ ործայ զդեղն, յայնժամ չէ՛ օրէն 'ի գործ արկանել և ոչ իսկ զփստողական :

'Ի վախճանի եթէ անաղարքա կամ՝ աշխիթէ անուանեալ ջրգողութիւնն պատճառին 'ի խցողութե ինչ լերդի, կամ փայծեղան, կամ մետենորի ևն, յայնժամ ընդունայն է աշխատանքն, և վաստակն 'ի բուժումն նորին, բայց եթէ 'ի գործ արկանիցին դեղորայք ինչ սեպհականք, որովք մարթ իցէ եղծանել և ջնջել զխցողութն. որպէս ունիմք խօսիլ 'ի գլուխ լէ :

Յասացելոցս ցայս վայր քաջայայտ երևի, եթէ զխորդ զժուարաւ բուժելի են ջրգողութիւնս այսորիկ սմին իրի փոյթ մեծ ունել պարտ է բժշկին իսկ և իսկ 'ի գործ արկանել զվերոյլեալ դեղորայքս և զկառավարութիւնս մինչև իցեն ախտքս հաստատեալք :

Յաւագ Ին շէտրդ պարտ է ինչ Կառավարել շէտրդի 'ի Կառավար յարմար հոգին ջնջել, և յաւագ հոգի 'ի Կառավար արգելանի վերաբանել նորին :

'Ի դիպուածս, յորում ջուրքն հոսին, պարտ է 'ի գործ արկանել ախտակրին զդեղորայք զօրացուցիչս, որ սխիս են՝ քինա, էլիսիսէ տի վիթալօլօ, համեմունք ևն, 'ի վերայ որոց յաւելու և զբաւականաչափ խաշնդեղ, և զամենայն արկեալ 'ի գինի ևն : Կերակրոցն պարտ է լինել ջոր և անուցիչ, և ախտակրին պարտ է միշտ շարժումն առնել ըստ կարողութե առանց խոնջելոյ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաւագ Ընդշէտի Իրծոյ, Կառավար Իրծոյ Կառավար :

Լստս այս սովորաբար ունի ընթացս ինչ կարի դանգաղկոտս, և պատահի առաւել 'ի ծերունիս, 'ի յերկարատե ախտագնեալս, 'ի բարձրաձայն երգօղս, որոյ նշանքն են յոյժ անյայտ և անատոյգ. մինչև բազում անգամ ոչ իմացեալ լինի, բայց եթէ զկին մահուանն բաւաւով, և յօշոտելով : Լստս այս ոչ է միշտ միօրինակ, մանաւանդ եթէ յառաջ գայ 'ի թոքաժեւտութե, 'ի ջրն

չարդեղութիւն, և յայլ ախտից կրծոց : Բայց երբեմն գիւրաւ ճանաչի, յորժամ կախեալ կայ 'ի տարրեր ախտից, որպիսի են խոզք կամ խոյլ պարանոցի, սքոռաութեան, նուանեալ ախտն, դաղղեական ախտն, ջրդողութի որովայնի, ևն :

Յաւագան և անհոգ և անհոգ և անհոգ և անհոգ :

Բնդհանրապէս 'ի յարակցութիւն ոմանց նշանաց և եթմարթ է ճանաչել, եթէ գտանի ախտս այս : Առաջինն այսոցիկ նշանաց' է ստեպ ստեպ և դժուարաւ շնչառութիւնն, մանաւանդ 'ի գիշերի 'ի սկզբան անդ քնոյ, յորում յոյժ առաւել դժուարանայ : Ոմանք յախտակրաց այնքան տառապին և նեղին, մինչև ոչ կարել ընկողմանիլ 'ի վերայ անկողնոյն, և ոչ կարեն զուեն շունուլ, բայց եթէ նստելով կորացեալ յառաջիցս : Իսկ միւս նշանքն յառաջ գան 'ի ծանրութիւն ինչ, զոր զգայ հիւանդն 'ի վերայ ստոծանի անուանեալ թաղանթի կամ մկանի, հանդերձ ցաւով իւր 'ի վերայ կրծոցն, կամ 'ի յուսս, կամ 'ի բազուկս . հազն միշտ լինի չոր՝ քան թէ խոնաւ . ոմանք 'ի սկզբան ախտիս թքանեն զարիւն . իսկ և ոմանք ոչ թքանեն, և ոչ իսկ հազս ունին :

Սովորաբար ընդ ախտիս զուգընթաց լինի և ջերմութի ինչ մեղմ, որ ասի ֆէպրտէ լէնթա . զորկ բաղկերակին լինի մանր, անհամաձայն, և ընդհատ . ծարաւն երբեմն լինի սաստիկ, բայց ոչ որպէս 'ի դիպուածս ջրը դողութե որովայնի : Սովորաբար ուռոյցն 'ի վեր երեւի 'ի շրթունս, 'ի ձեռս, 'ի սրունս, 'ի կուրծս, 'ի բազուկս, և 'ի գէմս . որովայնն լինի անդադոյն, և եղունգն կարկամեալ, ևն : Են և այլ նշանք, որպիսի՝ գողգոջումն սրտի, քիտոն գիշերային, ցաւն միջաց, նուազութիւն կմ առատութիւն միզի, և այլ պատահարք հասարակք միւս ախտից :

Իսկ անհոգ և անհոգ և անհոգ և անհոգ 'ի Գիշերային և անհոգ :

Եթէ ուրեք ուրեք առձայնի ախտս այս անբուժելի, պարտ է 'ի միւս առնուլ, եթէ այդ ասի ոչ վասն պակասութե գեղորեից' 'ի ձեռն որոց մարթ իցէ գիմամարտիլ ընդ ախտիս . քանզի գեղորայքն, որոց վասն վերագոյնդ խօսեցաք, մարթին երբեմն 'ի դիպուածս յայս գալ 'ի

պէտա . որպէս մկնստին . օտսիմէլ շիլլիթիքօն , օղեաւ
բաղադրեալ մկնստին , օշարակն մկնստխոյ , ևն , են առա-
ւել ներգործիւք 'ի դիպուածս ջրգողութե կրծոց : Եւոյն
պէս և քէոմէզ մինէոպէն ըստ կարծեաց բազմափորձ
և հմտագոյն հեղինակաց՝ է գեղ իմն կարի աղնիւ և օգ-
տաւէտ : Օշարակն մկնստխոյ , որ ասի՝ օտսիմէլ շիլլիթի-
քօ , փոքրիկ գրգալ մի եղեալ 'ի սկահակ և խառնեալ
արդանակաւն թիլիօ անուանեալ ծաղկան՝ տուր ըմպել
ախտակրին յաւուրն երկու անգամ :

Դարձեալ , ընկալ աբուա տի պօռոսաճինէ , և տի
քառասօ սանթօ՝ յուրաքանչիւրոյն երկու ունկի , մի ուն-
կի՝ օտսիմէլ շիլլիթիքօ , և երկու ունկի՝ շիլօքքօ տի թու-
սիլլաճինէ . խառնեալ բարխոք , և տուր հիւանդին յամե-
նայն ժամու մի կամ երկու գրգալ : Իսկ յորժամ 'ի
գործ արկանի օշարակն մկնստխոյ , յայնժամ պօրտ է 'ի
բայ թողուլ զօտսիմէլէն , կամ շիլօքքօ տի թուսիլլաճի-
նէն , և խառնեալ 'ի միասին զօշարակն մկնստխոյ ընդ
նոյնչափ ջրոյ 'ի գործ արկանել , զոր պարտ է բաժակաւ
մատուցանել , կամ խառնել ընդ հասարակ ըմպելոյն :
Չքէոմէզ մինէոպէն արժան է 'ի տակաւաքանակ մա-
սունս բաժանել 'ի կէս ցորենոյ մինչև ցմի ամբողջ , և
խառնեալ ընդ չաքարի 'ի գործ արկանել յաւուրն երկուս
կամ չորիցս անգամ յարատեւել ընդ երկար ժամանակաւ :

Հարկ է լուծողականս յորինել ախտակրիս երբեմնա-
պէս ընդ շիլօքքօ տի սրին չէրվինօի , կամ սոսկ մի և կէս
ունկի ջրով խառնելոյ ընդ շիառաքրաի հետադայ եղա-
նակաւս : Ընկալ շիառաքրա փոշի արարեալ կէս տրամ ,
և եռացոյ զայն մի բաժակ ջրով . յորոյ վերայ յաւել կէս
ունկի՝ սրին չէրվինօ : Բայց երբեմն հարկ լինի հապ կազ-
մել . և յայնժամ այսպէս կազմեալ : Առ շիառաքրա 12
ցորեան , 24 ցորեան փոշիացուցեալ ռապառպառօ , և
կէս տրամ քռէմօռ տի թառթառօ , և շիառօքքօ տի սրին
չէրվինօ բաւականչափ առ 'ի կազմել երկու կամ ե-
րեք հատաղեղս : Դեղ իմն աղնիւ և գերազանց քան զայլ
գեղորայս՝ զորոց ցայս վայր խօսեցաք , է բառալէնթէ-
ղին , այսինքն շիճկահանութի կամ ջրահանութի , որ է
գործողութիւն ինչ վիրաբուժից , եթէ քաջարուեստ
բժիշկն 'ի ձեռն նշանաց քաջ 'ի միտ առցէ զիսկութիւն
ախտիս . որով մարթ է արմատաքի խլել զախտն . բայց
պարտ է միշտ և յաւել փոյթ մեծ ունել յարտահանել
զշիճուկս կամ զլուրս , որք ժողովեալ են 'ի կուրծս .
որք կրճիմն , և խափան լինին օդտաւէտ ներգործութե
զիզոյս :

Յ Օ Գ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յ-ա-գ- Ը-ր-գ-ը-ն-Ը- Գ-ւ-ի-ն- , Է-մ- -ը-ն- , -ը- -ն-ի՝ Ի-դ-ր-ը-ն-
 Գ-ւ-ը , Է-մ- Ի-դ-ր-ը-ն-ի-ն- -տ-ե-ւ- լ-ն- -Է-ն-ը-ն- :

Սրգողութիւնս այս՝ որպէս տառացոյք 'ի սկզբան անգ
 դիտոյս , է հաւաքումն ինչ ջրոց , որք փակեալ մնան 'ի
 խոռոչս ուղղոյ՝ առանց բնաւ հազորգութիւն ունելոյ ընդ
 այլ լուծականս և հոտականս , և հազիւ երբէք է ապաքի-
 նելի , մանաւանդ էթէ իցէ հնացեալ : Ախտս այս հաս-
 րակօրէն յաճախ դառնի յեւրոպիայ . և յաւէտ 'ի ճի-
 նէվա , 'ի վիեննա , և 'ի էտիմպուրկ անուանեալ քա-
 ղաքանս :

Յ-ա-գ- -դ-ա-ճ-ա-ն- Ը-ր-գ-ը-ն-Ը- Գ-ւ-ի-ն- :

Լխտս այս բազում անգամ է ինքնեկ՝ և ոչ յայլ
 ախտէ ծագեալ . փոքրիկ մանկունքն են յոյժ ենթակայ
 այսպիսի ջրդողութեւ , մանաւանդ 'ի ժամանակի , յորում
 ծագին ատամներ և ողորն : Երբեմն ևս պատճառի 'ի հա-
 նապազօրեայ և 'ի հրատապ ջերմախտէ , 'ի յերկարատե
 հիւանդութեւ , 'ի յանկարծօրէն և 'ի յորք դատարկելոյ
 արեան կամ գոլորշեաց , 'ի յերկիւղէ , 'ի կարի իմն տկա-
 րութեւ ջրաց և մանրակեղեց , 'ի բորբոքմանէ և 'ի յամ-
 բոխմանէ ուղղոյ , 'ի հարուածոց գլխոյ , 'ի յուժգին
 շարժմանէ ուղղոյ , որ պատճառի 'ի նուազմանէ սրտի , 'ի
 յափրուէ , 'ի պտուտմանէ գլխոյ , 'ի քնափուէ , 'ի բռնի
 շարժմանէ մկանանց կամ ջրոց , ևն . 'ի ցուրտ և 'ի խոնաւ
 հոլմոց՝ յորժամ յերկար ժամանակ գլխաբաց մնացէ որ
 զկնի հիւանդութեւ կամ աշխատանաց և քրտնելոյ : 'ի
 վախճանի յայնմ ամենայնէ որք են առիթ արգելոյ զար-
 տանութի մարմնոյ , և խափանելոյ զպատեհական շր-
 ջանս արեան , և աւելից :

Յ-ա-գ- -ե-դ-ն-ի-ն- Է-ն-ը-ն- Ը-ր-գ-ը-ն-Ը- Գ-ւ-ի-ն- :

Հասարակօրէն ախտակիրն զգայ զքու , զծանրութեւ ,
 և զպաղոյտ գլխոյ , որում և զուգընթաց լինի տագնապ
 մեծ , և անձկութիւն սրտի : Զարկ բաղկեւրակին 'ի սկզբան
 անգ լինի մեղմագոյն , և ապա սրագոյն : Մէջն երբեմն
 հոսի սակաւսքանակ , և երբեմն առատօրէն , գեղնագոյն

և ջինջ : Աւքն լինի կարմրերանգ , յադոյն , գէջ , և բը-
ժոտ , երևակայութիւն , և կերպարանն խանգարին : Ախ-
տակիրն ործայ կամ ժայթքէ զմրուր ինչ ծանր , սպիտակ
և ջինջ : Զկնի այս ամենայն նշանաց առ սակաւ սակաւ
'ի վերայ դայ այլափոխութիւն , քնափութիւն , գելումն կամ
կծկումն մկանանց , մանաւանդ 'ի մկանս աչաց , և այլ
ստակատեպի նշանք անդամագոտութիւն :

Յայսմ յետին դիպումածի պարտ է մեծապէս զգոյշ
լինել 'ի վերայ անձին աստակրիս . զն այդ օրինակ այլա-
փոխութիւն , քնափութիւն , խանգարումն երևակայութեան
են , գուշակ են անվրէպ տպերնանիկ ելլոյ նորին : Ախտս
այս բազում անգամ ևս աւարտի 'ի կուրութիւն , 'ի խլու-
թիւն , 'ի խեղագարութիւն , 'ի վերնոտութիւն , 'ի մշտաւե գրչ-
խացաւութիւն , 'ի սրտախօթութիւն , յանդամալուծութիւն ,
'ի ջղային բնաւորութիւն , և յայլ և այլ աստա եռացու-
ցիչ ոգւոց : Զուրբն ուղղոյ՝ որք արտաքս հոսին զկնի
հաստանելոյ և բանալոյ զգանկն դիոյ , գրեթէ միշտ լինին
գեղնագոյն , և ջինջ :

Յաւագ Բեղ-բէիյն , Կր-ճարի է 'ի գ-րծ ար-անէ Ի Դի-
պ-ած-ն Ըրգ-ալ-նէ գլխոյ :

'Ի դիպումածս յայս մեծի զգուշութեւ պէտք են առ
'ի դործ արկանել զգեղորայս : Նախ՝ պարտ է փութանա-
կի գնել լայնարաց վէշիբաթօսիօ 'ի վերայ . ծոծրակի .
նոյնպէս պարտ է տղբուկս գնել 'ի վերայ երաստանի :
Իսկ փխտողականն , և լուծողականն հարակաւորապէս
պահանջի 'ի դիպումածս յայս . զորս պարտ է կրկնել նկա-
տեալ 'ի արտադայս տկարութեւ , և հասակի աստակրին ,
և սաստկութեւ նշանացն աստիս : Եւ իբրեւ վերոգրեալ ,
կամ սոցին նման գեղորէիք ոչ պակասեցի սաստկութեւ
նշանաց , եթէ չեւ ևս իցէ կազդուրել աստակիրն , ոչինչ
արգէլք կայ գործածութեւ անդկի , որ ստի մեղքուօս :
Զոր օրինակ : Ա՛ռ կէս ունկի՝ զտեալ անդիկն , և մի ուն-
կի՝ քաղցրաւենի վարդի , բարիոք զանգեաւ ընդ միմեանս ,
արա տաանեւութ հապս , և այսպիսի հապք շրջապատել
փուռոյն կրնամոնի , տացին յերկու հատէ մինչև ցլեց՝
զորս անգամ յաւուրն :

Նոյնպէս օգտուէտ է աքօնիթօ յորջորջեալ բոյան , որ
այսպէս բաղադրի : Վսան կշիռ ցորեան՝ էսթուաթթօ
տ՝ աքօնիթօ , և ռօպ տի սամպուք՝ որչափ ինչ պէտք են
վսան շինելոյ զ48 հատադեղս , զորս շրջապատել է փու-

ւտին երկնցիկ : Ի հասագեղոյ ատօն պարտ է անտակրին
սկիզբն առնել յերկու կամ յերիս աւուրս ՚ի գործ ար-
կանել մէն մի հատ, և առ փոքր փոքր առաւելուլ մին
էն ցւորս հաստ, եթէ տանիցի ստամբան :

Գարձեալ՝ Գօսփօռօն ըստ կարծեաց բազմափորձ և
ներհուն հեղինակաց է գեղ իմն կարի ազնիւ և շահաւետ
ի գիպուածս ջրգողուն գլխոյ, որ այսպէս յօրինի. վեց
կշիռ ցորեան Գօսփօռօ, և երկու ունկի՝ դաղջ իւզն
բաղջր նշոյ, խառնեալ բարիօք լուծեալ, և զկնի երկու
կամ երեք ժամուց սուր ըմպել հիւանդին 5 կամ 6 ան-
գամ յաւուրն՝ փոքրիկ դրգալ մի առ իւրաքանչիւր նը-
ւադ : Գայսպիոի գիպուածս ևս երեկն յաւեալ օգտա-
կար գեղորայքն զօրացուցիչք, և մեղմացուցիչք, որպի-
սի են էթէռա խառն ընդ թինթուռա տի սուչինօի,
կի՞ ընդ թինթուռա տի վալէռիանայի, և կամ լէ թին-
թուռա տի քինա քինայի : Կոյնպէս ոչ սակաւ օգտէ ա-
փիտնն, զոր պարտ է չափով զգուշուլ թէ՛ ընծայել :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յ-ւ-է-ն ջրգող-ն-ի է հաւան-ը ինչ գ-ր-ի, որ ա-ի՝ է-ր-գ-ի-
չ-է-ն - - - - - :

Լխտս այս՝ որպէս ասացաք վերագոյնդ, է գումա-
րումն ինչ ջրոց, որք արգելեալ մնան ՚ի պարկ կամ ՚ի
բասկ ինչ մասնաւոր՝ առանց բնաւ հաղորդութի ունե-
լոյ, և հոսելոյ յայլ մասունս մարմնոյ : Սովորական
կայան ախտիս այսորիկ է ստորին որովայնն. թէպէտ բա-
զում անգամ ասի փորձիւ իսկ ծանուցեալ, և անեսալ
զցտանիլ սորա չըջագատեալ զկրծովք, և զփայծե-
ղամբ. բայց այդպիսի գիպուածք մարթին լինել յոյժ
ցանցառակի : Բազմատեսակ է ախտս այս. բայց գլխա-
ւորաբար բաժանի ՚ի խորօրիզիա տէլլա մաթոնիէ. այս-
ինքն ջրգողուլն արգանդի, կամ զաւակատան. ՚ի խոռօ-
րիզիա տէլլ՝ օվայէ, այսինքն ջրգողութի ձուարանի. ՚ի
խոռօրիզիա տէլլ բէռիթօնէ. այսինքն ջրգողութի որս-
վայնամաշկի. ՚ի խորօրիզիա տէլլէ թուպէ. այսինքն ջրգո-
ղութի ֆալլօրեան փողոց, (որք են երկու անցք զեան-
դեալք ՚ի վերին և ՚ի կողմնական մասունս յատակի ար-
գանդին.) ՚ի խոռօրիզիա տէլլ՝ էրիբլօն, այսինքն ջրգողու-
թի աղեացամաշկի. և ՚ի խոռօնէլէ, որ է աղց ինչ ջրա-
լիւր փոշտանկութի :

Բաղում անգամ այդպիսի տեսակք ջրգողութեց զուգընթաց լինին ընդ ջրգողութեան ստորին որովայնի, և յայդպիսի դիպուածս անհնարին է փարատել զայնս, և ոչ ջուրքն իսկ որովայնի մարմինն հոսիլ արտաքս գործածութիւն դեղորէից: Իսկ պատճառք անախիցս այսոցիկ են գլխովին նոյն պատճառքն ջրգողութեց ստորին որովայնի, և անաղաթայի:

Յաւագ Եւանջ ընդդէմէ հանաւոր Ինչ պարի:

Ջրգողութիւս այս բացայայտ ճանաչի յուռուցե ինչ ՚ի վեր երեւելոյ ՚ի ստորին մասունս որովայնի ՚ի ձեւ արգանդի, և ևս ՚ի կակղութիւն և ՚ի ցրմանէ այսր ուռուցի: Երբեմն անասն այս ձեւակերպի ՚ի յղութիւն, և յայնժամ ջուրքն գումարին ՚ի յարգանդն, կամ յայլ մօտաւոր կողմանս զաւակատանն, որպիսի են աղան կամ ծինն, որ ասի՝ քօռիօն, և ներքին աղան, որ կոչի՝ ամնիօս կամ ամնիօ: Եւ անասն այս յայն սակս դժուարաւ ճանաչի, վասն զի երբեմն զոյգ ունի ընդ իւր զհաւասարանման նշանս յղութեւն. միայն ՚ի դիպուածս ինչ ստուգիւ ճանաչի զոյգութիւնն անասն, յորժամ ՚ի սկզբան անդ հիւանդութեւն յանձին զգայ անտակիրն գոյանալ յարգանդի իւրում զգնդակ ինչ, կամ ուռոյցս, որ սկսանի առ սակաւ սակաւ աճիլ, և ամբողջաւ զորովայնն ըստ օրինի յղեաց, բայց առանց ինչ անհանգստութեւն, և առանց իրիւր փոփոխման գունոյ մորթոյ, մանաւանդ և թէ ոտքն, սրունքն, և տղզերքն չիցեն ուռուցեալք՝ բայց և թէ ՚ի վախճանի. և եթէ որովայնն ձեւակերպի միշտ այլ աղգիմն եղանակաւ, յայնժամ պարտ է ստուգել, և թէ այս է անասն ստացեալ խաօթիղիա տեղա մաթաիչէ, քանզի այսոցիկ նշանք ոչ ունին անպի ՚ի դիպուածս աւելի:

Իսկ ամուլ և անծնունդ կանայք են առաւել ենթակայ այսմիկ անասն: Խաօթիղիա տեղ՝ օվայէ՝ է յոյժ յաճախակի, բայց յոյժ դժուարաւ է ճանաչելի բան զմաթաիչէին: Սեղհական նշանք՝ որովք մարմ է կասկածանօք գուշակել զմանէ՝ են ուռոյցքն, ցաւքն ՚ի մասունս քննոց երանաց. (որք են մասն մարդկային մարմնոյ ընդ ազգի և ընդ առականս): Հոսումն չէ այնքան առաւորպէս ՚ի դիպուածս ջրգողութեւն ստորին որովայնի, այլ հաղիւ գտանի երեսուն կամ քառասուն կաթիլ հիւթ ՚ի դիպուածս անասն: Բայց որովհետեւ հիւթս այս հասաւ

բակորեն է մածուցիկ և առատ, որ երբեմն փակեալ մնալով յայլ և այլ խռոչս՝ չլինի բացայայտ հոսումն, վասն այսորիկ ախտս այս չճանաչի՝ բայց եթէ ղինի մահուանն յօշոտելով կամ բանալով զմարմինն. յայն սակս ոմանք կանայք առաւել քան զ50 զ40. և զ30 ամս կրեցին զախրատ զայս։ Աղջկունք, և օրիորդք չեն այնքան ենթակայ արտիս, այլ առաւելապէս են ենթակայ ամուլ և այրի կանայք՝ յորս պակասի արիւնն տեւատեսական, և յայն սակս միշտ վիշտս կրեն։

Ջրգողունն որովայնամաշկի, որ ասի խռոբղիտ աւել բէռիթմենէ. ձևանայ դանդաղկոտ և մահացուցիչ. բայց յոյժ յամբ, և մեղմով։ Ախտաժեւեալքն ունին անկարուստ զանուցողական զօրութիւն. իսկ զծարաւն՝ սակաւ կամ բնաւ ոչ ունին։ Ախորժակն նոցին բարի, մարսողականն զօրաւոր, և քունն առատ, իսկ մէզն ըստ սովորութեն, և միով բանիւ ասացից, կատարեն զամենայն կարեւորականս բնութեն ըստ պայմանի բնութեն, ոչ ունին բաց յուռուցէ՝ այլ ինչ նեղութիւն, և անհանգստութիւն մարմնոյ։

Ի գիպուածս ախտիս համարի, եթէ պորոն սակաւ ինչ միտի՝ ի ներքս, և երբեմն իսկ ջուրքն ելանեն՝ ի պորտոյ՝ հերձմամբ և պատառմամբ այսորիկ մասին։ Ընդհանուր նշանքն ջրգողուն մասնաւոր ինչ պարկի են դժուարութիւն, զոր ախտակիրն զգայ ի հոսման ջուրց. որովհետեւ բազում անգամ փակեալ արդեւական մնան ի փոքրիկ խռոչս անգամոց. հեղանիւթն որ արտաքս ելանէ ճանապարհաւ բուռնութուայի, գրեթէ միշտ լինի ընդարմացեալ արիւնախառն, և զազրահոտ։ Ի վախճան աւմենայնի, ի գիպուածս ախտիս՝ ուռոյցն որովայնի լինի անհամաձայն, և փոփոխական, և ախտակիրն անկորուստ պահէ զգոյնն երեսաց և բովանդակ մարմնոյ, և զախորժակն։

Յաւագիւն Իւստուրմիւն և Դեւրեհի Երեմիա :

Առաւարութիւն ախտիս է նոյն իսկ ընդ կառավարութեն ջրգողութեանց ստորին որովայնի, զորոց խօսեցաք ի յօդ. 20. արտ գլ։ Բայց յորժամ հարկ ի վերայ կայ արտահանել զջուրն ի ձեռն գործեաց, յայնժամ պարտ է և ձեղքուածոյն լինել համաձայն չիւթէի (այսինքն խողովակին,) ապա թէ ոչ՝ բացարձակապէս հարուածն լինէր անբաւական։ Դարձեալ, պարտ է զձեղքուածն

մեծացուցանել և զգուշութիւն պահպանել՝ առ ՚ի գիւրացուցանել զկաթիլն հիւթոց, որք գումարին անդ, և առ ՚ի փութութիւն, և ՚ի սուղ ինչ ժամանակի բուժել զայն :

՚ի գիպուածս ջրգողութե արգանգի, որ իբր զգացումն ձևակերպի, կամ ընդ յղացմանն զուգընթաց լինի, չեն սահմանեալ այնքան բազում գեղորայք առ ՚ի գործարկանել. որովհետեւ ջուրքն արտահանին երբեմն ՚ի ծնանիլն անդ, և երբեմն յընթացս ամսոյ. բայց յորժամ հասումնս այս կամ արտահանումն ջրոց զանցանէ ըստ չափ, միշտ լինի վտանգաւոր, մանաւանդ զի ականատես իսկ եղաք մահուան ոմանց կանանց զկնի արտահանման ջրոյն, կամ ՚ի նոյն իսկ վայրկենի, և կամ նախ քան զծնանիլն. այլ եթէ յերկարի յոյժ ծնունդն, յայնժամ յայդպիսի պարագայս իսկ և իսկ պարտ է գիմել ՚ի քաջարուեստ ոմն բժիշկ, և առնուլ ՚ի նմանէ զայնպիսի պատշաճաւոր լուծողական և զջրաբարչ գեղորայսն, որ ասի խէնակոկի :

Իսկ յորժամ քաջայայտ ճանաչի և բացայայտ երևի, չլինել աստիս յղութի, յայնժամ բաց յընդհանուր գեղորէից ջրգողութե ասորին որովայնի, պարտ է ՚ի գործարկանել զայլ կառավարութիս սահմանագրեալս ՚ի գիպուածս արգանգի՝ առ ՚ի փութութիւն արտահանումն ջրոցն, ընդարձակելով զճանապարհն խողովակի. բայց յայսմ փոյթ մեծ ունել պարտ է, և դուն գործել առ ՚ի կակղացուցանել յառաջագոյն զճանապարհն արգանգի գործածութիւն բազանեաց փոմէնթօի, և այլ կակղացուցիւ իրաց :

Ջրգողութիւնն ձուարանի, որ ասի խոռօրիզիս տէլ՝ օվայէ, է աստ իմն վարկուցեալ անբուժելի. վասն որոյ զգեղորայսն ՚ի գործածեալս ՚ի գիպուածս ջրգողութե ասորին որովայնի, թէպէտ և նկատմամբ այսորիկ աստի՝ իցեն յոյժ անզօր և սկար գործունեայ, բայց ՚ի վերայ այսր ամենայնի արժան է ՚ի գործածել. և առաւել ապահով միջոցն և հնարն է հոսել զուրն արտաքս՝ բանալով ըզձեզքուած իմն ՚ի վերայ կշափն : Եւաք ասել յոմանց, եթէ կին ոմն ՚ի հասակի 50 ամաց գործածութեամբ այսր հնարից ստացաւ զկատարեալ առողջութի :

՚ի գիպուածս ջրգողութեան որովայնամաշիլի, որ կոչի խոռօրիզիս տէլ բէռիթօնէօ, եթէ ենթակայն իցէ երկտասարդ և քաջառողջ իմն բնութեան վիճակեալ, և եթէ ուսոյցն չիցէ տարածեալ տակաւին, և եթէ ջուրն՝ զոր

արտահանեն ճանապարհաւ ձեղքուածոյ չիցէ՝ սղաղու-
նեալ և գարշահոտեալ, մարթ է յուսադիր լինել յայնժամ
'ի բուժել զայն . իսկ յայլ ամ գիպուածս ներհակականս՝
ապաքինուի ախտիս յար և յաւէտ է կասկածելի : Դեղո-
րայքն են գլխովին նոյն ընդ դեղորէիցն ջրգողութե ստո-
րին որովայնի, զորոց ճառեցաք վերագոյնդ . բայց ձեղ-
քուածն , որ է հնար իմն յոյժ պատշաճեալ և կարեոր
'ի բուժումն ախտիս , պարտի լինել 'ի մասումս առաւել
յարակցեալս պարկին . և միանգամայն արժան է լինել
մեծագոյն և լայնաբաց առ 'ի կարօղ լինելոյ զկնի արտա-
հանելոյ զջուրն դնել 'ի ներքս զգիլթայ կամ զպատրոյկ
իմն թրջեալ իւղովն կամ ոգւովն զմեոյ , որով մնայ ձեղ-
քուածն բացեալ մինչև 'ի բուժումն ախտիս :

'ի գիպուածս , յորում ջուրքն արտահանին ճանա-
պարհաւ պորտոյ , որպէս ասացաք , յայդմիկ գիպուածի
երբեմն չէ՝ պարտ բնաւ զանց առնել զձեղքուածն , զոր-
մէ յիշատակեցաք անդէն . որովհետև բնաւոր հոսումն
ջրոցն 'ի պորտոյ անտի՝ չէ բնաւ բաւական :

Ջրգողութին ֆալօքեան փողոյ , որ ասի՝ խռօքիզիա
տէլէ թուպէ , ենթագրեալ ևս եթէ իցէ քաջ ստու-
գեալ , բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի գործ մեծ է և գը-
ժուարին զանազանել զայն 'ի ջրգողութենէ ձուարանի .
վասն որոյ յայդպիսի գիպուածս պարտ է ընթանալ և
վարիլ ըստ կանոնի , զոր 'ի վեր անդր քաջայայտ ցուցաք :
Բայց քաջայայտ իսկ է ամենայն ումեք , եթէ ամենայն
տեսակք ջրգողութեց՝ զորոց ցայս վայր խօսեցաք , պէտս
ունին միշտ խորհրդոյ ճարտար բժշկի՝ յարմատանալ և 'ի
հաստատիլ նոցին . վասն որոյ անմառի և անխոհմութի
մեծ գործեն նոքա , որք անդէտ գողով արուեստիս՝ ըստ
խորհրդոց մտաց իւրեանց ձեռնամուխ լինին 'ի բուժումն
ախտիս :

ՅԵՂԷ՝ ԻՆՆՈ՞՞ ԴԱՆԻՆ՝ :

Ինդ արտաքին գտանի ևս անձկութի ինչ, և չորութի մորթոյ : Ախտակիրն զգայ յանձն զցաւ ինչ և զմարմալումն : Գոյն աչաց և մորթոյ՝ որպէս ասացաք, լինի գեղնագոյն, և մեզն երբեմն կարմրագոյն, և երբեմն գեղնագոյն : Շնչառութիւնն կարի դժուարին, քրտունքն և լորձունքն գեղնագոյն : Ախտակիրն ործայ, և ստեպ ըստեպ փութս արտաքսէ, և զգայ դաւնութի ինչ և անախորժութի ՚ի բերանն, և ծանրութիւն իմն ՚ի կուրծս : Զարկ բազկերակին լինի թոյլ և նիհար, և բաղում անգամ հարկանէ որպէս ՚ի դիպումս անեղից : Եւ ՚ի վեր երևի ցաւ և ձգտումն ինչ ՚ի սահմանն ասոնդանաց, (որք են տեղիք լերդի և փայծեղան) : Ոչ է պարտ բնաւ յուսահատիլ, որմա խօսեցաք ՚ի վեր անդր, եթէ աստս այս պատճառի ՚ի դեղին մաղձէ և կամ յայլ ինչ և իցէ պատահարէ :

Այլ յայնժամ պարտ է երկնել, յորժամ ընդ արտաքին զուգընթաց գտանի սեաւ զալուկն, կամ ջրգողուն կամ անոնդանոտութի և կամ փտախտութի : մանաւանդ եթէ անցեալ իցէ զաւուրք արտակիրն : Եւ եթէ յառաջ գայ ՚ի սաստիկ և ՚ի զօրաւոր փտաղտկանութի կամ ՚ի լուծողականութի, և կամ ՚ի յորդառատ հոսմանէ ինչ թանկից, յայնժամ աստս այս յոյժ երկարատեւ է : Բայց եթէ պատճառի ՚ի բորբոքմանէ և ՚ի խուլական ինչ ուռուցէ լերդի, կամ ՚ի սքօռպութիքս անուանեալ արտեւ, յայնմ վայրի լինի առաւել տարժանելի և դժուարարուժելի : Իսկ եթէ ընդ արտաքին համազոյգ գտանին և փքալից ջրգողութի, յաճախակի ժայթքումն, ճնշումն կրծոց, նուազումն սրտի, արիւննախտոն հոսումն որովայնի, սրճագոյն կամ կանաչախտոն սեաւ միզումն ևն, են նշանք վատթարագոյնք :

ՅԵՂԷ՝ ԻՆՆՈ՞՞ ԴԱՆԻՆ՝ : ԿՐԻ՞ ԿՐԻ՞ Է ՚Ի ԻՐ ԳՐԻՆԷՆ Ի ԴԻՊԻՆՈ՞՞ ԴԱՆԻՆ՝ :

Ախտակիրն պարտի հրաժարիլ յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և ՚ի դժուարամարսելի կերակրելինաց : Սովորաբար պատշաճական կերակրելէնք են արգանակն որթու, և հաւու, հացն բարիորք եփեալ, և պտուղք հասունացեալ : Եւ ըմպելին՝ կաթն կովու, և

զատագոյն չիճուկն կաթին խառն ընդ մեղու, և խաշուն
կակղացուցիչ և քաղցրացուցիչ արմատոյ. որպիսի են՝
արմատն աղտոյ, մատուտակի, չիբոսիայի, կրամինեայի,
ևն:

Շահաւէտ է ստէպ ստէպ գործածութիւն ֆոմենթօի
կամ բաղանեաց, և ևս՝ կակղացուցիչ իրաց, զոր պարտ
է ջերմ ջերմ արկանել ՚ի վերայ ստամոքսի և լերդի: Շար
ժականութիւն կամ չըջագայիւն ՚ի գրօսանս՝ նոյնպէս է
օգտաւէտ, բայց արժան է լինել ը կարեաց տխտակիւս -
որում պարտ է միանգամայն անձնապահ լինել յամենայն
իրաց, որք առթեմն զնեղուի, զձանձրութիւն, զբարկութիւն,
ևն. այլ պարտ է միշտ ջանալ ՚ի զուարթամտութիւն, և
յանխառով հանգարտութիւն հոգւոյ, զբաղելով յուրախա-
րար և ՚ի զուարճալի իրա:

Յաւագ = Դէպքէն: Դէ = Դէք է ՚ի լուս = Դէքէն ՚ի Դէ-
պագ = Եւ = :

Եւորժեղի և մեղմագոյն փսիողականքն, և լուծո-
ղականքն ՚ի դիպուածս աստիւս լինին յոյժ օգտակարք,
եթէ հիւանդն չիցէ կարի ուժամթափ լեալ յերկարա-
տեութե աստիւս: Քառասուն կշիռ ցորեան՝ կամ մի արամ
ամբողջ իրէքսբուանան տորթեալ ՚ի մէջ ջրոյն երկիցի,
տուր ըմպել աստակիրիդ յառաւօտին պահու ՚ի ծո-
մուտս, և ստէպ ստէպ վերամպել զխաշուն երկիցի այն-
չափ՝ որչափ պէտք իցէ առ ործալոյ ըստ կարողուն աս-
տակիրին: Եւ անմիջապէս զինի այտորիկ պարտ է ՚ի գործ
արկանել բիւլով քօնթռաւ ՚ի իթթէնիցի անուանեալ
հատաղեղն, որ այսպէս բաղադրի: Առ մի տրամ ալօէ
սօքթօթնինօ, և նոյնչափ՝ ռապառապառօ, այլն տրամ մի
սարօնէ տ՝ ալիքանթէ. առ և հասարակ չիւրբօ՝ որչափ
ինչ պէտք են վասն չինելոյ զհապս. որք մէն մի կշիռն
հինգ կամ 6 ցորեան. զորս չըջապատեալ փոշուփն մա-
տուտակի, տացեն հիւանդին 5, կամ 6 հատ երկիցս կմ
չորիցս յաւուրն:

Բաց ՚ի հատաղեղոյ աստի շահաւէտ յոյժ եղիցի ար-
տուցանել յամենայն առաւօտու և երեկոյի թառթառօ
սօլուալիլէ խառն ը չալի. բայց առցէ մի աւելի քան զմի
տրամ առ մի նուազ: Դարձեալ, մարթ է ընդ սակաւ
եօթնեակս ՚ի գործ ամել տեքօցիօնէ ալ բլամանօ: Այ-
սինքն առ տրամ մի տաշած փայտին կոշեցելոյ բլամանօ,
որ այն ինքն է սօսի, և ՚ի հասարակ ջրի եփեաւ եռացմամբ

իր բառորդ մի ժամու, ապա զտեա՛, և մնացէ երեք
գրգալ սեղանոյ . յոր յաւել մի սպիտակուց թարմ ձու-
ոյ, և զանգեա՛ բարիորդ, և ապա տուր ըմպել ախտակրիդ
յառաւօտեան պահու երեք կամ չորս ժամ յառաջ քան
ղկերակուրն :

Մակայն 'ի մէջ սոցա ես ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնո-
սիկ, որք պատշաճաւորք են և օգտաւէտք 'ի դիպուածս
զալկան, մանաւանդ սեաւ դալկան : Ա՛ռ չորս լիտր՝ ար-
զանակն գիւղ, հինգ արամ՝ խաշնդեղ, և չորս արամ՝
թէռաափօլիաթա ափ թառթառ : Եւ զայս պարտ է
առնուլ վեց կամ եօթն անգամ յաւուրն՝ ըստ չափու
միւր սկահակի սրճոյ : Եւ և այլ դարման, որ առանց զայ-
րացուցանելոյ բանոյ զնշանս, և զանցս մազքի և միգի,
և ջրուէ զմաղձային հիւթս խառնեալս յարեան, և կազ-
դուրէ զթալկութեն ստամոքսի, և բարեկարգէ զցործու-
ղութեն լերդի և փայծեղան . այն է չափաւոր գործա-
ծուի խարտածոյ երկաթոյ, որ այսպէս բաղադրի : Եր-
կու արամ՝ լիմաթուռա ափ ֆէռոօ, այսինքն խարտածն
երկաթոյ, և նոյնչափ ռապառպառօ, և յաւել այնչափ
շիւօրօ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց
արհեստին . զզանգուածս զայս արարեալ հապ՝ որ կռեա-
ցէ հինգ կամ վեց ցորեան, և շրջապատեալ փոշուով կի-
նամոնի, տաշին երկու կամ երեք հատք երկու անգամ
յաւուրն :

Այլ բայ 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դեղոց, երկար
փորձառութեամբ ես զնշանաւոր զօրութի գեղոյ ինչ -
գոր և 'ի յորով ժամանակաց հեռէ բազում բժիշկք ա-
բաբացոց և պարսից 'ի կիր առին, այն ինքն է մուս-
վաք, յորմէ պարտ է առնուլ չորս ունկի՝ փոշի լոսեալ,
և մի և կէս սկահակ սրճոյ քամածն լեմոնի, և յաւել
այնչափ շիւօրօ կամ մեղր՝ որչափ պէտք իցեն առ կազ-
մելոյ ը կանոնաց արհեստին . զզանգուածս զայս արա-
րեալ մաճուն, որ լիցի թանձրագոյն քան զմեղր, առցէ
ախտակիրն զրգալ մի սեղանոյ ընդ առաւօտս, և նոյն-
չափ ք երեկս : Երակ հատանելն ևս պատշաճի երբեմն
'ի դիպուածս դալկան . բայց 'ի սկզբան անդ, և այն զի
պարտ է նկատել 'ի կազմուածն մարմնոյ, 'ի խառնու-
ածն, և յուժգնութիւն բորբոքման և ցաւոց, ևն . բայց
'ի վերայ այսր ամենայնի զգոյշ լինել պարտ է յաճա-
խել զցործածուի երակ հատանելոյ, բայց եթէ 'ի մեծի
հարկաւորութեն, որովհետեւ միշտ վտանգ 'ի վերայ գայ
յայտմանէ երկարելոյ հիւանդութեանն :

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ.

Յաշմիւն արտի, որ արտի Բիւրիւնը. որ արտի Բիւրիւնը, որ արտի Բիւրիւնը, որ արտի Բիւրիւնը :

Յ Օ Դ ՈՒ Ա Ե Ա.

Լստա այս է խօթութիւնը, որ հաշեալ ծիւրէ ըզրովանդակ մարմինն. և յառաջ գայ 'ի խօցէ ինչ կի՞ յայտուցէ թողի, նաև մարմին յառաջ գալ յախտիցն, որ ասին՝ էմբիւմա, այսինքն շարաւածութիւն. ամբոֆիա նեւ վօզա, այսինքն անտաժութիւն. քաղեստիա, այսինքն աստագոնութիւն, ևն: Վկայէ պուքան հեղինակն, և թէ առ ժամանակաւ իւրով 'ի քաղաքն ընտաւայ տասներորդ մասն 'ի Ժողովրդէնն մեռանէին յախտէ յայտմանէ. ուստի որչափ ևս առաւել յայժմեան ժամանակիս: Երկ տասարդք վախդ և նիհարք, որք ունին զերկայն պարանոցս, և զթիկունս բարձրաւանդակս, և զլանջս նեղագոյնս, և անձուկս 'ի հասակէ 15 տնաց, մինչև ցերեւտուն ամս, ևն յոյժ են թակայ ակտիս այսորիկ: Ախտս այս է յոյժ յաճախ յանգղիս քան յայլ ամենայն մատնա ախտահի. և այս գուցէ յառաջ գայ 'ի սովորութիւն, զոր ունին 'ի գործ արկանել յանշափս զմիս զբժուարահալ կենդանեաց, և զողիւսոր հեղանիւթս, այլև յանշարժական կեանս վարելոյ. և 'ի կիրառութենէ հանքային ածխոյ, զոր յաճախապէս վառեն, ևն:

Յաշմիւն արտի Բիւրիւնը:

Լսն ամենայն, որ պատճառէ զբորբորդականութիւնը 'ի կուրծս, մարմին համարիլ իբր պատճառ այսորիկ ակտիս: Եղանակս պատճառի ակտս յայլ ինչ չար ակտից, որք գլխովին եղծեալ ապականեն զխոնարութիւն և զգոլորչիս, որպիսի են սքոսպութիւն, սքոսֆօլէ, մալ վէնէ, ուէօ, ազմա, վանօլ, ուղօլիս, ևն: Բայց որովհետեւ ակտս այս գրեթէ հազիւ երբեք է արաբիւնելի, վասն որոյ մասնաւոր իմն եղանակաւ կամիւր ճառել զպատճառ:

նայ նորին առ 'ի յողուտ և 'ի զգուշութի վերծանողացդ :
Արգ՝ այսոքիկ պատճառք են յետագայքդ :

Նախ , օգն ապականեալ , և որ արդեւեալ և փակեալ
մնայ յորեք տեղեղ . մետաղական ինչ գործընթին , որ
մասնաւորապէս մետաղաբք լինին թորոց , յորմէ ևս բա-
զում անգամ հետեի հատանիլ կամ վշտանալ ներագոյն
և փափուկ ինչ ներքին անօթոց անգամոյն : Բ . Ստափա-
գոյն կիրքն , բռնութի ինչ մտաց , անձկութիւն հոգւոյ .
զոր օրինակ տրամուին , ցաւն , վիշտն . ևս կարի յոյժ հե-
տադատութիւն ներքինաց դիտութեց ևն : Գ . Հոսումն ինչ
ստափագոյն բնութիւն , որպիսի են քիրան , և լուծողա-
կանութիւն որովայնի , ևս վաճառ առփանք , հոսումն ինչ ա-
րեան , սերմնակաթութիւն , ևն : Դ . Արդեւականութիւն
իրիք սովորական հոսման , որպիսի է թանչն , քիրան տոխ ,
արիւն որ հոսի 'ի ռնգացն , խարակն , ևն . Ե . Արտաքին
ինչ պատահմունք և փոփոխութիւն , որպէս երթալն 'ի
ջերմագին ինչ բնակութիւն 'ի ցրտագոյն տեղիս , փոփոխու-
թիւն ինչ հանդերձից , և այլ սոցին նմանք : Զ . Ընկե-
րութիւն ընդ ախտակցեալ անձանց , որովհետեւ ախտս այս
է յոյժ տարափոխիկ : Է . Անձինք , որք վարեն զանշաք-
ժական կեանս , որպիսի են զերձակք , կօչկակարք՝ որք
ընդ երկար ժամանակս պատճառաւ աշհեստի միան կո-
րացեալ և կծկեալ , երգեցողքն , և այլ ամենեքին , որք
վշտացուցանեն զթոքն : Ը . Խոնձուութիւն ոտից , մահձի ,
բնակութիւն , ևս դիւերային օգն ևն : Թ . Աերակուրք ա-
զուտք , տախք և զառնակակիծք , որք բորբոքեն և ա-
պականեն դարիւնն . նոյնպէս և ոգիաւոր հեղաձութիւն :
Ճ . Ախտս այս բազում անգամ լինի ժառանգական . և
յայտպիսի դիպուածս հասարակօրէն լինի անապաքինելի
և անբուժելի .

Յաւագո նշանաց իւրաքանչիւր :

Բխտս այս հասարակօրէն սկսանի 'ի չորագոյն ինչ հա-
զէ , որ սովորաբար յարատեւեալ մնայ քանի ինչ ամիսս :
Այլ եթէ ախտակիրն յայսպիսի դիպուածս զգայ ևս յան-
ձին յօժարութի ինչ 'ի ժայթքել զկնի կերակրոց , յայն-
ժամ նշանս այս գուշակէ՝ թէ յոյժ 'ի մօտոյ ունի 'ի վե-
րայ հասանել ախտս այս : Դարձեալ , ախտակիրն զգայ
զջերմութի ինչ առաւելեալ միով աստիճանաւ քան ըզ-
ջերմութիւն բնական , զցաւ , և զնեղութի ինչ 'ի կուրծս ,
մանաւանդ զկնի թեթեւ ինչ աշխատանաց . թուքն բերա-

նոյն լինի աղուտ, և բաղում անգամ ևս արխնախառն :
 Ախտակիրն լինի արտադին, և սեամաղձոտ, և կորու-
 սանէ զախորժակն . զարկ բաղկերակին հասարակօրէն շու-
 տափոյթ, թոյլ, և մանրընթաց . բայց երբեմն ևս լինի
 յոյժ լի, և կարծր . այդոքիկ են նշանք առաւել հասա-
 րակք, որք զուգընթաց դասմին ը առաջին մօտն թո-
 քախտիս, և յետ այնորիկ անգէն սկսանի թուքն լինել
 կանաչադոյն, և արխնախառն . ախտակիրն զգայ զտենդ-
 ինչ ծխւական, որ ասի՝ ֆէպպուէ էթիքա . քրանի ա-
 ռատօրէն յերեկոյեան և յառաւօտեան պահու . լուծումն
 որովայնի, և առատութիւն միզի նոյնպէս է սովորական :

Դարձեալ . զգայ ախտակիրն զճերմութիւն ինչ յափն
 ձեռաց . այտքն զկնի կերակրոցն կարմրանան, մատունքն
 նշանաւորապէս վտտանան, եղեգունքն կորանան, և մաղքն
 թափին . 'ի վախճանի՝ ոտքն մինչև ցարունս ուռնուն,
 կորուսանէ գլխովին զկարողութիւն և զգօրութիւն, աչքն
 միսն 'ի ներքս, դժուարուն մեծ կրէ ախտակիրն 'ի շնչա-
 ռութեւ և 'ի կլանելն . այդ ամենայն նշանք՝ են գուշակ
 մօտալուտ մահուան, յորմէ ուր ուրեմն մարթ է ախտակ-
 րիս զերծանիլ . քանզի եթէ ոչ խնամ տարցի 'ի սկզբան
 ախտիս ըստ պատշաճին փութմանակի, յետ այնորիկ ան-
 օգուտ և անպիտան լինին ամենայն դարմանք, և դեղո-
 րայք :

Յաւգո Իսկանդար-բէ, շուր Կոնստէնտինոպոլիս Ի
 Դիպտիս Բոսնիայի, որ ասի ի իշխանիս :

'Ի սկզբան անդ ախտիս իսկ և իսկ պարտ է ախտակ-
 րին փոխել զբնակութիւն . եթէ բնակեալ իցէ 'ի մեծաշէն
 և 'ի բազմամարդ ինչ քաղաքս, կամ 'ի տեղիս ինչ՝ ուրա-
 նօր օգն փոխեալ և արդէլեալ լինի, յայնժամ պարտ
 է երթալ 'ի դաշտս և 'ի բնակութիւն, ուր լինի օգն մա-
 քուր, չոր և առողջարար . և շրջադայիլ անդ ըստ հա-
 ճոյից իւրոց : Ոչ է պարտ ախտակրիս բնաւ նստիլ դա-
 տարկ, այլ պարտ է միշտ շարժմունս առնել, մանաւանդ
 յոյժ օգտակար է՝ եթէ լինիցի 'ի վերայ ձիոյ, կամ ջրուոյ,
 և այն՝ ընդ առաւօտն . այսպիսի շարժողուն 'ի գիպուածս
 ախտիս է իբր գեղ իմն ազնուադոյն . բայց պարտ է ախ-
 տակրին անձնապահ լինել 'ի ջրոյ յընթացս այսպիսի
 շարժմանց ևն : Այլ եթէ հնարաւոր իցէ ևս, յոյժ օգ-
 տաւէտ է 'ի գիպուածս ախտիս ճանապարհորդութիւն ը
 ծով, և բազմաց իսկ ականատես եղաք աղատիլ յախտիս

նորաստիւք ծովագնացութե ՚ի վերջին աշտիճանի ախտիս ,
յորում ամենայն դարմանք և դեղորայքն անօգուտ եղին :

Պարտ է անտակրիս հրաժարիլ ՚ի Զերմագին , և ՚ի
գժուարամարտելի կերակրեղինաց : Ըմպելեւացն նր պարտ
է լինել զովացուցիչ և բարեխառն , կաթն միայն է յոյժ
շահաւէտ ՚ի գիպուածս ախտիս քան զամենայն դեղորայս ,
մանաւանդ կաթն իւրոյ կամ կանանց . բայց պարտ է ՚ի
գործ արկանել զայն յոյժ սակաւ քանակութե , և որքան
կարելի իցէ՝ պարտ է ըմպել զկաթն իւրոյ բնական Զերմու-
թեամբն , այսինքն փութով զինի կթելոյ , մի և կէս սէս-
թիէռէ վասն միոյ չափահասի բաւական է , զոր պարտ է
բաժանել յերիս կամ ՚ի չորս մասունս յաւուրն . պարտ
է սակաւ ինչ հաց բրդել ՚ի մէջ կաթին և ուտել փոխա-
նակ կերակրոյ : Այլ եթէ ՚ի գործածութե կաթին պատ-
ճառի լուծողութի որովայնի , յայնժամ պարտ է յաւել-
լուլ ՚ի վերայ քօնսէռվա վէքքիա տի ուղա , կամ բօրլէ
տի ծամբէ տի կռանքիս :

Գարձեալ , մարթ է անտակրիս ուտել զմիւրգս հա-
սունացեալս և եփեալս ՚ի վերայ հրոյ , կի՞ քաղցրութե-
նիս հաղարջի , վարդի , կեռասի ևն . ՚ի վախճան ամենայ-
նի պարտ է զիտել եթէ ամենայն կերակրոց և ըմպելեաց
անտակրիս միշտ պարտ է լինել սակաւաքանակ առ ՚ի ոչ
մնասել թորոցն յոյժ ծանրաբեռնութե ստամոքսի , ևս
առ ՚ի արգելուլ զսաստիկ չընգայութի արեանն : Նոյն-
պէս պարտ է անտակրիս միշտ զուարթ , և ուրախ լինել .
որովհետեւ անտա այս սովորաբար յառաջ գայ ՚ի սաստ-
կութե սեւամաղձի :

Յաւագիւ Լուսնաբնէ և Դեղորէից , զորս պարտ է ՚ի Գործ
արկանել ՚ի զանազան աստիճանս Լուսնաբնէ :

Յառաջին աստիճան ախտիս մարթ է երբեմն մեղմել
զհաղն միայն երակ հատանելով , և գործածութե յետա-
գայ դեղորէիցս : Առ չիբբօլա սգուիլլա ֆուսքա , կամ
մա ամմենիաքա և սէմի տի քառտամմօ յիւրաքանչիւ-
րոցն երկու արամ , մանրեա զամենայնն բարիոք յանկանի ,
և յաւել ՚ի վերայ ևս սակաւ ինչ ճիւղէպպէ քօմմունէ ,
և հապս արարեալ տուր անտակրին յաւուրն երկու կի՞
երիս հատս ըստ տանելոյ ստամոքսի նորին : Նոյնպէս է
դեղ իմն յոյժ օգտակար ՚ի գիպուածս ախտիս՝ լաթթէ
ամմենիաքալէ , կամ լաթթէ տի կօմմա ամմենիաքա , զոր
պարտ է պատրաստել և ՚ի գործ արկանել ըստ եղանա-

կին, զոր գրեցաք 'ի ճառն բորբոքման ներքին մասանց
կրօնոց . երես 82 . 83 :

Որքան առ ըմպելին ախտակրիս պատշաճագոյն է ին-
ժուզիօնէ դառնագին արմատոց , որպիսի են էտէռա
ԹէռուէսԹուէ , չէնԹուռէա մինուէ քամօմիլլա , Թուի-
ժօլիօ բալուաԹուէ ևն , որք էԹէ 'ի գործ արկանիցին ը
պատշաճին , զօրացուցանեն զստամոքսն , զխրացուցա-
նեն զմարսողականուին , մարբեն զարիւնն ևն : Այլ էԹէ
ախտակրին փախէ զարիւն , յայնժամ պարտ է 'ի գործ
արկանել զինժուզիօնէ կամ տէքօյիօնէ , որպիսի են յե-
տագայքդ : Առ առաիւէ աի քօնսօլիտա մաճճիօրէ՝ մի
ուենկի , կէս տրամ ուէկօլիցիա , և նոյնչափ ալԹէա : Եւ
առցո 'ի մէջ երկու բինԹա հասարակ ջրոյ ընդ վաղրկեանս
ինչ , և Թոդ պաղիլ , և յաւել 'ի վերայ մի փոքրիկ գրգալ
սրբուիԹօ աի վիԹուիօլօ , և տուր ըմպել ախտակրին մի
բաժակ՝ երկու կամ երիս անգամ յաւուրն : Եւ և այլ
ինչ արմատք օգտակարագոյնք 'ի զիպուածս ախաիս , որ
ափսի ևն օռքիտէ , սէմէ աի մէլաքօԹօնա , Թուաիլաճի-
նէ , սէմէ աի լինօ , սալսարարիլիա , ևն : Կոյնպէս օգտա-
ւէտ է 'ի զիպուածս յոյս յառաջին աստիճանի ախաիս
քաղցրաւենին վարդի , զոր մարԹ է 'ի գործ արկանել
կամ ընդ վերոյիւեալ գեղորէից , և կամ առանձինն զըլ-
գալիւ :

Յաւագո Դէղաւէից , Դոք Դոք է 'ի գործ արկանել յերկր-
դոմ աստիճանի Լոգաիլաւէան :

Յորժամ 'ի վերոգրեալ նշանաց քաջայայտ ճանա-
չի , և ստուգապէս գուշակի բորբոքումն ինչ Թոքոց ,
յայնժամ սեպհական և շահաւէտագոյն գեղն է քինա
քինա , զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ է-
ղանակին : Ընկալ մի ուենկի՝ աղնիւ քինա , և մանրագոյն
փոշի արարեալ զայն , բաժանեա՛ յուԹ և տասն հաւա-
սարաչափ մասուենս , և յամենայն երիս ժամս տուր ախ-
տակրին զմի մասն , կամ արօրեալ 'ի մէջ բաժակի հասա-
րակ ջրով , և կամ հապս արարեալ սակաւ ինչ շիօրքօիւ :
Այլ էԹէ 'ի գործածուԹէ քինայի պատճառի լուծո-
ղուԹի ինչ որովայնի , յայնժամ պարտ է 'ի գործ ար-
կանել զկերպն յետագայ : Առ քօնսէռվա աի ոռղա չորս
ուենկի , և մի ուենկի՝ քինա աղնիւ փոշի արարեալ , շիօրքօ
աի առանձիա , կամ աի լիմօնիա բաւականաչափ , խառ-
նեա՛ յիրեարս . և տուր ախտակրին ուտել զմի և կէս ուն

կի 'ի միում՝ աւուր, ուտելով երկու կամ երկու անգամ՝ յաւուրն . և յաւարտին այսորիկ չափու , պատրաստեալ վերստին ըստ վերոգրեալ եղանակի , և 'ի գործ արկ ըստ տանելոյ ասորժակի աստակրին :

Յամենայն դիպուածս աստիս միշտ պարտ է 'ի գործ արկանել աքուա սրիւթթօզա , կամ սալ վօլաթիլէ , որք նմանապէս են յոյժ շահաբերք : Եթէ թուրն բերանոյ աստակրին լինիցի խիտ և թանձր , և հազն նուազ , և շնչառութիւն դիւրաշարժ և անաշխատ , յայնժամ մարթ է յուսադիր լինել ապաքինութեւ աստիս : Եւս՝ յայնժամ կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ , և դիւրամարսելի , այլ սնուցողական , որպիսի են թեթեւ արդանակն հաու , աէքօցիօնէ տի քուէմօր տի ավէնա , կամ սուկօ քուէմօնէ տի ռիզի ևն :

Յաւագն արտի , որ ասի թիւիւնցա սինթօմիտա , այնինչն արիւծեան թոթաբոսիւն :

Ըստս այս ոչ բնաւ ապաքինի , եթէ ոչ նախ բուժեսցի աստն , յորմէ պատճառի և յառաջ գայ այս առակ թոքախտու . հասարակօրէն պատճառի յայտոցիկ աստից , վիցիօ սքոփօլօզօ , կամ սքոփօլօ աթթուալէ , սքոպութօ , ազմա , աստն դադդիական . ևն . վասն որոյ պարտ է նախ դարման տանել աստիցս այսոցիկ , յորոց պատճառի , 'ի գործ արկանելով զկառավարութիւն և զգեղորայս սեպհականս իւրաքանչիւր աստից :

Այլ եթէ աստս այս յառաջ գայ յո՛ և իցէ ստտօրիկ ինչ լուծողականութէ , կամ 'ի հոսմանէ , յայնժամ պարտ է փութալ առ 'ի արդելու զայն , և միանգամայն պարտ է զօրացուցանել զաստակրին՝ 'ի գործ արկանելով շարժողութիւն պատշաճողականս , կերակուրս սնուցողականս , քօռախալս , ևն : Դարձեալ գիտել արժան է , եթէ յախտէս յայտմանէ ըմբռնին յոլով անգամ մարք կորովագոյնք և փափկակեացք , որք ընդ երկար ժամանակս դիէցուցանեն զգաւակս իւրեանց , ուստի և սկսանին ուժածափ լինել . վասն որոյ պարտ է նոցա պահպանել զգօրութիւնս իւրեանց , կամ հատանելով 'ի ստենէ զերախն . և կամ դառնել զայլ որ սնուցիչ , ապա թէ ոչ՝ անհնար է նոցա այլազոյ ապաքինութեւ ակնկալել :

Յաշտիս անքի՛ ռ ան՝ անօգիւն , իմ իշխի՛ւնդ անօգիւն
զա . այնինչն իշխի՛ն իմ անօգիւն :

Լստա այս է նշանաւոր ինչ հիւծումն , կամ մաշումն
բովանդակ մարմնոյ առանց վերոգրեալ նշանաց , և աւ-
տիճանաց զուգընթաց դատանելոյ . այսինքն առանց տեն-
դի , առանց հազն , առանց զժուարուծի կրելոյ 'ի շնչա-
ռութն և 'ի կլանելն ևն : Այլ զուգընթաց ունի միայն
ընդ իւր զտկարուի ինչ , զպակասութիւն արորժակի , և
զանմարսողականութի : Անձինք , որք են բնութիւն անհան-
գիստ և անհամբեր , և որք 'ի գործ արկանեն առատորէն
զոգիւստ հեղանութի , ևս որք վիճակեալ են ապակա-
նեալ ինչ օգոց , են առաւել ենթակայ անտիս այսորիկ :

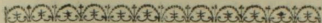
Յաշտիս անօգիւն և շէշտի՛ն՝ զոր անօգիւն է 'ի
շէշտի՛ն անօգիւն 'ի շէշտի՛ն անօգիւն :

Դգիւտեալս անտիս նախ քան զամենայն սարսափ
կերակրոցն անտակրին լինել թեթեւ , և անուցողական .
այլ և սարսափ է շարժողութիւն առնել ստեպ ստեպ 'ի բա-
ցութեայ տեղիս , ևս 'ի գործ արկանել զիրս դառնագինս
առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն , որպիսի են՝ բինա բի-
նան , ճէնցիկանան , կինամոնն , օշինգր , ևն . զորս սարսափ
է զնեղ 'ի մէջ միոյ բաժակի ջրոյ կամ գինւոյ , և 'ի
գործ արկանել ստեպ ստեպ յաւուրն :

Գարձեալ 'ի գիւտեալս անտիս յոյժ օգտակարա-
գոյն գեղ իմն է էլիստիք տի վիթուիօ , զոր սարսափ է
20 կամ 30 լիթս եղեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ ,
կամ ջրոյ 'ի գործ արկանել յաւուրն երկու անգամ :
Գարձեալ , ընկալ երեք ունկի՛ լիթսութեալ տի ֆեռաօ ,
կամ ալգեաօ , և գիր 'ի մէջ մի բինթա սպիտակ գին-
ւոյ , և թող մնալ երկու շաբաթս , բայց յայտարիկ յա-
ւուրս սարսափ է միշտ ցնցել և շարժել զապակեայ անոթն ,
յորում եղեալ է գինին երկու անգամ յաւուրն . այս
գեղ մաքրէ զարիւնն , զօրացուցանէ զստամոքսն և զբնու-
թնն , ևն : Ի վախճան ամենայնի՛ կարեւոր դատիմ խրա-
տել զամենեւին առ 'ի վախճան 'ի ստատառաց անտիս ,
հրաժարիլ յամենայն եղեռնագործութեանց , և 'ի վա-
վալ տափանաց մարմնոյ , որովհետեւ մեծագոյն մասն է

ընտանադրաց և օրինորդաց վասն այսո՛ւ պատճառի ըմբռնին յախտէ աստի :

Թէ ըզհոգւով աստիտ առնեն ,
 զի՞ և մարմնոյ խընամ չառնեն ,
 այլ երկոցունց ոսոխ յառնեն ,
 մասնել 'ի ցաւս որ միշտ դառն են :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Լ :

Յաւագո՞ւ քիտի , ո՞ր ի՞նչի՞ աշխատե՞լ . կամ աշխատե՞լ , արե՞նք
 շնորհակալութիւն :

Նշարդեղութիւն այս է ախտ ինչ թորոց , և հազիւ երբէք է աստիքինելի , մանաւանդ եթէ իցէ հնացեալ . և է դժուարութիւն ինչ շնչառութիւն , սուսուել կամ նուազ սաստկագոյն , ըմբռնման զոյգ գտանի ևս ջերմութիւն ինչ ժամանակեայ , այսինքն ո՛չ է յարատեւ , այլ երբեմնական , և 'ի ժամանակս ինչ սահմանեալ . ուստի յայտ է՝ եթէ յոյժ դժուարին իմն է ճանաչել զախտս զայս . որովհետեւ այսպիսի դժուարութիւն շնչոյ գտանի ևս 'ի դիպուածս որ և իցէ ախտի կրծոց , սրտի , ստորին որովայնի , և այլ բաղմակերս ախտից : Ենթակայ ախտիս են հասարակօրէն անձինք , որք անցեալ են զաւուրբք , ևս նորա որք պարասլին 'ի տեղիս՝ յորս հնչէ հոգմն փոշխախտն . մանաւանդ նորա որք 'ի պատճառէ արհեստին ունին , զոր օրինակ որմնագիրք , քանդակագործք , փռանապետք , ևն : Եւ բաժանի ախտս այս շնչարդեղութիւն յերկուս , այսինքն 'ի խոնաւ , և 'ի չոր , կամ 'ի շնչարդեղութիւն ջրական , կամ ցնցական :

Յաւագո՞ւ դաժնա՞ւոր շնորհակալութիւն :

Խտս այս երբեմն է ժառանգական , երբեմն ևս մարմնի յառաջ գալ 'ի յոռեգոյն կազմուածոց կրծոց , 'ի վատթար օդոց , 'ի մեռաղական գոլորշեաց , որք ընդմտան են 'ի թոքն շնչառութիւն . 'ի յուժգին ինչ աշխատանաց , մանաւանդ յարշաակի ընթանալոյ , յարգելահա-

նուծենէ իրիք սովորական հոտանց այսինքն դաշտանի,
 Թանկից, քրտանց ևն, 'ի յանկարծակի իջուածոց իջե-
 լոց 'ի վերայ Թոքոց կամ յայլ մասն . 'ի յորդ գատարկ-
 մանէ արեան, և շարաւոյ . որպէս պատահի յախտից,
 որք ասին՝ վախուօջ, ուղղիւ, բորտուծի, որքիւն ևն .
 'ի սաստիկ կրից, որպիսի է երկիւղն, արտմուկն ևն : Եւ
 միով բանիւ ասացից, ախտս այս մարծի յառաջ գալ
 յայնմ ամենայնէ, որք արդելական լինին շրջագայուծէ
 արեան 'ի Թոքն : Դարձեալ բորբոքողականուին կրծոց,
 Թոքոց, տենդքն անընդհատք, ախտն արդանդի, և ա-
 խոնդանաց, գործողութիւք սեամաղձային, երկարատե-
 հիւանդութիւն, սքոսպուծօ անուանեալ ախտն, արդե-
 լականութիւն արտաշնչութիւ մարմնոյ, ցուրտ և խոնաւ
 հոգմունքն, կաքաւումն, և բարձրաձայն կարկաջումն ևն,
 պատճառեն յոլով անգամ զախտս զայս :

Յաւագանիւնայ աշխարհի տիգի :

Գլխաւոր նշանն է դժուարութի կամ աշխատանք ինչ
 'ի նշառուէ, զորօրինակ պատահի 'ի մարդն զկնի ստատ-
 կագոյն արշաւանաց, և վաղից . վերոյիշեալ բորբոքումն
 ընդ որում զուղընթաց լինի հասարակօրէն հսկումն, կեր-
 կերումն ձայնի, հազն, և քամին, որ ելանէ լը բերանն,
 ծանրութի ինչ, զոր զգայ ախտակիրն 'ի կուրծս, դժու-
 արութի 'ի նշառութի, ևն . լը ասացեալ նշանացս գտա-
 նի միանգամայն զոյդ երբեմն տենդն, ցաւ գլխոյ, անձ-
 կուկ սրտի, յօժարուի ինչ 'ի փսխել, բաբախման սրտի :
 Զարկ բազկերակին լինի տկար, և երբեմն ընդհատ, ար-
 տասուք յսկամայս, փստողութիւք մաղձային . այս ամե-
 նայն վերոգրեալ նշանք սաստկանան յերեկոյեան պա-
 հու : Ախտակիրն լինի առաւել 'ի հանդիստ 'ի նստին՝
 քան յընկողմանին :

'Ի գիպուածս՝ յորում ախտս այս (որպէս ասացուք)
 պտտահի 'ի խոնաւութի, կրէ ախտակիրն զթեթեւ ինչ
 ցաւ գլխոյ, նախ քան 'ի վերայ գալ ջերմութե . և իբրեւ
 'ի գործ արկանէ կերակուրս ջերմագլխն, յոյժ նեղի ստա-
 մոքան, բայց ոչ այնպէս յորժամ 'ի գործ արկանէ զկե-
 րակուրս ցուրտս . իսկ ջերմութիւն սկսանի հասարակօրէն
 զկնի կէս գիշերոյ իբրեւ երկուս ժամս . կամ զկնի ճաշու,
 և յարատե մնայ իբրեւ զերկու կամ զերիս ժամս . եր-
 բեմն ևս իբրեւ 2 կամ 3 աւուրս . և հասարակօրէն դա-
 դարի ջերմութիւն այս առատագոյն ինչ հոտմամբ միգի :

Յօրքան ջերմութիւն այս յարատե մնայ, աստակիրն կրէ
զմեծ ամբոխմունս. բերան նորա մնայ բացեալ, և ստէպ
ջանայ և տանջի՝ համարձակ և ազատօրէն շունչ առնուլ,
և ոչ կարէ: Իսկ 'ի գիպուածս՝ յորում շնչարգելութիւն
պատահի 'ի չորութե, յայնժամ 'ի գալ ջերմութեն ուս-
նու ստամոքսն և ձեռքն աստակիրին, և դէմք նորին վա-
ռի իբրև զհօր. բաբախումն սրտի լինի յոյժ սաստկա-
գոյն, մինչև կարծել՝ շնչասպառ նուաղիլ:

Յաւագո՞ւ խաճաքաբո՞ւն է, զորս պար է 'ի իիւր արիւնիւ
'ի Դիպուածս շնչարգելութե:

Կերակրոցն աստակիրն պարտ է լինել թեթև և գիւ-
րամարտելի, որպիսի են թեթևագոյն արգանակք, սը-
տուղքն հասունացեալք կամ եփեալք 'ի փռան. պարտ
է հրաժարիլ յամենակերպ քամիաւոր և դժուարամար-
տելի կերակրեղինաց, և յոգիաւոր և 'ի սաստիկ հեղու-
նիւթոց. պարտ է անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ, մանաւանդ
'ի ձմեռան եղանակի, և պարտ է միշտ ջերմ և չոր պա-
հել զոտան, և լոյծ ունել զորովայնն: Նոյնպէս յոյժ օդ-
տակար և կարեւոր է աստակիրն վայելել 'ի մաքուր, 'ի
չոր, և 'ի բարեխառն օդս, ևս չըջագայիլ, և շարժողու-
թիւն առնել: Այլ և պարտ է նմա կարի սակաւ 'ի քուն
լինել, և այն 'ի գիշերի. քանզի քունն 'ի ատանջեան է
յոյժ փնասակար:

Յաւագո՞ւ Դեղբէնի, զորս պար է 'ի վար արիւնիւ 'ի Դի-
պուածս ակտիւ շնչարգելութե:

'Ի գիպուածս աստիս մեծի զգուշուէ պէտք են ուս-
'ի գործ արկանել զգեղորայս: Նախ՝ պարտ է պատրաս-
տել գրեխս կակղացուցիչս խառն ընդ ասսաֆէթիտաի.
զոր և պարտ է կրկնել լւ պահանջելոյ պարագայից երկու
կամ երիս անգամ: Նոյնպէս զնել պարտ է զոտս և զձեռս
աստակիրիս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ, և ստէպ շփել զնոսին ձե-
ռօք կամ չուխայիւ:

Երակ հատանելն երբեմն պահանջի 'ի գիպուածս շնչ-
արգելութե, որ յառաջ գայ 'ի չորութե. զոր և պարտ
է չափել ընդ պարագայս տկարութե ըստ հասակի աս-
տակիրին, և սաստկութե նշանաց: Զկնի երակ հատանե-
լոյ՝ պատշաճագոյն է 'ի գործ արկանել զփօմէնթի երից-
կի ջերմ ջրով. և կրկնել զայն լւ պահանջելոյ պարագա.

յիցն : Երբեմն ևս պարտ է դնել զախտակիրն 'ի մէջ
գալջ Զրոյ , և թողուլ այնքան , որքան տանի զօրութիւն
նորին : Իսկ իրէքաբուանա անուանեալ փոշին հարկաւո-
րապէս պահանջի 'ի գիպուածս շնչարգելութե , որ դո-
յանայ 'ի չորուէ . զոր պարտ է հանապազորդել ը տասն
կամ 20 , և կամ 30 աւուրս , տալով ախտակիրն ժամէ 'ի
ժամ երկու ցորեան 'ի պահ առաւօտուն , մինչև լըցի վեց
ցորեան յաւուրն :

Յետ փոխողական գեղոյ , պարտ է պատրաստել ախ-
տակիրն ըմպելիս , մի գրգալ սեղանոյ թինթուռա տի-
քաթօռօ , և տի զաֆուանօ խառնեալ ընդ սկահակ մի
որձոյ , ինֆուզիօնէ տի վալէռիանա , պարտ է 'ի գործ
արկանել յաւուրն երկու կամ երկու անգամ : Նոյնպէս
օգտաւետ է 'ի գիպուածս յայս գործածութիւն զօրացու-
ցիւ իրաց . վասն որոյ մարթ է երկու անգամ յաւուրն 'ի
գործ արկանել մի գրգալ ելիսփուէ լէնիթիօ . կի՞ պատ-
շաճադոյն ևս է քինաքինա , կամ փոշի արարեալ , և կի՞
լուծեալ 'ի մէջ գինւոյ :

Համառօտիւ կամեցեալ տեսլ . 'ի գիպուածս ախտիս
չոր շնչարգելութե պարտ է 'ի գործ արկանել զայն ամե-
նայն , որ զօրացուցանէ զջիզս և զստամեքան : Հասարա-
կօրէն յոյժ օգտակար են 'ի գիպուածս որպիսի ե . իցէ
շնչարգելութեց՝ գործածութի վէշիքանթէի , ազրկի , խա-
րանի , հաճամաթի ևն . բայց պարտ է միշտ բաց պահել
զխարանն , և ոչ չօրացուցանել : Դարձեալ ըստ պատմե-
լոյ հմաագոյն բժշկաց , 'ի գիպուածս չոր շնչարգելութե՝
համարին գեղ իմն ազնիւ և օգտակար զճուրն դազիսեօի
կամ ձիւթոյ , զոր պարտ է տալ հիւանդին երկու կամ ե-
րեք անգամ յաւուրն՝ զլափ միոյ սկահակի . և պատմեն
միանգամայն հեղինակք , եթէ բազում անգամ անձամբ
տկանատես եղեն օգտաւետութե այսր գեղոյ : Նոյնպէս
յոյժ շահաւետ է սպիտակ և մաքուր մեղրն , զոր պարտ
է առատօրէն 'ի կիր արկանել 'ի գիպուածս յայս :

'ի գիպուածս , յորում պատճառի շնչարգելութի 'ի
բորոտութե կամ յորբիւնոյ , յայնժամ հասարակօրէն գեղն
է վէշիքաթօրիօ . զոր պարտ է դնել 'ի կուրծս , կամ 'ի
մէջքն , և կամ 'ի բազուկս , և թողուլ քանի ինչ շաքա-
թիս , մինչև ցփարատիլ շնչարգելութե : Իսկ 'ի գիպուածս
խոնաւային շնչարգելութե չէ՝ բնաւ օրէն երակ հաստ-
նել . այլ յայնժամ պատշաճական գեղորայք են գործա-
ծութի մաքրիւք կրծոց՝ կամ մաղաթին . որպիսի են՝ սգու-
իլլա , կօմենա ամմենիաքա ևն . որ այսպէս բաղադրի : Վ՛

մի և կէս տրամ սգուիլս սէքքա ին բօլվէրէ , երեք տրամ կօմմա ամմօնիարս , և նոյնչափ սէմի տի քարտամօմօ , և յաւել այնչափ շիւօբբօ քօմմունէ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ը կանոնաց արհեստին . զգանգուածս զայս արարեալ հասլ որ կշռիցէ հինգ կամ վեց ցորեան , և շրջագատեալ փոշով կինամոնի , տացին երկու կամ երեք հատք երկու անգամ յաւուրն :

Նոյնպէս օգտուէտ է պատրաստութիւն սգուիլս , որ այսպէս բաղադրի . ընկալ մի ունկի՝ շիւօբբօ տի սգուիլս կամ օստիմէլէ շիւլիթիքօ , և նոյնքան՝ ջուրն կինամոնի : Յըմպելոյ աստի առցէ հիւանդն երեք կամ չորս անգամ յաւուրն՝ զորդալ մի սեղանոյ : Բաց ՚ի դեղորէից աստի՝ շահաւէտ յոյժ եղիցի ՚ի կիր արկանել պարզ նըպատս , որպիսի է զանգուած ինչ հատադեղոյ՝ բաղադրեալ ՚ի կէս ունկի՝ աստաֆէթիաս անուանեալ խեժէ , և երկու տրամ ֆիօռ տի պէլցուինօի և բաւականաչափ շարսպոյ հասարակի , որ ասի շիւօբբօ քօմմունէ : Ազդմեալ աստի հապս , որոց մէն մի կշռիցէ վեց ցորեան , տացես ախտակրին չորս կամ հինգ հատս յերեկոյեան պահու ՚ի մօտնելն յանկողին : Նոյնպէս օգտուէտք են քէռմէս մինեռալէն , և քանֆօռան . զոր պարտ է զգուշութիւն և չափով ընծայել :

Յաւագն հնարից , զորս պարտ է ՚ի վար արիւնել՝ առ ՚ի արգելելու զգուշութիւն արգիւնելու :

՚Ի Ժամանակի՝ յորում յայտնիլ սկսանի դալուստն այսր ախտի , յայնժամ պարտ է ախտակրին ՚ի գործ արկանել նախ՝ 12 կամ 15 ցորեան իրեքաքուանա փոշի աբարեալ ըստ կանոնի փսխողականի , և յետ այնորիկ պարտ է յամենայնում աւուր ՚ի կիր արկանել երկու ցորեան ըզնոյն իրեքաքուանա խառն ընդ կէս ցորեան՝ տիճիթալէ բորբօսինաի , մինչև ց15 , կամ 20 աւուրս ընդ առաւօտն , և ապա բանալ մի քաւթէռիօ , այսինքն եախու , և թողուլ բացեալ ընդ բովանդակ կեանս ախտակրին :

Գ Լ ՈՒԽ ԺԲ .

Յուզո՞ւ հիւանդութիւնը իմանալով ընդհանրապէս, ըստ իրար
հաշիւի եւ քելիւս փէնիլիէ ինչ քանակութեամբ :

Յ Օ Դ ՈՒԽ Ը Ա .

Յուզո՞ւ արտաքին, իմ յաշիւս մասային հասանալով, որ ասի
մէջնութիւն, իմ փշուրս մէջնութեամբ :

Պատարակօրէն կանայք սկսանին ունել զգաշտանն
իրբն ի հասակի 14 կամ 15 ամաց, և զաղարին ունել
զնոյն ի հասակի 50 ամաց . բայց ի վերայ այսր ամենայնի
գիտել արժան է, եթէ հասակն յորում զաշտանն երկիւ
սկսանի ի սեռս կանանց, ոչ է միշտ յամենեւին նոյնօրի
նալ : Ատօիճանն կամ կլիմայն երկրին՝ յորում բնակին,
ուժեղութիւն և տկարութիւն կազմուածոց, պարագայքն
վիճակի, և կենաց, յորս վայելեն, տան նշանաւոր իմն
տարբերութի նախկին երևման այսր զաշտանի : Ի քա-
ղաքս ջերմագինս աղջկունք սկսանին զաշտանաւորիլ ի
հասակի իմն ամաց, և երբեմն ևս կանխագոյն : Պատմի
վասն միոյ աղջկան բնակելոյ յարեւելան հնգիկս, եթէ
ի հասակի հինգ ամաց զաշտանաւորեցաւ, և յեօթնե-
րորդում ամի ծնաւ : Այլ ի քաղաքս ցուրտս ընդ հա-
կառակն կանայք հազիւ ի հասակի 20 կամ 25 ամաց
զաշտանաւորին, և յառաւել ցրտագոյն երկիրս բնաւ
ոչ ունին զնոյն . որպիսի է դաւառն անուանեալ կոօե-
լանտիս :

Իսկ հոսումն այսր զաշտանի միանգամ սկսեալ, ունի
վնասիլ յամենայնում ամսեան . այսինքն յամենայն 26
կամ 28 աւուրս միանգամ, և այս է առաւել հասարակն :
Բայց են կանայք ոմանք, որք առանց ինչ վնաս կրելոյ՝
լստ բնութեն անօրինելոյ զաշտանաւորին երկու անգամ
յամսեան, կամ երեք անգամ յերկու ամիսս . և ընդ հա-
կառակն՝ ոմանք ևս ոչ զաշտանաւորին, բայց եթէ ի 5
շարաթ միանգամ : Իսկ աւուրքն՝ յորս յարատն մնայ
հոսումնս այս, անստոյգ են . բայց չէ հնար ընդհանրա-

սէս մեալ յարատե՛ս՝ առաւել քան զվեց օրն, և պակաս քան զերիս աւուրս :

ԳԺՈՒԱՐԻՆ իմն է կշռագատել զորքանուին արեանն , որ հոսի յիւրաքանչիւր անգամն , որովհետեւ տարրերի բոտ տարրերութե՛ն ենթակայից , մանաւանդ ևս երբեմն 'ի մի և 'ի նոյն ենթակայ լինի տարրեր : Դաշտանն պակասի 'ի Ժամանակի յղութեան , մանաւանդ 'ի վերջին ամիսս . որովհետեւ պատահի երբեմն մեալ յարատեւ յառաջին երիս ամիսս : Կոյնպէս պակասի 'ի մեծագոյն մասն անուղչաց : Հուսկ յետոյ պակասի 'ի գեղջուկ , և յաշխտատար կանայս , ևս և 'ի կաքաւիչ կանայս , որք ևս ոչ գաշտանաւորին առանց մեծի նեղուէ . բայց հնարաւոր է երբեմն յայտարի գիպուածս , եթէ քիտոն և այլ արտահոսեալքն ընուն զտեղի գաշտանի : Սակայն մեծի զգուշութե՛ն պէտք են կանանց 'ի Ժամանակի գաշտանի . քանզի մեծագոյն մասն նոցին վտանգաւորին վասն անզգուշութե՛ն :

ՅՕԴՈՒՆԾ Բ .

Յաւագո՛ւս զիս երեւոյն ԳՅՄԱԿԻ :

Եթէ օրիորդ որ 14 կամ 15 ամաց՝ արդեւական մնայ ուրեք փակեալ 'ի բնակութե՛ն ինչ՝ առանց կարելոյ շարժումն ինչ առնել , և այսր անգր ընթանալ , վերջապէս առանց իրիք գործնական պաշտօնի , որով մարթ իցե 'ի սթափութե՛ն պահել զմասունս մարմնոյ իւրոյ , այնպիսին լինի տկար , թաղկացեալ , և հիւժեալ , արիւն նորա գեղնագոյն , և այլափոխեալ գլխովին առողջութի՛ն նորա , արիութիւն և զօրութիւն նուազելով նուազի , և ընդ բովանդակ մնացեալ կեանս իւր մնայ հիւանդագին : Այդպիսի իմն վիճակի են հանգիպեալ մեծագոյն մասն զբժշկագոյն օրիորդաց , որք կամ վասն հեղգութե՛ն և անհոգութե՛ն ծնողացն , և կամ վասն գԺՈՒԱՐՈՒԹԵ՛ն պարագայիցն յորս գտանին՝ զրկեալ միան 'ի կարեւոր զբոսանաց , և յառողջարար օգոյ , ևն :

Բայց գիտելի է , եթէ է միշտ յոյժ օգտակարագոյն գաշտանաւորին օրիորդաց 'ի պատշաճագոյն հասակի , այսինքն 'ի հասակի 12. 13. 14. կամ 15 ամաց . և ընդ հակառակն՝ մեծապէս փրասակար , և երկիւղալի է , եթէ գաշտանն երևեսցի կամ յոյժ վաղ քաջ , և կամ կարի աւագան , որովհետեւ դուշակեն զպատահարս թշուառս , որպիսի են՝ աղք ինչ գԺնդակ հիւանդուէց , կրելն զմեծ

վիշտս և նեղութիս 'ի ժամանակի դաշտանաւորութեան և հասարակօրէն այսպիսիք հաղիւ ուրեք են էնթակոյ յղանալոյ, և մանաւանդ ծնանելոյ բարի և առողջանդամ զաւակս :

Յաւագոյն նշանաթ, որո խնիւն քան զառաջին նշանաթ
Դաշտանի :

Հաղիւ ուրեք պատահի՝ եթէ դաշտանն յանկարծակի և յանակնկալ պահուի վերայ եկեացէ ուրուք օրիորդի. այլ հասարակօրէն յառաջին նշանք ազդարարողք այնմ, որպիսի են յետագայքդ. քերմութիւն, ծանրութիւն, ցաւն երկխամանց, պնդութիւն և կարծրութիւն ծոցոյ, ցաւն գլխոյ, գեղնութիւն երեսաց, կորուստն ակորժակի, և երբեմն ևս փոքրիկ ինչ տենդ :

Յաւագոյն խառնութիւն, որո պահանջին 'ի դիպածո
այսպիսի նշանաթ :

Յորժամ օրիորդ որ հասանէ 'ի չափ հասակի ունելոյ զդաշտանն, և զգայ զվերոյիշեալ նշանս, պարտ է իսկ և իսկ փոյթ մեծ ունել՝ զի մի յապագեացէ այնպիսի հետուն առողջարար և կարեւոր, այլ զամենայն հնարս կարելիս 'ի վար արկանել առ 'ի փութացուցանել զոյն. որպիսի է նստիլն 'ի վերայ գոլորշեաց քերմագին ջրոյ. և ստեպ ստեպ գնելն զտոս և զսրունս 'ի մէջ վերմ ջրոյ, և ըմպելն թիզանէ ակլուէնթի, այսինքն ըմպելն հեղեղիկի գեղոյ :

Յաւագոյն եղանակ. որո զգայք է վարել 'ի ծանաթի
Դաշտանի :

Իսկ և իսկ յորժամ միանգամ դաշտանն սկսանի հոսիլ, պարտ է մեծապէս զգուշանալ յամենայն փնասակար իրաց : Վասն որոյ պարտ է կանանց յայտոսիկ ժամանակս զգոյշ լինել 'ի վերայ կերակրոյ և ըմպելեացն, զորս ուտեն, և ըմպեն. պարտին հրաժարիլ յայնմ ամենայնէ, որք են ցուրտ բնութիւնք, և զայրացուցիչք ստամոքսի. որպիսի են խակ և տհաս պտուղն, կաթն, կողին, ևն : Կոյնպէս պարտին հեռի կալ 'ի ձկանէ, և յայլ ամենայն դժուարամարսելի կերակրեղինաց : Բայց որովհետեւ է անկարելի իմն 'ի համար բերել մի ըստ միովէ

զայն ամենայն, որք մնասարեւր են կնոջ 'ի գիւրուածի յայսմիկ, խրատ տալիք ամենեցուն ընդհանրապէս, զոչը լինել յայնմիկ ժամանակի, գէթ յայնմ ամենայնէ, որ հասարակօրէն ընդգիմանայ բնութե նոցին: Յուրան է մասնաւորապէս մնասակար կանանց 'ի ժամանակի դաշտանի, և բաղում կանանց հիւանդութիւն յառաջ գայ 'ի ցրտոյ զոր առնուն յայնմ ժամանակի, քան յայլ ինչ պատճառաց: Ուստի պարտին մեծապէս զոչը կալ 'ի ցրտոյ: Երովհետեւ փոքր ինչ ցուրտ որ յայլ ինչ ժամանակի ոչ է մնասակար, բաւական է 'ի ժամանակի դաշտանաւորութե տապալել զլիսովին և կործանել զառողջութիւն, և զկաղնուած նոցին: Դարձեալ գիտել արժան է՝ եթէ կիրքն, սուգն, անձկութիւն, և վիշտն, երկիւղն, և այլ ամենայն կիրք հոգւոյ՝ պատճառեն սովորաբար զճնշումն և զարդելումն դաշտանի, որ բացարձակապէս լինի անբուժելի:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յաւագիւն արգելանքն ի բուսանի:

Կառաւարանք 'ի գործ արկնելի, 'ի գիւրուածս արգելանքն բուսանի, յորդիտի և ինչ պատճառն լինի յայնմ:

Որպիսի և իցէ պատճառն՝ յորմէ լինիցի յառաջ եկեալ արդելականութիւն դաշտանի, բայց 'ի գիւրուածոց յղութե, անուջութե, կաքաւման, աշխատութե ևն, զորոց ասացաք վերագոյնդ, պարտ է մեծապէս փոյթ ունել առ 'ի յետս դարձուցանել զնոյն: Վասն որոյ խրատ տալիք կանանց՝ որք դտանին յայսպիսի վիճակի, առնել չափաւոր ինչ չարժումն, բնակիլ 'ի տեղի՝ որ ունիցի զօգտաւորջարար, չոր, և զովացուցիչ, նմանապէս ուտել կերակուրս առողջարար: Եթէ մարմինն լինիցի տկար, և թալկացեալ, պարտին ըմպել հեղանիւթս զօրացուցիչ, և կենակցիլ ընդ մաերիմ անձինս, և վերջապէս զուարճացուցանել և զօրացուցանել զբնութիւն պատշաճաւոր զբօսանօք: Իսկ եթէ այս կառավարութիւնք անօգուտ լինիցին, պարտին 'ի գործ գնել զգեղորայս զորոց խօսեսցուք յառաջիկայդ:

$B = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$

Յորժամ յառաջ զայ արդեւումն գաշտանի 'ի սաս-
տիկ թուլուէ, ճանաչի 'ի յետագայ նշանաց: Հիւանդն
զգայ զմեղկութի, զսկարութի, զցաւս, և զծանրութի
ինչ 'ի մէջս, զցաւս գլխոյ, զոքնութի, և զարդեւակա-
նութի ընչոյ, զփրտութի և զուռոյցն ստամոքսի, և զյօ-
ժարութի ինչ 'ի փսխել, ևս խիթ, գեղնութի ինչ հասա-
լակ, որ տարածանի ընդ ամենայն մասունս մորժոյ, մա-
նաւանդ 'ի գէմս, և գեղնութիս այս երբեմն 'ի կանաչա-
դոյն փոխարկի: Ալ երբին նշանս այս հաստատէ զախան
ասացեալ բլօսօզի, զորմէ խօսեցցուք 'ի հետագայ յօ-
դաւածն:

Վրդ 'ի դիպուածս յայս՝ պատշաճ է 'ի գործ արեւ
նել զգեղարայս՝ որք են ընդունակ 'ի դիւրացուցանել ըզ
մարտդականութիւն, և 'ի զօրացուցանել զթուլութիւն,
և ևս բարեկարգել և յարգարել զգործարանն առ 'ի
պատրաստել զարիւն ինչ առողջարար և բարի: Անուա
գոյնն, և գլխաւորն 'ի մէջ այսոյնի դեղորելոյ է եր
կաթն, և քինաքինա, խառնեալ ընդ այլ զառն սեղմն
ցուցիչս: Խարտած երկաթոյ արկ 'ի մէջ գինւոյ կամ
պիւռանի, ըստ հետագայ եղանակիս: Արկ երկու կամ
երեք ունկի՝ ամենանուրբ խարտած երկաթոյ՝ յերկու
լիտր գինւոյ կամ պիւռայի, զկնի երկուց շարաթուց
հեղ զցուլութիւն զհեղուկն յայլ սաղակի անօթ, և տուր
ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն՝ զյափ միոյ
գաւաթի: Կամ, առ երեք տրամ վերոգրեալ խարտած գ
երկաթոյ, և նոյնչափ ճապառագառօ, և յաւել այնչափ
շիւօրքօ տի քօօքօ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ
կանոնաց արհեստին զցանգուածս զայս, արարեալ հասկ
որ կշռիցէ հինգ ցորեան, տացին հիւանդաց երեք կամ
չորս հատք երկու անգամ յաւուրն: Քինաքինա, ապինն
թիօ, ճէնցիմանա, և այլ զառնագին իրք մօրթին 'ի գործ
արկանիլ, կամ արկեալ 'ի թուրմն, և կիմ առանց թրմոյ
ըստ տանելոյ ախորժակի հիւանդին:

ի բերան արգանդին , յանօթս թանկից : Այլ և մարթ է մուծանել սրուակս արեան յաղքերս , ի քունջս երանաց , ևն :

Իսկ առաւել ջորաւոր հնարքն ի գիպուածս որք ոչ են այնքան ծանուցիչ զկնի վերոյիշեացն , է գործըն ջերմ ջրոյ , յորոյ վերայ պարտ է նստուցանել զախտակիրն , բաղանիք ջերմայինք , զնել զոտս մինչև ցարունս ի մէջ գաղջ ջրոյ , նոյնպէս մարթ է առնել կակղացուցիչ ֆոմէնթի , ևս գրեխս թուլացուցիչս ևն . զայս ամենայն գրեալս ի վար արկանելն ի գիպուածս արգելականուէ դաշտանի , որ եթէ ի կրից , եթէ ի ցրաց , և եթէ յոր պիտի ևս իցէ պատճառէ յառաջ եկեալ , է յոյժ պատշաճողական , և օգտակարագոյն :

Յաւագոս զգոնելն , զորս պարտ է ունել նախ քան զինամ քանիւն արգելականութիւն Գաղաթի , յորեւիցէ պարճառէ յառաջ եկելոյ :

Հասարակօրէն նախ քան զգործածութիւն իրիք դեղորէից ի գիպուածս արգելականութե դաշտանի , որ յոր պիտի ևս պատճառէ երեւոցի յառաջ եկեալ , պարտ է բարիօք և քաջ ստուգել և հաստատել , եթէ չիցէ պատճառեալ ի յղութե . այլ եթէ չիցէ մարթ հաստատեալ ստուգել , և կայցէ ինչ կածկած , յայնժամ պարտ է յերկարաձգել զգործածութի դեղորէիցն մինչև ցհինգ ամիսս զկնի արգելականուէն . քանզի սովորաբար ի հին դերորդում ամենան սկսանին նշանքն յղութեան երեւիլ և ստուգիլ , և յայնժամ գիւրաւ մարթ է դանազանել ի նշանացն , որպէս զնելով լոկ զցուրտ ձեռս ի վերայ արդանդի , մարթ է զգալ զարժումն ինչ երեւելի ի մէջ արգանդի . թողում ասել զայլ ամենայն նշանաց յղութե , զորոց խօսեացուք ի յետագայդ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Յաւագոս Գոգոնելն , որ ասի՝ Գաղաթի , և յաւագոս Գաղաթի , որ ինչի՝ Բիթա , իմ հաւաքեալ :

Լստա այս է գոգոնութի կամ գեղնութի ինչ , և երբեմն կանաչութի ինչ տարածեալ յերեսս կանանց , նմանի ախտի արգելականութե դաշտանի . բայց և տարբերի յայնմանէ՝ ըստ որում ախտս այս պատահի ևս

յայնժամ, յորժամ յարատեւեալ հոսի դաշտանն լը սո-
վորական պայմանի, բայց յոյժ նուազ քանակութիւն :
Եւստս այս բաղում անգամ երեւի 'ի քաջատոհմ', և յազ-
նուական աղջկունս, և յամուրի օրիորդս, որք են առայդ
և զօրեղք, և փափկակեացք, և առաւելեալք զգայա-
կան մասամբք : Բայց վարեն կեանս ընդդէմ բաղձանաց
խրեանց :

Յաւագն անանայ տիգրիս գիգանունն, որ տիգրիս քաղաքի :

Յորժամ գժգունութիւն կամ գեղնութիւն այս մոր-
թոյ սկսանի տարածանիլ և արմատանալ յոք, յայնժամ
յայտնին և երեւին ուռոյցք ինչ 'ի չրթունս, և յայլ մա-
տունս երեսացն, ևս և 'ի սրունս, և յոտս ևն : Սաստ-
կանայ ցաւն գլխոյ, և ախտակիրն զգայ զանհանգստու-
թիւն ինչ 'ի ծունկս, կրէ զաշխատանս, և զվիշտս 'ի ծնա-
նիլն : Ունի զբարախուն սրտի, զանձկութիւն, և զուշա-
գնացուի, կրէ զտենդ իմն ծիրական, որ ասի ֆէպպուէ
էնդա՝ առաւել 'ի գիշերի քան 'ի տունջեան : տաստկա-
նան և ուռնուն ախտեղանքն, (որք են սահմանք կամ
տեղիք լերդին, և փայծեղան.) և ամբառնայ որովայնն,
մինչև երբեմն տալ կասկածանս զյղութիւն աղջկանն, ևն :
Զայսպիսի ուռոյց որովայնի պարտ է առաւել վերաբե-
րել առ ըմբռնումն որովայնի, որ ասի ռիթէնցիօնէ, քան
առ արգելումն դաշտանի : որովհետեւ սովորաբար աւար-
տի 'ի հոտումն արեան : Յայս ուռոյց կոխեալ զմատունդ,
հետք ոչ տալաւորին 'ի նա, և ոչ իսկ փոսանայ տեղի
մատանցն, որպէս 'ի գիպուածս ջրգողութեց, զորմէ խօ-
սեցաք 'ի տեղւոյն. և ուռոյցս այս առաւել նշանաւոր
լինի ընդ առաւօտն, քան ընդ երեկոյն :

Թէպէտ և արգելականութիւն դաշտանի է ընդհանուր
պատճառս այսր ախտի գժգունութեւ, սակայն ոչ է բոլո-
րական պատճառն, որովհետեւ դաշտանն հոսի 'ի ժամա-
նակէ 'ի ժամանակ : Արդ 'ի գիպուածս յայս այնքան ա-
ռաւել է երկիւղալի ախտն, եթէ պատճառեալ իցէ այն
'ի խցանաց ընդերաց ստորին որովայնի : Դարձեալ՝ ախտս
այս պատճառէ երբեմն զամբութիւն, և մարմն է յարատե-
մնալ ընդ երկար ժամանակ : Բայց հասարակօրէն չէ այն-
քան երկիւղալի, եթէ չլինիցի պատճառեալ 'ի վերոյի-
շեալ պատճառէ : Իսկ եթէ անփոյթ անխնամ թողցի,
մարմն է պատճառել զախտան ասացեալս՝ ջրգողութիւն,
ախտագունութիւն, որ ասի՝ քաքէսիա, ևն :

Յաւագանքն անհաւատիւնն, իմ արարչական արարչութիւնն, որ իմն բնութիւնն, իմ արարչութիւնն :

Կանայք՝ որք ունին զվերոգրեալ զգոհումութիւնն, բազում անգամ ունին եւ քաղց փառասկար, եւ արտործակին անկարգ, եւ անկանոն, որով ձեռնամուխ լինին ուսեւ զանսովոր, եւ զանպատշաճ իրա, զոր օրինակ զազ, եւ զհասարակ պղպեղ, զահա միտքա, զանեփ եւ զհում միտ, եւ զպիտեմ, զկիր, զմողես, զգորտ, զմեխի, զածուխ, զմիւն, զսառայ, զմուղթ, զհազախ հնայեալ, զապաւառ, եւ զայլ սոցին նման փառասկար եւ անանունգ նիւթս : Իսկ ուսմիւր եւ ի նոցանէ մտազիւր փափաքին եւ արտործեն հոտոտալ զգարչահոտ եւ զզգարչիս, եւ իսա զալ նորք ի ձեռս եւ : Այս ապականեալ արտործակ, որ եւ ճշմարտ իմն արար, կոչի յազնկունս՝ բիբա, իսկ ի յոյն կանայք՝ մալախիս :

Յաւագանքն անհաւատիւնն, իմ արարչական արարչութիւնն, որ իմն բնութիւնն, իմ արարչութիւնն :

Դեղքն եւ կառավարութիւնն արարի զգոհումութեանն զվերոգրեալ նոյն ընդ գեղատուութեան, եւ ընդ կառավարութեան արարի թուլութեան, զորմէ խօսեցաք վերագոյնգ : Բայց զիսեղի է, եթէ յորժամ ապականեալ արտործակն յարատեալ թոյլ ը երկար ժամանակս, կամ սակաւ ժամանակս, բայց այնքան ստատիկ, մինչեւ արտակիրն ձեռնամուխ լինի ուսեւ զվերոգրեալ զանսովոր կերակուրս կամ նիւթս, պարտ է յայնժամ սկսանիլ նախ ի գործ արկանել զփախողականն, եւ զըւծողականն, առ ի մաքրել զստամբան, եւ զառաջին ճանապարհն, որք լցեալ եզեն այսպիսի այլանդակ նիւթովք, եւ յետ այնորիկ անցանել ի գործածութիւն երկաթոյ, քինարինայի, եւ այլ զառնագին իրաց : Բայց ի վախճանի՝ պարտ է գիտել, եթէ առաւել ապահովագոյն փորձեալ, եւ ազնուագոյն գեղն է ամուսնութիւնն այսպիսի արտապեալ օրիորդաց, որով արգարեւ ստանան իսկ եւ իսկ զառաջութիւն : Այլ յոյն կանայք, որք ունին զապականեալ արտործակն, հաւասարակօրէն մինչեւ զչորրորդ ամիսս յըւթն նոցին թաւ այլազգ, եւ ոչ ունին պետա իրիք գեղոյ, մանաւանդ փրս, խողականի, ապա թէ ոչ՝ գնին յորդայն վիժման :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ե .

Յ=ւ=գ= ւ=թ=ւանց Դ=ւ=թ=անի : Դ=ւ=թ= Դի=թ=ւ=թ=անց : Դի=թ=ւ=թ=անց : Դի=թ=ւ=թ=անց :

Դաշտանն կամ արիւնն տեւատեւատեւան , որպէս երբեմն տակաւ քանակուի , նոյնպէս և երբեմն յոյժ մեծաւ և չափազանց քանակութիւն մարմնի հոսիլ :

Պատճառ= Լ=թ=ւանց Դ=ւ=թ=անի :

Լաւեւութիւն և չափազանցութիւն դաշտանի պատճառի յանշարժական կեանս վարելոյ , յազուա , 'ի կծու , և 'ի զորաւոր իմն կերակրոյ , 'ի զորժածութիւն ոգիւս որ հեղանիւթոյ , 'ի սաստիկ աշխատանաց , 'ի թուլութիւն և 'ի տկարութիւն փոքրիկ խողովակաց արգանդի , 'ի լուծակաւնութիւն արեան , յանկարգ , և յանշափ կրից և բազմաւաց հոգւոյ , ևն :

Յ=ւ=գ= Լ=ւ=անց Դ=ւ=թ=անի :

Լախ քան զամենայն՝ ախտակիրն լինի յոյժ տկարադին և զեղնագոյն , կորուսանէ զախորժակն , ապականի մարտդական զորութիւն : Կաւ զհետ գոյ այսոցիկ այսուց ինչ օտից՝ նման էակմա անուանեալ ուսուցից : Ասնայք հասարակօրէն ենթակայ լինին այսպիսի պատահմանց 'ի հասակի 45 կամ 50 ամաց , և է յոյժ գծուաբաւ բուժելի :

Յ=ւ=գ= Դի=թ=ւ=թ=անց Դ=ւ=թ=անի :

Դեղորէիցն այսր ախտի պարտ է լինել այլ և այլ , ըստ այլեւայլութեան բուն պատճառացն՝ յորոց յառաջ գոյ : Եթէ կարի սաստիկ լինիցի առաւելութիւնն դաշտանի , յայնժամ պարտ է 'ի մեծի անգործութեան պահել զախտակիրն ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ , և պարտ է ընկողմնեցուցանել զնա 'ի մահճի , 'ի խմորհ գնեւով զգլուխն , և ըստ պահանջելոյ հարկի՝ երակ հասանել 'ի բազկէն , նկատեալ 'ի հասակն , 'ի խառնուածս ախտակիրին , և 'ի սատակութի պատահարին : Աերակրոցն պարտ է լինել արգանակ հաւու , և որթու , սակաւ ինչ հացիւ : Ըմպե-

լին թիզանա տի ռատիչէ տի օռթիբա, կամ քօնսօլիտա մաճճիօռէ, կամ միլէֆօլիօ. զոր պարտ է 'ի գործ ածել զօրաւոր կամ թէթև ըստ հարկի պահանջելոյ :

Իսկ եթէ այսօրիկ հնարք չլինիցին բաւական, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զառաւել պնդակազմ և զօրաւոր գեղորայս, որպիսի են՝ քաչ չիու, ալլումէ, քինաքինա ևն : Ահա կերպն կազմելոյ զայստօրիկ գեղորայս : Ա՛ռ երկու տրամ՝ ալլումէ, և մի տրամ՝ քաչ չիու, մանրեալ զամենայն 'ի միասին, և բաժանեալ յաւթ կամ յինն մասնիկս հաւաւտարաչափս, կամ խառնեալ ընդ բաւակա նաչափ շիւօքթօ տի ռօղէի, և արա՛ծ թ ճապս, և ըզչափս զայս 'ի գործ արկցէ ախտակիրն յաւուրն երկցս անգամ :

Իսկ այն անձինք՝ որոց ստամբսն ո՛չ կարէ տանիլ ալլումէի, այսինքն պաղլեղի, պարտին 'ի գործ արկանել փոխանակ այնր զյետագայ գեղորայքն : Ընկալ մի ռանկի՝ թինթուռա տի ռօղէ, և տասն չիթա՝ ըստանօ լիգուիտօ : Խառնեալ, և մատո՛ ախտակրին զայս չափն՝ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն : Ի վախճանի, եթէ այսօրիկ գեղորայք ևս ընդունայն լինիցին, պարտ է յայնժամ ախտակրին առնուլ 36 ցորեան՝ քինաքինա փոշի արարեալ, և եղեալ զայն 'ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ, և յաւել 'ի վերայ 10 կաթիլ՝ էլիսիօռէ տի վիթօիօլօ, և կրկնեալ զայս չափս չորս անգամ յաւուրն :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ 2.

Յաւագի Ինչ Ինչ Գիտէնք 'ի Վերայ Դաշտանի :

Ղաշտանն է ենթակայ յօղովակերպ փոփոխութեց, զորս կարեւոր է ճանաչելն. քանզի են բազումք 'ի կանանց, որք 'ի մի և 'ի նոյն ամիս յօղով անգամ՝ դաշտանաւորին, իսկ ոմանք ևս յերկուս կամ յերիս ամիսս միանգամ : Այլք քանի ինչ կաթիլս յիւրաքանչիւր ամիսս. 'ի վախճանի ոմանք ևս ռւթ, տասն, և 15 աւուրս դաշտանաւորին. բայց ո՛չ սոքա, և ո՛չ նոքա կրեն ինչ շինասս, այլ մանաւանդ վարեն զառողջարար կեանս : Դարձեալ գիտե՛լի է, զի արիւնն տեւատեսական՝ ո՛չ միայն հոսի 'ի ծննդական անգամոցն կանանց, այլ բազում անգամ՝ հոսի ևս յամենայն անգամոց մարմնոյ նոցին. որովհետև յօղով անգամ՝ գէպ եղև տեսանել՝ հո-

տիւ տեռատեսական արեանն նաև 'ի ռնգաց, յաչաց, յականջաց, 'ի բերանոյ, ըստ օրինակի թքոյ, 'ի ըտե-
րացն, 'ի միզանց ճանապարհէ, 'ի դադաթանէ, 'ի ծնո-
տիցն, 'ի ստեանց, 'ի պորտոյ, յերանաց, 'ի ձեռաց, յո-
տից, 'ի մատանց, ևն :

'ի վերայ այսոցիկ մասանց մարմնոյ սովորաբար երևին
ուսոյցք ինչ բորբոքողականք և ցաւալից, յորոց հոսի
կամ կաթի արիւնն բնականաբար, և տեղին լինի խոց
ինչ, որ փութով փակի, և յամենայնուժ ամսեան վեր-
ստին բացեալ լինի : Արդ՝ 'ի դիպուածս յայսոսիկ, պարտ
է փութով երակ հատանել յոտիցն, և այնպէս վերստին
դարձուցանել զգաշտանն 'ի բուն 'ի բնական ճանա-
պարհն իւր : Եւս և նստիլ 'ի վերայ գոլորշեաց ջերմ
ջրոյ, և 'ի դործ ածել կակղացուցիչ տէքօցիօնէ ևն .
բայց եթէ դիպուածք այսոցիկ պատահին յերիտասարդ
օրիորդս կամ յաղջկունս, կամ 'ի կանայս, 'ի սկզբան
անդ չէ օրէն խկ և խկ ձեռնամուխ լինել 'ի դեղորայս .
յորժամ տեսանեմք, զի թէպէտ գաշտանն զարտուղեալ
'ի բուն ճանապարհէն, հոսի յայլ և յայլ անդամոց վե-
րոյիշեալ մասանց, բայց ախտացեալն չիբէ ինչ նեղու-
թիս և վիշտս, այլ մանաւանդ վայելէ 'ի մեծի հանգըս
տեան, յայնժամ պարտ է թոյլ տալ բնութեն 'ի կա-
ռավարել զինքն, որովհետև նա իմաստնագոյն է քան
զմեզ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Է.

Յաւագս ախի, որ ախ՝ փլուռէ, իմ բռնիս գիւնիս,
այնինքն է հոսուի ինչ ախիսիսիսն հիւնոյ :

Դոսումն տեռատեսական հնար է թէ այլայլեսցի,
որպէս ըստ քանակուն, նոյնպէս ըստ որպիսուն : Ախտս
կամ հիւթս այս՝ կուցեցեալ ֆլուուս պիանքօ, է յոյժ
հասարակ, որում զհետ դան երբեմն 'ի փափկակեաց
կանայս պատահարք ինչ տարժանագոյք և դժուարինք .
և տեւ պատահի 'ի մեծահոշակ քաղաքս, տակս բազ-
մութեան օրիորդաց, կանանց ամուսնացեալոց և այլեաց,
և հասարակօրէն սկսանի 'ի հասակի 12 կամ 14 ամաց .
խկ երբեմն ևս արտաբոյ սովորութի պատահի հոսումն
այսր հիւթոյ յաղջկունս 'ի հասակի ութ, ևս չորս ամաց .
ուստի և չէ մարթ միշտ համարել զհոսումն այսր տպի-
տակ հիւթոյ՝ նոյն ընդ գաշտանի, որովհետև ևս 'ի ժա-

մանակի յղութեանն մարթ է կանանց ունել զայս հոսումն , բայց ոչ երբէք զհոսումն գաշտանի : Հասարակօրէն հիւթս այս հոսի 'ի նոյն ժամանակի գաշտանին , և երբեմն մնայ յարատե , և երբեմն ոչ , երբեմն կանխէ , և երբեմն զհետ գայ գաշտանի . և երբեմն ևս այնքան դժնեայ , և անսովոր , մինչև շփոթել զբջանն տեղաւորսական :

Նշան և հոսման «գիտնագոյն» հիւթոյ :

Հոսումնս այս կոչեցեալ ֆլուտս պիանքո՝ ոչ է միշտ նոյնագոյն , այլ երբեմն լինի տեղոյն , գեղնագոյն , կանաչագոյն ևն . և երբեմն ևս մաքրագոյն , և զտագոյն . իսկ երբեմն թանձրամած , և խտագոյն , ևն : Վանայք՝ որք կրեն զցաւս զայս , միշտ լինին կերպարանօք այլադունեալ , ունին զցաւս թիկանց և զդուանս , ևս սովորաբար են ենթակայ այսուցման ռաից ևն : Բայց յայտցիկ նշանաց , կանայք այսպիսիք զդան զթուլութի ինչ և ըզմեղկութի , զժանրութի 'ի մէջս , զանհանգստութիւն 'ի ծունկս , և 'ի սրունս , զնողկանս , և զցաւս ստամոքսի : Հուսկ յետոյ բազումք 'ի նոցանէ այնքան հիւժեալ տկարանան , մինչև համարիլ նոցա , եթէ ըմբռնեալ իցեն յախտէն կոչեցեալ թիզկիւս , այսինքն թոքախտութի :

Յաշակս պատճառաց հոսման «գիտնագոյն» հիւթոյ :

Հասարակօրէն ախտս այս պատճառի 'ի թուլութէ , և 'ի տկարութէ գործարանաց արգանդի , և երբեմն յարգեղականութէ գաշտանի , յանչափ գործածութէ չայի կամ օրձոյ , և կամ այլ ինչ հեղանիւթոց : Նոյնպէս յառաջ գայ 'ի թալկութէ անօթոց կի՞ անձկագոյն մասանց արգանդին , ուր գումարեալ խափանին հիւթք փրատակարք : Դարձեալ , գլխաւոր պատճառն այսր ախտի՝ եւ արգելեալ մնալն 'ի տան առանց շարժողութե , և շրջադայութե , որ անշուշտ պատճառէ բազում կանանց ըզցաւս զայս 'ի քաղաքս : Դարձեալ , գոյ այլ իմն պատճառ գծուարաւ ճանաչելի , յորմէ բազում անգամ յառաջ գոյ հիւթս այս սպիտակ . և է տկարութին ստամոքսի , որ պատճառէ զվատթար մարտողականութի , յորմէ և զհետ գայ ապականութի հիւթոց , և այսպէս պատճառի թուլութին ամենայն գործարանաց , մասնաւորապէս արգանդական գործարանաց : Նոյնպէս պատճառեն

զախտս զայս ցաւօք և տաժանմամբ ծնանն ըն, վիժումն, արտուծին, երկիւնքն, և ուացուցիչ կիրքն հոգւոյ. և ն : բազում անգամ ևս յառաջ գայ 'ի դաղդիական և 'ի սքոռպութական ախտից : 'ի վախճանի' ախտս այս կո- նանց, որոց խառնուածքն են բուռն՝ առթէ բազում ան- գամ ամլութի. և զկնի դաղարեւոյ տեղատեսական տ- րեան՝ լինի ախտս յոյժ դժուարաւ ապաքինելի, և եր- բեմն ևս անապաքինելի :

Յաւափս խնամաբարութեան և Դեղերէից Ելագի :

Վախ՝ պարտ է ախտակրիս ստեպ ստեպ շարժումն առ- նել ըստ տանելոյ կարողութենն՝ առանց ծանր աշխատա- նաց. և չէ՛ օրէնքն բնաւ մնալ միշտ յանկողնի անշարժ : Կերակրոցն պարտ է լինել պինդ և սնուցողական, բայց գիւրամարսելի. ըմպելին ազնուադոյն զինի ջրախառն, և պարտ է արդելուլ գլխովին զգործածութի չայի կամ թէյի, և սրճոյ :

Իսկ որքան առ դեղորայց, 'ի դիպուածս ախտիս ըստ խնց կարծեաց՝ ազնուադոյն դեղն է քինա քինա, զոր փոշի արարեալ պարտ է 'ի դործ արկանել. յամարայինն եղանակի բաղանիս առնել ցուրտ ջրով յոյժ օգտակար է : 'ի դիպուածս ախտիս միշտ կարեւոր է թեթեւ փսխո- ղականն. մանաւանդ յորժամ պատճառն ախտիս հա- մարի տկարութիւնն ստամոքսի, կամ աղականեալ մարտ- զականութիւնն. 12 կամ 15 ցորեան իրէքաբուանա : Լու- ծողականն յոյժ պատշաճողական է ռապառապառօ մի արամ փոշի արարեալ, կամ նոյնչափ ռապիչէ տի քօլօմ- պօ, և հապ կազմեալ ընդ բաւականչափ շիւրթօ տի որին չէ՛նովն : Իսկ երակ հատանն ըն 'ի դիպուածս ախ- տիս չէ՛ հարկաւոր. բայց եթէ յորժամ լինի պատճառեալ ախտս յարդեղականութէ դաշտանի, և բաց յայտնանէ յայլ ամենայն դիպուածս միշտ է մնասակար, եթէ կա- նանց, և եթէ աղջկանց՝ երակ հատանն ըն :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ը.

Յաւափս ամլութեան, խմ անշաւափութեան, խնցիւն- յիքաւայաց՝ Ելագի Ելագի :

Սամլութիւն ևս պարտ է համադասել 'ի թիւս ախ- տից կանանց. որովհետեւ բազումք 'ի նոցանէ գոլով ա-

մուսնացեալք, և ոչ ունելով զաւակս, ոչ կարեն վարել
կեանս անցաւս և ռողջագոյնս :

ՅԱՆՎԱՐ ԳՐԻԳՈՐԻԱՆ ԽՆԴԵՐՈՒՄ :

Յորքնատեսակ և բազմապատիկ են պատճառք այսո-
րիկ աստի : Գիրութիւն և պարարտութիւն չափազանց,
արամուծիւն, թուլութիւն, սաստիկ անառակութիւն, և
ցոփութիւն, գինէհարութիւն, գազզկական ասիան, գոր-
ծածութիւն բարկ ոգիաւոր հեղանիութեաց, և պարարտա-
ցուցիչ կերակրելինաց . ևս ֆլուօս պիանքօ, այսինքն
հոսումն ինչ սպիտակագոյն հիւթոց : Կոյնպէս յառաջ
գայ 'ի սաստիկ և 'ի չափազանց հոսմանէ, կամ յարգել-
մանէ գաշտանի : Հաւաստի իմն է ապաքէն, եթէ կարի
հիւթեղ և խոնաւուտ կերակրեղէնքն ապականեն զիս-
նաւուն, և զգոյրդիան, և արգելական լինին բազմա-
ծնութեւ, և զայս փորձիւ իսկ տեսանեմք, և ճանաչեմք .
քանզի կանայք ամուլք և անզաւակք առաւել դտանին
'ի մէջ մեծատուն և փափկակեաց անձանց քան 'ի մէջ
աղքատաց, և հասարակօրէն աղքատքն լինին միշտ բազ-
մազաւակ, և բեղնաւորք :

ՅԱՆՎԱՐ ԴԵՂԵՐԷՒՅ ԽՆԴԵՐՈՒՄ :

Եւստի՝ պարտ է այսպիսեաց վայելել 'ի քաջառողջ իմն
օգոս ըստ կարեաց, և յաճախ 'ի կիր առնուլ զկերակուրս
'ի խոտեղինաց, և առաւել ևս 'ի կաթնեղինաց . ըստ վը-
կայելոյ ներհուն բժշկաց՝ բազում անգամ պատճառ ան-
զաւակութեւ լինի յառնէ քան 'ի կնոջէ . ոյր սակս նախ
խորատեմք զարս խնամ տանիլ անձանց գործածութեւ այս
պիսի կաթնեղինաց : Կոյնպէս օգտակար է 'ի դիպուածս
գործածութիւն զեղորէիցս . զորօրինակ ալլումէ, ֆէռոօ,
սանկուէ տի առակօ, էրիստիոէ տի վիթաիօլօ, քինա, ևն,
և 'ի վախճան Թոմ' ցուրտ բազանիքն : Ամբիւն բազում
անգամ զհետ գայ արամութեւ . վասն որոյ պարտ է ասի-
տակրիս միշտ լինել ուրախ, և զապել զամենայն կիրս
հոգեւոյ : Ոչ էն բանք մեր աստանօր զամբութեւ որ պատ-
ճառի յապականութեւ ինչ խառնուածոցն, և յանդար-
մագրութեւ գործարանաց, որք զհետ գան գաղղիական
ասիան, և աշխատելի ծննդեան ևն . քանզի յայսպիսի
դիպուածս ձեռին վիրաբուժի պէտք են :

Յաւագիւն լինելու, և անշուշտ զաւարտի :

Դ՝ Հասարակ կանայք են ենթակայ վտանգի վիժման զաւակի, ոմանք առաւել, և ոմանք սակաւ . վտան որոյ պարտին մեծապէս փոյթ ունել զգուշուն յայսպիսի պատահարէ, որով ոչ միայն վնասեն կազմուածոցն, այլ միանգամայն ենթակայ լինին այսպիսի վիժման զաւակաց ընդ բովանդակ կեանս իւրեանց : Վիժումն մարմնի պատահիլ յամենայն ժամանակի յղութեն . բայց հասարակօրէն յերկրորդում և յերրորդում ամսեան, ևս ոմանց 'ի չորրորդում և 'ի հինգերորդում ամսեան :

Յաւագիւն պարճառայ լինելու և անշուշտ :

Գլխաւորագոյն պատճառն վիժման է ծնունդն մեռել զաւակի, տկարութիւն մօրն, թուլութիւն գործարանաց և արդանդի, հոսումն ինչ անշտի, ստատիկ շարժումն, և աշխատանքն, բարձումն ինչ ծանրագոյն իրաց, ձկտումն ձեռաց 'ի բարձր տեղիս, փսխումն, հագն, կարկամութիւն և գալարումն, հարուածք 'ի վերայ որովայնի, անկանիւն, տենդն սաստկագին, և անախորժելի հոսն . յորդառատ հոսումն արեան, պարարտագոյն կերակուրքն, ևս յոյժ սակաւ սնուցիչ կերակուրքն . ստատիկ խլրտմունք ցանկական մասին, և կիրք ցտամնական մասին, որպէս երկիւղն, սրտմութիւն, ևն : 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց յաւելուն և ստատիկ անգութիւն որովայնի, զոր յղի կիներ կրէ 'ի նշանաւոր ինչ ժամանակի . ստաւել գործածութիւն գինւոյ, սրճոյ, չայի, և ոգիւտոր հեղանիւթոց . իզձք վառեալք, այլ ոչ կատարեալք . ցաւք ինչ սրագոյն, վատթար կազմուածքն արդանդի, ևս գաղղիական արեան . ևն :

Նշանք, որ քիչ լինի զլինելու :

Արձաւոր նշանք վիժման են ցաւք ինչ երկամանց կամ ստորին մասանց որովայնի, զգալն զցուրտ ինչ, թաւկութիւն և ուշադնացութիւն, բարախումն սրտի, և 'ի խոնարհ իջումն ստեանց և որովայնի, կաթիլ ինչ արեան, կամ այլ ջրախառն հիւթոց, և խոնաւութեանց 'ի ծննդական

անդամոցն և այլն, այսորիկ նշանք երևին միով ամսով
յառաջ քան զվիժումն . և յարատեւալ մնան մինչև ջայն
վայր, յորում պատահի վիժումն :

Թե զիւլ պարտ իօն առնել, յարժամ 'ի նշանոյ
գաւալի վիժումն մերձաւոր :

Յայսպիսի դիպումածս պարտ է գնել զդիկ կինն 'ի մա-
հիճս, զեռեղեալ զգլուխն 'ի խոնարհ, և 'ի ջամագոյն .
պարտ է ունել զնա 'ի հանգիստ, և ուրախ, և ստեպ
ստեպ քաջալերել զնա և չէ պարտ այնքան ջերմ պահ-
պանել զնա : Կերակրոցն պարտ է լինել ոչ այնքան ջերմ,
այլ զովացուցիլ բնութի, որպէս թեթև արգանակ, կաթն,
և այլն : Կոյնպէս նկատեալ 'ի զօրութի արտակրին, պարտ
է երակ հատանել 'ի բազկէն գէթ վեց ունկի արիւն . բժ
պէլին նորա ջուր գարւոյ . բարեխառնեալ ընդ սուկօ արի
լէմօնէ . և թէ ունիցի զլուծումն որովայնի . պարտ է տալ
նմա մի տէրօցիօնէ արի քոռնօ արի չեռվօ : Իսկ եթէ ունի-
ցի զգիստումն, նոյնպէս պարտ է տալ նմա ստեպ ստեպ
յաւուրն երկու դրդալ բօցիօնէ սալինա :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ .

Յաւագս արդի ոչ աի՛ յաւելիս ճննեալս քէի նեւի՛,
այնիսն ընդհանաւ արդ ընդ . իւր և վարձի, այնիսն
գաւալաւիս :

Ի մէջ ամենայն արտից՝ որք մնասարեւր լինին մարդ-
կային աղցի, առաւել դաժանագոյն է արտն ջրաց . որ
ևս է յոյժ գժուարարութեղի : Արդարև չէր բաւական
մատեան մի ամբողջ առ 'ի գրել զբազմազան նշանաց այսո-
րիկ արտի : Քանզի գրեթէ բոլանդակէն յինքեանս զնը-
շանս ամենայն արտից 'ի մի և 'ի նոյն անձն, բազում ան-
գամ զանազանին և փոփոխին այլ և այլ կերպիւ . յայլ և
այլ ժամանակս նշանք այսորիկ արտիս : Ո՛չ միայն վշտա-
ցուցանեն զմարմինն, այլև միանգամայն երբեմնապէս հո-
գին ևս զգայ զսաստիկ վիշտս և զկիրս :

Յ=չ=գ= պ=ք=ն=ւ=ւ=յ =յ=ւ=ր=ի= ՝ ՝ ՝ ՝ ՝ :

Լսյն ամենայն , որք թուլացուցանեն և թալկացուցանեն զմարմինն , պատճառեն զախտն ջգաց . որպիսի են ձանձրութիւն , դատարկութիւն , աւփանք , և սիրահարութիւն , յանչափս գործածութիւն սրճոյ , չայի , և այլ ինչ այսպիսի բնակելեաց : Դարձեալ , երակահատութիւն կամ արեանառութիւն , սաստիկ լուծողականքն , յաճախակի և ուժգին փութողականքն . հուսկ յետոյ այն ամենայն , որ զայրացուցանեն զմարտողականութիւն , կարեն պատճառել զախտս զայս :

Դարձեալ , ախտս այս պատճառի բազում անգամ ևս յանչափապէս պարտաւելոյ յընթերցմունս , և գրեթէ անկաւք յուսումնասիրաց որք ոչ ընտրողութիւն վարին , լինին զերծք յախտէս յայտնանէ . Ը որ ոչ է պարտ զարմանալ , որովհետեւ ընթերցանուիք ոչ չափով արարեալք՝ հպեալ ծիւրեն զհոգի և զմարմին : Տրտմութիւն , անձկութիւն , վիշտն , ևն , կարեն նոյնպէ պատճառել զախտս զայս . և համառօտիւ կամեցեալ տեսլ՝ այն ամենայն որ տկարացուցանեն զմարմինն , և ընդգիւմակալ լինին կարողութեւ հոգւոյ , մարմինն պատճառել զախտս ջրաց :

Յ=չ=գ= նշան=յ =յ=ւ=ր=ի= ՝ ՝ ՝ ՝ ՝ Ի հ=ւ=ւ=ւ=ւ=ի= :

Լստանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանաց միայն . քանզի զիւրաքանչիւր նշանաց ուրոյն ուրոյն գրեւն լինի անօգուտ , և միանգամայն է անկարելի : Գլխաւոր նշանքն են վիշտն և ուռոյցքն ստամոքսի և փորտակացն , առթեալ ՚ի փքոյ , անկարգութիւն ախորժակի , և մարտղականութեւ . իբր զի բազում անգամ գէպ լինի , զի ախորժակն լինի անյաղ , և մարտղականութիւն յոյժ արագ , և բազում անգամ ևս կերակուրքն մնան ՚ի մէջ ստամոքսի անմարտական , և ախտակիրն փսխէ ջինջ և մարուր ջուր , և մազաստ թանձրախտս . ստորին որովայնն հասարակօրէն զցայ զցաւ , որում զուգընթաց լինի կերկերումն և շնջումն փորտակաց . երբեմն ևս որձայ հիւթ ինչ թանձրախտս ՚ի գոյն սրճոյ . որովայնն երբեմն լինի լոյծ . բայց սովորաբար պինդ , յորմէ և պատճառի փոք , և այլ սոյնպիսի անհանգստութիւնք : Մեղն երբեմն հոսի սակաւաքանակ , և շիթ առ շիթ , և երբեմն ևս առատութեն , և թէ նուազի , կարի իմն թանձրահիւթ և ներ-

կեալ, և կամ վաղվաղակի պղտորեալ և մերտացի . իսկ եթէ առաւելուցու, ջրային և անգոյն : Գոյն երեսաց լինի անկայուն . երբեմն կարմրագոյն քան զսովորականն, և երբեմն ևս գորշագոյն : Քունն լինի միջահատական և ցնորական, և գրեթէ ոչինչ զօրութի ընկալեալ . մինչև ը մեծի մասին՝ ախտակիրն առաւել ընդ առաւօտն անհանգիստ լինի քան յերեկոյեան պահու յերթալն յանկողինն : Ախտակիրն երբեմն զգայ ճնշումն կրծոց, բաբախումն սրտի, սեղմումն կոկորդի, դժուարութի ինչ 'ի շնչառուն, պտտումն գլխոյ, շառաշումն ականջաց, ցնցումն մկանանց :

Երբեմն ևս զգայ յանկարծօրէն 'ի վերայ յարձակիլ անդամոցն մարմնոյ ջերմութի ինչ, իսկ երբեմն ևս ցուրտ ինչ սաստկագոյն, մանաւանդ 'ի ժամանակս մերձաւորութեն : Զարկ բազկերակին լինի այլազան, երբեմն մանրագոյն քան զհասարակն . երբեմն ևս արագագոյն . ախտակիրն ստեպ յօրանջէ և ձգւոյ : Հուսկ յետոյ յարմատանալ ախտիս զկնի քանի ինչ ժամանակաց զգայ ախտակիրն ցաւ գլխոյ, գալարումն ջրաց, և սրագոյն ինչ ցաւ 'ի զանազան մասունս մարմնոյ, աչքն լինի թխաւոր, և գորշ, քիտան առատօրէն, ըտողուն տկարանայ . վերջապէս ամենայն կենսական գործարանքն և զօրութիքն խանգարին, և աղաւաղեալ զարտադին 'ի բնական ընթացիցն :

Ախտակիրն առ թեթեւ ինչ պատճառի վրդովեալ խռովի, զահի հարկանի, յուսահատ լինի . և կարի գիւրաշարժ լինի 'ի արտնջանս : Բայց առաւել հաւատարի և սովորական նշանքն 'ի գիպուածս ախտիս են՝ անհնարին երկիւղն մահու, որով իբրեւ խելացնոր լինի, և տանջի երևակերպութեմ, տկարանայ յիշողութիւնն, և կերկերի ձայնն : Են և բազում ախտաժէտք՝ որք 'ի սոյն օրինակ վիճակի կրեն զճանրատաղտուկ պնդուի որովայնի, և բազում նեղութեմ թափեն զաւելորդս պինդս դնգակախիտս, կամ որպէս ասի այժեայս . և յորով անգամ այտուցիւ, ձկտմամբ և ցաւով թանջից . և երբեմն ևս տանջի սպառեցուցիչ և բազմաստանջ թորմամբ որովայնի :

Գիտելի է, զի զկնի առ ժամանակ ինչ կրելոյ ախտակրիս զմեծագոյն մասն այտոցիկ նշանաց, (ասացի զմեծագոյն մասն, որովհետեւ քաջայայտ է՝ զի ոչ ումեք մարթ է կրել զամենայն նշանս անթերի .) պատահի բազում անգամ, զի եղկելի ախտաժէտեալն սահի յախտն կոչեցեալ մէլանքօնիա, և խելացնոր լինի . բազում անգամ

և անհանձն յախտա կոչեցեալ իթմէսիցիա նէսա, ջրը գողութի, թոքախտութի, անդամալուծութի, անդամագոտութի, և որ այլ ևս ակաբ տարժանաւորք և գգնաւարարութիւնք :

Խրնաթ, Խառաշարն-նիւթ, և Դեղաբան-նիւթ ընդհանրապէս առ ի հասարակել նախ զպաշտմանն զգաց և սթամոսի, և ապա ի հանդարտել զնոյն զիւսն :

Ըստջինն ցուցանէ զկանոնս Ժուժկալութե որկորոյ, և ևս զգործածութիւնն դարմանոց՝ որք առաջնորդեն ի լաւագոյն մարտողութի կերակրոց. և այս իսկ է, որում զհետ գայ բարիորք սնունդ, և նորոգութի կորուսեալ զօրութեցն : Երկրորդն հայի ի կատարեալ կանոնաւորումն կրից հոգւոյ, և զբաղմանց ոգւոյն և յաշտաբսումն կրղկզանաց՝ տարբեր կարգադրութե, զորոց կախեալ կայ յաւէտ կամ նուաղ զօրութիւն, և բարիորք կամ չարութք կարգաւորեալ գործողութիւն ջնական բնութե :

Տեսցուք արդ զԺուժկալութե որկորոյ՝ որ ի յախտաժեալութիւն : Սա է հիմն յորոյ վերայ հաստատեալ յենուամենայն երջանիկ կամ ակերջանիկ գործողութի դարմանոց բժշկին : Չէ հնար պնդագոյնս համոզել զմիտս եթէ քաջառողջաց, և եթէ ակառողջաց՝ թէ է յոյժ կարեւոր փոյթեռանդն ծաղրումն ընկալեալ կերակրոցն. և կամ սակաւ ծանուցանել նոցին՝ եթէ ստամոքսն ոչ ընու զտեղե աղօրեաց ատամանցն, և ոչ իսկ ընդերքն ընուն զսակասութի պաշտամանց խախտոցոյն : Բազում ինչ կայ առացեալ և գրեալ զընտրութե պարենից, որք ճահողագոյնքն են՝ լաւագոյն սննդեան մարդկային մարմնոց. և սակայն ճամբարեալ է, թէ չիք կանոն ըհանուր, որ պատշաճեցի զինչ և իցէ կլիմայից, գրից երկնից, ազգի, և կամ սեւ և իցէ անհատի :

Վերակուրն, որ բնութե մարդոցս առաւել համեմատ են, և առաւել զիւրաւ բերին ի համանմանութի, երեւի թէ է կաթն, և առողջ միս ընտանի և վայրենի կենդանեաց. և սակայն ի ջերմագին դաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ փորձառութիւն, փրասակար է յաճախ և առատ գործածութի մտոյ. իսկ զբուսական կերակուրն՝ թէպէտ նուաղ սնուցանեն, և կարի փքոտ են, բնակիչք դաւառաց ընդ տօթագին աստիճանաւ արեգական՝ կաթի իրաւամբք նախադասեն քան զմեղէն : Այլ ի դաւառս յաւէտ հարաւայինս տեսանի, զի հասարակագոյն

գործածութիւն բուսական ուսելեաց՝ համապատշաճ է և գործածութիւն ջերմահամոց, զոր օրինակ կինամոնի, մըշկահոտ ընկուզի, հիլի, մեխակի, և ՚ի վեր քան զամենայն պղպեղի : Որով ցուցանի, թէ ՚ի գործածութիւն պարենից ըն բուսական տեսակին միայն՝ առանց օժանդակութեան համեմիչ և ողելից խթանի ինչ, զժուարաւ և նեղութիւն կատարի մարսողականութիւն. նոյնպէս և ՚ի միւս կողմաւ նէ ՚ի պակասութիւն գրգռիչ իրացս այսոցիկ, արտաշնչութիւն մորթոյ մարմնոյն և քիւրան այնպէս չափազանց լինին, մինչև վաղվաղակի զհետ գալ բոլորական պարտաւորութիւն և լքման կենսական զօրութեց :

՚ի գիւպուածս աստի ջրաց՝ կերակուրքն մեղէնք, ընդ որում միշտ կից իցեն թեթեւ ինչ ընդեղէնք, որք ոչ կարի ջրայինք իցեն, և ոչ կարի փքոտք, ևն ընտրեւագոյն կերակուրք ՚ի ժուժկալութիւն որկորոյ : Փոխանակ պարարտ, և անծաղբելի, և զժուարամարսելի մտոց, եղիցին ձագ հաւուց, կաքաւք, ծիտք, ձկուներ քաղցր ջրոյ . որպիսի են կռնկաձուկն, կարմրախայտն, և այլ սոյնալիսիք : Նոյնպէս սակաւ ինչ հաց թաթախեալ ՚ի մէջ միոյ բաժակի գինւոյ յամենայնում աւուր չափաւորուպէս ՚ի գործ արկեալ զօրացուցանէ զտաամօքսն, և գիւրացուցանէ զմարսողականութիւն . ուստի ճահողագոյն է ևս կիրառութիւն ջրախառն աղին գինւոյ :

Այլ քանզի չիք ոք՝ որոյ ժամանեալ ՚ի հասակ երեսուն և աւելի ևս ամաց, չիցէ անձամբ անձին զփորձ առեալ յազագս ժուժկալելոյ ՚ի կերակրոց, թէ ըն իւրում անհատական բանի՝ ոչք ոմանք օգտակար իցեն, և ոչք ոմանք վնասակարք, նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք կանոն ժուժկալութեան որկորոյ՝ առանց ինչ ամենեւին բացառութեան, զոր առ ամենեւին հաւատարապէս հնար իցէ մերձեցուցանել առ ՚ի գործածութիւն : Ստուգագոյն ևս է, եթէ առաւել քանակութիւն ընկալեալ կերակրոց՝ քան թէ որակութիւն նոյնն վնասէ առողջութեան մարդկան :

Եւ բազում անգամ չափազանց զբաղմունք և հոգեռցոյն՝ զառնան ժամանակաւ ՚ի ծանր առգանս ստամոքսին . և որ միանգամ ՚ի մէջ այնց զբաղմանց՝ հարկադրի վարել զկեանս իւր զուրկ ՚ի շարժմանց մարմնոյ, մատնի կրել զամ զարաշուք վնաս եղծեալ և խանգարեալ մարսողութեան, և ըն նմին մարսողութեան ունի և զմամայն : Եւ որ ոք ընդ բազում ամս կրեալ է զայսպիսի աստու ջրաց, թէպէտ և ստողջասցի, տակաւին պարտի երկնել առաւել քան զամենայն յանդգուշութեանց ժուժկալութեան որ.

կորոյ, թէպէտեւ թեթեւաբեռն ինչ ինչն : Վասն այդ-
պիսի գիպուածոյ՝ բժշկական փորձառութիւն յօրինէ նը-
պաստս մեծապէս դործունեայս՝ զգեզորայս կոչեցեալս
զառնագինս, և կաղզութիւն, ի պէտս կարի իմն քնքուշ,
և զգայուն հիւանդաց : Բայց միայն՝ զի մի ունիցին նոքա
զորովայնալուծութիւն : առաւել քան զամենայն ի վար ար-
կանեմք տեքօթթօ տի գուաստիա : Այսինքն՝ առ տրամ
մի տաշած փայտին կոչեցելոյ գուաստիա, և ի հասարակ
ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու : ապա զը-
տեալ, և մնացէ եօթն ունկի : յոր յաւել ունկի մի ա-
քուա տիտթիլաթիա տի մէլառանչիա : և ապա առնուլ
պարտ է երիս դրդալս սեղանոյ երիցս յառուրն ժամ մի
յառաջ քան զկերակուրն :

Եւ և այլ դարման, որ առանց զայրացուցանելոյ առա-
ւելու զկար ջրաց, և ստամոքսին՝ որք դանդաղ դասնին,
այն է չափաւոր դործածութիւն (որպէս թէ փոքրիկ դաւաթ
մի ընդ երեկոյս) պարզազակի կամ օշարակի յօրինելոյ ի
փօնչէ, որ է կէս ոգեղէն ըմպելի անգղիացեաց : արարեալ
յոգեացն զոր կոչեն առաք, կամ ուսմ, եզեալ ի վե-
լայ ջուր, քամածն լեմոնի, և շաքարի : Եթէ խտտակիրն
ունիցի զպնդութիւն որովայնի, պարտ է տալ նմա սակաւ
ինչ ռապառապառօ, կամ այլ ինչ բարեխտառ և թեթեւ
լուծողականս առ ի արդելուլ զպնդութիւն : Բայց զգու-
շանալ արժան է չտալ նմա սաստիկ լուծողականս, որ-
պիսի են՝ ալօէ, չիալաբբա, արիակրիափօ ևն : Ինքուղիօ-
նէ տի սէնա, կամ տի ռապառապառօ ի մէջ օգուոյ, կամ
բարխոք ևս ի միջ գինւոյ, է յոյժ յարմարագոյն և օգ-
տաւէալ ի գիպուածս յայս :

Իսկ եթէ որ վստն տկարութիւն ստամոքսի և ջրաց կրէ
յաճախակի զորովայնալուծութիւն, երկար փորձառութիւն
ուսոյ, եթէ գերազանց դեզ իմն է դործածութիւն փուշոյ
ինչ՝ որ այսպէս բազագրի : Հնգեաստան կշիռ ցորեան՝
առափէ տի քօլժմաօ, և տասն կշիռ ցորեան՝ ցուքքէռօ
առօմաթիթծածած տի մաչէռ : Եւ զայս պարտ է առնուլ
երիցս անգամ յառուրն : Այլ ի գիպուածս, յորում
մարտողական զօրութիւն լինի առաւել խանգարեալ, և
ջիգքն տկար և թուլագին, յայնժամ պարտ է ի վար ար-
կանել զչետադայ զառնագին ըմպելիս : որ այսպէս յօրի-
նի : Արդ՝ հէզ մի և կէս լիար ալնիւ գինի կամ օղի ի
ցուրա ապակի անօթ կամ շիշ, և ընդ այսմ ոգեղէն հե-
ղուկի խառնեալ մի ունկի՝ քինա քինա, կէս ունկի՝ ճէն-
չիանա, և նոյնչափ՝ դօռօցէ տի առանչիա, և երեք արամ՝

սէմի տի քօռիանտօլօ : Քաջ խցեալ և խփեալ զանօթն վերոյասացեալ , թող զնառնուրդս զայս մարտիլ 'ի միմեանս՝ ընդ միջոց հինգ կամ վեց աւուրց : Յետ այնորիկ փոխադրեալ զհեղուկս զայս յայլ սպալկի անօթ , և յլմպելոյ ատախ արբոյէ՝ հիւանդն մի գրգալ սեղանոյ 'ի մէջ կէս սկահակ ջրոյ մի ժամ յառաջ քան զնախաճաշիկն , զճաշն , և զընթրիսն :

Բայ 'ի սոցանէ և 'ի սոցին նման դարմանոց , երկար փորձառութիւնսն եւ զնշանաւոր զօրութիւնն դարմանոյ ինչ՝ որ յաւէտ առանին ինչ է՝ քան զեղադործաց արարք . զոր և 'ի բազում ժամանակաց հետէ յոլով և ընկել ըծիւղէ եւրոպիոյ 'ի կիր առին . այն ինքն է՝ սպիտակ պղպեղն ամբողջ , յորմէ պարտ է առնուլ 12 հատ 'ի գնալն յանկողին : Չի եթէ զպղպեղն սպիտակ , ևս առաւել զտեւան՝ առցէ որ փոշի լուեալ , փոշին այն վասն տարածականութեն իւրոյ ընդ բովանդակ ներքին մակերևոյթ ստամոքսին և ընդերական խողովակին , զգրգռէ զամենայն մասունս՝ յորս մածանի . և առաւել ևս լուծեալ 'ի ստամոքսական հիւթոցն , ծծեալ ընկղմի ցնդական մասնն , որ անցեալ դնայ 'ի զանգուած արեանն . առաւելու զառնելութիւն անօթոց արեան , և այնպէս կարի իմն ջերմացուցանէ զմարմինն : Չորոյ զամենայնի զհակառակն է տեսանել 'ի դործածութեան սպիտակ պղպեղին , առեալ զայն ամբողջ , և իբրեւ զհապս . քանզի նկատեմք՝ զի համեմիչ սերմանքս այսորիկ ոչ լուծանին բովանդակ , այլ ներգործեն միայն ըստ տակաւ ծայրից չօշափողաց 'ի ստորին մակերևութի սննդագործ խողովակին , և մեղմով առաւելուն զառնելութին . յօժարեցուցանեն յարտաքսուսն փքոց՝ որք առ յարմարութեան իւրեանց կարի իմն արգելեալ մնան , և հօսակ ուրեմն նաև ամբողջարար արտաքս ելանեն յուղիկ փորոտեացն :

Եւ արդ՝ ըստ այսմ օրինակի կազդուրեալ ստամոքսին և ջրացն , նպաստիւք բարւոք մարտնչութիւն , անտարակոյս ընկալլի ախտակիրն զաւագոյն սնունդ և զհամապատշաճ ուժեղութիւն ջրաց և բովանդակ մարմնոյ : Առ 'ի յառաւելու զգօրութիւն նաև արտաքին նպաստիւք , ըզշահեկանութի մառցիալէ կոշեցեալ բազանեացն կրկին և կրկին յանձն առնեմ , իբրեւ զամսօրեայ մի ժամանակ մտանէ 'ի բազանիս ցուրտ ջրոյ ծովու : Ոչ ինչ ընդ հաշահեկան է և օրըստօրեայ հեծելութիւն ձիոյ , կի՞ կառաց՝ եթէ հնար իցէ . բայց միայն զի մի ընկիցի յետ կեկակոյ՝ երբ ծանրացեալ իցէ ստամոքսն :

Մատթոս - արքայի որդիքն - այն է՝ ի հանդարտել
զգիշու, զմիանունս, և զսպանդան :

Որովհետև յերկարժամանակեայ ատաժէտութիւնս՝
ամբոխութիւն ջղաց՝ ըստ առաւել մասին զհետ գայ մեծի
տկարութեան մարմնոյ, իբր զի ըստ նմին համեմատութեան
առաւելու և զգայունութիւն ջլային բնութեան, նմին իրի
երբ միանգամ կազդուրի ատաժէտութիւն, հետ զհետէ նորո-
գի և հանգարտութիւնն ջղաց : Այլ այս ճշմարտ է, զի
ջիւղքն միայն՝ յորժամ ուժգինս և յաճախակի շարժիցին
ի սատակ կրից ոգւոյն, և կամ ի բազմապատիկ հոգոյ
պարտասին, և կամ ի չափազանց ուսմանց կարի իմն նուա-
ղին, թէպէտև չիցէ լեալ յառաջնութեայ ֆիզիքական
տկարութիւն, ինքնին լինին առաջին պատճառ հետևորդ
տկարութեան մարմնոյն և գլխաւոր պաշտամանց նորին :
Յայսպիսի դիպուածս երևին յաւետ իշտատկար գոլ քան
օգտակար, զեղորայքն թօնիքօ կոչեցեալքն, և կազդու-
րի կամ զօրացուցիչ (այսինքն քօռօսպօռանթէ) ասա-
ցեալքն : Իսկ ընդ հակառակս՝ օգտակար ևս են թռչա-
կան զեղորայքն՝ որք նուազ մըլէք են, որպիսի են՝ ագուա
տիսթիլլաթա տի քասթօռիօ, տի վալէռիանա սիլվէս-
թօռէ, սիլուրիթօ տի նիթօռ տօլչիֆիքաթօ, լիգուօռէ տի
քօռնօ տի չէռօ, և թէռէ սօլֆօռիքօ, և նոյն իսկ ա-
փիոնն զգուշութիւն և չափով ընծայեալ, բայց միայն՝ զի
բարձեալ իցեն, և կամ ընդհատեալ իցեն բարոյական
պատճառք արտագրիչք ամբոխմանց այսոցիկ :

Յայսպիսի դիպուածս այնչափ է չափազանց զգայու-
նութիւն ջղացն, մինչև՝ թէպէտ և այլ մասունք մարմնոյ
ի տկարութեան գտանիցին, ի սկզբան անդ բժշկական դար-
մանոցն, ընդդէմ դառնայ զինչ և իցէ խթիչ զեղորէից :
Եւ ինչ իսկ ոչ այլազգ յաջողեցաւ դարման տանիլ,
բայց և թէ տալով դառաւել աղուականն ի զեղորէից
աստի, որպիսի է էլիսաթօռ տի հալէռօ, զորոյ շինելոյ
կերպն ունիս տեսանել ի տառն՝ է. ի կարգի իւրօրմ :
Չայս զեղ ևս բազմօրինակ գրեմ տալ հիւանդաց : Չոր
օրինակ. ի լիտր մի հասարակ ջրոյ, որ քաղցրացուցեալ
իցէ շաքարիւ՝ սրչափ և կամք իցեն, արկանին քան կմ
նաւ 25 կաթիլք էլիսաթօռ աշխօ տի հալէռօ, որ լինի
ըմպելի ինչ անորոշելի քմաց, և նման հասարակ օշորա-
կի լեմնի : Յըմպելոյ աստի արբցէ՝ հիւանդն չորս ունկի՝
երկու անգամ յաւուրն : Երբեմն ևս գրեմ՝ երկու արամ

ի վերագրեալ էլիստիոէն, յաւելլով ՚ի նոյն չորս ունկի՝ անորժեւի ինչ շարաս, որպիսի է շարասն լատինիոնի, լատինեքէն՝ սիռուփուս ուսպի իտէի, և կամ շարասն հաղարջի կամ աղարծի, լատինեքէն, սիռուփուս սիպէզիօսում: Ի թթու շարասէ աստի իբր չորս ունկի հէղեալ լինի ՚ի լիոր մի կամ աւելի ևս ջրոյ, ըստ որում զհարգ անորժեւի իցէ քմաց, և առեալ լինի անորժեւի բնակելիս այս ՚ի միջոյի քսան և չորս ժամուց: Այս ըմպելոյ բաժակ մի յրմպելոյ աստի, պարտ է լուանալ ըզբերանն, առ նախապահէլոյ զատամուսն ՚ի ներգործուէ թթուոյն:

Այլ առաւելու կամեցեալ զգորութիան նաև արտաքին նպատակք, բազում անգամ փորձեալ եմ զօգտաւէտութիւն վերոյիշեալ էլիստիոէ տի աճիտօ հալէոսի, լուանալ տալով երկիցս անգամ յաւուրն զլորոր թիկունս, ՚ի սկզբան զով ջրով, և հետ զհետէ միշտ առաւել ցուրտ ջրով յոր եղեալ էր հէղուկս այս: ապա ՚ի բարիօք յաջողէ սոցին՝ պարտ է կարգել զգործածութիւնն հանքային և մառցիալէ ջրոյն սիպի, որ ասի՝ աքուս մինէնալէ տի սփա, տալով անտակրաց ժամէ ՚ի ժամ չորս ունկի՝ ՚ի պահ առաւօտուն, մինչև լցցի լիոր մի յաւուրն: Այլ զի մի՝ ջուրս այս հանքային վասն զիւրաշնչութե շոգեացն կորուսցէ զկաղ իւր, այսինքն զուկիզն ամխային զպարունակեալն յինքեան, պարտ է քաջ խփել զանօթ նորին, և ջրջուն պահել յայլում անօթի՝ որ լի իցէ զով ջրով:

Եւ յետ այսոյիկ զթինթուս տի մառթէ ըստ չափու չորից ունկեաց՝ երկիցս անգամ տալ յաւուրն, և ապա զնրբագոյն խարտածս նոյն իսկ երկաթոյ՝ հանգերձ յաւելլածով զառն ինչ էսթուաթթոյի, որպիսի են՝ օշինգորն, կամ դուասիան, և կամ ուսպառպառօն ևն: Ես զխարտածս զայս երկաթոյ տամ ըստ կերպի փուլոյ, կամ նաև իբրեւ հապ. եթէ իբրեւ փոյի, պարտի լինել ութ կիւս ցորեան՝ ամենանուրբ խարտած երկաթոյ, և նոյնչափ ուսպառպառօ, կամ ուստիէ տի քօլօմպօ, և քանի մի կաթիլ իւղ էական կլինամնի, կամ օլէօ տի մաշիս: Ի փոշեաց աստի առցէ՝ հիւանդն զերկուս կամ զերկուս յաւուրն: Իսկ եղանակն, զոր պահէմ ՚ի տալն զհապան՝ է այս: Առ երկու տրամ էսթուաթթօ տի ասսէնցիօ, կամ գուաստիա. և կամ ուսպառպառօ, տրամ մի և կէս վերագրեալ խարտածգ. և յաւելլ այնչափ փուլ վէռէ տի քալամօ առօմաթիքօ՝ որչափ պէտք իցեն առ

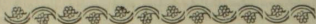
կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին. զգանդուածս զայս արարեալ հասլ՝ որ կշռիցէ երեք ցորեան, և չքջապա տեալ փոշուով կինամանի կամ մակնէսիաի, տացին հինգ կամ վեց հատք, երկու անգամ յաւուրն :

Յորժամ առ կարի իմն զգայունուն հիւանդացն հարկազրիմք յետս կալ առ ժամանակ մի 'ի քօռռօպօռան գէ և 'ի թօնիքօ կոչեցեալ դեղորեկցն, կարօղ եմք 'ի նմին պահու 'ի գործ ածել զառաւել թռչական, և ըզմեղմազդու անօտինօ կոչեցեալ դեղորայան : Սակայն 'ի մեջ սոցա ևս ընտրեմ 'ի սկզբանն զայնտսիկ, որք նուաղ խթիլքն են, որպիսի են, ագուա տիսթիլլաթա սէմիլիլէ տի քասթօռօ, տի վալէռիանա, ևն : Չորօրինակ առ երեք ունկի՝ ագուա տիսթիլլաթա տի վալէռիանա, երկու ունկի տի քամօմիլլա, ունկի մի տի քասթօռօ, քսան կաթիլ սրիռիլթօ տի նիթօռ տօլչիֆիքաթօ, և քսան կաթիլ լիգուռօէ տի քօռնօ տի չէռօ : 'Ի խառնուրդէ աստի, յոր՝ եթէ արտօրժեսցեն քիւմք հիւանդին, յաւելցի նաև իրրև կէս ունկի կամ աւելի ևս՝ շարապինչ շինեալ կեղևովն՝ որ կօչի քօռթիչչիա տի նառանչի, տացի 'ի ջղային արտակրութէս յիւրաքանչիւր ժամու կէս ունկի :

Իսկ եթէ այսօրիկ արտակրութիւնք կարի իմն ստատիկ իցեն, և կից ընդ հանապազորդ արթնութէ, և կամ ընդ ջղադաւուռ, յայնժամ 'ի վերայ բովանդակ նախադրեալ պատճենի դեղոյդ մտրթ է յաւելուլ տասն մինչև ցքսան կաթիլս՝ լաւաանօ լիգուրոօ : Երբեմն առ հանդարտելոյ զժիղան, ևս զիմեմ 'ի գործածութիւն ինֆուզիօնին, որ լինի 'ի ջուր ջերմ, երկու արամ յարմատոյ վայրենի վալէռիանայի (որ ժողովեալ իցէ 'ի լեռնային տեղեաց) ընդ մեջ միոյ քառորդի ժամու : Չախ և մնայ եօթն ունկի՝ և յաւելեալ լինի 'ի վերայ ունկի մի ագուա տիսթիլլաթա տի քասթօռօ, և նոյնչափ շիւօրքօ տի քամօմիլլա, և քսան կաթիլ էթէռէ սօլֆօռիքօ : Յինֆուզիօնէ աստի՝ յերկուս ժամս միանգամ առնու արտակրն ունկի մի՝ առ իւրաքանչիւր նուազ :

Իսկ եթէ որ առաւել արտօրժէ 'ի գործ ածել զհասս, 'ի տրամակայութէ ջղախտութէ, ևս տամ անոսին պէս պէս եղանակաւ, և բարւոք յաջողի : Չորօրինակ առ արամ և կէս էսթռաթթօ տի քամօմիլլա, և նոյնչափ էսթռաթթօ տէլլա վալէռիանա, այլև արամ մի ստաֆիլէթիտա, առ և փօլլէռէ տի ռատիլէ տի քալլամօ առօմաթիքօ՝ որչափ պէտք են վասն շինելոյ զհասս, որք

մէն մի կշռիցեն երեք կամ չորս ցորեան, զորս չըջապա-
տեալ փռւոյն կեղեցի նարնջոյ, սապեա հիւանդին հինգ
կամ վեց հատ երկիցս յաւուրն : Իսկ եթէ տհաճելի է
նմա հոտ սասաֆիէթիտան, փոխանակ նորա 'ի զանգուած
անգր նախադրեալ հապիցդ արկչի կէս տրամ մօքքուս
օռիկն թալիս, իբր զի սա առաւել թուշական է, և նուազ
գրգռիչ :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Գ .

Յաւագոս Խիփի՝ որ Խիփիէքէիս, առ մէջ Բարգմանեալ
ըջային Բժշակարանութիւն :

Լխոտ այս է խօթուի ինչ ստորին որովայնի, պատ-
ճառեալ 'ի գօտութէ կամ 'ի թալիութէ մանրաթեւից
մկանանց ներքին որովայնի, որով և խանգարի և չարա-
չար մնասի գործողութին մարսողութէ, և առնելութին
ըլաց : Չախոտ այս բազումք անուանեն սովորաբար նաև
լինախէսցիօնէ, այսինքն անմարսութի . կոչի և մալաթ-
թիա նէսվողա, կամ քօնիքա տէսլօլէցցա . այսինքն աստ
ըլաց, կամ երկարատև ակարութի . որովհետև ունի մեծ
ազդակցութի ընդ ախտին որ ասի՝ մալաթթիա նէսվողա :
Իսկ կայան : կի՞ բնակարան նորա որպէս ասացաք՝ է ստո-
րին որովայնն :

Պարճառ և ըջային Բժշակարանութիւն :

Բազմակերպ են պատճառք ախտիս, երբեմն յառաջ
գայ 'ի տկարութէ մանրաթեւից մկանանց ներքին որովայ-
նի : Երբեմն ևս 'ի դիւրագրգռութէ ըլաց կի՞ մանրաթեւից
մկանանց ստորին որովայնին : Եւ երբեմն ևս 'ի գօտութէ
նոյն մանրաթեւից մկանանց ստորին որովայնի . յայն սակս
կոչի և բարալիղիս տէլ վէնթալիօլ : Հնար է ևս պատ-
ճառիլ յայնմ ամենայնէ որ սաստկապէս թուրացուցա-
նեն զըլիզս և զնոյն մանրաթեւ, որպիսի են՝ ոգելից հե-
ղանիւթքն, թմբրեցուցիչ և ջերմահամ դեղորայքն, ան-
չափ գործածութիւն ջերմ ջրոյ, սրճոյ, չայի, և այլինչ
այսպիսի ըմպելեաց : Դարձեալ, հեշտութիւնն իդամո-
լութէ, սիրահարութին, ստէսլ ստէսլ երակ հատաննն,

կմ^ք աղինառութիւն , ուժ գին լուծողական , փոխողական
և թքաբեր դեղորայքն կարեն պատճառել զճային գծուա-
րամարտութիւն զայս : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի ստա-
տիկ կրից օգուոյ , 'ի տարապայման զբաղմանց յուամունս :
Կան չափազանց աշխատութիւն մարմնոյ , օգ հրատապ
'ի ցերեկի և փնասակար ցրտութի գիշերային , բազում
անգամ պակասութիւնքն առողջարար և անուշիչ կերակ-
րոց , և աղտաղտին և անմաքուր ջուրք . այգ ամենայն
պատճառք են անվրէպ թշնամի առողջուն մարդոյ , թէ-
պէտեւ յազմանգամ և զօրաւոր որ իցէ : Գարձեալ՝ մար-
թի ևս յառաջ գալ 'ի յանշարժական կեանս վարելոյ ,
և 'ի խոնաւութէ օգոց :

ԿՆՆԻՒ ԸՆԲԻՆ ԴՃԱՄԱՐԱՄԱՐՈՒՄԷ :

Մարթ է ճանաչել զախտս զայս 'ի յանկարգութէ
ախորժակի , և մարտղականութե , 'ի յօժարութենէ 'ի
ժայթքել , կմ^ք 'ի նողկուէ սրտի , 'ի ստէպ ստէպ յօրանջ-
մանէ , և 'ի ձգուածանէ , 'ի զարմանալի իմն խառնակու-
թենէ փքոց , 'ի կարի իմն այտուցմանէ և ծանրացմանէ
ստամոքսի , և ստորին որովայնի . որում երբեմն դուզըն-
թանան ցաւ խայթիչ , ժայթքումն , և մզումն բռնական ,
և դրեթէ ցնցական , որ կոչի քօնվուլսիվա : Ընդէն նոյն-
հետայն սկսանին 'ի վեր երևիլ այլևայլ ամբոխմունք 'ի
պաշտաման ստամոքսի և ստորին որովայնի . հետ զհետե
նուազութի , և եղծումն մարտղութե , և զգայումունք
օգեղէն հոսանուտից . քանզի 'ի մեղկիլ ստամոքսին և 'ի
թուլանալն՝ կերակուրքն ոչ ևս զօրեն մարսիլ և տրորիլ
ոչ փութմանակի , և ոչ խսկ անագան , այլ կան մնան 'ի
պարկի ստամոքսին իբրև 'ի քիմիական իմն քայքայման ,
որպէս եթէ արկեալ իցեն յաման ինչ անմասն 'ի կենտա-
կան շարժմանէ : Հոսանուտն՝ որով լինին ասացեալ ըզ-
գայումունքդ , մարթի բազում անգամ լինել մեծաքանակ
յոյժ , մինչև շուիչս ներդործել յերն իւրում ընդ որ-
կորն , և որոտմունս 'ի ներքին որովայնի , և կերկերումն
ձայնի . մարթի ևս այնպիսի ամբոխումն 'ի վերայ ածել
ճապաղիցն ջրաց , զի գլխոյն գեղեւիլ , քնոյն վրդովիլ կմ^ք
հատանիլ , և այլոց իմն յոլովից վնասագինս տառապանաց
'ի վեր երևիլ :

Յաղագս Ինտերսպէն Զաւարմարմէ :

Ինչինքն բմբռնեալք յախտէ յայտմանէ՝ պարտին անձնապահ լինել յայնմ ամենայնէ, որք տկարացուցանեն և զբոսեն զժիղս և զմանրաթելս մկանանց ստորին որովայնի. ոչ պարտին բնաւ ընդ երկար ժամանակ մնալ առանց կերակրոյ : Կերակրոյ նոցա պարտ է լինել թեթեւ և անուշողական, և դիւրամարսելի : Արդանակքն և յոյժ պարարտագոյն միսն են միսաաբեր. սրբաւ է ընտրել զարատշաճողական կերակուրս ստամոքսի, զոր մարթիցէ դիւրաւ և առանց աշխատանաց մարսել. սակաւ ինչ հաց թաթախեալ 'ի միջ միոյ սկահակի գինւոյ՝ յամենայնում աւուր չափաւորապէս 'ի կիր արկեալ զօրացուցանէ զստամոքսն և զմանրաթելս մարմնոյ, և դիւրացուցանէ զմարտդականութիւն. ուստի պատշաճ է ախտակիրին գործածուի ջրախառն աղին. գինւոյ յոյդակի գիպուածս : Իսկ եթէ փութն նեղիցէ զախտակիրն, յայնժամ յոյժ բարիորք է գործածութիւն ջրախառն օղոյ :

Իսկ 'ի գիպուածս, յորում քամիաւոր անձինքն ունին զստամոքսն տկարագոյն, և զմարտդականութիւն թուլագոյն, առէ զուլէն հեղինակն՝ եթէ փորձիւ փորձեալ է զի յոյդակի գիպուածս բաժակ մի աղնուագոյն գինի անապակ, նախ քան զճաշն, կի՞ յորժամ ստամոքսն լինի դատարկ, է յոյժ յարմար և օգտաւետ : Արդեւուլ պարտ է նմա ուտել զամենայն քամիաւոր և դժուարամարսելի ուտելիս, և զբմբռնելիս ջերմագինս, սրալիս են՝ չայ, սուրճ, ևն. այսպիսի բմբռնելիք թեպէտ համարին նպաստ ինչ լինել ախտակիրն. բայց առաւել ևս զայրացուցանեն, և աճեցուցանեն զախտն, քանզի տկարացուցանեն զստամոքսն, եղծանեն զմարտդականութիւն, և ըստ նմին մարսողութեւ նոյնպէս զմամայն :

Գարձեալ 'ի գիպուածս յայս շարժողականութիւն է զեղ իմն աղին և գերազանց, մանաւանդ եթէ լինիցի 'ի վերայ ձիոյ կի՞ ջրուոյ, որովհետեւ 'ի հեծելութեւ անդ բովանդակ մարմնին հանգերձ ամենայն անգամքն շարժի : Հոգին զովացուցիչ և չոր, և ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն 'ի գիպուածս յայս՝ են յոյժ յարմար և շահաւետ. քանզի հոգին և ջուրն ջերմագին հասարակօրէն թուլացուցանեն զժիղս : Իսկ անձինք, որոց տկար է ստամոքսն և փորտախն, պարտին անձնապահ լինել 'ի ջրոց :

Յաւագոյն Եւրոպայի զարգացումը և ինքնիշխանութիւնը
 Եւրոպայի զարգացումը և ինքնիշխանութիւնը :

Իսկ այս ունի մեծագոյն իմն հազարդակցութիւն եւ լին
 ի խնամաստարութիւն, և եւթէ ի գեղորոյս ընդ ախտին,
 որ ասի՝ մարտիկա տէրի նէսի ճէնէնապէս . այսինքն ընդ-
 հանուր ախտ ջրաց, զորմէ լիովին խօսեցաք ի գլուխ ԺԳ .
 յայն սակս միշտ կարեւոր է ի գիպուածս ախտիս սկսա-
 նիլ ի զօրացուցանել զժողով, զստամեքսն, և զմանրամեկ
 միանանց ստորին որովայնի ի ձեռն գաւնագին և զօրա-
 տու գեղորէից, որպիսի են՝ քինա քինա, ճէնցիանա,
 գուաստիա, ասանցիո, որոնց տի առանչիւ, նա յաւետ
 թինթուռա տի ֆէնոս, և սպիտակ սղարեղն : Ի գի-
 պուածս, յորում ախտակիրն նեղի ի սիրոյ, գործածու-
 թի ելիստիւնէ տի վիթուրէ՝ է յոյժ օգտաւէտ զոր մարթ
 է ի կիր առնուլ ի 15 շիթէ մինչև ց20, և ց30 շիթա՝
 երկու կամ երեք անգամ յաւուրն ի մէջ միոյ բաժակի
 ջրոյ : Առաւել քան զամենայն ի կիր արկանեմք ազուա
 մառցիալէ տի սկսա . զոր կանխաւ գրեցի, տալով ախտա-
 ժեաաց ժամէ ի ժամ չորս ունկի, մինչև լիցի լիսր մի
 յաւուրն : Զնոյն զօրութի և ներգործութի ունի նաև
 թիթու ածխային ջուրն՝ որ կոչի ազուա կազ աշխատ քաշ-
 պոնիքս :

Սակայն և ի մէջ սոցա ևս ընտրեմ ի սկզբանն զայնո-
 սիկ, որք նուազ խթիւք են, որպիսի իմն են առաջիկ տի
 քօլմագո, և էսթուաթիթ տի ֆիէլէ տի սլովէ, որ այս-
 պէս յօրինի : Առ կէս տրամ՝ առաջիկ քօլմագո, և նոյն
 չափ էսթուաթիթ տի ֆիէլէ տի սլովէ : Ազգմեալ աստի
 վեցեակ հապս, երկու առցին ընդ առաւօտն, երկու նախ
 քան զճաշն, և այլ երկու ընդ երեկս : Զօրաւոր է յոյժ
 դեղս այս ի գիպուածս ջրային գժուարամարութն . զի
 սովու աքծարձանին ազգեցութիւք փորային հիւթոց, և
 միանգամայն մանրամեկից ստամեքսին, և ստորին որովայ-
 նին . միայն թէ կրկնել է այդ գոնէ մինչև ի 30 օր :
 Բայց յայտնիկ աւուրս արժան է ևս ախտակիրն յամե-
 նայնում աւուր ըմպել երեք կմ չորս ունկի՝ ազուա տի
 մէնթա բէբէնիթիա, և կանոնաւորել զկերակուրս իւր
 ըստ կերպին, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ :

Իսկ եթէ ի գործածութի եղնալեզոյ, որ ասի՝ ֆիէ-
 լէ տի սլովէ, պատճառի լուծումն որովայնի, որպէս սա-
 տահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է փոխանակ

սորա 'ի գործ արկանել զյետապայ փոշի գեղս : Ա'ս երեսուն կշիս ցորեան՝ ամենանուրբ փոշին քօլօմպօ ա նուանեալ արմատոյ , և երկու կաթիլ օլիօ էսէնցիալէ տի մէնթա բէրէռիթիակ . 'ի փուշոյ տատի առցէ հիււանդն ըստ վերոյցուցեալ կերպի , այսինքն երեք անգամ յաւուրն :

Բաց 'ի դեղորեից տատի՝ շահաւետ յոյժ եղիցի արբու ջանել հանապազօր 'ի հինգ ունկիս՝ զերկաթախառն ինչ գինի՝ բաղադրեալ կինամոնաւ և օլինգրաւ , կոչեցեալ խաղական բարբառով թինթուռա տի մառթէ քօմբօս թա . բայց առցի մի աւելի քան դերկու և կէս ունկիս առ մի նուադ , և տացի ութ ժամ միջոց ժամանակի ընդ մի և ընդ միւս արբումն այսր չափոյ : Զգեցի գինըմպու թիւ այս ցերեսուն , և քքառասուն օր , և տեսցի օգտու թի սորա մեծ 'ի կաղցուրել զթալկութի ստամոքսին , 'ի բարեկարգել զգործողութիս ստորին որովայնի , 'ի դարձուցանել զախորժակն , 'ի զարթուցանել զթառամեալ կենդանութի մանրածելից միանանց ներքին որովայնի , և 'ի հերքել զփութս :

Յերկարժամանակեայ ջգային դժուարամարտութեա , որոյ նախնական պատճառն դտանիցի լինել իռաթիւթապի լիթա , այսինքն գրգռականութիւն ջգաց , առաւել գործունեայ դեպն է օտախօ պիանքօ կամ մաշխթէռօ տի պիամութիւթօ . յորմէ պարտ է 'ի գործ արկանել չորիցս անգամ յաւուրն հինգ կամ վեց ցորեան , կամ ևս առաւել՝ մինչև ց12 կշիս ցորեան . միայն թէ կրկնելի է այդ դոնէ մինչև 'ի 20 օր : Դարձեալ օգտաւետագոյն է 'ի դիպուածս յայս՝ ցուրտ ջրով բաղանիս առնելն , և յարատեւելն 'ի նոյն առ ժամանակ մի : Իսկ եթէ լեարդն , կամ այլ ինչ յաղեացն վշտացեալ իցէ , ոչ է յարմար բաղանիս առնելն ցուրտ ջրով : 'Ի դպրնանային և յամառնային եղանակի բարիոք ևս է , և պատշաճագոյն է մտանել 'ի բաղանիս ջրոյ ծովու :

Գ Լ ՈՒԽ ԺԵ .

Յուզգոս Խաչի ոչ առի՝ բառաւիղիւ . այսինքն անդամաւոր
Ժողովի իմ իմբռնած :

Լիտա այս է լուծումն կամ եղծումն ջրաց , և բզ-
դայութեն , և շարժման , սրտածառեալ 'ի պակասութենէ
հաղորդակցութեց ջրային ոգեաց : 'Ի մէջ ամենայն ջրային
ախտից՝ ախտա այս է առաւել վտանգաւոր , մանաւանդ
լինի առաւել կամ նուազ վտանգաւոր նկատմամբ վըշ-
տացեալ մասանցն : Անդամաւորւծութիւն կամ կաթուածն
սրտի , թոքոց , կամ այլ ինչ գործարանաց կարեւորաց
առ կեանս , է առանց կարծեաց մահացուցիչ . նոյնպէս է
յոյժ վտանգաւոր ստամոքսինն , ստորին որովայնին , և
փորոտեացն : Յորժամ աչքն ըմբռնի յախտէս , է նշան
ինչ յոռեգոյն , որովհետեւ 'ի դիպուածս յայս արժան է
հաստատել , եթէ ուղեղն ևս է վշտացեալ : Յորժամ անդա-
մաւորւծեալ մասն լինի ցուրտ և անոգայ , և ախտակիրն
սկսանի կորուսանել զկարողութի բանին , և յիշողութեն ,
լիք բնաւ , կամ է յոյժ սակաւ յոյս ապաքինութեն :

Անդամաւորւծութիւս այս կամ անդամագոտութիւս բա-
ժանի 'ի բազումս , ըստ զանազանութեն մասանցն , որք
ըմբռնին յախտէս . վասն որոյ կոչի բառարկէձիւս , կամ
բառալիզիւս ունիվէրսալէ . այսինքն անդամաւորւծութի
ընդհանուր , յորժամ վշտանայ այսու բովանդակ զան-
գուած մարմնոյ : Իսկ եթէ վշտանայ մի կողմն մարմնոյ ,
ասի՝ էմբրլէձիւս , կամ էմբրլէսիւս , այսինքն միակողմու-
թի , կամ կիսակաթուած : Այլ եթէ մի միայն մասն ան-
դամոց ևս է վշտանայ , որպէս բազուկն , սրունքն , կողքն
ևն , յայնժամ յորջորջի բառալիզիւս բառձիւլէ , այսինքն
մասնական կաթուած , կամ հաշմութի :

Յուզգոս պարճառայ անդամաւորւծութե , իմ իմբռնածոյ :

Լիմֆադկան սրտածառն այսր ախտի է այն ամենայն ,
որ կարէ խոչ և արգել լինել առնելութեն կամ ներգոր-
ծութեն ջրաց և մկանանց , կամ միոյ մասին և եթ մարմ-
նոյն : Իսկ պատահական պատճառքն են յոյժ յոգնա-

Թիւ . որպիսի են հարուածքն կամ խոցն ուղղոյ , և ողնայարին , ճնշումն ուղղոյ կմ ջրաց , ակամայ շարժումն կամ ցնցումն մկանանց , օդն ցրտագոյն և խոնաւագոյն , արգելումն իրիք սովորական հոսմանց , երկիւզն յանկար ծօրէն , պակասութի շարժողականութեն , և այլ ամենայն ինչ , որ թուլացուցանէ զհաստատութիւն բնութեն , որպիսի են՝ առատօրէն արբումն չայի , արձոյ , ևն : Դարձեալ , մարթ է յառաջ գալ 'ի շոգեաց և 'ի գոլորշեաց թունաւոր մետաղաց հանքաց , և հրահալեւաց , որպիսի են՝ անդիկն , արձիճն , մկնդեղն , ևն : Ախտս այս յոլով անգամ պատահի յայլ աստից , որպիսի են աստքն երկէս սիւս , այսինքն վերնօտութի . քօնվուրիօնէ , այսինքն անբնական շարժումն մկանոնց մարմնոյ . քօլիքա նէֆռի թիքս , այսինքն խէթն երկկամանց . բասսիօնէ իլիաքս , այսինքն խէթն փաթոյթ անուանեալ աղեաց . արիւնախառն հոսումն որովայնի , ձեռնառութիւն , յօգուածաշաւութիւն , քնափութիւն , ևն : Դարձեալ , կարէ յառաջ գալ յալւորութէ , յախոնգանոտութէ , 'ի սեւամաղձէ , 'ի չափազանց իգամոլութէ , 'ի գաղղիական և 'ի սքօպութական աստից , և 'ի վերաւորմանէ ջրաց :

Նշան . Բարեխնդ Կիւրեւիւի 'ի Գիւրեւիւի : Կիւրեւիւի :

Եթէ աչքն , լեզուն , և բերանն չիյեն խանգարեալ և թիւրեալ , չիք երկիւղ և ոչ փտանգ մեծագոյն : Եթէ աստս այս ոչ զբաւէ զախտակիրն փութով 'ի կենաց , մարթ է յերկարատեւ տեւել . խայթումն , մարմնջումն , մղումն , և ցաւն , ևն բարեգոյն նշանք 'ի դիպուածս անգամալուծութէ : Կոյնպէս և ջերմախոն 'ի վերայ եկեալ աստիս : Եթէ աստակիրն սոսկապէս կորուսանէ միայն զշարժողականութիւն , ոչ է այնքան երկիւղալի , այլ առաւել ապաքինելի : Բազում անգամ աստս այս աւարտեալ փոխարկի 'ի կարկամութի ջրաց , և սովորաբար 'ի քաղցիկէ : Արկնումն այսր աստի է յոյժ երկնչիկ քան զառաջին ըմբռնումն նորին : Ախտս այս երբեմն ևս ինքնին բնութե փարատի առանց իրիք նպաստաւորութեան զեղորէից :

Յաւագո՞ւ Դարձաբարձրէ՞նք միմեք :

Ա՛յ Ի բարիոք կարգադիր լինել յընթացս խնամատա-
րութեան անդամալուծութեան, արժան է քաջ նկա-
տել Ի մասն կի՞մ Ի մասունս վշտացեալս, Ի պաաճառան
յորոց յառաջ գան, և Ի հասակն անտակրին :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ա .

Յաւագո՞ւ Ինձաբարձրէ՞նք միմեք, որ առի Բաւալէնքն առի-
վաւալէ, այսինքն ընդհանաբար մեղաւորութեան, յերկրաբար
առիւնքն և իրաւունքն :

Յայսպիսի գիպուածս արժան է երակ հատանել,
դնել վէշիքաթօռիօ, և լոյծ պահել զորովայնն Ի ձեռն
կակղացուցիչ գրեխաց և լուծողականաց, որպէս խօսե-
ցաք այլուր :

Յաւագո՞ւ Ինձաբարձրէ՞նք միմեք Ի խաբարս և Ի
փոքրիկսն, և Ի ծերսնն :

Ի ծերունիս, և Ի գիպուածս յորում յառաջ գայ
Ի թուլութիւն և Ի տկարութիւն, հասարակօրէն պարտ է
Ի գործ արկանել հնարս ներհակականս. բայց ըն որում
այս անդամալուծութիւն ունի համաձայնութիւն ընդ անտին
շիճկային անդամալուծութեան, որ ասի՝ արօքըզիա սիւ-
նօզա, վասն որոյ յոյժ պատշաճ է Ի գործ արկանել
գիտնողական գեղն պատրաստեալ հետազայ եղանակաւս :
Ա՛յ Կշիռ ցորեան թառթառօ սգիպիաթօ, և երկու
արամ սալ վէճէթապիլէ : Խառնեա՛ իրերաց և լոսեա՛
բարիոք . յոր յաւել զ12 ունկի՝ հասարակ ջուր, և յա-
մենայնում չորս ժամու մասս անտակրին զմի գրգալ սե-
ղանոյ :

Եթէ Ի ձեռն այսր փոխողական գեղոյ չլինիցի հնա-
բաւոր ասպարինումն անտին, յայնժամ արժան է Ի
գործ արկանել զքրտնաբեր գեղօրայս, որպիսի են՝ սիւ-
նօ տի լաթթէ վինօզօ, ինֆուզիօնէ տի քառօս սանթօ
են : Եթէ Ի գիպուածս յայս անտին անդամալուծութեան
չունիցի զոյգ ընդ իւր սրազօ, այսինքն ցնցումն ջրաց,
յոյժ յարմարաւոր և օգտաւէտ են հետազայ կառավա-
րութիւնք . կերակրոցն պարտ է լինել ջերմ և անօսր,

զորքովմակ մանաների , բողկ , անանուխ , ևն : Ըմպելին ազնուագոյն գինի , շիճուկն կածին պատրաստեալ մանանխով , կամ օղեաւ , և կամ սոսկ ջրով : Շօշափէն կամ չփէն զվտացեալ մասունս է յոյժ յարմարաւոր . նոյնպէս օգտաւէտ է զնէն վեշիքածօռիօ 'ի վերայ նոյն վտացեալ մասանց : Եթէ այսորիկ գեղորայք անօգուտ ելանիցեն , յայնժամ պարտ է չփելով օձանել զվտացեալ մասունս ընիմէնթօ վօլածիլէիւ , կամ ունկուէնթօ նէսվինօիւ :

Բարեգոյնն 'ի մէջ արտաքին գեղորէից՝ է գեղն ապացեալ էլէթօռիլթօ , այսինքն էլէքարական դործ . զոր պարտ է 'ի դործ արկանել քանի ինչ ժամանակս : Փախը զականն է յոյժ օգտակար յայսմ գիպուածի . զոր ևս արժան է ըստ պատշաճին կրկնել յորով անգամ : Զկնի փսխելոյ կամ ործալոյ ախտակրին մի կամ երկու անգամ , պարտ է խառնել ընդ ըմպելին քանի մի կշիռ ցորեան թառթառօ էմէթիքօ , և միանգամայն պատրաստել գրիխս վինօ էմէթիքօ թօռպիտօիւ : Կոյնպէս օգտաբեր է ֆիօռ օփ ծինքօ և բօլվէռէ չէֆալիքօ և մուսքիօն , և քանթօրան , և ասաֆէթիտան , և սրբրիթօ օփ մէլիտէն և սրբրիթօ օփ քօռնօ օփ չէրվօն , և լիգուօր անօթինօն , ևն : 'Ի գիպուածս ախտի անձանց արհեստագործաց , որք յոսկի , յարծած կամ յայլ ինչ և իցէ մետաղագործութիւն լինին աշխատ , ո՛չ է օրէն տալ ըմպել զայստիկ ջուրս . զորոյ զպատճառէն խօսեցուք չաւառօթիւ 'ի հետագայդ : Այլ զայստիկ ջուրս արժան է 'ի գործ արկանել նոցա արտաքուստ և 'ի բաղանիս : Հոսկ յետոյ նկատել պարտ է 'ի կարողութիւն ախտակրին , և այնպէս 'ի գործ արկանել զգեղորայս պատշաճականս վիճակի նորս : Պատմէ պօւռհալէ անուանեալ հեղինակն , եթէ բազումք յայսպիսի ախտակրաց ապաքինեցան չոգւով ոգւոյ գինւոյ , յորոյ վերայ պարտ է ունել զախտակրին նստեալ մերկանգամ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յաւագիւն Ինճապարսիք Թիքին անդամաւորութիւն որ 'ի Ֆէրէրէ 'ի միանուն մարտոյ :

Լխտս այս պատճառի անմիջապէս կամ 'ի պակասութիւն զօրութեց , կամ 'ի կծկելոյ մկանանց , կի՞ պատճառի ընդմիջապէս յախաւորութիւն ջրաց . և կամ ևս

յառաջ դայ յօգուածացաւութիւն, որք դիւրաւ ապա-
քինին գործածութիւն ազուա թէ՛սմայէի, այսինքն ջրով
ջերմաց, կի՛մ հանքային: Մեծապէս փոյթ ունել պարտ
է յայտարարի դիպուածս ջերմութիւն. եթէ գուցէ դոյզն
ինչ ջերմութիւն, պարտ է փութալ, զի մի բորբոքեսցի
սաստկապէս: Իսկ եթէ իցէ յոյժ սաստկացեալ, յայն-
ժամ պարտ է չափաւորել զայն: Բաղանին առնելն հան-
քային ջրով, է յոյժ պատշաճողական 'ի դիպուածս ար-
տիս, կամ հասարակ ջրով. եթէ միայն բաղանիքն ոչ լի-
նի բաւական, յայնժամ արժան է պատրաստել ելէթ-
թուիլիթա, զորմէ խօսեցաք վերագոյնդ:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յաւագոյն խնամապարտութիւն արտիս ստացելէ միջինսն, այն-
չինքն միջինսն իմէ ինչպէս արտիս, և յաւագոյն այլ ինչ ար-
տիսն անպատշաճութիւն, որ ասի՝ Բաւաւիդիս լծագին:

Լախ արժան է դիտել, վերոգրեալ կառավարութիւն
կամ դարմանն, զորս եղաք ընդհանրապէս վասն անգա-
մալութեան, բնաւ ոչ ունի տեղի յայտմ դիպուածի:
'ի դիպուածս յայս հասարակօրէն աչքն, լեզուն և բե-
րանն լինին վշտացեալ. բայց ոչ է այնքան երկիւղալի,
եթէ գլուխն իցէ առողջ և զերծ. և այսպիսի դիպուած
ուր ուրեմն է պատահական: Եթէ յախտէս յայտմանէ
լեզուն առաւելապէս լիցի վշտացեալ, պարտ է արտա-
կրին սովորաբար ողողել ստեպ ստեպ զբերանն օղուով, և
մանանխով, կամ սրիութիւն ար լավանտար. ևն: Ար-
մատն վայրենի վալէռիանայի (որ ժողովեալ իցէ 'ի լեռ-
նային տեղեաց,) է յոյժ օգտաւէտ 'ի դիպուածս ար-
տիս. զոր պարտ է 'ի գործ արկանել ինժուզիօնէ արա-
րեալ արմատովն սէրբէնթարիս վիրճինիանաի և տերեւք
սալվիաի, կամ փոշի արարեալ սոսկապէս առանձինն 'ի
գործ արկանել մի արամ 'ի մէջ միոյ բաժակի դինւոյ ե-
րիս կամ չորս անգամ յաւուրն:

Իսկ եթէ արտակիրս ոչ կարէ 'ի գործ արկանել զայս
արմատ, մարթ է պատրաստել զլետագայ դեղս: Առ-
սալ վօլաթիլէ օլիօզօ, սրիութիւն քօմբօսթօ ար լավանտա,
և թինթուա ար քասթօնիօ, յիւրաքանչիւրոցն կէս և
կէս ունիլի. խառնեալ 'ի միասին, և տուր ըմպել 30 կի՛մ 40
շիթս 'ի մէջ միոյ բաժակի դինւոյ երկոյս կամ չորիցս ան-

դամ յառուրն : Մի գրգալ մանանեխն նմանապէս է բարեգոյն իմն գեղ 'ի գիպուածս արտա : Պարտ է արտա կրիս միշտ ծաղբել 'ի բերանն կինամոնս , կոճապղզոկս , կի՛ մայլ որպիսի և իցէ գոյացուծիս ջերմահամս :

Իսկ 'ի գիպուածս՝ յորում արտս այս 'ի վեր երևի 'ի սրունս , յայնժամ պարտ է զհետ երթալ կանոնաց , և կառավարուծեց , զորս եղաք 'ի գիպուածն արտի , որ ասի՝ բառալիզիս ճէնէնալէ , և միանգամայն մարթ է արտաբուսս 'ի գործ արկանել ֆոմէնծի պատրաստեալ 'ի տերևոց մէլիսելի , օրիկանօի , բուլէճճիօի , սերբիլիօի , թիմօի , ռամէնիօի ևն : Իսկ յորժամ 'ի վեր երևի 'ի բազուկս , յայնժամ պարտ է շոշափել զախտացեալ մասունս մարմնոյ , և ստեպ շփել կաշուկ , կամ ստուար չուխայիւ . և միանգամայն օժանել լէնիմէնծօ վօլաթիլէիւ , կի՛ ռնկուէնծօ ներվիօիս : Եւ եթէ յայսոյիկ հնարից օգուտ ինչ ոչ երևի , յայնժամ արժան է դնել մի վէլիքաթօռիօ 'ի ստորին ծաղն քամակի :

Ողբան առ արտն անգամալուծուծէ , որ պատճառի յախտէ՝ որ ասի վիցիօ սքօպուծիքօ , յայնժամ պատշաճ է դարման տանիլ արտակրին 'ի ձեռն հետագայ դեղորէից . այսինքն քուէմօռէ տի թառթառօ , էլիստիռէ տի վիթռիօլօ , ալէթօ , այսինքն քացախ , սրիռիթօ տի սալ տօլէ : Կոյնպէս յոյժ օգտակարք են 'ի գիպուածս յայս կաղամբն , անմեռուկն , կարտն , սոխն , բողին , եղերդն , ակրիմոնիա , լաթուքա , պէքապունկա , քօքլէառիա , ռաֆանօ ռուստիքանօ , նասթուրլիօ տ' ինտիա , թռիֆօլիա , սալսարարիլիա , չէնթավօրի մինօռ , փէնօ տի լաթթէ . ևն :

Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ 'ի գաղղիական արտէ , յայնժամ արժան է դարման տանիլ 'ի ձեռն դեղորէիցն , զորս ռնկմբ ռահմանել ընդդէմ՝ այսորիկ արտիս 'ի դլլԵ : Դարձեալ , 'ի գիպուածս արտիս շարժողականութն է յոյժ կարևոր . բայց պարտ է արտակրին անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւ օդոյ . և եթէ հնարաւոր իցէ , փոխել զընակուծին և երթալ 'ի քաղաքս , ուր օգն իցէ առաւել ջերմագին :

ԳԼՈՒԽ ԺԶ:

Յաւագո՛ւ արե՛ր քո՝ Էֆէմէսե՛ր, իմ ճաշադուրս, այսինչն
լուսնադուրս իմ վերնադուրս :

Լիտա այս լուսնոտութե՛ն կամ վերնոտութե՛ն է յան
կարծակի իմն խանդարումն ամենայն զգայարանաց, յո-
րում գիպումսն ախտակիրն անկանի 'ի մահիճս կամ
յերկիր 'ի միում վայրկենի, և արձակէ ընդ բերանն
զփրփուրս տառառ . և ախտս այսմիկ զուգընթաց լինի
աստկադոյն ինչ խեղածիւրութի գիմաց, և ջղաց, և
ցնցիւն մկանաց : Երկտասարդք փափկակեացք առաւել
են եթակայ այսր ախտի, և հասարակօրէն տիրէ 'ի սեռս
արանց՝ քան թէ կանանց . և է յոյժ գժուարարութեղի :
Յորժամ մանկունք 'ի մատաղ հասակի բմբունին յախ-
տէս, գոյ յոյս ապաքինութե՛ն նոցին . իսկ եթէ անցեալ
իցեն զքսան ամօք, յայնժամ ապաքինութե՛ն լինի յոյժ
գժուարին : Այլ եթէ անցեալ իցեն զ40 ամօք, յայն-
ժամ պարտ է գլխովին լինել յուսահատ : Եթէ բորբո-
քումն կամ գրգռումն իցէ ցանցառակի և սակաւատե,
մարթ է յուսադիր լինել ապաքինութե՛ն : Իսկ եթէ իցէ
յոյժ երկարատե և ստէսլ ստէսլ կրկնական, արժան է
յոյժ երկնչիլ . քանզի այնուհետե ապաքինութի ախտա-
կրին է գլխովին անկարելի : Այլ յաւէտ ևս գժբաղդա-
դոյն նշան է, եթէ բորբոքումնս այս 'ի վերայ եկեսցէ
ախտակրին 'ի քուն լինելն :

Յաւագո՛ւ դաժնաւոյ վերնադուրս իմ լուսնադուրս :

Լիտա այս երբեմն է ժառանգական : Մարթ է ևս
յառաջ գալ յերկիւղէ, կամ 'ի սարսափոյ ինչ մօրն 'ի
ժամանակի յղութե՛ն . 'ի հատուածոց ինչ անգամաց, 'ի
կարեւիւր ինչ խոցմանէ 'ի գլուխն, 'ի կուտակմանէ ջուրց
և արեան ուղղոյ, 'ի պղկպողէ (որ է միս ինչ աճեցեալ
'ի ներքս անդ 'ի ռնգունս,) յարբեցողութե՛ն, 'ի սաստիկ
առփանաց պաղշոտ սիրոյ, 'ի սաստիկ ցաւոց ատամանց,
յարգեղականութե՛ն իրիք սովորական հոսմանց, յորդանց
և 'ի ճճեաց որովայնի, 'ի բորբոքմանէ արգանդի : Հուսկ
յետայ 'ի կրից հոգւոյ, որպիսի են՝ տրամունին, բարկու-

Թին, չափազանց ուրախութիւն են : Մարթ է ևս պատ-
ճառիլ յայլ ինչ ախտէ, որպիսի են պիտակն, և հարա-
նիթն, կամ վարդախտն, ևն :

Յաւագո՞ւնչանայ այսոքիկ թիւքի :

Պի գիտուածս ախտիս հասարակօրէն զուգընթաց լի-
նի անկարգ ինչ եղիութիւն և թուլութիւն, ցաւ կամ ծան-
րութիւն ինչ գլխոյ, միազնութիւն աչաց, շառաչումն ա-
կանջաց, բարախիւն սրտի, դժուարութիւն ինչ 'ի շնչա-
ռուն, բռնն միջահատ, և փութ ինչ 'ի մէջ փորտեաց .
հոտումն միգիւ լինի յոյժ առատ, և ջինջ . ախտակիրն լի-
նի ուժգին դեղնագոյն, և ցրտագոյն . և զգայ յանձին
իր ցրտագոյն հոգմոյ ստէպ շնչել 'ի վերայ գլխոյ իւրոյ :

Իսկ արտաքին նշանքն այսր ախտի են՝ արտմութիւն,
արտունջն, արտատուքն, այտուցն աչաց, մանաւանդ չոր-
թանց, երբեմն սաստիկ ինչ կարմրութիւն ռնգացն, և 'ի
մէջ երկուց յօնից, երբեմն ևս սաստիկ ուռոյցն երակաց
ճակատու, տեսիլք սոսկալի և երկիւղալի, և երբեմն ևս
ցաւ ինչ կրծոց և ստամոքսի . և 'ի վախճանի գլխովին
կորուսանել զգգայութիւն և զրանն . այսոքիկ նշանք՝ զորս
եզաք ցայս վայր, 'ի վերայ գան ախտակրին 'ի լինել նո-
րա ըմբռնեալ 'ի վերոյասացեալ բորբոքմանէ . իսկ 'ի փա-
րատիլ այսր բորբոքման, զգայութիւնն առ սակաւ սակաւ
վերադառնան . ախտակիրն արանջայ զանհանգստութիւն,
զգայ ցաւ ինչ գլխոյ : Արդ՝ 'ի վերնագոյնդ յուսահատ
արարաք զվերժանօղդ, յասել մեր՝ եթէ անապարհների
իմն է ախտս այս 'ի չափահասակս, որք անցեալ են զքա-
ռասուն ամեք ևն . այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի ոչ է օրէն
անգարման թողուլ ևս զչափահասակ ախտակիրս :

Կառավարութիւնք 'ի վար արխնելիք 'ի շիդոսածս լուսնո-
սութիւն անյանց յո՞ւն իցե հասակի եղեւոյ և ըմբռնելոյ
յթիւքի :

Հարկ է ախտակրիս՝ որքան մարթ իցե, 'ի մաքուր և
յառողջարար օգս վայելել : Կերակրոյն պարտ է լինել
թեթեւագոյն, և անուցողական . պարտ է հրաժարիլ 'ի
գործածութիւն ոգիաւոր հեղանիութոց, 'ի մտոյ ռիւսարի,
և ջրային կենդանեաց, և յամենակերպ քամիաւոր և 'ի
պարարտ կերակրեղինաց, և 'ի խոտեղինաց, որպիսի են
կաղամբն, ընկոյզն ևն : Հացն բարիօք եփեալ, և պտուղք

Հասունացեալք, և կամն է պատշաճաւոր կերակուր 'ի գիպուածս ախախտ: Դարձեալ, արժան է ախտակրիս փոյթ մեծ ունել 'ի պահել զանձն 'ի զուարճութե, և 'ի փարատել զկրիս զժնդակս. որպիսի են երկիւղն, տրանջանքն, տրտմութիւն, և անսովոր ուրախութիւն, ևն: Ըարժողականութիւն 'ի գիպուածս յայս՝ է յոյժ օգտակար, զոր պարտ է առնել ախտակրին յամ աւուրս ըստ տանելոյ կարողունն. նոյնպէս արժան է անձնապահ լինել 'ի ցրտոյ, և 'ի սաստիկ սովոյ:

Յաւագ = Դեղրեից, շր = Կար է 'ի վեր աշխատել 'ի Դիպած =
ախտի = անշոք Կրի = Լ իցէ հաստի էլելոյ:

Առաւարտութիւնք այսորիկ ախտի զանազանին ըն այլեւայլութե պատճառաց, յորոց յառաջ դայ: Եթէ ախտակրին իցէ արիւնային իմն ընութե, և խառնուածոց վիճակեալ, պարտ է երակ հատանել. իսկ եթէ ախտս այս իցէ պատճառեալ յարգելականութե իրիւք սովորական ծորման, կամ թորման, յայնժամ հարկ է վերադն շարժել զնոյն ծորումն կամ թորումն որքան մարթ իցէ. այլ եթէ անմարթ իցէ շարժելն զնոյն ծորումն կամ թորումն սովորական հոսման, յայնժամ արժան է ընդ զտեղի նորա երակ հատանելով, ևն:

Իսկ յորժամ գուցէ պատճառ ինչ կարծելոյ, թէ ախտս այս իցէ յառաջ եկեալ յորդանց կամ 'ի ճճեաց, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զգեղորայս որդեաշալածս, որպիսի են՝ եալարբա, քալօմէլանօ, ռապապաօ, ըմաթուռա տի ֆէռօ, սէմէ սանթօ, ևն: Այլ եթէ ախտս ընդիցի պատճառեալ 'ի ցաւոց ատամանց, յայնժամ պարտ է լոյծ պահել զորովայնն 'ի ձեռն կակղացուցիւ գրեխաց, և ստէպ թանալ զոտս ախտակրին 'ի մէջ ջերմ ջրոյ:

Իսկ եթէ բորբոքումն իցէ յոյժ սաստիկ, յայնժամ պարտ է դնել վէշիքաթօռիօ 'ի մէջն քամակին, և առմնացեալն՝ զնոյն կառավարութիւն արժան է 'ի գործ արկանել: Դարձեալ գիտելի լիցի զի եթէ ախտս այս գոյացեալ իցէ յարտաքին ինչ մասունս մարմնոյ, զոր օրինակ 'ի սրունս, յաղդերս, 'ի բազուկս, յուսս, ևն. մարթ է փութով փարատել զբորբոքումն զայն, սրկելով սնդագոյն իւրիւր կապով յայն մասն զմի վէշիքաթօռիօ:

Դարձան 'ի Ժամանակի, յորում յարաբե ճայ Բորբորան :

Յորքան յարատե մնայ բորբորանս այս, պարտ է 'ի կիր արկանեւ զգեղորայս յոյժ սակաւ քանակութիւն. և զգոյշ լինել արժան է՝ զի մի ախտակիրն փնտս ինչ գործեացէ, պարտ է զնեւ գործի ինչ 'ի մեջ ատամանցն, զի մի խածատեացէ զեղուն, որպէս պատահի յուրման գամ : Նոյնպէս զգուշանալ պարտ է շրջակայիցն, զի 'ի գիպուածս՝ յորում կարկամութիւն ջրաց 'ի վերայ հասանի ախտակիրս, մի բնաւ բունն հարկանիցեն առ 'ի բանալ զձեռս կամ զայլ կորացեալ և ծախեալ անգամս ախտակիրն : 'ի գիպուածս՝ յորում սաստկանան նշանքն բորբորման, այսինքն ուժգնութիւն և կարծրութիւն զարկի բազկերակին, կարմրութիւն երեսաց, և այտուցն երակի ճակատու և պարանոցի ևն, յայնժամ ասէ թիստթ ճեղինակն՝ և թէ պարտ է երակ հատանել :

Դարձան, զբարձր է 'ի գործ արկանեւ զնի ի բարաբեւ :
Բորբորանն :

'ի գագարիւ և 'ի փարատիւ կատարելապէս բորբորմանս, զկնի չորից ժամուց, պարտ է 'ի կիր արկանեւ գրեխա գաղջ ջրով, և ստեպ ստեպ տալ նմա ըմպել փորթիկ բաժակաւ ջուր ցուրտ : Այլ և թէ ախտակիրն չիցէ այնքան ամբոխեալ և խռովեալ, մարթ է ևս 'ի գործ արկանեւ քօտախալս թեթեալոյնս, որպիսի են՝ ագուս տի մէրստէ, ջուրն ծաղկի նարնջոյ ևն : Երբժամ աստս այս լինի ժառանգական, կամ պատճառի 'ի խանգարմանէ ինչ ուղղոյ, յայնժամ չիք բնաւ յոյս ասարբինուէ : Իսկ յորժամ պատճառի 'ի տկարութիւն և յուժգին զայբացմանէ ջրաց, յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանեւ զգեղորայս պատշաճագոյնս 'ի զօրացուցանել զջիգս, որպիսի են՝ քինա քինա, թինթուռա տի մառթէ, ևն :

Դարձեալ, 'ի գիպուածս վերնոտուն յոյժ գովելի է քիտ աի ծինկօ, զոր պարտ է 'ի կիր արկանեւ հապս աբարեալ երկս և կամ չորս ցորեան՝ խառն ընդ էսթուաթթօ աի օշխամուսի, կամ բարիորք ևս մէն մի ցորեան՝ յուռուն չորս անգամ. նմանապէս պատշաճագոյն և օգտակարագոյն է 'ի գիպուածս ախտիս կիրաւութիւն ճետագայ զեղորէից : Առ 10 կամ 12 կշիռ ցորեան՝ մուսքիօ, և նոյնչափ՝ լենառօ առ թէ քիաթթօ : Հապս պատ-

բաւական բաւականաչափ շիջորբօւ . և տուր ախտակրին
յաւաւօտեան և յերեկոյեան պահու զնոյնչափ հասն :
Բայց առաւել քան զամենայն դեղորայս օգտաւետագոյն
և սեպհական գեղն 'ի գիպուածս լուսնոտուն և արմատն
վաղէսիանս սիլվէսթաէի, զոր պարտ է 'ի գործ արկա-
նել փոյի արարեալ երկու արամս յաւուրն . զմի արամս
յաւաւօտեան պահու 'ի ծոմուտ, և զմիւսն յերեկոյեան
պահու լուծեալ 'ի մէջ հասարակ ջրոյ, յորմէ ընպէ տիւ
տակրն . մարթ է ևս առաւելու զայս չափ 'նկատեալ 'ի
պարագայս հասակի և խառնուածոյ նորա, և 'ի սասա-
կութնն ախտիս :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ դեղորէիք չպահատեցի սասա-
կութնն բորբոքման, ոչինչ արդէլք կայ գործածութեան
քուրօ ամենիարքայէի . որ այսպէս բաղադրի : Քսան
կէիւ ցորեան՝ քուրօ ամենիարքայէ, և քօնսէսվա տի
նօզէ քանինէ՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կա-
նոնաց արհեստին . զղանդուածս զայս արարեալ 1 զ2
հապս, տացի անընդմիջաբար մէն մի հատ յառաւօտեան,
և յերեկոյեան պահու . և զայն զայս հապ պարտ է առ
սակաւ սակաւ առաւելուլ, մինչև ցշորս կամ ցհինգ
հատ : Երբեմն ևս դիմեմ 'ի գործածութի բիէթոս ին-
ֆէնսայէի, կամ նիթոս տ' արձէնթօի : Զոր օրինակ .
սա 20 կէիւ ցորեան՝ բիէթոս ինֆէնսայէ, և քօնսէսվա
տի ռօզա քանինա՝ որչափ պէտք են վասն յօրինելոյ 1 զ2
հապս . զորս չիմապատեալ փոշոմի կինամինի, տացի մի
կամ երկու հատ յաւուրն . նոյնպէս մարթ է ևս առա-
ւելուլ զայս չափ, նկատեալ 'ի պարագայս խառնուա-
ծոյ ախտակրին :

Են և այլ դեղորայք սեփականք ախտիս, որպիսի են՝
քինա քինա, ֆէնսօ, քասթօսիօ, սասա ֆէթիտա,
ռութա, վիպօ գուէսվիօ, օրբիօ, մէգրուսիօ, անթի-
մօնիօ, քանֆօսա, ևն : Եւ զիտեալ արժան է, զի 'ի
գործ արկանելն զորպիսի և իցէ դեղորայս, պարտ է միշտ
նախապատրաստել և բարեխառնել զընութնն, որպէս
զի եթէ 'ի գործ արկանելցի 'ի գիպուածի ինչ, յորում
դտանի 'ի բնութենն պնդութի որովայնի, կի՞ բորբոքումն
ինչ 'ի ծագն ստամբքի, կամ փտախառնի, ևն, յայն-
ժամ փոխանակ օգտի պատճառեն զիմասս մեծամեծս :
Զայս ախտ լուսնոտուն նախնիք կոչէին՝ մալ էրբուլէօ,
կամ մալ քօմիցիալէ . զոր հիփոկրատէս անուանեաց՝ մալ
լաթթիա ստրոս, կամ փիվինա :

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Ի .

Յազագոս ախարի, որո՞ւ ախին՝ մէլանգուլիա, այսինքն սեւա-
մաշխոն, և յազագոս ախարի, որո՞ւ ինչն՝ Քուլիա,
ի՞նչ մանիա, և ի՞նչ նուսալմիա, այսինքն ի՞նչ
քաղաքն ի՞նչ մաշխոնն ի՞նչ :

Սևամաղձութիւն այս է խօթուի ինչ պատճառեալ
'ի յուշարարձութիւն կամ 'ի տկարութիւն ոգւոյ . որով ար-
գելանի մարդն 'ի վայելիլ զկեանս հաճոյսկանս, և միան-
գամայն 'ի վճարել հաճոյից բնութենն : Այս է առաջին
աստիճան ախտիս՝ ֆուլիա . այսինքն յիմարութիւն . իսկ
բազում անգամ ևս աւարտի 'ի կատարեալ աստիճանն
յիմարութիւն : Եւ այս ախտ ևս ունի բարձրադատիկ և զա-
նազան աստիճանս : Առաջինն ասի՝ իմպէշիւլիթա, այս-
ինքն տկարամտութիւն . յորում որ լինի իբրեւ 'ի հասակի
նախկին մանկութիւն : Երկրորդ աստիճանն ասի՝ ֆուլու-
ռէ կամ մանիա, այսինքն կատարութիւն . յորում աստի-
ճանի հազիւ թէ տոռամբ մարթ ինչ զսպել զախտակիրն .
յայսմ աստիճանէ բազում անգամ ախտակիրն հասա-
նէ յաստիճանն յետին՝ ասացեալ աչչէսսի, քի ուժգնու-
թիւն . յորում աստիճանի խելագարն ունի զոյժ իմն հիա-
նալի, մինչև անհնարին լինի յաղթել այնմ, և տկարա-
ցուցանել զայն 'ի ձեռն անսուաղութիւն և ծոմապաշտէն :
Յայսմ յետին աստիճանի մարթ է դասել զախտն ստա-
ցեալ նստալմիա, որ և կոչի ախտ հայրենեաց, իբրեւ զի
ստեն պատճառիլ 'ի բաղձանաց առ տեսութի հայրե-
նեաց, ազգականաց, և բարեկամաց :

Յազագոս պաքձառաց այսոցիկ ախարի :

Դիտս այս ասացեալ սևամաղձութիւն՝ յառաջ զայ 'ի
ներքին կրից ոգւոյ, որ ասի՝ փաթիմէնթի քօչչէնթի տէլլ-
անիմօ . այսինքն 'ի սիրոյ, յերկիւղէ, 'ի տրամութիւն, յու-
րախուէ, 'ի տարապայման սիգուէ, ևն : Նոյնպէս մարթ
է պատճառիլ 'ի չափազանց մտածութիւն, 'ի սաստիկ ըզ-
գայական բաղձանաց, յանշարժական կեանս վարելոյ,
յառանձնութիւն, յարգելականութիւն իրիք սովորական հոս-
մանց, 'ի դժնդակ ջերմախտէ, և կամ յայլ ինչ ախտից :

Գիտե՛լի է, զի 'ի սաստկանալ այսոցիկ վերոյիշեալ ներքին կրից ոգւոյ, որպիսի են տրամութիւն, ուրախութիւն, սէրն, երկիրսն են, և յերանեւն ըստ չափ մարմին փոխարկել զախտն սեւամաղձութե յախտն ասացեալ՝ Ֆօլլիա, այսինքն յիմարութի :

Դարձեալ. կարեն պատճառել զախտս զայս կերակուրք ջերմահամբ, դժուարամարտելիք են. որովհետեւ յանմարտական մնալն կերակրոց 'ի մէջ ստամոքսի՝ պակասի խոնաւութիւն պիտանաւոր. որով պահպանի ուղեղն Յաւելու մարմ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և զցեղական երեւկայութիւն, որք խանգարեն զմիտս : Դարձեալ անձինք, որք սրաւապին 'ի խոկմունս անչափս, ևս որք անձնագրաւ լինին յրնթերցանութիւն նրբիմաստ գիտութեց՝ են յոյժ ենթակայ այսր ախտի :

Յաւելոյ նշանաց ախտիկ տխրից :

Յորժամ սկսանի որ ըմբռնիլ յախտէս յայսմանէ, լինի երկնոտ, անհանգիստ, և խնդրէ միշտ զառանձնութիւն, սովորաբար լինի ընդվայրաքննին, կասկածոտ և անհամբեր : Ստամոքսն և որովայնն լի փքով. զարկ բազկերակին մանր և սկար : Ունի զպնդութի որովայնի. հասարակօրէն և մէջ նորա լինի ջինջ, պարզ և սակաւաքանակ, և գոյն երեսաց դեղնագոյն. խանգարի գլխովին երեւակայութիւն, այնպէս՝ մինչև ախտակիրն ձեւակերպէ զանձն մեռեալ, կամ յանբան կենդանի ինչ փոխարկեալ, կամ յապակի ինչ դիւրաբեկանելի, ևն. յայսմ յետին գիպուածի պարտ է մեծապէս զգոյշ լինել 'ի վերայ անձին ախտակրիս. զի այդ օրինակ խանգարումն երեւակայութե՝ գուշակ է անտարակոյս ապերջանիկ ելից նորին :

Դարձեալ այգպիսի ախտակիրք երբեմն են ենթակայ տհի և սարսափոյ, շանաւոյ աչաց, և կրճատելոյ ատաւմանց. հեղուն ստէպ զարտասուս առանց պատճառի, անհանգիստ են 'ի քուն լինելն, և միշտ ահացուցիչ և սոսկալի տեսլեամբ և երազօք տաժանին. կրեն սովորաբար զսաստիկ ինչ ծանրութի և զցաւ գլխոյ, զսաւալուն ականջաց, զգոգոջմիւն ջգաց, զբաբախիւն սրտի, զնեղութի կրծոց, և մասնաւորապէս գաղտնի ինչ ցաւ 'ի ծագն ստամոքսի. ևս մերթ երևի ուռոյց ինչ ստորին որովայնի. բաղումք 'ի նոցանէ կրեն զկրծումն ինչ ստամոքսի, որով շարժի քաղց ինչ անսովոր : Մեծագոյն մասն այդ-

ալիսի ախտաժեռաց կրեն անհնարին երկեւղ ինչ մահու,
և ոմանք ևս ձանձրացեալ 'ի կենաց, փափաքին մահու
առ 'ի ազատիլ 'ի տանջանաց իւրեանց:

Գոյ ևս այլ տեսակ ինչ այսր ախտի, բայց հաղիւ եր-
բէք է պատահական, որով ախտացեալն փախչի 'ի գիշե-
րի 'ի բացօթեայս, 'ի դաշտս, և զօրէն անասնոց ընթա-
նայ այսր և անդր. այսպիսի ախտակիրք կոչին՝ լեքան-
թուօքօ, այսինքն գայլացեալ. (զի կարծեն փոխեալ 'ի
գայլ.) ոմանք ևս յայդպիսեաց առանց փախչելոյ՝ միշտ
կամին փոփոխել զտեղի այսր և անդր: Բայց անձինք,
որք ըմբռնին յախտէս նօսթալձիա, 'ի սկզբան անդ գլխո-
վին անձնագրաւ լինին 'ի սուգ, և 'ի տրտմութիւս, և առ-
տակաւ սակաւ անկանին 'ի թալկութի և 'ի պղերգութի:
Կորուսանեն զախորժակն, զարկ բազկին լինի ջերմախ-
տային. և վերջապէս անկանին յախտ ինչ մահացուցիչ:
Վերոյասացեալ ախտն մէլանքօնիա, եթէ յառաջ գայ
յարգելականութի իրեք սովորական հոսմանց, կամ յայլ
ինչ ախտէ գործարանաց, առաւել դիւրաբուժելի է քան
զայն, որ յառաջ գայ 'ի կրից հոգւոյ: Հոսումն ինչ ա-
րեան 'ի ռնգացն, լուծողութի ինչ որովայնի, հոսումն
դաշտանի կամ թանջից ևն, բազում անգամ արգելուն
և խափանեն զախտն վերահասեալ:

Յաղագս կանոնաց և կառավարութեոյ, զորս պահէ 'ի գործ
արկանել 'ի դիպուածս այսոցիկ ախտի:

Վերակրօցն պարտ է լինել բնութի զովացուցիչ և կակ-
ղացուցիչ. պարտ է ախտակրին հրաժարիլ յամենակերպ
մտոյ աղածոյ կենդանեաց, նոյնպէս 'ի ձկանց, և յայլ
ինչ կերակրելինաց սոխով և խստորով սլատրաստելոց,
կամ յաղտաղտային իրաց, որք խտացուցեալ թանձրա-
ցուցանեն զարիւնն: Գործածութիւն ամենակերպ առող-
ջարար մրգաց, պտղոց, և խաւարտից է անձնաս, մանա-
ւանդ և օգտակար: Պատմէ պօէնհամէ հեղինակն, եթէ
կրօղ ոք զախտս զայս ընդ երկար ժամանակ գործածու-
թեամբ սիէռօ տի լաթթէի և պտղոց, ապաքինեցաւ
կատարելապէս: Նոյնպէս հրաժարիլ պարտին յամենա-
կերպ ոգիտւոր հեղանիւթոց, և 'ի ջերմահամ ըմպե-
լեաց. յարմարաւոր ըմպելին է հասարակ ջուրն, կամ
շիճուկն կաթին, կամ թեթեւագոյն ինչ սիրրա: Նոյն-
պէս յոյժ օգտաւէտագոյն է շրջագայութիւնն 'ի բացօ-
թեայս որքան տանի զօրութիւն ախտակրին, և ընդ հակա-

ուակն յոյժ փառասկար է փակեալ թողուլն զնա 'ի մէջ սենեկի :

Յաղագս զեղբեկոյ զոր ճարձ է 'ի վար արկանել 'ի զիպուածս
սեռամաղձութիւն :

'Ի դիպուածս յայս պարտ է փոյթ ունել մեծի գեր-
զդօնութե, առ 'ի վարիլ ընդ ախտակրին . յորժամ տե-
սանեմք զնա նեղեալ և վշտացեալ, արժան է մխիթա-
րել, և քաջալերել զնա, և միանգամայն զուարճացու-
ցեալ սփոփել զբնութիւն նորին, գեղեցկայարմար երգա-
ճայնութե, նուագարանօք, ևն : Նոյնպէս պարտ է ախ-
տակրին միշտ կենակցիլ ընդ անձինս, որք հաճոյական
են նմա :

'Ի դիպուածս՝ յորում զարկ բազկին լինի լի և զօրեղ,
հարկ է երակ հատանել . և զբնութիւն լոյծ պահել գոր-
ծածութե լուծողականաց, որպիսի են՝ ռապառապառօ,
մաննա, քռէմօռ տի թառթառօ, կամ քռէմօռ սօլու-
պիլէ, որ 'ի դիպուածս յայս է առաւել ներգործիչ և
օգտաւէտ . զոր պարտ է 'ի գործ արկանել լուծեալ 'ի
մէջ ջրոյն ավէնայի կէս ունկի՝ յամենայնում աւուր
քանի ինչ ժամանակս, որքան լինիցի հարկաւոր . զչափս
զայս մարթ է յաւելուլ կամ նուազել՝ նկատեալ 'ի ներ-
գործութիւն, որ յառաջ գայ : Փսխողականն ևս է օգտա-
կար . բայց պարտ է լինել սաստիկ և զօրաւոր . ապա թէ
ոչ՝ այլապէս ոչ ներգործէ : Ամենայն դեղորայք՝ որք են
յաջողակ 'ի շարժել և 'ի լուծանել զմէզն և զգոլորշիսն,
են յոյժ օգտաբեր 'ի դիպուածս ախտիս, նիթռօն, և
քացախն . զնիթռօն մարթ է 'ի գործ արկանել երեսուն
ցորեան, յաւելցի նաւ իբրեւ մի և կէս ունկի՝ քացախ
թորեալ, և մի սօքքալէ՝ ջուր հասարակ, և տացի 'ի
սեռամաղձային ախտակրութիւն յիւրաքանչիւր ժամու կէս
ունկի :

Նոյնպէս փորձիւ յայտ է օգուտն քանժօռայի, զոր
պարտ է 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակիս :
Առ 30 ցորեան՝ քանժօռա, և նոյնչափ՝ ազնիւ նիթռօ .
տրորեալ խառնեալ զամենայն իրերաց յանկանի, և տուր
ախտակրին զնոյն չափն երկու անգամ յաւուրն, կամ ևս
առաւել ըստ կարողութե ստամոքսի : Իսկ եթէ չկարիցէ
տանիլ այդմ, պարտ է զնոյն չափ քանժօռայի խառնել
ընդ այլ հաւասարաչափ մասունս ասսաֆէթիտայի, և
քասթօռիօի հապս պատրաստել և այնպէս 'ի գործ ար-

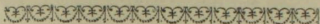
կանել: Նոյնպէս օգտաւէտ է գործածութի մուսքիօի, որ այսպէս բաղադրի: Առ 20 կամ 25 կշիռ ցորեան՝ մուսքիօ, պատրաստեալ հապս բաւականաչափ շիօբբօիւ, և տուր անտակրին զայսոսիկ հապս երեք կամ չորս անգամ յաւուրն: 'Ի վեր քան զամենայն շահաւէտագոյն է գործածութիւն երկաթոյ խառն ընդ խաշնդեղի, զորոյ զպատրաստելոյ կերպն լիովին ասացաք 'ի ճառելն վասն դաշկան. տես անդ:

Յայս վայր խօսեցաք զնելքին դեղորեկց. աստէն դիցուք ևս քանի ինչ օգտարար արտաքին դեղորայս. որոց գլխաւորքն են՝ խարանն, ևս դաղջ ջրով բաղանիս առնելն. մարթ է դնել խարան, կամ խարել զորպիսի և իցէ մասն մարմնոյ հրաշէկ երկաթով. բայց բարիորք ևս է խարել 'ի քամակի: Որքան առ արիւնհառութիւն գիտելի է, եթէ ըստ կարծեաց ամենայն հեղինակաց, ոչ է միշտ հարկաւոր այն, բայց եթէ 'ի դիպուածս ինչ արգելաւանութե իրիք հոսմանց արեան: Առ 'ի բանեցուցանել զխարանաւ բացեալ վէրն՝ պարտ է 'ի գործ արկանել զունկուէնթօ պաղկիւքօ, և պարտ է թողուլ զայն բացեալ ամիսս ինչ: Նոյնպէս օգտաւէտ է ազրուկս դնել, զորս պարտ է 'ի վերայ երաստանի մածուցանել: Լուծող զական դեղորայքն ոչ են այնքան յարմարաւորք:

Յաւագ Դեղորեկց, Կարգ Կարգ է 'ի գործ արեան 'ի Դիպուածս 'ի Կարգն՝ ասացեալ խնդիրն:

'Ի դիպուածս անտիս երակ հատանելն 'ի բաղկէն և յոտիցն է առանց կարծեաց կարեւորագոյն. եթէ յառաջ դայ անտս 'ի յարգելականութէ դաշտանի կի՞այլ ինչ հոսմանց, յայնժամ պարտ է ստէպ ստէպ կրկնել մինչև ցփարատիլ այդպիսի արգելականութե: Քսիտոպականքն և լուծողականքն 'ի դիպուածս յայս ոչ են այնքան ներգործիչք 'ի մաքրել զմաղձն: Լուծողական գրիւքն են առաւել պատշաճողական և ներգործիչք, մանաւանդ եթէ լինիցին պատրաստեալք ալօէիւ. բայց զկնի լուծողականութեն՝ կարեւոր է գործածութի բարեխառն և զովացուցիչ իրաց, որպիսի են ագուա ճէլաթա օրծաթա, շիճուկն կաթին, կաթն, ագուա մինէալէ, երկաթն, ևն: Նոյնպէս յոյժ օգտակար է 'ի դիպուածս յայս քան ֆօռա, զոր պարտ է պատրաստել ըստ վերոյիշեալ եղանակին: Նոյնպէս օգտակար է օբբիօ և բարավէռօ ևն: 'Ի դիպուածս յայս բաղանիս առնելն ցուրտ ջրով է յոյժ

օգտաւէտ, մանաւանդ թափեւն ցրտագոյն ջուրս 'ի վերայ գլխոյ անտակրին: Օգտակար է ևս յանկարծօրէն և փութանակի ընկենուլն զանտակիրն 'ի մէջ գետոց, կամ ծովու, և թողուլ մնալ անդ ըստ կարողութեան նորին:

Գ Լ ՈՒՍ ԺԲ.

Յաւագոս Խաթի, որ Խաթի Բաթի, Լամ Վեհաշէն.

այսինքն Ժաթի-Խաթի, Լամ Ժաթի-Խաթի:

Լմենայն անձինք՝ որք ըմբռնեալքն են 'ի ջրային անտից, հասարակօրէն անխտիր են ենթակայ այսր փրախտուն 'ի ստամոքսն, և 'ի փորոտիսն. և անտա այս յառաջ դայ յանգօրուէ այսոցիկ գործարանաց, որ և անուանի զանազան անուամբ ըստ տարբերութեւն բնակարանաց այսորիկ անտի, ևս ըստ այլեւայլութեւն պատահական գիւպուածոց, որք զուգընթաց լինին ընդ այսմ անտի: Յորժամ փրոտուիս այս կմ քամիքն 'ի վերայ յարձակին ուրուք շառաւմամբ, և առանց ցաւոց գէպ 'ի պատառանս խողովակի փորոտեաց, յայնժամ անտա այս կոչի՝ պօթպօթութեւն, այսինքն շնջիւն: Իսկ եթէ յայսմ գիւպուածի փութք յարձակին 'ի վերուստ, և 'ի ստորուստ մեծաուժգնութեւն, յայնժամ անտի քօլլեռա սեքքա. զորմէ խօսեցաք յայլուր: Բայց 'ի գիւպուածս, յորում փութք 'ի մէջ ստորին որովայնի սրնթաց և առանց շառաւման երթեւեկս առնէ 'ի միոյ կողմանէ 'ի միւս կողմն, և անգէն իսկ և իսկ արդեւեալ փակի 'ի մի կողմն սննդարար խողովակի, պատճառելով զսուր իմն և զգոհեաց ցաւս, յայնժամ անտի քօլլեռա վեհթօղա, զորմէ ճառեցաք 'ի գլ. Դ. յօդ. Կ. Իսկ յորժամ փութք այս պատճառէ փոյթ լի փոյթ զընդլայնումն ինչ 'ի ստամոքսի, և 'ի փորոտիսն՝ մինչ և երեւեալէս 'ի վեր ամբառնայ ստորին որովայնն, մանաւանդ գէպ 'ի յախոնդանս, եթէ զոյդ իցէ ընդ ոյսր այսուցի ցաւ ինչ, և թէ չիցէ, հասարակօրէն կոչի՝ մեթէօրիցմ:

Հուսկ յետոյ եթէ այսորիկ փութք առ սակաւ սակաւ կուտակեալ չեղլին 'ի ներքս ստամոքսոց և աղեացն, մինչ և ցժամանեւ 'ի մեծաքանակ գումարումն, և յետ այնու

ընկ 'ի վեր երևի այտուց ինչ ընդարայս և հաստատուն 'ի ստորին որովայնի, մինչ 'ի հպիլն հնչել իբրև զթմբուկ. յայնժամ ախոս այս մասնաւոր անուամբ յոնջորջի՝ թիմբանիթիտէ, կիմ խորօքիզիա վէնթօզա : Գիտե՞լի է, զի անձինք՝ որք ունին զախոս ջլաց և ցնցիւն մկանանց, են ենթակայ այդ ամենայն վերոյիշեալ պատահարաց. զորոց իւրաքանչիւրան երբեմն 'ի մի և 'ի նոյն, և երբեմն յայլ և յայլ պահու կրեն :

Յ-շ-գ-դ-թ-ճ-ռ-ա-դ-այ-ռ-ի-ի-ա-ի-ա-ի :

'Ի գիպուածս ախտիս՝ անտարակոյս զնատակար են ամենայն կերակուրք հումք և փքաւորք, որպիսի են կաղամբն, բակլայ, ևն : Անձինք՝ որք վիճակեալք են դօրաւոր և առողջագոյն կազմուածոց, ուր ուրեմն են ենթակայ այսր ախտի, մանաւանդ եթէ սրահիցէ որ միշտ զլափաւոր կանոնան 'ի կերակուրս և յըմպելիս, և զբարեխառնութիւն օգոց. յորմէ քաջայայտ ճանաչի, եթէ սրտաճառն այսր փքախտուն ծագի դիտաւորապէս 'ի կերակրոյն, և յանբարեխառնութէ օգոցն, նա յաւեա 'ի չափազանց իգամոնութէ :

Յ-շ-գ-դ-թ-ճ-ռ-ա-դ-այ-ռ-ի-ի-ա-ի-ա-ի :
Ընդդէմ ի-ա-ի-ա-ի-ա-ի :

Պատշաճական և օգտաւէտ դեղորայք յայսմ գիպուածի են այնք ամենայն՝ որք 'ի բաց հերքեն զքամիս, և զօրացուցանեն զանդարար գործարանս խողովակաց, որպիսի են սղպեղն և յաւէտ սպիտակն, կոճապղպեղն, հատաւտուղն գիհւոյ, ծէաօսիա անուանեալ արմատն, քալամօ առօմութիւք, սերմն անխոնի և սամթի, գինձն, քաղվի, աստա ֆէթիտա, ափիոնն. ևս ոգիւտոր և ջերմահամ հեղանիութիւն, որպիսի են թինթուռա տի ֆիլիճճինէ, սփռնիթօ վօլաթիլէ առօմութիւք, էթէսէ վիթաիօլիք ևն : Ահայէ մուցցէլ հեղինակն, եթէ չիք գեղ ինչ առաւել զօրաւոր առ 'ի բաց վանել զփութս, քան զգեղն անուանեալ էթէսէ վիթաիօլիք, ևս լաւտանօ լիգուիտօ, զորս պարս է 'ի գործ արկանել խառն ընդ ջրոյն անանխոյ, քի թինթուռա տի քասթօսիօի, կամ սփռնիթօ տի նիթօս ասօլիթիքաթօի : Երբեմն ևս պատշաճ է 'ի գործ արկանել օգտաւէտապէս զհասոյ յօրինեալս յափիոնէ, և յաս-

սա իէթխտակ, նոյնպէս շահաւետ է ջուրն թթու ածխային, որ կուի աշխո քառաօնիքս :

Գիտելի է, եթէ յայտ գիպուածի նոյնպէս օգտաւետ է գործածութիւն մեղմիչ և խաղաղիչ դեղորեկից . քանզի 'ի կիր արկանելով զայստսիկ, թէպէտ ոչ ցնդին փութքն, բայց մեղմեալ զատանին 'ի ստամոքսն կամ 'ի փորոտիսն, և յետ այնորիկ 'ի վար արկանելով զժերմ և զփքալոյծ դեղորայս՝ գիւրաւ արտաքս մերժին . քանզի հասարակօրէն ամենայն փքահան դեղորայք ոչ ջորեն 'ի բաց հերքել զփութս, եթէ չիցեն զկայ առեալ 'ի մէջ ստամոքսի : Որքան առ վերոյիշեալ դեղն անուանեալ էթէռէ, նոյնպէս վկայէ նոյն հեղինակն եթէ յոյժ պատշաճազան դեղ է 'ի գիպուածս ախտիս, չափն 'ի մի գրգալէ որձոյ մինչև ցերկու հասարակ ջրոյ : Եթէ ընդ փքոտութեն զոյգ գտանիցի միանգամայն յօգուածացաւորի ինչ, յայդպիսի գիպուածի նոյնպէս դերահուշակ է էթէռէն, զոր սննդ է 'ի գործ արկանել ընդ օղւոյ, կմ ընդ ջրոյն անանիոյ, ևն :

Յորժամ հարկ 'ի վերայ լինի ըստ պահանջելոյ պարազայից 'ի գործ արկանել զգեղորայս ջերմագինս 'ի ներքուստ, յայնժամ ըստ հաւանական կարծեաց ամենայն հեղինակաց, օգտաւետագոյն է գործածութի ևս արտաքին սպեղանեաց . յաւելու հաղինակն եթէ յայդպիսի գիպուածս պարտ է դնել 'ի վերայ որովայնի զլայնարաց իմն սպեղանի, մինչև ծածկել զմեծագոյն մասն որովայնի . պատշաճագոյն է սպեղանին անուանեալ էմբիասթաօ անթիսթէռիքս, մածեալ 'ի վերայ կիւտերի յորջորջեալ նուրբ մաշկի, որում և պարտ է մնալ ընտանելոյ կարողութեն ախտակրին . այլ եթէ ախտակիրն կրեացէ զվիշտ ինչ մեծագոյն, մարթ է բառնալ զայն, և փոխանակ նորա 'ի կիր արկանել զհետագայդ : Առ ունկի մի՝ պալսամօ անօտինօ ախտաթէս, կէս ունկի՝ օլիօ ախտալիս, և երկու տրամ օլիօ ախտաթէս, զորս բարիօք խառնեալ ընդ իրեարս, առ մի հասարակ գրգալ սեղանոյ, և շփեալ զախտակիրն բարեպէս դէպ 'ի ծագն ստամոքսի յերթալն նորա 'ի մահիծն :

Յաւագո՛ւ Դէղբէի՛ն՝ Դուր Դուր է 'ի Գործ արկանել Ժգարոյ
առ 'ի Դորացոյննէլ Դարմադան և Դժարաքին :

Յայտ գիպուածի առաւել օգտաւետ և հզօրիչ ստամոքսի և փորոտեացն՝ է գործածութիւն քինս քինայի,

և գառնագին իրաց . ևս գործածութիւն ամենայն հան-
քային նիւթոց , յորոց բաղադրութեան գտանի մասն
ինչ երկաթոյ , ևս չքիւն 'ի զբոսանս . բայց նկատել ար-
ժան է , զի եթէ գտանիցի յայսմ գիպուածի ևս փութն ,
յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ քինա քինայի և
սյլ գառնագին իրաց՝ սակաւ ինչ ձօշէ մօքթածա , կամ
կոճապղպեղ . մարթ է նաև ըստ պահանջելոյ հարկին
յաւելուլ 'ի վերայ համեմային և ջերմահամ փոշիս խառն
ընդ խարտածոյ երկաթոյ :

Յաւագ- Դէւրեից , շուր- Կաւր է 'ի գործ արեւել 'ի Դի-
պաւած- յորում ընդ Բաւաթա- Բէն Կաւր է Կաւր է Կաւր է
Կաւր է Կաւր է Կաւր է :

'Ի գիպուածս յայս առաւել շահաւետագոյն գեղո-
րայքն են հետապաքդ : Առ երկու տրամ աստա ֆէթի-
տա , ալօէ սուքթօթօնիս , սալ տի մառթէ , և զփոշին
կոճապղպեղի յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ . և յաւել
այնչափ էլեքսիս բոօրս իէթաթէ՝ որչափ պէտք իցեն առ
կազմելոյ զանգուած ըստ կանոնաց արհեստին . զգն-
գուածս զայս յօրինեալ հասլ՝ որ կընիցէ չորս ցորեան ,
տուր չորս կամ հինգ հատ յամենայնում երեկոյի յեր-
թալն 'ի մահիճս :

Յաւագ- Դէւրեից , շուր- Կաւր է 'ի վաւ արեւել 'ի Դի-
պաւած- յորում ընդ Բաւաթա- Բէն Կաւր է Կաւր է Կաւր է
Կաւր է Կաւր է Կաւր է :

Գ) յայսմ գիպուածի նկատել արժան է , եթէ որովայ-
նաբուծութիւն իցէ սաստիկ և առաւել , յայնժամ պարտ
է տալ ախտակրին 'ի միջահատութեան երկու աւուրց
12 կամ 15 ցորեան՝ ռապառպառօ՝ ընդ 36 կամ 38 ցո-
րեան՝ քօնֆէքցիօնէ տէլ ճիւղքօնէի , կամ տի քաշխուր ,
և է յոյժ օգտակար և շահաւետ : Այնպէս յոյժ շահա-
ւետ է գործածութիւն ռապիլէ տի քօլօմպօի՝ խառն ընդ
ցուքքէռօ առօմաթիճճաթօ տի մալլէռի , զորոյ պատրաս-
տելոյ զկերպն լիովին խօսեցաք 'ի ճառելն վասն ընդհա-
նուր ախտից ջլաց . տէս անդ :

Յազգոս Գեղարեւելի, զորս պարս է 'ի գործ արհեսել 'ի Գեղարեւելի Գեղարեւելի, որ անարեւելի 'ի վեր երևի 'ի Գեղարեւելի Գեղարեւելի արհեսելի արհեսելի :

Յայսմ գիպուածի ըստ թերագրելոյ բնութեան քաջայայտ ճանաչի եթէ պարս է սակաւ ինչ երակ հատանել որ քան զամենայն գեղարայս լինի օգտաւէտագոյն և առողջարար :

Յազգոս Ինամաբարեւելի, զորս պարս է 'ի գործ արհեսել 'ի Գեղարեւելի, եթէ 'ի Գեղարեւելի արհեսելի, և եթէ Գեղարեւելի 'ի Գեղարեւելի Գեղարեւելի :

Յայսմ գիպուածի գործածութի չայի, որչոյ, և այլ ամենայն փառելոյ կերակրելինաց՝ են փառակարգ . որքան առ ըմպելիս, գիտելի է եթէ ոչ է բնաւ օրէն արտակրիս ըմպել զճուր և եթ . այլ սովորաբար խառն ընդ սակաւաքանակ օղոյ, կամ գարօղոյ . ևս յոյժ հարկաւոր և օգտաւէտագոյն է յայսմ գիպուածի չըջին 'ի զրօսանս ըստ տանելոյ կարողութե արտակրին, կամ պարապիլ յաշխատելի գործողութիս, որով բովանդակ մարմինն լինի 'ի շարժման :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Թ .

Յազգոս Կանաչան աստիճանաց անաչանացոյ, Կանաչան և Կանաչանացոյ արհեսելի, որ անաչանացոյ Կանաչանացոյ :

Լ խտս այս՝ զվէնիմէնթօ, ունի զանազան ատիճանս, որոց առաւել թեթեւագոյնն կոչի՝ անլիքութիօ, կամ զվէնիմէնթօ . յորում արտակրին ոչ կորուսանէ զգոյստուի կի՞ զգոյստուութիւն, բայց ոչ կարէ խօսել . և արտս այս յաճարակի պատահէ անձանց, որք կրեն զարտս ջղաց . յայսմ աստիճանի ոչ փոփոխի այնքան զարկն բազկերակի : Իսկ 'ի գիպուածն, յորում արտակրին գլխովին կորուսանէ ներքստակէս զգոյստուութիւն և զուշն, և զարկ բազկերակին լինի երեւելապէս ակարագին, յայնժամ կոչի՝ անլիքութի, որ է երկրորդ աստիճան ուշագնացութե :

Այլ եթէ 'ի դիպուածս նուազման սրտի՝ զարկ բաղկին լինի բոլորովին դադարեալ, և շնչառութիւն սպառեալ, մարմինն ջրաացեալ, դէմքն թալկացեալ և դեղնացեալ, յայնժամ կոչի՝ յետին ստոթիճան ուշագնացութեւ, և յուն . ասփիքսիս , որովհետեւ է ճշմարիտ կերպարանք և պատկեր մեռելոյ :

Պատճառք ուշագնացութեւ են յոգնաթիւ . բայց մեք յառաջիկայս խօսեսցուք միայն զգլխաւորացն , որոց առաջինն է յորդութիւ արեան . ք , նուազութիւն արեան . ք , երակ հատանելն կմ արիւնատութիւն , և փխտղականքն , և լուծողականքն . ք , անմաքրութիւնն ստամոքսի . ե , հոտքն , մանաւանդ յանձինս որք կրեն զախտս ջրաց . ք , ինչ ինչ ախտք և հիւանդութիւք . է , ծնանիլն կանանց :

Յաւագ . ուշագնացութեան , պատճառելոյ յառաջսն
արեան :

Ընձինք զօրեղք , և յաղթանդամք , և քաջառողջք , որք ունին զյորդառատ արիւնս , յոյժ դիւրաւ և յորով անգամ անկանին յանկարծակի յախտն ուշագնացուն՝ քանիցս անգամ առնեն շարժողականութիւ ինչ տարժաւ նելի , քանիցս անգամ ըմպեն առատօրէն զհեղանիւթս սաստիկս , և ջերմահամս , քանիցս անգամ կրեն զջերմութիւն ինչ սաստիկ , կամ ձեռնամուխ լինին յընթերցմունս դժուարինս ևն :

Յաւագ . Բեւեռելոյ , զոր պատ է 'ի իւր արեանել 'ի Բիւ
պատճառ . ուշագնացութեան պատճառելոյ յառաջսն
Բեւեռ . արեան ,

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է տալ աստակրին հոտոտալ զբարկ քացախ . և խառնեալ 'ի նա նոյնչափ ջերմագին ջուր՝ պարտ է շփել զձեռս , և զոտս , և զճակատն . և եթէ կարիցէ կլանել , պարտ է ևս տալ նմա ըմպել երկուս կամ երիս դրդալ քացախ ջրախառն քառապատիկ անգամ ջրով . յայսպիսի դիպուած առաւել փրասարեք են սաստիկ և ոգիաւոր ըմպելիք : Եթէ ուշագնացութիւն յարատեւ , և փոխի 'ի սինքօրէ , այսինքն կորուսանէ զգգայութիւն և զուշ (որպէս ասացաք վերագոյնդ ,) յայնժամ յոյժ հարկաւոր է երակ հատանելն , և զկնի երակ հատանելոյ 'ի գործ արկանել զգրեխս , և ապա պարտ է թողուլ զախտակրին 'ի հանգստեան , և յամենայնեւ :

կէս ժամու միանգամ պարտ է տալ նմա ըմպել մի բա-
ժակ ինՖուզիօնէ տի Ֆիօռէ տի թիլիօ , կամ քամօմիլլա
ևն . կմ անքօցիօնէ տի օռծօ , խառնեալ շաքարիւ , կմ
քացախով : Պարտ է կերակրոյն աստակրիս լինել յոյժ
թեթեւ , և ըմպելին կամ հասարակ ջուր , և կմ թեթեւ
պիտաւ . պարտ է առնել ստէպ ստէպ շարժումն առանց
աշխատ լինելոյ , և պարտ է սակաւ 'ի քուն լինել :

Յաւագն ուշագնայնէ պարճաւելոյ 'ի նաւաւնէ
արեան , և 'ի քիւրաւնէ :

Ուշագնացութիւն յոլով անգամ է պատահական 'ի
նուազուէ արեան . յայն սակաւ և բազում անգամ փոր-
ձիւ տեսանեմք , եթէ պատահի ուշագնացութիւն զկնի
հոտանն թանչից առատապէս , զկնի հսկման , և ընդեր-
կար ծոմապահութեւ , կմ զկնի կորուսանելոյ զախորժակն
ևն . յայսպիսի դիպուածի պարտ է միշտ 'ի գործ արկա-
նել կառավարուի ինչ ընդ հակառակն վերոյիշեալ ախ-
տին : Դեղորայք այսր տեսակի ուշագնացութեւ , են նախա-
պէս՝ զնել զախտակիրն 'ի մէջ անկողնոյ , և ծածկել զնա ,
և ապա պարտ է շփել զարունս , զկողս , զբազուկս , և
զամենայն մարմին նորա ջերմագին չուխայիւ . ևս հարկ է
տալ նմա հոտոտալ ագուս տէլլա ուշինս տի ունկէսիս ,
կամ ալ քալի մօլաթիլէ Ֆլուիտօ , կամ այլ ինչ զօրաւոր
հոտաւետ խոտս , որպիսի են՝ տալվիս , մէնթա , ևն : Դար-
ձեալ , պարտ է զնել 'ի բերան աստակրին քանի ինչ կա-
թիլ օղի , կամ ուռմ . և եթէ կարիցէ կրանել՝ պարտ է
տալ նմա ջերմ գինի խառնեալ շաքարիւ , և կինամոնաւ .
օգտակար է ևս զնել 'ի վերայ կրծոց աստակրիս չուխայ
ինչ թացեալ 'ի մէջ ջերմ գինւոյ , կամ օղոյ . նոյնպէս
ջերմ կղմնոր 'ի ներքանան պարտ է զնել . և կերակրոյ
նորին հարկ է լինել արգանակ , և թեթեւ և անուցողա-
կան կերակուրք :

Յաւագն ուշագնայնէ պարճաւելոյ , յերկ հաբանելոյ ,
'ի քիւրաւնէ և 'ի լւծաւնէ :

'Ի դիպուածսն , յորում ուշագնացութիւն պատճա-
ռի յերակ հոտանելոյ , հասարակօրէն ոչ է բնաւ որո-
գայթաւոր , և զազարի փութով 'ի զնէն զախտակիրն 'ի
մէջ անկողնոյ , և 'ի տալն նմա հոտոտալ զքացախ , 'ի
սրակէն 'ի վերայ երեսաց նորա սակաւ ինչ ջուր ցուրտ

ևն : Իսկ 'ի գիպուածս, յորում ուշագնացութիւն արտա-
ճառի 'ի սաստիկ փոխողականէ կամ 'ի լուծողականէ,
յայնժամ պարտ է մեծաւ զգուշութիւն անամ տանիլ ախ-
տակրին իբր թիւնաւորելոյ . վասն որոյ պարտ է 'ի գործ
արկանել կամ, ձէլմն ձիթենւոյ, ջուրն գարւոյ, և
ջերմ ջուր առատօրէն ևն . միանգամայն պարտ է 'ի գործ
արկանել գրեխս կակղացուցիչս, և զինի դադարելոյ ու-
շագնացութե՛ պարտ է տալ նմա զգեղորոյս սեղմիչս, և
խաղաղեցուցիչս :

Յաւագս սուգնացութեան պատճառելոյ յանձնարելէ
սքանդի :

Ուշագնացութիւն հասարակօրէն յառաջ գայ յանմար-
տողականութե՛, որ երբեմն պատճառի յանչափուէ կերակ-
րոց, և երբեմն ևս յապականութե՛ կերակրոց : 'ի գի-
պուածն, յորում ուշագնացութիւն յառաջ գայ յանչա-
փութե՛ կերակրոցն, պարտ է փութով 'ի գործ արկանել
զփոխողական ինչ, և առատօրէն տալ նմա ըմպել թեթե-
կն ինժուզիօնէ ախ քաւօմիլլա կամ քառտօ տանթօ ևն .
մարթ է առանց երկիւղի տալ նմա 12 կամ 15 կշիռ ցո-
րեան իրէքաքուանա փոշի արարեալ . այլ եթէ բնութիւն
շարժի առանց փոխողական զեղոյ, յայնժամ պարտ է
նպաստել նմա ջերմ ջրով : Իսկ 'ի գիպուածս, յորում
ուշագնացութիւն պատճառի յապականութե՛ կերակրոցն,
յայնժամ պարտ է դարման տանիլ ախտակրին ըստ կեր-
պի զորմէ խօսեցաք արդէն վերագոյնդ :

Յաւագս սուգնացութեան պատճառելոյ 'ի հոգոյ :

Են ոմանք իբր հոտաւէտք, բայց ծանրահոտք, որք
յոմանս անձինս պատճառեն զուշագնացութիւն, մանա-
ւանդ յայնտօրիկ, որք կրեն զախտն ջրաց . որպիսի են՝
մուսքիօ, ճիւղինթի ևն : Յայսպիսի գիպուածս պարտ է
զախտակրին գնել 'ի բացօթեայ ինչ տեղւոջ . ևս պարտ է
բառնալ 'ի միջոյ զպատճառս՝ յորոց յառաջ գայ ուշա-
գնացութիւնն, և 'ի գործ արկանել զհնարս զորս եղաք
'ի գիպուածն ախտի ջրաց ևն :

Յաւագո՞ւ աւագնաշահեան, որ պաքճառի 'ի ծննդեան:

Կանայք փափկակեացք և քնքուշք են առաւել են թափայ ուշագնացութե՛ն զկնի ծնանելոյ, որում մարթ է դարման տանիլ գիւրաւ 'ի ձեռն քօռափաշաց, և մուտ տալով առողջարար և զովացուցիչ օգոյ 'ի սենեակ անդր: Կառավարութի և գեղն՝ այս է. 'ի գիպուածս, յորում ուշագնացութի՛ն յառաջ գայ 'ի հոսմանէ արեան առատաւ պէս և անչափօրէն, յայնժամ պարտ է մեծապէս փութալ 'ի դագարեցուցանել զայն: Պարտ է ևս գիտել, եթէ յայսպիսի գիպուածի ուշագնացութի՛ն յառաջ գայ հասարակօրէն 'ի տկարութե՛ն և յաշխատանաց. վասն որոյ պարտ է ըստ մարթելոյ զօրացուցանել զախտակիրն, ևս յոյժ պատշաճ է 'ի գործ արկանելն զհնարս, զորս և գաք 'ի գլ. 7:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի.

Յաւագո՞ւ գլխաշահեան, ի՞նչ ցաւոյ գլխոյ զոր աւելն՝ լե-
գաւաճիւ, լեգաւաւ, էփաւաւ, և գիտօ ինքնախօ:

Լինել ևս գլխացաւութիւնքն որոյ ենթակայ է մարդն, որք և յառաջ գան 'ի բազմակերպ պատճառաց. ուստի և մարթին վշտացուցանել զգտնազան մասունս մարմնոյ. բայց մեք խօսեցուք յառաջիկայդ զառաւել ընդհանուր ախտից, որք սովոր են վշտացուցանել ըզգլուխն, և ունին զոյդ ընդ իւրեանս վտանգ ինչ երևելի: Յորժամ ցաւն գլխոյ լինի թեթեւ, և զայրացուցանէ միայն զմի մասնաւոր կողմն գլխոյ, յայնժամ կոչի՝ չէֆալաճիւ: Իսկ յորժամ լինի ցաւն սաստիկ, և տարածանի յամենայն մասն գլխոյ, յայնժամ կոչի՝ չէֆալէա: Այլ եթէ լինիցի սաստիկ, և չըջափակեացէ միայն զմի կողմն գլխոյ, յայնժամ ցաւն ասի՝ էմիբաւիա, այսինքն արգար: Այլ այն մասնաւոր ցաւն որ չըջապատէ միայն զճակատն, կոչի՝ քիտօ իսթէոիքօ:

Դարձեալ, ցաւքն գլխոյ զանազանին բազում եղանակաւ. երբեմն ցաւն լինի ներքին, և երբեմն արտաքին,

երբեմն իրական , և երբեմն միայն երևութական : Դարձեալ , յանձինս որք վիճակեալ են մաղձային իմն խառնուածոց , ջառն գլխոյ լինի սաստկագոյն և սրագոյն , և վշտացեալ մասն գլխոյ լինի ջերմագին : Իսկ 'ի նոսա , որոց խառնուածքն են ցուրտ և մաղասային , պատճառէ միայն զծանրութի ինչ գլխոյ , և վշտացեալ կողմն գլխոյ լինի ցուրտ :

Յազփս պարճառայ զանազան իւրդի ցառոյ գլխոյ :

Եւ յամենայն՝ որ արգելական լինի ազատօրէն չըջագայութե արեան 'ի մէջ երակաց գլխոյ , կարեն պատճառել զցառս այսորիկ մասին : Գլխացաւութին յանձինս , որք են յոյժ պարարտագոյնք , և բնութիւն խոնուագոյնք , յառաջ գայ սովորաբար յարգելականութենէ իրիք սովորական հոսման , որպիսի են հոսումն արեան 'ի ռնգացն , 'ի թանջից , և քիրտն ոտից , ևն . մարմինն ևս յառաջ գալ յայնմ ամենայնէ , որ պատճառէ առատօրէն զարիւն յերակս գլխոյ , որպէս ընկողմանին գլխիվայր ևն : Նոյնպէս հնար է պատճառիլ յայնմ ամենայնէ , որ ընդ գիմակալ լինին ընթացից արեան յերակսն և յանօթս գլխոյ . որպիսի են խտագոյն սրկէն զպարանոցն իւր թաշկինակաւ կամ երիզաւ ևն :

Յորժամ ջառն գլխոյ յառաջ գայ յարգելականութի իրիք սովորական հոսման , ախտակիրն զգայ զծանրութի ինչ յառաջակողմն գլխոյ՝ այնպէս սաստիկ , մինչև համարիլ նմա եթէ բարձեալ իցէ զանտանելի բեռն ինչ 'ի վերայ գլխոյ : Իսկ յորժամ յառաջ գայ գլխացաւութին յայլ ինչ ախտից , որպիսի են՝ ախտն գաղղիական , և սքոռպութական , և ախտք , որք ասին՝ ռիսիֆուս , վաեօլո , ոօզօլիօ , ոօնեայ ևն , յայնժամ այս տեսակ ախտի կոչի՝ էմիբրանիա , որ ևս հասարակօրէն պատճառիլ յաւականութե ստամոքսի , և յանմարտողականութե . նաև միանգամայն մարմ է պատճառիլ գլխացաւութեա 'ի սաստիկ աշխատանաց , յանշարժական կեանս վարելոյ , 'ի գործածութենէ ոգիաւոր հեղանիւթոց , 'ի դժուարամարտելի կէրակրեղինաց , 'ի կրից , որպիսի են՝ տրամութի , սաստիկ բարկութին , երկիւղն , ևն : Ի վախճանի՝ յայնմ ամենայնէ , որք պատճառեն զգայրացումն ինչ 'ի ջիղս և զայտուց ինչ յերակս գլխոյ , յարգելականութե գաշտանի , թանջից , խարանի , կամ յայլ ինչ վերաց և այլն :

Գոյ ևս տեսակ ինչ սաստկագոյն գլխացաւութիւն, որ է իբր անտանելի, և պատճառէ յախտակիրն զտկարութիւն, սաստկագին, բառնայ գլխովին զախորժակն, և ըզբունն, մթադնէ զտեսութիւն, պատճառէ զմարմնջումն ինչ 'ի մէջ աչաց, զպտոյտ գլխոյ, զցնցումն մկանանց, զնոզկանս և զբարբախիւն սրտի. երբեմն ևս ժայթքեցուցանէ, և առթէ զպնդութիւն որովայնի: Գլխացաւութիւն հասարակօրէն է յոյժ յաճախ յոմանս արուեստաւորս, որ ալսն 'ի ձուլիչս, յոսկերիչս և յայլ ամենայն արուեստական, որք 'ի հրահալելիս և 'ի մետաղական վատտակին, ևն: Կոյնալս հասարակօրէն զուղընթաց լինի ցաւս այս գլխոյ 'ի ջերմախոս հանապաղօրեայս, 'ի տենդս միջահատականս, մանաւանդ 'ի քառօրեայս. 'ի վախճանի՝ պատճառի ևս 'ի կալուածոց որովայնի: Եթէ գլխացաւութիւն յարատեւ ընդ երկար ժամանակս, և լինի յոյժ սաստիկ, բազում անգամ աւարտի 'ի կուրութիւն, կամ 'ի խլութիւն. և կամ յանդամալուծութիւն, 'ի լուսնոտութիւն, 'ի պտոյտ գլխոյ, ևն:

Յաւագն նշանայ գլխացաւութեան:

Գլխացաւութիւն չունի այլ ինչ երևելի, և հաստատուն նշանս, բայց եթէ զցաւն զոր զգայ ախտակիրն: 'ի գիպուածս չէ. փալաճիաի, և չէ. փալէաի ախտակիրն ըզգայ միայն զծանրութիւն ինչ և զպնդութիւն գլխոյ. 'ի գիպուածս քիտոս իսթէռիբօի՝ ցաւն լինի ևս սաստկագոյն, և ախտակիրն զգայ զնոզկանս զփախումն, և այլն: Եւ յայսպիսի գիպուածս պարտ է գիտել, եթէ արմատ դրէ խացաւութեւն 'ի ստամոքսն: Իսկ 'ի գիպուածս էմփուանայի՝ ցաւն զոր զգայ ախտակիրն՝ լինի յոյժ սրագոյն, և զարկողական, և է տենդ փոփոխական. երբեմն յաջակողմն, և երբեմն 'ի ձախակողմն. երբեմն յառաջ կոյս, և երբեմն 'ի յետկոյս, և երբեմն ևս 'ի ծագն դագաթման. երբեմն լինի այնքան սաստկագոյն, մինչև ախտակիրն փախչի 'ի անզուրկէ 'ի անդի, և խնդրէ զհանգիստ, կորուսանէ գլխովին զախորժակն, ստենայ ստենայ կամի ործալ, և երբեմն ևս ործայ. նաև պատճառի արգելումն դաշտանի, և թանջից, զարկ բազկին լինի մանր. և 'ի վախճանի՝ բովանդակ մարմինն լինի թալկացելալ և երբեմն ևս պատճառէ ուշագնացութիւն, և ցնցումն մկանանց: Այլ 'ի գիպուածն՝ յորում գլխացաւութիւն պատճառի 'ի հանքային գոլորշեաց, և 'ի յաճախին ծխոց, յայն-

Ժամ 'ի վեր երևի ցաւ ինչ բնեռեալ 'ի պարանոցն , 'ի յեափն կողմն գլխոյ , և 'ի ճակատն , հանդերձ ծանրու-
[ծք իմն և [ծմբրու- [ծք :

Յաւագս խառնութեան ցաւոյ գլխոյ :

'Ի գիպուածս ամենակերպ գլխացաւու [ծէց , պարտ է հասարակօրէն 'ի գործ արկանել զգլխացուցիչս . և կե-
րակրոցն պարտ է լինել բարեխառն և կակղացուցիչ : Ըմ-
պելեացն հարկ է լինել մաքրողական . որպիսի են ջուրն
գարոյ , խաշուն [ծիլիէի , սալսարաւիլիափ , մատուտա-
կի են : Զոտս և զձեռս ախտակրին պարտ է ջերմագինս
պահպանել , և ստէպ ստէպ [ծանալ միանգամայն ջերմ
ջրով . և ջանալ պարտ է որքան հնարաւոր իցէ 'ի կան-
գուն ունել զգլուխն , և ոչ բնաւ գնել զայն 'ի ցածա-
յոյն կամ զառ 'ի վայր :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Յաւագս Դէպրէից գլխացաւութեան , պարտելոյ ցաւա-
քութեան , 'ի ջերմութիւն և 'ի ջաւջային
խառնութեան :

Յայսպիսի գիպուածս պարտ է հարկաւորապէս ե-
րակ հատանել ախտակրին , և ըստ պահանջելոյ հարկին
կրկնել զնոյն . օգտակարագոյն է միանգամայն գնել արգ-
րուկս 'ի յետկոյս ականջացն . այլև 'ի գործ արկանել
վէշիքա [ծօռիօ , զոր և պարտ է գնել 'ի վերայ ծոծրակի ,
կիմ յետակողման պարանոցի , կիմ 'ի յետկոյս ականջացն ,
և կամ 'ի վերայ այն մասին գլխոյ , ուրանօր ցաւն է ա-
ռաւել սաստկագոյն : Իսկ յանձինս մսեղս , և 'ի պարա-
տագոյնս պարտ է գլխովն ծածկել զգլուխս նոցին վէշի-
քա [ծօռիօիւ . այլև պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն
'ի ձեռն կակղացուցիչ , և [ծուլացուցիչ դեղորէից :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յաւագիւն Բեղարեից Գլխադասանեան պաքճառելոյ 'ի ջրոյ
 խմիւսիւնէ ապախնելոյ, յորժամ ճշտագործի երախ
 հաքանելով և այն :

Բ զիպուածս՝ յորում գլխացաւուն յառաջ դայ
 յառատութենէ ապականեալինչ ջրոյ ժողովելոյ 'ի ներ-
 քին կամ յարտաքին մասունս գլխոյ, յայնժամ ցաւն
 ըննի խուլ, և ծանրութի գլխոյ յարտեա, և ոչ դադարի
 երակ հատանելով, և ոչ 'ի գործ արկանելով զիրս բարե,
 խառնս. պարտ է յայսպիսի գիպուածս 'ի կիր առնուլ
 զլուծողականս սաստկագոյնս, որպիսի են՝ բիւլուլէ ալօն-
 թիքէ, կմբէզինս տի ճիւղարբա ևն : Երբեմն ևս յայսմ
 գիպուածի հարկաւոր է բոլորովին զգլուխն ծածկել վե-
 շիքաթօռիօիւ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յաւագիւն Բեղարեից Գլխադասանեան պաքճառելոյ
 յարգելեանէ լորձանայ ռեքանն :

Յայսպիսի գիպուածս պարտ է ախտակրին ստեպ
 ստեպ հոտոտալ սալ վօլաթիլէ, և 'ի գործ արկանել
 պնչադեզս, և այլ ամին նման դատարկիչ զեղորայս, որ-
 պիսի են՝ փոշիքն էաէռա թէռռէսթռէի, լէնիօ տի լէն-
 թիպքօի, սրիկօ սալվաթիքօի ևն. օգտաւէտագոյն է՝ միան
 դամայն ձգել զլորդիս ջերմ ջրոյ 'ի ռնգունս, որ անօսրէ
 զթանձրամածութիս տողունից, և դատարկէ զլորձունս
 ռնգացն :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յաւագիւն Բեղարեից Գլխադասանեան, որ աւի՝ էմբառնիս :

Դլխացաւութիս այս անուանեալ անգար՝ հասարա-
 կօրէն յառաջ դայ յանմաքրութի ստամբօի : յայսպիսի
 գիպուածս պարտ է 'ի գործ արկանել փախողական, և
 լուծողականս կազմեալս ռասպառպառօիւ, և զկննի բա-
 րիօք մաքրելոյ զստամբան և զփորոտիսն, պարտ է տալ

ախտակրին զիրա գառնագինս, նա յաւէտ տքուա Ֆէա-
ռուճինօզա առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և զժիզա :
Իսկ եթէ ցաւն իցէ թեթեալոյն, և չիցէ այնքան փա-
սաբեր, յայնժամ բաւական է միայն դնել զոտս 'ի ջերմ
ջուրս : Այլ եթէ յառաջ գայ անդարս այս յարգելակա-
նութի գաշտանի, թանկից, խարանի և այլն, յայնժամ
պարտ է երակ հատանել և 'ի գործ արկանել տգրուկս, և
վէշիքաթօռիօ. Բայց եթէ պատճառեալ իցէ ցաւն 'ի գլխ-
ուարամարտելի կերակրեղինաց, յայնժամ պարտ է 'ի գործ
արկանել զգիստղականս :

Այլ եթէ ոչ գաղարի ցաւն 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէ-
ից, յայնժամ պարտ է դնել 'ի վերայ վշտացեալ մասին
գլխոյ լավանտա՝ խառն լ օրրիօի, և ընդ սրիռիթօ քան
Ֆիօռաի. և զկնի գաղարելոյ ցաւոյս, պարտ է լուծողա-
կանս պատրաստել ըստ յետագայ եղանակին : Առ երկու
տրամ սէնա, մի տրամ՝ ռապապառոօ, և երկու ունկի
և կէս մաննա քաաստա : Եռացն սակաւ ինչ զերկուսն 'ի
միասին 'ի մէջ 12 ունկի ջրոյ, և յետ այնորիկ արկ 'ի վե-
րայ զմաննան, և թոյղ լուծանիլ. և 'ի գործ արկցէ ախ-
տակրին զայն : Եւ զկնի երկուց կամ երկոց աւուրց վերըս-
տին կրկնեացի ըստ պահանջելոյ հարկին : Իսկ եթէ գլխա-
ցաւութիս այս իցէ բռնիօտիքա, այսինքն պարբերական,
յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զքինսքինան ըստ ե-
ղանակին, զորմէ խօսեցաք 'ի գլ. ԺԴ, տէս անդ : Պատմե
պօեւհաւվէ հեղինակն, եթէ բազումք յայսպիսի ախտա-
ժևտաց բուժեցան յախտից իւրեանց խարանաւ :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե.

Յաւգոս Դեղբէի Գլխացաւութի գաղարելոյ 'ի գաշ-
չեւիսն և 'ի ոտոգոմիսն ախտից :

Ի գիտուածս՝ յորում գլխացաւութին յառաջ գայ
յախտաւոր հիւթոց, որպիսի են հիւթքն գաղղիական
և սքոռպութական ախտից, յայնժամ պարտ է 'ի վար
արկանել զգեղորայս մաքրողականս, և քրտնաբերս ըստ
կերպին զորոց ունիմք խօսել 'ի տեղիս իւրեանց 'ի ճառելն
զգաղղիական, և սքոռպութական ախտից :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Զ .

Յաւագիւն Գրեգորիոս Գլխաւորաւորէ Կաթողիկոսի
 Կաթողիկոսի Կաթողիկոսի Կաթողիկոսի :

Յայսպիսի գիպուածս պարտ է 'ի կիր արկանել զո-
 վացուցիլ զեղորայս , որպիսի են՝ բոցիօնէ տալինա խառն
 բնդ նիթաօի կամ լէմօնէա , և կամ էլիսիռէ աշխոտ տի
 հալէնօ , և այլն : Այլ և պարտ է խառնել զարիսիթօ
 տի վինօ քանիքօռաթօն բնդ քացախի , կամ զքացախն ը
 վարդեջրոյ , և փոքր մի ջերմացուցեալ զայն շփել զգլուխն
 աստակրին ստէպ ստէպ յաւուրն . կամ թացեալ այնու
 զլենջակն , պարտ է զնել 'ի վերայ գլխոյ նորին :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Է .

Յաւագիւն Գրեգորիոս Գլխաւորաւորէ Կաթողիկոսի
 Կաթողիկոսի Կաթողիկոսի Կաթողիկոսի :

Է գիպուածս յայս նախ քան զամենայն պարտ է
 ջանալ որքան մարթ իցէ՝ 'ի բաց հերքել զհանքային գո-
 լորչիան որ 'ի ներքս ուղղոյն , և պարտ է միանգամայն նը-
 պաստամատոյց լինել բնուէն 'ի ձեռն թեթեալոյն գրե-
 խի յորինելոյ սէնախ , և մաննախ : Եւ զկնի երեք ժա-
 մուց պարտ է տալ նմա սակաւաշափ թիւրակէս : Եւ յետ
 երկուստան ժամուց 'ի պահ առաւօտու պարտ է տալ
 երեք կշիռ ցորեան՝ թառթառօ էմէթիքօ . և օգնել ներ-
 գործութե նորին արարեալ թեթեալ ինչ ինքուղիօնէ տի
 քամօմիլլա . բայց զի մի փոխողականն իշխեսցէ զայրացու-
 ցանել զփորոտիան , և զայլ ներքին մասունս մարմնոյ , նմին
 իրի տալ պարտ է յերեկոյեան պահու գրեխ ինչ կազմեալ
 չորս ունկի գինեաւ , և նոյնչափ ձիթով . որք 'ի բաց վա-
 նեն զհանքային գործոյն ուղղոյ , և նուաճեն զցաւս գրե-
 խոյ , և միանգամայն խաղաղեն զփորոտիան ևն :

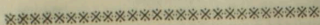
Եւ իբրեւ վերողրեալ կամ նոցին նման գեղորէիւք ոչ
 փարատեսցի ցաւն գլխոյ , ոչինչ արգելք կայ գործածու-
 թե յետագայ լուծողական գեղորէիս : Առ երկու արամ՝
 սէնա , մի արամ՝ ռապառապառօ , և մի և կէս ունկի՝ թա-
 մառինախ , և 'ի հասարակ ջրի եփեալ եռացմամբ իբր քա-
 ոորդ մի ժամու : Ապա զտեա , և մնացէ եօթն ունկի .
 յոր յաւել երկու ունկի՝ մաննա , և երկու արամ՝ տալ

բազմաց . բայց մեք աստանօր դրեցուք զառաւել յաբ-
մարագոյնս և պատշաճագոյնս , զորս սովոր եմք 'ի վար-
արկանել : Եթէ ցաւակիրն իցէ արինային իմն բնութե
և խառնուածոց վիճակեալ , պարտ է երակ հատանել . և
'ի հետեւեալ աւուրն հարկ է տալ թեթեւ ինչ լուծողա-
կան գեղս : Եւ 'ի վերայ ցաւագնեալ ատամանն՝ պարտ
է գնել յաճախակի զիւղն մեխակի կամ ծոթրնի , որ օգ-
տէ մեծապէս :

Նոյնպէս մարթ է պատրաստել գեղ իմն մեղմալցու
հետագայ եղանակաւ : Առ տասն կշիռ ցորեան ափիոն ,
և նոյնչափ իւղն մեխակի , և ութ շիթ՝ իւղ քափրոյ , և
այնքան տրորեալ , մինչև ափիոնն միասցի ընդ իւղոյն , և
նովաւ թրմեալ գոյղն ինչ բամբակ՝ գիր 'ի վերայ ցաւա-
գնեալ ատաման . միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև
'ի տասն անգամ : Այլ և պարտ է գնել ևս ստէպ զոտս
ցաւակրին 'ի ջուր ջերմ մինչև ցծունկս :

Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից չլինիցի հնարա-
ւոր դադարումն ցաւոց ատաման , յայնժամ պարտ է 'ի
գործ արկանել զտասնև վեց կշիռ ցորեան՝ իբէքաքուանայ
առ 'ի փախել , և գրգռել զարտաշնչութիւն մարմնոյ : Յոյժ
օգտակար գեղ է ևս ողողել զատամունս 'ի կազգուրիչ և
'ի խաղաղիչ ոգեաց , որպիսի են՝ ոգին քափրոյ , և ափիո-
նի , և ստէպ ստէպ վերանորոգել զնոյն : Այլ եթէ՝ այ-
սու ևս ուժգնութի ցաւոց ոչ մեղմասցի , յայնժամ պարտ
է գնել 'ի վերայ ծոծրակի կամ յետ կոյս ականջացն զվէ-
շեքաթօռիո :

Իսկ եթէ 'ի բորբոքմանէ ցաւոյն՝ ընտերքն այտուցեալ
իցեն , յայնժամ պարտ է միանգամայն գնել 'ի վերայ
վշտացեալ ընտերացն զթուղ մի չոր եփեալ կաթամբ , և
'ի գործածութի այսր թղոյ արժան է յարատեւել յաւուրն
երիցս , կամ ևս առաւել , մինչև բացցի այտուցն , և ելցէ
շարաւն . յետ որոյ զծաղիկն երիցկի կամ ասմպութի ե-
փեալ ջրով՝ պարտ է տալ նմա առ 'ի ողողել զբերանն :
Եւ եթէ այտուցն ընտերաց կարծր իցէ և կարմրեանդ ,
յայնժամ պարտ է գնել քանի մի աղբուկս 'ի վերայ վըշ-
տացեալ ընտերացն : Արդ՝ եթէ անօգուտ ելցեն ասացեալ
գեղորայքս , և եթէ արմատն ատաման խախտեալ կամ
նեխեալ իցէ , յայնժամ առաւել օգտաւէտագոյն գեղն է
'ի բաց խելին . և ասպս սրիւթիթօ քան՝ ֆօռաիւ պարտ է
ողողել զբերանն :

Գ Լ ՈՒԽ ԻՒ.

Յուզգոյն զնոյնն իւրի երկայնի իւր զայնոյն, ոչ ուրի
 Գոյնն իւրի զնոյնն :

Լիստ այս է ուժգին թօթափումն կամ ցնցումն և
 կամ բռնի շարժումն ջրաց և միանանց : Ըստ կարծեաց
 բազում հեղինակաց՝ վճարին 'ի կենաց առաւել քան
 զկէս մասն երախայից կամ սղայոց 'ի ձեռն այսր ախտի
 ցնցականի . նմին իրի մեծապէս կարեոր է ամենայն բժշ-
 կաց քաջ ճանաչել, և տեղեկանալ զպատճառն՝ յորոց
 յառաջ գայ ախտս : Երկեակ է տեսակ այսորիկ ախտի
 ցնցականի . մինն ասի՝ քօնվուրիօնէ սինթօմաթիքա, այս
 ինքն ցնցական ախտ արկածեան : Իսկ միւսն կոչի՝ քօն-
 վուրիօնէ էստէնցիտէ, այսինքն ցնցական ախտ էական :
 Արդ՝ ճառեացուք յառաջիկայդ նախ՝ 'ի վերայ արկա-
 ծեան ախտի ցնցականի, և սպա էական ախտի ցնցա-
 կանի :

Յ Օ Դ ՈՒ Ա Ծ Ա.

Յուզգոյն պարճաւոր զնոյնն իւրի զնոյնն :

Լիմիջական պատճառքն այսր ախտի են այնք ամե-
 նայն, որք գրգռեն և զայրացուցանեն զջիւղս և զմիանունս
 մարմնոյ : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի տկար և յոռի
 կազմութեաց ջրաց և միանանց, և այլ գործարանաց . և
 ևս յանկմանէ, յերկիւղէ, 'ի տարապայման կրից ինչ
 մօրն 'ի ժամանակի յղութե, 'ի հիւանդուէ և 'ի վատա-
 ռողութե ծնողացն, յախտարծարծ նիւթոց և կաթանց
 անուցացն, որք խանգարեն զգործողութեն մարտողուն,
 և զարամարաշխուին բարեյարդար մամայի, և բարեգոյն
 աւելի : Եղնպէս 'ի գժուար ծագմանէ ատամանց . 'ի
 սկզբնաւորութե պիտակի կամ ծողկի, և վարդախտի,
 այսինքն խզամուխի . 'ի ճճեաց կամ յորդանց, որք բա-
 ղում անգամ զայրացեալ քանեն զեւրհական կայանս իւր-
 եանց, և անցեալ դնան 'ի ստամոքսն, և յայլ բնդերս
 մարմնոյ, և կռուին զնոքօք ոգւով չափ, յորմէ և ան-
 վրէպ պատճառեն զախտս զայս :

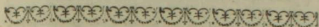
Դարձեալ, հնար է յառաջ գալ 'ի սնդմանէ հանդերձից, 'ի հանապազօր և յերկար լալեաց, 'ի սաստիկ անդուլթէ որովայնի, յընդերկար և 'ի չափազանց դործածութէ թմբրեցուցիչ գեղորելից. որպիսի են թիւրակէան, ափսոնն, տիագբօտափոն ևն : Եւս և 'ի շոգեաց և 'ի գոլորեաց թիւնուոր մետաղաց՝ հանքաց՝ և հրահալեաց, որպիսի են սնդիկն, արձիճն, մկնդեղն, ևն : Եւ յլև յըլովիցս պատճառի ախտս այս յորովայնալուծութէ, 'ի յաճախակի ժայթքմանէ, յընդհատ անդից, 'ի հանապազօրեայ և 'ի հրատապ քերմախտից, և յայլ ինչ բորբոքեցուցիչ ախտից : Եւս և լու մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և դոտութիւն կլիմայից, և զանբարեխառնութի օդոց երկրին յորում բնակեն :

Յւշ-Գ ԴԵՆԵԷԻՉ, ՂԵՐ ԴՐԵ Է 'Ի ԼԻԵ ՄԵԼ՝ԵԼ 'Ի ԴԻ-
ԴՆԱԾՈՍ ԱՅՈՐԵԻՆ ԽԻՄԻՉ :

'Ի գիտուածս, յորում պատճառի ախտս այս 'ի լիութէ, կամ յանմարտղականութէ, և կամ յորպիսի և իցէ տախ և գրգռիչ նիւթոց, յայնժամ պարտ է նը պատամարտոյց լինել բնութեն, մատուցանելով գերեք կշիռ ցորեան՝ իրէքաբուանա փոշի արարեալ, զոր և պարտ է միանգամայն կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին՝ նկատեալ 'ի պարագայս խառնուածոց, և արտաթորեալ նիւթոց. բայց մեք զայս փխտղական գեղ և եթ անբաւական համարիմք պատճառել զառողջութի. յայն սակա կարևոր գատիմք ևս կակղել զորովայնն սոսկապէս 'ի ձեռն մեզմ և թեթև լուծողականաց, որպիսի են՝ ռա պառպառօն, և մակնէզիա ալպա. զքանակութի սոցա տեսցեն 'ի տառն՝ Ռ և Մ 'ի կարգի իւրեանց : Եւ յլև միանգամայն նպատամարտոյց լինել բնութեն 'ի ձեռն թեթևագոյն գրեխի յօրինելոյ կաթմաք, և կակղացուցիչ խոտեղինօք : Եւ յնպէս զինի գրեխի արժան է տալ նմա սակաւալափ օքուլի քանքութի՝ խառնեալ ընդ փոքր ինչ մակնէզիա ալպաի, և 'ի նպատուել ներգործութեն նորին առնել թեթև ինչ արգանակ մտոյ, կամ ինքուզիօնէ տի քամօմիլա : Իսկ առ 'ի խաղաղեցուցանելոյ և հանգուցանելոյ զջիղս և զմկանունս տացի երբեմն երբեմն փոքրիկ գրգռալս ինչ 'ի ցնցահալած ասացեալ հեղուկէն թափնքալէլեայ, զորմէ ունիա տեսանել 'ի բառն Լի գուօրէ անթիքօնվուլիվօ :

Եւ 'ի գիտուածս, յորում պատճառի ախտս այս 'ի

շած է գնել վէշերաթօռիօ 'ի վերայ ուսոյ, և կամ 'ի վերայ ծոծրակի առ 'ի գուրս ձգել զգումարեալ հիւթս կամ շիճուկս սակաւի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Գ.

Յաշտոն հեծկաւանայ որ աւի՝ սիւնիցոյ:

Լիստս այս է կիրք ջղախտական, կամ ցնցումն ինչ ստամոքսի կամ ստոծանւոյ, յառաջ եկեալ 'ի դրդումանէ, կամ 'ի զայրացմանէ մանրաջաց, կամ մանրաթեւից այսոցիկ գործարանաց. զոր և յորջորջեն զանազան անուամբ ըստ տարբերութե նշանացն և սաստկութեցն այսորիկ ախտի: Յորժամ հեծկաւանքս 'ի վեր երևի զկնի ռաւելոյն, (որպէս ստէպ պատահի, մանաւանդ տղայոց, և երախայից,) յայնժամ կոչի՝ սէմբրիշէ կամ բասաւաճիէռօ, այսինքն սոսկ և կարճատե: Բայց 'ի դիպուածս՝ յորում ախտս այս ստէպ ստէպ 'ի վեր երևի, և զուգընթաց լինի ընդ փորհարունց, և թանձից, ընդ գժնդակ անդից, և ընդ ազգի ազգի բորբոքողակա նութեց, զոր օրինակ ստամոքսի, ստոծանւոյ, լերդի, և այլ ընդերաց, որ է նշան վտանգաւոր և մահահրաւեր, յայնժամ ստի՝ սինթօմաթիքօ, այսինքն արկածեան: Իսկ յորժամ ախտս այս ընդ նուաճեալ 'ի գեղորէից՝ երկարատե է, բայց առանց համընթաց լինելոյ վերոյիշեալ ախտից, յայնժամ կոչի՝ քօնթումալիսսինա, այսինքն ըմբոստ կամ հետս:

Իսկ որքան առ յարատեութի ըմբոստ ձայնեալ հեծկըլտանաց՝ չիք ինչ որոշեալ կանոն, երբեմն տեւէ մինչև 'ի 12 կամ 14 ժամ. երբեմն 'ի մի շաբաթ. երբեմն 'ի մի ամիս. երբեմն ևս 'ի մի ամ ամբողջ. և երբեմն ևս յաբաձգի մինչև ց30 ամս: Գիտելի է, եթէ անձինք՝ որք ունին զախտս որկորոյ, և արբշտութե, և զախտս ախոնզանաց, կամ արզանդի, են առաւել ենթակայ այսր ախտի հեծկաւանաց:

Պատճառն էն ծիւղանայ :

Բխտս այս յոլով անգամ 'ի վեր երևի յորկորածե-
տութիւն, 'ի վերաց ինչ 'ի վեր երևելոց 'ի ստամոքսն, 'ի
թիւնաւոր նիւթոց, 'ի բորբոքմանէ և յայտուցմանէ
ստամոքսի, և աղեսաց, 'ի յարգեւմանէ սովորական հոս-
մանց, 'ի քաղցկեղէ, և 'ի մահաբեր տենդից, ևն :

Յուշոք տէւրեկէ, զորս պարտ է 'ի վարձարեւել 'ի տի-
պանայն իւրճաբնէն ծիւղանայ :

'Ի գիպուածս յայս առաւել շահաւետագոյն գեղո-
րայքն են՝ ցուրտ կամ գաղջ ջուրքն, նա յաւետ սպի-
տակ և անարատ մեղքն : Կոյնպէս օգտաւետ է յաճա-
խակի ուտելն զմէջն հացի, և ստէպ ստէպ ըմպելն զջուր
ցուրտ և զովարար :

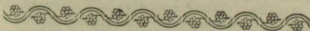
Յուշոք տէւրեկէ, զորս պարտ է 'ի գործարեւել ընդդէմ
արեւծեան ծիւղանայ :

Եւ այց որովհետեւ աստս այս է վտանգաւոր և մահա-
բեր, վասն որոյ հարկ է փութապէս 'ի գործարեւել
զբարեգոյն նպատակս, և զհնարս : Յորժամ աստս այս
յառաջ գայ 'ի բուսական անդոց, և 'ի դժուարամար-
սելի կերակրեղմնաց, յայնժամ պարտ է ստել աստա-
կրիդ բաժակ մի աղնիւ գինի, կամ այլ ինչ ոգիււոր հե-
ղանիւթս, առ 'ի զօրացուցանել զստամոքսն և 'ի հան-
դարտեցուցանել զհեծկտանքս զայս : Եթէ պատճառել
իցէ աստս այս 'ի թիւնաւոր նիւթոց մանց 'ի ստամոքսն,
յայնժամ պարտ է ստել նմա առատօրէն կաթն կովու-
կամ այծեաց, կամ իւղն ձիթապտղոյ : Եւ եթէ պատ-
ճառեալ իցէ 'ի բորբոքմանէ ստամոքսի ևն, յայնժամ
բոտ թեւագրելոյ բնութենէ քաջայայտ ճանաչի, եթէ ար-
ժան է երակ հատանել, և 'ի կիրարեւել զգովացուցիչ
գեղորայս, որպիսի են սրիւթիւ մի նիթաւ տալիս իրբա-
թո, զոր մարմ է 'ի գործարեւել 20 կամ 24 շիթ
խառն ընդ մի սկահակ սիւնո սի լամթէ վնոզօի երկոս
անգամ յառուրն, կի՞մ ևս առաւել՝ եթէ տանիցի ստա-
մոքսն. և պարտ է ստէպ ստէպ թանալ զշուխայն ջերմ
մոքսն. և պարտ է ստէպ ստէպ թանալ զշուխայն ջերմ
մոքսն և զննել 'ի վերայ ստամոքսի : Յայսմ գիպուածի
նոյնպէս շահաւետ է գործածութիւն բինա քինայի, ևն :

Յաւագո՞ւ շէշընէն, շէշ զա՛րք է 'ի ի՛ր արիւնէն ընդդէմ
 ընդդէմ յայնչէն հեծիլաւոյ . իւրի նաւ հեծիլաւոյ
 էալան :

Պատշաճական, և օգտաւէտ գեղորայք յայտ գի-
 արեածի են այն ամենայն, որք խաղաղեցուցանեն և հան-
 գուցանեն զջիղս և զմանրամեկս ստամոքսի և ստոծան-
 ւոյ . որպիսի են՝ որիսիթօ տի լաւանտա քօմբօսթօ, թին-
 թուռա վօլամթիլէ արօմամթիքա, ագուռա տի մէնթա, վա-
 լեւիանա, քսածօռիօ, և նոյն իսկ ափիոնն չափով և
 զգուշութեմ ընծայեալ . 'ի վերքան զամենայն՝ մուսքիօն,
 զոր մարթ է 'ի գործ արկանել 15 կամ 20 կշիւ ցորեան՝
 խառն ընդ շիօբբօի չորիցս անդամ յաւուրն : Վկայէ
 ընծօթօտ հեղինակն՝ եթէ չնք գեղ ինչ առաւել դորաւոր
 առ 'ի հալածել զհեծ կլտանքս քան զմուսքիօն : Կոյնպէս
 օգտաւէտ է մեղրն սպանիոյ, մանաւանդ գաղատիոյ . զոր
 պարտ է ուտել առատօրէն :

Շահաւէտագոյն է գործածութեն ևս արտաքին սպե-
 ղանեաց . յաւելու վերոյիշեալ հեղինակն, եթէ յայդ-
 պիսի գիպուածս պարտ է դնել 'ի վերայ ստամոքսի և
 կրծոց՝ զմեծագոյն իմն սպեղանի, մինչև ծածկել զմե-
 ծագոյն մասն ստամոքսի և կրծոց . պատշաճագոյն է
 սպեղանին անուանեալ էմբիասթաօ սթօմաքիքօ, կամ
 թանձրամթան թիւրսկէսիւ յօրինեալ՝ մածեալ 'ի վերայ
 կիւտէրի անուանեալ մաշիի, որում և պարտ է մնալ ը-
 ասանելոյ կարողութե ախտակրին :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Գ .

Յաւագո՞ւ ընեալան Գեալայ հաւիչ, որ առի՞ թուսէ :

Քառեակ է տեսակ այսորիկ հաղի . ան . ասի՝ թօս-
 ւէ տի բէթթօ . այսինքն հաղ կրծոց : Թ . Կոչի՝ թօսսէ
 սթօմաքալէ . այսինքն հաղ ստամոքսի : Կ, Մուանի՝
 թօսսէ նէսվօզա . այսինքն հաղ ջրաց : Իսկ Կ . թօսսէ
 սինթօմամթիքա . այսինքն հաղ արկածեան, զորոց իւրա-
 քան իւրոցնու բոյն ուրոյն ճառեցուք համառօտիւ :

Յաւագոյն հաշի կրծոց, կամ լանջոց :

Լանջոյն երկարատեւ հազ՝ որ 'ի կուրծան, լինի որոգայթաւոր, և սրահանջէ զառաւել գործունեայ և սրտեհական նպաստս, յայն սակս՝ զի հազս այս յոլով անգամ՝ երկարաձգեալ փոխարկի յախան, որ ասի՝ թիզի քէցցա :

Պարճառոյն աշտիկի հաշի :

Հազս այս մարթի յառաջ գալ 'ի վատ առողջութի կրծոց, և 'ի տկարութի թոքոց : Հնար է ևս պատճառիլ 'ի ցրտառութի, 'ի խոնաւութի օգոց, և յանբարեխառնութի կլիմայից՝ յորում բնակին : Դարձեալ, ընկողմանին 'ի վերայ գէճ գետնի և անկողնոյ, միայն ընդ երկար թացեալ հանգերձիւք և ոտիւք՝ պատճառեն զհազս զայս : Առնպէս մարթ է հազիս այսմիկ ևս առաւել պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք արդելուն զարտաշնչութիւնն մարմնոյ :

Նշանոյն աշտիկի հաշի :

(Ժ) Եթե հազն լանջական՝ մարթի փարատիլ գլխովն յընթացս հնգից կամ վեցից առուրց, կամ ևս սակաւ, յորում գիպուածի ոչ գտանի բնաւ ջերմութի : Բայց 'ի գիպուածս, յորում հազն երկարատեւեալ հանապաղորդէ, յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ անախորժակութի, անմարտողութի, քնատութի, ճնշումն կրծոց, դժուարաշնչութի, տենդ յամբ, տկարութի, թուլութի, և վհատութի : Այսոքիկ նշանքս բաւականապէս բացայայտեն զախտացումն թոքոց : Այլ գիտել արժան է, զի հազս այս 'ի սկզբան անդ լինի չոր. և ախտակիրն զգայ յաճախակի զխոցուած ինչ թեթեւ 'ի ձախակողմն. և յետ այնորիկ սկսանի առ սակաւ սակաւ 'ի բաց վանել զթուքս հանդերձ նոյն հազիւ :

Յաշմո՞ւ Դէւրեկէ՞ր, շո՞րս Գա՛րք է 'ի Վա՛ր արեւնէլ 'ի Դի-
 Գա՛ւծս յա՛րաւ ըն՝ Դա՛շի ի՛րծո՞յն շոյ՜ ԳԳա՛նի Լա՛ ջնե՛ր-
 Դա՛ւնիւն :

Յայտմ գիպուածի նկատել արժան է, եթէ ախտա-
 կիրն լինիցի յարրունս հասակի երիտասարդութե, և ա-
 րիութե. եթէ հազն իցէ յոյժ սաստիկ, եթէ ունիցի
 ցաւ և ծանրութիւն գլխոյ, և եթէ զարկ բաղկին լինիցի
 կարծր և սրննթաց, յայնժամ պարտ է անվերջ երակ
 հատանել : Կերակրոյն պարտ է լինել թեթեւ, և սակա-
 ւաքանակ. զորորինակ արգանակն որթու, կամ պարա-
 նոյն ոչխարի ևն : Եւ զկնի երակ հատանելոյ պարտ է
 յամենայնում երեկոյի զնել զոտս նորա 'ի մէջ ջնրմ
 ջրոյ. և պարտ է լոյծ պահել զորովայնն միջնորդութիւն
 գրեխի : Եւ յնպէս քաղցրացուցիչ ըմպելիք ևն յոյժ պատ-
 շածողականք 'ի գիպուածս հազի կրծոյ :

Յաշմո՞ւ Դէւրեկէ՞ր. շո՞րս Գա՛րք է 'ի Գա՛րծ արեւնէլ 'ի Դի-
 Գա՛ւծս յա՛րաւ ըն՝ Դա՛շի Դա՛շի ԳԳա՛նի Գա՛ւնիս Իմ
 Դա՛ւս Դա՛ւ, և Գա՛ւային :

Պատշաճական և օգտաւէտ գեղորայք յայտմ գի-
 պուածի ևն այնք ամենայն, որք զօրեն անօրել զհոժու-
 թին տողունից, և կակղացուցանել զկուրծս և զթոքս,
 որպիսի ևն՝ սգուիլլա, կօմմա ամմօնիաքա, ևն : Եւ յնպէս
 օգտաւէտ է սօլուցիօնէ տի կօմմա ամմօնիաքա, որ այս-
 պէս բաղադրի : Արկ երկու արամ կօմմա ամմօնիաքա 'ի
 յանկան կամ 'ի սանգ, բարիօք լեւեալ փշրեա՛, և ընդ
 այսմ խեժի խառնեա՛ հետ զհետէ և առ փոքր փոքր կէս
 քսեստ խառու գարւոյ, յաւելլով 'ի նոյն չորս ունկի՝
 աքուա սթիլլաթա տի բուլէճճիօ : Յըմպելոյ աստի
 արրցէ հիւանդն երկու գրգալ սեղանոյ չորիցս անգամ
 յաւուրն :

Այլ և օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յայս գործածութիւն
 մինսօրոյ. որ այսպէս յօրինի : Առ երկու ունկի՝ ալէթօ
 շիլթիլթօ, կամ օստիմէլ շիլթիլթօ և կամ շիլթօքքօ շիլթ-
 թիլթօ. և նոյն չափ՝ աքուա տի չիննամօմօ, մի ունկի՝ շի-
 լթօքքօ պալաամիլթօ, և նոյնքան՝ ջուր հասարակ : 'Ի խառ-
 նուրգէ աստի 'ի չորս ժամս միանգամ առնու հիւանդն
 երկու գրգալ սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուաղ : Դարձ.

ձեռք, շահաւէտ են սերմն սերկեւիլի, սաղմն ձկան, իւղն քաղցր նշոյ, շաքար վանի, անարատ մեղրն են :

Բայց առաւել օգտաւէտն 'ի գեղորոյս ընդդէմ լան-
ջական հազի' է ափիոնն խառն ընդ իրէքաբուանաի. զոր
մէ վկայէ օտիէն հեղինակն, եթէ բազում անգամ բազ-
մաց 'ի գործ արկեալ է զայս, և ականատես լեալ է բազ-
մաց օգտաւէտութեց. որ այս եղանակաւ բազադի: Առ
20 կշիւ ցորեան՝ օրրիւ, որ այն ինքն է ափիոնն, և 40
կշիւ ցորեան՝ իրէքաբուանա, առ և շիւրքօ տի բարա-
վէն օ ալգօ, որչափ ինչ պէտք են վասն կաղմեղջ գնապա-
սրք մէն մի կշիւցեն երկու ցորեան. զորս շրջապատեալ
փոշւովն կիւտմանի, տացես հիւանդին մէն մի հատ յե-
րեկոյեան պահու յերթալն յանկողին:

Յաւագ Դէշէնէն, զորս պէտք է 'ի վառ արմենէ 'ի Դի-
րաւիւն, յորում ընդ անջնէ հաշին զայդ գրանի ևս քա-
ղաւ, ինչ անօր, և ջինջ:

Եւ այսմ գիպուածի առաւել օգտակար և պատշաճ
ղական գեղորայքն են խաշուէ բաբալէն օ ռօսայի, առ-
տիչէ տի ալթէայի, քիւռ տի թուսիլլաճինէի: Նոյն-
պէս շահաւէտ են գործածութիւն կօմմա առապիքայի,
և ամենիւրօի, և այլ ամենայն իւղային և խժային դե-
ղորայքն: Այլն օգտաւէտ և կարի շահաւէտ է՝ ելիտի-
ռէ բառէկօուիքօ, զոր պարտ է 'ի կիր արկանել զբզալ
մի սրճոյ, խառն ընդ բաժակ մի տղտոյ խաշուին:

Յաւագ Դէշէնէն, զորս պէտք է 'ի գործ արմենէ 'ի Դի-
րաւիւն. յորում ընդ հաշին լանջոյն զայդ գրանի ևս հի-
տիլ, ինչ, և իծա:

Շահաւորական և շահաւէտ գեղորայք յայսմ դի-
պուածի են այն ամենայն, որք զօրեն քաղցրացուցանել
զիւթս, որպիսի են՝ սուքօ տի լեկօրիցիա, ցուքէն օ
ս' օսնօ, բաթիլլիէ պալսամիքէ, բաթիլլա տ'ալթէա,
են: Սակայն և 'ի մէջ սոյա ես ընտրեմ 'ի սկզբանն, որք
առաւել քաղցրացուցիչ են և օգտաւէտք կրծոյ. որ
սիսի իմն են աատիչէ տի ալթէա, սեմէն բօմօ տի քօ-
թօյնիա, լեկօրիցիա են: Չորօրինակ. մի ունկի աատի-
չէ տ'ալթէա, և նոյնչափ սեմէն բօմօթօմօնիա, առ և
կէս ունկի լեկօրիցիա, և վեց արամ՝ կօմմա առապիքա,
և նոյնչափ առականթէ. և յաւել այնչափ աքուա տի

աօղա՝ որչափ պէտք իցեն առ թանաքոյ կամ ծածկելոյ վերոգրեալ նիւթոց։ Թող զխառնուրդս զայս մարտիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց երկուստասան ժամուց։ Ապա վրդովեա՛ւ բարիօք գրգալիւ, և զտեա՛յ յայլ անօթ, և յաւել 'ի վերայ հինգ ունկի՝ փոշիացուցեալ շաքար վանի։ 'Ի խառնուրդէ աստի յերկուս ժամս միանգամ առնու ակտակիրն գրգալ մի սեղանոյ առ իւրաքանչիւր նուագ։ 'Ի գործ ածեմ՝ ևս բազում և բազում անգամ զայս խառնուրդս 'ի գիպուածս ամենայն կերպ հաղից կրծոց, արիւն թքանողաց, 'ի հոսմունս որովայնի, ցաւոց կրծոց, ևն։ Այլ պարտ է ուշ դնել, զի այս խառնուրդ ոչ յարմարի 'ի հազս ստամոքսի, ջլաց, և արկածեան։ և ոչ յայլ ինչ գիպուած ցնցական հաղի։

ՅՕԴՈՒԱԾ Բ.

Յաւագս հաւի սքանչելի։

Վազս այս ստամոքսի ունի մեծապէս տարորոշութի և զանազանութի եթէ՛ 'ի պատճառսն, եթէ՛ 'ի նշանս, և եթէ՛ 'ի դեղորայս, զորոց համառօտիւ խօսեցուք յառաջիկայդ։ Եւ հասարակօրէն հազս այս յառաջ գաց և պատճառի 'ի ակարութի ինչ ստամոքսի, և բազում ևս պատահի 'ի խանգարեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց ժողովելոյ 'ի մեջ ստամոքսի. որք եղծաւենն զգործողութն մարսողուն, որով պատճառեն զհազս. յայն սակս գործածութն շարապի և այլ ամենայն իւղային և խմային գեղորեից են փաստակարք, և անյարմարք 'ի գիպուածս այսորիկ աեսակի հաղի։

Յաւագս նշանաց հաւի սքանչելի։

'Ի գիպուածս հաղիս, հասարակօրէն զուգընթաց լինի ցաւ ինչ ստամոքսի և թիկանց, նողկանք սրտի, և երբեմն ևս փոխումն, հազն լինի առաւել մեծահընչիւն, և առաւել դաժան քան զհազս կրծոց, բայց ոչ երկարատեւ է որպէս զայն։ Եթէ հազս այս պատճառեալ իցէ 'ի ակարուէ ստամոքսի, յայնժամ լինի չոր, և թուքն նուազ, անօսր, և ջինջ։ Իսկ եթէ պատճառեալ լինիցի յապականեալ և 'ի նեխեալ նիւթոց գումարելոյ 'ի ստամոքսի, յայնժամ ակտակիրն ժայթքէ։ Երկասարգք վտիտք, որք ունին զտկար ստամոքս,

և զմաստղական զօրութիւն անկարս, են առաւել են-
թակայ այսր հազի. նա յաւէտ կանայք փափկակեացք,
և ազնուական օրիորդք :

Յաւագո՞ւ Դէշէիցոյ « Բարեկամս հաւի պարտաւելոյ » Ի շնոր-
հաբան ինչո՞ւն Ժողովելոյ Ի մէջ « Բարեկամս » :

Ի գիպուածս, յորում հազն յառաջ դայ Ի խան-
դարեալ և Ի նեխեալ նիւթոյ, որ երբեմն պատահի Ի
ակարութէ մաստղական զօրութեցն և յանչափուէ կե-
րակրոցն, և երբեմն ևս Ի ցրտառութէ, և յապականու-
թէ կերակրոցն, պարտ է փութով Ի գործ արկանել զ12
կամ զ15 կշիւ ցորեան՝ իբէջաքուանա, և առատօրէն
տալ ըմպել ախտակրին թեթեւ ինչ խաշու քամօմիւլայի.
և ըստ պահանջման հարկի մարթ է վերակրկնել զվերոյի-
շեալ փոխողականն Ի գիպուածս ստամոքսական հազի :
Եւ զկնի փոխողական գեղոյ պարտ է Ի գործ արկանել
զ40 կամ զ50 ցորենաչափ՝ ռապառպառօ : Ապա Ի բար-
ւոք յաջողել սոցին՝ կարգեսցի գործածութիւն թինթու-
ռա սաքաւի, ըստ չափու երկուց դրգալից սեղանոյ եր-
կիցս անգամ յաւուրն :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ կամ նոցին նման գեղորէիւք
չփարատեսցի հազն ստամոքսական, յայնժամ ոչինչ ար-
գելք կայ գործածութեան խարտածոյ երկաթոյ, որ
այսպէս բաղադրի : Ա՛ռ կէս ունկի՝ փոշիացուցեալ
ռապառպառօ, և նոյնչափ՝ վերոգրեալ խարտածդ. և
մի ունկի՝ էսթրաթթիւ տի ճէնցիանա, և յաւել այն-
չափ շիւօբրօ տի մէլառանչիա որչափ պէտք իցեն առ
կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին զանդուած. զզան-
գուածս զայս արարեալ հասց՝ որ կշռիցէ վեց ցորեան,
տացին չորս կամ հինգ հատք, երկու անգամ յա-
ւուրն : Ոչինչ ընդհատ օգտաւէտ է և օրըստօրեայ
հեծեւորութիւնն ձիոյ՝ եթէ հնար իցէ. բայց միայն զի
մի վինիցի զկնի կերակրոյ՝ երբ ծանրացեալ իցէ ստա-
մոքսն :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Գ .

Յաւագիւն զաւան իմ յնշաւան հաւի, որ աւի՛ իմանէ
 Գնաւաւիւնիւն :

Կազմ այս է ակտ ինչ յոյժ տարափոխիկ՝ մանա-
 ւանդ տղայոց, և երախայից, և ունի զոյգ ընդ իւր զժեր-
 մութի, և զցնցումն : Չիք հազ ինչ այնքան սաստիկ և
 դաժան՝ իբրև զհազս զայս . որ երբեմն աւել մինչև ի
 շորս ամիսս, և երբեմն ևս առաւել :

Յաւագիւն Եւանջ զաւան իմ յնշաւան հաւի :

Ս հասարակի նշանքն այսորիկ հազի են կարմրութիւն
 երեսաց, այտուցն աչաց և բովանդակ միանանց, անձկու-
 թիւն, ճնշումն կրծոց . և վերջապէս ակտակիրն ործայ,
 և անհնարին դժուարութիւն բաց վանէ զխոռն ինչ հիւթ
 խժային, որով և դադարի հազն . բայց յետ սակաւուց
 վերստին գլուխ ամբառնայ, և ի յայտ գայ հազն երբեմն
 առաւել, և երբեմն սակաւ դժնէութիւն : Յերկարաձգեալ
 մնալով այսորիկ հազի, և ի հասանիլ ի յետին աստի-
 ճան, սովորաբար փոխարկի յախտն կոչեցեալ թիղիքեց-
 ցա, կամ ֆեպպուէ լենթա :

Յաւագիւն Իսաակաւ իմ Եւանջ իմ յնշաւան հաւի :

Յայսմ դիպուածի առաւել պատշաճական և օգտա-
 ւէտ դէպն է փոխողականն, զոր պարտ է ի գործ արկա-
 նել ակտակիրն . ի մէջ ամենայն փոխողականացն վասն
 այսր ակտի առաւել բարեգոյնն է իրէքսքումանա, որ 20
 կամ 24 կշիռ ցորեան փոշի արարեալ, բաւական է վասն
 միոյ չափահասակի . բայց հայեցեալ ի չափ հասակի տի-
 տակիրն, պարտ է երբեմն նուազել զքանակութիւն . այլ
 իբրև սկսանի փոխողականն ի ներգործել, յայնժամ
 պարտ է առատօրէն ըմպել զթեթեւ ինչ խաշու քամօմիլ-
 լայն : Արդ՝ զկնի միանգամ, և երկրորդ անգամ ըմպելոյ
 զփոխողականն, պարտ է ի գործ արկանել զափիոնն, զոր
 պարտ է ի սկզբան առնուլ սակաւաքանակ չափով . զոր-
 օրինակ կէս կշիռ ցորենոյ, և ասպա առ սակաւ սակաւ

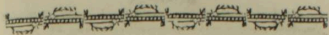
առաւելուլ զլաւն մինչև յերկա կամ 'ի չորս ցորեանս յաւուրն :

Դարձեալ, գիտեւ արժան է, եթէ ըստ վկայելոյ օտին հեղինակին, մանաւանդ բժշկապետի վիկննա քաղաքի, գոն ինչ ինչ համբաւեալ զեղորայք 'ի գործ արկանելիք 'ի գիպուածս ատիս . որոց առաջինն է էսթուաթթօ ատի չիբութա . զոր պարտ է զգուշութեամբ և չափով բնծայել, լուծեալ 'ի մէջ վարդի ջրոյ . և 'ի գործ արկանել անդ զվերոյիշեալ ատիոնն, պարտ է հրաժարիլ 'ի խմորեղինաց, 'ի թթու և 'ի կծու կերակրեղինաց, պարտ է միանդամայն չրջիլ 'ի դրաման ըստ տանելոյ կարողութեն . նոյնպէս պարտ է հրաժարիլ յաւանայն իրաց, որք պատճառեն զղայրացումն, և սրահպանել զինքն 'ի ցրտոյ, և 'ի հողմոյ, այլև յամենայնում աւուր պարտ է թանալ զոտն ջերմ ջրով :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Դ .

Յ աղ 4 = բ ի Ժ է = ն հ = լ ի :

Ազս այս գիւրաւ տալաքինի, եթէ բուժեացի նախ ատն, յորմէ պատճառի, և յառաջ գայ : Այս տեսակ հազի հասարակօրէն պատճառի յայտոցիկ ատիոյ, որք են ծագումն ատամանց երախայից . ճճիք կամ որ դունք, յլութին, յողուածացաւութին, հարբութին, ևն . վասն որոյ պարտ է նախ դարման տանիլ ատիոյ յայտոցիկ, յորոց պատճառի, 'ի գործ արկանելով զկառավարութիւնս, և զեղորայս սեփականս իւրաքանչիւր ատիոյ :

Գ Լ Ռ Ի Խ Ի Ն .

Յաւագո՛ւ պնդուի՛նք , իմ իշուածոյ որովայնի , որ առի՛
 ռիւիւիւեցցա՛ն :

Ոչ են բանք մեր աստանօր զայնպիսի կաշուածոց ազնացն , որք ցուցակ են զանազան հիւանդութեց , զորօրինակ են ախտքն կոչեցեալք քօլիքա , իլիաքա , ևն . զայսցանէ խօսեցաք յայլ ուրեք . այլ խօսեսցուք աստանօր յատկապէս զայնց տեսակաց անտրամագրութեն՝ որ նուազեցուցանեն զկարգ պիտոյից որովայնի , որպէս սլաւասհի 'ի բազում անձինս , յորմէ և մարթի զհետ դալ ախտիցս :

Պարճառո՛ւ պնդուի՛նք իմ իշուածոյ որովայնի :

Ինչոպիս այսմիկ մարթ է 'ի վեր երեւիլ 'ի սաստիկ ջերմութէ լերդի . 'ի գործածուէ սաստիկ կարմիր գինուոյ , և այլազգ սեղմիչ բնութեաց . 'ի տարապայման աշխատանաց և 'ի շարժմանէ . մանաւանդ 'ի ձիավարութէ , ընդ երկար 'ի գործ արկանելոյ զկերակուրս բնութք ցուրտս , և անհամս , որք չեն յաջողակ ըստ պատշաճին անօրինելոյ զպէտս ազնացն : Երբեմն ևս պատահի յարգելեալ մնալոյ մազձի 'ի փորոտիս . որպէս 'ի գիպուածս դալկան : Երբեմն ևս նշան է այլևայլ հիւանդութեց նոյն իսկ փորոտեաց , զոր օրինակ անդամագօտութէ , ջղացաւութէ , ախտեցից ևն : Պնդութիս այս սաստկանալով կարէ պատճառել զգլխացաւութի , գլխիտմն , զխէթ , զթմանչ , զճնշումն և զծանրութի որովայնի . յորմէ պատճառի երբեմն թիմբանիթիառ . անհամութի և դառնութի բերաւ նոյ , անձկութի , պտոյտ գլխոյ , բորբոքումն ստորին որովայնի , և փորոտեաց , փտախտութի :

Պնդութիւնս այս մանաւորապէս է փնասակար սեւամազձտ անձանց . քանզի պատճառէ զփութքս , և զայլ վնասի նշանս : Յայտարիկ գիպուածս արարտ է փոյթ ունել 'ի կանոնաւորել զպէտս որովայնի . թէնչ զայսմանէ անհօգ լինիմք հանապազ , և դուն ուրեք ածեմք զմտաւ . որովհետեւ տեսանեմք զոմանս՝ որք մեան 10 կամ 12 օր

առանց կատարելոյ զպէտս որովայնի, և տակաւին 'ի նոյն վայրկենի չկրելով անհանգստութի, հաճեալ են ը այն, և բնաւ ոչ կամին բարեխառնել զընթացս բնութեն, համարելով եթէ չէ այնչափ ինչ հոգալի: Օրրատորական դործածութիւն և փորձն ցուցանէ, եթէ այդպիսի անձինք որք յարբուսն հտտակի կրեն զախտս զայս, միշտ յապաղայն ախտաժէտանան. և ախտս այս թուի թէ առաւել տիրապէտէ 'ի սեռս կանանց, քան թէ արանց, մանաւանդ 'ի ժամանակի յղութեն, և յաւարտ զաշտանի. և այս վասն նոյն պատճառի անհոգութեն, զորմէ խօսեցաք արդէն:

Յաւագս ինքնաբերութեւն այսքի՛ տիրի:

Երբա՛ որոց կազմուածքն են ջղային և զօրեղ, միշտ են ենթակայ պնդութեան որովայնի. յայսպիսի դիպուածս քաջածանօթ է ամենայն ումեք, եթէ զինչ պարտ իցէ առնել, այս է, պարտին նախ հրաժարիլ յամենայն սեղ միչ կերէաց և ըմպելեաց՝ և ևս պարտին 'ի դործ արկանել զանանկիս թուլացուցիչս, և կակղացուցիչս որովայնի. որպիսի են՝ խնձորն, խաղողն, ուվա սրինան, կոգին, մեղրն, շաքարն, կաղամբն, շոմինն, մուշն, ցորեանն, սերն, կաթն, պարարտագոյն արգանակն մսոյ, թուղն, չորն, փստուղն դամասկեան, շիճուկն կաթին, ևն:

Յաւագս բնաւորէ՛ր զնորմութեւն որովայնի՛ զաբաւելոյ 'ի ընթացութեւն լեւրդի, կամ 'ի յանձնութեւն պատնասի:

Յայսպիսի դիպուածս պարտ է ըստ կարի գուն դործել, և փութալ յարգելուլ զներհակ ընթացս բնութեն. կարեւոր է 'ի դործ արկանել թամարինտի. ռապառապառօ, մաննա, թառթառօ սօլուպիլէ, քուէմօռ տի թառթառօ, քասսիա, կամ գրեխ առնել յամենայնում աւուր զաղջ ջրով, խառն ընդ աղի, և ընդ ձիթոյ: Բայց եթէ 'ի դործ ածել անդ զվերոգրեալ բազմատեսակ թեթեւ լուծողականս, չերևի նշան ինչ լուծելոյ որովայնին, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի դործածութի տաստիկ, և զօրաւոր լուծողականաց. որպիսի են՝ եալաբրա, սենա, ալօէ սուքքոթախօ ևն:

Իսկ եթէ պնդութիս այս պատճառեալ իցէ 'ի տկարութե տորին որովայնի, կամ աղեաց, յայնժամ պարտ է 'ի վարարկանել զհետագայ հապօ: Առ մի և կէս տրամ սաբօնէ

այսինքն, մի սքոռութիւն՝ սակարէնօ, երկու սքոռութիւն՝ էսթուաթթօ օտի մաշէնօնէ, և մի սքոռութիւն՝ ալօէ սօքթօթիւնօ. խառնեալ զանգեալ բարիօք զամենայնն, և արարեալ հասկ՝ որ կշռիցէ երեք ցորեան, տուր չափով յերեք հասէ մինչև ցինն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Օ:

Յազափս զանազան փէսալի յօդաւածացաւունքէ, որ ափս
նէսաւնիւն, իմ աւելնիւն:

Արկնակի է տեսակ յօդաւածացաւութիւն. մինն ափս
ռէուաթթիւն ինքիաւնաթթուիւն կամ սքոռութիւն, այսինքն
բորբորողական, կամ սուր յօդաւածացաւութիւն: Իսկ միւսն՝
ռէուաթթիւն քոնիքօ, այսինքն երկարատե յօդաւ-
ծացաւութիւն. կամ որ նոյն է՝ ռէուաթթիւն քոն ֆէսկ-
պուէ. և ռէուաթթիւն սէնցա ֆէսկպուէ. այսինքն ջեր-
մով, և առանց ջերմոյ: Արդ՝ ճառեսցուք յառաջիկայդ
նախ՝ ի վերայ բորբորողական յօդաւածացաւութեան, և
յետ այնորիկ ի վերայ երկարատե յօդաւածացաւութիւն:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ա:

Յազափս Բորբորողական յօդաւածացաւունքէ:

Օայս տեսակ յօդաւածացաւութիւն բազումք անուա-
նեն սովորաբար նաև ռէուաթթիւն կօթթօզօ, այսինքն
օտնառութիւն. և ունի մեծ նմանութիւն լի ափսին, որ ափս՝
կօթթօ, այսինքն օտնառութիւն, և ձեռնառութիւն: Իսկ
բնակարան նորա են սովորաբար շարժական յօդաւածքն
անդամոց, մանաւանդ այն անդամն որ կոչի՝ մէմպրանա,
այսինքն լծաղանդ կամ մաշկ: Ախտս այս զոյգ ունի լի իւր
զատակազոյն ցաւս, և երբեմն զուռոյցս, և զբորբո-
քումն, և տիրապետէ հասարակօրէն ի գարնանայինն,
և յաւարտն աշնանային եղանակի:

$$B = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \quad A = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \quad \text{and} \quad C = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} :$$

Պատճառք այսորիկ ակտի՝ յոյժ համաձայն են պատ-
ճառաց բորբոքողական տենդի, զորմէ խօսեցաք 'ի տեղի
իւրում. սմին իրի արգելականութիւն որ և իցէ հոտմանց,
անշափապէս գործածութիւն ոգիաւոր հեղանիւթոց ևն,
փոփոխութիւն օգոց և ամենայն տաժանաւոր փոփոխմունք
'ի տօթոց առ ցուրտն՝ կարեն պատճառել զախտս զայս,
որակիտի են արուեստաւորացն, որք զմասն ինչ աւուրն ան-
ցուցանեն վատասկեղծութի հօւր, և զմիւս մասն 'ի ջուր

Դարձեալ, խոնաւութիւն հանդերձից, անկողնոյ, և ամէնայն ազանեւիտաց, ընկողմանիւն 'ի վերայ գէճ գեանոյ, մնալ ընդ երկար թացեալ ոտիւք, ճանապարհորդութիւն 'ի գիշերային պահու պատճառեն զախտա զայս. նոյնպէս մարթ է ախտիս այսմիկ ևս առաւել պատճառիլ 'ի սաստկութիւն կամ յարգելականութիւն սովորական հոսմանց. բազում անգամ ևս յառաջ գայ 'ի հնազոյն ախտից, որք ապականեն զխառնութեամբ, որպիսի են ախտն, որ ասի սքռալութիւն, գաղղիական ախտն, ևս տենդն ընդհատ յաշնանային եղանակի, ևն: Առաւել գտանի ախտս այս 'ի տեղիս ցածագոյնս և գէճս, և այն առաւելապէս 'ի գիւղականո, որ աղքատին, և ցնցոտի զգեստիւք բնակին յայդպիսի խոնաւագոյն տեղիս, և ասլին թանձրամեղմեղ, և գթութեամբսն ի կերակրելինօք:

$$B = \begin{pmatrix} -\frac{1}{2} & \frac{\sqrt{3}}{2} \\ \frac{\sqrt{3}}{2} & \frac{1}{2} \end{pmatrix}$$

Ախտս այս հասարակօրէն սկսանի յընդհանուր նշանաց տենդի, որպիսի էն թալկուծին, արագուծին զարկի բաղկի, ցնորմունք, ծարաւ ևն։ Ախտակիրն զգայ յարատե զցաւ ինչ տատանդական, և անկայուն, որ ՚ի գոյզն ինչ շարժմանէ տատկանայ, և աճի. ցաւքս այսոքիկ ՚ի վեր երևին մանաւանդ յանդամս այսուցեալս։ Ի գիպուածս ակտիս, եթէ երակ հատանի, հասարակօրէն արիւնն ունի զնշանս կշտացաւ ուծն կամ բորբոքման թոքոց. այսինքն մաշկս, և սրբուտակս ունի ՚ի վերայ իւր։ Իսկ տենդն որ զուգընթաց լինի այսմ ակտի, սովորաբար լինի ընդհատ։ Անտանելի իմն ցաւ ՚ի վեր երևի ՚ի յօգուածս շարժականս, և ցաւս այս հասարակօրէն սկըսանի ՚ի ծնգաց, ուր և յարատեւեալ մնայ զօր մի ողջոյն կամ գերկու, կամ աւելի, և կամ սրակաս, և յետ այնո-

րիկ ելեալ տարածանի 'ի զանազան մասունս թաղանթի , այսինքն մեմպուանայի , և առաւել ևս 'ի յօգուածս , որք միանգամ զառաջինն էին լքեալ և վշտացեալ . և ցաւս այս լինի այնքան 'ի սաստկագոյն աստիճանի , մինչև եթէ որ կամիցի թեթեւապէս շօշափել զայն վշտացեալ մասունս , իսկոյն արտակիրն զաղաղակ բարձեալ գոչէ բարձրաձայն . բայց ոչ լինի միշտ 'ի մի և 'ի նոյն աստիճանի . որ առաւելանայ կամ նուազի ըստ եղանակի՝ որ պատահի 'ի դիպուածս տենդի . սովորաբար զուգընթաց լինի այսուց ինչ անհնարին 'ի վեր երևեալ 'ի ծուռգոս , և 'ի ձեռս :

Չիք ինչ պայմանեալ սահման յապաղման այսր տեսակի արտի , երբեք ուրեք մարթ է 'ի ձեռս բերել զկատարեալ ապաքինութի 'ի մէջ 14 կամ 15 աւուրց . երբեմն յերկարաձգի մինչև ցքառասուն կմ ցվածսուն աւուրս . և երբեմն դադարեալ բորբոքումն տենդի , ոչ փարատին ցաւքն յօգուածոց գլխովին . և բազում անգամ ևս յերկարաձգեալ նեղին զարտակիրն հանապազորդեալ ամիսս ինչ . և է երբեք զի 'ի սաստկութի այսորիկ արտի 'ի վեր երևեալ մնայ 'ի յօգուածս թանձրացումն ինչ հիւթաւէտ , որ յոյժ նեղէ , և բազում անգամ ևս բառնայ զարժակնութիւն . մերթ դարձեալ 'ի վեր երևի կուտակումն ջուրց 'ի յօգուածս ծնգաց . ուռոյցքն որ 'ի վեր երևի 'ի յօգուածս յայս՝ 'ի սաստկութի արտին պատճառէ զգուժարումն խժային հիւթոց 'ի պատաստս յօգուածոց :

Գիտել արժան է , եթէ այսուցս այս յորժամ գոյաւնայ իսկ և իսկ զինի դադարման տենդի , սովորաբար լինի դժուարաբուժելի : Յերկարաձգեալ մնալով այսորիկ արտի , և հասեալ 'ի յեաին աստիճան , սովորաբար ուռոյցն ժամանէ 'ի մասունս յօգուածոց միջնողին , և 'ի յօգուածս ստորին ծամեւեաց , և ուրեք ուրեք 'ի թոքս , և 'ի թաղանթս , և 'ի յօգս կարգեալս և վերաբերեալս յաճառս օգընկալաց , և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցաւ ինչ 'ի կուրծս , և դժուարութի 'ի շնչառութիւն , հազ , թքանել զարին . և համառօտիւ կամեցեալ խօսել , նշանք կտապառութե , կամ բորբոքման թոքոց լիովին 'ի վեր երևին . երբեմն ևս ընդհատութի , և անհամաձայնութիւն զարկի բաղկերակին : Արդարև յայդպիսի դիպումի արտակիրն գտանի 'ի մեծի որոգայթի . բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի ոչ է պարտ հաստանել զյոյս . քանզի փորձիւ քաջայայտ ճանաչեմք , եթէ նիւթն՝ որ պատճառէ զարտս դարս , 'ի բնութե իւրում ոչ է տրամադրեալ

ի յարտադրել զխղիւսայթումն , և զքաղցկէզ . բայց յարատեալ մնալ նշանաց շարժականութեան , իսկ և իսկ լքեալ թողու զկայան իւր սեպհական , այսինքն զկուրծս , և անցեալ գնայ վերստին ի յօդուածս անդամոց :

Ախտս այս անխարաքար գտանի ի ծերունիս , և յերիտասարդս . բայց սովորաբար յարբունս ծաղկահասակի քսան կամ 25 ամաց : Պատմէ քուլէն հեղինակն , եթէ ուրեք ականատես լեալ է գտանել այսորիկ ախտի ի պատանեակս ի հասակի 12 կամ 13 ամաց , բայց յոյժ ցանցոռակի : Դարձեալ , ախտս այս ունի զբազմազան անուանս սլառչաճեալս ինքեան ի մասանցն՝ յորս պատաղի . սմին իրի յորժամ ծագի ի մկանունս որկորոյ՝ կոչի թօռչիքօլլօ . իսկ յորժամ յարձակի ի մէջս , կոչի՝ լօմպաճճինէ . այլ եթէ դոյանայ ի յօդուածս ազդերն ընդ ոսկեր ինչ անուանեալ շիօ , յորջորջի շիաթիքա : Գիտել արժան է , եթէ ի դիպուածս լօմպաճճինէի ցաւն լինի յոյժ դժնեայ և ազդու . և երբեմն ևս գտանի ախտն կոչեցեալ քօլլեքա նէֆուիթիքա . բայց յայսպիսի դիպուածի բնաւ ոչ երևի փսխումն : Դարձեալ գիտելի է , եթէ ախտս այս հազիւ ուրեք լինի որոգայթաւոր , յորժամ ոչ տուեալ լինի պատճառ , կամ արգելումն ինչ , եթէ ի կերակուրս , և եթէ ի կառավարութիս . և հասարակօրէն խօսելով , վախճան առնու ախտս այս և եղերի սովորաբար ճանապարհաւ քրտանց կամ այլ ինչ ցուկմանց . և բազում անգամ ևս յորդառատ հոսմամբ միզի , կամ դաշտանի , և կամ թթախտական արեանց , ևն :

Յազագս հառաւարումնէն և դեղորէից բորբոսողական յօդուածացաւումնէ :

Առւաւարուիք և խնամատարութիք այսորիկ յօդուածացաւումն գրեթէ նոյն են լը դարմանատարութե բորբոքողական տենդի , զորմէ լիովին խօսեցաք ի տեղւոյ իւրում : Եթէ ախտակիրն լինիցի յարբունս հասակի երիտասարդութե , և արիութե , յայնժամ պարտ է անվրէպ երակ հատանել , զոր և մարթ է կրկնել քանիցս անգամ պահանջիցէ հարկն : Պարտ է լոյծ սլահել զորովայնն միջնորդութե կակղացուցիչ լուծողականաց , գրեխաց , և զովացուցիչ ըմպելեաց . սմին իրի պատշաճագոյն է ի գործ արկանել յայնմ դիպուածի աէքօցիօնէ տի թամառինտի , սիէռօ տի լաթթէ խառն ընդ ֆիօռ տի թառթառօի , և ինֆուզիօնէ տի սէնա , ևն : Աերակրոցն պարտ է լինել

Թեթև և սակաւաքանակ, զորօրինակ հրով եփեալ խըն-
 ձորն, քռէմօռ տի ավէնա, արգանակն որթու, կմ պա-
 րանոցի ոչխարի ևն: Իսկ 'ի դիպուածս, յորում ջերմու-
 թին լինի ընդհատ, և ցաւքն յարատե, յայնժամ պարտ
 է անդորրել զախտակիրն 'ի մահճի, և 'ի գործ արկանել
 զըմպելիս պատշաճեալս առ 'ի գրգռել և 'ի շարժել զար-
 տաշնչութիս մարմնոյ. և այսպիսի պատշաճական ըմպե-
 լիք են շիճուկն կաթին գինեխառն. յորոյ վերայ պարտ
 է յաւելուլ և սբիութիւն տի մինտէռէռօ ևն: Եւ զկնի
 հանգստանալոյ ախտակիրիս աւուրս ինչ 'ի մահճի, պարտ
 է տալ նմա մի տրամ՝ քռէմօռ տի Թառ.Թառօ, և կէս
 տրամ՝ կօմմա տի կուտեաքօ փոշի արարեալ, արկեալ 'ի
 բաժակի՝ ընդ գինեխառն շիճուկն կաթին. և եթէ ցաւն
 լինիցի յոյժ սաստկագոյն, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ
 ունել առ 'ի բարիոք ծածկել, և պահպանել զվշտացեալ
 մասունս ախտակիրին, արկեալ 'ի վերայ զպաստառակալ
 կամ զայլ ինչ ծածկարան. և այդպէս 'ի բարիոք խնամա-
 տարութե պարտ է յուսադիր լինել միշտ, եթէ նոյն ինքն
 բնութիւն կառավարեալ զինքն՝ սսանայ զապաքինութի
 առանց պէտս ունելոյ այլ իմն նպաստից, բնական իմն
 լուծմամբ որովայնի, կամ հոսմամբ քրտանց, և միզի,
 կամ Թթախտական արեանն 'ի ռնգացն ևն:

Բայց գործ մեծ է յայդպիսի դիպուածի քաջ նկատել
 զհանգամանս բնութեանն, և ծանուցեալ զհակումն և
 զմիտումն բնութեն, պարտ է նպաստամատոյց լինել նմին
 ըստ պահանջելոյ հարկի պարագայիցն, 'ի գործ արկանել
 լով զթմբերեցուցիչ՝ կամ զխաղաղեցուցիչ դեղորայս. քան-
 զի յայդպիսի դիպուածի եթէ խոհական ընտրանօք և
 ուշիմութե՝ 'ի գործ արկցին այդպիսի Թմբրադեղք, յա-
 ռաջ բերեն զմեծագոյն օգտաւէտութիս, մեղմեն զսասու-
 կութի և զդժնէութի ցաւոցն, զորս կրէ ախտակիրն. եթէ
 զփորձ առցէ ոք միանգամ իրիք կշտացաւուէ, անվրէպ
 ունի կրել զնոյն յընթացս կենաց իւրոց՝ այլ ևս երկիցս
 և երիցս անգամ. նոյնպէս պարտ է իմանալ ևս վասն
 ախտի կոչեցելոյ ռէումաթիզմօ, այսինքն յօդուածացա-
 ւութի: Արդ՝ 'ի գործ արկանել պարտ է նախ յամենայ-
 նում երեկոյի 15 կամ 20 շիթս լաւտանօ լիդուխտօ՝ ար-
 կեալ 'ի վերայ միոյ բաժակի սովորական ըմպելոյ, և ըզ-
 նոյն չափ մարթ է կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին:

Գիտել արժան է, եթէ 'ի դիպուածս ախտիս զկնի
 լուծողականացն կամ դատարկման հիւթոցն (որք պար-
 տին լինել յոյժ ցանցառակի, և 'ի ստիպել մեծագոյն

Հարկի, և այն գէպ 'ի յաւարտս տխտին), սովորաբար օգտաւէտ լինի գործածութիւն բաղանեաց. պարտ է մուծանել զախտակիրն 'ի ջերմ բաղանիս, կամ թացեալ զըսպունդս 'ի մէջ ջերմագին ջրոյ արկանել 'ի վերայ վտաշեալ մասանց ախտակիրիս, և զինի սոցա պարտ է փոյթ մեծ ունել առ 'ի պահպանել զախտակիրն 'ի ցրտոյ, և 'ի խոնաւ օդոյ:

Վասն միւս այլ տեսակի յօդուածացաւութե կոչեցելոյ լումաւաճճինէ և շիաթիբա, դիտելի է՝ եթէ վերոյիշեալ գեղորայք և կառավարութիւնք են յոյժ պատշաճողականք, որովհետեւ զուգընթաց ունին ընդ իւրեանց միշտ զնոյն ցաւ սաստկագոյն, և զգոհելու: Իսկ թող չիբօք անուանեալ տեսակն յօդուածացաւութե, սովորաբար ոչ լինի տատիկ և ծանր իբրեւ զվերոյիշեալս. ամեն իրի գիւրագոյն ճանապարհաւ մարթ է խնամ տանել նմա, միայն ջերմագինս պահպանելով զմատունս վտաշեալս՝ այսինքն զպարանոցն. և եթէ երբեմն յայդպիսի դիպուածի կից լինիցի ընդ ախտիս ջերմութիւն ինչ երեւելի, ևս սաղակութի ինչ, յայնժամ պարտ է կանոնաւորել զախտակիրն զովացուցիչ, և լուծիչ կերակրեղինօք, և ըստ հանջելոյ սաստկութեն ջերմութեան կամ բորբոքողակա նութե՝ հրակ հատանել:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յաւագ- Իբի Լուչելու, Լեւմ-Լիւմո Կանիւ, Կայինս
Էրիւրաւ յօդուածացաւութի:

Բնդ ախտիս այսմիկ հազիւ ուրեք զուգընթաց լինի ջերմութի ինչ երեւելի. հասարակօրէն գոյանայ ախտս 'ի վերայ մասանց ինչ մարմնոյ, որպէս 'ի վերայ թիկանց կմ ուսոց, պարանոցի, կմ երկկամանց, ևն. նշանք այտուցից և բորբոքմանն յոյժ սակաւ կամ ոչ բնաւ երբեք 'ի վեր երեւին 'ի վտաշեալ մատունս յայտ գիպուածի: Ենթաւ կայ այսու ախտի են մանաւանդ ծերունիք, յորս սովորաբար լինի յոյժ դժեհայ, և բազում անգամ ևս անբուժելի. 'ի դիպուածս ինչ գէպ լինի ուրեք ուրեք՝ զի ախտակիրն անկեալ զնի զրկեալ 'ի շարժմանէ ամենայն անդամոց, և ժամանեալ 'ի յետին աստիճան նիհարուել, և մեղմօրինակ տենդի. յայնժամ բացայայտակի ծանօթ առ նե մեղ զբուժարու մն ախտաբժարծ հիւթոյ 'ի կուրծս, բազում անգամ ևս պատահի, եթէ ախտակիրն մնայ

գլխովին հաշմանդամ. պատմէ ուրի հեղինակն, եթէ ան-
կանատես լեալ է կաշկանդման մկանտնց ձեռաց և բաղ-
կի՝ մինչև բառնալ շարժականութե յօգուածոց, և ար-
մբկան :

Յաւագո Գարժանաբարս-նէջ և Դեղբէից Էրկ-բաբե
յօգուածոցս-նէ :

'Ա գիպուածս այսորիկ ախտի գրեթէ միշտ յամենայն
նուագս պարտ է 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և
զննման, զորոց գրեցաք 'ի վեր անգր 'ի գիպուածի ախ-
տին կօչեցելոյ՝ ուշումսթիզմօ տրուածօ. կերակրոցն պարտ
է լինել զովացուցիչ և կակզացուցիչ, պատրաստեալ մա-
նաւանդ յուսեղեաց՝ որք ունին զաճողական զօրութիւն .
զորօրինակ չորն, խնձորն, հաղարջն եպեալ կաթամբ ևն,
որք են կերակուրք յոյժ պատշաճողականք 'ի գիպուածս
ախտիս : Ա կայէ առպուծնօթ հեղինակն, եթէ շիճուկն
կաթին ևս անվրէպ է յոյժ պատշաճական կերակուր, 'ի
ձեռն որոյ գործածութեն ասէ լեալ տկանատես ապաքի
նութե բազում ախտակրաց. նոյնպէս օգտաւէտ է 'ի գի-
պուածս ախտիս քուեմօն ախթաւթառօ, զոր պարտ է
'ի գործ արկանել յաւուրս բազումս ջրով ավէնայի, որ
մեղմէ մասնաւորապէս զցաւս յօգուածոց, և յառաջ բե-
րէ զբազում օգտաւէտ ներգործութիւն, մանաւանդ եթէ
յաւելցի 'ի վերայ սակաւ ինչ կօմմա ախ կուսեաքօ, որ-
պէս գրեցաք 'ի վեր անգր, կամ փոքրիկ զրգալիւ սրճոյ՝
թինթուռա վօլսթիչէ ախ կօմմա ախ կուսեաքօ, պատ-
րաստեալ բաժակ մի շիճկաւ գինեխառն կաթին. և ըզ-
լափս զայս պարտ է 'ի կիր առնուլ երկիցս յաւուրն,
ջորքան մնայ ախտակիրն 'ի մահճի, և 'ի գործածութիւն
այսր գեղորէից պարտ է յարատեւել աւուրս ութ, կամ
ևս առաւել, նկատեալ զպարագայս նուաղուն ցաւոցն,
և կարողութե ախտակիրն. բայց պարտ է միջահատել
յաւուրս ինչ, և յետ այնորիկ վերտօին 'ի գործ արկանել :
Եւ ընդ գործածութեն այսր գեղոյ պարտ է միանգա-
մայն 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն զնել զողորմկս կամ
զվէշիբաթօսիօ, և կամ զճերմագին սպեղանիս, որոց գոր-
ծածութին բազում անգամ լինի շահարեր առաւել քան
զողորմկս, և զվէշիբաթօսիօն : Պատմէ վերջիշեալ հե-
ղինակն, եթէ ականատես լեալ է օգտաւէտութե իրիք
սպեղանւոյ պատրաստելոյ կարաձիւթով, և եգելոյ 'ի վե-
րայ ցաւադնեալ մասանց 'ի գիպուածս սաստկագին ցա-

ւոյ այսորիկ աստի . նոյնպէս վկայէ դոլ օգտաւէտ ևս
 թինթուռա տի քանթառէլա , զոր պարտ է նոյնպէս օ-
 ծանել 'ի վերայ վշտացեալ մասանց :

Վիտել արժան է , զի եթէ գործածութիւն այսոցիկ դե-
 զորեից աստակիրն ոչ յառաջ դիմեցէ 'ի լաւ անդր , ոչ
 է պարտ իսկ և իսկ հատանել զյոյս , այլ յարատեւել պարտ
 է 'ի գործածութիւն : Երկարատեւ յօգուածացաւուիս այս
 ունի նմանակցութիւն ընդ աստին կոչելոյ՝ կօթթա , այս-
 ինքն օտնառութիւն , սմին իրի մարթ է ևս 'ի գործ արկա-
 նել զդեղորայս ինչ պատշաճականն և սեպհականն նմին
 աստի . եթէ աստակիրն ունիցի զբաւական կարողուն ,
 օգտաւէտ է նաև գործածութիւն բազանեաց , և ջերմագին
 ջուրց վտակելոց 'ի ծծմբանիւթ հանքաց . մանաւանդ
 եթէ զուգրնթաց լինիցի ընդ աստիս ևս աստն կոչեցեալ
 սքօռպութիւնք : Իսկ եթէ աստս այս պատշաճեալ իցէ
 յարգելականութենէ իրիք սովորական ծորման հիւթոց ,
 յայնժամ յառաջ քան զան զամենայն ինչ պարտ է փոյթ
 մեծ ունել առ 'ի գրգռել և շարժել զհոսումն կամ զթո-
 բուին զայն սովորական . որ եթէ լինիցի , մարթ է անվրէպ
 ակն ունել ապարիւնութեւ առանց պէտս ունելոյ այլ ինչ
 դեղորեից :

Գարձեալ , օգտաւէտ է 'ի գիպուածս յայս գործա-
 ծութին բուսականաց , որսիսի են՝ սպիտակ մանանեխն ,
 թռիֆօլիօ բալուսթաէն . զոր պարտ է պատրաստել ար-
 կեալ 'ի մի բաժակ գինի կամ 'ի ջուր . նոյնպէս շահա-
 ւէտ է գործածութին վայրենի բազելան , որ ասի բոտ իտ՝
 էտեռա թէռաէսթաէ , երկցկի , և այլ նման դառնահամ
 բուսոց . բայց սակայն 'ի գործածութիւն այսոցիկ բուսա-
 կանաց պարտ է յարատեւել որքան մարթ իցէ՝ ժամանակս
 յերկարաձիգս , ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ լինի վայ-
 րապար և անօգուտ :

'ի գիպուածս աստիս պատշաճական են նաև կիզողա-
 կան դեղորայքն . եթէ ցաւն 'ի վեր երեւեցի 'ի թիկունս
 կամ յուս , պարտ է կիզողականացն լինել 'ի բազկի . իսկ
 եթէ ցաւն իցէ 'ի մէջս , յայնժամ պարտ է 'ի վար արկա-
 նել զկիզողական դեղորայս 'ի սրունս , կամ յազդերս :
 Բայց գիտել արժան է , զի աստս այս հատարակորէն լինի
 խառն ընդ սքօռպութիւնք աստի , ուստի և օգտաւէտ է
 գործածութին դեղորեից՝ որք են բնութիւն գառն , և մի-
 անգամայն լուծիչ . սմին իրի քաջ նկատեալ զբնութիւն
 աստակրին , մարթ է 'ի գործ արկանել զյետագայ դեղո-
 րայս : Առ մի ունկի՝ աշնուագոյն բինա բինա , և կէս

ունկի՝ ընտրագոյն ռապառապս . և փոշի արարեալ արկ
'ի մէջ բաւականաչափ դինւոյ . և 'ի գործ արկ երկու
կամ երեք բաժակս յաւուրն , հայեցեալ բարիոք 'ի պա-
րագոյս լուծման որովայնին . իսկ եթէ գործածութիւնն
քինա քինայի սոսկապէս զօրեացէ լն բաւականին 'ի լու-
ծումն որովայնի , յայնժամ պարտ է 'ի բաց թողուլը
ռապառապս :

Հուսկ յետոյ դիտելի է , եթէ ցաւքն այտորիկ երկա-
րատե յօգուածացաւութե՝ բազում անգամ դուշակին
զախան գաղղիական . վասն որոյ յայտմ գիտուածի յոր-
ժամ չիցէ հնարաւոր այլազգ ստանալ զապաքինութիւն ,
անվրէպ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութիւն
անգիւաւ պատրաստեալ գեղորեից : Դարձեալ , 'ի դիտու-
ածս ախտիս բազում անգամ օգտաւէտ լինի գործածուի
բազանեաց ցրտագին ջրով , մանաւանդ եթէ ջուրն լինիցի
աղէհամ . նոյնպէս օգտաւէտ է շրջիլ 'ի դրօսանս ձիով
կամ 'ի հեփոտս :

Յազագս օգտաւէտ նպաստիչ , զորս պարտ է 'ի գործ աւ-
նել ընթացիկ ժամանակ :

Ընծինք , որք ենթակայ են ստեպ ստեպ վերագործման
այտորիկ տեսակի յօգուածացաւութեան . փոյթ մեծ ու-
նել պարտին առ 'ի բնակիլ 'ի տեղիս վիճակեալս ջերմ և
ջոր օդոյ , և անձնապահ լինել որքան մարթ իցէ 'ի գիշե-
րային օդոյ , 'ի խոնաւութե՝ ռաից , և 'ի թացեալ զդէս-
տուց . պարտ է նոցա զդէնուլ բազում հանգերձս , մա-
նաւանդ կրել զասուեայ ինչ բաճկոն 'ի վերայ մերկ մար-
մնոյ : Կերակրոցն պարտ է լինել բարիոք կանոնաւո-
րեալ , քաղցրայինք , և թեթեւ և դիւրամարսելիք , ևս
այլն ամենայն , որք պատշաճին 'ի դիտուածս ախտին կո-
չեցելոյ կօթմա :

Գ Ն ՈՒՍ ԻԷ:

Յաշգո՝ ԽԻՓԻ ԻՆԷՆԷԼՅ՝ ԻՅԲԲ՝, ԵՐ ԸՄԳ ՎԷՂՄԻԻ
յօդաշառաբնի:

Լիտս այս ունի զերկեակ տեսակս, մին ասի կօթթա
ռէկօլառէ, այսինքն յօդաշառաթի կանոնաւորեալ. և
միւսն՝ կօթթա ռիսայիթա կամ իռռէկօլառէ, այսինքն
յօդաշառաթին անկանոն կամ վերադարձեալ:

Յ Օ Դ ՈՒՍ ԱԾ Ա.

Յաշգո՝ Իանանաբէալ յօդաշառաբնի:

Լիտս այս ՚ի մէջ ամենայն աստից առաւել բացայ-
այտակի ծանօթ առնէ մեզ զվիթակս և զպակասութի
դեղորէից, և զօգտառէտութի բարեխառնութի, և ար-
հէտի. շուայտութին և անգործութին են սեպհական
սկիզբն և ազբերակն այսորիկ աստի. վասն այսորիկ ա-
պահօվազոյն միջոց ՚ի ձեռն որոյ մարթ է անձնապահ լի-
նել յախաւս, է վարել զգործունեայ և սթափ կեանս,
և վայելել ՚ի բարեխառնութեան:

Յաշգո՝ Պաքճառայ այսորիկ աստի:

(Թ)էպէտե անգործութին և անբարեխառնութին են
գլխաւոր և սկզբնական պատճառք այսորիկ աստի յօդա-
շառութի, բայց են և այլ բազում ինչ ինչ պատճառք,
յորոց մարթ է յառաջ գալ, որպիսի են անխոնջ և ան-
պայման պարապումն յինթերցանութի, յաճախ գործա-
ծութի թթու և բարկ հեղանիւթոց, հսկումն, ասիւթ-
թին կամ ճնշումն ոգւոյ, արգելումն կամ պակասութի
իրիք սովորական թորման կամ հոսման. զորօրինակ քրք-
տանց ոտից, արտաշնչութեան մարմնոց, գաշտանի, ևն,
Անգործութին, շուայտութին, ոգիւսար հեղանիւթքն,
անկարգ կանանցաբարոյութին՝ են առաւել սովորական
պատճառք այսորիկ աստի:

Գիտե՛լի է, եթէ տխտս այս միօրինակ դտանի յերկ տասարդս, ևս 'ի կանայս, թէպէտ և յոյժ ցանցառակի, բայց կանայք ամուլք, և որոց արգելեալ է հոսումն տեռտեռական արեան՝ են 'ի հասարակի ենթակայ այսմ ախտի. նոյնպէս մեղամաղձոտք, և որոց տիրապետէ առաւել արտն թթախտական՝ են ենթակայ ախտիս. դարձեալ, կարէ ախտս այս տարափոխիլ ժառանգապէս, այսինքն անցանել 'ի սերունդս: Ախտս այս հասարակօրէն 'ի վեր երևի յոտս, և յայնժամ կոչի՝ բօտակոռ, կամ կօթթա տի բիէտի, այսինքն ոտնառուի. և երբեմն յարձակի 'ի ծունդս, և կոչի՝ կօնակոռ. և ուրեք ուրեք գոյանայ 'ի ձեռս, և յայնժամ յորջորջի քիռակոռ, կամ կօթթա ալէ մանի, այսինքն ձեռնառութիւն: Հօսակ յետոյ յորժամ 'ի վեր երևի 'ի ծագն ազգեր, ևս 'ի գաղաթան ոսկերն կոչեցելոյ իւքիօ, և 'ի մերձադիր մասունս, որք չընպատեն դայն ոսկր, յայնժամ կոչի՝ շիւթիքա. նոյնպէս յօգուածք անցից արգանդի որ ասի՝ կուտինա, և ձգանք նորին են սեպհական բնակարան այսօրիկ ախտի:

Յաւագն էւնոյ յաւելի տեղի:

'Ի հասարակի նշանք այսօրիկ ախտի են անմարսութիւն, թմբրութի, փութն, թեթեալին ցուք գլխոյ, տաղակութիւն, և երբեմն ևս փսխումն. ախտակիրն զգայ զթուլութի ինչ, և զքումն. սովորաբար կրէ զցաւ ինչ 'ի մէջս, և զգայ յանձին զոյգ ընդ ցաւոցն միանգամայն ևս ցըրտութի ինչ, որպէս սովոր է պատճառիլ յընդերկար շափմանէ սառնամած ջուրց. բազում անգամ տարապոյ ման իմն ածի ախորժակն ախտակիրիս, և զկնի երկուց կմ երկց աւուրց սատականայ յանշափս, և զգայ ախտակիրն զցաւ ինչ թեթե 'ի միշտանն, և հօսակ յետոյ 'ի վերայ յարձակի նմա ակամայ իմն հոսումն արտասուաց. և այգոքիկ նշանք բազում անգամ են յոյժ գժնեայ, և գութաբերք, մանաւանդ եթէ զուգընթաց լինի ընդ նոսին և բորբոքումն ինչ:

Գիտե՛լ արժան է, եթէ ըհանրապէս խօսելով, տասուկութիւն այսօրիկ ախտի զուգակշռի ընդ տենգի, որ զուգընթաց լինի ընդ նմին. սմին իրի եթէ տենգն կամ ջերմութիւն լինիցի սուր և սակաւատե, նշանակ է թեթեութեան ախտին. բայց ընդ հակառակն՝ եթէ լինիցի յաբատե, յամր և մեղմ, յայնժամ դուշակ է յերկարածգութե ախտիս:

Ախտ այս հատարակօրէն բացայայտի և ծագի 'ի դարձ նանային եղանակի, կամ 'ի սկզբան ձմերան յետագայ պայմանաւ: Երկու կամ երեք ժամաւ զկնի հասարակ գիշերոյ՝ աստակիրն զգայ զցաւ ինչ յանկարծահաս 'ի բթամասն ոտին կմ ձեռաց. երբեմն 'ի կրունկն, երբեմն ևս յորդն՝ որ իտալերէն ասի քավկլեա, կամ 'ի թամբն սրունից. և ընդ այսմ ցաւոյ միանգամայն զգայ յանձին զգացումն ինչ ցուրտ նման զգացմանն, զոր սովորաբար զգայ իւրաքանչիւր որ 'ի հեղուլ անդ զձուր ցրտագոյն 'ի վերայ վշտացեալ մասանց, և զգացումնս այս յարատեւ ըստ աստիճանի տենեցին. և յետ այնորիկ իսկ և իսկ ցաւս այս ածի, և միտալ հատտաւ 'ի պատուածս ոտից, և յայնժամ աստակիրն նեղի անհնարինս բազմակերպ ցաւովք, և համարի կիզեալ և տոչորեալ ոտիցն, եթէ կա մեացի կոխել յակամայս, կամ եթէ որ հպեացի 'ի նա շօշափմամբ ևն: Հուսկ յետոյ այնքան սաստկանայ զայլ րոտցումն վշտացեալ մասին, մինչև աստակիրն ոչ ևս կարէ առկալ փորու իմիք շօշափման. և ոչ իսկ գնալոյ ուրեք մերձ իւրոյ սենեկի. և զայս օրինակ սաստկութիւն ցաւոցն կրէ մինչև յընթացս չկ ժամուց զկնի սկսանելոյ ջերմութես. և վշտացեալ մասն աստակիրն սկսանի այտնուլ, և կարմրանալ. յորում և 'ի վեր երեւի խոնառուի կմ քիրան ինչ թեթեւագին. և դէս յառաւօտեան պահն 'ի քուն լինի աստակիրն, և 'ի վերայ դայ նորա քիրան ինչ չափաւոր. ահա ըստ այսմ օրինակի սպառի առաջին բորբոքումն այսորիկ աստի, որ և յարատեւեալ մնայ առաւել կամ նուազ ըստ հասակի, ըստ կարողուն և ըստ արամադրութե աստակիրն:

'ի դիպուածս աստիս՝ հիւանդն սովորաբար յերեկոյեան պահու գտանի միշտ 'ի վիճակ յոռեգոյն. և յառաւօտեան պահու՝ 'ի բարեգոյնն. և հասարակօրէն խօսելով, բորբոքումնս այս օր քան զոր նուազի, և ասան ըզվախճան առնու ճանապարհաւ նստաստից իրիք արտաշնչութե մարմնոյ, զորօրինակ միզի, քրտանց, կամ այլ ինչ դատարկման, յընթացս քանի ինչ աւուրց, կամ շարթութուց, և կամ յընթացս քանի ինչ ամսոց, ըստ պարագայից կազմուածոց մարմնոյ և չափու հասակի աստակիրն. եթէ աստակիրն իցէ երիտասարդ, և վիճակեալ առողջարար կազմուածոյ, յարատեւ ասան մինչև ցնկ աւուրս. եթէ իցէ ուժաթափ և ծերունի, յարատեւ ցքանի ինչ ամիսս. և 'ի հասարակի խօսելով, չիք ինչ պայմանեալ սահման յարատեւման այսորիկ աստի. եթէ

ախտա այս լինիցի հնացեալ, ցաւքն յարատեւեն և դադարին դիւրաւ և 'ի սուղ ժամանակի . քանզի 'ի հնանալ այսորիկ ախտի, նուազի նորա ուժգնութիւն, և բազում անգամ ևս բացեալ լինին այսուցքն իւրովի, յորմէ և ծորին արտաքս ախտարժարծ հիւժքն :

Գիտելի է ստեղծել, և թէ ըմբռնեալքն այսու ախտիւ լինին ենթակայ ձգռումանց, սիրոյ, և պնդութե որովայնի, թթախտութե և այլեցողուն միզի ևն . և թէ ախտա այս իցէ ժառանգական, կամ յոյժ հնագոյն, սովորաբար լինի անբուժելի : Եթէ յառաջ եկեալ իցէ 'ի պատահական ինչ պատճառէ, և դեռածին, յայնժամ լինի գժուարաբուժելի : Դարձեալ գիտելի է, և թէ 'ի դիւրեւածի՝ յորում յողացաւուն 'ի վերայ դայ, կամ զհետ դայ իրիք ախտի, զորորինակ ջրգողութե, շնարդեւուն, և քառօրեայ տենդի, յայնժամ լինի անշնաս և դիւրաբուժելի . քանզի այդորիկ ախտը հարկաւորապէս նպաստամատոյց լինին սպաքինութե այնորիկ ախտի . մինչ զի և թէ ոչ կային այսորիկ ախտը՝ 'ի վերայ հասանէր մեծագոյն որոգայթ : Քաջայայտ է ամենայն ումէք, և թէ աւորտն այսորիկ ախտի ոչ է այնքան երկիւղալի . և ընդհակառակն՝ յոյժ երկիւղալի և որոգայթաւոր, և թէ ախտա այս 'ի վերայ յարձակի 'ի գլուխն կամ ընդմտանէ յաղին, և առաւել քան զամենայն սղետալի է այն՝ յորժամ 'ի վեր երեւի յուղեղն, 'ի սիրտն և 'ի փայծաղն . սակայն և թէ յընթացս այսոցիկ որոգայթաւոր պատահաբաց զգրգռի փսխումն ինչ, կամ լուծումն որովայնի, յայնժամ չիք այնքան երկիւղ . և բազում անգամ մարթ է 'ի ձեռն այդպիսի դատարկմանց կամ թորմանց ստանալ զսպաքինութի :

Յաշտոն ինտապարտել և շէշիւնց այսորիկ տիպի :

Որովհետեւ 'ի դիւրեւածս այսորիկ ախտի չիք ինչ մաս նաւոր և աղքատ գեղ, ամին իրի պարտ է ձեռնամուխ լինել մեծաւ ժրաջանութե՝ 'ի բարիորք նկատումն խնամատարութեանց, զորս պարտ է 'ի գործ արկանել 'ի ժամանակի յորս տեւէ ախտա այս, ևս զկնի դադարման նորին : Եթէ ախտակիրն իցէ երեսասարգ, և զօրաւոր, կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ, զովացուցիչ, և լուծիչ . ջորքան յարատե մնայ ըմբռնումն ախտիս, պարտ է 'ի գործ արկանել զշիճուկն կաթին կամ շիւօրքօ սիւ քարելիքնէ աւել քաղց ջրով . և յաւուրն քանի ինչ անգամ պարտ է

մատուցանել նմա սակաւաքանակ արգանակս. որովհետեւ
ծոմապահութիւն կամ ժուժկալութիւնն ոչ է վասն այն-
պիսի ախտակրի՝ որ իցէ ուժեղ: Իսկ եթէ ախտակրն
իցէ վիճակեալ տկար իմն կաղնուածոյ, և սովորեալ իցէ
ժուժկալութեւ, յայնժամ չէ պարտ նեղել զնա, այլ ար-
ժան է թոյլ տալ նմա կալ յարատեւ յիւրումն սովորա-
կան ժուժկալութեւ, և մատուցանել պարտ է նմա աղ-
նուագոյն գինի, կամ այլ զորաւոր բնական փոքրիկ բա-
ժակաւ. նոյնպէս պատշաճ է յայնմ գիպուածի գինե-
խառն շիճուկն կաթին, որ շարժէ և գրգռէ զարտաշըն-
չութիւն մարմնոյ առանց բնաւ պատճառելոյ ջերմութիւն
ինչ. օգտաւետագոյն ևս լինի, եթէ յաւելցի 'ի վերոյ շի-
ճուկի կաթին սալ վճլթիլէ օլիօզօ, կամ սրկոխիթօ օր-
քօռնօ օր չէնօ. իւրաքանչիւրոյն չափու քանակուն
պարտ է լինել փոքրիկ գրգալ ինչ արձոյ՝ 'ի մի բաժակ
շիճուկի կաթին, զորս պարտ է կրկնել երկիցս յառաւ-
րոյ:

Դարձեալ, յոյժ յարմարական և շահաւէտ է՝ ցորքան
մնայ ախտակրն 'ի մահճի, մատուցանել նմա փոքրիկ
գրգալ ինչ արձոյ թինթուռա վճլթիլէ օր կուռեաքօ
'ի մի բաժակ ջերմ շիճուկի կաթին, և դեզս այս ունի
զմասնաւոր իմն գործունէութիւն առ 'ի գրգռել զարտաշըն-
չութիւնս 'ի գիշերի. որովհետեւ 'ի գիպուածս ախտիս
տուռեւ ազդու և տպահով ճանապարհ՝ որով մարթ է
նպատասմատոյց լինել ախտակրն, է գրգռելն և շարժելն
զարտաշընչութիւն մարմնոյ. ուստի և զայսմանեւ և եթ
պարտ է փոյթ մեծ ունել, և պարտ է միանգամայն պատատել
դոսս և զարուն մուշտակաւ, կամ այլ ինչ ասուեղէն բզ-
գեստիւք. և թողուլ մնալ ցութ կամ ցտան աւուրս.
երբեմն ևս ցերկու կամ ցերխ շարթա, կամ ևս ընդեր-
կար ըստ յարատեւութեւ ցաւոյ. վկայեն հեղինակքն եթէ
'ի մէջ արտաքին գեղորեից, զորս պարտ է 'ի վար արկա-
նել 'ի գիպուածս յայս, չիք ինչ առաւել շահաւետագոյն
դարման առ 'ի մեղմել զբորբոքումն և զայտուցեքան բզ-
գործածութիւն գեղման կամ բրգոյ, որում պարտ է լի-
նել գգեալ, և թանձրութիւն:

Դարձեալ, պարտ է ախտակրն՝ ցորքան յարատեւ
ըմբռնումն ախտին, վայելել 'ի մեծի անգործուն, եթէ
ըստ մարմնոյ, և եթէ ըստ հոգւոյ. հրաժարիլ պարտ է
յամենակերպ իրաց, որք նեղեն և զայրագնեն զոգի, և
յամենայն արտաքին գրից սակեղանեաց, որք պատճառեն
զանգրադարձումն ախտի յօղացաւութեւ: 'ի գիպուածս
ախտիս երակ հատանելն, և լուծողականքն ոչ են բնաւ

ի գործ արկանելի՝ բայց եթէ սակս մեծագոյն իմն հարկի, և այն ևս մեծաւ զգուշութիւն. քանզի ըստ վկայելոյ հեղինակաց՝ անթիւ անկարգութիւն զհետ գան յայդմանէ, եթէ ոչ ի կիր արկանիցի ի պատշաճագոյն վայրկենի, այսինքն ի սկզբան ատօին, և այն յանձինս, որք վեճակեալք են արիւնային և հիւթաւէտ բնութիւն. եթէ ատօակիրն իցէ երիտասարդ և ուժեղ, յայնժամ մարթ է լուծանել զորովայնն ի գործ արկանելով զկակղացուցիչ և զլուծիչ գրեխս, զորս պարտ է կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին՝ ջորվայր յարտուն մնայ ըմբռնումս ատօին :

Գիտնելի է, եթէ գտանին բազում միջոցք ի ձեռն որոց մարթ է կարծել զըմբռնումս ատօին, կամ գլխովին հատանել, և անհետ առնել. բայց ոչ է մարթ սպառնալ պէս ի գործ արկանել. քանզի դեռ ոչ դք ի գիտնակա նաց զփորձ էաւ նոցին անխնաս շահաւէտութիւն, և բազումք յանգէտս և յանդգոյշս գործածութիւն յայգպիսի գէղորէից զբաւեցան ի կենաց. այլ առաւել սպառնով և ընկրաց ինչ օգտաւէտ գեղն, զոր մարթ է ի գործ արկանել յայտ գիպուածի յատիճան սաստկութե և դժնէութե ցաւոցն՝ է լաւատնօ լիդուխօն, զոր պարտ է մատուցանել ատօակիրն յերեկոյեան պահու յերթալն ի մահիճ՝ 30 կամ 40 շիթս, կամ ևս առաւել, կամ նըւազ ըստ պահանջելոյ սաստկութե նշանացն : Դեղս այս մեղմէ զցաւս, և անգորրացուցանէ զատօակիրն, գրգռէ զարտաշնչութիւնն մարմնոյ, և առթէ զճգանս, որ ըստ իտալականին՝ քոխէ :

Յազգս խեղճագոյնն և Դէւրեհի, զորս պարտ է ի զոր արիւնել զինի Դիւրանայ Խիթին :

Յետ դադարման ատօին՝ պարտ է ատօակիրն ի վար արկանել մի կիմ երկու չափ թինթուռս ամառս տի ապառպառօ, կամ զայլ ինչ ստամոքսային լուծիչ և դաւնադին գեղս, կամ զարմատս փոշիացուցեալ և լուծեալ ի մէջ թեթեւ գինւոյ կամ գարօղոյ, որպիսի են ճէնջիանս, քինս, հանդերձ կինամինիւ, սերբէնթառիտ վիռձինատիաիւ, կեղևով նարնջոյ ևն. և յայնժամ պարտ է ատօակիրն ըստ իրաց ինչ ծոմապահել, և չափաւորս պէս շրջիլ ի զբօսանս ձիով կամ հետիոտս :

Յաղագս հնարից որով Ժաբէ և արգելուլ զվերադարձումն
ախարի յօրացաւոսն է :

Պործ է 'ի դադարման այսր ախարի գտանել ինչ ինչ
հնարս , և միջոցս , 'ի ձեռն որոց հնար իցէ խափանել զվե-
րադարձումն կամ զվերակրկնումն այսորիկ ախարի , կամ
գէթ մեղմել զդժնէութի նորին : Բայց գիտել արժան է ,
եթէ այսոքիկ միջոցք բնաւ ոչ կարգին 'ի դասս դեղո-
րէից : Պատմէ պուքհան հեղինակն , եթէ ականատես
լեալ է բազում անգամ բազմաց , որք գործածուք քինա
քինաի և այլ դեղորէից ստանային զապաքինութի , բայց
զկնի քանի ինչ ամաց վերադառնայր 'ի նոսա ախարն ևս
չարագոյն : Արդ 'ի հասարակի խօսելով , թէպէտ դժուա-
րին և վտանգաւոր իմն է արգելուլ զվերադարձումն ախ-
արիս 'ի ձեռն դեղորէից , բայց մարթ է լը իրաց նուազել
զսաստկութին , և զդժնէութիւն նորին . և այսմ հնար է
լինել միայն բարեկարգութե կերակրելինաց , և զբօսա-
նաց . քաջայայտ է ապաքէն , եթէ մարթ է փոխել զսառ-
նուածս մարմնոյ ախտակրին 'ի ձեռն պատշաճագոյն իմն
կարգադրութե 'ի կեանս , և այդպէս հնար է գլխովին
արմատաքի խլել զախտս զայս , միայն : Թէ լը բաւականին
յարատւ 'ի գործ գնիցին պայմանեալ կանոնադրութեքն
'ի կերակուրս , զորոց ընդերկար ճառեցաք 'ի տեղւոջ իւ-
րում : Նոյնպէս պարտ է 'ի գործ արկանել զչափաւոր
վաստակս ըստ տանելոյ կարողութե ախտակրին . և ան-
ուամբս վաստակ իմանամք աստէն զթեթև ինչ ճեմումն ,
'ի ձեռն որոյ շարժի քիրտն . ահա այդոքիկ երկու միջոցք
են գլխաւոր և առաւել օգտաւետապէս 'ի գործ արկա-
նելիք 'ի դիպուածս ախարիս :

Դարձեալ , խրատեմք զախտակրին կանխել յընթրիսն ,
և ոչ աճապարել իսկ և իսկ զկնի ընթրեացն 'ի մահիճս .
պարտ է հրաժարիլ յոգիաւոր հեղանիւթոց , մանաւանդ
'ի գործածութե սաստիկ գինւոյ . և 'ի գարնանային և
յաշնանային ժամանակի 'ի գործ արկանել սակաւաչափ
մականէզիա պիանքա , և ռասպառպառօ , որոց գործածու-
թիւնն է օգտաւետագոյն ոչ միայն առ 'ի մաքրել , այլև
առ 'ի բանալ և 'ի գրգռել : Այլ մի տրամ՝ մականէզիա
պիանքա , և շէ կշիռ ցորեան՝ ռասպառպառօ փոշիացու-
ցեալ . զորս արկեալ 'ի հեղուկս 'ի մէջ միոյ բաժակի
Ֆիօռ տի քամօմիլլաի , մասո՛ւ ախտակրին ըմպել միան-
գամ , և զայս չափս կրկնեա՛ միանգամ և երկիցս լը միջոց

երկոտասան ժամուց, եթէ ոչ պատճառեցի մեծ լուծումն որովայնի. և յետ այնորիկ 'ի գործ արկ զումանս դառնագին ստամոքսային դեղորայս, որպէսի են ինքուզիօնէ տի թանաչէթօ, կամ թռիֆօլիօ բալուստուէ, կմ ճէնցիանա, կամ ֆիօռ տի քամօմիլլա, կամ պառտանա ևն: Գիտել արժան է, եթէ պատշաճագոյն ժամանակն յոր արժան է 'ի գործ արկանել ախտակրիս զայսոսիկ վերոյիշեալ դեղորայս կամ հեղուկս, է ամիսն մարտի, և հոկտեմբերի, յորս պարտ է յարատև 'ի գործ արկանել երկու կամ երիս շաբաթս երկու բաժակս յաւուրն: Դարձեալ 'ի դիպուածս ախտիս շահաւետագոյն է գործածութի կիզողականի, և կամ վէշիքաթօռիօի:

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յաղագս երկրորդ փեսայի յօդացաւորութեան, որ իւրի՝ իօննա
ախտակրիս, այսինքն անկանոն յօդացաւորութի, և յաղագս
նշանաց նորին:

Ի դիպուածս, յորում յօդացաւորութիւն 'ի վեր ելանէ 'ի գլուխն, ցաւն անդամոց դադարի, այտուցն փարատի, և 'ի վեր երևի դժնեայ ցաւ ինչ դլխոյ՝ զոյգ ունելով ընդ իւր զսաստիկ իմն քնափուի, զպտոյտ գլխոյ, զբռնական իմն շարժումն մկանանց մարմնոյ, և զխելացնորութի. և երբեմն ժամանեալ հասանէ 'ի թոքսն, և յայլ մերձագիր մասունս. և յայնժամ զգայ ախտակիրն զսաստիկ իմն ճնշումն, զհազ, և զդժուարաշնչութի. բազում անգամ ևս պատճառէ զփողացաւորի, զբորբոքումն խցանաց, զթքումն արեան, զթոքաժետութի, զշնչարգելութի, զանձկութի, և զնուաղումն, ևն:

'ի դիպուածս, յորում ախտն ժամանէ 'ի ստամոքսն, յայնժամ զգայ ախտակիրն սաստկապէս զտաղտկութի, զփսխումն, զծարաւ, զվիշտս, և զցաւ ինչ 'ի ծագն ստամոքսի կամ մակորովայնի. և գլխովին ուժաթափ լեալ լքանի: Իսկ եթէ ընդմտանէ 'ի ստորին որովայնն, յայնժամ 'ի վեր երևի սրտացաւորի, բորբոքումն, և ազդու իմն ցաւ 'ի ստամոքսն, կշտացաւորութի, խէթ, երիկամնաժետութի ևն. զգայ միանգամայն ախտակիրն զտաղտկութի, զնողկանք, լուծումն որովայնի, և երբեմն ևս զարիւնախառն փորհարութի, մէզն թանձրացեալ, և գաճալից երբեմն: Եթէ ախտակիրն իցէ անցեալ զաւուրբ, զգայ զվիշտս ախոնդանաց, և զցաւ ինչ մնայուն 'ի փո-

րոտին : Գիտել արժան է աստէն , եթէ յոյժ դժուա-
րին իմն է ծանօթութի այսր տեսակի յօդացաւութեան ,
եթէ ոչ գտանիցի զոյգ ընդ նմա ըմբռնումն առաջին տե-
սակի կանոնաւորութի յօդացաւութե :

Յաղագս Դարձանապարտութից և Գեղորէից այսր փեսակի յօդա-
ցաւութի :

Յորժամ տեսանեմք զախտ յօդացաւութե յարձա-
կեալ 'ի գլուխն կամ 'ի կուրծս , հարկ 'ի վերայ կայ
բռնն հարկանել զամենայն հնարաւոր միջոցաց , և զհնա-
րից , և փութալ իջուցանել զայն 'ի վայր յոտս . սմին
իրի պարտ է յոլով անգամ ընկողմանեցուցանել զախտա-
կիրն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ մինչև ցարուս , և միանգամայն
պարտ է դնել 'ի ներքանս ոտիցն զսպեղանիս յօրինեալս
'ի չոր թղոյ , և 'ի մանանխոյ : Դարձեալ , 'ի դիպուածս
մեծի հարկաւորութե , պարտ է 'ի գործ արկանել վէշի-
քաթօռիս , որոյ ներգործութի է առաւել ազդու և շու-
տաւիոյթ . նոյնպէս օգտաւէտ է դնել զտղրուկս , մանա-
ւանդ 'ի վերայ վշտացեալ մասին մարմնոյ : Պատմէ պուք-
հան հեղինակն , եթէ ականատես լեալ է 'ի դիպուածս
ախտիս մեծագոյն օգտաւէտութե գաղջ ջրոյ , յոր պարտ
է յաւելուլ ևս սակաւաքանակ հասարակ օճիս , և 'ի
ներքս դնել զոտս ախտակիրն , որոյ գործածութե յօդա-
ցաւութին վերնակողման ստորիջանէ յոտս :

Դարձեալ , պարտ է երակ հատանել յոտիցն , և 'ի
գործ արկանել զստամոքային ջերմ լուծողականս : Պի-
տոյ է ախտակիրն մնալ 'ի մահճի , և անձնապահ լինել
'ի ցրտոյ , մանաւանդ եթէ 'ի վեր երեւեացին նշանք ինչ
բորբոքման : Բայց 'ի դիպուածս , յորում ախտս այս
պաշարէ զստամոքսն , և տայ ախտակիրն զգալ զթեթեւ
ինչ ցրտութի , յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի
գործածութի ջերմագին քօռախալից . այսինքն գեղորէից ,
որք զօրացուցանեն զսիրտն . այսպիսի է ընտրագոյն գի-
նին եռացեալ կինամոնիւ , կամ սոսկապէս ջուր կինամո-
նի , անանխոյ , ևս օղի , կմ գարօղի . ևն : Պարտ է փոյթ
մեծ ունել առ 'ի շարժել զքիրտն գործածութե ջերմ
ըմպելեաց : Եթէ ունիցի զղուանս կամ զնողկանս , և
զյօժարուի ինչ 'ի ժայթքել , պարտ է առ նմա ինքու-
զիօնէ տի քամօմիլս կամ այլ ինչ գաղջ ըմպելի առ 'ի
գրգռել և դիւրացուցանել զժայթքումն :

Իսկ 'ի դիպուածս յորում ախտս այս ընդմտանէ 'ի

փորոտիան, և պատճառէ զըւծումն որովայնի, յայնժամ
պարտ է փոյթ ունել առ 'ի արգելուլ զըւծումն որովայ-
նի 'ի ձեռն կակղացուցիչ գեղորէից, որպիսի են՝ ու-
պառպառօ, մաննա, ևն. և միանգամայն 'ի վար արկա-
նել զհնարս առ 'ի քարշել 'ի ստոր կոյս զախտարծարծ
հիւթս. սմին իրի պարտ է մատուցանել նմա զհետեւեալ
փոշիս: Առ քօլվէռէ տէլլա քօնթէսսա տի ուէնթ, և
չէնթաւռէա մինօռէ, յիւրաքանչիւրոցն մէն մի տրամ,
զորս խառնեալ ընդ իրերաց բաժանեալ յերկոտասան հա-
ւասարաչափ մասուռնա, և տուր ախտակրիդ յիւրաքան-
չիւր երիս ժամն զմի մասն:

Յորժամ ախտս այս յարձակի դէպ յերիկամուռնս,
յորմէ և պատճառի խռովուի կամ ամբոխմուռնք 'ի մէջ
աղեաց, և ցաւ ինչ յաւազընկալ մասուռնս երիկամանց,
յայնժամ հարկ է առատապէս ըմպել տէքօցիօնէ տի
ուատիչէ տի ալթէա, և միանգամայն ստածել ջերմագին
ջրով զծագն երիկամանց, և 'ի գործ արկանել զգրեխս
կակղացուցիչս. և յետ այնորիկ պարտ է տալ նմա զդեղ
ինչ մեղմիչ կամ խաղաղիչ: Իսկ եթէ ցաւն լինի յոյժ
սաստիկ և դժնեայ, մարթ է տալ նմա 30 կամ 40 շիթս
լավտանօ լիգուիսօ՝ արկեալ 'ի մէջ միոյ բաժակի սովո-
րական ըմպելոյ:

Գիտել արժան է աստէն, եթէ որք միանգամ զփորձ
առեալ են այսորիկ ախտի, պարտին մեծապէս զգոյշ լի-
նել յամենակերպ վշտաց, և 'ի ձանձրութեց, որք մար-
թին պատճառել զվերակրկնումն ախտիս. այլ նոքա, որք
չեն բնաւ զփորձ առեալ այսորիկ ախտի, բայց ըստ բերե-
լոյ պարագայից կազմուածոյ նոցին, կամ ըստ հանգա-
մանաց վիճակի և վարուց նոցին ենթակայ լինիցին առա-
ջին ըմբռնման, յայնժամ պարտ է փոյթ մեծ ունել 'ի
պահպանել զոտս իւրեանց ջերմագինս և անխոնաւս. և
սովորաբար պարտ է նոցա գնել զոտս 'ի ջուրս ջերմա-
գինս, մանաւանդ յորժամ զգան զցաւ ինչ թեթեւ 'ի
գլուխն. և յայսպիսի դիպուածի օրէն է միանգամայն
յաւելուլ 'ի վերայ ջրոյ զօճառն հասարակ, որպէս ասա-
ցաք 'ի վեր անդր: Դարձեալ, շահաւէտագոյն է յայսմ
դիպուածի գործածութիւնն շաքարի ընդ ջրոյ բաղա-
դրելոյ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ք .

'ի վերայ որովայնալուծութիւնէ կամ քորհարութիւն . զոր Իսաակայի +
կուէն՝ փխտութեամբ, կամ Քլուսսո փի վէնութեան :

Ի ներքին կողման աղեաց՝ մածեալ կամ ծեփեալ
կան յորդ լորձուք, որք են սոսնձային և լարձուն, կար-
գեշ առ 'ի վայր սահեցուցանել զ'ի ներքս եղեշ նիւթսն,
և միանգամայն սլահպանել զաղիս 'ի տտիս, 'ի սուր,
յաղի, և 'ի կծու հիւթոց . նմին իրի երբ խանգարին կմ-
քայքային այնք լորձուք . աղիքն խռովեալ թուլանան,
յորմէ ծագին բուռն հոսմունք կամ լուծմունք այլևայլ
եղանակաւ . վասն որոյ և որոշի ըստ նիւթոյն, որք ար-
տաքս թորին . երբեմն լինի շճկային, երբեմն մաղձային,
երբեմն խժային, երբեմն որդնային, և երբեմն ևս արիւ-
նային ևն, որպէս տեսցի ստորե :

Պատճառք որովայնալուծութիւնէ կամ քորհարութիւն :

Որովայնալուծութիւն ծագի կամ յառաջանայ յայնմ
ամենայնէ, որք հրապուրեն և բռնադատեն զթելս և զե-
րակս փորոտեաց կամ աղեաց, որպիսի են՝ մաղձային և
խժային շոգիքն, և կուտակեալ ստամոքային և խթիչ
հիւթքն . և ևս այն ամենայն, որք աճեցուցանեն զզգայու-
նական շարժումն և զգրգիռ աղեաց . որպէս շատ ուտելն
զհասունացեալ սրտուղս, զսունկս, զսեխ, զմեղրապուս,
զվարունգ, ևն : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի խմորմանէ
կերակրոց, 'ի ճճեաց, 'ի տտիս հիւթոց, 'ի սուր մաղձէ,
'ի սլանկրատական հիւթոց, յուժգին լուծողական դե-
ղորէից, 'ի դժուարամարսելի կերակրոց, յոգիաւոր հե-
ղանիւթից, 'ի թիւնաւոր իրաց, 'ի գրգռիչ և 'ի զայրա-
ցուցիչ դեղորէից, 'ի ցրտոյ, 'ի յարգելմանէ արտաշնչու-
թէ մարմնոյ, 'ի խցմանէ մեսէնտրական մասնաց, յեր-
կարատե հիւանդութիւն, 'ի տկարութիւն ջղաց և փորո-
տեաց, 'ի դժուար ծագմանէ ատամանց : Այլև բազում
անգամ պատճառի փորհարութիւն այս 'ի բորբոքմանէ
ստորին որովայնի և արգանդի . և յայլ բորբոքիչ ախտից :
Յաւելուլ մարթ է 'ի վերայ այսոցիկ պատճառաց և զյո-

առթի կլինայից և զանբարեխառնութի օգոյց երկրին՝ յարում բնակին :

Նշան + որովայնալուծութի կամ խորհարութի :

Հասարակօրէն զուգընթաց լինին ը ախտիս՝ թուլութի, ճնշումն աղեաց, անախորժակութի կերակրոց, այտումն և կռնջիւն փորտակաց, խառութի որովայնի, թեթեւ ինչ նողկանք, և ցաւ 'ի փորտախն, և սակաւ սակաւ մզանք 'ի դաստարկել զորովայնն, և երբեմն ևս խիթ երատաւնի, որ ասի՝ թե՛նէզմն : Չարկ բաղկին երբեմն լինի ընդհատ : Մէջն սովորաբար լինի թանձր և սակաւաքանակ. մարմն մարմնոյ ցամաք. գէմքն աժգոյն, դողդոջումն սրունից, ասքութի ուրից, թօթափումն հերաց : Նմանապէս զուգընթաց լինի ընդ սմա ջերմութի, նուազումն, և հիւժումն, և ըստ յերկարելոյ լուծմանն առաւելու և ակարութին :

Հուսկ յետոյ եթէ ոչ բարիօր խնամ տալցի, փոխարկի 'ի ջրգողութի, կամ 'ի նեխութի, և երբեմն ևս 'ի վերայ դայ բորբոքումն և սուր ցաւ փորտակաց հանդերձ փոխմամբ, և հեծկլտանօք, որ է նշան քաղցկեղային, և մահահրաւեր : Բայց 'ի դիպուածս՝ յորում որովայնալուծութին լինի ինքնեկ 'ի բնուստ շարժեալ, յայնժամ ոչ է այնքան վտանգաւոր, և ոչ է պիտոյ նպաստ գեղորելից. այլ մանաւանդ բազում անգամ լինի օգտակար ինչ հոսումն. վասն որոյ և չէ պարտ արդելու զայն, բայց եթէ յորժամ մնասցէ ընդ երկար ժամանակ, և ակարացի հիւանդն երեւելապէս :

Յազաֆս մանաւոր նշանոց ազգի ազգի որովայնալուծութից .
և յազաֆս խնամաբարութից նշան :

—

Յորժամ հոսումն կամ լուծումն որովայնի պատճառի 'ի մաղձէ, յայնժամ ասի յիտալացոյ՝ տիառաւառովիօզա. որոյ նշանքն են դառնութին բերանոյ, նողկանք սրտի, թուլութին փորտակաց, կանաչութին կզկզանաց, սաստիկ ցաւն աղեաց, և ստորին որովայնի, և գրգռելութին լերդի. և գեղարայքն են՝ խաշուն թամարին, տիւ, յիճուկն կաթին, սակաւաքանակ քաւմօս տի թառ

Թառօն, և հատունացեալ պտուղքն, և ևս գրեխն որ պատրաստեալ իցէ դաղջ Զրով խառն ընդ օստիմէլէի կփ շիճուկի կաթին:

Է.

Եթէ որովայնալուծուին պտածառեալ իցէ 'ի ճճեաց կամ յորդանց, յայնժամ կոչի՝ տխառէա վէռմինօզա. որոյ նշանքն են՝ յորդ հոտումն որովայնի, զազրահոտութիւն կղկղանաց, հանգերձ գորշագոյն դրախ, վրդովումն ստորին որովայնի, արտելումն ճճեաց կամ որդանց 'ի ստորուստ, որոց ոմանք են կօնգանի, և ոմանք մեռեալ կամ նեխեալ, Եւ դեղորայքն են՝ բօլվէռէ տի ստանեօ, օլիօ տի բարմաքաթիթէ, և լուծողականքն պատրաստեալք խաշնդեղիւ, և քալօմէլանօիւ. և յետ այսոցիկ օրէն է տալ հիւանդին զճուրն կրոյ՝ միայնակ, և կամ խառնեալ սակաւ ինչ խաշնդեղ. որով զօրանան աղիքն և արդեւանի վերստին ծնունդն որդանց:

Դ.

Յորժամ հոտումն որովայնի յառաջ գայ 'ի ցրոց կփ յարդեւականութէ արտաշնչութէ մարմնոյ, յայնժամ կոչի՝ տխառէա սիէռօզա. որոյ նշանքն են՝ առատօրէն հոտումն որովայնի զօրէն Զրոյ, ցամաքութիւն մորթոյ մարմնոյն, սասկուռի ցաւոց աղեաց, արտաքսումն ստէպ ստէպ փքոց, ուժգնութիւն ծարաւոյ, պակասութիւն միզի, ձգտումն որովայնի, կիզումն երաստանի, ևն. և դեղորայքն են՝ թրմոցն սամպուքօի, բօլվէռէ տի տօվէռ, էմուլսիօնէ առապիքա, յաւելլով 'ի նոյն ցորենաչափ ափիօն, կամ թիւրակէս ևն:

Ե.

Եթէ որովայնալուծուին պտածառեալ իցէ 'ի խժային գոլորշեաց կամ 'ի մաղձային շոգեաց, յայնժամ կոչի՝ տխառէա մուքօզա. որոյ նշանքն են յորդառատ հոտումն ստնձային հիւթոց, այառումն և ձգտումն որովայնի, արտաքսումն փքոց, ցաւն աղեաց, թուլութիւն փորոտեաց. հիւթքն՝ որք ստէպ ստէպ արտաթորին 'ի ստորուստ, երբեմն լինին դեղին հարեալ 'ի գոյն մօխրոյ, երբեմն Զրային և Զերմ. երբեմն մածոնցիկ և անհոտ. երբեմն

ցուրտ և սպիտակ, և երբեմն ևս սպիտակ և մերալից-
նան երբեմն են կանաչագոյն և դազրահոտ, և երբեմն
մազգոյն և անհոտ : Յաւն՝ որպէս և ջերմութիւն երբեմն
լինին սաստիկ, և երբեմն թեթեւ . հոսակ յետոյ և թէ ոչ
բարիորդ խնամ տարցի, գլխովին համաձայնի ըստ մասին
նշանացն ախտին կոչեցելոյ՝ ֆէպպուէ լինթա նէպօզա .
զորմէ խօսեցաք 'ի անդուջ իւրում, և գեղորայքն այսո-
րիկ հոսման են՝ արմատն առնիքաի, և սուլուցիօնի աի
կօմմա առապիքա :

Է .

Եթէ որովայնալուծութիւն պատճառի 'ի խթիւ և 'ի
սաստիկ լուծողական գեղորէից, 'ի մաղձէ, 'ի թունից,
և յայլ վնասակար հիւթոց, յայնժամ կոչի՝ տիառուէա
կասթաիքա . որոյ նշանքն են՝ առատօրէն հոսումն մաղձի
և մաղասի, սաստկութիւն ծարաւոյ և ցաւոյ, խեղճն սրբա-
նի, ձգտումն փորոտեաց, նողկանք ստամոքսի, ժայթ-
քումն, ձգտումն, ևն . և գեղորայքն են խաշուն երից-
կի, կամ չայի, խաշնդեղն, և իրէքսօրուանա, որ ոչ
միայն մաքրէ զստամոքսն, այլ միանգամայն տայ ստամոք-
սին զմանաւոր իմն ոյժ, և զօգնութիւն, որով զօրացեալ
արտաքս վանէ զվնասակար նիւթս, և զմնացեալս յան-
մարտղութիւն : Քսան և չորս կշիռ ցորեան իրէքսօրուա-
նան չափ է բարիորդ և բաւական առ 'ի արտադրել զայ-
ստիկ ներգործուիս . մի կամ երկու աւուրք զկնի փսխո-
ղականի՝ օրէն է տալ հիւանդին կէս տրամ կամ 40 ցո-
րեան խաշնդեղ . զոր և պարտ է կրկնել երկու կմ երեք
անգամ, մինչև ցգաղարիլ հոսման որովայնի,

'ի գիպուածս, յորում հոսումն որովայնի ծագի 'ի
սաստիկ լուծողական գեղորէից և 'ի թիւնաւոր նիւ-
թոց մաեւոց 'ի ստամոքսն, յայնժամ օրէն է ախտա-
կրին ըմպել առատօրէն պէվանտա աիլուէնթէ, այսինքն
դեղ հեղեղիւ . որպիսի են՝ էմուլսիօնէ առապիքա,
գաղջ կաթն, իւղն նոյոյ կամ ձիւթապտղոյ, ևն : Եւ 'ի
վախճանի մարթ է ևս տալ սակաւաչափ լաւտանօ լի-
գուիտօ, կամ տրամաչափ ախտքօռտիօ առ 'ի խաղա-
ղել զզայրացումն աղեաց :

Դ.

Եթէ հոսումն որովայնի իցէ արինաշաղախ, յայնժամ կոչի տիառաէա քառէնթա, որոյ զեզորայքն են՝ թրմոցն խաշնդեղի, կամ քապքառիլիաի, և յաւելու պարս է ՚ի վերայ նոցա ցորեան մի կամ երկու ալումէ:

Ե.

Յորժամ որովայնալուծուին յառաջ դայ յուժեղութէ և ՚ի բռնադատութէ, որ պատճառի յարգելապաշտութենէ իրիք սովորական հոսման, որպիսի են հոսումն թանջից, դաշտանի, ևն, յայնժամ ասի՝ տիառաէա քառէնթա. որոյ զեղ է երակահատութի, և ՚ի չլինել այսմ կարելի, հարկ է հինգ կամ եօթն տղորուկս դնել ՚ի վերայ երաստանի, և փութալ զամենայն յարմարագոյն հնարս ՚ի վար արկանել իսկ և իսկ ՚ի նոյն ժամանակի, առ ՚ի գիւրացուցանել և շարժել վերստին զհոսումն զայն սովորական, որովհետև զայսմանէ կախեւ կան՝ ոչ միայն փարատումն փորհարուէ, այլ միանգամայն կեանք արտակրին:

Ը.

Յերկարաժամանակեայ որովայնալուծութիւն առանց ջերմութե, որոյ նախնական պատճառ գտանելի լինել տկարութիւն աղեաց կամ փորոտեաց, յայնժամ կոչի՝ տիառաէա քառնիքա. որոյ առաւել գործունեայ զեզորայքն են՝ իբէքաբուանա, տալով հիւանդաց երկու ժամէ յերկու ժամ մի կամ երկու կշիւ ցորեան, յաւելուով ՚ի նոյն մէն մի ցորեան՝ ելէօցութեառ տի մաշիս: Նոյնպէս երկար փորձառութիւն ուսայ՝ զի գերազանց զեղ է գործածութի փուշոյ ինչ՝ որ այսպէս բաղադրի: Քսան կշիւ ցորեան՝ ռատիլէ տի քօլմագօ, և տասն կշիւ ցորեան՝ ցութքէառ առօմաթիծծաթօ տի մաշէա: Եւ զայս պարս է առնուլ երիցս կամ չորիցս անգամ յաւուրն:

Բաց ՚ի զեզորելից աստի՝ օգտաւէա յոյժ եղիցի արբուցանել հանապազօր արնիքա արմատն լուսալ, բայց առջի մի աւելի քան զտասն ցորեանս առ մի նուագ, և տալի չորս ժամ միջոց ընդ մի և ընդ միւս արբումն այսք չափոյ: Են բժիշկք, որք առնուն ՚ի կիր զսերմն ջգախօ.

տի, զկեղևն սխմառուսպի, զքաաքառիլիա, զնօջի տի
կիանտէ, զէնօ քամբէ՝ ճճիօ, զկօմմա քինօ, զխէժն ա-
բաբիոյ, զթօռմէնթիլլա. ևն:

Թ.

՚Ի գիպուածս, յորում որովայնալուծուին լինի պար-
բերական, յայնժամ կոչի՝ տիառուէա բէռիօտիքա. զայս
պիտի լուծողուն չէ՝ պարտ բնաւ արգելուլ. քանզի միշտ
է ճիգն ինչ բնութիւն, որով արտաքս վանէ յինքենէ զսի-
աաբեր հիւթս. որ եթէ մնային ՚ի ներքս, արդարեւ փնտ-
սակար լինէին բնութիւն. և են ոմանք, որք կրեն զայսպի-
տի լուծմունս որովայնի ՚ի սահմանեալ ինչ ժամանակս
խորաքանչիւր ամաց. որպէս ՚ի գարնանային՝ մանաւանդ
յաշնանային եղանակի, և այս է պարգև ինչ շնորհեալ
բնութիւն առ ՚ի պահպանութի առողջութիւն. և արդարեւ
լինի վտանգաւոր արգելուլ զայսպիտի օգտաւէտ լու-
ծումն. այլ միայն օրէն է յայսպիտի ժամանակս հրաժա-
րիլ ՚ի մանդինաց:

Փոքրիկ մանկանք են յոյժ ենթակայ այսպիտի լուծ-
ման որովայնի, մանաւանդ ՚ի ժամանակի, յորում ծա-
ղին առամուկք նոցին. բայց ուր ուրեմն փնտսակար լինի
նոցա, և բազումք ևս ՚ի նոցանէ զարդարին առամամրք
առանց կրելոյ ինչ վիշտս: Իսկ եթէ տեսանի փնտաբեր
լինել մանկանց այսպիտի լուծումն, յայնժամ պարտ է
տալ նոցա մի փոքրիկ դրդալիւ սրճոյ մակնէղիա պիան-
քա՝ ընդ չորս կամ հինգ ցորեան ռապառապառօի. եթէ
կրկնեսցի դեղս երկցս կամ չորիցս, անտարակոյս լինի
օգտակար:

Ժ.

՚Ի գիպուածս, յորում հոսմունքն պատճառին ՚ի սառ-
տիկ կրից, և յուժգնագոյն տաղնապէ բնութիւն, յայն-
ժամ ասի՝ տիառուէա տէլլա բասսիօնէ, կամ աֆֆէ-
շիօնէ տէլլ՝ անիմօ: Պարտ է վարիլ մեծաւ զգուշութիւն
յայսպիտի գիպուածս. փոխողականն ոչ է պատշաճա-
ւոր, իսկ լուծողականքն ոչ են այնքան ապահով, բայց
եթէ լինիցին յոյժ թեթեւ, և սակաւ քանակութիւն: Առա-
ւել պատշաճաւոր դեղորայքն են՝ խաղաղացուցիչ կամ
անթիւքազմօտիչի. վասն որոյ պարտ է տալ հինգ կամ
ասան շիթ լաւտանօ լիգուխոօ ՚ի մէջ միոյ բաժակի ին-

Ֆուզիօնէ տի վարէձխանա, կամ տի բուլէճիօ՝ յամենայն ութ ժամս միանգամ, մինչև ցգազարիչ նշանացն :
 Դարձեալ զուարճութի սրտի և անգորրութի հոգւոյ՝ ի գիպուածս յայս հարկաւորապէս պահանջի : Երբեմն առ ի հանգարտելոյ զուծումն որովայնի, ևս գիմեմ ի գործածութի յետագայ գեղորէից : Առ կէս ունկի՝ տխաբօտիօ, և վեց ունկի՝ ջուր հասարակ, տուր հիւանդին երկու կամ երեք գրգալ սեղանոյ յաւուրն :

Ժա.

Ի սոցին կարգ դասի և լինեթէձիա ձայնեալ փորձութիւն, որ պատճառի ի խանգարմանէ գործողութի մարտողութիւն, և ի խափանմանէ առնելութեց կաթնածու երակացն, որք բերանաբաց կան յազիս, որով իջնեն կերակուրք անմարս : Բազում անգամ ևս ծագի յերկարատե և ի հնազոյն սոսկ փորձարուէ, և ի յարինուշտ որովայնալուծութէ, ևն : Սա ունի մեծ հազորդակցութի կամ ազգակցութի ընդ հոսման չէլիաքս անուանեալ շնէրակի, և ի պատահիլ ումեք, մանաւանդ ծերոց՝ յոյժ գժուարաւ ապաքինի. ուստի այնպիսիք զամենայն ընթացս հիւանդութե իւրեանց մեծաւ զգուշութե պարտին կեալ :

Ախտս այս երբեմն զոյգ ունի ընդ իւր զանախորժակութի կերակրոց, զճանրութի ստորին որովայնի, զտապ սահմանացն ախտնդանաց, զնոզկանք ստամբսի, և զջուր փորտեաց. և երբեմն ևս զշեքազց. (ակնմատեսն եղաք ի գիպուածս ախտիս հիւանդաց ոմանց՝ ուտել անյաղարար զկերակուրս վեց կամ եօթն անգամ ի մէջ քանի ինչ ժամուց :) Հասարակօրէն թուլանայ զօրուի ջղաց, մանաւանդ այնց ջղաց որոց ստորակարգեալ են մեծ գործք մարտողութե կերակրոց, յորմէ զհետ դայ անեփութի ի կերակուրս, և անբաւականութի ի սնունդ ջերմուէ կենաց, և այնպէս ծիւրեալ լքանին ընդերք, և բոլոր մարմինն : Կշանք առաւել ձախորդականք են՝ ստեպ ստեպ արտաթորումն որովայնի, սաստիկ ջերմութիւն, ուժգնութիւն ծարաւոյ, նուազութիւն միզի, վերքն որկորոյ, անախորժակութիւն կերակրոյ. գժուարութիւն ի կլանել ևն :

Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի եթէ գտանի զոյգ ընդ ախտիս գժուարութիւն ինչ ի նշտութե, և ցաւ կողմնական, յայնժամ ախտս այս աւարտի ի նեխութի ի գիպուածս յայս առաւել պատշաճագոյն գեղորայքն

են՝ հնազոյն քաղցրաւենին կարմիր վարդի, և աղնիւ
 թիւրակէսն, որ այսպէս բաղադրի: Առ վեց ունկի՝ վե-
 րոյիշեալ քաղցրաւենին, բաղադրեալ զայն ընդ վեց արամ
 թիւրակէսի, յաւելլով 'ի նոյն և զայլ բաւականաչափ
 քաղցրաւենի սերկեւիլի. յետ որոյ տուր ուտել հիւան-
 դին մի կամ երկու անգամ յաւուրն՝ զկշիռ կիսոյ ունկ-
 ւոյ: Եւ ինձ իսկ ոչ այլազգայեալ յաջողեցաւ զարման
 տանիլ, բայց եթէ տալով զառաւել հեշտընկալան 'ի դե-
 զորէից աստի, որպիսի է զանդուած ինչ հատադեղոյ բա-
 ղադրեալ 'ի 12 ցորեան՝ քօլմալօ արմատոյ լոսելոյ, և 'ի
 բաւականաչափ շարապոյ սերկեւիլի: Յօրինեալ աստի վե-
 ցեակ հատիկս, երկու առցին ընդ առաւօտս, երկու նախ
 քան զճաշն, և այլ երկու ժամ մի յառաջ քան զընթ-
 րիսն, միայն թէ կրկնելի է այդ դոնէ մէնչև 'ի քսան օր:

Ժբ.

Երևելի է նոյնպէս և հոսումն լերդական, կոչեցեալ
 յիտալացոյ՝ Ֆիլուսո էբաթիքօ. և կարի դժուարին իմն
 է սահմանել զիսկաբուն և զգործագիր պատճառն այսր
 հոսման. բայց զոր հաւաստեալ մարթիմք ստորասել, է
 թուլութի, դանդաղութի, և պաւարումն լերդի: Այդ
 ամենայն թէպէտ երևին լինել առաւել ընդհանուր պատ-
 ճառ այսր հոսման, բայց յոլովակի ոչ պատճառեն զայն.
 որովհետեւ բազում անգամ ևս պատահին 'ի նեխութէ
 լերդի, առանց ուրեք բնաւ գտանելոյ անդ աստիս, որ
 ասի Ֆիլուսո էբաթիքօ: Բայց զիարդ և իցէ, հաւաստի
 համարեալ է թէ ոչ է մարթ այդմ ունել տեղի, բայց
 եթէ յարակցեալ ընդ լերդի. ամին իրի սահմանեմք ըզ-
 պատճառս այսորիկ հոսման լինել զամենայն անբարեխառ-
 նութիս կամ անկարգութիս լերդի, մանաւանդ զտկա-
 բութին ստամոքսի, և ստորին որովայնի, և զգանգաղու-
 թին փամփշտոյ, երիկամանց, փայծեղան, պարկի լեղւոյ,
 և արգանդի. ևս զառաւելութին կամ զկարի նուաղու-
 թին դաշտանի և թանչից: 'ի վախճան ամենայնի հո-
 սումնս այս ծագիլ կարէ նաև 'ի խցմանէ մեանորական
 երակաց, որ կոչի՝ օսթոուցիօնէ տէլլէ վլենէ մէսէնթէռի-
 քէ: Եւ նշանք են՝ անախորժակութին կերակրոց, տենդ
 թեթեւ, դառնութի բերանոյ, փութասրկումն, դեղնու-
 թիւն միդի, առաւելութի կամ սակաւութի ցաւոց լեր-
 դի և դեղնութի մօրթոյ, սաստկութիւն հազի, և ճըն-
 շումն լերդի, դժուարութին 'ի շնչառութե: Բայց մաս-

նաւորասէս դուշակի հոսումն այս այնու՝ զի հասարակօրէն զհետ դայ դալուկն , բորբոքումն , և այլ ատեք լերդի . ևս առաւել ճանաչի յարտաթորմանէ արիւնաշաղախ նիւթոց կամ կղկղանաց , և 'ի խեթից սրբանին երբեմնասէս ստատահելոյ :

Այս հոսումն որոշի և զանազանի 'ի թանկոց , որ ասի էմօսօրասէլէ , ըստ որում 'ի դիպուածս յայս կղկղանքն կամ պէտքն որովայնի ոչ է այնքան խառն ընդ արեան , որպէս 'ի թանկքն : Սեամադձոտքն առաւել ենթակայ են աստիս այսմիկ : Դարձեալ , հոսումնս այս ոչ է այնքան վշտաբեր և տառապեցուցիչ , որպէս զախան՝ ասեսնեթէ . ախ . բայց է առաւել զժուարաւ փարատելի , և հասարակօրէն աւարտի և փոխարկի 'ի ջրգողութի , 'ի վտաւ կրութի և 'ի յերկարատե խօթուի , որ ասի՝ քաքէասիս : Այլ դարման սորա է ռատիչէ տի քօլօմպօ , զոր պարտ է խառնել զոյզն ինչ ամիտնիս : Կոյնպէս օգտաւէտ է եթէ փութով և յաճախակի օծցի 'ի վերայ լերդի և փայծէլան ճարպով սնդկի :

Եթէ աստակիրն ունիցի զմիջարդեւութի , յայնժամ պարտ է 'ի վտր արկանել զփիշիթալէ բուսբուսէս , զոր պարտ է զգուշութի և չափով ընծայել : Իսկ եթէ ունիցի զջերմութի ինչ թեթեւ , և յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զէլիսիսէ տի վէթուիօլօ , և զթրմոցն քինաի , ևս պարտ է գրել տալ պատրաստեալ խաշուով բոսուքաի կմ պարտ է գրել տալ պատահի երբեմն , մարթ է թոյլ տալ յուտել , որպէս պատահի երբեմն , զձագս աղունեաց , զմիս թաղամասւորեալ ոչխարի , և զմածուածն եղջերն եղջերուի , որ ասի՝ ճէլաթինա տի քօռնօ տի չէռօլօ : Ոմանք յախտաթեւաց ստացան մեծ օգուտս 'ի կտթանէ , ուստի եթէ լիցի օգտաւէտ , պարտ է յարատեւել 'ի դործածուի կաթին , մինչև բարեք ներդործեսցէ : Դարձեալ , եթէ զուգընթաց լիցի ընդ աստից զրոտութի ձեռաց և ոտից , նուազումն , նուազութի ձայնի , թուլութի ջգաց և զժուարութիւն 'ի շնչառուի , յայնժամ կոչի՝ ֆէպպաէ բէռնիլիօզա սուպբուէնթա , որպէս տեսաւ զԼ . Խ . Երես 16 :

ԺԿ .

Այլ բաց 'ի սոցանէ՝ է և այլ տեսակ որովայնալուծութե , որ կոչի՝ ֆլուսսօ միզէնթէռիքօ . այսինքն հոսումն մեաննարական : Սա է ահոկութի մեաննարական

լից կմ անօթոյ . վասն որոյ 'ի գիպուածս յայս կըղ-
կղանքն լինի առաւել արիւնշաղախ քան 'ի գիպուածս
հոսման լերդի , և արիւնռուշտ հոսման որովայնի , որ կո-
չի տիտէնթէռխա : Երբեմն ևս պատահի՝ զի յանչափս
հոսի արիւն ինչ կարմրեղանգ առանց իրեք հոտոյ . բայց
երբեմն սեաւ կամ նեխեալ և դարչահոտ , և յայնժամ
անուանի՝ մօռպօ նէռօ , այսինքն աստ սեաւ : Սեամաղ-
ձոտքն ևն առաւել ենթակայ աստիս այսորիկ : Այլ դար-
ման սորա չէ ինչ տարրեր 'ի դարմանոց թանձահոտութե
կամ փսխման արեան , որպէս տեսցի իւրաքանչիւր յիւ-
րում տեղւոջ . որովհետեւ ունի զմիջասահման տեղի 'ի
մէջ միոյ , և միւսոյ :

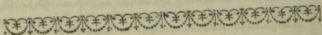
Բայց մասնաւորապէս 'ի գիպուածս յայս պարտ է
պատրաստել գրեխս կակղացուցիչս , 'ի ձեռն որոց արտաբ-
սի և մարբի արիւնն , որ փակեալ կայ 'ի փորոտիսն . նոյն-
պէս մարթ է մատուցանել հիւանդին աշխտի անթիփութ-
ռիտի , որ ոչ միայն խափանէ զպատճառելի փնասս , այլ
ևս միանգամայն մասնաւորապէս աճապարէ և արգելու-
ղթանչան : Չնայն գործողութի ունի և խաշուոն բրնձոյ՝
խառն ընդ շարապի լէմոնի , կամ ռապելի : Դարձեալ ,
յոյժ օգտակար է 'ի գիպուածս յայս 'ի վար արկանել
զծալիկն երիցկի՝ եթէ յըմպելիս , և եթէ 'ի գրեխս :

ԺԴ .

Խրատք ընդհանուր առ 'ի խնամատար լինել որպիսի և
իցէ հոսմանց , և փորհարութեց : Ախորստ այսորիկ յոր-
պիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկեալք , ըստ պարագայ
իցն պահանջերոյ , եթէ պարտ իցէ արգելուլ , պիտոյ է
խակ և խակ կանոնադրել զկերակուրն հիւանդին , որպիսի
է բրինձն եփեալ կաթամբ , և համեմեալ կինամոնիւ , կմ
քուէմօս տի ռիզօ , այսինքն բրինձն եռացեալ կարմիր գի-
նեաւ : Ըմպելին քուէմօսէ տի ավէնա լուծեալ 'ի ջրոյ
բրինձի , կամ թրմոցն խորովեալ հացի : Գիտելի է ևս ,
եթէ չէ օրէն բնաւ ձեռնամուխ լինել 'ի դադարեցուցա-
նել զորպիսի և իցէ հոսումն որովայնի , մինչև քաջահա-
սու լեալ թէ յորոց պատճառաց իցէ յառաջ եկեալ :
Խակ 'ի կարեւոր դատելն զգործածութի գեղորեից , յայն-
ժամ սրտտ է սկսանիլ նախ 'ի քաղցրացուցիչ և 'ի հե-
ղեղկիչ գեղորեից , և 'ի գրեխաց , և ապա անցանել 'ի
գործածութի գեղորեիցն , որք վերաբերին առ ստամոքսն ,

և յետ այնորիկ 'ի կերտութի քինա քինա, օշնդրի,
տխաբօտափօի . նաև ազնուագոյն գինի է յոյժ օգտակար:

Որքան առ կերակուրս պարտ է հրաժարիլ 'ի տհաս
մրգաց, 'ի գժուարամարտելի և յիւղալի կերակրեղինաց .
ևս արժան է զգուշանալ 'ի ցրտոյ և 'ի խոնաւ օդոց, և
յայլ ամենայն իրաց, որք մարմին արդելու զարտաշն-
չուն մարմնոյ: Համեապէս զդոշ լինել պարտ է 'ի սաւ-
տիկ կրից, յերկիւղէ, 'ի տրամութէ ևն: Ընդ այսոսիկ
արժան համարիմ յուշ առնել և զայն, զի եթէ փորհա-
րութեք կամ հոտմուք այսոքիկ երկարատեւեալ մնան,
սովորաբար 'ի վեր երեւին կարծրութի և ցաւ ինչ թեթեւ
'ի լեարդն, և մերթ ևս 'ի փայծաղն, յայնժամ հարկա-
գլխիմք գինեկ 'ի գործածուի քալօմէլանօի, կամ մէքու-
ռիօ տօլէի, և զկերպն կերտութի սոցին ունիա գտա-
նել 'ի հաս. Բ. 'ի տառն Ք. և Մ. 'ի կարգի իւրեանց:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի թ .

'ի վերայ արիննաւոր քորհարութի կամ արիննաւոր
շանաւնծարութի, որ ասի՝ քիննիլնիլնիլն, կամ քիննաւ
քիննիլնիլնիլն:

Լիստս այս է խօթութի ինչ գժնդակ և տարափո-
խիկ, որ կատաղաբար յարի 'ի փորտախ մարդոյ, և առա-
ւելապէս 'ի ստուար և 'ի թանձր ազիւս, հանդերձ ջերմու-
թեամբ մարմնոյ, և ուժգին ցաւովք որովայնի և սրբանին:
Սա հասարակօրէն տիրապեալէ յաշնան և 'ի դալնան և
ղանակի, և կարի հասարակ է յերկիրս տօթագինս և 'ի
վայրս գիճայինս, ուրանօր եղանակն լինի ջերմ և խոնաւ
և նոքա՝ որք բնակին 'ի սահմանս հարաւոյ և 'ի բնակու-
թիս վիճակեալս մնաստբեր օդոց և ապականեալ իմն հոգ-
մոց, են առաւել ենթակայ այսր ախաի, յայն սակս ա-
ռաւել դտանի ախտս այս 'ի բանաս, 'ի բանակս, 'ի հի-
ւանդանոցս, յանկեւանոցս, և յայլ այսպիսի աւելիս: Ն-
ևս անձինք, որք վիճակեալք են սքօռպուծային ախտից,
են առաւել ենթակայ այսմ արխնոտաւոր փորհարութե:

Պատճառք արեւմտեան ժողովուրդին և արեւելեան
որովայն ծախսերն :

Պատճառք այսորիկ աստի գրեթէ նոյն են ընդ պատ-
ճառաց փողպատաւածէ, զորմէ լիով ճառեցաք 'ի գլ. ք.
երես 65 : Նոյնպէս մարթ է պատճառիլ աստիս յայնմ
ամենայնէ, որք կարեն արգելուլ զարտաշնչութի մարմնոյ,
որպիսի են ցրտագոյն և փնտասկար օգբ և հողմունք, ըզ
գենուլ զթայեալ հանգերծս, 'ի քուն լինելն 'ի բաց-
թեայս, ևն : Նոյնպէս և մարթ է ծագիլ 'ի սուր և 'ի
խթիլ մազէ, 'ի ստորէջ աստարծարծ հիւժոց, որք 'ի
ստամոքսէ յալիս լճանան, և 'ի հասունացեալ պողոց, ևս
'ի գժուարամարտելի կերակրելինաց. բազում անգամ ևս
պատճառի փոփոխմամբ, վասն որոյ հարկաւորապէս պա-
հանջի չառնել ստեպ ստեպ երթեկեկութիւնս առ այնպի-
սի աստակիր անձինս. քանզի համարիմք եթէ միայն հոտն
կզկզանաց աստակրին պատճառել մարթի զաստ զայս :
Հուսկ յետոյ՝ մարթ է աստիս յառաջ գալ 'ի յօգուա-
ծացաւածէ, ևս և 'ի ռիսիրօլս անուանեալ պալարէ,
որով բազում անգամ ցաւի ուղղորդ աղիքն հիւանդին,
յորմէ երբեմն զճետ գայ նախ վէրք, և ապա քաղցկեղ :

Նշանք այլ արի :

Բխտս այս գուշակի 'ի լուծողականութէ որովայնի,
ք որում զուգընթաց լինի և սրագոյն իմն ցաւ 'ի փորո-
տին, ևս 'ի մշտատե արտաթորելոյ զկզկզանս որովայնի,
և հասարակօրէն յառատ կամ 'ի նուազ ինչ արենէ, և
'ի խժային նիւթոց արտաքս հոտելոց ընդ ապաւառին, 'ի
խեթից սրբանին, 'ի զգոցմանէ աղեաց, 'ի դառնութէ
բերանոյ, 'ի չորութէ որկորոյ և բեզուի, 'ի նողկանաց, 'ի
փսխմանէ, և 'ի սաստիկ ծարաւոյ : Դարձեալ, որպէս 'ի
գիպուածս այլոց հրատապ տենդից, նոյնպիսի գիպուածս
աստիս՝ թուրանայ զօրուի ջգաց և բոլոր մարմնոյ, զարկն
ուժգին, և ջերմութին սաստիկ :

Գիտել արժան է, զի 'ի սկզբան անդ աստիս երբեմն
զուգընթաց լինի դողդոջութիւն, և երբեմն ևս ցրտութիւն
ուժգին : Նիւթն՝ որ անընդհատ 'ի գուրս թորի, ոչ լինի
բնաւ միօրինակ. զի երբեմն լինի ստանձային, և սպիտակ.
երբեմն արիւնաշաղախ, և երբեմն ևս կանաչագոյն. այլ
'ի վերայ այսր ամենայնի միշտ ք նիւթոցս գտանի և հոտ

զազըր և գարշ : Սովորաբար մէջն լինի արգելական , ընդ նմին և քիրան : Երբեմն հիւանդն բնութի ի փրօխումն առատօրէն , և երբեմն ևս մօրթն բոլորովն ցամաքի և ձկնակերպի կապտագոյն : 'Ի յարտաքսել հիւանդին զվերոյիշեալ նիւթքն որովայնի՝ զգայ ծանրութիւն և խէթ իմն 'ի սրբանն (որ կոչի՝ թէնէզմօ) մինչ համարիլ ամենայն ազեացն արտաքս թափիլ , և երբեմն ևս մասն ինչ փորտանաց 'ի գուրս ելանէ . որ և պատճառէ զվիշտ անհնարինս , մանաւանդ երախայից : Երբեմն 'ի վերայ հասանէ հեծկլտանք , խոնջութի , թուլութի , ցամաքութի մօրթոյ , սաստկութի ծարաւոյ , միզարգելութի , ցնցումն մկանանց և այլ պատահարք , որք սովոր են 'ի վերայ հասանիլ 'ի զիպուածս աստին որ կոչի՝ տենդ ջգային կամ փառխտութի :

'Ի զիպուածս արիւննուշտ փորհարութե , որոյ նախ նական պատճառն գտանիցի լինել ուժգնութի բնութեն , առաւել երեւելի նշանքն են՝ ուժգին ցրտութիւն , որում արդէն զհետ գայ սաստիկ և անընդհատ ջերմութի , արագութի և լիութի , ևս խստութի զարկի բաղկին , ուժգնութի ցաւոց , որ ընդ ժամս ժամս 'ի վեր երևի 'ի փորտախ , և ասորոժանք 'ի ժայթքել , ևս գթուարամիջութի : Զկնի այս ամենայն նշանաց 'ի վերայ գան անընդհատ խէթք 'ի սրբանն , բորբոքումն ինչ թէթե 'ի միզանց խղովակս , ջերմութի միզի , ցաւ ինչ պորտոյ և աղդերաց , արագութի հոսման որովայնի , ևն : Յայսպիսի զիպուածս երևին յաւէտ վնասակար դոժքան օգտակար՝ գեղորայքն սեղմիչ , խմիչ , և զօրացուցիչ կոչեցեալք , որպիսի են ողիւստօր հեղանիւթքն , ասիոնն , տիաքօռտիօն , թիւրակէսն ևն : Տարբերի աստս այս յախտէն՝ որ կոչի տիառուէա . իս որում ունի զոյգ ընդ իւր զուր իմն ցաւ 'ի փորտախն , և ըստ որում կղկղանքն հասարակօրէն լինին մաղաստաւուն և արիւնշաղախ : Դարձեալ զանազանի յախտէն՝ որ ասի մօռպօ քօլէռա . ըստ որում 'ի զիպուածս յայս փախումն չէ այնքան դժնդակ , և ոչ իսկ կարի յաճախ ևն :

Կայ և տեսակ ինչ արիւննուշտ փորհարութե , կոչեցեալ յիտալացոց՝ տիստենթէռիա ասթէնիքա , որ պատահի 'ի թուլութե կամ 'ի ակարութե բնութեն , որոյ նշանքն են՝ թուլութիւն կենսական զօրութե , փոքրութիւն և անհաւասարութիւն զարկի բաղկին , նուաղութիւն և տհասութիւն միզի , դողութիւն ջրաց , և ցնցականութիւն ձգանաց , ևս տանի շարժողութիւն մկանանց , ուժգին ցաւն փորտանաց ,

ցնորումն խելաց, և նուազումն սրտի: Չկնի այս ամենայն նշանաց 'ի վերայ դայ դժնդակ ցաւ ինչ աղետաց և սրբանին, հեծկլտանք, կարմրութիւն տւայ: Կղկղանքն կամ յաւելուածքն որովայնի 'ի սկզբան անդ լինին խոշորակ, առատ և արիւնաշաղախ. բայց 'ի վախճանի սկսանին գլխովին արիւնտաիլ և գարշահոտիլ, և նորագոյն թելանման նիւթս արտաքս հոսել: Երբեմն արտահանին յորովայնէ ճճիք կամ որդունք կամ 'ի ստորուստ և կամ 'ի վերուստ, և երբեմն 'ի վեր երևին խաղաւարտք և բիծք կապուտակ կմ սեաւ. 'ի մորթս մարմնոյ, և վէրք խժային 'ի խոռոչս բերանոյ, և այլ պատահարք, որք սովոր են 'ի վերայ հասանիլ 'ի դիպուածս աստից՝ որք կոչին միլիառէ, և թիֆօ, որք են աստք ինչ վտանգաւոր և տարափոխիկ:

Այս տեսակ արիւնառւշտ փորհարութիւն հասարակօրէն պատահի ծերոց և փափկակեաց անձանց, և ևս նոցա՝ որք կրեալ են զախտան կոչեցեալ սքոռպուլթօ, և կօթթա, և կամ զորպիսի և իցէ այլ ախտս: Յորժամ գոյնն երեսաց ախտակրին լինի կապտագոյն, զազրատեսիլ, և գարշէլի դիշահոտս արտաքս բուրէ, ցուցակ է մեծի արտմալից վտանգի, որովհետեւ հաւատաւաւ գուշակ են փտախտութիւն, և քաղցկեղի: Դարձեալ, երկիւղալի իմն նշան է, յորժամ հիւանդն իսկ և իսկ զկնի ընդունելոյ զգրեխն արտահանէ զնոյնս. բայց ամենաչար և առաւել երկիւղալի նշանն այն է, յորժամ գլխովին փակեալ լինին ճանապարհն փորտեաց, և անհնարին լինի մուծանել 'ի ներքս զգրեխս: Դարձեալ, յանկարծօրէն դադարումն ցաւոց փորտեաց և սրբանին, անընդհատ հեծկլթտանքն, ժանկագոյն փսխումն, կարի զրտութիւն ձեռաց և ոտից և բոլոր մարմնոյ, ցուրտ քիւրան, անձկութիւնն, ցնորումն, սաստիկ ցամաքութիւն բերանոյ և որկորոյ, կարծրութիւն և չորութիւն լեզուի, կերկերումն ձայնի, յաճախակի ուշագնացութիւն, և դժուարութիւն 'ի կլանել, ևն անշուշտ նշանակ մօտալուտ մահուան:

'ի վախճանի, ախտս այս պատահեալ ծերոց, երախայից, և ծննդական կանանց՝ միշտ լինի վտանգաւոր: Բայց ոչ այսպէս 'ի դիպուածս աստիւն, որ կոչի՝ տիստէն թէռփա սփանքա. քանզի յայնժամ հիւանդն ոչ արտաթորէ զկաթիւս ինչ արեան չէ կղկղանաց. վասն որոյ զերծ լինին 'ի քաղցկեղային վտանգէ: Այլ դիտել արժան է, զի արիւնառւշտ փորհարութիւն, և այլ հոսմունք որովայնի երկարատեւութիւն կամ գործածութեամբ ներհակական

դէղորեից մարթին փոխարկել 'ի ջրդողութիւն և յապա-
կանութի :

Առաջադրեալն է 'ի վար արեւելէս 'ի Դիդոսածո արեւ-
մուտ խորհրդուն իմ արեւմտեան որովայնաճոն :

'Ի դիպուածս ամառն չիք ինչ առաւել պիտանի և
օգտակար քան զմարտութի . քանզի 'ի ձեռն այսր մար-
տութի մեծապէս նպաստ ընծայի հիւանդին , և ոչ սակաւ
շահաւէտ լինի առողջութեան նմին մերձակայից . վր որոյ
հարկ է ստեպ ստեպ փոխել զհանգերծս ամառակրին , և
չէ պարտ բնաւ թողուլ 'ի սենեկի անգ զկղզղանս որովայ-
նի . այլ հարկ է փոյթ ընդ փոյթ ընդ հողով ծածկել
զայն : Օրէն է 'ի մեջ սենեկի նորին միշտ շրջըջել զօդ
լին զովացուցիչ և առողջարար , և ստեպ սրսկել զքացախ
կամ զսուկօ տի չէտրօ , և կամ զայլ ինչ և իցէ սաստիկ
հոտաւէտս : Արժան է զգոյշ լինել զի մի անյոյս առնիցի
հիւանդն զառողջութի իւրմէ , այլ բառնաւ պարտ է 'ի
մտաց զերկիւղ մահու :

Բազում անգամ փորձիւ ծանուցեալ է գերազանց ներ-
գործութիւն Ֆլանելլայի , որ է աղջ ինչ ասուոյ , զոր սո-
վոր են զգեցուցանել 'ի վերայ մերկ մարմնոյն , պատա-
տեալ բովանդակ զկէս մարմնով , որով գրգռի և շարժի
քիրան և շողին առանց իրիք մեծապէս ջերմութի պատ-
ճառելոյ : 'Ի դիպուածս յայս պարտ է հրաժարիլ 'ի մը-
սոյ , 'ի ձկանց , 'ի խաւարտից , և յայնմ ամենայնէ , որք
պատճառեն վնեխուի կամ դիտուի : Սերկելին , նուշն ,
և հիւթն քաղցր նարնջոյ , ևս թարմ կամ չոր զողան' են
պատշաճաւոր ուտելիք 'ի դիպուածս յայս : Բրինձն ,
բակլայն եփեալ լոկ ջրով են պատշաճաւոր կերակուրք .
նոյնպէս և օսլայն և ալիւրն ցորենոյ , որք ոչ միայն են
պատշաճաւոր կերակուրք , այլ միանգամայն և գեղք ,
զոր պարտ է 'ի վար արկանել յետագայ եղանակաւ : Առ
հինգ կամ վեց բուռն օսլայ կամ ալիւր , լոսեա 'ի փոշի
մանրամաղ , և թոզ եռալ բաւականաչափ ջրով կի՞ կա-
թամք իրր հինգ կի՞ վեց ժամս , մինչև 'ի ցամաքիլն . ապա
առեալ 'ի սմանէ երկուս կի՞ երիս գրգալս եռացս վերջա-
սին բաւականաչափ ջրով կամ կաթամք , մինչև ցթարիոք
մածանիլն , և լինի կերակուր հասարակօրէն յոյժ անու-
ցիչ և վայելուչ ակորժակի հիւանդին . զոր մարթ է առ-
նուլ 'ի կիր կամ շաքարաւ , և կամ կինամանիւ :

Առաւել պատշաճողական ըմպելիք 'ի դիպուածս յայս՝

են ջուրն կմ խաշուն բրնձոյ, և սիէնօ տի լաթթէ՝ այս-
ինքն շիճուկն կաթին, որոց գործածութեամբն յուով
անգամ եղև ապաքինութիւն ախտիս : Դարձեալ, ջուրն
խորովեալ հացի, կամ ավէնաի, և կամ ջուրն՝ յորոյ 'ի
միջի շիջուցեալ է հրացեալ երկաթն, են ճահողագոյն
բմպէլիք : Եւ յնպէս թրմոյն երիցկի, զոր ասեն՝ ինժու-
ղիօնէ տի քոմօմիլլա, է դեղ իմն աղնուագոյն և կարի
օգտաւէտագոյն 'ի դիպուածս յայս, եթէ ստամոքսն կա-
րացէ տանիլ. զի ունի մասնաւոր իմն զօրութի փալա-
տելոյ զքաղցկեղն փորոտեաց :

Յաւագն հնաւիտ և շէշիւիտ յաւիտի արի :

Հնաւիտ և դեղորայք այսորիկ ախտի հանապաղ կշռե-
լիք են ըստ պատճառացն, յորոց ծագի ախտս : 'Ի դի-
պուածն, յորում նախնական պատճառն գտանիցի լի-
նել ճիղն բնութեն, կամ կենսական զօրութեն, պարտ
է երակ հատանել ըստ պահանջելոյ հարկին 'ի սկզբան
անդ հիւանդութե, և թոյլ տալ արեանն հոսիլ իբր չորս
կամ հինգ ունկիւս . բայց նկատել արժան է միշտ 'ի պա-
րագայս անձին, զորօրինակ 'ի սաստկութեն ցաւոց, ջեր-
մութե, և այլ նշանաց, 'ի հասակն, 'ի խառնութեն, և
'ի զօրութեն, ևս յուժեղութեն և 'ի յաճախութեն զարկի
բազկին, յանգդայութեն ստորին որովայնի, և յուժեղութե-
ն ցաւոց աղեաց և սրբանին : Եւ յետ այնորիկ պարտ
է առնուլ 'ի կիր իրէքաքութեանա, որոյ ներգործութն դի-
րացուցանի՝ պատրաստելով թեթև ինժուղիօնէ տի քա-
մօմիլլա . բայց դուն ուրեք պահանջի 'ի դիպուածս ախ-
տիս սաստկի և զօրաւոր փոխողականն . առ որ բաւական
է հասարակօրէն 24 կամ շատ ևս 30 կշիռ ցորեան իրէ-
քաքութեան վասն միոյ չափահասակի : Իսկ երբեմն բա-
ւական լինի 10 կամ 12 ցորեան միայն :

Յերկրորդում աւուր զկնի փոխողականի օրէն է տալ
հիւանդին 'ի 30 կշիռ ցորենոյ՝ մինչև ց48 ցորեան՝ ռա-
պապապառ 'ի պահ առաւօտուն : Եւ յետ այնր պարտ է
մինչև ցքանի ինչ աւուրս տալ նմա սակաւաքանակ իրէ-
քաքութեանա, զորօրինակ երկու կամ երեք կշիռ ցորեան՝
յոր սարտ է խառնել զրգալ մի սիւուր բարավէնօ պի-
անքօր, և յաւուրն երկու անգամ տալ հիւանդին, մինչև
լիցի վեց ցորեան յաւուրն : Այս զարմանատարութիւն
բաւական է հասարակօրէն 'ի պատճառել զառողջութի .
բայց եթէ դէպ լինի երբեմն անբուական լինել այգմ,

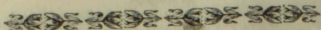
յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի կիրառութի առաւել թուլացուցիչ և զուլացուցիչ դեղորէից . որպիսի են թամառինտի, մաննա ևն : Նոյնպէս 'ի գործ արկանել արժան է յամենայնում երեկոյի գրեխ պատրաստեալ օսլաիւ կամ բրնձով :

Իսկ եթէ գործածութեւն այսոցիկ դեղորէից չիցէ հնարաստանալ զբաղձացեալ ներգործութիւն և զօգուտն , յայնժամ օրէն է զսպունգ գաղջ ջրովն մոլոշի և կտաւատի թացեալ դնել 'ի վերայ այնր մասին որովայնի , ուր առաւել զգայ զցաւն : Յորժամ ախտս այս պատճառի 'ի ցըրտոյ կամ յարգելականութեւն արտաշնչութեւն մարմնոյ , պարտ է ախտակրին պահել զանձն ջերմասպէս , և ըմպել առատօրէն զխաշու սամպուքօի , և մէլիսսէի , և դնել զոտս և զձեռս 'ի մէջ ջերմ ջրոյ : Իսկ 'ի դիպուածս , յորում ախտս ծագի և յառաջ գայ 'ի թուլութեւն բնութեն , յայնժամ կոչի՝ տիսսէնթէնիա ասթէնիքա , որոյ առաւել պատշաճագոյն և օգտաւէտագոյն դեղորայքն են՝ ափիոնն , և խէժն արաբիոյ , որ այսպէս յօրինի : Առ կէս ունկի խէժ արաբիոյ , մի և կէս տրամ շաքար սպիտակ , և տրորեալ զայս 'ի մէջ քարեայ անկանի , արկանելով 'ի նա և զհինգ ունկի հասարակ ջրոյ , յոր յաւել և 24 շիթ՝ լաւտանօ լիգուիտօ : Եւ զայս պարտ է առնուլ յերեկոյեան պահու 'ի մտանելն յանկողին : 'Ի դիպուածս յայս հրաժարիլ պարտ է 'ի թուլացուցիչ և 'ի զուլացուցիչ դեղորէից : Եւ յետ այնորիկ պարտ է զսպունգ ջերմ գինեաւ թաւցեալ դնել 'ի վերայ այնր մասին որովայնի , ուր առաւել զգայ զցաւն : Պարտ է երկու անգամ յաւուրն գրեխ պատրաստել օսլաիւ , կի՞ արգանակաւ թաղասմաւորեալ ոչխարի , յորոց վերայ յաւելուլ արժան է 30 կամ 40 շիթս՝ լաւտանօ լիգուիտօ : Գաղջ բաղանիքն յոյժ օգտակար է , եթէ իցէ հնարաւոր :

Արդ՝ յորժամ այսոցիկ հնարք և դեղորայք լինին անօգուտ և անբաւական 'ի բուժել զախտն , յայնժամ օրէն է մատուցանել հիւանդին չորս անգամ յաւուրն մշկահոտ ընկուղաչափ՝ քօնֆէցիօնէ ճիաբքօնէզէ կամ տիասքօւտիօ , և զկնի տալ ըմպել սկահակ մի սրճոյ տէքօցիօնէ տի քամբաճճիօ : Մարթ է ևս 'ի վերայ որովայնի դնել յաճախակի զսպելանիս , որ ասի՝ սէնաբիզմօ : Այլ եթէ ցաւն փորոտեաց կամ աղեաց չփարատի գործածութեւն վերոյիշեալ դեղորէից , յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զվէշիքաթօւիօ , դնելով 'ի վերայ ցաւադնեալ մասին որովայնի :

Յուրով ինչ կայ ասացեալ և գրեալ զընտրութենէ խը-
թիչ և սեղմիչ դեղորէից, որոց սլառաճագոյնքն են մօս-
քուս օռիէնթալիս, նօչէ մօսքաթա, կինամոնախառն
գինի, քափուրն, ևն. և սակայն ճշգրիտ է, թէ չիք կա-
նոն ընդհանուր, որ սլառաճեացի զինչ և իցէ կլլմայի,
դրից երկնից, ազգի և կմ մւմ և իցէ անհատի: Ափիոնն,
որ թէպէտ ուժգին խթիչ է և սեղմիչ բնութ, և առա-
ւել ճահողագոյն վասն այսր ախտի, սակայն 'ի ջերմա-
գոյն դաւառս, որպէս ուսուցանէ մեզ փորձառութիւն,
վասասկար է ստէպ և առատ գործածութի նորին: Բը-
ժիշկք անգղիոյ՝ կարի իսկ քաջ նախագասեն քալօմէլանօն
և մէքքուռիօ տօլչէն վասն այսր ախտի, նաև վասն հոս-
ման լերդի. նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք կանոն ընտ-
րութե դեղոց՝ առանց ինչ ամենեւին բացառութեան, զոր
առ ամենեւեան հաւասարապէս հնար իցէ մերձեցուցա-
նել առ 'ի գործածութի:

Յերկարատեալ մնալ այսոցիկ ախտից, և 'ի հասա-
նիլ 'ի յետին աստիճան, յայնժամ ասի՝ տէսսէնթէռիա
քռօնիքա, որոց դարմանք չեն ինչ տարբեր 'ի դարմանոց
այլոց երկարատե սոսկ փորհարութեց, որ կոչի՝ տիառ-
ռէա քռօնիքա. տէս երես 277: Մակարդեալ և մածու-
ցեալ արգանակն ո՛չ միայն սլառաճաւոր կերակուր է 'ի
դիպուածս յայս, այլ միանգամայն և գեղ. քանզի ակա-
նատես ելէ, եթէ յետ անօգուտ ելանելոյ այլ ամենայն
դեղորէից, 'ի ձեռն արգանակիս և եթ եղև ապաքինութե
ախտիս: Աերսն կազմելոյ զարգանակս: Առ զգլուխ և
զոտս թաղասմաւորեալ ոչխարի, հանդերձ մորթովն, և
ըզբուրդն կիղեա՝ հրով, թող եռալ մինչև արգանակն լի-
նի մածուցիկ, և յետոյ յաւել 'ի նա սակաւ ինչ կինա-
մոն, որով համեղանայ, և տուր ուտել երկիցս կմ երկցս
անգամ յաւուրն սակաւ ինչ խորովեալ հացիւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ .

Յաշտօն արտի՝ որ ինչի է հոգաւորիք . այսինքն Բանի, իմ
Բնախօսութի, որ եւ արտի է հոգաւորիք Լիէլա, այսինքն
Ինչ Բանի :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ա .

Լիտիս այսմ ենթակայ է բնութիւն մարդկային յոր
և իցէ հասակի, և լը բովանդակ անգամաց մարմնոյ . ուս
տի մարթ է 'ի վեր երևիլ 'ի ծածուկ անդամս, եթէ ա
րուի, և եթէ իգի, 'ի սրունս, 'ի նեարդս, և յերակս, 'ի
նեղքոյ լեզուին, ևն . և արեանն իսկ հոսիլ յաչաց, յա
կանջաց, 'ի շրթանց, 'ի ընտերաց, և յայլ ամենայն մա
սանց բերանոյ, 'ի տեսանց, 'ի պորտոյ, յերանաց, յան
թոց, 'ի ծայրից մատանց, 'ի ոնդաց, 'ի ստամոքսէ, 'ի
փորոտեաց, և յայլ ընդերաց :

Բայց գիտել արժան է, նախ եթէ այգալիսի գիպուածք
հաղիւ երբէք պատահին . և այն ոչ այնքան վտանգա
ւորք : Երկրորդ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս ախ
տիս՝ մինչ հոսումն արեան չլինիցի այնքան սաստիկ և յոր
դառաւ, չէ՛ օրէն արգելուլ զայն, մանաւանդ եթէ յա
ռաջ գայցէ 'ի գիպուածս հրատապ քերամախից, կամ
տենդից . ապա թէ ոչ՝ յարգելմանէ այնր հոսման բորբո
քի ուղեղն, և պատճառեացին այլեայլ ախտք միասա
կարք և վտանգաւորք : Թէպէտ դժուարին իմն է կանո
նաւ որոշել եթէ մինչև ցերբ պարտ իցէ թոյլ տալ հոս
ման այնպիսի արեան . որովհետեւ որպէս փութով դադա
րեցուցանելն, նոյնպէս և առատապէս հոսիլն է միասա
կար . վասն որոյ պարտ է նկատել, զի եթէ 'ի հոսմանէ
արեան պատճառի նուաղումն սրտի, յայնժամ օրէն է 'ի
գործ արկանել զցեղս առ 'ի խափանել զայն : Բայց ըզ
պարբերական թանչքն, այսինքն զայն որ բնութիւն շար
ժեալ յորպիսի և իցէ մասանց մարմնոյ հոսեացի, չէ՛ բնաւ
օրէն գլխովին դադարեցուցանել . քանզի գլխովին դադա
րումն նորին՝ բազում անգամ վտանգաւորէ զկեանս . այլ
պարտ է մեծաւ զգուշութիւն չափաւորել զառաւելութի
հոսման նորին . որովհետեւ չափաւոր հոսումն նորին սփո

փէ և թեթևացուցանէ զբնութիւնն , և չէ՛ պարտ բնաւ նկատել 'ի պարագայս տկարութե , և զօրաւորութե բընութեն , որք չունին տեղի յայսմ գիպուածի , և են նըշանք անստորջր :

'Ի վախճանի գիտել արժան է , եթէ հոսումն թանչից սովորաբար 'ի տխր մանկուէ՛ լինի 'ի ռնգացն . 'ի հասակի երկատասարդութեան՝ ընդ բերանն ելանէ հանդերձ թքովն . իսկ 'ի ծերուն հասակի խառն ընդ միզի : Առաւելապէս ենթակայ ակտիս , են անձինք որք վիճակեալ են արիւնային , և մաղձային խառնուածոց , ևս նոքա՛ որք բնութէ են զօրաւորք , բարկասէրք , գինեմոլք , և որք վարեն զփափկասէր կեանս , և կմ՛ են ըմբռնեալք յախտէն՝ որ կոչի սքօռպութօ , ևս 'ի սաստիկ աշխատանաց :

Պատճառք ախտի :

Բազմակերպ են պատճառք ակտիս , երբեմն յառաջ գայ 'ի կազմուածոց մարմնոյ , մանաւանդ՝ եթէ լինիցի այն արիւնային խառնուածով յօդեալ , 'ի թուլութե աւնթոցն , ևն : Երբեմն ևս 'ի սահմանաւորութե կամ 'ի հոսելոյ արեան 'ի մասն ինչ մարմնոյ . զորօրինակ 'ի գլուխըն , յերակնն թանչից ևն : 'Ի լուծողութե արեան , յախտիցն որք տաին՝ սքօռպութօ , և պիտակ , յընդերկար գործածութե դեղոց , որք զարիւնն լուծանեն . որպիսի են քանթէռէլէ անուանեալ ճանճքն , թռչական ալքալի աղքն , թթու և տախ կերակուրքն , և զօրաւոր և սաստիկ լուծողականքն , և փխրողականքն , որք զայրացուցանեն զփորոտիսն . նոյնպէս պատճառի ակտս այս 'ի սաստիկ կրից բնութե , 'ի հոսմանէ արեան 'ի ռնգացն գլխովայր 'ի կտիս մնալոյ :

Գիպուածն , յորում ակտակիրն թքանէ զարիւն հոսեալ 'ի լերդէ , յերիկամանց , 'ի ստամոքաց , 'ի թոքոց , 'ի փամփշտէ , է յոյժ վտանգաւոր , և երկիւղալի : Իսկ առ սեռս կանանց՝ եթէ հոսեսցի 'ի յարգանդէ , և 'ի ռնգացն յառաջքան զլուծին , չէ՛ վնասակար , այլ առաւել օգտակար , և ազատէ 'ի ծանր հիւանդութեց : Իսկ գիպուածքն , յորում թթախտութին պատահմամբ յառաջ գայ 'ի հարկանելոյ , կամ յանկանելոյ , ևն , չեն այնքան երկիւղալից . բայց հոսումն տեւատեսական , որ 'ի ստամոքսէ , 'ի լերդէ , կամ յայլ ինչ ճանապարհէ , կարօտի խնամատարուէ . ապա թէ ոչ՝ յառաջ գայ աս-

տի՝ ուռոյցն երեսաց, ասան ջրգողութե, կամ ասան
ծիւրական և կամ նուրբ ասան :

Յաւագոս Գաբանոյ և Խնամաբարութե այսոքի՝ ակօքի :

Ղարման այսորիկ աստի միշտ պարտի լինել համեմատ
պատճառացն, յորոց յառաջ գայ : 'Ի գիպուածն, յո-
րում թանչքն պատճառի 'ի յորդառատ հոսմանէ կամ
'ի բորբոքմանէ արեան, պարտ է երակ հատանել, և 'ի
գործ արկանել թեթեւագոյն լուծողականս : Պարտ է աս-
տակրին հրաժարել յամենակերպ օգիաւոր ըմպելաց,
'ի թթու քերմացուցիչ, և 'ի զայրացուցիչ կերակրելի-
նաց, և յաշտատանաց : 'Ի գիպուածս, յորում յառաջ
գայ աստա յապականուէ և 'ի լուծմանէ արեան, յայն-
ժամ պատշաճ է ուտել զթթու միրգս բաղադրեալ՝ կա-
թամբ, ևս սակաւ ինչ սալէս, և 'ի գործ արկանել բա-
րեխառն գինի, պատրաստեալ լեմոնիւ, կամ սրիւթի
տի վիթրիօնի : Նոյնպէս յոյժ օգտակար է գործածու-
թին չափաւոր քինա քինաի :

Այլ եթէ պատճառի աստա 'ի գործածութենէ սաստ-
կագոյն և զայրացուցիչ գեղորէից, յայնժամ ընդ հակա-
ռակն պարտ է 'ի գործ արկանել զբարեխառն, զախոր-
ժարար, և զքաղցրացուցիչ գեղորայս, ևս ըմպել յա-
ւուրն բազում անգամ լը չափու միոյ հնդկային ընկուզի
պալամօ լըբաթէլի, կամ նոյնչափ սրէրմալէթի : Այլ
'ի գիպուածս, յորում թանչքն յառաջ գայ յարգելմա-
նէ արտաշնչութե մարմնոյ, յայնժամ արժան է 'ի գործ
արկանել կակղացուցիչ ըմպելիս, և անձնապահ լինել 'ի
ցրտոյ, և յաշտատանաց : Թանալ զոտս քերմագին ջրով,
և 'ի գործ արկանել զնոյն վերոյիշեալ պալամօն կամ
սրէրմալէթին :

Գիտելի է եթէ բազում անգամ յոմանս գիպուածըս
առողջարար և շահաբեր լինի հոսումն թթախտական
արեան, որպիսի են՝ գիպուածքն գլխացաւութե, լուս-
նոտութե, հրատապ և հանապազօրեայ քերմախտից, բոր-
բոքման թոքոց, փայծեղան, և փամփշտի, մանաւանդ
յօդուածացաւութե, և փողացաւուէ : Նոյնպէս առող-
ջարար է ևս անձանց, որք վիճակեալք են արիւնոյին բը-
նութեց : 'Ի վախճանի գիտել արժան է, եթէ յոր և
իցէ գիպուածի՝ յորում հարկ լինի երակ հատանելոյ, հո-
սումն արեան 'ի ռեգայն բարիոք և օգտաւէտ է, եթէ
հոսեցի լը չափու արեանն՝ զոր հանդերձեալ էր հանել

յերակացն : Բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի՝ մեծի խոհա-
կանութե պէտք են առ 'ի քաջ ճանաչել, եթէ յորում
գիպուածի արժան իցէ թոյլ տալ կամ արգելուլ զհո-
սումն արեան 'ի ռնգացն : Հասարակօրէն պարտ է թոյլ
տալ հոսմանն 'ի գիպուածս աստի բորբոքողականի, և
կի՞ քերականի, և չէ՞ օրէն գաղարեցուցանել զայն, ցոր-
քան չիք ինչ նշան տկարութե յախտակիրն : Այլ եթէ
կայցեն այսոքիկ նշանք, այսինքն տկարութիւն կամ նուա-
զումն, ցուրտ բիրտն, պտտումն գլխոյ ևն, յայնժամ
պարտ է փութով արգելուլ զհոսումն արեան, թէ և իցէ
յոյժ սակաւ : Զհոսումն արեան 'ի ռնգացն՝ 'ի քաջա-
սողք և յարիւնային անձինս չէ՞ օրէն փութով արգելուլ,
ցորքան չդառնին յետագայ նշանքս . այսինքն թուլութիւն
ախտակիրն, դեղնութիւն շրթանց, պաղիլն ծայրից մա-
տանց, ևն : Իսկ եթէ դառնին այսոքիկ նշանք, հարկ է
անվրէպ գաղարեցուցանել զայն :

Յազօքս ինչ որ լինանալու պէտք է Կարգաւորանել
չէ՞ստեմբ արեան 'ի ռնգացն :

Յայսմիկ գիպուածի պարտ է զախտակիրն ընկողմա-
նեցուցանել 'ի վերայ թիկնամիջին, և զնել զօտս և ըզ-
ձեռս 'ի մէջ քերտ ջրոյ, կամ կաթին կովու, ևս կապել
միանգամայն ամբաստինդ զարեան երական, և իբրեւ սա-
կաւանայ արիւնն, յայնժամ պարտ է թուլացուցանել
առ սակաւ սակաւ զկապն : Մարթ է ևս զբարակ կտաւ
մուծանել 'ի ներքս 'ի ռուսգն, կամ վիթրիօլօ չերուլէօ
լուծեալ 'ի մէջ ոգւոյ գինւոյ կամ օղւոյ, և խառնեալ
ընդ նմա զսպիտակուցն ձուոյ, թաթախեալ զկտաւն՝ և
'ի վերայ ցանեալ դոյզն ինչ նասրաթ շաքար, և վիթրիօլօ
չերուլէօ, կի՞ կիզեալ պաղէզ, մուծանել ևս զայն անդր,
ուստի հոսի արիւնն :

Յայսմիկ գիպուածի չեն այնքան շահարեքք ներքին
գեղորայք, որովհետեւ ոչ մնայ ժամանակ ներգործութե
նոցին . սակայն մարթ է և օգտակար իսկ է երբեմն պատ-
րաստել կէս ունկի սալ աի քլաուպէօս, և մի և կէս
ունկի մաննա, չորս կամ հինգ ունկի գարւոյ ջուր՝ լու-
ծեալ զայս, և 'ի գործ արկեալ միանգամ կամ երկիցս
'ի միում ժամու . եթէ ոչ ցուցանէ զներգործութիւն փու-
թով, յայնժամ մարթ է տալ ախտակիրն ըստ տանելոյ
ստամբքսի նորին 12 կշիւ ցորեան նիթրօ՝ ըմպանակ մի
ցուրտ ջրով, խառնեալ 'ի վերայ սակաւ ինչ քացախ :

Իսկ եթէ անտակիրն կարիցէ ըմպել զայլ ինչ սաստկա-
գոյն գեղա, տուր նմա ըմպել յամենայնում ժամու մի
բաժան ջուր հասարակ, խառնեալ ընդ նմա երեք կամ
չորս շիթա՝ ելիսիռէ աչիսո տի հալէսո, և փոքր ինչ սիւ-
սուկի: Նոյնպէս գործածութիւն սրբիթիթօ տի վիթրիօլօ
տօլէի՝ է յոյժ օգտաւէտ, զոր մարթ է ՚ի կիր առնուլ ՚ի
20 շիթէ մինչև ցՅ0 շիթս, 10 կամ 12 անգամ յառուրն
՚ի մէջ միոյ փոքրիկ գրգալի ոգւոյ վարդի. և ՚ի պակա-
սիլն այսոցիկ գեղորից, ՚ի գործ արկ փոխանակ սորա
զաղի ջուր կամ զքացախախառն ջուր:

Դարձեալ, մարթ է գիւրաւ գաղարեցուցանել զհո-
սումն արեան ՚ի ռնգացն. եզեալ զծածուկ անգաման՝
հանգերծ ամորձեօք ՚ի մէջ բարկ քացախոյ, կամ ջրոտ-
գոյն ջրոյ. և այսմիկ հնարից ուր ուրեմն մարթի վիւպիլ:
Իսկ ՚ի դիպուած, յորում արիւնն գաղարեալ արտա-
քուստ՝ սկսանի հոսիլ ՚ի ներքուստ, պարտ է յոյժ երկն-
չիլ և զգոյշ լինել. մանաւանդ ՚ի քուն լինելն, զի մի ախ-
տակիրն խեղդամահ լիցի: Այլ եթէ գուցէ այգալիսի
վտանգ խեղդման ՚ի յորդուէ արեան հոսելոյ ՚ի կոկորզն,
յայնժամ պարտ է փութալ ՚ի խնուլ զճանապարհն զայն:
Առ երկու թեւ, և կապեալ ՚ի մի ծայրն սակաւ ինչ բամ-
բակ, մեծ ՚ի ռնգունս, և անցուցեալ զմիւս ծայրն ՚ի
բերանոյ, քարշեա՝ մինչև բամբակն ՚ի ներքս երթիցէ, և
սնդեալ կապեալ զերկու ծայրն ՚ի միմեանս. և երբ դա-
դարի արիւնն, պարտ է նստուցանել զախտակիրն ՚ի բարձր
թողեալ զգլուխն առանց իրիք աշխատանաց. և չէ՛ օրէն
բնաւ լուանալ զարիւնն, որ ժողովեալ է ՚ի ռնգունս.
այլ պարտ է թողուլ, մինչև ինքնին անկցի բամբակն:

Իսկ անձինք՝ որոց սակաւ պատահի հոսումն արեան ՚ի
ռնգացն, պարտին միշտ լուանալ զոտս ջերմ ջրով, և
ջերմ և չոր պահել զայնս. չէ՛ օրէն բնաւ կապել զպա-
րանոցն կամ գլխակոր նստիլ. կերակրոցն նորին պարտ է
լինել խոտեղէն, և այլ զովացուցիւք. գործածութիւն լու-
ծողականացն երբեմնապէս է յոյժ օգտակար: Այլ եթէ
հոսումն արեան ՚ի ռնգացն յառաջ գայցէ ՚ի լուծմանէ
արեան, յայնժամ կերակրոցն պարտ է լինել սնուցողա-
կան. զորօրինակ են պարարտագոյն արգանակքն, ճէլա-
թինէ առ քաւեմոսի տի սակօտ, սակաւ ինչ դինեաւ, և
շաքարաւ. ևս ինժուզիօնէ տի քինաքինա ՚ի մէջ գլինոյ.
զոր պարտ է ՚ի գործ արկանել ընդ երկար ժամանակ:
՚ի վախճանի դիտել արժան է, եթէ բացարձակապէս
խօսելով հոսումն թթախտական արեան օգտաւէտ է քան

զայլ ամենայն հոսմունս, և ոչ է այնքան երկիւղալի (բայ
'ի վերոյիշեալ գիպուածոց, յորում ստացաք, եթէ 'ի
ստատիկ հոսմանէ արեան պատճառին այլ և այլ ցաւք
ախտակրին . որպիսի են տկարութիւն, այտուցն երեսաց,
նուրբ ախտն, ևն .) որովհետեւ զոն բազումք, յորոց յա-
մենայնում աւուր հոսին երկու կամ երեք ունկի արիւն,
և բնաւ ոչ կորուսանեն զհանգստութիւն : Պատմի . եթէ
յառնէ ուսմանէ յամենայնում աւուր հոսէր մէն մի լիար
արիւն, յարատեւաւ մինչև 'ի չորս ամս, առանց բնաւ
ինչ վնաս գործելոյ : Նոյնպէս ականատես եղաք հոսիլ
յաւմեմնէ կնոջէ 'ի մէջ տակաւ աւուրց 25 լիար արեան,
առանց իրիք վշտի և վտանգի :

Յ Օ Ղ Ո Ւ Ա Ծ Բ .

Յաւագւն լոր կամ իտր Բանէից, որ առի՝ է հոսուցիլ ևն
կամ էնէս .

Ի գիպուածս այսորիկ թանցից՝ բնաւ ոչ հոսի ա-
րիւն, բայց միայն այսոց ինչ 'ի վեր երևի յերաստանս
կամ 'ի թթախտականն անգամս : Սովորաբար յոյժ կա-
րևոր և շահաբեր է երակ հատանելն յայսմիկ գիպուա-
ծի, զոր մարթ է ևս կրկնել ըստ պահանջելոյ իրացն,
հայեցեալ 'ի պարագայս բնութե ախտակրին, զորօրինակ
'ի գիրս կազմուածոյ . 'ի խառնուածն, եթէ իցէ արիւ-
նային, ևն : Աերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ, և լոյծ .
իսկ ըմպելեացն զովացուցիչ, և կակղացուցիչ : Մարթ է
ևս առ 'ի կակղացուցանելոյ զորովայնն 'ի գործ արկանել
տակաւ ինչ ֆիտա տի սուլֆո, և քաէմօս տի թառթառօ,
կամ մի ունկի ֆիօր տի սուլֆո, և կէս ունկի սալ նի
թառ, և երեք ունկի էլէթթուսառիօ լէնիթիփօ խառնեալ
իրերաց՝ տուր ըմպել մէն մի գրգալ սրճոյ յաւուրն, ե-
րեք կամ չորս անգամ :

Այլ եթէ երակքն երաստանի լինիցին յոյժ սաստ-
կապէս ուռուցեալք, մինչև չհոսիլ արեան գլխովին .
յայնժամ պարտ է զախտակրին բազմեցուցանել 'ի վե-
րայ շոգեհաց քերմագին ջրոյ . մարթ է ևս արկանել 'ի վե-
րայ երաստանի ախտակրին կառու թաթախեալս 'ի ջերմ
սրիսիթօ տի վինօ, կամ յայլ կակղացուցիչ սմին նման
իրս : Իսկ եթէ 'ի ձեռն այսոցիկ գեղորէից ոչ կակղանայ
թանցքն, և չհոսի արիւնն, յայնժամ պարտ է 'ի գործ
արկանել զհետագայ քաթաբլաղմաս : Առ չորս կամ

Հինգ հատ կանանց կանթա պորինճանի, կամ փաթլի-
ճանի, և սակաւ ինչ ձէթն ձիթենեաց՝ խառնեալ իրե-
րաց եփեալ բարիօք, և դիր 'ի վերայ վշտացեալ մասանցն:
Արդ՝ եթէ անօգուտ լինիցին ասացեալ գեղորայքս, և
բաւականապէս ոչ փարատեսցի ցաւն և ուռոյցն, յայն-
ժամ պարտ է փութանակի տղրուկս զնել, մանաւանդ
'ի վերայ ստեանցն երաստանի, (որ ասի՝ մէմէ.) որ լինի
առաւել շահաբեր: Այլ եթէ ոչ կուրի տղրուկն, յայն-
ժամ հարկ է ծակել նշորակաւ: Գոն ևս այլ բազում
սպեղանիք, և գեղորայք 'ի գործ արկանելիք 'ի զիպուածս
այսորիկ ախտի, բայց մեք ընտրանօք զառաւել շահաւե-
տականն միայն եղաք 'ի սակս համառօտութե:

Իսկ 'ի զիպուածս, յորում ցաւն լինի յոյժ ստատիկ,
յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զյետագայ կակղա-
ցուցիչ սպեղանիս: Ա՛ռ երկու ունկի ունկուէնթօ բօ-
բուէօ, և կէս ունկի՝ լաւտանօ լիզուիտօ, և զայստիկ
ընդ միոյ գեղնուցի ձուոյ բարիօք խառնեալ ընդ իրեարս,
և դիր 'ի վերայ թթախտեալ մասին: Գիտելի է աստէն,
եթէ զվերոգրեալ կառավարութիս ոչ է պարտ 'ի գործ
արկանել յամենայն զիպուածի թանչացաւուէ, յորում
ոչ կըսնէ արիւն. որովհետեւ գոն ինչ ինչ զիպուածք՝
յորս չիք բնաւ պէտք իրիք գեղոյ, որպիսի են՝ էմօռօօի-
տէ արքասախթա, այսինքն թանչք խամրեալ, որ բնաւ ոչ
պատճառէ վիշտս ինչ: Եւ էմօռօօիտէ սէմբլիչէմէնթէ
թումիտա, այսինքն թանչք, յորում 'ի վեր երևի ու-
ռոյց ինչ սոսկապէս, և ցաւ յոյժ սակաւ. որք և ոչ կա-
րեն բնաւ լինել վտանգաւոր: Իսկ զիպուածք յորս պէտս
ունիմք գործածութե վերոյիշեալ կառավարուէ, և գե-
ղորէից, և արտաքին սպեղանեաց, են այնք, յորս ընդ
թանչացաւութեն գտանի նաև բորբոքումն ինչ. քանզի
յայնժամ բաց 'ի ստատկագին ցաւոց պատճառիլ մարթ
է միանգամայն և տենդ ինչ գժնեայ, ուշադնացութի,
անգամագօտութի ևն. և միանգամայն մարթ է այտու-
ցիցն զայրացեալ փոխարկիլ 'ի քաղցիկէ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Բ .

՚ի վերայ Բժման արեան , որ յիգալացաց իւրի՝ սքանչելի
սանիւնէ , և ՚ի վերայ Ժմման արեան , որ առի՝ վարկիւ
փի սանիւնէ :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Ա .

Թ քունն արեան՝ է աստ, կամ լու ևս Թանչքինչ
Թոքոց կամ արիւնակիր երակոց նորին . որ առ բժշկոյ
անուանի՝ բնէուսնեռաւիա , որ Թարգմանի Թոքա-
Թանչք . և ունի Համաձայնութի ընդ աստին , որ կոչի
սԹամաԹուռաւիա , որ ստուգաբանի ստամոքաԹանչք :
Անձինք նիհարք, որք ունին զերկայն պարանոցս և զլանջս
անձուկս , և զմանրանօթս Թոքոց Թուլադոյնս՝ ՚ի Հասա-
կէ Հնդետասան ամաց մինչև ցՅՅ ամս , են ենթակայ աս-
տիս այսմիկ . և ևս անձինք , որք վիճակեալք են սքոռ-
սրութեան աստի և սևամոզային խառնուածոց՝ են ա-
ռաւել ենթակայ այսմիկ աստի : Գիտելի է՝ զի եթէ ա-
րիւնս այս արձակի ՚ի մանր անօթաց կամ յարիւնակիր
երակոց Թոքոց՝ առանց ընթացակցութե Հազի , և այլ
ինչ արտաբին աստի , որպէս պատահի երբեմն , յայն-
ժամ՝ կարի գիւրաւ և փութութ է դարմանելի և ապա-
քինելի : Եւ եթէ արիւնս այս արձակի ՚ի խոչափողէ ,
նոյնպէս մարԹի դարմանիլ Հեշտեաւ և առանց աշխա-
տանոց : Բայց եթէ ծագի ՚ի Թոքոց կամ յայլ խողովա-
կաց նորին Հանդերձ տատկութիւ Հազի , և տաղնապաւ
Հնչառութե , յայնժամ աստս այս լինի յոյժ որոգայ-
Թաւոր , և դժուարարութիւ : Ախտս այս Հասարակօ-
րէն տիրապետէ ՚ի գարնան եղանակի :

Մասնաւոր պատճառք Բժման արեան :

Թ քունն արեան մասնաւորապէս պատճառի ՚ի տկա-
րութե Թոքոց , և ՚ի վատաւորջութե գործարանաց շըն-
չառութե նն : Հնար է ևս ծագիլ յայնմ ամենայնէ ,
որք զայրացուցանեն զԹոքս , որպէս ՚ի չափազանց արք-
մանէ ոգիաւոր Հեղանիւթոց , ՚ի սաստիկ կրից և աշխա-
տանոց , ևն : ՄարԹ է ևս յառաջ՝ դալ ՚ի վիրաւորմա-

նէ, 'ի Ճմլեցմանն և 'ի Ճնշմանն վերոյիշեալ գործարանաց, և ևս յարշաւատոյր ընթացմանն, 'ի բարձրաձայն գոչմանն, յերկարատե կարկաչմանն և երգարանութն, 'ի սաստիկ և 'ի հնազոյն հաղից, յուժգին տափանաց սրագշտ սիրոյ, յարդեղականութն իրիւր սովորական հուման, 'ի մեծազգական գոլորշեաց որք ընդ մասնեն 'ի թոքն շնչառութեալ Բարձեալ մարմն է ևս պատահիլ 'ի խոցէ և 'ի սպաւաթէ 'ի վեր երևելոյ 'ի թորս և 'ի խռչափողս, 'ի բորբոքմանն սրտի, թորոց, և ստոմանայ, 'ի թորաժեատութն, և 'ի հարբոյից իջելոյ 'ի կուրծս և 'ի թորս. և միով բանիւ ասացից, ախտիս այսմ մարմն է պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք զգրդռեն զարխանակիր երակս թորոց, և արդեւուն զշրջանս արեան :

Նշանք ախտի ստոմայի :

Օւղընթաց լինի ընդ ախտիս խոնջութի, կարմրութի երևաց, գժուարաշնչութի, հազ չորագոյն, անձկութի, գաղանի քերմութի, ձգտումն, ցաւ գլխոյ, միջաց, և ստորին սակերաց կրծոց, ցրտութիւն ծայրից անդամոց, աժգնութի միզի, բարախիւն սրտի, սուլումն խռչափողի, ցնցումն մկանանց կրծոց : Արիւնն՝ որ ելանէ ընդ բերանն, երբեմն լինի կարի սակաւ, լոյծ, և ծիրանագոյն, որ է գուշակ յայտնապէս ցեղման կամ հերձման մանր արիւնակիր երակաց, և երբեմն ելանէ յորդ, որ է ցուցակ հերձման օղընկալ խողովակաց : Իսկ եթէ նոյն արիւնն լինի սղտոր, մաղստախառն, և նեխեալ, նշան է խղիւայթման թորոց :

Նշանք վատթարագոյնք և ճախորդականք՝ են քերմութիւն անընդհատ, թուլութի, տառապանք կամ նեղութի կրծոց, հազ երկարատե և սաստիկ, առատութի կմ՝ նաև բոլորովին դադարումն հոսման արեան, ցրտութիւն ծայրից անդամոց, նուազումն սրտի, ցնցումն մկանանց կրծոց, Ժայթքումն, 'ի վեր երևումն նշանաց մաշարայտկան ախտի կամ թորախտութն : Բայց գիտելի է, եթէ ենթակայն իցէ քաջառողջ կազմուածոյ վիճակեալ, հասարակօրէն է հեշտեալ տաքբինելի, և ընդ հակառակն մեծապէս վտանգաւոր և երկիւղալի է, եթէ կազմուածքն իցէ յոռի, և լանջքն նեղ և անձուկ : 'Ի վախճան ամենայնի՝ յղի կանայք ևս են ենթակայ ախտիս այսմիկ :

Խնամադրանքին և ի վեր աշխատելի և ի Դիպաւսած
Բժշան արեան :

Բնութենէն է անկ նախ քան զամենայն կանոնադրել
զինքն յուսելիսն և յրմակելիս . վասն որոյ օրէն է հիւան
զին միշտ ի կիր արկանել զըմակելիս բարեխառն , որպիսի
են ջուրն դարուոյ , կի՞ վարսակի , և կի՞ յունապի , շիճուն
կաթին են : Աերակոյցն պարտ է լինել քաղցրացուցիչ ,
զովացուցիչ և անուցիչ , որպիսի են թեթեւ արգանակն մտոյ
կաթնաթմանն , հացաթմանն , և ընտիր դարուոյ թմանն , ևս
կաթն այծու , ևն : Պարտ է արտակրին անձնապաշ լինել
յայնմ՝ ամենայնէ , որք բորբոքեն և զայրացուցանեն զա
րիւնն , և զնել զոտս և զձեռս ի մէջ ջերմ ջրոյ , և ցա
մաք պահել զայնս . չէ օրէն բնու կապել զմէջս և զգա
րանոցս . և արժան է ի մէջ սենեկի նորին հանապազ չոր
ջագայիլ առողջարար և զովացուցիչ իմն օդոյ : Այլ և պի
տոյ է արտակրին հրաժարիլ յամենայն ոգիաւոր հեղա
նիւթից , և ի ջերմ ըմպելեաց , և պարտ է որքան մարթ
իցէ՝ ի հանգստեան և յանգստութեն ունել զհիւանդն :

Դիւրաց և ի Գրեծ աշխատելի և ի Դիպաւսած արեան :

Երակահատութի հարկաւորապէս պահանջի ի գի
պուածս յայս , մանաւանդ եթէ արտակրին իցէ երկուս
տարզ և քաջամուռոգ , և հիւթային խոռոնուածոց վիճա
կեալ . և պարտ է միշտ երակ հատանել ի նոյն իսկ վայր
կենի , յորում նշանքն վերոգրեալ ի վեր երեւին , և չափ
քանակութեան արեան հանելոյ պարտի լինել համաձայն
զօրուն արտակրին , և ուժգնութե արեան : Ի վեր քան
զամենայն կարի կարեւոր է երակահատութի ի գիպուածն՝
յորում արեան յառաջացեալ իցէ յոգիաւոր հեղանիւ
թոց , ի մեծարշաւ ընթացմանէ , յաշխատանաց , ի սա
տիկ կրից , յարգերականութե իրիք սովորական հոսման ,
ի բորբոքմանէ արեան , և յուժգնութե բնութեն : Իսկ
եթէ զինի երակ հատանելոյ՝ ջերմութի և հոսումն արեան
ոչ զազարի , և զարկն մեծ ընդարձակի և ամփոփի սա
տիկ , յայնժամ արժան է վերադառնալ երակ հատանել , և
սահեցուցանել զորովայնն ի ձեռն մեղմ և զովացուցիչ
դրեխից , և զնել զոտս ի մէջ քաղց ջրոյ , առ ի թուա
ցուցանել զձիգն բնութե , և զգրգռումն արիւնակիր երա
կաց թորոց :

Ըմպելին 'ի սկզբան պարտի լինել զով, և հետ գհետե միշտ առաւել ցուրտ : Եթէ զուգընթաց լիցի ընդ աստիս հազ ինչ սաստիկ, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ օրէն է գիմել 'ի գործածութի աշխատ օւլֆօռիքօի խառն ընդ նոյնաքանակ կրկնահան ցքւոյ, և ընդ ցրտագոյն ջրոյ : Նոյնպէս գործածութին մուլիլաճինէի տի կոմմա առապիքա, կամ խաշուն սալեսի է յոյժ օգտաւետ, զոր պարտ է 'ի կիր առնուլ առատօրէն : Եւ ևս ոչ սակաւ օգտէ գործածութին ինֆուզիօնէի տի տիճիթալէ բուրբուռէա : Զայս եթէ կամիս առնել, արկ զխոշոր փոշի տիճիթալէ կոչեցեալ տերեւոյն ըստ կշռոյ քսան ցորենոյ, յերկու ունկի՝ ցուրտ ջուր. զկնի երկոստասան ժամուց՝ քամեա՝ զայն նուրբ կտաւով յանօթ ինչ ապակեայ, ապա յաւել 'ի սոյն զ20 շիթս ջուր կինամոնի, և զ20 շիթս լաւասանօ լիգուիտօ, և զբաւականաչափ՝ շիօօրթօ. և տուր ըմպել աստակրին երեք կամ չորս անգամ յաւուրն՝ զկշիռ քառորդ տրամոյ, մինչև լցի տրամ մի յաւուրն :

Եթէ շնչառութի լիցէ այնքան դժուարին, յայնժամ մարթ է ևս տալ աստակրին ըստ տանելոյ ստամոքսի նորին էսթուաթթօ տի քինա, զոր օրէն է բազադրէլ ընդ բաւականաչափ շիճուկի կաթին, որ պատրաստեալ իցէ պաղլէղաւ : Եթէ թքութի արեան պատճառեալ լիցէ յարդեմանէ թանչից և տեւատեսական արեան, յայնժամ օրէն է փութանակի ազրուկս դնել 'ի վերայ արական երակաց կամ 'ի վերայ ստեանցն երատտանի : Յորժամ աստա այս ծագի 'ի սքօռպութական աստէ, կամ յայնժամ տենդէ՝ որոյ նախնական պատճառն գտանիցի լինել թուլութի, յայնժամ պարտ է առնուլ 'ի կիր զխաշուն եղիճի կոչեցելոյ յիտալացւոց՝ օւլֆիքա, զոր պարտ է ըմպել առատօրէն : Մարթ է ևս մատուցանել հիւանդին գինի ազնիւ, բայց սակաւ քանակութեամբ : Նոյնպէս գործածութին իրէքսքուանաի՝ լինի երբեմն օգտակար, զոր օրէն է 'ի վար արկանել յերեք ցորենոյ մինչև ցորս՝ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն :

Եթէ զուգընթաց լինի ընդ աստիս հազ սաստիկ, և ցնցումն մկանանց, ընդերաց, մանաւանդ կրծոց և շնչափողին, յայնժամ պարտ է 'ի կիր արկանել զիւղն կտաւաաի, կամ քաղցր նշոյ, դէմուլիօնէ առապիքա, որ բազադրեալ իցէ ջրովն թմբեցուցիչ խոտոյ : Իսկ եթէ աստա այս յառաջացեալ լիցէ յօգուածացաւութի, յոր քիւնոյ, 'ի բորոտութենէ ևն. յայնժամ օրէն է դնել

վէշիբաթօռիօ 'ի վերայ կրծոց կամ լանջաց, և զհիւանդն բազմեցուցանել 'ի վերայ շոգեաց քերամդին ջրոյ: Բայց յորժամ դադարի հոսումն արեան, ընդ նմին և հազն, և աստակիրն ունի տակաւին քերմութի և վիշտս պատճառեալս յուժգնութէ բնունն, յայնժամ կարեւոր է առնուլ 'ի կիր զշիճուկն կաթին, զխաշուն գարւոյ խառն ընդ բաւականաչափ մեղրի, առ 'ի թուլացուցանել և ցածուցանել զուժգնութին բնութն:

Գարձեալ, աստու այս՝ որպէս ասացաք, բազում անգամ զոյգ ունի ընդ իւր զհաղ սաստիկ և զճերմութիւն. յայնժամ մարթ է ևս առնուլ 'ի կիր զլետադայ մածուցիկ մածիւնս զկնի երակահատութն: Ա՛ռ ունկի մի՛ զարմատն ալթէաի, և նոյնչափ՝ զսերմն սերկեւիլի, վեց տրամ՝ զարմատն լիդուխոյիաի, այլև ունկի մի՛ կօմմա առապիքտ, և կէս ունկի՛ թռակաքանթէ: Զամենեաին զսոստ պարս է ջարդել յանկանի, և դնել թրմոց 'ի լիար մի ջուր վարդի ժամս չորս կի՛ հինգ, այլ խառնելի է անընդհատ գրըգալիւ՝ մինչև զանգիլ բարւոք ընդ միմեանս՝ և լինել մածուցիկ, և աստ քամեալ զայն կտառով յաման ասիկեաժ կամ ասպակեայ: Յետոյ արկ 'ի նա հետ զհետէ զերեք ունկի՛ շաքար վանի. և սարտ է առնուլ չորս անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ գրգալի սեղանոյ:

Է՛ և այլ գարման, որ առանց զայրացուցանելոյ արդէլու զթքումն արեան, և այսպէս բազադրի: Ա՛ռ երեք ունկի՛ նուրբ փոշի արմատոյն կոչեցելոյ քօնսօղխտա մատօր, և նոյնչափ՝ քօնսէռփա տի ոօղէ. յոր յաւել բաւականազին շիօրքօ տի բարավէռօ պիանքօ, և պարտ է հիւանդին ընդունիլ յամենայնում ժամու մէն մի գրգալ սրճոյ: Այլ գիտել արժան է, զի 'ի գիպուածս յայս չէ պարտ 'ի կիր արկանել զկաթիչ և զօրացուցիչ գեղորայս, բայց եթէ ուր ուրեմն, որովհետև գրգռեն զարիւնակիր երակս թորոց, և բազում անգամ զայրացուցանեն զախտն: Եւ իբրև վերոյ յիշեալ, կի՛ նոցին նման գեղորէիք պակասեցի ուժգնութի բնութն, եթէ անկեալ իցէ հիւանդն յուժոյ, ոչինչ արդելք կայ դործածութեան ինփուզիօնէ տի քինաի. զոր բազում անգամ գրեցի 'ի բժշկարանի իմում, յաւելլով 'ի նոյն էմուլսիօնէ առապիքտ, զոր պարտ է առնուլ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ ունկոյ: Եւ յայստիկ միջոցս մեծապէս փոյթ ունել արժան է 'ի կանոնադրել զընթացս հիւանդին, չափաւոր շարժումն առնելով յառողջարար և 'ի հովային տեղիս, բայց առանց աշխատ լինելոյ և քեր-

մանալոյ : Դարձեալ գիտեցի է, զի եթէ զուգընթաց լինին ընդ ակափանչանքն թղթախառնթէ, յայնժամ պարտ է 'ի ձեռն առնուլ զնոյն դեղորայս և դիպառավարութեան՝ որք վասն թղթախառնթէ, զորոց խօսեցաք 'ի դուռս Ժ. երես 164 :

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ն Բ .

'ի վերայ Ժ-իման արեան, որ ըստ ԲԺՂ-ի Ժ-իման է :

Փսխումն արեան հասարակօրէն լինի 'ի հերձմանէ խոռոչային փոքրիկ նեարդից ստորին որովայնի, կամ արեւնակիր ամանոց աղեաց, և կամ մեսենարական երակաց, որով ոգիք փորոտային ամբոխեալ ստիպեն զաղիան 'ի ստորուստ 'ի վեր բերել զանջատեալ արիւնն մինչ 'ի խախացոցն, յորմէ ծագին զգայումունք արեան բազմազան եղանակաւ . նմին իրի որոշի ևս յորակի արեանն, որ արտաքս բոխի ընդ բերանն առանց հազի . երբեմն լինի լոյծ և ծիրանագոյն, երբեմն մակարդեալ և սեւաւ . երբեմն հասարակ և ջինջ, և երբեմն ևս խառն ընդ այլևայլ նիւթոց : Ախտա այս ոչ է այնքան ընդհանուր, որպէս ըզլմանէք, զորմէ փոքր ինչ յառաջ խօսեցաք . բայց է յոյժ որոգայթաւոր, և պէտա ունի մեծի զգուշութեան :

Պարճաւ Ժ-իման արեան :

Բաց 'ի վերոյեղեալ պատճառաց, փսխումն արեան կարէ ևս յառաջ գալ 'ի չափազանցութէ կենսական ուժոյ, որ լինի յառողջարար ուսելեաց և 'ի յոգիաւոր հեղանիւթից, 'ի սաստիկ բարկութէ, և 'ի բերկրութէ, յառատուէ արեան, և 'ի զօրատու դեղորեից՝ այլովքն հանգերձ . որք ճնշեն զնեարդս ստորին որովայնի, և զարեւնակիր ամանս աղեաց սոս 'ի դուրս հոսեցուցանել զարիւնն ապաժոյժ : Կոյնպէս մարթ է պատճառիլ յայնմ ամենայնէ, որք սաստկապէս գրգռեն և վիրաւորեն զստամեքսն, և զներքին թաղանթս փորոտեաց . որպէս յուժգին լուծողական և 'ի փսխողական դեղորեից, 'ի գժընդակ թիւնից, 'ի կարծրայինդ և 'ի սուր նիւթոց մանրոց 'ի խախացոցն : Երբեմն ևս պատահի 'ի վնասակար և 'ի լծային ջուրոյ, 'ի ճճեաց, և 'ի տղրկաց, որք ընդմտանեն

'ի ստամոքսն ջրբռնաութիւն : Բազում անգամ ևս 'ի վի-
րաւորմանէ լերդի, աղեաց, և այլոց ընդերաց : Մարթի
պատճառիւ ևս յարգեղականութիւն իրիւք սովորական հոս-
մանց, և ևս յարտաքին պատճառաց . որպէս 'ի հարուա-
ծոց, 'ի ճմլմանէ, 'ի բաղխմանէ, և յայլ նմանեաց, յո-
րոց մարթ է յառաջ դալ իրիւք բորբոքման :

Դարձեալ, մարթի ծագիւ ևս 'ի տկարութիւն կամ 'ի
թուլակազմութիւն արիւնակիր ամանոց աղեաց և այլոց
ընդերաց, նոյնպէս և 'ի խցմանէ նոյն ամանոց : Դարձեալ,
մարթի լինել ևս 'ի ջգային անդէ, և յայլ երկարատե-
խօթութիւն, որովք աղեաց բարեխառնութիւն այլալիւալ, և
կենսական զօրութիւն նոյնիւ լքեալ՝ պատճառեն զփոխութիւնս
դայս : 'ի կանայս սովորաբար պատճառի այս յարգելա-
կանութիւն դաշտանի, կամ թանջից : Անձինք, որք վիճա-
կեալք են սեւամաղձային բնութիւն, մանաւանդ նոքա՝ որք
վարեն զանշարժական կեանս, և ըմպեն զստառագոյն
ոգիւտոր հեղանիութս, են ամաւել ենթակայ այսր
փոխման :

Նշանք Ժիւնան արեան :

Այստա ոյս նախ սկսանի 'ի թեթեւ ինչ թուլութիւն բոլոր
մարմնոց, 'ի նեղութենէ, և 'ի ձգամանէ, որք սովորաբար
յարատեւեալ միան քանի ինչ Ժամանակս, և սպա բերեն
ցաւ ինչ 'ի սահմանս ակտնդանաց, և յաղիս, որք մաս-
նաւորապէս պատահին յարգելմանէ թանջից և դաշտա-
նի : Դարձեալ, ակտակիրն զգայ զնոզկանս, զյօժարու-
թիւն ինչ 'ի Ժայլթիւ, զբարախիւն սրտի, զձգառութիւն, և
զփոխութիւն : Նիւթն որ արտաքս ելանէ ընդ բերանն՝ լինի
լոյծ, ջրային, տախ, և երբեմն լորձունք, յորմէ զհետ
գան հեծկլտանք և հեալ : Եւ յետ այսոցիկ նշանացս 'ի
վեր երևի յորդաւատ հոսութիւն արեան, որ սաւեւ արտա-
թորի ընդ բերանն հանդերձ ջերմութիւն և ցաւովք մակո-
րովայնի, և ճնշմամբ կրծոց և ստամոքսի : Երբեմն զու-
գակից ունի ընդ իւր զնուաղութիւն սրտի, զճարտա սաս-
տիկ, և զցաւ գլխոյ . և երբեմն ևս ակտակիրն սասանայ
զգոյն կանաչախառն գեղին . և արիւնն՝ որ ելանէ ընդ բե-
րանն՝ լինի թթուահոտ, կամ գիւհոտ, որ է գուշակ
յոռեգոյն ելից, և յայնժամ անուանի մօռաօ նկոօ .
Ատանդն այսորիկ փոխման ըստ մեծի մասին 'ի վեր երևի
յայնմանէ՝ զի արիւնն հեղեալ, թէ յամեալ մնայ 'ի փո-
րոտիս, ստանայ զնեխութիւն, յորմէ կարէ պատճառիւ
փտախտութիւն, և քաղցկեղ :

խնամատարութիւն և Դէղւորս : Ի ի՞նչ արեւելէք : Ի Դէ-
ղւորս : Ի ի՞նչ արեւելէք :

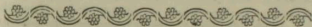
Խնամատարութիւն ախտիս գրեթէ մի և նոյն են Է-
վերողորեալ խնամատարութեն թքման արեան : Երբեք
է պահպանել զՀիւանդն 'ի Հանգիստ և յանդորր, հեռի
առնել 'ի նմանէ զայն ամենայն, որք պատճառեն զնեղու-
թիւն և զԳրգռումն : Ախտերոյն և ըմպելեացն պարտ է լի-
նել բնութիւն զովացուցիչ և անուցիչ, և սակաւ քանակու-
թեամբ 'ի գործածել արժան է : Երբեքն ցուրտ ջուրն և
սառոյցն 'ի գիպուածս յայս լինին իբրև զգեղ աղնիւ :

Յորժամ փոխումն արեան պատճառի յուժգնութե-
րնութեւն և յարգելականութեւն իբրեք հոսման, որպիսի է
հոսումն թանչից, և դաշտանի, ևն, յայնժամ օրէն է
էրակ հատանել, և փութալ զամենայն յարմարագոյն
հնարս 'ի վար արկանել իսկ և իսկ 'ի նոյն իսկ ժամանակի
առ 'ի թուլացուցանել զուժգնութեւն բնութեւն, և շարժել
վերստին զհոսումն զայն սովորական. որովհետեւ զայսմ
նէ կախեալ կայ՝ ոչ միայն ապաքինութեան ախտիս, այլ միան-
գամայն կեանք ախտակրին : Չէ պարտ 'ի վար արկանել
զնութիւն և զզօրացուցիչ գեղորայս, որովհետեւ գրգռեն բշ-
նեարդս և զարկանակիր ամանս աղեաց, և բազում ան-
գամ առաւել զայրացուցանեն զախտն : Յայսմ վայրի կա-
րի կարեոր է առնուլ 'ի կիր զգրեխս կակղացուցիչս,
թուլացուցիչս և զովացուցիչս. և գնել զոտս 'ի մէջ գաղ-
ջոյ : Նոյպէս օրէն է ազրուկս կռուեցուցանել 'ի շրջա-
կայս երաստանի, բազմեցուցանելով զՀիւանդն 'ի վերաց
չոգեաց ջերմագին ջրոյ. նմանապէս պարտ է թոյլ տալ
ախտակրին ըմպել զՀիւթս հասունացեալ ստղոց, որ իցէ
լուծեալ ջրով :

'ի գիպուածս, յորում փոխումն արեան յառաջ գայ
'ի գրգռմանէ անօթոց արեան և թանչից, յայնժամ
պատշաճագոյն գեղն է էլիսիս տչիս օտի հալլէա, որ
ոչ միայն հանգարտէ զգրգռելութիւն, այլ միանգամայն
բարեկարգէ զգրութիւն ստորին որովայնի և աղեաց, և
բարեխառնէ զնեքին այլայլութիւն. զկիրառութեւն սորա
անսցեն 'ի հատ. Բ. 'ի տառն Ե. 'ի կարգի իւրում : Եթէ
փոխումն արեան իցէ առատագոյն, յայնժամ օգտաւէ-
տագոյն գեղն է՝ օւթիքա, այսինքն եղիճ, կմ եղինջ : Եւ
եթէ հիւանդն անկեալ իցէ յուժոյ, պատշաճագոյն գեղն
է ինժուղիօնէ տի քինա խառն ընդ էմալիօնէ առաւել-

քաղի : Կոյնակէս օգտաւէտ է աքուա մառցիալէ տի սփաւ , տալով աստակարաց ժամէ 'ի ժամ երեք ունկի 'ի պահ առաւօտուն , մինչև լոյցի լիար մի յաւուրն . այլ պարտ է քաջ խփել զանօթ նորին , և շրջուն պահել յայլում ա- նօթի՝ որ լի իցէ ցուրտ ջրով :

Բայց յորժամ դադարի փոխումն արեան , և հիւանդն տակաւին ունի զվիշտս և զանձկութիս պատճառեալս յոր դելմանէ արեան , որ լծացեալ մնայ 'ի փորոտինս , յայն- ժամ կարեւոր է 'ի վար արկանել լուծողականս ինչ մեղ- մագոյնս , և ասորժարարս , որսկի են մաննա , թամա- բինտի , և բօլբա տի քաստիա : Կոյնակէս և շահաւէտ է զիմել 'ի գործածութի գրեխաց պատրաստեալ շիճուկաւ կաթին , փոքր ինչ քացախիւ , և մեղրիւ , զոր պարտ է առ- նել երկու կամ երեք անգամ յաւուրն առ 'ի դուրս հո- սեցուցանել զլծացեալ արիւնն , և զիմակալել փառութի : Չէ՛ օրէն բնաւ 'ի վար արկանել զսաստիկ լուծողական դե- զորայս՝ եթէ 'ի վերուստ , և եթէ 'ի ստորուստ , որովհե- տե գրգռեն զստամոքն , քնարդան և զարիւնակիր ամանն , և բազում անգամ առաւել զայրացուցանեն զախան :

Գ Լ ՈՒ Խ Լ Ֆ .

'ի վերայ միշտն աշխան , որ յիջալացող ասի՝ օրինա սան- ինինէա , և առ բծիւն անասնի՝ էմօնաւի :

Գլտելի է , զի արիւնն այն՝ որ 'ի դուրս վարի 'ի սե- րական անդամոց , երբեմն հոսի յարիւնակիր ամանոց փամփշտի , երբեմն 'ի միզանց խողովակաց , երբեմն 'ի գործարանաց երկկամանց , և երբեմն ևս 'ի նոյն իսկ երկ- կամանց , ըստ պէսպէս տրամադրութեցն : Վասն որոյ և որոշումն է նորա ըստ հիւթոցն՝ որ 'ի դուրս վարին 'ի նոյն անդամոց . որ երբեմն լինի սոսկ արիւն և լոյծ . և երբեմն կարի լոյծ և տորտալից կամ մերալից . երբեմն թուխ կի՛ սեաւ և մակարդեալ , և երբեմն գեղեցիկ կարմիր և թա- փանցիկ . երբեմն պղիպողական , և երբեմն խառն ընդ միզի . և երբեմն ևս յորդ , և երբեմն սակաւ , կի՛նուաղ : Այս աստ գտանի նաև յերիտասարդս , բայց դուն ու- բեք , և յոյժ ցանցառակի : Իսկ ծերք , և որոց փրապե-

տէ առաւել սեամաղձն և թանջախտն, եւն 'ի հասարակի եւնթակայ այսմ աստի: Նոյնպէս և կանայք՝ որոց արգելեալ է հոսումն տեռատեսական, եւ յոյժ եւնթակայ աստի:

Դարձեալ, գիտել արժան է, եթէ վտանգ այսորիկ աստի ըստ մեծի մասին 'ի վեր երևի յայնմանէ, զի աբիւնն՝ որ արտաթորի 'ի նոյն անդամոց, ընի նեխեալ և շարաւալից. յորմէ կարէ յառաջ դալ ջրգողութիւն, կամ փտախտութի, կամ ապականութի, և կամ տենդ ծիրական: Նոյնպէս և վտանգաւոր է, եթէ միջումն աբեան պատճառեալ իցէ 'ի խճից գոյացելոց յերկամունս կամ 'ի փամփուշտն: Եւ առաւել քան զամենայն աղետալի է այն, յորժամ պատահի կամ ծագի 'ի ջրային տենդէ, 'ի ծաղկէ, և 'ի բորբոքմանէ երկամանի կամ փամփուշտի: Իսկ 'ի դիպուածս, յորում պատճառի յարգելականութէ իրիք սովորական հոաման, կամ 'ի խթիչ և յաղջու գեղորէից, և կամ 'ի ձգտմանէ, յայնժամ չիք այնքան երկիրդ:

Պատճառք միջան աբեան:

Առաւել ընդհանուր պատճառք այսր աստի եւն թանջքն, տկարութիւն միջանց խողովակաց, երկամանց, և փամփուշտի, ուժգին շարժումն, բարձումն ինչ ծանրագոյն իրաց, անկանիւն, ևն: Կարէ պատճառիլ ևս 'ի հարուածոց, 'ի տաժանաւոր ծննդոց, 'ի սաստիկ և յանդնդաստ աշխատանաց, յընդերկար ձիախարութէ, յանչափ գործածութէ ոգիաւոր հեղանիութոց, 'ի խթիչ և 'ի զայրացուցիչ դեղորէից. որպիսի եւն քանթառեւէ, մէլօէ, ասնունքօյ, ևն: Մարթ է ևս պատահիլ 'ի խճից, և 'ի խոցից 'ի վեր երևելոց յերկամունս, 'ի փամփուշտն, և 'ի միջանց խողովակս. յարգելականութէ թանջից, և դաշտանի, 'ի ասքառիտէ անուանեալ որդանց մտելոց կամ գոյացելոց 'ի փամփուշտն, յերկիրդէ, 'ի կրից հոգւոյ, 'ի սաստիկ տափանաց պագշոտ սիրոյ: Դարձեալ, մարթ է ևս պատահիլ յայլևայլ աստէ, որպէս 'ի ջրային տենդէ, 'ի սքօռպութօ անուանեալ աստէ, 'ի ծաղկէ, և 'ի բորբոքողականութէ:

Յապոնացիք ազգի ազգի նշանաց, 'ի յեռն որոյ մարի է գաւազնէն զհասանքն արեան ո՛ր և ինչէ ընդերաց խաճառանց :

Իստա այս է կարի կամ նուազ վտանգաւոր նկատմամբ արտահայտեալ արեան 'ի սերական անդամոց : Արդ, յորժամ ծագի միզումն արեան յերկկամանց, ճանաչի 'ի թեթեւութէ ցաւոց, 'ի տատիկ ջերմութէ, 'ի ծանրութէ և 'ի ձգամանէ միջաց, 'ի յորդութէ միզի . և արիւնն՝ որ հոսի 'ի նոյն անդամոց՝ լինի ջինջ և կարմրերանդ, և երբեմն ունի զոյգ ջերմութի ինչ թեթեւ, դառնութի և դարչահոտութիւն բերանոյ, նողկանք սրտի, և յօժարութի 'ի ժայթքել . 'ի դիպուածս՝ յորում միզումն արեան յառաջ գայ 'ի միզանց խողովակաց, (որք են երկու երկայն խողովակք, ընդ որս անցանէ մէզն յերկկամանց 'ի փամփուշտն) դուշակի 'ի սատկութէ անձկութէ, 'ի սակաւութէ արեան՝ որ 'ի գուրս վարի խառն ընդ միզի, 'ի չափաւորութէ ցաւոց միջաց :

Բազում անգամ ևս զուգընթաց լինի ախտա բորբոքումն . որ երբեմն պատճառի 'ի խճից կամ 'ի քարանց մտելոց 'ի սոյն խողովակս, և յոյնժամ ցաւքն և նշանքն երկպատիկ առաւել տատկանան, և մէզն լինի արգելական, և արիւնն շարաւալից : Իսկ 'ի դիպուածս, յորում միզումն արեան պատահեալ իցէ յարիւնակիր ամանոց փամփուշտի, և կամ 'ի նոյն իսկ փամփուշտէ, այս ճանաչի 'ի զգայութէ փամփուշտի, 'ի սակաւ միզմանէ, 'ի նուազութէ զգացողական կարողութե մակտրովայնի, 'ի տառապանաց, 'ի ձգամանէ, 'ի սատիկ ջերմութէ և 'ի դարչահոտութէ միզի, 'ի տորտոյ իջելոյ յատակս անօթոյն, 'ի ցաւոց թիկնամիջաց, մակտրովայնի, և բէռինէօ անուանեալ անդամոց, որ է մասն մարմնոյն՝ որ ընդ սրբանն և ընդ ամօթոյս, 'ի նուաղմանէ, 'ի նողկանաց, 'ի ժայթքմանէ, 'ի դժուարաշնչութէ :

Ընդ ժամս ժամս 'ի վեր երևին ևս ջերմութի, արագութի և ընդգիմութի զարկի բազկին, ուշագնացութի, և ցուրտ բիրտն : Երբեմն ևս զհետ գայ անժուժութի միզի, երբեմն դժուարամիզութի, և խէթ սրբանի : Արիւնն, որ հոսի խառն ընդ միզի թէպէտ չէ այնքան յորդ, բայց լինի մոյգերանդ իբրեւ զսեաւ : Մէզն երբեմն լինի պարզ և խառն ինչ արիւնշաղախ, բայց տորտալից, կամ լի պողկպողական նիւթով : Դարձեալ՝ են և այլ նշանք, որպէս քարշումն ամորձեաց 'ի քարձրագոյնս, ցաւն ազ-

գերաց, գծաւարտարժուութիւնն սրունից, չորութիւնն մորթոյ բոլոր մարմնոյն, կերկերումն ձայնի, ցամաքութիւնն լեզուի և որկորոյ, բայց առանց ծարաւոյ. ձգրտումն, հազն, ցաւն մակորովայնի, հիւծումն մարմնոյ. ջերմութիւնն երբեմն լինի անընդհատ, և երբեմն ընդհատ, տորոն՝ երբեմն լինի գորշագոյն, և երբեմն վարդագոյն, և երբեմն ևս սևագոյն : Եւ յետ այսոցիկ նշանացս փամփուշան կամ միզանց խողովակքն սկսանին այանուլ, յորմէ և պատճառի նեխութի, և քաղցկեղ. հուսկ յետոյ օր քան զօր սպառի ջերմութիւն բնական, և զկայ առնու զօրութիւն կենսական : Քարագործք, բեռնակիրք, զօրականք, ձիավարք, որոտղք, փողահարք, և այլ սոցին նման տարժանելի արհեստաւորք՝ են նմանապէս առաւել ենթակայ ակտիւս այսմիկ :

Յազգի խնամաբարսնէ և շէշբէից զբնական է ի վեր աշխնել ընդդէմ միջան աբէան :

() րէն է մեծաւ փութով արդելուլ իսկ և իսկ զուտելիս և զմալելիս բնութի խթիւս, զօրացուցիւս և ջերմացուցիւս : Յորգութիւնն հոսման արեան ՚ի սերական անդամոյ՝ կարէ պատրել զանհմուտ բժիշկս, և չրջել ըզմիտս նոցա ՚ի տալ զոգիւտոր հեղանիւթս, զթիւրակէս, զափրոն, և կմ զայլազգ խթիւս և սեղմիչ դեղորայս : Բայց այդպիսի դեղորայք միշտ զայրացուցանեն զսխան, և սո վորաբար ՚ի վերայ ածեն զնեխութի, զքաղցկեղ և զերազահաս մահ : Յորժամ միզումն արեան յառաջ գայ յուժանութի բնութեն, կամ յարգելականութի իրիք սովորական հոսման, կամ ՚ի սաստիկ աշխատանաց, և կամ յանշափ գործածութենէ ոգիւտոր հեղանիւթոց, յայնժամ պարտ է հարկաւորապէս երակ հատանել, բայց նկատել օրէն է միշտ ՚ի պարագայս անձին. զորօրինակ ՚ի հասակն, ՚ի խառնուածան, ՚ի զօրութիւնն, ՚ի սաստկութիւն նշանաց, ևն :

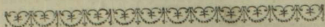
Եւ պարտ է միշտ լոյծ ունել զորովայնն ՚ի ձեռն կակզացուցիւս, թուլացուցիւս և զովացուցիւս գեղորեից, որպիսի են շիճուկն կաթին, հիւթն թամառինաթի, մանանայ լուծեալ ՚ի ջուր : Նոյնպէս պարտ է առնուլ ՚ի կիր բզդքեխս կակզացուցիւս մի կամ երկու անգամ յաւուրն, բայց պարտ է լինել ցուրտ, և ոչ ջերմ : Գարձեալ, ՚ի դիպուածս յայս յոյժ շահաւետ է արիւն հանելն սրուալ կաւ, զոր պարտ է առնել յայն մասնէն միջաց, ուր առաւ

ւել զդայ զցաւն : Նոյնպէս և օգտաւէտագոյն է միանգա-
մայն զնեւ զտղութեան 'ի շրջակայս սրբանին , կամ 'ի մեր-
ձագիր մատուեն ուղղորդ ազեաց :

Եթէ ծագեալ իցէ 'ի խոցէ ինչ գոյացելոյ յերկամունս ,
կամ 'ի փամփուշան , և կամ 'ի միզանց խողովակս , յայն-
ժամ մարթ է 'ի վար արկանեւ զյետագայ զեղն : Առ ե-
րեք ունկի՝ ռատիւն տի ալթէա , կէս ունկի՝ լիգուռիցիա ,
երեք տրամ՝ սէմէն բլանթակօ , և 'ի հասարակ ջրի եփեալ
եռացմամբ իր քառորդ մի ժամու . ապա զտեալ , և մնա-
ցէ երկոտասան ունկի , յոր յաւել մի և կէս ունկի՝ կօմ-
մա առապիքա , և ապա տոնուլ պարտ է սկահակ մի սրճոյ
չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն : Այլ եթէ յառաջ ե-
կեալ իցէ 'ի թուրութեան կենսական զօրութե , կի՞ 'ի տկա-
րութե ընդերաց , յայնժամ օրէն է տոնուլ 'ի կիր զե-
լիստիւն տի վէթուիւն՝ խառն ընդ բաւականաչափ զով
ջրոյ : Նոյնպէս օգտաւէտ է բօլվէնէ տի տօվէն , զոր
մարթ է 'ի վար արկանեւ ըստ կանոնի և ըստ կերպի զորմէ
լիով խօնեցաք 'ի գլ . Թ . երես 25 : Չնոյն գործունէութի
ունին և կօմմա քինօ , տէքօթթօ տի քինա քինա , վէ-
թուիւն տի մաութէ , շիճուկն կաթին , որ իցէ պատրաս-
տեալ պաղլեղաւ :

Իսկ եթէ զարկ բաղկին իցէ ութեղ և խիստ , յայնժամ
պարտ է գիմել 'ի գործածութի ինֆուզիօնէ տի ախճի-
թալէ բուռբուռէաի , որ այսպէս յօրինի . արկ զխոշոր
փոշի տերեղոյս ըստ կշռոյ 12 ցորենոյ 'ի լիտր մի ցուրտ
ջուր . զկնի 12 ժամուց՝ հեղ զգուշութե զհեղուկն յայլ
ապակի անօթ , այնպէս զի մի խառնեացի մուրն ընդ
սրայծառ հեղանիւթոյն . ապա յաւել 'ի սոյն զկէս ուն-
կի՝ թինթուռա տի շիննամօմօ , և 60 շիթ լաւտանօ լի-
գուխօ , և տուր մպել հիւանդին չորս անգամ յաւուրն՝
ըստ չափու միոյ փոքրիկ դրդալի : Երբ օգտակար դեղ է
ևս փօմէնթացիօնէ տոնել ցուրտ ջրով , կամ սառուցիւ ,
և զնել 'ի վերայ ստորին որովայնի : Նոյնպէս և օգտաւէտ
է գրեխ տոնել ցուրտ ջրով և քացախով : Եւ եթէ պատ-
ճառեալ իցէ 'ի ծագիկէ , 'ի ջրային տենդէ , յայնժամ
պարտ է սկսանիլ զգործածութի քինաքինաի , և թթուաշ
զեղորէից : Իսկ եթէ ծագեալ իցէ 'ի քանթառէլլաէ , կի՞
'ի խթիլ զեղորէից , յայնժամ պատշաճաւոր դեղն է է-
մուլիօնէն քաղցր նշոյ խառն ընդ կօմմա առապիքաի ,
և ընդ սալէպի , զոր պարտ է ըմպել առատօրէն : Նոյնպէս
շահաւէտ դեղ է ևս գրեխ տոնել վերոյիշեալ էմուլիօ-
նէիւ և ջրովն սալէպի . և եթէ դուցէ պնդութի որովայ-

նի, մարթ է յաւելուլ 'ի վերայ սակաւ ինչ մանանայ : Ոչ են բանք մեր ստտանօր զմիգմանէ արեան, որ պատճառի 'ի խճից կամ 'ի քարանց մաւելոյ 'ի փամփուշան և 'ի միզանց խողովական . քանզի յայսպիսի դիպուածս քարահան վերահատից են գործք :

Գ Լ ՈՒ Խ Լ Գ .

'ի վերայ զքայման իմ յայնման և իմ խիման . որ յիշատարաց իւրի՝ վնասն :

Արկնակի է փսիսումն, առաջինն մասնաւորապէս լի : Նի 'ի ցնցմանէ ստոծանւոյ կամ միանանց ստորին որովայնի . երկրորդն կրկնակի պատճառի, մի՝ 'ի խցմանէ ստորոյ խախտացոցին (որ է ներքին ծակ ստամոքսի, յորմէ կերակուրք իջանեն յաղիս,) և ոգելից մանրամեղից աղեաց, որոց պաշտօն է ճնշել զփորոտիս առ 'ի վայր խաղացուցանել զ'ի ներքս եղեալ նիւթքն . և միւս ևս՝ յուժգին գրգռմանէ ստամոքսի, և տուօտէնօ ձայնեալ աղեաց, և ևս յայլևայլ պատահարաց, որպէս յառաջիկայդ յայտնապէս տեսանես : Գիտելի է, զի փսիսումն 'ի բաղում պարագայս է գեղ իմն ազնուագոյն քան թէ խօթութի . յայսպիսի դիպուածս՝ է բուռն ուժգնութի ինչ, զոր առնէ բնութիւն՝ առ 'ի ազատել զինքն 'ի ծանրաբեռնութենէ ապականեալ և մահաբեր նիւթոց . վասն որոյ առաւել ճահողագոյն է յայնժամ նարստամատոյց լինել բնունն և շարժել զփսիսումն՝ քան թէ արգելուլ զայն : Սակայն ոչ առննայն փսիսումն է միշտ այսպէս փրկարար և օգտակար, այլ զանազանի ըստ պատճառացն՝ յորոյ յառաջ գայ և շարժի :

Յազանօ ընդհանուր պարճառաց խիման :

Փսիսումն բաղում անգամ պատճառի 'ի գրգռմանէ և 'ի խանգարմանէ գործողութի մարսողութի, և 'ի գալարմանէ սորոյ ստամոքսի, ևս 'ի գելողական շարժմանէ փորոտեաց : Նոյնպէս մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի թուլութի ստոծանւոյ, ստամոքսի, և փորային մկանանց և

մանրաթելից, պատճառեալ 'ի սաստիկ խթողական հիւ-
թոց : Մարթ է ևս յառաջ գալ 'ի սուր և 'ի տախա մաղ-
ձէ, և 'ի մածուցիկ մաղասոյ, նաեւ 'ի ստորէջ փնասակար
հիւթոց, որք 'ի գլխոյ 'ի ստամոքսն ըմանան, և պատ-
ճառեն զխմորումն կերակրոց և զնեխուի, խթելով զման-
րաթելս ստամոքսի և ստորին որովայնի : Երբեմն ևս 'ի
ճճեաց, 'ի չափազանց կերակրոց և յողիւսոր ըմպելեաց,
ևս 'ի յօգեղէն հոսանուտից : Գարձեալ, մարթ է յա-
ռաջ գալ յայտուցից կամ 'ի վերաւորմանէ ներքին թա-
ղանթոյ աղեաց, պատճառեալ 'ի աֆթէ ձայնեալ խո-
ցէ : 'ի սաստիկ և 'ի զօրաւոր փոխեցուցիչ և լուծիչ դե-
ղորէից, 'ի թիւնաւոր նիւթոց, 'ի դժուարամարտելի և
յիւղալի կերակրոց, որք դիւրաւ դնան յապականուի :
Փռնանկութիւն, տենդքն, բորբոքողականութիւն, ախտքն
երիկամանց, փամփշտի, և այլ ընդերաց, խէթն փա-
թոյթ անուանեալ աղեաց, և երկարատեւ հիւանդութիւն
կարեն պատճառել զփոխումն : Այլ և կարէ պատճառիլ
փոխումն 'ի սաստկագոյն կրից, 'ի շարժմանէ, որպէս
պատահի 'ի նաւի, 'ի կառաց, 'ի ձեակերպելոյ և յե-
րեակայելոյ զանախորժելի առարկայս : 'ի վախճան ամե-
նայնի՝ փոխումն ևս է նշան ինչ յղութե, որ հասարա-
կօրէն սկսանի զկնի երկրորդ շաբաթու արդելականութե
գաշտանի, և յարատեւալ մնայ մինչև ցերրորդ կմ ցնոր
բորդ ամիսս առաջինս :

Յաւագո՞ւ ընդհանուր նշանաց խախտան :

Հասարակօրէն 'ի վեր երեւի ձանձրութիւն ինչ 'ի բե-
րանն, 'ի կոկորդն, և 'ի ստամոքսն . և յայնժամ իսկ և
իսկ զհեա գայ նողկանք սրտի, տապ, ճնշումն մակորո-
վայնի, յորդառատ լորձունք, ձգւաւումն, հեծկըտանք,
հազ, անդուլթիւն որովայնի, ցուրտ քիւրան, ամբոխումն
աղեաց, ամփոփումն ստոծանւոյ, հոսումն արտասուաց,
կարմրութիւն երեսաց . երբեմն 'ի վեր երեւի այտուց ինչ 'ի
գէմս . և երբեմն ևս զհեա գայ նուազումն սրտի ևն :

Յաւագո՞ւ խախտուի նշանաց և գեղարեից խախտան պատճառելոյ
'ի ինքնաւոր նիւթոց և 'ի զօրաւոր խախտուիչիւ և լուծու-
ղիւն գեղարեից :

'Ի գիպուածս յայս բաց 'ի վերոգրեալ նշանաց, փրա-
խումն լինի կարի յորդառատ և յաճախակի, և յայն-

ժամ իսկ և իսկ զհետ գայ ցաւ և տապ սաստիկ ՚ի փո-
րոտիս, նուազումն սրտի, ցնցումն մկանանց ստորին որո-
վայնի, և միզարգելում ի հանգերձ ցամաքում ի բերանոյ,
և լուծմամբ որովայնի . որոյ պատշաճաւոր դարման են
փոխողական զեղորայքն, և գաղջ ջուրն, զոր պարտ է
տալ ստէպ ստէպ առ ՚ի դուրս վանել զթիւնն . հարկ է
ևս նպատաւամատոյց լինել նմա մատուցանելով զկամն,
զկոպի, և զայլ մածուցիկ զեղորայքս :

Եթէ թիւնն անցեալ իցէ յաղիս, յայնժամ պարտ է
առնուլ ՚ի կիր զգրեխս մածուցիկս, առ ՚ի լարծուն գոր-
ծել զաղիս : Եթէ փոխումն յառաջացեալ իցէ ՚ի շուալ-
տումէ և ՚ի չափազանց արբեցումէ, յայնժամ կոչի՝
քաւարուլա, որոյ նշանքն են փոխումն ՚ի պահ առաւ-
տուն, անհամուծին բերանոյ, ձգաւտումն, քեւումն .
և հիւթն որ երանե ընդ բերանն՝ լինի ջուր ջինջ և գառ-
նահամ, և երբեմն ևս տախ, և գեղն՝ է սակաւաքանակ
իբէքաքուանա, արբուցանելով ստէպ զթիւնն երիցկի :

՚ի դիպուածս, յորում փոխումն պատճառի ՚ի ճընջ
մանէ է յամփոփմանէ ներքին թաղանթոյ ստորին որո-
վայնի, որ հասարակօրէն պատճառի ՚ի խուլական ու-
ռուցից, յայնժամ անուանի՝ վոմիթօ շիւօզօ . որոյ նը-
շանքն են՝ կարծրումն ստորին որովայնի, նիհարումն,
անհալումն կերակրոց, այլովքն հանգերձ, և զեղորայքն՝
են իւրն քաղցր նշոյ, կամ ձիթապոզոյ, և կամ կտաւա-
տի . ևս օրիօ տի ռիլինօ, զոր պարտ է տալ ունկի մի յա-
ւուրն : Գրեխն պարտի լինել ջրովն մոլոչի, և իւզով
նշոյ, և ՚ի գործ արկանել երկու անգամ յաւուրն :

Եթէ փոխումն պատահեալ իցէ յընդգիմումէ, կամ
յորբմանէ աղեաց, յայնժամ կոչի՝ վոլվուլօ . որոյ նը-
շանքն են ցաւն փաթոյթ անուանեալ աղեաց, արտաթա-
րումն կղկղանաց ընդ բերանն, այլովքն հանգերձ, և
զեղորայքն են ջուր գաղջ, և անգիկն, զոր պարտ է առ-
նուլ երկու անգամ յաւուրն, ըստ չափու երեք ունկ-
ւոյ, խառն ընդ իւզոյ քաղցր նշոյ : Գրեխն լինիցի կաղ-
մեալ օճառիւ, իւզով, աղիւ, և ջրովն մոլոչի . զոր
պարտ է ՚ի կիր արկանել երեք անգամ յաւուրն և առա-
ւել յաճախակի, եթէ յոյժ կարծրացեալ իցէ սնգու-
թին որովայնի :

՚ի դիպուածս, յորում փոխումն ծագի ՚ի թուլումէ
կամ ՚ի սկարումէ փորտեաց, ստամոքսի, և ստոման-
ւոյն, պատճառեալ յոգիաւոր հեղանիւթից և յուժգին
լուծողական և ործացուցիչ զեղորայքից, յայնժամ կոչի՝

վժիթօ տալլ' ամօնիա . որոյ նշանքն են ցաւն և ծանրութիւն մակորովայնի . փութն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի զազրահոտ . փսխումն կամ ժայթքումն՝ որ սովորաբար սկսանի զինի քանի մի ժամուց կերակրոյն , լինի լոյծ շնկային և դարչահոտ , և երբեմն տափալ և գորշագոյն : Չնոյն առնէ և այտուցն մակորովայնի և սորոյ ստամոքսի . և պատշաճաւոր գեղորայքն՝ են էլիսիոս մթօմարիքօ , և զնալեզին , էսթաւթթօ տի դուսասիա , կամ տի ճէնցիանա , և կամ տի ասէնցիօ . զոր պարտ է լուծանել ջրօմն կինամոնի : Կոյնպէս և շահաւէտ է փոշիացուցեալ արմատն առնիքաի , կամ սակաւաքանակ մէկահոտ ընկոյզն , և կամ տասն ցորենաչափ սեւաւ պղպեղն : Երբեմն ևս պարտ է տալ նմա մի կամ երկու ցորենաչափ քանիօնա : Կարի կարեւոր է ևս առնուլ 'ի կիր զթօմէնթի , զօծանելիս , և զվէշիքաթօսիօ :

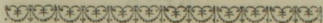
Յերկարժամանակեայ փսխումն . որոյ նախնական պատճառն լինի այտուցն պանկրատի կամ մէզէնտրի , յայտկապէս կոչի՝ վժիթօ կամ վիցիօ տէլ բանքուէա , և տէլ մէզէնթէոսիքօ . որոյ նշանքն են կարծրութիւն պանկրատի և միջնգերաց , հոսումն լորձօւնաց , և տապութիւն մազձի . և նիւթն որ ելանէ ընդ բերանն՝ երբեմն լինի թանձր , երբեմն լոյծ , և երբեմն ևս արիւնաշաղախ և զազրահոտ : Երբեմն ևս զուգընթաց դտանի ընդ սահեծկրտանք , ձգուտումն , կանջիւն և այտոււն որովայնի , հանգերձ ջերմութիւն և ցաւով փորոտեաց . և գեղորայքն են էսթաւթթօ տի կրամինեա , տի թաուասաքօ , տի սարօնաուիա , և նոյն խակ էսթաւթթօ տի չիքութան ըզգուշութիւն և չափով ընծայեալ : Կոյնպէս և օգտաւէտ է սարօնէ մէտիւլինալէն , և սնդիկն : Դարձեալ , շահաւէտ է արգանակն մնոյ , հաւու , կրիայի , և խաչափառի : Այլ և պարտ է 'ի վար աշկանել յամենայնում երեկոյի զգրեիս մի պատրաստեալ սնուցիչ գեղորէիք :

Խակ էթէ փսխումն ծագեալ իցէ 'ի վատառողջութէ աղեաց , և յառաւելութէ զգայունութե յատուկ փօրային բնաւորութեն , յայնժամ ձայնի՝ վժիթօ տէլլա մօռպօղա սէնսիպիլիթա . որոյ նշանքն են՝ ուժգին թուլութիւն աղեաց , և բոլոր մարմնոյ , սաստիկ փսխումն , նուրբ տենդն ընդհատ , ցաւն կամ նաւ պտտումն գլխոյ և հեծկրտանքն . և այս տեսակ փսխման հասարակօրէն պատահի զինի կերակրոց և բնալեւաց . և գեղքն են ջուրն ցրտագոյն , սառոյցն , թրմոյցն աղնիւ քինաի :

Խակ 'ի գիպուածս՝ յորում նախնական պատճառն

գտանիցի լինել ուժեղութի, յայնժամ փոխանակ թե-
 լեանաւոյ գործածութի դառն իրաց, կեղեց քինաի,
 ոգեղէն և թռչական գեղոց, զգալարար սաստկանայ
 փոխումն. նոյնպէս և մասունք մարդկային մարմնոյ ներ-
 քոյ անկեալք ստատիկ աշտիճանի ջրտութե, և արդէն
 ջրտահար եղեալք, եթէ գիցի 'ի վերայ նոցա ջերմ և ո-
 գելից քօմէնթօ, անդէն առ նմին ձգեն յինքեանս ըզ-
 քաղցիկեզ. իսկ ընդ հակառակն՝ եթէ լուսային ցուրտ
 ջրով, և չփեղցին ձեամբ, 'ի միջոց սակաւ ժամուց ան-
 դէն հաստատին. նոյնպէս և արսկումն քանի մի չիթ
 ցուրտ ջրոյ յերեսս առն զրկելոյ 'ի զգայութեց, անդէն
 վաղձաղակի զգաստացուցանէ զնա, ուր ոչինչ այլ ար-
 տաքին խթան կարօղ է ցուցանել զայսպիսի զտրմանալի
 ներգործութի. նմին իրի արժան է առնուլ 'ի կիր զնուազ
 մղիչ գեղորայսն, որպիսի են աշխօռ տի հալէռ, կիմ մին
 սիք խառն ջրովն սառուցի և փոքր ինչ շարապաւ:

Երբեմն ևս ծագի 'ի զայրացմանէ մաղձի, կամ 'ի վի-
 րաւորմանէ ստամոքսի, աղեաց և այլ ընդերաց. և յայն-
 ժամ փոխումն լինի ուժգին, հանդերձ ջերմութի և
 ցաւով մակորովայնի. և նիւթն զոր փսխէ ախտակիրն,
 երբեմն լինի սակաւարանակ և տհաս, և երբեմն ևս յոր
 գառառ. երբեմն նաև շարաւալից կամ շարաւահիւթ, և
 դարձահոտ. որոյ գեղորայքն են խաշուն սալէպի, դար-
 ւոյ, բրնձոյ, և էմուլսիօնէ առապիւքա, ևն: Են և այլ
 ժայճքմունք մահաբերք. զորօրինակ է փոխումն կոշե-
 ցեալ 'ի նոցանէ առթուիթիտէ ֆիտաս, որ պատահի 'ի
 հաստատեալ յօգուածացաւութե. նախ բերէ անխորը
 ժութի կերակրոյ, ճնշումն, այտուցումն և ցաւ մակո-
 րովայնի, և ապա նոզկանք և չափազանց փոխումն. որ
 և բազում անգամ անվրէպ սպանանէ. և զեղն է ազնիւ
 գինի, էթէռէ սօլֆուրօ, և ափիոն, և հուսկ յետոյ
 քինա քինա: Այլ եթէ փոխումն յառաջացեալ իցէ 'ի
 փոշտանկութե, կամ յաղեթափութե, յայնժամ օրէն
 է փոյթ մեծ ունել առ 'ի ներքս մօւծանել զփորոտիս 'ի
 ցածագոյն տեղւոջ եղեալ զգլուխ ախտակիրն, և թե-
 լեանալէս շօշափմամբ ձեռք և մատամբ տեղաւորել զան-
 կեալ փորոտին:

Գ Լ ՈՒԽ ԼԳ.

'Ի վերայ ի՞րելիային տխրի, որ յիշատակուի' և զանգե՛մ
Դիւտաւի յայնի :

Լիստս այս է տեսակ ինչ տարափոխիկ ջերմաստից , որով արտաքոյ բնութիւն 'ի վեր երևին 'ի զանազան կամ 'ի բովանդակ մասունս մարմնոյ խաղաւարտք փոքրիկ , և գնտակակերպ 'ի ձև կորեկաց , յորմէ կալաւ և զանունն . իսկ գոյն խաղաւարտից այլ և այլ է , այսինքն կարմիր , սպիտակ , մոխրագոյն , կապտագոյն , և սևաւ : Հասարակ է ախտս այս 'ի կողմանս իգալիոյ , և յարեւելեան սահմանս արաբիոյ : Անձինք՝ որք անզգայ իմն են բնութիւն , և մաղասային խառնուածոց են վիճակեալք , և ևս յգի կանայք՝ մանաւանդ որք մերձ են 'ի ծնանել , առաւել ենթաւ կայ են այսմիկ խաղաւարտալից ախտի :

Պարտաւ ի՞րելիային տխրի :

Պատճառի այս ախտ 'ի կարի առատութիւն կծու և տոխպ հիւթոց մանրոց յանօթս աւիշիկ և արեան , յարգեղականութիւն իրիք սովորական հոսման , 'ի սաստիկ ներքին կրից ոգւոյ , որպիսի են վիշտք , անձկութիւնք , նեղութիւնք , խորին մտածութիւնք , տառապանք ևն . յերկարատե գործածութիւն աղի և տոխպ կերլեաց , և ահաս մրցաց , 'ի փոփոխութիւն օդոց , 'ի նուազութիւն և յապականութիւն արեան . 'ի վեր քան զամենայն՝ 'ի կենակցութիւն ընդ ախտացեալ անձանց , որովհետեւ ախտս այս է յոյժ տարափոխիկ : Բազում անգամ ծագի ևս յախտարծարժ հիւթոց , որք լինին յերկարատե խօթութեց կամ 'ի հիւանդութենէ . և այս հիւթ ժանտալից և վնասակար՝ երբեմն յարի 'ի ջիգս մարդոյ , յորմէ պատճառի տենդ ջղային : Ընդ ախտիս այսմիկ բազում անգամ զուգընթաց լինի տենդն ստամոքական կամ մաղձային , և բորբոքական , զոր մարթ է ճանաչել 'ի ձեռն նշանաց :

Նշանք այսորիկ ախարի :

Աստանօր խօսիմք զառաւել գլխաւոր նշանաց միայն . քանզի գրեթէ բովանդակեն յինքեանս զնշանս ջղային կամ ստամոքային և կամ բորբոքողական տենդից , ևս զնշանս ծաղկի և ռիսիբօշա անուանեալ պալարի . 'ի մի և 'ի նոյն անձն յոլով անգամ տարորոշին և փոփոխին այլևայլ կերպիւ յայլևայլ ժամանակս նշանք այսորիկ ախտիս : Գլխաւոր նշանքն են թեթեւ ինչ ցրտութիւն , ուժ գին ջերմութիւն , ցաւն գլխոյ . երբեմն 'ի վեր երևի վիշտ ինչ յատամունս , յականջս , 'ի կուրծս , 'ի թիկունս , մանաւանդ 'ի մէջքն , հանդերձ հազիւ և տագնապաւ շնչառութե : 'ի դիպուածս յայս հասարակօրէն զուգընթաց լինի պակասութի քնոյ , տխրութի , երկիւղ , ճնշումն կրծոց , զարհուրանք , լքումն զօրութե մարմնոյ , նուազումն սրտի , և նողկանք . մէզն լինի ջրային և տժգոյն . զարկն երբեմն հարկանէ խիստ և արագ , և երբեմն թոյլ և ընդհատ . լեզուն սալիտակ և ցամաք . ախտակիրն զգայ ցաւ ինչ խթիչ 'ի թիկնամէջս , 'ի սրունս և 'ի մատունս , հանդերձ թմբրութե , և յօժարութե փսխման :

Յետ այսոցիկ նշանաց 'ի վեր երևին խաղաւարտք փոքրիկ 'ի կուրծս , յորովայնս , 'ի բազուկս , և յայլ մասունս մարմնոյ հանդերձ մարմաջիւք , և գարշահոտ քրտամբք . այսոքիկ խաղաւարտք երբեմն երևին զկնի երկուց կամ երեց և կամ չորից աւուրց ախտակրութե հիւանդին . և երբեմն ոչ 'ի վեր երևին , բայց եթէ զկնի 11 կամ 12 և կամ 15 աւուրց : Իսկ եթէ ընդ ախտիս համաղոյգ գտանին և նշանքն ջղային տենդի , որպիսի են ցնցումն ձգանաց , թմբրութիւն ձեռաց և ոտից , անհանգստութի , սաստիկ տրտմութի , զառանցանք , մոլեգնութի , ճնշումն , տապ , ցաւ մորթոյն , ցամաքութի և դողումն լեզուի , դադարումն քրտանց , խոնարհումն խաղաւարտից , անկանոնութի և խստութիւն զարկի բազկին , յորդութիւն միզի , և ակամայ շարժողութիւն մկանանց , են նշանք յուռեգոյնք : Նոյնպէս և հոսումն որովայնի , գարշահոտութիւն կղկղանաց և քրտանց՝ են նշանք չարագոյնք և վտանգաւորք :

Կառավարութիւն և դեղորայք 'ի վար արհմեշի 'ի դիպուածս
յայտ :

'Ի կառավարութե այսր ատի փոյթ մեծ ունել պարտ
է ըստ կարի առ 'ի կշիռ պահել զներքին տրամադրութի
հիւթոց, և զգորութիւն ատակրին, և ստեպ ստեպ քա-
ջալերել զնա, և յետ այնորիկ ըստ բնութեն ցուցանե-
լոյ՝ արգելուլ զպատճառս ատին: Արդ եթէ իցէ ատտ
'ի թեթևագոյն աստիճանի, օրէն է դնել զոտան 'ի ջուր
ջերմ, և յաճախակի տալ ատակրին ըմպել զլսաշուն
Ֆիօռ տի սամպուքօի . և զգուշանալ զի մի՛ արգելական
մնասցէ օդն 'ի մէջ սենեկի հիւանդին . պարտ է բանալ
զպատուհանս և զդրունս սենեկին առ 'ի զովացուցանել,
և վերանորոգել զօդն . և արժան է պահպանել զհի-
ւանդն 'ի հանգիստ, և զգոյշ 'ի ցրտոյ, հեռի առնել 'ի
նմանէ զայն ամենայն, որք պատճառեն զվիշտ և զտառա-
պանս սրտի : Կերակուրն լինելոց է թեթևագոյն և սա-
կաւ քանակութե . ըմպելին զուարճարար և զովացուցիչ,
որպէս սիէռօ տի լաթթէ, և ջուրն գարւոյ :

Ընդ ատիս այսմիկ երբեմն զուգընթաց լինի բորբոքո-
ղականութի . յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զնոյն
խնամս և դեղորայք 'ի դիպուածս բորբոքման՝ կոչեցելոյ
բորբոքումն լերդի . զոր մարթ է լիով տեսանել 'ի գլ . ք .
երես 107 : 'Ի դիպուածս, յորում ընդ ատիս զոյգ
գտանին ևս նշանք ստամոքական տենդի, յայնժամ պարտ
է 'ի գործ արկանել զնոյն հնարս և զդեղորայք ործացու-
ցիչս և լուծողականս 'ի դիպուածս ստամոքական տեն-
դի . ուն տեսաւ 'ի գլ . ւ . երես 96 : Իսկ 'ի դիպուածս,
յորում նշանք ջղային տենդի 'ի վեր երևին, հարկ 'ի վե-
րայ կայ յայնժամ 'ի գործ արկանել զնոյն դարմանս և
դեղորայք, զորոց գրեցաք 'ի տեղիս իւրեանց 'ի դիպուածս
տենդի կոչեցելոյ ֆէպպուէ նէւվօզա : Բայց որովհետեւ
'ի դիպուածս՝ ոգիք ջղաց սովոր են լինել յոյժ տկարա-
գոյն և թուլագոյն, վասն որոյ օրէն է խօթացելոյն 'ի
կիր առնուլ ժամանակ ինչ ինքուզիօնէ տի քինսքինա .
զկերպն պատրաստելոյ և զի կիր առնելոյ խորա տես 'ի
հատ . ք . 'ի տառն Ի, 'ի կարգի իւրում :

ԳԼՈՒԽ ԼԵ .

'Ի վերայ սրբախօսեալէ , որ 'ի շաբինացոց կուի' Ժամ-
ախալճիս :

Քառտիալճիա՝ անուն յունական , 'ի բառէն քառ-
տիա , որ նշանակէ՝ սիրտ , ըբժշկաց յայտ առնէ զսաս-
տիկ ցաւս ինչ կից սրտի զայրացեալս , յորմէ 'ի մեր լե-
զու թարգմանեցաք՝ սրտախօթութի , կամ ասացուք ,
սրտակծութի , սրտախէթ : Է սա խօթութի ինչ սոս-
կալի և դժնեայ , որ սովորաբար յարի 'ի վերին բերան
ստամոքսի , կմ' նաև 'ի կուրծս հանդերձ բուռն և խայ-
թիչ ցաւով ստամոքսի , և տոչորմամբ սրտի : Ընդ խօ-
թութեա այսմիկ երբեմն զուգընթաց լինին ևս ծարաւ ինչ
սաստիկ , նողկանք սրտի , և զգայումունք : Զայս տեսակ
խօթութե արդի բժիշկք անուանեն նաև բիւօզի , կամ
ըստ իտալական բարբառոյ՝ պուռչիաքուօուէ , որ ստու-
գաբանի կիզիչ սրտի : Անձինք , որք վիճակեալք են սեւա-
մաղձային խառնուածոց , և որք ունին զախտս ախոնդա-
նաց կամ արգանդի , են առաւել ենթակայ այսր խօ-
թութեան :

Պատճառք սրբախօսեալէն :

Ակզնաբար ծագի այս խօթութի 'ի տկարութէ ստա-
մոքսի , 'ի խանգարմանէ գործողութե մարսողութեն , 'ի
սուր և 'ի կծու մաղձէ , 'ի տտիպ և 'ի վնասակար հիւթոց ,
յայլայլմանէ ներքին բարեխառնութեն , յանհաստատու-
թենէ օդոց , 'ի դժուարամարսելի կերակրեղինաց , 'ի տտիպ
և 'ի զօրաւոր լուծողական և փսխողական դեղորէից , 'ի
թիւնաւոր նիւթոց մտելոց 'ի ստամոքսն , 'ի ճճեաց և
յորդանց , 'ի յորդութենէ փքոց , 'ի ճմլմանէ ամէնթօ ա-
նուանեալ աղեաց : Նոյնպէս և մարթ է յառաջ գալ 'ի
ներքին կրից , որպիսի են տառասպանք , ձանձրուիք , բար-
կութիք , վիշոք , երկիւղք , ևն : Խօթութիս այս բազում
անգամ է գուշակ իրիք հիւանդութե , զորօրինակ խթից
ստամոքսի , և աղեաց , ջղային տենդի , ոտնաւուռէ , յօ-

դուածացաւութիւն . արիւնքուշտ փորհարութիւն , մօռնիօ
քօլէռայի , ևն :

Նշանք սրտախօթութեան :

Սաստկութենէ կամ յերկարատեւութենէ ախտիս
բազում անգամ 'ի վեր երևին ևս փսխումն , ծարաւ
սաստիկ , դժուարաշնչութիւն , անհանգստութիւն , բաբա-
խիւն սրտի , սարսուռ , սկակասութիւն ուժոյ և կենսական
զօրութեց , դժուարամիզութիւն , ցնցումն ջղաց և մկանանց ,
ևն : Են և այլ ինչ նշանք վատթարագոյն և մահահրա-
ւէր . զորօրինակ ուժգին ջերմութիւն , առաւելութիւն ցաւոց
ստամոքսի , ցուրտ քիրտն , պաղումն ծայրից անդամոց ,
բորբոքումն ստամոքսի , յաճախակի հեծկլտանք , անմի-
զութիւն , ուշագնացութիւն , և անդամագօսութիւն :

Խրատք և հառաւարութիւնք 'ի վար արհանելիք 'ի դիպումս
յայտ :

Եւ այց որովհետեւ ախտս այս է վտանգաւոր , հարկ է
փութապէս 'ի վար արկանել զբարեգոյն նպաստս և ըզ-
հնարս : 'Ի վերոյեդեալ նշանաց այսորիկ ախտի քաջայայտ
երևի , եթէ հարկաւորապէս պահանջի կառավարութիւն
իմն , որով մարթ իցէ արգելուլ զնախնական պատճառս ,
և բարեխառնել զներքին այլայլութիւնս . որպէս զի 'ի կշիռ
պահեսցի ներքին համաձայնութիւն հիւսթոց , և գործարա-
նաց , ևն : Արդ՝ առ 'ի կատարիլ այսոցիկ ամենայնի հարկ
'ի վերայ կայ հիւանդին հրաժարիլ յամենակերպ թթու
տտիպ իւղային և դժուարամարս կերակրեղինաց , և ու-
գիւաւոր հեղանիւթից , և պիտի փոխել զբնականին , եթէ
բնակեալ իցէ 'ի տեղիս ինչ ուրանօր օդն ապականեալ
և փակեալ լինի . և պարտ է միշտ զուարթ և ուրախ լի-
նել . չէ օրէն բնաւ գործել ինչ ընդդէմ կամաց նորին ,
այլ մանաւանդ ջանալ 'ի կատարել զախորժակս և զլսրն
դըրուածս նորին . և հարկ է բարեխառն և չափաւոր լի-
նել յամենայնի՝ եթէ 'ի սնունդս , և եթէ 'ի վաստակս ,
յամբ շարժելով . և յետ այսոցիկ սկստ է 'ի բաց հեր-
քել զախտսն 'ի ձեռն յետագայ դեղորէից :

Նախ՝ յորժամ սրտախօթութիւնս այս սկստճառի 'ի տկա-
րութենէ կամ 'ի թուլութենէ ստամոքսի , և 'ի խան-
գարմանէ գործողութե մարսողութեն , յայնժամ առա-
ւել գործունեայ դեղն է մի տրամ ռասպաւալաւօն , զոր

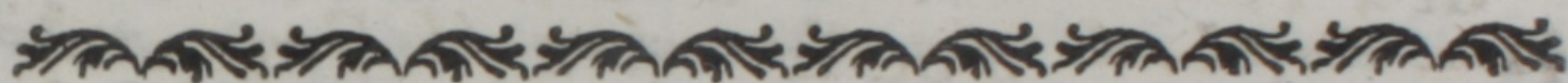
օրէն է կրկնել երկու կամ երեք անգամ . զնոյն ներգործութի ունի և աւտիչէ տի քօլօմպօն , զոր պարտ է առնուլ նոյնաքանակ : Մի կամ երկու աւուրբք զկնի խաշնդեղի պարտ է տալ հիւանդին ինքուզիօնէ տի քինաքինա , կամ տի գուասսիա , զորս կանխաւ գրեցի : Նոյնպէս օգտաւէտ է աքուա մառցիալէ տի սփա , տալով ակտուաժետաց ժամէ 'ի ժամ չորս ունկի 'ի պահ առաւօտուն , մինչև լցցի լիտր մի յաւուրն : Եւ իբրև վերոգրեալ կամ նոցին նման դեղորէիւք չապաքինեցցի ակտուն , յայնժամ պարտ է դիմել 'ի գործածութի խարտածոյ երկաթոյ՝ խառն ընդ խաշնդեղի . զորոյ զպատրաստելոյ կերպն և զկիրառութի մարթիս գտանել երես 161 :

Երկրորդ՝ Եթէ ակտու այս յառաջ գայ 'ի սուր և 'ի կծու մաղձէ , և յայլ փնասակար հիւթոց , յայնժամ պատշաճագոյն դեղն է դրգալ մի սրճոյ սքիւթիթօ տի նիթօ տօլչիֆիքաթօ , զոր պարտ է խառնել ընդ մի սկահակ հասարակ ջրոյ կամ նոյնաքանակ չայի , և առեալ լինի ըմպելիս այս 'ի պահ առաւօտուն 'ի ծումուստ , և այլ նոյնչափ ընդ երեկս : Հիւթն կիտրոնի կամ լեմոնի յոյժ օգտաւէտ է 'ի դիպուածս յայս :

Երրորդ , յորժամ ակտու այս ծագի 'ի տտիալ և 'ի թթու հիւթոց ժողովելոց 'ի մէջ ստամոքսի , յայնժամ հասարակօրէն պարտ է առնուլ 'ի կիր զընկուզիչ կամ ընկղմիչ դեղորայս , որպիսի են մակնէզիա պիանքա , քուէթա , ևն : Զոր օրինակ . առ ունկի մի քուէթա , երկու տրամ կօմմա առապիքա , և կէս ունկի՝ մաքուր շաքար . յաւելլով 'ի նոյն մի և կէս լիտր ջուր ցուրտ . զոր պարտ է առնուլ չորս կամ հինգ անգամ յաւուրն , ըստ չափու միոյ սկահակի գինւոյ կամ չայի : Իսկ եթէ տհաճելի է նմա գործածութի քուէթաի , փոխանակ նորա առնումք 'ի կիր զհետագայ ըմպելիս . իբր զի սա առաւել օգտակար է և նուազ խցանօղ : Առ դրգալ մի սրճոյ օքքի սփիւանքի բուքառաթի , յաւելլով 'ի նոյն սկահակ մի ջուր կինամոնի կամ անանխոյ , և տուր ըմպել հիւանդին 'ի պահ առաւօտու , միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև յութ օր :

'ի վեր քան զամենայն օգտակար և կարի շահաւէտ դեղն վասն այսր ակտի՝ է մակնէզիա պիանքա , տալով հիւանդաց յառաւօտէ յառաւօտ կէս տրամ 'ի ծումուստ : Ոչինչ արգել մի կայ գործածուէ փսխողականի . զոր պարտ է առնուլ 'ի կիր նախ քան զամենայն 'ի սկզբան անդ հիւանդութե : Քսան ցորեան իբէքաքուանա

չափ է բարւոք, և բաւական առ 'ի մաքրել զստամոքսն ,
 և 'ի դուրս վանել զախտարժարծ հիւթսն : Իսկ եթէ
 ախտս այս պատճառեալ իցէ 'ի փքոց , և 'ի քամիաւոր
 իրաց, յայնժամ պարտ է ախտակրին պահել զանձն ջեր
 մապէս , և ըմպել ստէպ ստէպ փքահալած գեղորայս ,
 որպիսի են անխոնն , կոճապղպեղն , կինամոնն ' սև պղղ
 պեղն , հիլն , հատն գիհւոյ , սամիթն , երիցուկն , ևն :
 Նոյնպէս և օգտակար է թինթուռա տի ռապառապառօն ,
 ռօմն , ցքին , ազնիւ գինին , ևն : Դարձեալ, եթէ ախտս
 այս պատճառեալ իցէ 'ի ճճեաց , յայնժամ օրէն է ըղ
 հետ երթալ կանոնի և դարմանոց , զորմէ խօսեցաք 'ի գլ
 ւմ . երես 45 :

Գ Լ ՈՒԽ Լ Օ :

'ի Վերայ ախպին որ տսի՝ սփոռալուծ :

Լիտս այս է ապականագործ խօթութի ինչ , որ
 սովորաբար գոյանայ 'ի փորոտիս մարդոյ , և անտի առ
 սակաւ սակաւ տարածանի ը բովանդակ անգամս մարմ
 նոյ , և առաւելապէս 'ի ընտերս ատամանց , որ գլխովին
 կորուսանեն զառաջին գոյնս իւրեանց , և լինին մանուշա
 կագոյն , և հետեւապէս ստանան զնեխութի . և երբեմն
 ևս բռնացեալ անհնարին հարուածս գործեն : Ախտս այս
 է յոյժ յաճախ 'ի կողմանս հիւսիսոյ քան յայլ մասունս
 աշխարհի : Գտանի ևս 'ի խոնաւուտ և 'ի ցածագոյն գա
 ւառս , ուր ջուրք լճացեալ կան : Անձինք , որք վիճա
 կեալք , են սեւամաղձային խառնուածոց , մանաւանդ նո
 քա՝ որք վարեն զանշարժական կեանս , են առաւել են
 թակայ այսր ախտի :

Յաղագս պատճառաց սփոռալուծ ախպին :

Ընդ երկար ժամանակս գործածուին ալի , տախ և
 դժուարամարսելի կերակրոց , տարապայման տըխրութիւն ,
 հոգքն , մոլուկքն , անկարգութի կենաց . երկիւղն , սրտմը
 աութիւն . տագնաալքն , և այլ ամենայն կիրք՝ որք ասլա
 կանեն զհիւթս և զգոլորչիս մարմնոյ , և թուլացուցանեն

զներքին գործարանն , հասարակօրէն պատճառեն զախտս
 զայս : Արգելումն իրիք սովորական հոսման , որպիսի են
 թանգք , քիրսն ոտից , ևն . խոնաւութիւն հանդերձից , և
 մահճաց , և բնակութիւն , ևս օդն ապականեալ , և որ ար-
 դելեալ և փակեալ մնան 'ի տեղւոջ ուրեք , նաև երկա-
 րագոյն ճանապարհորդութիւնն ը ծով , և ընդ ցամաք ,
 կարեն պատճառել զախտս զայս : Եւս կենակցութիւն ընդ
 ախտացեալ անձանց , որովհետև ախտս այս է երբեմնա-
 պէս փոխադրական : Դարձեալ , ախտս այս բազում ան-
 գամ ևս լինի ժառանգական , և յայսպիսի դիպուածս
 հասարակօրէն լինի անբուժելի :

Յազաֆս նշանաց սօսուած ակափի :

Այսական նշանքն են անսովոր տկարութիւն , և ծան-
 րութի ինչ , զոր ախտակիրն զգայ 'ի բովանդակ անդամս
 մարմնոյ , դժուարութի 'ի շնչառութեւն , մանաւանդ զկնի
 շարժման կամ թեթև ինչ աշխատանաց : Ատերբն լինին
 ուռուցեալք , արիւնաթորք , և նեխեալք , որք երբեմն
 ևս ծախին գլխովին : Շունչն որ ելանէ ընդ բերանն՝ լինի
 զազրահոտ , և նոզկտալի : Մէզն երբեմն լինի առաւել և
 դեղին , և երբեմն նուազ , և թխագոյն և մրրալից : Բա-
 զում անգամ ախտս այս զետեղի 'ի յօդուածս անդամոց ,
 և յայնժամ վաղվաղակի զհետ գայ աժգունութի ինչ 'ի
 գէմս և դժուարութի 'ի ծաւրել . երբեմն այտոյցք և բիծք
 կապտագոյնք կամ դեղնագոյն 'ի վեր երևին 'ի սրունս , և
 երբեմն ևս վտտութի յոյժ 'ի նոյն անդամսն :

Յերկարաձգեալ մնալ այսորիկ ախտի , և 'ի ժամա-
 մանել 'ի յետին աստիճան , սովորաբար վերոյիշեալ ու-
 ռոյցքն և բիծքն առ փոքր փոքր ժամանեն 'ի ծունդս , 'ի
 քունջս երանաց , 'ի բազուկս , ևն . և ուրեք ուրեք յե-
 րկամունս , և 'ի փայծաղն . և յայնժամ իսկ և իսկ զհետ
 քան ճնշումն կրծոց , բաբախիւն սրտի , և սաստիկ ցաւ 'ի
 ձախակողմն , հազ ուժգին , անհամաձայնութիւն զարկի
 բազկի , երբեմն ևս յորդառատութի քրտանց : Են և այլ
 ինչ նշանք անսովոր , այսինքն նեխութիւն , և ցաւ ասա-
 մանց , յանկարծական և յորդ դատարկումն թանցից , 'ի
 վեր երևումն վերաց կամ խոցից 'ի ընտերս , 'ի կուրծքս ,
 և յայլ անդամս մարմնոյ , փրփրախառն և զազրահոտ
 թորումն որովայնի , ևն : Յետ այդոցիկ անսովոր և զար-
 հուրելի նշանաց՝ ախտս այս աւարտի երբեմն 'ի ջրգողու-
 թի , յորովայնալուծութի , յախոնդանոսութի , յանդա-

մալուծութիւն , յախտն ծիւրական , և 'ի ցնցական . և
մերթ ևս 'ի նեխութիւն աղեաց , և 'ի քաղցկեղ :

Յաղագս կառավարութիւն և ղեղորդից , զորս պարս է 'ի լաւ
արհմեւ 'ի ղիպուածս սոսուածս արարի :

'Ի սկզբան անդ ախտիս իսկ և իսկ արժան է փոխել
զբնականութիւն , եթէ բնական իցէ 'ի տեղիս ինչ ուրանօր
օգն փականալ և խափանեալ լինի , յայնժամ հարկ է եր
թալ յագարակս , կամ 'ի բնականութիւն ուր լինի օգն մա
քուր , չոր և առողջարար , և միշտ շրջագայիլ անդ ըստ
ախորժակի իւրում . բայց պարտ է ախտակրին անձնա
պահ լինել 'ի ցրտոյ յընթացս այսպիսի շարժողականու
թեան , և այլն , և պարտ է յարժամ զուարթ և ու
րախ լինել , և հրաժարիլ յաղի , 'ի տտիպ , և 'ի դժուա
րամարտելի կերակրեղինաց : Փոխանակ վերոյասացեալ
կերակրեղինաց , և պարարտ մսոց , եղիցի ձագ հա
ւուց , կաքաւք , ծիտք , աղաւնիք , և կաթն . և խա
ւարտքն՝ որպիսի են կաղամբ , շոմին , շողգամ , փրփրեմ ,
քարոս , ճակնդեղ , կամ բանջար , թրթնջուկ , հազար ,
եղերդ , եղերդակ , կարոսն , բողկ , թէ՛ ընտանի , և թէ
վայրենի . և այլք , կիտրոն , կեռաս , բալ , ելակ , լեմոն ,
խնձոր , ևն : Սեպհական և անվրէպ ներգործիչ դեղորայ
քն 'ի դիպուածս ախտիս՝ են յետագայք : Առ կէս
ունկի՝ տերւն քօքլէառիտի , երեք տրամ՝ տերւն թուի
Ֆօլիտի , և նոյնչափ՝ տերւն քուէշիօնէի . կէս ունկի՝
տերւն պէքքապունկայի , և նոյնչափ տերւն նասթուռ
ցիօի , և երկու տրամ՝ արմասն ռաֆանօ ռուստիքանօի :
Մանրեա՛ զամենայն 'ի միասին , և 'ի հասարակ ջրի ե
փեա՛ եռացմամբ իբր քառորդ մի ժամու . ապա զտեա՛ , և
մնացէ ութ ունկի , յոր յաւել երեսուն շիթս էլիսսիւնէ
տի վիթուիօլօ : Յըմպելոյ աստի արբցէ հիւանդն երկու
ունկի չորս անգամ յաւուրն , միայն թէ կրկնելի է այդ
գոնէ մինչև 'ի վեց ամիսս : Բայց մեք զայս դեղորայս և եթ
անբաւական համարիմք 'ի պատճառել զառողջութի . վասն
որոյ հարկաւոր դատիմք ևս սահեցուցանել զորովայնն՝
սոսկապէս 'ի ձեռն մեղմ և թեթեւ լուծողականաց , որ
պիսի են թամառիներ , և քուէմօռ տի թառթառօ , այլև
միանգամայն նստատամատոյց լինել ներգործութե այսո
ցիկ լուծողականաց 'ի ձեռն գրեխաց յօրինելոց կաթամբ ,
և խստեղինօք , որպիսի են ալթէա , լաբացիօ մաճճիօռէ ,
մոլոշն , ևն :

Եւ 'ի դիպուածս անտիս ունին մասնաւոր իմն ներ-
գործութի գեղորայքս այսորիկ . այսինքն տէքօցիօնէ տի
Ճէսմօկի, և տի սարինօ . շինուկն կաթին պատրաստեալ
մանանխով, աբուս տի քաթնամէ, ակոխմանիս, էտէ-
սա թէստէսթաէ, ուրքէթթա, բանբուքուլօ, մօսթօ,
շէնթաւուէս մինօսէ, և այլն : Արդ՝ յորժամ 'ի ձեռն
վերայասացեալ կառավարութեցս և գեղորէիցս ոչ փա-
րատին նշանքն, և մնան տակաւին նոյն օրինակ, յայն-
ժամ արժան է 'ի միտ առնուլ թէ յառաջ եկեալ է ան-
տրս յապահանութէ արեան, և 'ի տարապայման թու-
լութէ ներքին գործարանաց . և յայսպիսի դիպուածս
պարտ և պատշաճ է 'ի կիր առնուլ զսալարառիլիս,
զպարտանա, և զայլն :

Ահանատես եղէ, եթէ 'ի դիպուածս անտիս զկնի 'ի
գործ արկանելոյ զայլ ամենայն գեղորայք՝ ապաքինեցաւ
սմն կատարելապէս միայն գործածութի իրիք գեղորէից
սալարառիլիլիս պատրաստելոյ, զոր մարթ է պատրաւ
տել յետագայ եղանակաւ : Առ երեք ունկի՝ սալարա-
ռիլիս, երկու ունկի՝ սէսքէնթառիս միսճինիանա, և
նոյնչափ պառտանա, երկու և կէս ունկի քօրէլառիս,
կէս ունկի ակոխմանիս, և նոյնչափ սասաթաս : Թրմեա
զամենայն 'ի մէջ միոյ հողեղէն անօթոյ, մինչև ցն ժամ
երեք բինթա հասարակ ջրով, և թնդ եսալ մինչև ցս
պառիլ կիսոյ մասին ջրոյ, և ապա զտես . յոր յաւել 'ի
վերայ մի և կէս արամ սրիռիթօ տի սալ տօլէ, կամ է-
լիսսիռէ տի վիթռիօլօ, և տուր անտակրին յիւրաքան-
չիւր երեք ժամու չորս ունկի :

Բայց 'ի գեղորէից աստի օգտաւետ յոյժ լիցի արբու-
ցանել հանապազօր չորս ունկի գեղոյն յօրինելոյ յետա-
գայ եղանակաւ : Արդ՝ հնդ երեք բինթէ սպիտակ գինի
յապակի անօթ, և ընդ այսմ գինեոյ խառնես բուռն մի
տերեն քաէլիօնէ անուանեալ խոտոյ, և նոյնչափ՝ տերեն
սէքքապուսկիս, և երեք ունկի՝ սաթանօ ուստիքա-
նօի, և երկու ունկի՝ ճինէպօ, և մի բուռն քօրէլա-
ռիս . քաջ խցեալ զանօթն վերոգրեալ, թնդ զխառնուրդս
զայս մարսիլ 'ի միմեանս ընդ միջոց ութ աւուրց : Յեա
այնորիկ փոխադրես զհեղեղուկս զայս յայլ ապակի ա-
նօթ, քաջ խցեալ խփով : Բայց առցի մի՝ աւելի աստի
քան զերկու ունկի՝ առ մի նուագ, և ապա բաւական
միջոց ժամանակի ընդ մի և ը միւս արբումն այնր չափոյ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Լ Ե Լ Ե .

Յազագո- Դադարձանց խախտանայ խառնական ուսուցից, որ
 առի՝ օրնաւորինէ քել շէնաւ, և յազագո քաղցիւնդի ,
 որ խախտի՝ քանակաւ .

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ա .

Լրկեակ է տեսակ ախտի ուսուցից . ոմանք արիւ-
 նային , և ոմանք յառաջ եկեալ յոր և իցէ հիւթոց . զը-
 րորինակ աւելին , մաղան , ևն : խցանք արիւնային են այ-
 նոքիկ , որք գտանին յերկտասարգա , և յարիւնային ան-
 ձինս , որք պատճառին յարգեւմանէ հոսմանն սովորական
 արեան , և յայլ ինչ լիութիւն անօթոց : Ուսուցչս այս գըլ-
 խառնապէս տիրապետէ 'ի թոքս , և 'ի լեարդն , և հա-
 սարակօրէն 'ի վերայ յարձակի ուրեք մեծաւ խտիւ , և
 ցաւօք , և զուգընթաց ունի ընդ իւր զմանաւոր իմն ջեր-
 մութիւն , զորօրինակ սովորաբար գէպ լինի 'ի գիպուածս
 հանապազօրեայ տենդից , և ուրեք ուրեք սաստկացեալ
 ջերմութիւն այս հասանէ յառաջին աստիճան բորբոքողա-
 կանութե :
 Իսկ երկրորդ տեսակն խցանայ գտանի հասարակօրէն
 յանձինս վիճակեալս մեղամաղձային , կամ մաղասային ախ-
 տագնեալ և խուլական բնութե , ևս յայնոսիկ որք են-
 թակայ են ախտի կոչեցելոյ դրօսպութօ : Դարձեալ ,
 մարթ է զհետ դալ իսկ և իսկ զկնի դադարման կամ
 խցման արեանց , բորբոքողականութե քառօրեայ տեն-
 դից , և այլ որ և իցէ հնացեալ ախտից . 'ի սկզբան անդ
 ցաւն է թեթեւ : Ին , և պարզ , բայց առ սակաւ սակաւ
 մարթի յառաջանալ և հասանել մինչև ցատտիճան ցաւոց
 կարծրապինդ ուսուցից , որ կոչի՝ շիւսո : Այս տեսակի
 ուսուցից բնակարանն կամ կայանն սովորաբար է մսանն ,
 և ալիւն . և ամին իրի մարթ է 'ի վեր երեւիլ 'ի բերանն ,
 'ի պարանոցն , 'ի ստինս , 'ի քունջա երանայ , յաղդերո
 ևն . և ևս 'ի լեարդն , 'ի միզանցս , 'ի մեանդերս , 'ի փայ-
 ծաղն , և յայլ ամենայն մատուռս ստորին որովայնի , և
 թոքոց : Ուսուցչս այս երբեմնապէս պատահի 'ի թոքն , և
 յայնժամ ցաւն աւարտի յաստիճան կարծրապինդ ու-

առջին կոչեցելոյ շիւթօ, ըստ պայմանի հասակի ան-
տայեւոյ :

Յաւագո՞ւ դարձա՞ւ իշանայ իսկական հոգեւոր :

Սասկազին ջերմութիւն, ևս առատութիւն արեան,
անգործունէսայ և առանձնացեալ վիճակն, կարի աշխա-
տանքն, և շնչարգելութիւն մարմինն պատճառել զուռոյցն
վերոյիշեալ, նոյնպէս պարարտագոյն կերակուրքն, ոգի-
ալիր հեզանիւթքն, գործածութիւն ևս ոմանց սաստկա-
գոյն գեղորեկ : Եւ դարձեալ, կարեն պատճառել զու-
ռոյցս զայս արգելականութիւն և դադարումն, կամ ան-
շափ յորդառատութիւն որ և իցէ սովորական հոմանց :

Յաւագո՞ւ նշանայ իսկական հոգեւոր :

Նշանքն արիւնային խցանաց նոյն են ընդ նշանաց բոր-
բորեղականութեւ, բայց գոյցն ինչ էմէթ և հեզիկ : Իսկ
պարզ խցանքն կամ դադարումն մարմինն ցրուիլ գլխովին
յրնթացս երկուց աւուրց, ևս սակաւ, յորում դի-
պուածի ոչ գտանի բնաւ բորբորեղականութիւ. զի էմէ
գտանիցի՝ ոչ կարէ ցրուիլ և փարատիլ, բայց էմէ յրն-
թացս վեց կամ եօթն աւուրց : Իսկ նշանք երկրորդ ան-
սակի խցանացն՝ են առաւել զժնեայ. և էմէ իցեն ա-
ռաւել ի խորագոյնս հաստատեալ, զժուարաւ ճանա-
չին, և չէ մարմ իմանալ շօշափմամբ, յորժամ ենթա-
կայն է պարարտամարմին. բայց ոչ այդպէս, էմէ իցէ
փոխ, և նիհար. քանզի յայնժամ գիւրաւ ճանաչին որ
ի լեարդն և ի փայծաղն խցանք, բայց որ ի պանկրատն,
և ի մեզենդերս ևն, զժուարաւ ճանաչի : Բայց գիտել
արժան է, զի խցանքն և կարծրապինդ ուռոյցքն ի վեր
երեւեալք յաղիան, մանաւանդ ի լեարդն, յոլով անգամ
ևս ոչ ստուարացուցանեն, այլ առաւել անձկացուցեալ
նիհարեն. և յայնմ գիպուածի մարմ է ճանաչել զայն
ի նշանաց խորագոյն իմն ցաւոց, զոր ազդողագոյն ևս ըզ-
գայ անտակիրն ի շօշափելն. և ևս ի նշանաց իրիք ծան-
րութեւն զոր յանձին զգայ անտակիրն : Իսկ էմէ ի յիշա-
տակեալ նշանացս բաւականապէս ոչ ճանաչի դիարդն
խցանաց և կարծրապինդ ուռուցից, յայնժամ հնար է
ճանաչել ի ցաւոց, և ի խոր իմն ծանրութեւն զորս սով-
բարար զգայ անտակիրն ի վերայ վշտագնեալ մասանց, և
ի վեր ամբարձմանէ, բովանդակ որովայնի, ի գեղեւութեւն :

յայտուցից երեսաց , ևս ոտից , 'ի շնչարդելու թէ , և 'ի հազից :

Բայց 'ի գիպուածս , յորում ական կամ ուռոյցն 'ի վեր երևի 'ի թղբն , 'ի լեարդն , և 'ի փայծաղն , յայնժամ պարտ է ուշագրութիւն նկատել 'ի նշանս անձկութե , դող դողանաց , և տաղտկութե անմարտողութե , ձգւումանց , այտուցից ստամոքսի , չորութե բերանոյ , անհանգստունե , և կորստեան քնոյ . 'ի գտանիւ այսոցիկ պարագայից , և զարկ բազկին գրեթէ միշտ հտտանէ կամ հարկանէ որպէս 'ի գիպուածս հանապազօրեայ տենդից , և ականակիրն իսկ և իսկ ղինի կերակրոց զգայ զգրգռումն ինչ , և բազում անգամ ևս զուժումն որովայնի , և զյորդառաստ հոտումն այլագունեալ միզի . այսոցիկ նշանք բաւականապէս բացայայտին , յորժամ ական 'ի վեր երևի 'ի ստորին որովայնի , և միանգամայն 'ի կուրծս :

Բայց յայսոցիկ նշանաց՝ են և այլ նշանք՝ 'ի ձեռն որոց մարմ է մասնաւոր իմն եղանակաւ ճանաչել զբուն բնականն ական . դժուարուն 'ի կլանելն՝ տայ մեզ իմանալ , եթէ գունն որկորոյն , և որկորն առկցեալ են իրեաց : Մղձկումն և ճնշումն նշանակէ զխցանս թորոց : Դեղնութիւն կամ դալուկն ցուցակ է խցանաց լերդի : Նշանք ականին կոչեցելոյ՝ սքոռպութօ , ևս նշանքն ական դանաց գուշակեն զխցանս փայծեղան : Հիւժութիւն և լուծումն որովայնի յայտ առնեն զխցանս մեղենգերական : Փսխումն կամ ժայթքումն տեղողական բացայայտէ զխցանս ստամոքսի , և պանկրատի , ևս բիւռօօի : Դժնեայ ցաւք և գալարումն աղեաց՝ որք սովոր են պատահիլ 'ի գիպուածս ականին կոչեցելոյ՝ բասիօնէ իլիաքս , ցուցանեն զխցանս խողովակի փորտեաց :

Գիտել արժան է աստէն , եթէ խցանք , կամ կալուածք արիւնայինք մարմինն ապաքինիլ կարի գիւրապէս . բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի մեծաւ զգուշութիւն պարտ է խնամ տանիլ . ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ զհետ գայ բորբուքումն , ևս և քաղցկեղ : Դարձեալ , գիտել արժան է , եթէ քաղցկեղն փայծեղան ոչ է այնքան երկիւղալի . բայց լերդին , և մեղենգերականքն են յոյժ գժնեայ . իսկ որք պատճառեն զցաւ ինչ , մարմ է յայնժամ յուսադիր լինել ապաքինութե : Հուսկ յետոյ քաղցկեղն՝ որ 'ի վեր իրևի 'ի զաւակատան , և 'ի խոռոչս այլ ինչ աղեաց , հասարակօրէն են երկիւղալից . քանզի աւարտին յախտս ջրգողութե , և անտաժութե , որ ասի՝ աթոօփիա : Բայց զխորդ և իցէ , պարտ է փոյթ մեծ ունիլ 'ի գիպուածս

այսոցիկ ակտից կմխցանաց, մեծաւ ժրջանութի սկզբան
անգ իսկ և իսկ յերեւել տուալին նշանաց՝ նպատտամա-
տոյց լինել ակտակրին, և դարման տանիւ. ապա թէ ոչ՝
յորմատանաւ ակտիցս դրեթէ սովորաբար լինին անբու-
ժելի, և անապագայինն լի :

Յաւագ = ինտաֆարմէն, զբազմ է 'ի իւր արիւնել
'ի բիպսած = խցանաց :

Այսպէս և դարման այսորիկ ակտի՝ է ժուժկալութի
կերակրոց . 'ի ձեռն որոց բազումք ապագայիննցան, առանց
ինչ պէտք ունենլոյ դեղորեկից . ուստի պարտ է հրաժարիլ
յամենակերպ ոգիաւոր հեղանիւթոց, և 'ի դժուարամար-
տելի կերակրեղինաց . որպիսի են՝ մաշեալ խոզենին, վա-
րազն . ևն : Սովորաբար սրտաշաճական կերակրեղէն ակ-
տակրիս՝ է որթենի, և պարանոցն ոչխարի, և բուսելին՝
ջտապոյն շիճուկն կաթին, տէքօցիօնէ տի լարացիօ, էնօ-
լա քամբանա, սրտաճիւղ, լինկուա չեւալինա, կամ սքո-
լօրէնտօիում, քուէլիօնէ, ևն : Օգտակար է ստեպ ստեպ
գործածութիւն բաղանեաց, ևս կակղացուցիլ իրաց, զորս
պարտ է արկանել 'ի վերայ վշտացեալ մատանց . շարժո-
ղականութիւն կամ չրիլին 'ի դրօսանո նոյնպէս է օգտա-
կար : Բայց պարտ է լինել ըստ կարողութե ակտակրին,
միանգամայն անձնապահ լինելով յամենայն իրաց, որք
առթեն դեղութիւն, դժանձրութիւն, և զղայրացումն, այլ
ջանալ միշտ յուրախութի, և 'ի զուարճութի :

Յաւագ = բեւերէն, զբազմ է 'ի վեր արիւնել 'ի բի-
պսած = խցանաց՝ իւրաքանչիւրոյն ուրոյն ուրոյն :

'ի դիպուածս արիւնային խցանաց, հարկաւորապէս
պահանջի երակ հատանել, զոր և սրբոտ է միանգամայն
կրկնել ըստ ցուցանելոյ հարկին, նկատեալ 'ի սրտադայս
զարկի բազկի, և արիւնային և հիւթալից խառնուածոց,
արգելման իրիք սովորական հոսմանց ևն : Իսկ 'ի դի-
պուածս աւշկական խցանաց կամ կալուածոց, չէ բնաւ
օրէն երակ հատանել . այլ յայնժամ պատշաճական դե-
ղորայք են գործածութիւն լուծողականաց, և հանքային
ջուրց : Բայց 'ի դիպուածս քաղցկեղային խցանաց և ու-
ռուցից՝ երակ հատանելն հարկաւորապէս սրահանջի, յոր-
ժամ 'ի վեր երեւի արգելումն ինչ տեւատեսական կամ
թմախտական արեան . բայց և թէ ոչ գտանիլին այգորիկ

նշանք, յայնժամ ոչ է պատշաճ երակ հատանել. այլ պարտէ ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի հեղեղիկն և կակղացուցիչ գեղորէից, ևս հանքային ջուրց զորս պարտ է ըստ պահանջելոյ հարկին 'ի գործ արկանել շերմապէս կամ ցուրտ :

Այլ եթէ խցանքն կամ կալուածքն պատճառեալ իցեն 'ի տկարութի ստամոքսի, կամ յանմարսողականութե, յայնժամ հարկ է 'ի կիր արկանել զյետագայ ջուրս . այսինքն աքուա տի բասսի : կամ տի ֆօսֆօր, և կամ տի վալա, և կամ տի կրանսուքա են : Իսկ եթէ պատճառեալ իցէ յանմարսողութի և 'ի պղտորութե արեան յառաջ եկելոյ յանմարսողականութե, յայնժամ պատշաճագոյն է գործածութիւն գեղորէիցս, աքուա տի բլումպիէսիս, կամ տի վէրի, կամ տի պօռպօնէ, կամ տի պառէճէ, և կամ տի մօնթէ տօռօ, որոց գործածութիւն յայսմ գիւտուածի յոյժ գերահաչակ է . երբեմն ևս հարկաւոր է գործածութիւն մեղմ և թեթեւ լուծողականաց, մանաւանդ եթէ 'ի գործածութե հանքային ջուրց ոչ երևեսցի ներգործութիւն ինչ բաւական :

Իսկ յորժամ ըստ իրաց ինչ տեսանին նշանքն ապաքինութե օր քան զօր 'ի լաւ անդր յառաջանալ, յայնժամ պարտ է ձեռն 'ի գործ մատուցանել 'ի կիրառութի զօրացուցիչ գեղորէից, որպիսի են քլինաքլինա, խարտածն երկաթոյ, մանաւանդ թառթառօ քալիպէաթօ, որ յոյժ գերահաչակ է յայսմ գիւտուածի : Գիտել արժան է, եթէ պարտ է զառաջինն յերկար ինչ ժամանակ 'ի գործ արկանել զփուս գեղորայս, և ապա ձեռնամուխ լինել 'ի գործածութի յետին գեղորէիցս, և այն՝ սակաւաքանակ չափով. և յորժամ փորձիւ երևի գեղն՝ որ յաւէտ պատճառէ ըստ իրաց ինչ զապաքինութի, պարտ է հանապաղորդել 'ի նոյն . և եթէ հարկ 'ի վերայ կայցէ երբեմն 'ի փոխել զայն՝ սակա տաղտկանալոյ և ձանձրանալոյ բնութեան, (որովհետեւ 'ի գիւտուած տաղտկութե ընդունայն լինի գործածութի գեղորէից, կորուսանելով զիրեանցն օգտաւէտ ներգործութիս,) յայնժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զայլատեսակ գեղորայս, բայց համեմատութե անառաջնոցն : Հուսկ յետոյ պատշաճագոյն համարիմ վերստին ծանուցանել, եթէ 'ի գործածութե այդ ամենայն գեղորէից՝ պարտ է անտակրին միշտ ունել զվայելուչ զգուշութիս 'ի մասին կերակրոց . որովհետեւ որպէս ասացաք արդէն, զայդմանն և եթ կախեալ կայ այն ամենայն :

Յ=չ=դ= + =ւ=ի=ւի, որ ի=ւի՝ + ան=է=ո :

Ի դիպուածս, յորում ուսոյն կարծրապինդ և անցաւ՝ ի վեր երևի ի մասունս ինչ մասնաց, զորօրինակ ծոցոյ, անթոյ, լերդի, փայծեղան, մեռնդրի, ևն, կոչի շիւսո : Իսկ յորժամ ուսոյցս այս լինի մեծաքանակ, և ոչ միագոյն, այլ հարկանի կապտագոյն, թխագոյն, և արծճագոյն, ևս զուգընթաց ունի ընդ իւր զցաւ իմն դժնեայ, և անհնարին, յայնժամ կոչի՝ քանքէոօ օքքուէ թօ . այսինքն քաղցկեղ թագուցեալ : Այլ ի դիպուածս, յորում այտուցս այս լինի բացեալ, ուստի ծորի հիւթ ինչ յստակ և շիճկալից, և դարչահոտ, յայնժամ յորջորջի՝ քանքէոօ արէոթօ կի՞ ուլէնաթօ, այսինքն քաղցկեղ բացեալ կամ վիրալից :

Այլ յորժամ ի վեր երևի ի ստինս (որ է սեփական բնակարան այսր ականի,) ի շրթունս, մանաւանդ ի վերին մասն շրթանց, և յայլ ամենայն մասունս երեսաց, յայնժամ կոչի՝ նօլիմէթանճէոէ, այսինքն մի հպիր կի՞ մերձենար յիս, և ըստ տճ՝ ասի, ինճիթմէ պէնի : Իսկ յորժամ ի քունջս երանաց, յամորձիս, և ի սրունս լինի, կոչի՝ լուբօ . այսինքն գայլ : Դարձեալ, ամենայն աղիք, և այլ ներքին մասունք, մանաւանդ զուակատունն են ենթակայ այսր ականի : Անձինք՝ որք անցեալ են զհասակաւ քառասուն և հինգ ամաց, մանաւանդ կանայք ևս՝ որք վարեն զանշարժական կեանս, են առաւել ենթակայ այսր ականի :

Յ=չ=դ= դ=դ=ո=ոց այս=րի՞ ակ=դի :

Տեղձումն կամ արգելումն իրիք սովորական հոսման՝ հասարակօրէն առ թէ զախտս զայս : Կոչեալէս սակալ պատահէ կանանց վիճակելոց արիւնային բնութեան, մանաւանդ աղջկանց անցելոց հասակաւ, և այրեաց, որոց դարձեալ է հոսումն դաշտանի : Դարձեալ, անչափ արտմուին, երկիւղն : սրտմտութիւն, ճնշեալ ականդանքն, և այլ ամենայն կիբք՝ որք մաքառին չ հոգւոյ, կարեն պատճառել զախտս զայս . ուստի անձինք՝ յորոց վերայ հասանեն աղետալի սպտահարբս, և որք բնութի մաղձային և գիւրագրգիռք են, առաւել լապէս ենթակայ են այսմիկ

ախտի : Ընդերկար ժամանակս գործածուին անմարտելի
և տախ պերակրոց , տմլումին , անգործուին , ջուրան
խոնաւագոյն , հարուածքն , ճմլումն մարմնոյ , կմ՝ ճնշումն
ևն , մարթին պատճառել զախտս զայս : Դարձեալ , բա-
ղում անգամ ևս ախտս այս յառաջ գայ 'ի ժառանգու-
թէ կամ յածանցմանէ : Կոյնպէս վերոյիշեալ պատճառքն
խցանաց կամ կաշուածոց , ևս կարծրապինդ ուռուցից ,
մարթին պատճառել զախտս զայս :

Յաւագս նշանայ ախտին գաւոյնէն :

Ըխտս այս 'ի սկզբան անդ համարի յոյժ թեթեւ . 'ի
վեր երեւի այտուց ինչ կարծրապինդ 'ի չափ կաղնոյ . և
այդ է սովորական և առաջին նշան . բաղում անգամ մնայ
ընդ երկար ժամանակս միակերպ առանց մեծանալոյ և ա-
ռանց իրիք փսսու . բայց եթէ ախտակիրն իցէ վիճակեալ
ապականեալ իրիք խառնուածոյ , կամ թէ ուռոցս այս
զայրացուցանի ճնշմամբ , կամ իւրիք անբարեկարգութեւ ,
յայնժամ սկսանի առ սակաւ սակաւ տարածանիլ 'ի վե-
րայ մերձագիր մասանց մարմնոյ , պատճառելով միան-
գամայն զայտուց ինչ 'ի նոյն մերձաւոր երակս արմատա-
ձե , կամ մագլաձե շրջապատեալ բոլորակի , և յայնժամ
յորջորջի անուամբս՝ քանքաօ , այսինքն խեցգետին , տակս
ստապաճոյճ նմանակցութեն՝ որով ձեւակերպի ըստ օրինի
մագլոյ , կամ խեցգետնոյ : Եւ իբրեւ փոյթ ընդ փոյթ
այլագունի մորթն , և հարկանէ նախ 'ի կարմրեալագ ,
ապա 'ի ծիրանակերպ , և յետ այնորիկ յերկնագոյն , կմ՝
'ի կապտագոյն , և հուսկ յետոյ 'ի մթագոյն կամ սեւաւ ,
զգայ ախտակիրն զՎերմութիւն ինչ և զցաւ անհնարին և
մնայուն . այսոյցն լինի յոյժ կարծրապինդ , և 'ի չօշա-
փելն խորասորտ և անհարթ , ունելով և 'ի մէջն զցոռ-
ումն ինչ . և օր քան զօր առաւելեալ ճապաղի յերակս և
'ի մերձաւոր մատունս , և ընանի իբրեւ զհանգոյցս , և յայն-
ժամ ունի զգոյն յոյժ սեւորակ . այդորիկ նշանք գուշակեն
զայն տեսակ քաղցկեղի , որ կոչի՝ քանքեաօ օքքութօ :

Հուսկ յետոյ բացեալ լինի մորթն , և ելանէ հիւթ
ինչ յտակ և տախ , և զայրանան մերձակայ մատունքն ,
և իսկ և իսկ գոյանայ խոց ինչ դժնեայ և սոսկատեսիլ , և
ընձիւղեալ բողբոջի 'ի բաղումս 'ի մեծամեծս , և 'ի փո-
քունս առ ձեւալ յընդերակայ մասնս . ցաւքն և գարշա-
հոտութիւն սաստկանայ յոյժ , և նուաղի ախորժակն 'ի կե-
րակուրս , 'ի վերայ հասանէ տենդ ինչ ծիրական , և հա-

նապաղօրենայ, որ և գլխովին ուժածափ տանէ զախտակիրն. 'ի վեր երևի նաև թթախտութի ինչ դժնեայ, զոգունելով ընդ իւր զցնցիւն ինչ և զթուլութի. և հասարակօրէն ախտակիրն ժամանէ 'ի վիճակ յոյժ աղետալի, և ապերժանիկ. յայդոցիկ նշանաց ճանաչի քաղցիկըն, որ կոչի՝ քանքէոս արէութօ:

Յաւոյժն է երկուց և իւրաքանչիւր, զորս պար է 'ի լուսնիս 'ի Դիոնիսիս և Կարմիրի:

Կերակրոցն պարտ է ընել թեթև, բայց սննդարար, ախտակիրն պիտոյ է հրաժարիլ յամենատեսակ զօրաւոր հեղանութիւնաց, և 'ի դժուարամարսելի հանգերձանց, միանգամայն չըջիլ 'ի զօսանս ըստ տանելոյ կտրողունն. նոյնպէս հրաժեշտ տալ յամենայն իրաց, որք պատճառեն զզայրացումս, և մեծաւ զգուշութի պահպանել զվշտացեալ մասունս 'ի ցրտոյ, և 'ի հոգմոյ:

Յաւոյժն է երկուց՝ զորս պար է 'ի լուսնիս 'ի Դիոնիսիս և Կարմիրի:

Եւս ախտ է մին յայնց ախտից, որոց գեո ոչ դատուելի ինչ սեպհական և մասնաւոր. և սակս սոյն պատճառի երբեմն յերկարաձգի ապաքինութիւն, ըստ ստատիկ ինչ նշանաց և և թ 'ի գործ արկանելով զգեղորայս միայն արտաքուստ պատշաճեալս: Մինն 'ի մեծագոյն վնասուց, որ միշտ կից գտանի այսմիկ ախտի՝ է շօշափումս վշտացեալ մասանց ընդ երկար ժամանակս, որպէս պատահի բազում անգամ բազմաց, մանաւանդ կանանց, որք ախտացեալ են այսու ախտի յարգանդի: Սովորաբար մարթ է ստանալ զապաքինութի, և թ է 'ի գործ արկանիցին գեղորայքն փոյթ ընդ փոյթ 'ի պտուշաճաւոր ժամանակի. բայց եթէ ախտն ժամանեցէ յաստիճան ինչ, հասարակօրէն անպտուղ և վայրապար ընին նպատօքն ամենայն գեղորէից. սմին իրի իսկ և իսկ 'ի սկզբան անգ 'ի վեր երևիլ իրիք կարծրապինդ կամ խուլական ուռուցից, պարտ է ախտակիրն անյապաղ կանոնաւորել և բարիօք կարգադրել զինքն՝ որքան 'ի կերակուրս:

Եւս պարտ է 'ի գործ արկանել երկիցս կամ երկոցս 'ի շարթութու սակաւաբանակ հասարակ հապս պատրաստեալս անգիւս, այսինքն բիւլօլէ մէքուռիալի քօմմունի, մարթ է ևս սակաւ ինչ երակ հաստանել, և շփել երկիցս յաւուրն

զվշտացեալ մասունս անդհաւ սրատրաստեալ օծանելէ օքն , որ է ունկուէնթօ մէքութեալէ , և զկնի շփելոյ պարտ է ծածկել մուշտակաւ կամ ասուով զվշտացեալ մասունս : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ . արբոյքէ յամենայնում ատուր մի ֆօլլիէթթա տէքօյիօնէ տի սալաբարիլիա , կմ զայլ ինչ քրօնաբեր իրս : Վկայէ հօմեօ հեղինակն , եթէ բազում անգամ զփորձ առեալ անձամբ՝ միայն 'ի ձեռն այտոցիկ վերոյիշեալ կառավարութեց 'ի գործ արկանելով ընդերկար ժամանակս ապաքինեաց գլխովին զբազում ախտակիրս 'ի դիպուածս կարծրապինդ ուռուցից , որք քաջայայտ երևին 'ի նշանաց գոլքաղցկեզ ինչ սկսեալ . այլ եթէ 'ի ձեռն այտոցիկ կառավարութեց ոչ ցրուի ուռոյցն , այլ ընդհակառակն առաւել զայրանայցէ և կարծրանայցէ , յայնժամ պարտ է փոյթ ունել 'ի խել արմատաքի , խարուկեալ հրացեալ երկաթով , կամ այլ ինչ կիզողական գեղորէիք :

Բայց դիտել արժան է , զի յամենայն անգամս յորում հարկն պահանջէ 'ի գործ արկանել զկիզողական գեղս զայս , պարտ է արագութիւն որչափ հնար է՝ և հիւթանակի դնել 'ի գործ . որովհետեւ 'ի կուտակիլ մնալ անդ ապականեալ կամ նեխեալ հիւթոց ընդ երկար ժամանակս , իսկ և իսկ դառնայ 'ի քաղցկեզ լրացեալ , և այնուհետեւ ոչ բնաւ ներգործէ գեղն կիզողական . և սակայն վեհերատութիւն այս գրեթէ ըստ մեծի մասին գէս լինի 'ի բազում ախտակիրս , որք ոչ կամին հպատակիլ և 'ի վար արկանել ըզկիզողական գեղս , բայց եթէ յորժամ գէտ յանդիման տեսանեն զսպառնալիսս մօտալուտ մահուան . քանզի եթէ 'ի կիր արկանիցի իսկ և իսկ . անվրէպ ոչ գտանի բնաւ վտանգ ինչ մահուան , և մարթ է յուսադիր լինել ապաքինութեւ , և արմատաքի խելոյ ախտին : Թեպէտ և ստորակտուր քանցումն ուռուցից է առաւել ապահովագոյն միջոց , և պարտ իսկ է 'ի գործ արկանել զայն 'ի դիպուածս ախտիս , բայց ոչ է կարելի միշտ . սին իրի յանկարանայն յայս միջոց , փոյթ ունել պարտ է նախ քան զապականիլն խառնուածոց ըստ կարի կանխապէս 'ի գործ դնել զվերոգրեալ միջոցս : Եթէ ախտակիրն անցեալ իցէ յոյժ հասակաւ , մարթ է լինել կրճիմն և խափան յուսալի ապաքինութեանն . բայց զխորդ և իցէ , 'ի գործածութեւ հարկ 'ի վերայ կայ 'ի գործ արկանել զկիզողականս , 'ի դիպուածս յորում տեսանի , եթէ հիւթն գեղ ոչ է ապականեալ . և ըստ պահանջելոյ հարկին՝ մարթ է ևս կրկնել այլ անգամ :

Գարձեալ, գիտեւ արժան է, եթէ ըստ վկայելոյ Հեղինակաց, դոն ինչ ինչ Համբաւեալ գեղորայք 'ի գործարկանելիք 'ի գիպուածս աստի, որոց առաջինն է սուպլիմաթօ քօռօօզիվօ, որ այսպէս քաղաղրի: Առ կէս կշիռ ցորեան՝ սուպլիմաթօ, և լուծեալ 'կ մէջ բաւականաչափ օգուոյ, 'ի գործ արկ յառաւօտեան, և յերկոյեան պահուէ՝ գեղս այս գերահաշակ է 'ի մասնաւորի 'ի գիպուածս քաղցկեղի 'ի վեր երևելոյ 'ի ռնդունս և 'ի գէմս երեսաց: զրորմէ վկայեն Հեղինակքն, մանաւանդ բժշկապետն վիէննա քաղաքի, եթէ բազում անգամ քաղմաց 'ի գործ արկեալ է զայս, և ականատես լեալ է քաղմաց օգտաւետութեց. սակայն 'ի կիրառութեն պարտ է սկիզբն առնել սակաւաքանակ չափու, զորօրինակ յերկու կամ յերիս կշիռ ցորեան, և ապա առ սակաւ սակաւ աստիճանաւ առաւելուլ զւափն մինչև ցերկու կամ ցերիս արամս յաւուրն. և յառնուլ անդ զգեղս զայս, պարտ է հրաժարիլ 'ի խմորեղինաց, 'ի տախլ և 'ի կծու կերբեաց. պարտ է միանգամայն ըստ կարի վայելել 'ի խաղաղութեն, և 'ի հանգստեան, և 'ի տեղիս վիճակեալս առողջարար օգուոյ. և եթէ աստակիրն սովորեալ իցէ յարբուժն գինեոյ, մարթ է 'ի գործ արկանել ևս սակաւաքանակ ընտիր գինի. և 'ի գործածութեն այսր գեղորէից մարթ է յարատեւ մինչև ցվեց ամիս, և աւելի ևս:

Գարձեալ, օգտաւետ է ևս 'ի գիպուածս ուլլէոէ սօստիտէ անուանեալ խոցի, արկանել 'ի վերայ արտաքուստ իրր քաթաբլաղմա կամ իրր ֆօմէնթի. նոյնպէս հաշակաւոր է յայսմ գիպուածի քաթաբլաղմա տի քառօթէ, այսինքն սպեղանի ստեպլնոյ կամ գաղարի, որ մեղմէ զցաւս, և փարատէ զգարշահոտութիս. զոր պարտ է երկիցս կամ երեցս կրկնել յաւուրն: Հուսկ յետոյ յորժամ 'ի գործածութենէ այս ամենայն գեղորէից ոչ փարատին ցաւքն, յայնժամ պարտ է իրր վերջին ապաստան նպաստից գիմել 'ի գործածութեն ամիսնի, որ թէպէտ, ոչ բուժէ զախան, բայց նուազէ զցաւս, և զվիշտաւ զոր կրէ աստակիրն անհնարին սաստկութիւն:

Գ Լ ՈՒ Խ Լ Բ.

'ի վերայ գաղտնական անգի, որ յիշատակուող առի՝ հառաջ վե-
նեալն, իմ անգիւնիքն, և 'ի վերայ վաճառական հասման,
ինչնեւ 'ի նորանն լեռնագործական վեճակն. ևս 'ի վերայ
եւրոպայ և խաղիչ գաղտնականի, այլնչն հանդերձ:

Լ ղեռնագործ ախտս այս՝ որ է տարախոխիկ իրրե-
ղժանտախտ, հասարակօրէն ծագի յանառակ շաղաշար-
մանէ, որպէս և անունն խտալական ցուցանէ յասելն՝
մօռայօ վենէռէօ, այսինքն ախտ ամբողջիտական. զի վե-
նէռէ կոչի ամբողջիտէ, չնծուհի տուփանաց: Այս ախտ
լը գրեւոր ոմանց՝ իրր յամի տն 1493 մուծաւ յեւրոպիա յա-
մերիկոյ, որ և էանց յայլնայլ անդիս, ուր յառաջ քան
զայն անծանօթ էր ամենեւին:

Արդ՝ թէպէտ ախտս այս ընդհանրապէս է սրտուղ ան-
կանոն և անզուսպ վարուց, սակայն փոխադրութիւն է թէ
անմեղք, և եթէ ոճրագործք լինին ենթակայ յայմիկ ախ-
տի, մանկունք և անուցիւք մանկանց, դայեակք, և կա-
նայք՝ որոց արքն են անզուսպ վարուք ևն, սովորաբար ան-
կանին յախտս յայս, և երբեմն ևս մահացործան լինին,
եթէ 'ի պատշաճ ժամանակի ոչ 'ի գործ արկանիցին նը-
սրասոք կարեւորք: Այլ և բժշկաց, որք կամին ձեռնա-
մուխ լինել 'ի բուժումն ախտիս, հարկ 'ի վերայ կայ ոչ
անընտրողաբար 'ի վար արկանել զգեղորայս յորպիսի և
իցէ գիպուածս, այլ նկատել 'ի վիճակս ախտին, 'ի պա-
րագայս կազմուածոց ախտակրին, 'ի յուժգնութիւն նշա-
նացն, 'ի չափն հասակի, և յայլ բիւրակերպ հարկաւո-
րագոյն պարագայս: Չայսպիսեաց խօսիլ աստանօր՝ հարկ
առնէ կարգն և պաշտօն բժշկական գիտութեւ, սակայն
միշտ այնու զգուշաւոր սրտկէշտութիւն՝ որ վայել է 'ի գրել
և յընթեռնուլ:

ի վերայ հասնեն, որ ի լափին աջացնէ՝ և նոսրացան վեր-
անէա, իմ լաւ ևս ղ նոսրացան, և ըստ իրաւանքի բա-
բառայ՝ առաւելանան. ըստ որոյն քաճկեղէն ասի՝ ղել ու-
շուաւաղան :

Իստա այս է սկսանայ հոսումն ինչ թիւնաւոր հիւթոյ
ճանապարհաւ սերական անդամոյ . և այլ հիւթ ի սկզբան
անդ է կանաչագոյն , ապա դեղնագոյն , և հուսկ յետոյ
սպիտակագոյն : Սա հասարակօրէն երևի ղ լինի ութ աւուրց
ըմբռնման աստիճան . բայց երբեմն ևս յերկրորդում կամ
յերրորդում աւուր . իսկ երբեմն ոչ ճանաչի բայց եթէ
ղինի չորրորդ կամ հինգերորդ շաբաթու :

Հշտնի Ժառնակի հասնան :

Սինչև հաւաստի ծանուցեալ վաժառ հոսման , իսկ
և իսկ աստակիրն զգայ ղ թեթեւ ինչ ցաւ ի սերմանաց
խողովակս , կամ ի ներքս յանդաման , և յետ այնորիկ
սկսանի հոսիլ կամ ծորիլ ի նոյն անդամոյ հիւթ ինչ
ժահրաղից և ապականել . յորմէ և պատճառի խտողումն
կամ մարման ջուռն հանդերձ թեթեւ ինչ ցաւով , մանա-
ւանդ ի միգէլն . և այն խտողումն առ սակաւ սակաւ
աճելով աճի , և ի վախճանի պատճառէ զցաւ իմն հա-
ւաստի և ճշգրիտ հանդերձ իւրիք ջերմութիւն , և առաւե-
լապէս ի ծագն միզանց խողովակի , յորմէ փոյթ ընդ
փոյթ սկսանի ի վեր երևիլ թեթեւ ինչ կարմրութիւն , և
բորբոքումն : Եւ եթէ յարատեւեալ մնացէ աստա այս ,
յայնժամ ցաւն , ջերմութիւն կամ կիզումն միգի՝ և շա-
բաթայից հոսումն հիւթոյ սատականալով սաստկանան , և
օր քան զօր նորանոր նշանս արտայայտեն . և աստակիրն
յարաժամ զգայ զցաւ մեծագոյն , և զնեղութիւն անհա-
րինս , առաւելապէս յոնկողմանիլն ի մէջ ջերմ անկող-
նոյ . և ցաւն զօր ի սկզբան անդ . զգայր միայն ի ծագն
միզանց խողովակի , յայնժամ տարածանի ի բովանդակ
մասն միզանց խողովակաց , և կարի սաստկապէս ի մի-
զելն . և արտահոսեալ հիւթն գլխովին կորուսանէ զա-
ռաջին գոյն իւր , և լինի գեղնաշորթ , և հեռապէս
տոանայ զնշան նեխութե : Եւ ի հասանիլ աստա յայս
աստիճան , յայնժամ ամենայն նշանք առաւելել սաստ-

կանան . կիզումն միզի լինի այնքան տատակ , մինչև աս-
տակիրն երկնչի 'ի միզել . քանզի գծուարութի մեծ կրէ
'ի միզել , և մեզն իջանէ կաթիլ առ կաթիլ , և ճղճկէն :
Դարձեալ , աստակիրն զգայ զցաւ , զճերմութի և զծան-
րութի ինչ դէպ յետոյ կողմն : Եւ 'ի վար արկանէն ըզ-
ճահողագոյն դարմանս , նուազիլ սկսանին առ սակաւ
սակաւ սաստկութիւք և ուժղնութիւք վերոյեղեալ նշա-
նացն , և ասպականութեն հիւժոց :

Եւ և այլ ախտք , որք համանման են ընդ ախտիս . որ-
ախտի են խոցն երիկամանց , և փամփշտոյ , և հոսմունք
ինչ սպիտակագոյն 'ի սեռս իգաց ևն : 'Ի դիպուածս
խոցից երիկամանց և փամփշտոյ՝ հիւժքն ոչ ելանեն ,
բայց եթէ ընդ միզի , և միայն յորժամ լինի բացեալ ճա-
նապարհն փամփշտոյ . բայց 'ի դիպուածս վաժաշ հոս-
ման՝ հոսումն լինի յարտաւ : Այլ գծուարութի մեծ է
զանազանել զախտս 'ի դիպուածս սպիտակագոյն հոս-
մանց , զոր ասացաք լինել 'ի սեռս իգաց , ուրի յայնժամ
առ 'ի ճանաչել զայն , պարտ է նկատել գլխաւորապէս
'ի գործողութիւնս նորա , որպէս 'ի ցաւն , զոր պատճա-
ռէ , 'ի փոխադրութեն ախտին , որով հաղորդի և ատրա-
փոխի ևն :

Առաւելաւն է 'ի վաշտիս արկանէն է 'ի գիշարածս նախաստղեւ
հոսման :

Իսկ և իսկ յորժամ որ յերկբայս լինի վասն իրիք-
պատճառի , թէ գուցէ արդեօք ստացեալ իցէ զախտս
զայս , պարտ է անձնապահ լինել , և կանոնաւորել վիճքն
զովացուցիչ կերակրեղինօք և միզաբեր ըմպելիօք : Հրա-
ժարիլ օրէն է յամենայն իրաց , որք են գրգռիչ և ջեր-
մացուցիչ բնութիւնք . զորօրինակ գինին , օղին , ոգիաւոր
հեղանիւթքն , սոխ , խստոր , ընկոյզ , կինամոն , կոճապղզ-
պեղ , սև սղպեղ , ևն . և սովորաբար պարտ է 'ի կիրար-
կանել բարեխառն և թուլացուցիչ կերակրեղէնս , որպի-
սի են կաթն և արգանակն թեթեւագոյն մսոյ ևն : Ըմպել-
լին պարտի լինել ջուրն դարւոյ , շիճուկն կաթին , խա-
շուռն կտաւաթի խառն ընդ մատուաակի , կամ տղտոյ , և
կամ մուրշի . և զայսպիսի ըմպելիս պարտ է աստակիրն
առատօրէն 'ի գործ արկանել : Դարձեալ , պարտ է ար-
դելուլ զորպիսի և իցէ վնասարար և անբարեկարգ ըն-
թացս , զձիւղարուի և զախտաւոր շարժմունս , զան-
պարկեշտ մտածութիւնս , զտափանս , ևն : Կոյնպէս ար-

ժամն է անձնատարհ լինել 'ի ցրտոյ, և փութապէս 'ի զայրանալն բորբոքման սրտոտ է դիմել յանկողին :

Յազօք Դէպէնէն՝ Դէր Դաբէ է 'ի իւր արհեստէն յարժամ այս
միտք լինի 'ի իւրեւ աստիճանի :

Հազիւ երբեք մարթ է աստիս այսմիկ բուժիլ փութապէս և կատարելապէս՝ իբր յարմատոյ, վասն որոյ ոչ աստակրին արժանն է անհոգանալ յուսով փութապէս առողջութե, և ոչ բժիշկն կարէ խոստանալ զայն նմա : Հասարակօրէն յարատեւ աստս այս երկու կամ երեք ամիս, և երբեմն ևս հինգ կամ վեց ամիս : Արդ՝ առ 'ի փարատել զաստս զայս 'ի մէջ սակաւ աւուրց՝ 'ի լինել նորա 'ի թեթեւագոյն աստիճանի, սրտոտ է զցաւակիր անգաման դնել 'ի մէջ դաջ կաթին և սաւոյ յաւուրն վարել յայն անգամ սակաւ ինչ իւղ քաղցր նշոյ, և խաշու կտաւատի . և եթէ գործածութիւնը այսպիսի նպատակոյ չլինին բուական 'ի խափանել զախտն և բուժել զլսովին . սակայն միշտ նուազեն և պակասեցուցանեն զուժգնութի նորա :

Չէ՛ օրէն բնաւ առնուլ 'ի կիր զգրգռիչ և զզայրացուցիչ դեղորայս՝ բայց եթէ մեծաւ զգուշութ, և զայն՝ յորժամ ախտն լինի թեթեւագոյն և յոյժ նորոգ, քան զի եթէ ախտն լինի դժնգակ, բորբոքեալ և հնացեալ, յայնժամ այսպիսի դեղորայք փոխանակ պատճառելոյ զբուժումն, առաւել ևս զայրացուցանեն զախտն և յերկարաձգեն զառողջութիւն : Բայց ուժգին դեղորայք՝ զոր հմտագոյն և քաջափորձ բժիշկք միայն մարթին յոյժ մուս ասարհովապէս 'ի գործ արկանել 'ի դիպուածս յայս թեթեւագոյն հոսման, են յետագայք : Առ 30 կշիռ ցորեան ցուքբէռս օի սաթուռնո, և վեց կամ եօթն ունկի՝ Ըռը վարդի, խառնեալ իրերաց, և ըստ պահանջելոյ պարագայից 'ի գործ արկ 'ի դէպ ժամանակի, ջեռուցեալ սակաւ ինչ լից 'ի գրեխ փոքրիկ, զոր մարթ իցէ մուծանել յախտաւոր անգամն . և յարատեւս յայտ հինգ կամ վեց անգամ յաւուրն, մինչև գաղարեցի հասումն հիւժոյ :

Այս դարման եթէ 'ի կիր արկանիցի, և եթէ ոչ, չէ՛ ինչ փոյթ . բայց լուծողական դեղորայքն միշտ հարկաւ պահանջին 'ի դիպուածս յայս . վասն որոյ չէ՛ պարտ սպասել զայրանալոյ ախտիցն, և հասանել 'ի վերջին առ օրձան ուժգնութե և սաստկութե, որովհետեւ ամենայն

գեղորայք՝ որք գրգռիչ են բնութիւնք, աճեցուցանեն ըզբորբորումն միզանց խողովակաց, և արմատացուցանեն զախան 'ի խորագոյնս : Արդ՝ յընթացս առաջին հնգետասան աւուրց, պարտ է պատրաստել երկու կամ երկու լուծողական յերկուս կամ յերկու աւուրս միանգամ : Իսկ յընթացս միւս հետեւեալ հնգետասան աւուրց, յամենայն չորս կամ հինգ աւուրս միանգամ, որք հասարակօրէն բաւական լինին 'ի նուազել զհոսումն, 'ի շիջուցանել զբորբորումն, և 'ի մաքրել զհիւթս :

Պատշաճագոյն լուծողական գեղքն 'ի դիպուածս յայս՝ են սալ կլաուպէսիանօ, զոր պարտ է 'ի գործ արկանել վեց արամաչափ՝ լուծեալ 'ի ջուր գաղջ, յաւելլով 'ի նա մի և կէս ունկի՝ մաննա, և սալ հիւանդին զամենայն 'ի մի անգամ 'ի պահ առաւօտուն 'ի ծոմուտ : 'Եղնպէս օգտաւէտ և յետագայ լուծողական գեղքս Առ երկու ունկի՝ սէնա ընտիր և մաքուր, և ունկի մի՝ թամախնափ, և դէր թրմոց 'ի ջուր եռացեալ զժամս 12, կամ զգիշեր մի ողջոյն, և ընդ առաւօտն անցն ը կտաւ, յոր յաւել կէս ունկի՝ սալէ տիկլաւպէսօ, և մատն հիւանդին յամենայն քաւորդ ժամու մէն մի սկահակ սրբոյ, մինչև 'ի ներգործելն : Եւ իբրեւ վերոգրեալ կի՞մ նոցին նման գեղորէիւք չգազարեացի հոսումն հիւթոց, յայնժամ ոչինչ արգելք կայ գործածութե յետագայ գեղոյս : Առ ունկի մի՝ սալ նիթսօ, և երկու ունկի՝ կօմմա առաւիքա, լոսեա 'ի փոշի մանրամալ, և բաժա նեա 'ի 24 հաւատարաչափ մատունս, և մատն հիւանդին երկու կամ չորս անգամ յաւուրն՝ մի մասն տրորեալ մի սկահակ հատարակ ըմպելեաւն : Իսկ եթէ 'ի պատշառս այսր գեղոյ վշտանայ և նեղի հիւանդն՝ սակս կարի ստեպ միզելոյ, մինչև ցվաստակիլ և ուժաթմափ լինել, յայնժամ պատշաճ է կամ սակաւաչափ, և առաւել յաճախ աւնուլ, և կամ փոխանակ նիթսօի խառնել նոյնաբանակ՝ մակնէզիա պիանքա :

Յաւագո՞ւ Դէւրեկից շէրս արծան է 'ի շէր արիւնել, յարծամ
այս արիւն էին 'ի ծայրագոյն արիւնէի :

Յորժամ բորբորումն միզանց խողովակաց լինի տատկագոյն, և ցաւն դժնեայ, պարտ է միշտ 'ի սկզբանն երակ հատանել սակաւ ինչ. զնոյն պարտ է առնել և յոյլ դիպուածս բորբորմանց, և կրկնել, միանգամայն նկատեալ 'ի զօրութի և 'ի խառնուածն հիւանդին, և յուժգ

նույն նշանացն : Սեպհական զեզորաց աս ի գրգռել զհոսուսն միգի, և ի չիջուցանել զբորբոքումն տխտի՝ են նիթո, և կամմա առապիրա, որպէս նշանակեցաւ վերագոյնդ : Բայց յորժամ բորբոքումն և ցաւն զեանդեալ բնակի ի չրջակայս փամփշտոյ, յայնժամ պատշաճապէս և հասարակօրէն պատրաստել գրեխա կակղացուցիւ, որք բաց ի անօրինելոյ զպէտս որոժայնի, ունին ևս զօրութի ներգործելոյ ի բորբոքեալ մասունս : Վաթմաբլագմա ատուցի թիվ անուանեալ թանձրաթանն և յոյժ օգտաւէա ի գիպուածս յայս, զոր պարս և պատրաստել այսպէս : Առ զմէջն հացի, որ և ներքին խմորն ընդ կեղեւոյ նորա, և զկաթն կոգւով հանգերձ, կամ զձէթն ձիթապաղոյ, խառնեալ իրերաց և քերմացուցեալ գիր ի վերայ վշտացեալ մասանցն :

Արդ՝ և թէ անօգուտ լիցի ասացեալս այս թանձրաթան, և բաւականապէս ոչ փարատեսցէ զցաւս, յայնժամ պարս և ի գործ արկանել զմիւս իմն թանձրաթան, որ միշտ օգտակար եղև ի գիպուածս յայս. և է այս, մէջն հացի, և սրբուս վէձէթո մինեռալէ տի կուլարա, զոր պարս և նորագել ի 3 կամ 4 ժամն, կամ զէթ ի 6 ժամն միանգամ. և սովորաբար ի միւս աւուր փարատին ամենայն ցաւք և բորբոքմանք գործածուի այս զեզորելոյ : Իսկ եթէ անմարթ իցէ առնուլ ի կիր զայստիկ, յայնժամ պարս և ի գործ ածել զսպունգս թաշեայս քերմ քրով, որ կոչի՝ ֆոմենթի. և բազում անգամ ականառես եղաք ներգործութեան այսորիկ արտաքին զեզորելոյ ի գիպուածս ախտիս, որովք երբեմն առաքինի հիւանդն իսկ և իսկ, և ի սուղ ինչ ժամանակի, մինչև ոչ իսկ ուշաբերել թէ արդեօք ճշգրտի առողջացեալ իցէ՝ կամ ոչ : Բայց երբեմն ևս զեպ լի նի, զի այսորիկ դարմանք առաւել ևս զայրացուցանեն զախտն. և յայնժամ օրէն և աներկբայ գիմել յաղնուագոյն և ի վէհապանծ զեղն մեղքաւորի՝ այսինքն մեղիկն, որ բացարձակապէս հարկաւ պահանջի առ ի կատարեւապէս բուժել յամենայն գիպուածս այսորիկ ախտից :

Երկրորդ աստիճան ծանրաւից հասնեն, յորում ծան է յեռնա-
նախ լինել 'ի գործածութիւնսն ։

Յորժամ երակահատուծին, լուծողականքն, և այլ
ամենայն հնարք և միջոցք, զորոյ արդէն խօսեցաք, փա-
րատեն զցաւս, շիջուցանեն զկիզումն միզի, և զզարկն
հաստատեն 'ի սեպհական իւր առաջին բնական վեճակն,
յայնժամ պարտ է սկսանիլ զգործածութիւնսն մեղկի, ըստ
կանոնի և ըստ կերպի՝ զորմէ խօսեցուք լիով 'ի անդի իւ-
րում ըստ ամենայն պարագայից ։ Եւրդ՝ եթէ ըստ պա-
հանջեւոյ հարկին բացորոշեցի տալ հիւանդին բիւլօւ
մերքուռիւթէ տէլ պուռկեմէլլի . (զորոյ տացուք
զնութիւն 'ի հատ . ք . 'ի տառն Բ . 'ի կարգի իւրում .)
յայնժամ բաւական է տալ երկու հապս յերեկոյն, և
մի ք առաւօտն . այլ եթէ մեղիկն սաստկապէս վշտացու-
ցանէ զբերանն կամ զնոսրս ատամանց, յայնժամ պարտ
է նուազեցուցանել զչափն . իսկ եթէ ոչ վշտացուցանէ,
մօրթ է առաւելուլ զչափն մինչև ցհինգ և ցվեց հապս
յաւուրն ։

Եթէ օխտակրին օխորժարար և նախամեծար թուի-
ցի քաւամէլանօ, մօրթ է զայն 'ի վար արկանել յամե-
նայն երեկոյս կալով 'ի մահճի՝ երկու կամ երկու կշիռ ցո-
րեան, զորոյ պատրաստեւոյ զկերպն ատացուք 'ի ճա-
ռեւն վասն մեղկի, և վասն մեղկաւ կազմեալ հապից ։
Մինն 'ի մեղկաւ պատրաստեալ դեղորեկից, որ հասարակ
է 'ի գործածութեւն, է այն՝ որ ասի՝ սուսլիմաթօ քօռօ
զիւօ, զոր մօրթ է առնուլ 'ի կիր ըստ եղանակին, զորմէ
խօսեցուք 'ի ճառեւն 'ի վերայ տեսակի օխտին՝ որ ասի
օիֆիլիտէ քօնֆօռմաթա ։ Դեղս այս փաղաղիլ՝ եթէ 'ի
գործ արկցի պահանջեալ զգուշութիւն, թուի ինձ, եթէ
առաւել ապահովագոյն է, և ներգործիլ 'ի գիտուածս
օխտին ։ Վտակրին մօրթ է առնուլ 'ի կիր զգեղս զայս
կամ յամենայնում աւուր, կամ յերկու աւուր միան-
գամ ըստ տանեւոյ տաամոքօի ։ Չափն ոչ պարտի լինել
այնքան առաւել, մինչև պատճառել զդոճութիւնս և ըզ-
թուքս . քանզի եթէ մեղիկն լինիցի սաստիկ վասն առա-
տութեն, յայնժամ ոչ բուժէ զախան փութով, և մի-
շինակ, որովհետև յերկարապէս մնայ 'ի մեջ մարմնոյն,
և ոչ արտահանի՝ բայց եթէ առ սակաւ սակաւ ։

Յորժամ մեղիկն պատճառէ զլուծողութիւն բնութեն,
և զանհանգստութիւն 'ի գիշերի, յայնժամ պատշաճ է

ախտակրին առնուլ ինքուզիօնէ տի սէնա, կամ այլ ինչ լուծողական, և բնիկէ առատորէն թիզանա տի ալէնա, որովք ածասարել և արգելուլ մարթ է զլուծումն արիւնային, որ հասարակօրէն 'ի վերայ գայ այնոցիկ որք զշուրտ առնուն, կամ 'ի գործ արկանեն զդեզ՝ որ ոչ է պատրաստեալ ըստ պատշաճին: Քանզի մեծագոյն վրտանգն երկնչելի յոյս ախտ յառաջ գայ անտի՝ զի ոչ բարւոք, և ոչ ըստ կանոնի պատրաստեալ լինի սնդիկն, և կամ վասն ոչ պահելոյն զպատշաճաւոր չափն 'ի գործ արկանէն զնոյն հն: Արդ՝ յորժամ 'ի գործածութենէ անդկի կամ սնդկաւ պատրաստեալ հապից վշտանան փութոթիք, և կամ պտտճառին այլ ինչ ախտք, յայնժամ պարտ է յաւելուլ 'ի վերայ բովանդակ նախագրեալ պատճենի գեղոց 30 կամ 40 կշիռ ցորեան տխարբօտիօ կամ քօնփէցիօնէ եարօնէսէ, և խիկ և խիկ զկնի վերստին գործածութենէ այսորիկ հապից, պարտ է տալ նմա զլուծողական ինչ առ 'ի արտահանել զսնդիկն, և հս 'ի վայր մղել զլորճունս:

Դարձեալ, վասն խափանելոյ զվնասս՝ որք զհետ գալ մարթին 'ի գործածութենէ անդ սնդկի, պարտ է խափանել զայն ընդ լուծողականս, և առ այս վախճան հնարեցան հապքն պատրաստեալք ընդ սնդկի, զորս առ 'ի խոհեմութի 'ի գործ արկանել, պարտ է սկիզբն առնուլ 'ի մի հապէ, և հազիւ երբէք հասանել յերիս հապս յաւուրն: Դարձեալ, մեծի զգուշուէ պէտք են առ 'ի վար արկանել զայսպիսի հապս, և այն 'ի պահանջէլ հարկին միայն, այսինքն առ 'ի արգելուլ զհոսումն լորճանաց, վասն որոյ 'ի զազարիլ նշանաց լորճանաց, օրէն է վերստին դառնալ 'ի գործածութի սնդկի, որ չիցէ պատրաստեալ խառն ընդ լուծողականի. քանզի ստեալ գործածութի լուծողականաց 'ի զխառաժս ախտիս՝ չէ այնքան օրինաւոր:

Բայց և այն անձանց, որք ոչ կարեն կլանել, ոչ է օրէն տալ զհապս, այլ պարզապէս զսնդիկ հեղանիւթ արարեալ ըստ կերպին, զորմէ ունիմք խօսել յառաջիկայդ, որ է յոյժ օգտակար: Առ արամ մի՛ մաքուր և յտակ սնդիկ, և երկու տրամ՝ կօմմա առապիբա, և զերկօսեանն 'ի միասին արորեալ հարեալ այնքան 'ի մարմարեայ անկանի, մինչև անհետ լինիցին գնդակքն սնդկի գլխովին. ապա յաւել 'ի նա կէս ունկի՝ շիւօբօ պալսամիբօ, և ութ ունկի՝ հասարակ ջուր կինամոնի, և 'ի գործ արկ յերեկոյս և ընդ առաւօտն մէն

մի գրգռալ սեղանոյ . և դեզս այս 'ի գիպուածս ախտիս է յոյժ օգտաւէտագոյն և ազնուագոյն , և կարի պատշաճագոյն այնպիսի անձանց՝ որք վասն տկարութեւ , և կարի փափկուէ փորոտեացն ոչ կարեն ընդունիլ զանդիկն ներքապէս այլազգ . քանզի ճշմարիտ է եթէ անդիկն 'ի վարարկեալ առ ժամանակ մի տկարացուցանէ և մնասէ փորոտեացն . վասն որոյ եթէ հարկն պահանջէ 'ի վարարկանել զնոյն ընդ երկար ժամանակ , պարտ է ըստ վերոգրեալ կերպի 'ի վարարկանել , որ է յոյժ պատշաճագոյն :

Դարձեալ , սպեղանին , զոր պատրաստեն անգիւս վասն օծանելոյ զվտացեալ մասունս , զորմէ խօսեսցուք 'ի հատ. ք. 'ի տառն Ո , 'ի կարգի իւրում , է յոյժ պատշաճագոյն 'ի գիպուածս ախտիս : Սեպհական ժամանակն օծանելոյ՝ է երեկոյն , որ պարտ է լինել 'ի ներքսագոյն մասունս երանաց : Արդ՝ 'ի ժամանակի՝ յորում 'ի կիրարկանի օծումնս այս , եթէ սերական անգամն , և միզանց խողովակքն սկսանիցին բորբոքիչ , և ջերմութի և տենդն 'ի վեր երևին , եթէ բերանն սկսանի կեղեքիլ և խոցոտիլ , և ընտերքն հերձանիլ կամ ջլատիլ , և կուրծքն վտանաւ և ծանրանալ , յայնժամ պատշաճ է տալ նմա մի կամ երկու չափ սալէ տի կլաուպէոօ , կամ այլ ինչ զովացուցիչ լուծողական , և միջահատել զօծումն : Բայց խկ և խկ յորժամ լորձուիք և այլ նշանք սկսանին օպկաւանալ կամ նուաղիլ , և ախտն տակաւին կատարելապէս չլինի ապաքինեալ , յայնժամ օրէն է վերստին 'ի գործ արկանել զօծումն :

Որպիսի և կերպիւ սկսանիցի գործածութի անդիկն , պարտ է յարատեւել 'ի նոյն ց15 աւուրս , և առաւել ևս , մինչև իսպառ անհետ լինել նշանացն , յորոց կասկածել մարմ է , թէ արդեօք յարամնացեալ իցէ մասն ինչ յախտից , թէ ոչ : Արդ՝ ցորքան 'ի գործ արկանիցի անդիկն , կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ և գիւրամարտելի . չէ՝ օրէն ըմպել այլ ինչ , բայց եթէ սակաւչափ դինի ազնիւ , և այն խառնեալ բաւականչափ ջրով . հրաժարիլ պարտ է հարկաւորապէս յամենակերպ օգիւստոր հեղանիւթոց . բազում անգամ ակննատես եղաք , եթէ վասն սակաւ ինչ անբարեխառնուէ յրմայելնսն վերագարձան միւսանգամ նշանքն բորբոքողականք , և հումունք հիւթոց յախտացեալ անգամոցն , և հուսկ յետոյ ախտն եղև առաւել վտանգաւոր , յերկարաձիգ , և դժուարաւ բուժելի :

ԵՐԵՎԱՆ, Ե ՎԵՐԷՒՆ աստիճան անմարտը հասան.

Յորժամ 'ի ձեռն վերադարձեալ կառավարութեց և գեղորէից փարատին կիզումն միդի և այլ ամենայն նշանք, որք 'ի վեր երեւին յանդաման և 'ի միզանց խողովակս, և հոսումն հիւթոց պակասեալ նուազի. ցաւն դադարի և ուռոյցն ցրուի գլխովին յախտացեալ մասանց, և այլ ամենայն նշանք կամ գլխովին, և կամ ըստ մասին մեղմանան և դադարին, յայնժամ ասի ախտիս հոսման հասանել յերրորդ կամ 'ի վերջին աստիճան. իսկ եթէ հաւառակն այսորիկ սրտահիցի, երկնչելի է թէ ախտն չէ տակաւին բուժեալ կատարելապէս, և վասն այն պարտ է զմնացորդս հիւթոցն և ախտից մաքրել, 'ի գործ արկանելով զմաքրողականս, որպիսի են յետագայք: Ա՛ս երկու ունկի ելէթթուառիւ լէնիթիւօ, երեք տրամքուժմոս տի թառթառո, չորս տրամքուստուստու, մի և կէս ունկի՝ պալսամո տի քօրբաիպա. ա՛ս և շիօրբօ տի ոօզէ բաշխե՛ որչափ ինչ պէտք են վասն շինելոյ զմաճունս թանձր իբրև զմեղը: 'Ի մաճունէ աստի տացի հիւանդաց երկու անգամ յաւուրն ընկուղաչափ մի առ իւրաքանչիւր նուազ:

Իսկ եթէ այսորիկ գեղորայք անօգուտ լինին և ոչ ներգործեն, յայնժամ պարտ է ձեռնամուխ լինել 'ի գեղորայս՝ որք են առաւել ուժեղ և զօրաւոր, որպիսի են յետագայք: Ա՛ս տասն տրամքուստամո տի քօրբաիպա, և նոյնչափ թուէմէնթինա վէնէթա. ա՛ս և հինգ տրամքուստուստու փոշիացուցեալ, և նոյնչափ լիգուրիւիցիա: 'Ի խառնուրդէ աստի առցի դրդալ մի սրճոյ ընդ առաւօտս, և այլ նոյնչափ ընդ երեկս, միայն թէ կրկնելի է այդ գոնէ մինչև 'ի քօան օր: Այլև մարթ է առաւելուլ կամ նուազեցուցանել զչափն նկատմամբ պարագայից ախտակրին: Այլ եթէ գեղորայքս՝ նեղութիս կամ անհանգստութիս տան ստամբօի, յայնժամ փոխանակ այսոցիկ 'ի կիր արկանել մարթ է երկու անգամ յաւուրն 15 կամ 20 շիթա՝ էլիսիռէ տի վիթաիւլօ բաժակ մի կարմիր գինեաւ, կամ տէքօթթօ տի քինաքինա:

Եթէ զինի գործածուէ այս ամենայն գեղորէից մնայ տակաւին հիւթն նոյնօրինակ, բայց ոչ ունիցի զոյգ զմի 'ի նշանաց ախտին, որ կոչի միազմա վէնէռէօ, այսինքն ապականութի դաղլիական ախտի, յայնժամ պարտ է

պատրաստել գրեթէ ինչ զօրաւոր հետադայ եղանակաւ : Ա՛ռ երկու տրամ՝ կօմժա առապիքա , հինգ ունկի՝ ջուր վարդի , 12 կշիռ ցորեան ցուքքեռօ տի սաթուռնօ . հալեա՛ զխէժն 'ի մէջ վարդի ջրոյ , և յաւել՝ 'ի վերայ ցուքքեռօ տի սաթուռնօ , և քեռացուցեալ սակաւ ինչ անձ 'ի ներքս ընդ անդամն փոքրիկ գրեխաւ երեք կամ չորս անգամ յաւուրն : Եւ յայտոցիկ միջոցի մեծապէս փոյթ ունել արժան է 'ի կանոնաւորել զընթացս ակտակրին , չափաւոր շարժումն ստնելով յառողջարար և 'ի զովային վայրս , բայց առանց աշխատ լինելոյ և քերամանալոյ : Աերակրոյն պարտ է լինել չոր և առողջարար , զորօրինակ պարսխմաթ , բրինձ , կորեակ , մածուցիկ եղջիւրն եղջերուի , և այլ ամենայն զօրացուցիչք բնուի : ջուրն կամ ըմպելին լինելոց է ջուրն պոխաթօրի , աղնիւ գինի սակաւ և ջրախառն . հրաժարիլ օրէն է յայնմ ամենայնէ որք թուլացուցանեն զջիւս : Արդ՝ յորժամ այդ ամենայն հնարք և դեղորայք 'ի դերե երանեն , և անպտուղ լինին , և թիւնաւոր հիւթն մնայ տակաւին նոյնօրինակ , յայնժամ ակտս այս ոչ այլ ինչ է , բայց եթէ կօնօռուէա , այսինքն սերմնակաթուծիւն , զորմէ խօսեսցուք 'ի հետեւեալ գլուխդ :

Բ

'ի վերայ ձեռն էնդոյ , որ յիշատակոյն իւրի՝ պարզուի
ձեռնեռն :

Ելունդս այս՝ է ուռոյց ինչ կարծրագոյն զետեղեալ 'ի քունջս երանաց , պատճառեալ 'ի թիւնաւոր հիւթոց տապեալ ակտին , որք գտանին յայտոցիկ մատունս . և են սորա կրկին տեսակք . մին գոյանայ 'ի թիւնալից հիւթոյ ինչ նորոգ պատահելոյ , և միւսն 'ի նոյն ակտէ՝ հաստաւելոյ և հնացելոյ :

Դարձանաբոսիւն յիշատակոյն :

Ապաքինութի ակտիս նորագոյն պատահելոյ , այսինքն այն՝ որ անգէն զկնի ներդարծութեն 'ի վեր երեւի , փորձելի է իսկ և իսկ 'ի ձեռն ցրման կամ լուծման . իսկ 'ի գիպուածն՝ յորում անհնարին լինի ցրումն , պարտ է փութալ 'ի գրգռել զլարաւումն : Ենթադրեալ , թէ մարթ իցէ ցրուել զելունդն , յայնժամ հարկ է ակտա-

կրին զհետ երթալ կանոնի և դարմանատուութն, զորոց
խօսեցաք յառաջին աստիճանի հոսմանն: Պարտ է երակ
հաստանել, և 'ի գործ արկանել զուժողական զովացու-
ցիչս: զորօրինակ տեքօցիօնէ տի թամարինտի և տի սե-
նա, սալ տի կլաուպէոս ևն: Իսկ յորժամ 'ի ձեռն այս-
պիտի դարմանատարութեց 'ի գործ ածելոց՝ ոււոյցն և
այլ բորբոքողական նշանքն լինին փարատեալ կամ ջր-
ուեալք, յայնժամ մարթ է սպաշովապէս սկսանիլ զգոր-
ծածութի սնդկի, և յարատեել 'ի նոյն մինչև 'ի սպառ-
ութումն ելնդոցն, և 'ի մաքրումն թիւնոյ աստին:

Բայց եթէ զոգ ընդ ելնդոյ գաղղիականի գտանի և
ցաւ իմն զարկուցիչ, և սաստիկ իմն ջերմութի, յայն-
ժամ օրէն է փոյթ մեծ ունել 'ի գրգռել և 'ի շարժել
զշարաւումն: Եւ յայսպիտի դիպումս մարթ է թոյլ
տալ աստակրին 'ի գործ արկանել զսովորական կերա-
կուր իւր, և միանգամայն ըմպել ազնուագոյն գինի փոք-
րիկ սկահակաւ: Իսկ 'ի վերայ վշտացեալ մասին, այս-
ինքն 'ի վերայ ելնդոց պարտ է ստէպ ստէպ դնել զքա-
թմալիազմայս կակղացուցիչս պատրաստեալս միջոյն հա-
ցի և կաթմաք, և բարեխառնեալ կողոպղ կամ ձիթով
ձիթապողոյ: Այլ եթէ ենթակայն վիճակեալ իցէ մա-
ղաստ իմն խառնուածոց, մինչև հազիւ և տակաւ տա-
կաւ գրգռիլ շարաւմանն, յայնժամ պարտ է յաւելուլ
'ի վերայ թանձրաթանից կամ սպեղանեաց զմկնստիս
եփեալս, կամ զհասարակ ստին անեփ խառնեալ ընդ
բաւականաչափ պաղելիքօ ձիալցի: Յորժամ հասուհա-
ցեալ լինի երունդն և կակղագին, յայնժամ պարտ է
բանալ զայն խոհմամպէս, և դարմանել մինչև ցՅՕ կամ
ցԿՕ աւուրս: և յայստիկ միջոցս պարտ է միշտ առ-
նուլ 'ի կիր զսնդիկն ըստ եղանակին, զորմէ ունիմք խօ-
սել 'ի յետագայդ:

Գ

'ի վերայ ելնդոց կամ վերայ աւելելոց 'ի վշտեալ արտեալ,
յիտեալոցն իւրի աւելեալէ վննեալէ:

Այս տեսակք խոցից կամ վերայ են արտաքին, կի-
ղանողական և խաղախի, որք մարթին գոյանալ և 'ի վեր
երեւիլ 'ի միասին ընդ շար ներգործութեանն, որ ասի՝
լեուքօուդէս վէնեուէս, և երբեմն ևս առանձինն: 'ի
սկզբան վերերևի խաղաւարտ կամ պալար ինչ իկար-

մբողջին հանգերձ ջերմութիւն, որ և կրծէ 'ի ներքուստ, և յետ բացեալ լինելոյն ձեանայ խոց ինչ կարծրագոյն դժնդակ և խորարմատ : Այսպիսի վէրք հասարակօրէն 'ի վեր երեւին 'ի ծածուկ անդաման, և 'ի շրջակայս նորին, այլև 'ի շրթունս և առ ստեամբք. և յայս դիպուած մարմ է տարաւորիկ լինել աստին. որոյ վասն պարտին սնուցիչքն և ստնտուք զգուշանալ յանձանց աստացելոց :

Դարձանք այսոցիկ խոցից :

Եւ զգ' յորժամ խոցք այդպիսիք 'ի վեր երեւին անդէն զինի անմարուր դործոյն, կառավարութիւնն կամ դարմանատարութիւն է նոյն իսկ ընդ կառավարութիւն, զորմէ խօսեցոր 'ի վեր անդր : Պարտ է աստակրին վարել կերակրելնս զովացուցիչս և թեթեւս, և երակ հատա նել, և 'ի դործ արկանել քանի մի տօղէ սալէ տի կշառապէս, և մաննա : Պարտ է թանալ յաճախակի զվերս և զվտացեալ մատունս, մանաւանդ լուանալ ջերմ և ջրախառն կաթամբ. և եթէ յոյժ բորբոքեալ իցէ, պարտ է զնել 'ի վերայ սպեղանիս կակղացուցիչս և զովացուցիչս : Գործածութիւն այսոցիկ դեղորեից հասարակօրէն բաւական է 'ի փարատել զբորբոքումն, և տրամադրել զաստակրին յընդունելութիւն անդիկ :

Եւ իբրեւ վերոգրեալ, կամ նոցին նման սպեղանեօք ոչ բուժեսցին խոցքն, յայնժամ օրէն է առնուլ 'ի կիր զհետագայ սպեղանիդ : Առ երկու տրամ' սուպլիմաթօ քօռօզիվօ, և մանր լոսելով զայն 'ի մէջ քարեայ անկանի' ընց յանօթ ապակեայ, և յետ այնորիկ առ զջուրն կրի, որ լիցի 'ի պատրաստի իբր 400 տրամ. և սկսեալ հեղուլ յայնմանէ առ սակառ սակառ 'ի վերայ վերոյիշեալ սուպլիմաթօ քօռօզիվօ իբր լիտր մի, որ փոխարկի 'ի գոյն արեան. և ապա առ զձէթն ձիթապողոյ իբր լիտր մի, և ընց յանօթ ապակեայ կամ յասլիկած անօթ հօղեղէն, և զվերոգրեալ կարմրերանդ ջուրն դաւաթ առ դաւաթ հեղ 'ի վերայ իւղոյն ձիթապողոյ. այլ խառնել է անընդհատ ծայրիւ ցպոյ՝ մինչև 'ի զանգիլ բարեդք ընդ միմեանս, և լինել մի բաղադրութիւն : Հուսկ յետոյ յաւել 'ի վերայ նորա յստակ և անարատ ջուր կրի. և նոյնպէս խառնեսցիր ծայրիւ ցպոյ, զի փոքր մի թանձրացի նովաւ. և յետ զիջանելոյ ջրոյն 'ի յստակ անօթոյն՝ պարտ է մեղմով հեղուլ արտաքս զջուրն՝ այնպէս

զի մի թափեսցի իւզն ընդ ջրոյն . և յետ այնր պարտ է վերստին լուանալ այնու ջրով զիւզն՝ վեց կամ եօթն անգամ հետ զհետէ փոփոխելով զջուրն , մինչև ցթանձրանալ նորին իրն զմածուն :

Բայց 'ի գործածութե 'ի միտ առնուլ արժան է , զի եթէ 'ի վեր երևեալ իցէ աւելորդ միս ինչ սնկաձև 'ի վերայ նախագրեալ խոցից կամ վիրաց , յայնժամ օրէն է բաժանել չորս արամ 'ի վերոգրեալ սպեղանւոյ , յաւելլով 'ի նոյն և զկէս արամ բռնչիլիթաթօ ռօսսօ , ընդ նմին և 20 կշիռ ցորեան՝ զկիզեալ պաղլեղ . և 'ի գործ արկ մինչև խապառ անյայտ լինելոյ սնկաձև մտեղինաց . և յետ այնորիկ արկ 'ի գործ զնախայիշատակեալ սպեղանին՝ մինչև 'ի կատարեալ ապաքինումն . և յամենայնում նուագի՝ յորում հարկ 'ի վերայ լինի փոխել զվերս , պարտ է լուանալ ջրովն , որ ասի՝ աբուա վեճէթօ մինչև ռալէ , որ է ջուր ինչ յոյժ հռչակաւոր 'ի մատին օգտի վն վիրաց առթելոց 'ի վաճառ ախտէ : Մեծապէս շահաւէտութե այսր նորագիւտ սպեղանւոյ զփորձ առեալ եմ յորով անգամ . և որպէս կարծեմ , և համարձակիմ իսկ հատատեալ , 'ի ներկայ դարուս զիք բնաւ հանգոյն սմին այլ իմն սպեղանի օգտակարացոյն ընդդէմ վերոյիշեալ վիրաց կամ խոցից :

Դ

'ի վերայ վաճառածին Գլխաւորութեան , որ յիշուանայ իսկ
մեռանկաւոր :

Գլխաւորամիզութիւնս այս լինի 'ի ջրացաւական իմն բռնադատութե միզանց խողովակաց , կամ 'ի բորբոքմանէ նոյն մասանց , և մասանց մերձակայ եղելոց միզարանին , պատճառեալ յայնժոյժ ախտէ , կամ 'ի գործածութե ազգու և սաստկագին գեղորէից , որպիսի են քանթառիտէ , պիռառ ուղեղեթէ ևն :

Նշանք Գլխաւորութեան 'ի Գլխաւոր՝ յորում ծագի 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց , և 'ի բռնադատութե
նոյն խողովակաց :

Յորժամ գլխաւորամիզութիւն յառաջ գայ 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց , ախտակիրն զգայ զջերմութիւն և զքաւ իմն սաստիկ յայտոսիկ մասունս . կամի և ախորժէ

Հանապազ միգէլ, բայց ոչ կարէ, և միշտ նեղեալ տանջի
պնդութիւն որովայնի, թէպէտ և կրէ զճիգն: Իսկ եթէ պատ-
ճառեալ իցէ 'ի բռնադատութենէ միզանց խողովակաց,
յայնժամ ախտակիրն 'ի միգէլ ոչ այնքան դժուարի,
բայց 'ի թանալ միգին զխոցոտեալ և զորրորդեալ մասն
միզանց խողովակացն, իսկ և իսկ պատճառէ զվիշտ և
զբռնադատութիւն:

Ղարման Դժուարամիգութեան, 'ի Դիպոսթոս Երբ ար-
ճառի 'ի Բրեքտմանէ միզանց խողովակաց, իմ Բրեքտման
Բըշտոյ, և 'ի Բռնադատմանէ նոյն խողովակաց:

Յորժամ դժուարամիգութիւն ըստ պատահման ծա-
ղի 'ի բորբոքմանէ միզանց խողովակաց կամ փողոյ փամ-
փըշտին, օրէն է երակ հատանել, և հանել զարիւն ա-
ռատօրէն, և ըստ պահանջելոյ հարկին կրկնել զնոյն. և
եթէ զկնի երակահատութե դժուարամիգութիւն յարա-
տեւեալ մնայ, յայնժամ պարտ է պատրաստել գրեխա
մեղմականս, և տանիլ զարմանս կակղացուցիւս 'ի վերայ
վտազնեալ մասին մարմնոյ. և 'ի նոյն իսկ ժամանակի
պարտ է ախտակիրն 'ի գործ արկանել յամենայն չորս
ժամու մի սկահակ սրճոյ 'ի յետագայ դեղոյս: Առ ընտր
մի՛ ջուր դարույ, վեց ունկի՛ շիլօբքօ ալ ալթէա, չորս
ունկի՛ իւղ քաղցր նոյ, և կէս ունկի սալ նիթոս: Իսառ-
նեա զամենայն յիրեարս, և տուր 'ի գործ արկանել Եթէ
գործածութիւն այսոցիկ դեղորեից ոչ հանգստանայ ախ-
տակիրն, և դժուարամիգութիւն մնայ նոյն օրինակ, յայն-
ժամ օրէն է վերստին երակ հատանել և իջուցանել ըզ-
հիւանդն 'ի մէջ ջերմ ջրոյ մինչև ցկուրծս. բայց յայն-
ժամ պարտ է միջահատել զգործածութիւն վերոյիշեալ
դեղոյն՝ զորմէ ասացաք յամենայն չորս ժամու մի սկահակ
ըմպել. քանզի գործածութիւն նորա յայսպիսի դիպուածի
լինի մեծապէս վնասակար:

'Ի դիպուածս յայս երբեմն կարեւոր է առ 'ի գրգռել
զմէզն՝ 'ի կիր արկանել քաթէթէռէ կամ գրեխ փոքրիկ.
բայց որովհետև հիւանդն հազիւ երբէք մարթի տանիլ
ուժգնուէ նորա, վասն որոյ բարիոք ևս վարկանիմք զգոր-
ծածութիւն քանտէլէթթէ ատտօլենթի, որ չարմեցու-
ցանէ զանցս միգի, և դիւրապատրաստ յօրինէ մասնաւո-
րապէս զհոսումն միգի: Բայց նկատել արժան է, զի ե-
թէ գործածութիւն սորա սկսանի վտազուցանել և զայ-

բացուցանել զախտակիրն , և պատճառել զցաւ ինչ ,
պարտ է յայնժամ իսկ և իսկ միջնահատել :

Արդ՝ յորժամ փարստեալ ջրութն ամենայն նշանք ,
և հիւանդն սկսանի հեշտեալ և գիւրապէս կատարել
զպէտան , և թէ հաւատեալ ստուգի թէ դոյ թոյն վա-
ժաշ , պարտ է յայնժամ ձեռնամուխ լինել 'ի մատակա-
բարութի , և 'ի գործածութի սնդկի , ըստ եղանակին ,
զորմէ գրեցաք 'ի կառավարութեան երկրորդ աստիճանի ժա-
րալից հոտման : Իսկ և թէ պատճառեալ իցէ 'ի ջրացա-
ւական իմն բռնադատութե միզանց խողովակաց , յայն-
ժամ պարտ է 'ի գործ արկանել զգեղորայս , որք մար-
թին բարեխառնել և թուլացուցանել զմատունս աղե-
հանս , յորմէ կազմի մէջն . այսպիսի են գեղորայք հեղեղ-
կիչք և բացողականք . որպիսի են սէմէնցա տի լինօ , լի-
գուխօխիա , ալթէա , ևն : Եթէ գործածութի այսոցիկ
գեղորէից ոչ ներգործի օգուտն բաղձացեալ , պիտոյ է
յայնժամ երակ հատանել , և զարմանա կակղացուցիչս
դնել 'ի վերայ ախտացեալ անդամոյն :

Ե

Յայս վայր խօսեցաք զնշանաց գաղղիական ախտին ,
յորս թիւնն ներգործեալ էր յայն մատունս միայն , որք
զշածեալ էին այնու ախախ : Այլ աստէն խօսեցուք
զնոյն ախախ՝ ըստ որում հաստատեալ և հնացեալ , այս-
ինքն ըստ որում ներգործեալ յարիւնն և աւարածեալ ը-
բովանդակ մատունս մարմնոյ , և ճարակեալ ը ամենայն
յօդուածս նորին , և վերջապէս՝ ըստ որում ապականա-
բար ամենայն խառնուածոյն :

Յաւագն հշտնոյ գաղղիական ախտի :

Նշանք ախտի՝ ըստ որում հնացեալ , են ելունդն
կամ խոյն քնջոց երանաց , ցաւն առնի անդամոյն , և
առաւելապէս 'ի գիշերի , և յորժամ ախտակիրն ընկող-
մանի 'ի ջերմ մահճի . և մինն 'ի գլխաւոր նշանաց այսո-
րիկ ախտի՝ է զգատութիւն հիւանդին զառաջին գիշերն ,
և յետ այնորիկ իբր ուժաթմափ լեալ 'ի խորագոյն քուն
լինելն : Գարձեալ , են և այլ նշանք , որպէս քոսոտութիւն ,
յոկոմն գեղնագոյն խաղաւարափց , և կեղոյ , որք 'ի վեր
երևին և տարածանին 'ի զանազան մատունս մարմնոյ , և
մասնաւորապէս 'ի գլուխն , խոցք ինչ կրծողականք ,

գժայիք և զգուականք, որք սկսանին 'ի վեր երևիլ 'ի կռկորդն, և առ սահաւ սահաւ հասանին սիրեւով 'ի քիմա, 'ի ծագն ընչաց, և ուռնացումն ինչ ճգաձև ընդ մէջ մարմնոյ և ոսկերաց, որք երբեմն լինին կարծրագոյն և 'ի բազում մասնիկս բաժանեալք, և երբեմն կակղագոյնք իրրն զմեղրամոմ: Մասնք, որք գնտակաձև կուտակին 'ի պարանոցն, յանուծս, 'ի քունջս երանաց, և յանցս միզի, են կարծրագոյնք, և ողորկք, նոյնպէս և այաուցք կամ ուռոյցք ինչ այլևայլ որակութիւն, և տարրեր կերպիւ 'ի վեր երևին յաւիչեան անօթս, 'ի ձգանս, 'ի յօգուածս, 'ի ջիզս, մանաւանդ 'ի կծիկս ջրաց ևն:

Աւքն լինին մարմաջոտք և ցաւալից, և երբեմն ևս կուրանան գլխովին: 'Ի ներքին կողմն ականջաց 'ի վեր երևին վերք ինչ ցաւալից, և մարմաջոտ, յորմէ բազում անգամ զհետ գայ խլութիւն. գէմքն լինին գեղնաշորթ, կապարագոյն, և բովանդակ մարմինն նիհար և վախտ: Աւ վերջապէս աստացելոյն գործողութիւնն կենսական, կենդանական, և բնական իանգարին, և հուսկ յետոյ միով բանիւ ասացից, թշուառականն՝ եթէ յանցանօք ստացեալ է դախան, իրրն առ 'ի պատիժ՝ լինի գլխովին անընդունակ իրիք շարժողականուն, և անկեալ դնի 'ի վիճակ ինչ մահական:

Եւ և այլ նշանք սեպհականք սեռի կանանց, զորօրինակ առաստուծի կամ նուաղութին և կամ արդեւումն դաշտանի, հասումն սպիտակ հիւթոց, ախան արգանդի, գործողութիւնն ամուլուն, և բորբոքումն, խուլական ուռոյց, քաղցկեղ, խօլ խեղդեանի, և խոց իմն 'ի վեր երևեալ յարգանդ նոցին: Ամնայք ըմբռնեալք յախտէս յայամանէ՝ հասարակօրէն լինին ամուլք, կամ անծինք, և ենթակայ վիժելոյ զտաղմն. և եթէ երկարաձգեալ մնայ ոք 'ի սոսկաատեսիլ ախտս յայս, լինի գլխովին վերալից կամ խոցոտեալ և պաւարալից:

Արդ՝ այս ամենայն զարհուրելի նշանք զուգընթաց լինին ընդ ախտիս այսորիկ, քանիցս անգամ հնանայ և հաստատի. վասն որոյ պարտ է աստակրին իսկ և իսկ 'ի կասկածիւն թէ թիւնն ներգործեալ իցէ յարիւնն, կանոնաւորել զինքն և բարեկարգել. ոչ է մարթ նմա պարապիլ 'ի գործս տաժանաւորս, և աշխատալիրս. ապա թէ ոչ կարի ևս սաստկանայ և զայրանայ: Ախտս այս լինի գժուարաւ փարատելի, յորժամ հնանայ և անցանէ 'ի փորոտիան, և ևս յոյժ երկիւղալի 'ի մանկունս և 'ի ծերս: Նոյնպէս եթէ ախտիս զուգընթաց լինին և ախտն

սրբուպութօ, և խոյլք կամ խողք, կոչեցեալ յիտալաց-
ւոյ սրբօթօլէ, յայնժամ ական լինի կարի դժուարա-
բուժելի և վտանգաւոր: Անայք կարեն գիւրանալ
ցորքան յարստե մնայ արիւնն տեռատեսական. իսկ
եթէ դադարիցի, յայնժամ կրեն վիշտս անհնարինս.
և ական բազում անգամ գնայ 'ի ջրգողութիւն կամ
'ի վտանկրութի:

Ձ

'ի վերայ Գործանաբարէն, և Դեղորէն ապրիլ տիպի:

Աւստիսկան գեղն՝ զոր սովորաբար առ 'ի բուժումն
ախտիս 'ի վար արկանեն բժիշկք ընդ բոլոր եւրոպիա, և
անդին միայն, պատրաստեալ ըստ հետադայ եղանակին
և կերպին: Արեւմտ համարէին իբր անհնարին և անկա-
րելի զբուժումն այս ական դաղղիականի հնացելոյ, և
հաստատելոյ՝ առանց 'ի գործ արկանելոյ զայլ դարմանս
լուծիչս ըրձանաց: Բայց 'ի ժամանակի մերում հասա-
րակ գործածութիւն փորձեալ է, զի անդին է յոյժ օգ-
տաւէտ, ազդու, և ներգործիչ գեղ 'ի վարասել, և
յարմատաբի խել զմիայնս ական, եթէ 'ի վար արկանի-
ցի ըստ հարկաւորապէս պահանջեալ եղանակին: Այլ
և յայլ դարս՝ այլ և այլ բժիշկք արկանելին 'ի գործ
զայլ և այլ կերպս. և եղանակս 'ի պատրաստել զանդին.
բայց յաջորդութիւն ժամանակաց քաջայայտ ծանուցաւ,
եթէ առաւել պարզագոյն, ճահողագոյն, և գիւրին
կերպն պատրաստելոյ զանդին՝ եղև յոյժ օգտաբեր և
շահեկան, քան զմանրազնին քիմիական կերպն պատ-
րաստելոյ զնոյն: Քանզի հաստագեղքն, և օժանելիքն
պատրաստալք կենդանի անդկաւ կամ ճարպով, կամ
ռէտնիւ, ևն, բուժեն առանց կարծեաց զառաւել
դժնդակ կերպն դաղղիական ական, միայն թէ յարատե
'ի գործ արկանիցի ընդ բաւական ժամանակ, և կազ-
մուածքն չլինիցին անընդունակ ապաքինուի վասն իրիք
պատճառի:

Յորժամ ական լինի նորագոյն, մարմ է բուժել զայն
գործածութիւն միոյ և եթ եղանակի. բայց միայն՝ օրէն է
քաջ ընտրութիւն առնել, և կանոնաւորել զախտակիրն,
նկատեալ 'ի ծանրութիւնն այն ական, 'ի խառնուածս
և 'ի կազմուածս ականակիրն, և 'ի ներգործութիւն անդկաւ
պատրաստեալ գեղորէից, զորս մարմ է 'ի գործ արկա-

նեւ : Մեղիկն անլուծանելի , և կամ հատաղեղքն սնդը կաւ պատրաստեալք , և 'ի գործ արկեալք 'ի ներքուստ , և օծանելիքն նմանապէս սնդկաւ պատրաստեալք կա-
րեն ապարկէն բուժել , և բուժին իսկ ներգործութիւն զա-
ռաւել հնացեալ և արմատացեալ աստն : Բայց որովհէ-
տեւ ոչ կարեն միշտ և հանապազ պատճառել զայսպիսի
բուժութիւն , վասն որոյ կարեւոր համարիմ յառաջիկայդ
որոշարար և ուրոյն ուրոյն ծանուցանել զպարագայն ,
յորս արժան և պարտ է 'ի վար արկանել զայսպիսի դե-
ղորայս :

Ի,

'ի վերայ գլխաւոր քաւաքութեանց և վերդից , որով հարկ է
դարձան քանիւ գաղութիւն անպիւն , և 'ի վերայ եղանակին
որով հարկ է և հարկ 'ի գործ արկանել զանոնքն անլուծա-
նելի , իմ զհաւաքելու պարագայն անդիմ :

Անուագոյն 'ի մէջ ամենայն դեղորեկց պատրաստելոց
սնդկաւ , են բիւլօլէ մեռքուռիակի աի բլէնը , և բիւլօլէ
անթիսիֆիլիթիէն ա' ալիպէութ . որք ըստ վկայելոյ ամե-
նայն հեղինակաց ունին զմասնաւոր իմն ներգործութի 'ի
դիպուածս աստիա քան զայլ ամենայն դեղորայս : Երգ
նախ քան 'ի կիր արկանելն զհատաղեղքս զայստիկ , կմ
զայլ հատաղեղս սնդկաւ պատրաստեալս , (զորոց տալուք
զնուսխայս 'ի հատ . Ը . 'ի տառն Բ . 'ի կարգի իւրեանց)
պարտ է երակ հատանել , հայեցեալ 'ի հարկաւորութիւն
նշանաց , որք ցուցանեն զնոյն , և եւս 'ի գործ արկանել
տեքօցիօնէ աի սալաբառիլիա . զորմէ ունիմք խօսել 'ի
հատ . Ը . 'ի տառն S . 'ի կարգի իւրում : Կոյնպէս օրէն
է ստեպ բաղանիս առնել ջերմ ջրով , նկատեալ 'ի կար-
դութի ախտակրին , ևն :

Եւ յետ այսոցիկ կառավարութեց 'ի գործ արկանել
զհատաղեղս զայստիկ ըստ պահանջեալ հարկին չորս հատ
ընդ առաւօտն 'ի ծովուստ , և չորս հատ ընդ երեկոյն , և
առ սակաւ սակաւ պարտ է առաւելուլ զլափն մինչև
ցհինգ կամ ցվեց հատ անընդմիջարար յերեկոյն , և ընդ
առաւօտն . իսկ յորժամ ընտելքն սկսանին այնուլ , պարտ
է յայնժամ միշտհատել զգործածութիւն նորին , և իսկ և
իսկ տալ հիւանդին վեց կամ ութ հատաղեղս մաքրողա-
կանս կամ լուծողականս սնդկաւ պատրաստեալս , որ կո-
չի բիւլօլէ աի պէլլօսթէ : Զայս եթէ կամիս կաղմել , առ

ունկի մի՝ զտեալ և սլայծառ սնդիկն, և կէս ունկի՝ քռէ մօռ տի թառթառօ, ունկի մի՝ տիակռիտիօ ծօլթօռաթօ, և փոքր ինչ շիւօբբօ տի քաթէլ վէնէռէ. և զայսոսիկ հաբեալ տրորեալ 'ի միասին յապակեայ կժ 'ի մարմարիոնեայ անկանի՝ այնքան մինչև գլխովին անհետ լինիցին գնտակքն սնդկի. և ապա յաւել 'ի նա ունկի մի փոշիացուցեալ շիարարբա, այլ և շիւօբբօ տի քաթէլ վէնէռէ՝ որչափ ինչ որեաք են վասն շինելոյ զհաստադեղս զայս, որք մէն մի կըլ ախցեն չորս ցորեան, չրջապատեալ փուռովն՝ որ կոչի փօլ վէռէ տի լիգուռօգիա: Եւ զայս սպորտ է առնուլ յութ կամ 'ի տասն աւուրս միանգամ՝ որք հասարակօրէն բաւական լինին 'ի նուազել զգրգռումն թքոց, և 'ի վայր սահեցուցանել զլորձունս: Բայց յայսոսիկ աւուրս սպորտ է անտակրին յամենայն աւուր ընդիւ սկոհակ մի գինւոյ տէքօցիօնէ տի սալաբարաիլիա, և կամոնաւորել զկերակուրս իւր ըստ կերպին, զորմէ յիշատակեցաք վերագոյնդ 'ի ճառելն զախտէ հոսման:

Ը

'ի վերայ իւրդի աշխենլոյ 'ի իւր շանլոյ՝ սնդիկն 'ի մասին ընդ խաւիւն սնդիկ, որ ասի՝ սապլիմաթօ քօռուղիվօ:

Յորժամ հարկ 'ի վերայ լինի 'ի գործ արկանել զլեղորայս թուլացուցիւս և թափանցիկս, որ երբեմն կարի կարեւոր է առ 'ի թուլացուցանել զուժգնութիա մանրաթեւից մարմնոյ, որք խօշ ընդ ախտն լինին, ևս՝ յորժամ զէպ լինին միանգամայն ցրուել և սպառել զախտարծարծ հիւթս և զոգիս, որք արգելական լինին թիւնաւոր բնութեամբ իւրեանց ապտրինելոյ դադրիական խոցից և կեղոց հնացելոց, յայնժամ սպորտ է զհասա սնդկայ պատրաստեալս, և դիաղաղիւ սնդիկն 'ի գործ արկանել ըստ յետագայ եղանակին: Զկնի կառավարելոյ զհիւանգն ըստ նախագրեալ կանոնաց, սպորտ է սկիզբն առնել գործածութե սուպլիմաթօ քօռուղիվօի, որ այն ինքն է սնդիկն փաղաղիւ, յամենայնում աւուր զչափ քառորդ մասին ցորենոյ լուծեալ 'ի մի սկահակ գինւոյ տէքօցիօնէ տի սալաբարաիլիա, և զայս չափ օրէն է յարատե մատուցանել ախտակրին մինչև ցութ աւուրս. և յետ ութ աւուրոց սպորտ է տալ նմա կէս կշիռ ցորեան լուծեալ նոյնաչափ թիղանախ, մինչև ցայլ ևս ութ աւուրս. և հասկ յետոյ արժան է առաւելուլ մինչև ցմի կամ ցեր.

կու կշիռ ցորեան, և յարատե առնուլ 'ի կիր զայս չափ՝ մինչև զփարատիլ նշանացն :

Արդ յայտասիկ աւուրս, յորս 'ի կիր արկանի վերոյիշեալ դեղն սուպլիմաթօ քօռօզիվօ, պարտ է տալ միանգամայն արտակրին վեց ցորեան բիլլօլէ մեքքուսիալի, այսինքն հասլ սնդկաւ պատրաստեալ, սկսեալ յիօթնեքորդում աւուր զինի գործածուէ վերոյիշեալ սուպլիմաթօ քօռօզիվօին, և մարթ է առաւելուլ զչափս զայս մինչև ց12 կշիռ ցորեան : Եւ ևս օրէն է 'ի մեջ ութ աւուրց միանգամ լուծողականս տալ նմա քանի ինչ հասլս լուծողականս սնդկաւ պատրաստեալս, և յաւուրն՝ յորում առեալ լինի լուծողականն, չէ օրէն 'ի վար արկանել ոչ զսուպլիմաթօ, և ոչ զմիւս սնդկաւ պատրաստեալ հասլն : Իսկ որքան առ կառավարութի կերակրոց 'ի մեջ այսոցիկ աւուրց, պարտ է վարիլ ըստ կանոնի, զորմէ յիշատակեցաք վերագոյնդ : Եւ զինի 15 աւուրց փարատելոյ ամենայն նշանաց, պարտ է կրկնել քանի ինչ լուծողականս ըստ վերոյիշեալ եղանակի :

Թ

'ի վերայ իւրդի և լափս 'ի գործ արեւելոյ զանլոյծ սնդիկն 'ի միւսին ընդ գրէիտի, որ անի՝ +լիս-իւն-ի անի-իւն-ի :

Եթէ ստամոքան և այլ պարագայք զիմակալ լինին ներգործութեւ սուպլիմաթօ քօռօզիվօին, որպէս պատահի բազում անգամ, յայնժամ պարտ է միանգամայն ընդ սնդկաւ կազմեալ հասլից 'ի գործ արկանել զվերոյիշեալ գրեխս, որք գոյով ևս միանգամայն պատրաստեալք սնդկաւ, ունին մեծ համաձայնութիւն ընդ սուպլիմաթօ քօռօզիվօին : Արդ՝ պարտ է առնուլ 'ի կիր զգրեխս կոչեցեալս անթիվէնէսէի ըստ յետագայ կերպի : Նախ սկսանիլ զգործածութիւ հասլից ըստ վերոցուցեալ կերպի, և յետ այնորիկ 'ի վար արկանել յաւուրն երկու անգամ զնոյն վերոյիշեալ գրեխս, և պարտ է կրկնել զայնս յամենայնում աւուր մինչև ց15 աւուրս զինի դադարելոյ գլխովին ամենայն նշանաց : Եւ յայտասիկ միջոցս՝ յորում 'ի գործ արկանին գրեխս, պարտ է տալ արտակրին 'ի վեց ցորենոյ մինչև ց12 ցորեան հասլս սնդկաւ պատրաստեալս յերեկոյն, և ընդ առաւօտն : Եւ ևս՝ տալ հատադեղս լուծողականս սնդկաւ պատրաստեալս մինչև ցութ աւուրս, որպէս ասացաք վերագոյնդ :

Բայց պարտ է գիտել, զի պատահի բազում անգամ
եթէ աստա այս 'ի հնանալն և յարմատանալն՝ դժուարաւ
ապաքինի գործածութեամբ բազմակերպ անդկաւ
պատրաստեալ գեղորէից . բայց և երբեմն փութապէս
բաւժի անգէն 'ի գործ արկանելն զայլ իմն տեսակ գեղո-
րէից անդկաւ պատրաստելոց, որովհետեւ իւրաքանչիւր
տեսակ ունի զայլ և այլ հանգամանս նկատմամբ Լնթա-
կայից . վասն որոյ յոմանս գիպուածս պարտ է փորձել
զմին զկնի միւսոյ, չափաւորապէս կանոնաւորելով ըստ
պահանջելոյ հարկին . ապա թէ ոչ՝ յաճախութիւն այս-
պիսի բազմակերպ գեղորէից կարէ երբեմն փնասակար-
քի նել : Բայց եթէ 'ի գործ ամէլ անդ զվերոյիշեալ բազմա-
կերպ տեսակս անդկաւ պատրաստեալ գեղորէից, չերեւի
նշան ինչ նուազելոյ աստին, յայնժամ պարտ է ձեռնա-
մուխ լինել 'ի գործածութի իրիք օծանելեաց : Արդ՝ յա-
ռաժնիկայդ խօսեսցուք զեղանակէ 'ի գործ արկանելոյ զօ-
ծանելիս առանձինն, կամ խառնեալ ընդ այլ անդկաւ
պատրաստեալ գեղորէից :

Ժ

'ի վերայ ի ներքի 'ի գործ արկանելոյ զանդիմն ճանապարհա-
օծանելեաց :

Յորժամ թիւնն փախաւ աստին լինի նորոգ, ընդ մէջ
մորթոյ մարմնոյն միայն, և ընդ մէջ մասնայ զետեղեալ,
ուստի և ոչ պատճառէ 'ի ներքուստ զբորբոքումն ինչ
սատարիկ, յայնժամ 'ի գործ արկանելն զանդկաւ պատ-
րաստեալ օծանելին (որ կոչի յիտալացւոց՝ ունկուէնթօ
մէռքուռիայէ, զորոյ տացուք զնուսիսայն 'ի հատ . ք . 'ի
տառն Ո , 'ի կարգի իւրում .) խոհականութ և զգուշու-
թիւն՝ լինի օգտաւէտ և շահարար . որովհետեւ անդիկն մու-
ծեալ 'ի մորթն, 'ի մասնս և 'ի մանրաթելս մարմնոյն, այ-
սու ճանապարհաւ պատճառէ զներգործութի ինչ պատ-
րաստական, և բնականապէս գիմամարտ առ միազմա,
այսինքն յապականութիւն տափական : Բայց նկատել ար-
ժան է՝ զի յորժամ օծանելիքն 'ի գործ արկանելն, պարտ
է մորթոյն լինել կակղապոյն և թուլագոյն, և ևս պարտ
է չգտանել ինչ հոսումն անմարդու . ապա թէ ոչ՝ լինի
մեծապէս փնասակար բան թէ օգտակար :

Արդ՝ յորժամ 'ի պարագայիցն քաջայայտ ճանաչեմք,
եթէ օգտաւէտ լինի գործածութիւն օծանելեաց, յայն-

ժամ պարտ է նախ երակ հատանել ըստ ցուցանելոյ նը-
շանաց . և յետ այնորիկ բազանիս առնել ջերմ ջրով յա-
ւուրն երկու անգամ՝ յերկոյն և ընդ առաւօտն , և տալ
նմա քանի ինչ լուծողականս , ըստ վերոյիշեալ եղանակի :
Եւ յետ այսոցիկ ամենայնի մարմ է 'ի գործ արկանել
ախտակրին նախ՝ երկու տրամ օծանելիս սնդկաւ պատ-
րաստեալ , և յարասեւել պարտ է ըստ այսմ օրինակի յեր-
կու աւուր միանգամ օծանելով . բայց յառաջին անգամն
սկսանել պիտոյ է յօծանելոյ զգարշապարս կմ՝ զնեբրանս
միոյ ոտին , յերկրորդ անգամն զգարշապարս միւսոյ ոտին ,
յերրորդ անգամ զմի սրունս , և 'ի չորրորդ անգամն ըզ-
միւս սրունս , իսկ 'ի հինգերորդումն՝ զծունկս ևն : և
այսպէս աստիճան քան զաստիճան մարմի հասանիլ յօ-
ծանել զաղգերս , զմէջս , զքամակս , և զուսս :

Եւ թէ զկնի օծանելոյ զայս ամենայն մասունս՝ յարա-
տեապէս ախտակրին մնացէ տակաւին միօրինակ անբու-
ժելի 'ի ցաւոց իւրոց , յայնժամ պարտ է վերստին սկսա-
նիլ զօծումն 'ի նոյն վերոյիշեալ անգամս , միանգամայն 'ի
կուրծս և յորովայն : Բայց յորժամ նշանքն թէպէտ և
նորագոյնք՝ լինին յոյժ սաստիկ և ծանրագոյն , յայն-
ժամ պարտ է առաւելուլ զստին օծանելեաց մինչև ցկ
տրամ : Իսկ եթէ բերանն կամ ըստերքն սկսանին բորբո-
քիլ , և լորձունքն գրգռիլ , յայնժամ օրէն է փութով
միջահատել զօծանելիս , և պատրաստել զլուծողականն ,
և յետ այնորիկ կրկին 'ի վար արկանել զօծանելիսն ըստ
վերոյցուցեալ կերպի :

ԺԱ

'ի վերայ ի ներքի և լաւաւ 'ի գործ արկանելոյ զմեզսն
սնդկի մեծ քան օգուտն .

Ան մի կշիռ ցորեան՝ մեղքութիւն սուպլիմաթօ քո-
ռօզիւօ , և երկու ունկի՝ սքուալիթէ տի ֆռանչիա :
Լուծեալ զսուպլիմաթօն 'ի մէջ այսքան ցբւոյ , կամ սրի-
ռիթօ տի ֆռումենթօի , և 'ի գործ արկ զայն միով հա-
սարակ գրգալիւ , կամ կէս ունկի՝ երկու անգամ յա-
ւուրն : Այլ նուսխայ 'ի կաղմել զնոյն զեղ : Ան վեց կը-
շիռ ցորեան սուպլիմաթօ քոռօզիւօ , և կէս ունկի՝ սրի-
ռիթօ տի վինօ , և զերկոսին եղեալ 'ի մէջ ապակեայ
կամ մարմարիոնեայ անկանի հարեալ լուծեալ , յաւել-
լով 'ի նոյն և զմի և կէս լիտր ջուր ջինջ , և սխորդ . և տուր

ըմպել հիւանդին երկու անգամ յաւուրն, ըստ չափու միոյ դրգալի անդանոյ, և յարասեւ պարտ է յայս մինչև գլխովին փարատիլ նշանացն 'ի ներքուստ : Իսկ եթէ ստամոքսն չկարէ տանիլ զգեղորայս զայս պատրաստեալ ըստ այսմ եղանակի, յայնժամ մարթ է պատրաստել ըստ յետագայ եղանակի, որ առաւել անորոշելի է, և կարի շահաւետ : Ա՛ռ մի և կէս տրամ՝ սալէ ամմօնիաքօ, և կէս ունկի՝ ջուր ջինջ, լուծեա՛ 'ի մարմարիոնեայ անկանի, յաւելլով 'ի նոյն ձև զկէս տրամ՝ սուպլիմաթօ քօռօօղիվօ, և զայնչափ մէջն կամ՝ փորն հացի՝ որչափ պէտք իցեն առ կազմելոյ ըստ կանոնաց արհեստին զլանգուածս զայս, տրարեալ հասիւ 288 թուով : 'Ի հասկից կամ 'ի հասագեղոց աստի մէն մի առջի ընդ առաւօտս, և մէն մի ընդ երեկս. և զայս չափ պարտ է յարասեւ մաւտուցանել հիւանդին մինչև ցվեց օր, և զկնի վեց աւուր պարտ է տալ նմա երկու ընդ առաւօտն, և այլ երկու ընդ երեկս. և յետ երկուց կամ՝ երից աւուրց պարտ է առաւելլուլ մինչև ցութ հատ յաւուրն, և յարասե 'ի կիր արկանել զայս չափ մինչև ցրուծիլ նշանացն :

Բայց գիտելի է, զի զգեղս զայս պատրաստեալ եթէ ըստ եղանակի ըմպելոյ, և եթէ ըստ եղանակի հապի, չէ՛ օրէն բնաւ 'ի սկզբան անդ 'ի վար արկանել, բայց եթէ սակաւաչափ քանակութե՛ք, զօրօրինակ զքառորդ մասն միոյ ցորենոյ միանգամ և եթ յաւուրն. և չէ՛ մարթ՝ առաւելլուլ զչափ այսր սուպլիմաթօի, բայց եթէ տակաւ տակաւ, յորժամ տեսանեմք՝ եթէ մարմինն ոչ զգայ բնաւ զխոռովութի ինչ կամ՝ զնեղութի, և օր քան զօր յառաջագէմ նկրտի 'ի լաւագոյն ևս վիճակ. վերջապէս մարթ է առ տակաւ տակաւ յառաջանալ 'ի քառորդ մասնէ ցորենոյ մինչև ցմի կամ՝ ցերկու ցորեան յամենայնում աւուր : Իսկ առաւելն ևս քան զայս չափ՝ արդելեալ է գլխովին. քանզի այս չափս փորձիւ բաւական համարի վասն ամենեցուն, իսկ առաւել շատն՝ փնասակար լինի բազմաց :

Ոմանք 'ի բժշկաց ուրանան զներգործութի և զզօրութի սուպլիմաթօ քօռօօղիվօի 'ի դիպուածս դաղղիական ախտի. բայց փորձիւ հաստատեալ է՝ զի քանիցս անգամ խոհեմապէս 'ի կիր արկանի գեղս այս, միշտ լինի օգտակար և առողջարար. բաց յոմանց դիպուածոց՝ յորս եթէ 'ի վար արկանի, գէթ լինի անպիտան և անօգուտ. որպիսի է քաղցրեղն, բորբոքումն, խցանքն խուլական, ուռոյցքն ևն : 'Նոյնպէս ոչ է օրէն 'ի կիր արկանել զգեղս

զայս 'ի գիտուածս , յորում տեսանեմք՝ զի հիւանդն ունի յօժարութիւն ինչ 'ի փսխել , կամ ունի ստամոքս իմն յոյժ տկարակազմ , և կամ ունի զայլ ինչ և իցէ ախտս զոյդ ընդ գաղղիականին : Գիտելի է ևս , զի 'ի գիտուածս յայս կարի կարեւոր է բաղանիս առնելն ջրովն սալարառիլիս , լէնօ կուտեալօի և սասսօֆոսսսօի ևն , որ կօլի յիտալացոց՝ պանեի անթիվէնէռէի :

ԺԲ

Խրաբո՛ւ ընդհանուր՛ 'ի վէճայ՝ Իստա՛վարուհեան ախաբիս
 Գաղղիականի :

Եւսիս քան 'ի գործ արկանել զանդիկն՝ որպիսի և իցէ կերպիւ , պարտ է միշտ փոյթ մեծ ունել , և զդուշանալ 'ի սնդագուցանել և 'ի կաղցուրել զախտակիրն : Եւոյնպէս բնաւ ոչ է օրէն , և է գլխովին վտանգաւոր 'ի գործ արկանելն զնոյն 'ի գիտուածս՝ յորում ոք ըմբռնեալ լինի իւրիք ախաբ , որպիսի են ֆէպպուէ փութօրտա , կշտացաւութի , տկարութի կրծոց և փորոտեաց , և ախաբ կրծոց , և ևս ջրգողութի , խուլական ուռոյցք ևն : Եւթէ կրօղ ոք ախաբս գտանիցի 'ի տկարագոյն իմիք վիճակի պատճառելոյ կամ 'ի հիւանդութէ ինչ , կամ յաշխատանաց , կամ 'ի ժուժկալութէ որկորոյ , կամ յայլ ինչ սոցին նման պատճառէ , յայնժամ պարտ է յապաղել զգործածութիւն սնդկի , մինչև 'ի ձեռն սնուցողական կերակրոց , և հանգստեան առ ժամանակ մի զօրացի ախտակիրն , և կարողանայէ 'ի տանիլ այնմ . և այս հարկաւորապէս պահանջի :

Գարձեալ , պարտ է մեծապէս զգոյշ լինել , և մի՛ բնաւ 'ի գործ արկանել զանդիկ՝ կանանց 'ի ժամանակի գաղտունի յորում կրելոց են զնոյն , և ևս 'ի վերջին ամիսն յղուեանոցին : Բայց եթէ զկնի յղութէ կնոջն անցեալ իցէ միայն քանի ինչ ամիսս , յայնժամ ըստ պահանջելոյ պարտագայիցն մարթ է առնուլ 'ի կիր զանդիկն , բայց յոյժ սակաւ քանակութեւ , և առաւել երկարագոյն միջահատութեւ . 'ի ձեռն այսոցիկ զգուշութեց բաղում անգամ ապաքինի կինն , և ևս երախայն , զոր կրէ յարգանդի : Իսկ եթէ ևս ոչ ապաքինի ախտն գլխովին , գէթ աճապարեալ արգելանի , և ոչ ևս արմատանայ և մեծանայ՝ մինչև 'ի ծնանիլ կնոջ . իսկ զկնի ծնանելոյն , և ստանալոյն դրաւական զօրութի և կ'արողութի , մարթ է գարման

տանիչ նմա 'ի վար արկանելով զապահովագոյն իմն կերպ
անգիւս ապտորաստեալ գեղորէից , որ բաւական լինիցի
հաւանականապէս առ 'ի բուժել զկինն և զերախոյն ,
զոր դիւցուցանէ : Պատմէ ալիպէրթ հեղինակն , եթէ կին
ոմն 'ի հինգերորդում ամիսն յղութն իւրոյ ապաքինե-
ցաւ կատարելապէս յախտէ աստի , 'ի գործ արկանելով
միայն զգրեխան , որ ասի՝ քիսթէօփ անթիվէնէսէի , զոր
մէ խօսեցաք արդէն վերագոյնդ :

Իսկ որքան առ մանկունս և տղայս , գիտելի է , եթէ
չէ բնաւ օրէն 'ի գործ արկանել առ նոսա զանգիկն , որով
հետեւ կազմուածքն նոցին է յոյժ փափուկ և քնքուշ , և
ոչ կարեն տանիլ այնմ . նոյնպէս իմն և վտան ծերոց ըմբռ-
նելոց յայսմ աստէ : Դարձեալ , պարտ է մեծաւ զգու-
շութիւն 'ի կիր արկանել զանգիկն առ այնոսիկ , որք են ա-
մուլք և սեւամաղձաթք , և ևս՝ որք ունին զախոս փորհա-
րութն և արիւննուշտ որովայնալուծութն , ևն : Եւսմա-
նակն առաւել ճահողագոյն և պատշաճողական է դա-
րունն և աշունն , յորս եղանակն լինի բարեխառն և չա-
փաւոր ջերմ : Բայց 'ի պահանջել հարկին մարթ է 'ի
գործ արկանել արտաքոյ այսոցիկ ժամանակաց ևս . այլ
յայնժամ պարտ է մեծապէս փոյթ ունել 'ի պահպանել
զախտակիրն ջերմ կամ գաղձ ըստ պահանջելոյ եղանա-
կին : Իսկ որքան առ կառավարութիւն՝ որ պահանջի յախ-
տակիրն նախ քան զգործածութիւն անգիկի , ասացաք վե-
րագոյնդ , եթէ պարտ է լուծողականս պատրաստել , և
բակ հատանել , ևն :

Բայց աստանօր յաւելումք 'ի վերայ ասել , եթէ պարտ
է կրկնել զայսոսիկ գեղորայս նկատեալ 'ի չափն հասակի ,
'ի կարողութիւն , և 'ի խառնուածն ախտակիրին ըստ ցու-
ցանելոյ խոհականութն : Հուսկ յետոյ գիտել արժան է ,
զի թէպէտ յոյժ դժուարին և իրր անհնարին իմն է բա-
ցարձակապէս և յայտնապէս ճանաչել զրուն զաստիճանն
թիւնաւորուն՝ որ զուգընթաց լինի ընդ աստիս , բայց 'ի
վերայ այսր ամենայնի յոյժ ապահովագոյն է միշտ հանա-
պաղորդել զգեղորայս ընդ երկար ժամանակս , և բնաւ
չէ օրէն զանց առնել կարի փութով . և այսպէս հաւաս-
տեաւ մարթ է ապաքինել և բուժել զորալիս և իցէ
կերպ գաղղիական աստի : Քանզի ըստ վկայելոյ ամենայն
հեղինակաց ուսումնականաց՝ չէ բնաւ վտանգաւոր , և է
միշտ փարատելի , միայն թէ հիւանդն վարեացի ըստ
խորհրդոյ բժշկին , և զցուշանայցէ 'ի վերստին ախտանա-
լոյ իւրով անժոյժ մոլութեամբն . ապա թէ ոչ՝ զինչ շահ

ի գեղոց կամ ՚ի բժշկաց, յորժամ աստակիրն լինի գահիճ անձինն :

ԺԳ

Կամեցեալ դուզնարանել և յազադս բորբոքման ամորձեացն ՚ի գիպուածս՝ որ պատճառի յախտէն կռնեցելոյ՝ միազմա վէնէռէօ, այսինքն ապականուի վազաշտտական, Գիտելի է, զի ուռոյցն ամորձեաց յառաջ գոյ ՚ի ժահրալից հոսմանէ, նաև ՚ի հիւթոց ապականելոց՝ որք ՚ի միզանց խողովակաց ՚ի յամորձիս լճանան, և պատճառեն ղցաւս սաստիկ. զի և ՚ի գիպուածս աստին ժահրալից հոսման, որ ասի՝ պլէնոսոսածիա վէնէռէա, կի՞ լէռաքօռռէա վէնէռէա, պատահի երբեմն յառաջին և յերկրորդ աստիճանի ուռոյցն ամորձեաց, մանաւանդ յորժամ հոսումն հիւթոց լինի արգելեալ կարի փութապէս, կի՞ պատճառաւ ցրտառութե, կամ սակս ըմպելոյ զոգիւտորինէ հեղանիւթս, և համ վասն առնլոյ կարի սաստիկ և զօրաւոր լուծողականս ևն, կամ վասն գործելոյ զարժումն ինչ աշխատալից և տաքժանաւոր. և վերջապէս սակս ՚ի գործ արկանելոյ սովորաբար որպիսի և իցէ գլծն գակ և զայրացուցիչ գեղորայս : Դարձեալ, մարթ է երբեմն ևս պատահիլ բորբոքումն, և ուռոյց ամորձեաց՝ առանց բնաւ ընթացակից լինելոյ վերոյստացեալ թուինց : Հարուածք, հարստահարումն, ուժգնութիւք, և բռնութիւք կարեն պատճառել զնոյն. և երբեմն զոյգ գտանին ընդ այսոցիկ պատճառաց փոխումն, ցնցումն միանանց, և այլ պատահարք ծանուներ, ՚ի ձեռն որոց գիւրաւ ճանաչի և զանազանի :

Կառաւարդութիւն ուռուցի, և բորբոքման ամորձեաց, յորժամ լինի պատճառեալ ՚ի լուծալ ինչն :

՚Ի գիպուածս ուռուցի և բորբոքման ամորձեաց, հարկաւորապէս պահանջի երակահատուին, զոր և պարտ է ստէպ ստէպ կրկնել ըստ պահանջելոյ հարկին նշանացն : Կերակրոցն պարտ է լինել թեթեւ, և ըմպելեացն զովացուցիչ. և աստակիրն պարտի հրաժարիլ ՚ի մսոյ, ՚ի գժուարամարսելի հանգերձանաց, ՚ի գինւոյ, և յայնմ ամենայնէ, որք են բնութիւ գրգռիչ և քերմագին : Յօմէնթի, նաև քաթաբլազմա արարեալք միջոյն հացի կամ ալերով բակլայի, և կաթամբ, են յոյժ օգտակարք ՚ի գի-

պուլածս յայս : Արդ՝ զքաթաբլազմայն օրէն է կրել 'ի վերայ անտացեալ անդամոյն՝ ջորքան լինի ընկողմանեալ 'ի մահճի, և յորժամ յոտս կանգնի՝ պարտ է պահպանել զայն ջերմ. այլ 'ի գիպուած անտախ յոյժ կարեոր և օգտակար է մնալ միշտ 'ի մահճի, և ոչ բնաւ ելանել մինչև ուռոյցն, և բորբոքումն, և ցաւն լինիցին զլիսովին փարատեալ :

Իսկ եթէ գործածութիւն այսոցիկ զովացուցիչ և ցրուիչ իրաց ոչ յաջողեացի փարատել զուռոյցն, պարտ է յայնժամ 'ի գործ արկանել զնախագրեալ զարմանն, այսինքն զօծումն սպեղանւոյն պատրաստեալ անգկաւ, որպէս խօսեցաք 'ի վեր անգր, յախտաւոր մասն առնելով զօծումն, եթէ ոչ տայցէ ինչ ցաւ. իսկ 'ի ցաւին՝ հարկ է օծմանն լինել 'ի վերայ ազդերն : Եւ յայսմիկ գիպուածի պարտի անտակիրն ըստ պահանջելոյ հարկին մնալ 'ի մահճի համբերութիւն հինգ կամ վեց շաբաթս, և ըմպել առատօրէն տէքօցիօնէ տի սալաբառիկիս, բայց զուռուցեալ անգամն ունել սնդեալ կապով իւրիք :

'ի վերայ խառնութեան, զոր պարտ է ունել 'ի դիպուածն, յորում խոյնն խառնուի և լինի խառնութեւ, բայց աս ինչ խառնութիւն՝ ասացեալ ասացիւն :

Արդ՝ յորժամ այսոցիկ գեղորայք լինի տկար և անբաւական 'ի բուժել զախտն, և լինի կասկած 'ի վերայ հասանելոյ քաղցկեղային ինչ ապականութիւն, և ամորձիքն լինին կարծրացեալք և սնդացեալք, յայնժամ օրէն է օր ըստ օրէ տածել և ջեռուցանել զվշտացեալ մասունս, արարեալ տէքօցիօնէ տի չիբութա, և քաթաբլազմա տի չիբութա, և 'ի նոյն իսկ ժամանակի պարտ է 'ի ներքուստ տալ նմա էսթուաթթւո տի չիբութա, զորոյ զկերպն 'ի կիր արկանելոյ՝ մարթիս լիով ուսանիլ 'ի գլ. լէ. եր. 362 : Դեղս կամ հապս այս հրատարակեալ է մասնաւորապէս 'ի ներհուն հեղինակաց 'ի գիպուածս քաղցկեղի, և ես ականատես եղեալ վկայեմ և հաստատեմ, եթէ սպաքիւնեցաւ ոմն 'ի գիպուած ասացեալ քաղցկեղիս, զոր կրէր յերկուց կամ յերկից ամաց հետէ :

'ի վերայ իստաւարտութիւնսն և բարեգործական արդիւնքն
'ի գիշարանքն՝ յորում ունի 'ի վաւարական խառնոյ :

'Ի գիտութեամբս յայս՝ բաց 'ի յերակ հասանելոյ , բաց
'ի ցրուել և 'ի կակղացուցիւ թանձրաթանկոյ , բաց 'ի
պնդելոյ ամորձեացն , և յընկողմանեալ մնալոյ 'ի մահճի ,
որք հարկաւորապէս պահանջին , պարտ է միանգամայն
'ի գործ արկանել զգրեխս կակղացուցիւ , և երբեմն ևս
զսպեղանիս հասունացուցիւ , եթէ ուսոյն չմտաւոր
գործածուի վերոյսացեալ գեղորէից : Իսկ եթէ 'ի վշտա-
ցեալ անդամս երևի նշան ինչ քաղցկեղի , յայնժամ օրէն
է 'ի վար արկանել զվերոյիշեալ կերպն չլքումալ : Բայց
բորբոքումս ամորձեացն յորմէ պատճառէ իցէ յառաջ
եկեալ , պատահի երբեմն՝ զի գործածուի գեղորէից փո-
խարկի 'ի խոց ինչ , կամ յախտս , որք զճեւ գան , որպէս
քաղցկեղ , ջրգողութիւն ամորձեաց , ևն : Եւ այսպիսի գի-
տութեամբ միշտ են վտանգաւոր , և պէտս ունին մեծի ըզ-
դուութեան և հմուտութեան : Վասն որոյ և պարտ իսկ է իսկ
և իսկ յերևիլ նշանացն՝ կոչել զփորձ , և զհմտագոյն ոմն
բժիշկ , և վարիլ ըստ խորհրդոյ նորա :

Գ Լ Ո Ի Խ Խ

'ի վերայ ախտի սերճաւորութեան , որ յիշատակոյ յայնի՝
կենտեան :

'Իստ ախտ սերմնակաթութեան այլ է 'ի վաւար հոսմա-
նէ անտի , զորմէ լիով ճառեցաք 'ի նախընթաց գլուխդ :
Քանզի սա երբեմն ծագի և յառաջ գայ 'ի տկարութեան
ներքին ծննդական գործարանաց , կամ 'ի թուլութեան
նօթոց սերման , և զօրութեան ջղաց , և երբեմն ևս 'ի ժահ-
րալից վաւար հոսմանէ՝ որում ոչ բարիք խնամ տարեալ ,
կամ անդարման թողեալ , սովորաբար փոխարկի 'ի սերմ-
նակաթութեան : Այնպէս երբեմն պատճառի յայլ ինչ խո-
ցէ , որ ծածկեալ կայ 'ի մասն ինչ ծննդական անդամոց :

Պի գիպուած այսր ախտի հասարակօրէն ըուգընթաց լինի անսովոր տկարութիւն, պակասութիւն զօրութեց ջղաց, և զդայութեց, բոլորական զրկումն ախտութեան կերակրոց, տկարութիւն ներքին ջերմութեց, և կենսական ոգեաց, ճնշումն ստամոքսի, ստեպ ձգւածումն, վախտութիւն, ծանրութիւն և պտտումն գլխոյ, մղձումն կրծոց, պակասութիւն բնոյ, անկարգութիւն երեակայութիւն, ցամաքութիւն լեզուի և որկորոյ, մոռացկոտութիւն, շառաչիւն ականջաց, ծանրատաղտուկ տքնութիւն, գիշերային ականաց գիճումն, օտգունութիւն գիմաց, նուաղութիւն տեսութեւն, բարախիւն սրտի, գողգոջիւն ձեռաց, թախծութիւն, մեղամաղձութիւն, և հոսումն որովայնի ։ Եւ եթէ յերկարաձգեալ մնացէ սերմնակաթութիւն, յայնժամ այսոքիկ նշանք սաստկանալով սաստկանան, և օր քան զօր այլևայլ նշանս արտայայտեն, և հիւանդն յարաժամ զգայ զցաւ ինչ միջաց, ծոծրակի, գլխոյ, և փամփշտոյ ։ Չարկն լինի մանր և երազ, և բիրտն յորդառատ ։ Չկնի այս ամենայն նշանաց առ սակաւ սակաւ ՚ի վերայ գայ ներսութիւն ողին, կոչեցեալ յիտալացոց թապէ տօռապէ, և թօթափումն հերաց, և այլ բազում տարսափելի արկածք կամ երևոյթք ջղային բնութեն ։ Եւ և բազում ախտակիրք, որք ՚ի սոյն օրինակ վիճակի՝ կրեն զծանրատաղտուկ պնդութիւն որովայնի, և յոլով նեղութեամբ արտաթորեն զկղկղանս պինդս, գնդակախիտս, և բազում անգամ այտուցաւ, ձգամամբ և ցաւով թանջից, և երբեմն ընդ հակառակն տանջին սպառեցուցիչ և բազմատանջ թորմամբ որովայնի ։

Ո՞վ աղցաւոր ցաւոտ մարմին,
 Իցէ՞ հընար զախտից արմին,
 զընեւ չափեւ ըզմի առ մին.
 յոր ըմբռնիս իբր ՚ի վարմին ։

'ի վերայ Կառաւարանէ և գեղորէից սերժանտանէ, յոր-
ժամ յառաջ գայ 'ի Կառաւարանէ Ծննդական գործարանաց,
Կամ 'ի Բաւարանէ անօրնաց սերժանտ, և զբաւանէ ջլաց:

'Ի գիտութեամբ յայտ փոյթ ունել պարտ է 'ի զօրացու-
ցանել և կազդուրել զտկարացեալ և զթուրացեալ ան-
դամս, գործարանս և անօթս. վասն որոյ հարկ է ձեռ-
նամուխ լինել 'ի գեղորայս զօրացուցիչս, և սեղմիչս, որ-
պիսի են տէրօթթօ տի քինա քինա, զոր ուրեք ուրեք
գրեցի, յաւելլով 'ի նոյն բաւականաչափ էմուլսիօնէ առա-
պիքա, և ջուր կ'ինամոնի. զոր պարտ է առնուլ երեք կմ
չորս անգամ՝ յաւուրն, ըստ չափու երկու ունկոյ: Աւ-
լինձ խակ ոչ այլադգ յաջողեցաւ գարման տանիլ, բայց եթէ
տալով զառաւել աղուականն 'ի գեղորէից աստի (որ-
պիսի է էլիսիօնէ տի հալէնօ, և երկիցս անգամ յա-
ւուրն լուանալ տալով զբոլոր թիկունս, 'ի սկզբան զով
ջրով, և հետ զհետէ միշտ առաւել ցուրտ ջրով՝ յոր է-
դեալ էր հեղուկս այս). ապա 'ի բարեօք յաջողել սոցին,
կարգեացի գործածութի թինթուռայի տի մաւթէ բռե-
բառածօ քօլ սուկօ տէի բօմի, կամ նրբագոյն խար-
տածք նոյն խակ երկաթոյ՝ յաւելեալ յայն վկեղեն նարն-
ջոյ. և ապա տացի հանքային և մառցիալէ ջուրն սփայի,
որ բարեխառնեալ իցէ կաթամբ՝ ըստ չափու չորից ուն-
կեաց երկցս անգամ յաւուրն, կամ ևս առաւել:

Խակ 'ի ժամանակի յորում հիւանդն ընդունի զայսու-
սիկ գեղորայս, արժան է 'ի գործ արկանել զցուրտ բա-
ղանիք, յորմէ բազում անգամ զհետ դայ մեծագոյն օ-
գուա՝ քան յայլ ամենայն գեղորէից: Արդ՝ հարկ է ախ-
տակրին ամբողջապէս ընկողմանիլ 'ի ջուրն ցրտագոյն մին-
չև ցգլուխն յամենայն առաւօտու 'ի ծոմուսա՝ մինչև
չորս կամ հինգ շաբաթս առանց միջահատութն. բայց
է՛ պարտ մնալ 'ի մեջ ջրոյն յերկար ժամանակս, և զկնի
եւանելոյ 'ի ջրոյն՝ խակ և խակ փոյթ ունել պարտ է 'ի
սրբել և 'ի ցամաքեցուցանել զմարմինն: Թէպէտև եր-
բմն մարթ է յայսմանէ ծագիլ փոսս ինչ տկարագոյն
փորոտեաց ախտակրին ևն, բայց նկատել արժան է 'ի
տրամագրութի կազմուածոց նորին, և 'ի չլինել այսպիսի
վատագի՝ արժան է 'ի գործ արկանել զնոյն ցուրտ ջուրն:
Կերակրոցն պարտ է լինել արդանակն մաղ խաչափառի
և կրայի, ըմպելիքն սակաւ ինչ ազնիւ գինի ջրախառն ևն:
Ընդ այսոցիկ գիտել արժան է, զի 'ի գիտութեամբ յայս

չիք ինչ առաւել պիտանի և օգտակար քան զժուժկա-
լութի մերձաւորութե կամ զուղաւորութե : քանզի բա-
զում անգամ անժուժկալութիւն է պատճառ այսր ցա-
ւոյ . ուստի բառնալով զպատճառն ժուժկալութե թու-
լանայ աստն , և դիւրանայ աստաժէան : Այլև պարտ
է աստակրին երթալ 'ի յագարակս , և 'ի բնակութի ուր
լինի օգն մաքուր և առողջարար , և շրջագայիլ անդ ըստ
աստրժակի իւրում . բայց անձնապահ լինելով 'ի ցրտոյ
և 'ի սոթոյ յընթացս այսպիսի շարժականութե ևն . և
պարտ է 'ի զուարթութե և յանդորրու պահել զողին ,
և հրաժարիլ յաղի և 'ի զժուարամարսելի կերակրե-
ղինաց :

'ի վերայ իստաւարութե և Դարձանոյ սերժակութեւն յար-
ժամ պարճաւեւելին 'ի իստ :

Արդ՝ եթէ գործածութե այս ամենայն հնարից և դե-
ղորէից՝ ոչ գաղարեսցի հոռումն սերման կամ հիւժոց ,
յայնժամ արժան է 'ի միտ առնուլ թէ յառաջ գայ
աստս 'ի խոցէ ինչ 'ի վեր երևելոյ 'ի ներքին մասն ան-
դամոց . և յայսպիսի դիպուածս պարտ է 'ի վար արկա-
նել զանդիկն կամ զայլ դեղորոցս , որպիսի են սալտաբա-
րիլիս , չինս , պարտանա մաճճիօրէ , սասաֆիասասո ,
ևն : Ականատես եղէ՝ զի 'ի դիպուածս աստիս զինի 'ի
գործ արկանելոյ զայլ ամենայն դեղորայս ապաքինեցաւ
ոմն կատարելապէս գործածութե իրիք դեղորէից անդաւ-
պատրաստելոյ , զոր մարթ է պատրաստել յետագայ եղա-
նակաւ : Առ կէս ունկի՝ թռէմէնթինա ասի վէնէցիս և
ուսցեալ մինչև ցրաւականապէս պնդանալն . և կէս տրամ՝
քալօմէլանօ , խառնեալ զանգեա՝ յիրեարս բաւականա-
չափ շիւօթով , արա՝ 60 հատագեղս , երեք առցին ընդ ա-
ռաւօտս , և այլ երեք ընդ երեկս : Արդ 'ի յարասեւել
անդ 'ի գործածութի այսորիկ հապի՝ եթէ բերանն սկա-
նի այտնուլ , և ընտերքն խոցոտիլ , և կուրծքն զայրանալ ,
յայնժամ օրէն է միջահատել զգործածութի այսորիկ
հատագեղոյ , մինչև ցփարատիլ այսոցիկ նշանաց :

Վերջին գեղն կամ նպաստն , զոր պարտ է 'ի վար ար-
կանել 'ի դիպուածս խոցից անդամոցն , է քանտէլլէթ-
թասուրբուռաթիվս , այսինքն պատրոյդ շարաւացուցիլ ,
զոր մարթ է պատրաստել ըստման եղանակաւ , վասն
որոյ և ոչ կամիմ աստանօր խօսիլ զկերպէ պատրաստե-
լոյ զայն . քանզի իւրաքանչիւր վիրասպ ունի այլ և այլ

Գ Լ ՈՒ Խ ԽԵՒ.

'Ի վերայ Վերայ, որ յիշատակսն էլին՝ աւելեալ է :

Օրամենայն վերս և դամենայն խոցս, յորոց հոսի նիւթ ինչ, և 'ի վեր երևի 'ի կակղաղոյն մատունս մարմնոյ, անուանեն անուամբս՝ ուլէռէ : Վերքս այսորիկ կարեն պատճառիլ ոչ միայն 'ի խոցոտմանէ, 'ի հարկանելոյ, 'ի հարուածոյ ևն, այլ միանգամայն յապականեալ հիւթոց մարմնոյ, և 'ի խառնուածոց, և յայս դիպուած փոյթ ունել պարտ է իսկ և իսկ տանիլ դարման . ապա թէ ոչ՝ բազում անգամ մահակործան լինի տառապեալ վիրակիրն : Ննիւթակայ այսր վիրի են ծերունիք, ևս նորա որք անշարժական կեանս վարեն, ևս որք անուցանեն զան ձինս իւրեանց պարարտագոյն կերակրովք : Վերս այս կռ չեցեալ խաւ . ուլէռէ՝ տարբերի 'ի վերաց, որ ասի բիւկայ, ըստ որում հոսէ բազմագոյն հիւթս, երբեմն մաքուր, և չճկային, երբեմն խժային, և մածուցիկ, և երբեմն ևս տախ և կծու . 'ի նշան բորբոքման մորթոյ, ծագն 'ի վերուստ է կարծրագոյն, իսկ 'ի ստորուստ կարկնաձև, և ուղղաձիգ :

'Ի վերայ Դարման Վերին աւելեալ է :

Սեծի դիտութեան և հմտութեան պէտք են առ 'ի զանազանեղ 'ի դիպուածս վիրիս, թէ երբ լինի առողջանալի, և երբ ոչ . հասարակօրէն ամենայն վերք որք պատճառին յապականեալ խառնուածոց, պահելի են բացեալ դէթ այնքան, մինչև առ սակաւ սակաւ դարման տարցի խառնուածոցն 'ի ձեռն կառավարութե կերակրոց, և դեղորէից : Իսկ վերքն, որք զճեռ գան անընդհատ տենդից, կամ այլ ինչ հիւանդութեց՝ անշուշտ են սպաքինելի յետ առ ժամանակ մի հանգստեան վերակրին . որովհետև չէ պարտ փութով ձեռնամուխ լինել 'ի դարմանել՝ զայնս . այլ նախ պարտ է 'ի ձեռն լուծողակնայ և մաքրողականաց, և պատշաճագոյն կառավարութեց պատրաստել զնա յառողջութի . իսկ վերքն, որք պատճառին 'ի հարուածոց և 'ի խոցոտմանէ, և թէ են

Թակայն իցէ քաջառողջ կազմուածոց վեճակեալ, հասարակօրէն է բուժելի. յորժամ վերջն զուգակից լինին երկարատե ակտից, ոչ կարեն բուժիլ՝ բայց եթէ մեծաւ զգուշութիւն:

'Ի վերայ ներսին նշանաբան' - ր+ են Լ-րի Լ-ր-ա-ր 'Ի Դ-ր-ա-ւ-ծ-ա վերի:

Ընտել սպառնալու հառաւորութիւն՝ որով մարթիցէ օգնական լինել ապաքինութե վիրի, է արդեւումն աւանակերպ կծու, տախ, թթու, և աղի կերակրոց, և ուժգին ոգիաւոր ըմպելաց: Նոյնպէս և օգտակարագոյն է՝ կարի սակաւ, կամ բնաւ իսկ ոչ ուտել զմեղէնս: Պարտ է վիրակրին միշտ լոյծ և բարեխառն ունել զորովայնն 'ի ձեռն զովացուցիչ և կակղացուցիչ ուտելաց, որպիսի են խոտեղէնքն, կաթն, կոգի, շիճուկն կաթինն: Նոյնպէս և օգտաւէտ է լինելն միշտ ուրախ, և զուարթ, և առնելն շարժումն ըստ տանելոյ կարողութեց:

Իսկ եթէ վերջն ելանեն 'ի վերայ սրունից, (որպէս պատահի բազում անգամ) յայնժամ պարտ է միշտ շարժումն առնել, և չէ օրէն բնաւ նստիլ անշարժ. ապա թէ ոչ՝ դառնայ վերն իբր անբուժելի: Դարձեալ, քաջ վիրարոյժք իրատեն 'ի գիպուածս յայս 'ի գործ արկանել սուպլիմաթօ քօռօղիվօ լուծեալ յօղի, և վկայեն եթէ բազում անգամ ականատես լեալ են շահաւէտութեան այսր դեղոյ, եթէ արկցի 'ի կիր ըստ կանոնի և ըստ կերպի, զորմէ լիով խօսեցաք 'ի գլ. լթ: Նոյնպէս և խրատեն առնուլ 'ի կիր տեքօթթօ ակ սալաբառիլիա նն:

'Ի վերայ արտաին նշանաբան և Դ-ր-ա-ւ-ծ-ա վերայ:

Յորժամ վերջն լինին նորոգ, կամ պատահին 'ի խոցէ ինչ հնացելոյ, և յանկարգ խնամ տանելոյ, յայնժամ ըստ է լուանալ զայն և մաքրել ջրովն սամալուքօի, և պարտ է առնուլ 'ի կիր զպալսամօ ակ ձէնէվիէվէ, զոր օրէն է մածուցանել 'ի վերայ քրքած քաթանի, և գնել 'ի վերայ վիրին. և յաւուրն երկու անգամ փոխել: Յորժամ ծայր վիրին 'ի վերուստ կամ 'ի ստորուստ կողմանէ երևի լինել կարծրագոյն, և մամուրեալ, յայնժամ պարտ է երկու անգամ յաւուրն ցանել փոքր ինչ բռէչի. բիթաթօ ռօսոս 'ի վերայ վիրաց, առ 'ի ծախել զաւելորդ

մատունս մամուրաց , և յեա այնորիկ դարմանել սպեղա-
նեաւս՝ որ տաի պազիլիքօ ճիւղօ : բազում անգամ փոր-
ձիւ ծանուցեալ է գերազանց օգտաւէտուն ջերմ ջրոյ ,
և սքզուա վէճէթօ մինէռալէի 'ի դիպուածս՝ յորում
վէրքն լինին քաղցկեղային : Կոյնպէս ըստ պատմելոյ հմտա-
գոյն վիրաբուժի՝ 'ի դիպուածս յայս համարի գեղ իմն
ազնիւ և օգտակար սուպլիմաթօ քօռօօզիվօ , լուծեալ
'ի մէջ օզւոյ , զոր պարտ է լուանալ կամ լաւ ևս օծա-
նել երկու անգամ յաւուրն , և ըստ այսմ յարատեա-
բար 'ի կիրառնուլ պարտ է , մինչև հաւասարեացին վէրքն
և առողջանային : Յորժամ վէրքն ածանցեալ իցեն 'ի տրո-
փական տխտէ , կամ 'ի քաղցկէղէ , ևն , յայնժամ օրէն
է միշտ 'ի գործ արկանել զգեղորայս ճահողագոյնս այսո-
ցիկ վիրաց : զորոց գրեցաք լիով 'ի տեղիս իւրեանց :

Ընդ վախճանել ցաւոց ճառից ,
իցէ՛ թէ գոյր վախճան ախտից :
Բըժըշկաց ձեռք մինչ 'ի մարմին .
ոչ հասանեն յաննիւթ հոգին .
Բայց սա ընդ նիւթն եղեալ շտկապ ,
ըստէպ վառէ զախտիցն տապ :
Եղուկ մարմինն հեծէ ընդ նովաւ ,
բարւոյն փոխան ում յուսացաւ .
Չայն արձակէ զայս բան աղերս .
Թէ ևս 'ի բնուատ ունիմ ինձ վերս .
Է՞ր գու անախտ և զօրաւոր ,
ցաւոտ մարմնոյ գոս զուգաւոր .
Քո՛ւ է խընուլ զախտիցն աղբիւր .
կըտրել զորմատսրն բազմաբիւր ,
Յառաքինի և յիմաստուն
վառեալ 'ի սէտս ըզմարմնոյդ տուն .
Թէ ոչ , բըժիշկ՝ և կամ բնութիւն
ոչ յիս մաքրեն զախտիցն թիւն :

Յ Ո Ւ Յ Ը Կ

Գ ԼԽ Ո Յ Ե Ի Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ճ Ո Յ

Բ Ե Շ Կ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ս

	Էրե.
Գ Լ. Ա. Յօդ. 10. 'Ի վերայ Տենդից ընդհանրապէս.	1
'Ի վերայ զանազան տեսակաց տենդից.	3
Կառավարութի տենդից ընդհանրապէս.	4
Յօդ. 11. 'Ի վերայ ընդհատ տենդից.	5
Պատճառք և նշանք ընդհատ տենդից.	5
Կառավարութի և դարմանք ընդհատ տենդից.	6
Խնամատարութի և դարմանք 'ի վերայ ընդհատ տենդից 'ի չափահասս.	7
Կառավարութի և դարմանք 'ի վերայ ընդհատ տենդից 'ի աղայս և 'ի մանկունս.	12
Հնարք 'ի կիր արկանելիք 'ի դիպուածս ընդհատ տենդից.	12
Յօդ. 12. 'Ի վերայ չարարար տենդից.	14
Յօդ. 13. 'Ի վերայ անընդհատ կի՞ շարունակ և սուր տենդի, և պատճառաց նորին.	20
Նշանք անընդհատ տենդի.	20
Խրատք և կառավարութի անընդհատ տենդի.	21
Դարմանք և դեղք անընդհատ տենդի.	22
Կառավարութիք 'ի դիպուածս անընդհատ տենդի.	26
Յօդ. 14. 'Ի վերայ ջրական կի՞ չարախտաւատ տենդի, և պատճառք նորին.	27. 28
Նշանք ջրական տենդի.	28
Կառավարութիք և դեղորայք ջրական տենդի.	31
Յօդ. 15. 'Ի վերայ թուլական տենդի.	35
Պատճառք և նշանք տենդիս.	35
Կառավարութի 'ի դիպուածս թուլական տենդի.	36
Կարևոր դեղորայք ընդէմ թուլական տենդի.	36
Յօդ. 16. 'Ի վերայ ստամոքսական տենդի.	38
Պատճառք և նշանք անընդհատ ստամոքսական և մալճային տենդի.	38. 39

Պատճառք և նշանք մաղապային տենդի .	40
Նշանք որդնեռաց տենդի .	41
Կառավարուիք և դեղորայք ստամեքսական կմ՝
մաղձային տենդի .	41
Կառավարուիք և դեղորայք անընդհատ մաղա-
պային տենդի .	43
Յօդ . Ե . ' Ի վերայ ջգային դանդաղ տենդի .	45
Պատճառք ջգային դանդաղատենդի .	46
Նշանք ջգային դանդաղատենդի .	46
Կառավարութիւնք 'ի գիպուածս ջգային դանդա-
ղատենդի .	47
Դեղորայք վասն ջգային դանդաղատենդի .	48
Բարառնութիւն Տենդի .	50
ԳԼ . Բ : Յօդ . ա . ' Ի վերայ ընդհանուր բորբոքմանց
կամ տապմանց .	51
Յօդ . Բ . ' Ի վերայ բորբոքման ուղղոյ .	52
Պատճառք և նշանք բորբոքման ուղղոյ .	52 . 53
Կառավարուիք 'ի գիպուածս բորբոքման ուղղոյ .	54
Դեղորայք վասն բորբոքման ուղղոյ .	54
Յօդ . Գ . Յաղագս բորբոքման կամ ախտից աչաց .	56
Պատճառք բորբոքման կամ ախտից աչաց .	56
Նշանք բորբոքման աչաց .	57
Կանոն և կառավարուի 'ի գիպուածս բորբոք-
ման աչաց :	57
Դեղորայք 'ի գիպուածս բորբոքման աչաց .	58
Դեղորայք և խնամատարութիւնք զկնի անցանե-
լոյ բորբոքման աչաց .	59
Յօդ . Դ . Յաղագս բորբոքման կամ ցաւոց ախան-
ջաց .	60
Պատճառք և նշանք բորբոքման ախանջաց .	60
Դեղորայք և հնարք բորբոքման ախանջաց .	61
Յօդ . Ե . Յաղագս բորբոքման լեզուի .	62
Պատճառք և նշանք բորբոքման լեզուի .	62 . 63
Կառավարութիւնք և դեղորայք բորբոքման
լեզուի .	63
Յօդ . Զ . Յաղագս բորբոքման որկորոյ , կամ փողա-
ցաւութե .	64
Յօդ . Զ . Պատճառք բորբոքման կոկորդի կմ՝ որ-
կորոյ .	65
Նշանք բորբոքման որկորոյ .	66
Խնամատարութիւնք և կառավարութիւնք բորբոք-
ման որկորոյ .	67

Դեղորայք բորբոքման որկորոյ .	68
Յօդ . Բ . Յաղագս չար փողացաւուէ , կամ քաղց
կեղային ախտի կոկորդի .	71
Պատճառք և նշանք չար փողացաւոյ ,	71
Դեղորայք և խնամատարութիւն չար փողացաւոյ .	72
Յօդ . Գ . Յաղագս հասարակ կամ սուտ փողա-
ցաւոյ .	73
Նշանք հասարակ փողացաւոյ .	74
Կառավարութիւն և դեղորայք փողացաւոյ .	74
Հնարք առ ՚ի խափանել զվերագարձումն ախ-
տից փողացաւութեւն .	75
Յօդ . Է . ՚ի վերայ բորբոքման թոքոց և լանջամաշ-
կի .	75
Պատճառք բորբոքման թոքոց .	76
Նշանք բորբոքման թոքոց .	77
Դարմանք և դեղորայք յաղագս բորբոքմանցս
ուրոյն ուրոյն .	78
Դեղորայք և խնամատարութիւն բորբոքման լան-
ջամաշկի .	82
Հնարք և դեղորայք բորբոքման մկանացն կրծոց
և ստորին որովայնի .	83
Դեղորայք և հնարք բորբոքմանցս՝ յորս դոն և
նշանք ջղային տենդի .	84
Դեղորայք յաղագս պաշարին որ երևի ՚ի թոքս
զկնի բորբոքմանն .	85
Յօդ . Ը . Յաղագս բորբոքման սրտի .	86
Նշանք բորբոքման սրտի կամ սրտակրանաց .	86
Կառավարութիւն և դեղորայք բորբոքման սրտի
կամ սրտակրանաց .	87
Յօդ . Թ . Յաղագս բորբոքման ստոծանւոյ , և պատ-
ճառաց նորին .	87
Նշանք և դարմանք բորբոքման ստոծանւոյ .	88
Յօդ . Ժ . Յաղագս բորբոքման ստամոքսի , և պատ-
ճառք նորին .	88 . 89
Նշանք բորբոքման ստամոքսի .	89
Կառավարութիւն , խնամք և դեղորայք ՚ի բորբոք-
ման ստամոքսի .	90 . 91
Յօդ . ԺԵ . Յաղագս բորբոքման փորոտեաց կմ ստո-
րին որովայնի , և պատճառք նորին .	92
Նշանք բորբոքման փորոտեաց .	93
Կառավարութիւն և դեղորայք ՚ի բորբոքման փո-
րոտեաց կամ ստորին որովայնի .	94

Խրատք ընդհանրապէս վասն բորբոքման փո-
րոտեաց կամ ստորին որովայնի .	97
Յօդ . ԺԲ . Յաղագս բորբոքման լերդի , պատճառք
և նշանք նորին .	98 . 99
Կառավարութիւնք և դեղորայք 'ի բորբոքման
լերդի .	100
Յօդ . ԺԳ . Յաղագս բորբոքման փայծեղան և պատ-
ճառք նորին .	102 . 103
Նշանք բորբոքման փայծեղան .	103
Կառավարութիւնք և դեղորայք ախտիս .	104
Յօդ . ԺԴ . Յաղագս բորբոքման երիկամանց , և պատ-
ճառք նորին .	104
Նշանք բորբոքման երիկամանց .	105
Կառավարութիւնք և դեղորայք վասն բորբոքման
երիկամանց .	107
Դեղորայք վասն խղիւսայթեալ կամ բացեալ պա-
լարի .	108
Յօդ . ԺԵ . Յաղագս բորբոքման փամփշտոյ .	109
Պատճառք և նշանք բորբոքմանս .	109 . 110
Կառավարութիւնք և դեղորայք ախտիս .	110
Յօդ . ԺԶ . Յաղագս բորբոքման արգանդի , և պատ-
ճառք նորին .	111
Նշանք բորբոքման արգանդի .	111
Խնամատարութիւն և դեղորայք 'ի դիպուածս բոր-
բոքման արգանդի .	112
ԳԼ . Գ . Յաղագս զանազան տեսակաց խթից .	114
Յօդ . ԻԾ . Յաղագս փքական կամ քամիական խթի .	115
Պատճառք և նշանք ախտիս .	115
Խնամատարութիւնք և կառավարութիւնք ախ-
տիս .	116 . 117
Յօդ . Է . Յաղագս Մաղձային խթի .	117
Նշանք և խնամատարութիւնք ախտիս .	118
Հնարք և կառավարութիւնք 'ի վերայ ախտիս .	119
Յօդ . ԷԲ . Յաղագս խթի արգանդեան .	120
Նշանք և խնամատարութիւնք ախտիս .	120 . 121
Յօդ . ԷԳ . Յաղագս ջղային խթի .	121
Նշանք և խնամատարութիւնք և դեղորայք ախ-
տիս .	122 . 123
Կառավարութիւնք և խրատք պիտանիք վասն ախ-
տիս ընդհանրապէս .	125
ԳԼ . Դ . Յաղագս սաստիկ հոսման միջի .	126
Պատճառք և նշանք ախտիս .	126

Դեղորայք վասն սաստիկ հոսման միջի .	127
Կառավարութիւնք 'ի կերակուրս .	128
ԳԼ . Ե . Յաղագս անժուժութե կամ անժուժկա
լութե միջի, և պատճառքն .	128 . 129
Խնամատարութիւնք և դեղորայք ախտիս .	129
ԳԼ . Զ . Յաղագս անմիզութե կամ միզարգելութե .	130
Նշանք միզարգելութե .	130
Պատճառք, դեղորայք և խնամատարութիւնք մի-
զարգելութե .	131 . 132
Ընդհանուր կառավարութիւն վասն արգելման
միջի յորպիսի և իցէ պատճառէ յառաջ եկ-
եալ .	133
ԳԼ . Է . Յաղագս ախտից աւազոյ և քարի երիկա-
մանց .	134
Պատճառք այսր աւազոյ և քարի .	134
Նշանք աւազոյ և քարի .	135
Կառավարութիւնք և դեղորայք վասն ախտից ա-
ւազոյ և քարի .	136
ԳԼ . Ը . Յաղագս զանազան տեսակաց ջրգողութեց .	138
Յօդ . Թ . Յաղագս սլատճառաց անաղարքա անուա-
նեալ ջրգողութե, և յաղագս պատճառաց
ջրգողութե որովայնի .	139
Մասնաւոր պատճառք և նշանք անաղարքայի .	140
Սեպհական նշանք ջրգողութե որովայնի .	141
Խնամատարութիւն և կառավարութիւն վասն ջրգո-
ղութեցս, եթէ ըստ պատահման իցէ հանդի-
պեալ, և ենթակայն իցէ բարեկալմ .	143
Դարմանք և դեղորայք վասն այսպիսի ջրգողու-
թեց .	144
Կառավարութիւնք և դեղորայք ջրգողութեցս
յորժամ 'ի վերայ գան ըստ պատահման .	145
Յօդ . Ժ . Յաղագս ջրգողութե կրծոց .	148
Նշանք և խնամատարութիւն և դեղորայք ջրգո-
ղութե կրծոց .	149
Յօդ . ԺԲ . Յաղագս ջրգողութե գլխոյ կամ ուղղոյ .	151
Պատճառք և նշանք ջրգողութե .	151
Դեղորայք ջրգողութե գլխոյ .	152
Յօդ . ԺԳ . Յաղագս ջրգողութե մասնաւոր ինչ պար-
կի .	153
Նշանք ջրգողութե .	154
Կառավարութիւնք և դեղորայք ախտիս .	155
ԳԼ . Թ . Յաղագս դալկան .	158

Պատճառք և նշանք դաշկան .	158 .	159
Խնամատարութիւնք վասն դաշկան .		159
Դեղորայք վասն դաշկան .		160
ԳԼ . Ժ . Յաղագս Թոքախտութե .		162
Յօդ . Խ . Պատճառք Թոքախտութե .		163
Նշանք Թոքախտութե .		163
Կառավարութի Թոքախտութե .		164
Դեղորայք և կառավարութիւնք 'ի զանազան աս-
տիճանս Թոքախտութե .	165 .	166
Յաղագս արկածեան Թոքախտութե .		167
Յօդ . Բ . Յաղագս ջղային Թոքախտութե .		168
Կառավարութի և դեղորայք ախտիս .		168
ԳԼ . ԺԱ . Յաղագս շնչարգելութե .		169
Պատճառք շնչարգելութե .		169
Նշանք այսորիկ ախտի .		170
Խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն շնչարգե-
լութե .		171
Հնարք առ 'ի արգելուլ զգալուստ շնչարգելու-
թեց .		173
ԳԼ . ԺԲ . Յաղագս հիւանդուէց կանանց ընդհան-
րապէս .		174
Յօդ . Խ . Յաղագս դաշտանի կամ յաղագս ամսային
հոսմանց .		174
Յօդ . Բ . Յաղագս առաջին երեւման դաշտանի .		175
Նշանք և կառավարութիւնք 'ի դիպուածս յայս .		176
Եղանակն որով պարտ է վարիլ 'ի Ժամանակի
դաշտանի .		176
Յօդ . Գ . Յաղագս արգելականութե դաշտանի .		177
Կառավարութիւնք և դեղորայք 'ի դիպուածս ար-
գելման դաշտանի յառաջ եկելոյ 'ի զանա-
զան պատճառաց .	177 .	180
Զգուշութիւնք վասն արգելման դաշտանի .		180
Յօդ . Դ . Յաղագս տժգունութե , և յաղագս փնա-
սակար քաղցու .		180
Նշանք տժգունութե ախտի .		181
Նշանք փնասակար քաղցու .		182
Դեղորայք տժգունութե և փնասակար քաղցու .		182
Յօդ . Ե . Յաղագս չափազանց դաշտանի .		183
Պատճառք , նշանք և դեղորայք չափազանց
դաշտանի .		183
Յօդ . Զ . Յաղագս ինչ ինչ գիտելեաց 'ի վերայ դաշ-
տանի .		184

Յօդ. Է. Յաղագս ախտի հոսման սպիտակագոյն հիւթոց.	185
Նշանք այսր հոսման.	186
Պատճառք, խնամատարութիւն և դեղորայք ախտիս.	186. 287
Յօդ. Ը. Յաղագս ամլութեան, և սլատճառաց նորին.	187. 188
Դեղորայք վասն ամլութեան.	188
Յօդ. Թ. Յաղագս վիժման և անցուցման զանակի.	189
Պատճառք և նշանք վիժման.	189
Զինչ պարտ իցէ առնել, յորժամ 'ի նշանաց գուշակի վիժումն.	190
ԳԼ. ԺԳ. Յաղագս ընդհանուր ախտի ջղաց.	190
Պատճառք և նշանք ախտիս 'ի հասարակի.	191
Խրատք, կառավարութիւնք, և դեղորայք ընդհանրապէս վասն հաստատութեան ջղաց.	193
Դեղորայք 'ի հանդարտել զջղս.	197
ԳԼ. ԺԴ. Յաղագս ախտի ջղային դժուարամարսութեան, և սլատճառք նորին.	200
Նշանք ջղային դժուարամարսութեան.	201
Խնամատարութիւնք ջղային դժուարամարսութեան.	202
Դեղորայք վասն ախտիս,	203
ԳԼ. ԺԵ. Յաղագս անդամալուծութեան կամ կաթուածի.	205
Պատճառք անդամալուծութեան.	205
Նշանք բարեյաջողք 'ի դիպուածս ախտիս.	206
Յօդ. Ծ. Յաղագս խնամատարութեան ընդհանուր անդամալուծութեան յուժեղս.	207
Յաղագս նոյն խնամատարութեան 'ի տկարս.	207
Յօդ. Թ. Յաղագս խնամատարութեան անդամալուծութեան որ 'ի մկանուկս մարմնոյ.	208
Յօդ. Կ. Յաղագս խնամատարութեան տեղական անդամալուծութեան կամ կիսակաթուածի.	209
ԳԼ. ԺԶ. Յաղագս ախտի լուսնոտութեան կամ վերնոտութեան.	211
Պատճառք և նշանք ախտիս.	211. 212
Կառավարութիւնք վասն լուսնոտութեան.	212
Դեղորայք վն ախտիս յամենայն հասակի.	213
Դարման 'ի ժամանակի, յորում յարատուէ բորբոքումն.	214
Դարման զկնի վարատելոյ բորբոքման.	214

- ԳԼ. ԺԷ. Յաղագս ախտից սևամաղձութե, և կա-
տաղութե կամ մոլեգնութե. 216
- Պատճառք ախտիցս. 216
- Նշանք ախտիցս. 217
- Կանոնք և կառավարութեք այսոցիկ ախտից. 218
- Դեղորայք վն սևամաղձութե. 219
- Դեղորայք վն ախտի մոլեգնութե. 220
- ԳԼ. ԺԸ. Յաղագս ախտի փքախտութե, կմ փքո-
տութե. 221
- Պատճառք ախտիս. 222
- Դեղորայք ընդդէմ փքախտութե. 222. 223
- Դեղորայք ընդդէմ փքախտութեն, յոր զոյգ
գտանին և զանազան ախտք. 224
- Խնամատարութեք վն փքաժետաց. 225
- ԳԼ. ԺԹ. Յաղագս զանազան աստիճանաց ուշա-
գնացութե, կամ նուաղման և կմ թալկացման
սրտի. 225
- Ուշագնացութի պատճառեալ յառատութե
արեան, և դեղորայք նորին. 226
- Ուշագնացութի 'ի նուազութե արեան կամ 'ի
տկարութե. 227
- Ուշագնացութի յերակ հատանելոյ, 'ի փսխո-
ղականէ և 'ի լուծողականէ. 227
- Ուշագնացութի յանմաքրութե ստամոքսի. 228
- Նոյնն պատճառեալ 'ի հոտոյ. 228
- Նոյնն պատճառեալ 'ի ծննդեան. 229
- ԳԼ. Ի. Յաղագս գլխացաւութե կամ ցաւոց գլխոյ. 229
- Պատճառք զանազան կերպի ցաւոց գլխոյ. 230
- Նշանք գլխացաւութե. 231
- Կառավարութի ցաւոց գլխոյ. 232
- Յօդ. ւ. Յաղագս դեղորէից գլխացաւութե պատ-
ճառելոյ յառատութե արեան, 'ի ջերմ և 'ի
մաղձային խառնուածոց. 232
- Յօդ. ք. Յաղագս դեղորէից գլխացաւութե պատ-
ճառելոյ յապականեալ ջրոյ, ևն. 233
- Յօդ. ց. Յաղագս դեղորէից գլխացաւութե պատ-
ճառելոյ յարգելմանէ լորձունաց ոնգացն. 233
- Յօդ. ղ. Յաղագս դեղորէից անգար անուանել գլխ-
խացաւութե. 233
- Յօդ. ճ. Յաղագս դեղորէից գլխացաւութե պատ-
ճառելոյ 'ի գաղղիական և 'ի սքօռպութա-
կան ախտից. 234

- Յօդ. Է. Յաղագս գեղորէից գլխացաւուէ առթելոյ
'ի սաստիկ աշխատանաց և 'ի ջերմութիւն. 235
- Յօդ. Է. Յաղագս գեղորէից գլխացաւութեւ պատ-
ճառելոյ 'ի հանգային և 'ի մետաղային գո-
լորշեաց. 235
- Յօդ. Ը. Յաղագս գեղորէից պարբերական գլխա-
ցաւութեւ. 236
- ԳԼ. ԻԱ. Յաղագս ատամնացաւուէ, և պատճառք
նորին. 236
- Դեղորայք ընդդէմ՝ ցաւոց ատամանց. 236
- ԳԼ. ԻԲ. Յաղագս ցնցական ախտի երախայից կմ
տղայոց. 238
- Յօդ. Թ. Յաղագս պատճառաց արկածեան ախտի
ցնցականի. 238
- Դեղորայք վանն այսոցիկ ախտից. 239
- Յօդ. Թ. Յաղագս էական ախտի ցնցականի 'ի վերայ
տղայոց, և դեղորայք նորին. 240
- ԳԼ. ԻԳ. Յաղագս հեծկլտանաց. 241
- Պատճառք հեծկլտանաց. 242
- Դեղորայք ընդդէմ՝ կարճատև հեծկլտանաց. 242
- Դեղորայք ընդդէմ՝ արկածեան և ըմբոստ ձայ-
նեալ հեծկլտանաց. 242. 243
- ԳԼ. ԻԴ. Յաղագս զանազան տեսակաց հազից. 243
- Յօդ. Թ. Յաղագս հազի կրծոց կամ լանջաց. 244
- Պատճառք և նշանք այսորիկ հազի. 244
- Դեղորայք ընդդէմ՝ հազի կրծոց, յորում
գտանին 'ի միասին և զանազան դի-
պուլաճք. 245. 246
- Յօդ. Թ. Յաղագս հազի ստամոքսի, և նշանք նորին. 247
- Դեղորայք վանն ստամոքսական հազի. 248
- Յօդ. Թ. Յաղագս ջղական կմ ցնցական հազի. 249
- Նշանք, կառավարութեւ և դեղորայք 'ի դի-
պուլաճս հազիս. 249
- Յօդ. Թ. Յաղագս արկածեան հազի. 250
- ԳԼ. ԻԵ. Յաղագս պնդութեւ կմ կալուածոյ որո-
վայնի, և պատճառք նորին. 251
- Խնամատարութիւ և դեղորայք ախտիս. 252
- ԳԼ. ԻԶ. Յաղագս զանազան տեսակի յօդուածա-
ցաւութեւ. 253
- Յօդ. Թ. Յաղագս բորբոքողական յօդուածացա-
ւութեւ, և պատճառք նորին. 253. 254
- Նշանք ախտիս այսորիկ. 254

Կառավարութիւնք և դեղորայք ակադեմիա .	256
Յօդ . Բ . Յաղագս երկարատև յօդուածացաւուն .	258
Դարմանք և դեղորայք ակադեմիա .	259
Կարևոր նպաստք ըմբռնելոցն ակադեմիա .	261
ԳԼ . ԻԷ . Յաղագս ակադեմիա յօդացաւութե .	262
Յօդ . Ծ . Յաղագս կանոնաւորեալ յօդացաւուն ,
և պատճառք նորին .	262
Նշանք ակադեմիա .	263
Խնամատարութիւն և դեղորայք ակադեմիա .	265
Դեղորայք զկնի դիւրանալոյ ակադեմիա .	267
Հնարք՝ որովք մարթ է արգելուլ զվերագար-
ձուցն ակադեմիա յօդացաւութե .	268
Յօդ . Բ . Յաղագս անկանոն յօդացաւութե , և յա-
ղագս նշանաց նորին .	269
Դարմանատարութիւնք և դեղորայք այսր տեսա-
կի յօդացաւութե .	270
ԳԼ . ԻԸ . 'Ի վերայ որովայնալուծութե կամ փոր-
հարութե , և պատճառք նորին .	272
Նշանք որովայնալուծութե .	273
Մասնաւոր նշանք ազգի ազգի որովայնալու-
ծութեց , և խնամատարութիւնք նոցին .	273
ԳԼ . ԻԹ . 'Ի վերայ արիւնքուշտ փորհարութե կամ
արիւնախառն որովայնալուծութե .	282
Պատճառք և նշանք այսր ակադեմիա .	283
Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս ակադեմիա .	286
Հնարք և դեղորայք այսորիկ ակադեմիա .	287
ԳԼ . Լ . Յօդ . Ծ . Յաղագս թանչից կմթ թախտուն .	290
Պատճառք ակադեմիա .	291
Դարման և խնամատարութիւն ակադեմիա .	292
Որով եղանակաւ սլարտ է դադարեցուցանել
զհոսուցն արեան 'ի ռնգացն .	293
Յօդ . Բ . Յաղագս չոր կամ կոյր թանչից .	395
ԳԼ . ԼԱ . Յօդ . Ծ . 'Ի վերայ թքման և փսխման
արեան .	297
Մասնաւոր պատճառք և նշանք թքման ա-
րեան .	297 . 298
Խնամատարութիւնք և դեղորայք վն թքման ա-
րեան .	299
Յօդ . Բ . 'Ի վերայ փսխման արեան .	302
Պատճառք փսխման արեան .	302
Նշանք , խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն
փսխման արեան .	303 . 304

- ԳԼ. ԼԲ. 'Ի վերայ միզման արեան . 305
 Պատճառք միզման արեան . 306
 Ջանազան նշանք՝ որովք մարթ է դուշակել
 զհոսումն արեան որ և իցէ ընդերաց կի՛մ մա-
 սանց . 307
 Խնամատարութիւն և դեղորայք ընդդէմ միզման
 արեան . 308
 ԳԼ. ԼԳ. 'Ի վերայ զգայուման կամ ժայթքման և
 կամ փսխման . 310
 Ընդհանուր պատճառք փսխման . 310
 Ընդհանուր և մասնաւոր նշանք և դեղորայք
 փսխման պատճառելոյ 'ի զանազան դիպուա-
 ծոց . 311
 ԳԼ. ԼԴ. 'Ի վերայ կորեկային ախտի . 315
 Պատճառք և նշանք կորեկային ախտի . 315 . 316
 Կառավարութիւնք և դեղորայք վասն ախտիս . 317
 ԳԼ. ԼԵ. 'Ի վերայ սրտախօթութե . 318
 Պատճառք և նշանք սրտախօթութե . 318 . 319
 Խրատք և կառավարութիւնք 'ի դիպուածս յայս . 319
 ԳԼ. ԼԶ. 'Ի վերայ սքօռպութօ ախտին . 321
 Պատճառք սքօռպութօ ախտին . 321
 Նշանք սքօռպութօ ախտին . 322
 Կառավարութիւնք և դեղորայք սքօռպութօ
 ախտին . 323
 ԳԼ. ԼԷ. Յօդ . Թ . Յաղագս դադարմանց կի՛մ խցա-
 նաց խուլական ուռուցից , և յաղագս քաղց-
 կեղի . 325
 Պատճառք և նշանք խցանաց խուլական ու-
 րուցից . 326
 Խնամատարութիւնք 'ի դիպուածս խցանաց . 328
 Դեղորայք վն խցանաց զանազան դիպուածոց . 328
 Յօդ . Բ . Յաղագս քաղցկեղի . 330
 Պատճառք այսորիկ ախտի . 330
 Նշանք ախտին քաղցկեղի . 331
 Խնամատարութիւնք և դեղորայք վասն ախտին
 քաղցկեղի . 332
 ԳԼ. ԼԸ. 'Ի վերայ գաղղիական ախտի , և 'ի վերայ
 հոսմանց , ելնդոյ և գաղղիական խոցից ևն . 335
 Թ . 'Ի վերայ ժահրալից հոսման , և նշանք նորա . 336
 Կառավարութիւնք 'ի դիպուածս հոսմանս . 337
 Դեղորայք՝ յորժամ ախտս լինի 'ի թեթեւ աս-
 տիճանի . 338

- Դեղորայք եթէ իցէ 'ի ծայրագոյն աստիճանի . 359
 Երկրորդ աստիճան ժաշրայից հոսմանն . 341
 Երրորդ և վերջին աստիճան նոյն հոսմանն . 344
 Բ. 'Ի վերայ վաժաշէ ինչոյ, և դարմանք նորին . 345
 Գ. 'Ի վերայ խոցից կամ վերայ առթելոց 'ի վա-
 ժաշ ակտէ, և դարմանք նորին . 346
 Դ. 'Ի վերայ վաժաշածին դժուարամիջութեան, և
 զանազան նշանք նորին . 348
 Ե. Յաղագս նշանաց դաղղիական ակտի . 350
 Զ. 'Ի վերայ դարմանատրութեց և գեղորայք այ-
 սորիկ ակտի . 352
 Է. 'Ի վերայ գլխաւոր տրամագրութեց և կերպից,
 որով մարթ է դարման տանիլ ակտիս, և ե-
 ղանակն 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն ևն . 353
 Ը. 'Ի վերայ կերպի 'ի կիր արկանելոյ զանցն
 անգիկն ընդ փաղաղիլ անգիկի . 354
 Թ. 'Ի վերայ կերպի և չափու 'ի գործ արկանելոյ
 զանցն անգիկն ընդ գրեխի . 355
 Ժ. 'Ի վերայ կերպի 'ի գործ արկանելոյ զանգիկն
 ճանապարհաւ օժանելեաց . 356
 Ժա. 'Ի վերայ կերպի և չափու 'ի գործ արկանե-
 լոյ զանգիկն փաղաղիլ . 357
 Ժբ. Խրատք ընդհանուրք 'ի վերայ կառավարու-
 թեան դաղղիական ակտին . 359
 Ժգ. Յաղագս բորբոքման և ուռուցի ամորձեաց :
 և կառավարութեան նորին պատճառելոյ 'ի զա-
 նազան ակտից . 361 . 362
 ԳԼ. Խ. 'Ի վերայ ակտի սերմնակաթութեան . 363
 Նշանք սերմնակաթութեան . 364
 Կառավարութի և գեղորայք սերմնակաթութե-
 թեան պատճառելոյ 'ի զանազան
 ակտէ . 365 . 366 . 367
 ԳԼ. ԽԼ. 'Ի վերայ ուլէռէ անուանեալ վիրաց ,
 և դարմանք նորին . 368
 Ներքին և արտաքին նպատք և դարմանք 'ի դի-
 պուածս վիրիս . 369
 Վ ակնճան բժշկականութեան ոտանաւորաւ . 370

